

**En magnis impendiis, svmmisqve laboribvs damvs amice
lector T. Livii Patavini latinae historiae principis qvicqvid
hactenvs fuit æditum, sed aliquanto quàm antea, tum
magnificentius, tum emaculatus.**

<https://hdl.handle.net/1874/416870>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

L. II

DECADES

Tom I.

Litt. latinae.

Fol. n° 11

Litterae Latinae

Folio n°. II.

1. Gubert v. 14. 14.

IN NOMINE DOMINI AMEN
 ANNO DOMINI MDCCLXXII
T. LIVII PATAVINUS
 SACRI PALATII AUSTRIACI SECRETARIUS
 ORDINARIUS ET REGIUS APOLOGUS
 HUIUSMODI SENSITUM ET
 SENTENTIAM IN REBUS
 CIVILIBUS ET CRIMINALIBUS
 APOSTOLICE SEDIS
 SACRISALTIARII PALATII AUSTRIACI
 SECRETARIUS ORDINARIUS ET
 REGIUS APOLOGUS
 T. LIVII PATAVINUS

In nomine domini Amen
 Anno domini MDCCLXXII

№ 200. p.

~~N 110 B~~

EN MAGNIS IMPENDIIS, SVMMISQVE LA
BORIBVS DAMVS AMICE LECTOR

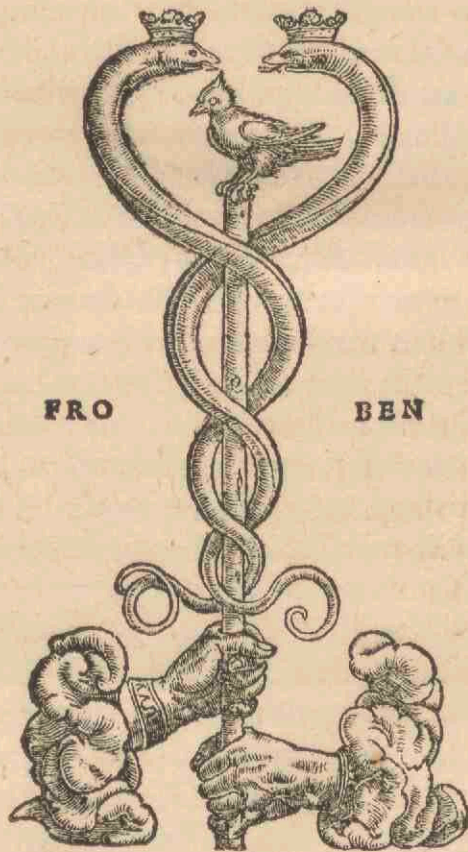
T. LIVII PATAVINI LA

TINAE HISTORIAE PRINCIPIS QVICQVID HACTENVS
fuit æditum, sed aliquanto quàm antea, tum magnificentius, tum emaculatus.

Accesserunt autem Quintæ Decadis Libri quinque, nunquam antehac æditi, quos adie
cimus ex uetustissimo codice, cuius copiam nobis fecit celebre Monasterium Lorfense.

Addita est Chronologia HENRICI GLAREANI, temporum supputationem,
& personarum nomina, in quibus antehac ingens erat cõfusio, dilucide commonstrans.

Adiunctus est & index copiosissimus. Fruere lector, fauens illorum industriæ, qui
nec sumptu nec labore deterrentur à prouehenda re literaria.

Ex donatione Buisolii

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA MENSE
MARTIO ANNO M. D. XXXI

Cautum est privilegio Cæsareæ Maiestatis, nequīs intra sex annos
has T. Liuij decadas, aut partem earum, intra Ro. impe
rii fines excudat, aut alibi excusas importet.

IN REGNIS INDICIS, SINGULIS
SOCIETATIBUS ANTIQUE
T. LIVII PATAVINIA

LINEA HISTORIAS PRINCIPIS QUINGVIO RECCENAV
the subject of the present work is the history of the
Societas in Civitate Patavi. In hoc opere, nonnulla
sunt antiquissima collectio, quibus copiam hinc
Societas in Civitate Patavi, nonnulla
et per se in nomine, in quibus nonnulla
Adhuc est et in nomine, in quibus nonnulla
et per se in nomine, in quibus nonnulla

IN REGNIS INDICIS, SINGULIS
SOCIETATIBUS ANTIQUE
SOCIETAS IN CIVITATE PATAVI
M. D. C. LXXV

DES ERASMVS ROTE

RODAMVS GENEROSO ADOLESCENTI

CAROLO MONTIOIO S. D.

HTSI NVNQVAM haectenus mihi contigit faciē intueri tuam iuuenis ornatissime, tamen in tuis ad me litteris, mire puris, doctis, argutis, amicis, cādidis, optimā tui partem animum, sic expressam uideo, ut nullus Apelles corporis effigiem in tabula repraesentare possit euentius. Tam raras tamq̄ uarias naturae tuae dotes ista praefertim aetate, quum libenter tum summa cum animi mei uoluptate sum exosculatus. Equidem nihil nō praclarum expectabam à Guilhelmi MONTIOII filio, sed ingenue fateor, longe uicisti spem meam quam de tuo profectu conceperā. Eam epistolam nō in hoc tantum seruabo, quo me subinde tui contemplatione delectet, uerum etiam ut hoc instrumento tecum uelut ob signatis tabulis agere possim, nisi quā coepisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonē imposueris. Scribis enim te illa mea epistola, quam Adagijs praefixi, uelut in theatrum productū, ut uelis nolis cogaris, bene saltata fabula, multitudinis auri- bus oculisque satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositū esse mi CAROLE, nondū sanē me poenitet: altera uero sarcina, qua te magis etiam premi dicis, sollicitū quo pacto meis in te meritis gratiam referas, facile te exonero. Nec enim metuo ne fallas tuorum de te expectationē, quin ista tam praclara exordia, uel ut melius dicam, primus fabulae actus, nobis spem faciūt fore, ut quemadmodū superasti meam, ita uincas & caeterorum expectationē. Quod si praestiteris, arbitror mihi pro, si quid est meorum in te officiorum, in solidum atq̄ etiam cumulate relatam gratiā. Vera pietas, qua clarissimum patrem tuum perpetuo sum prosequutus, quamq̄ nunc in te uelut alterū illum trāstuli, nō moratur aliam mercedem, quā ut te ipsum talem praestes, qualem optat illa. Verum ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quā hortator applausorq̄ uidear, sed ut nonnihil etiam opis adferam, uisum est tuo nomini dicere TITVM LIVIVM, Latinae historiae principem, iam quidem frequēter excusum, sed nunquam antehac uel magnificentius uel emendatius, & si hoc parum est, quinq̄ libris modo re- pertis sauctum, quos bono quodam genio in bibliotheca monasterij LAVRISSENI, aut ut uulgo, Lorfensis repperit Simon GRYNAEVS, uir ut in omni genere litterarū citra supercilium eruditus, ita prouehēdis liberalibus studijs natus. Id autem monasterium est è regione Vuormaciae, siue Berberthomagi trans Rhenum, à CAROLO Magno septingentis ab hinc annis & eo amplius extructum, ac librorum copiosissima supellectile instructum. Nam haec olim praecipua cura principum fuit, & hic solet esse charissimus cenobiorum thesaurus. Archetypum erat admirandae uetustatis, prisco more perpetua litterarum serie ita depictum, ut difficillimum fuerit uerbum à uerbo dirimere, nisi docto, attento & in hoc ipsum exercitato. Vnde non parum negocij fuit in parando exemplari, quod typographicis operis traderetur utendum. Nec minore cura quā fide aduigilatum est, ne usquam in describendo ab archetypo recederetur. Quod si pridem magna studiosorum gratulatione merito exceptum est, qualecunque fragmentum quod nobis dedit Mogontia: quanto plausu excipi par est, tātam Liuianae historiae accessionem. Atq̄ utinam faxit deus Opt. Max. ut hic autor totus & integer nobis restituatur. Eius rei spem nonnullam praebent rumores per ora quorundam uolitantes: dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quaedam nondum aedita iactitat. Certe posteaquam hasce reliquias praeter omnium spem obiecit fortuna, non uideo quur desperemus & plura posse contingere. Atque hic mea quidem sententia principes uiri rem se dignam facerent, si praemijs propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum sollicitarent, aut etiam ad aeditionem perPELLERENT, si qui forte sunt, qui rem publicae utilitati paratam, graui studiorum iactura premūt abduntq̄. Ve-

hementer enim absurdū uidetur, homines ut parum auri argentiue inueniant, tantis impendijs tantisque periculis, ad ipsos penè inferos terræ uiscera perfodere: & huiusmodi thesauros tanto illis preciosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec ulla uestigiatione dignos iudicare. Midarum hic animus est nō principum, à quo quum sciam tuam indolem quàm longissime abhorrere, non dubito quin hoc lucrū sis auidissime amplexurus. Iam ne quis dubitare possit, an hæc dimidiata decas sit uere Titi Liuij, duæ res potissimū efficiunt, primum ipsa phrasis omnibus notis suum autorem referens, dein argumenta siue epitomæ L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Ita quæ quum scirem magnatibus uiris, nullam esse lectionem magis accōmodam quàm historicorū, inter quos facile primas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Salustianum nihil extet, præter duo fragmenta, reputarem quæ quantus quàmque inexplebilis historiarum, ut ita loquar, helluo semper fuerit pater tuus, quem nō dubito quin hac quoque parte referas, uisus sum mihi non incongrue facturus, si hi quinque libri, tibi proprie dicati prodirent in lucem. Quanquam hic nolim te parentis nimirum esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam usque noctem incumbere libris, non sine uxoris ac pedisequarum tedio, magnoque famulorum murmure: quod quam illi hætenus præter ualetudinis dispendium licuit, non arbitror tamen consultum, ut eandem tu iacias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certe quum pater tuus huic Regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potissimum uersabantur, idque uehementer approbante patre Henrico Septimo singulari iudicio prudentiaque rege. Adiuncta autem est huic æditioni, Chronologia HENRICI GLAREANI, hominis exquisitè multiphariaque docti, cuius indefatigabilis industria, non solum hoc inclytū gymnasium Friburgense, uerum etiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia commonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarum nomina, in quibus hætenus fuit mira confusio, scribarum ac sciorum uitio inducta. Atqui hæc erat unica historiæ lux. Quod si hæc absit cynosura, cæca prorsus est in historiarum pelago nauigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum in his rerum gestarū labyrinthis. Hoc munere si tuam epistolam bene pensatam arbitrabere, tuæ iam uices erunt nos tuis impartire litteris. Bene uale. Apud Friburgum Brisgoiæ, Calen. Martijs. Anno M. D. XXXI

L. FLORI EPITOME HI

STORiarVM TITI LIVII PATAVINI

LIBRI PRIMI.

DVENTVS Æneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Æneæ, ac deinceps Syluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte cōpressa, nati Romulus & Remus. Amulius obrūcatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatū. Opima spolia Ioui feretrio lata. In cēturias populus diuisus. Fidenates, & Veientes uicti. Romulus cōsecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Iano templum constituit, eiusque portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit: cum dea Ægereia sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Posthæc trigeminorū pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatē recepti. Sabinis bellum indictū. Ad postremū fulmine absumptus est. Ancus Martius cæremorias à Numa institutas renouauit, Latinis uictis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorū bello repetitam, quam præci Latini occupauerant, diruit, pontem Sublicium in Tyberi fecit: Ianiculum collem Vrbi addidit, fines imperij protulit. Ostiam

Ostiam cōdidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitia receptus. Centum additis patrum numerum auxit, Latinos subegit, circū designauit, ludos edidit. Sabinorū bello potitus, equitum centurias ampliavit. Tentandæ scientiæ causa Accij Nauij auguris, consuluisse fertur: at id, de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respōdisset, iussisse eum nouacula cotem præcidere, idq; protinus factum. Sabinos præterea acie uicit, Urbem muro circūdedit, cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua Corniculana, cui puero in cunis posito caput arfisse traditū est: Veientes, atq; Hetruscos prælio fudit, censum primus omnium egit, lustrum condidit, classes, centuriasq; descripsit: Pomœrium protulit, colles urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit, templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio eius socero, inuasit regnū. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit, Turnum Herdonium fraude interemit: Bellum cum Volscis gessit, & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus, & Iuventas non addixere, quorum aræ moueri nō pouerunt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ: dictum est, eum regnaturum, qui primus matrem osculatus esset, quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsus se simulauit, & terram osculatus est. idq; factū eius euentus rei comprobauit. nam, cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum adduxisset: ad ultimū propter expugnatam nocturna ui à Sex. filio eius Lucretiæ pudicitia, quæ uocato patre ad se Tricipitino, & uiro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit, Bruti opera maxime expulsus est: cum regnasset annos uiginti quinque. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II

BRUTVS iureiurando populum astringit, neminem regnare Romæ passurū, Tarquinium Collatinū collegam suum propter affinitatem Tarquiniorū suspectum, coegit cōsulatu se abdicare, & ciuitate cedere, bona Regū diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq; & fratris filios, quia cōiurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo uindici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit, ex cuius nomine uindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est, eumq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius cōsul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorū, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum uenisset, ne Tyberim trāsiret, uirtute Coclitis Horatij prohibitus est, qui, dum alij pontem Sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit, & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterū accessit uirtutis exemplū à Mutio, qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset: occiso scriba, quē regem esse putabat: comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est, dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus, ex quibus uirgo una Chlœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit, & cū reddita esset, à Porsena honorifice remissa, equestrisq; statua donata est. Appius Claudius ex Sabinis Romam transfugit, ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent triginta una. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem Aulus Posthumius dictator prospere pugnauit apud lacū Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est uirtute, & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus uocatus est. Titus Latinus uir de plebe, cū in uisu admonitus esset: ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret, & neglexisset: amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, usu pedum re-

cepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium urbi primo admouisset, & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret, Veturia mater, & Volúnia uxor impetrauerunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusq̃. Oppia uirgo uestalis ob incestum uiua defossa est. Cum uicini hostes Veientes incómodi magis, quàm graues essent: familia Fabiorū id bellū gerendū depoposcit, misitq̃ in id trecentos sex armatos, qui ad Cremerā ad unū ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos, & Æquos, & Veientes, & seditiones inter patres, plebēq̃ continet. Appius Claudius cōsul, cū aduersum Volscos contumacia exercitus male pugnatū esset, decimū quemq̃ militum fuste percussit.

LIBRI III

SEDITIONES de agrarijs legibus factę. Capitolium ab exulibus, & seruis occupatum: cæsis ijs receptum est. Censui bis actus est, priore lustro censa sunt ciuium capita centum, quatuor & uiginti millia, CCXIII. præter orbos, orbosq̃: sequēti, CXXXII millia, CCCCXIX. Cum aduersum Æquos res male gesta esset: L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad bellum gerendum accersitus est. Is uictos hostes sub iugum misit. Tribunorum pleb. numerus ampliatus est, ut essent decem: XXXVI anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq̃ decēiri pro consulibus sine ullis alijs magistratibus creati, altero & trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & ut à regibus ad cōsules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent: & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Appij Claudij, qui cum in amorē uirginis incidisset: summissis, qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, raptis ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri nō posset, ne in potestatem stuprum illaturi ueniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montem Auentinum occupauit, coegitq̃ decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, & Volscos, & Æquos prospere gestas continet, & parum honestum populi Romani iudiciū, qui iudex inter Ardeates, & Aricinos sumptum agrum, de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

LIBRI IIII

LEX DE connubio patrum & plebis, contentione magna patribus repugnantibus, perlatam est à trib. plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiæq̃ per hoc genus magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablati, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans à Caio Seruilio Hala magistro equitum iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rem publicam occubuerāt, statuae in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Æmylius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spacio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ, eoq̃ coloni missi sunt, quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Romano, à Mamercus Æmylio dictatore uicti sunt: & Fidenæ captæ, Cōiuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipēdium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos, & Veientes continet.

IN obsidione Veiorū tabernacula militibus facta sunt. ea res cū esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentiū non dari plebi nec per hyemem militiae requiē. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset: uates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit, simulachrū Romā transtulit, decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militū, cum Faliscos obsideret, proditos hostiū filios parentibus remisit, statimq; deditioe facta, Faliscorū uictoriā iustitia cōsecutus est. Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset: in locū eius M. Cornelius suffectus est, nec id postea factū est, quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio triple dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent, & legati à senatu missi ad cōponendum inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes cōtra Gallos in acie Clusinarum stetitissent, hoc facto eorū cōcitati Senones urbē infesto exercitu petierunt, fuisq; ad Aliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitoliū, in quod se iuuenes cōtulerant, maiores natu cū insignibus honorū, quos quisq; gesserat, in uestibulis ædiū sedentes occiderunt. & cū per auersam partē Capitolij iam in summū euasissent: proditi clangore anserū, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt, coactis deinde propter famē Romanis despōdere, ut mille pondus auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerēt. Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendū aurum cum exercitu uenit: & Gallos post sextū mensem urbe expulit, cæciditq;. Aedes Ioui Capitolino facta: quo loco ante urbem captam uox audita erat, aduērare Gallos. Dictum est ad Veios migrandū esse, propter incēsam, & dirutam urbem. quod consilium Camillo autore discussum est. Mouit populum uocis quoq; omen ex centurione audita. qui, cum in forum uenisset, manipularijs suis dixerat: sta miles, hic optime manebimus.

RES aduersus Æquos, & Volscos, & Hetruscōs prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabbatina, Prometina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitoliū à Gallis defenderat: cum obstructos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est, in cuius notam S. C. factū est, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sextius tribuni ple. legē promulgarunt: ut consules etiam ex plebe fierēt, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna cōtentione repugnantibus patribus, cum ijdem trib. pl. per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

DVO noui magistratus adiecti sunt, prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eamq; insignē fecit mors Furij Camilli, cuius remediū, & finis cū per nouas religiones quæreret, ludi scenici tūc primū facti sunt. Cū dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio trib. ple. propter delectū acerbe factū, & ob T. Manliū filium relegatū sine ullo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur, uenit in cubiculum tribuni, strictoq; gladio coegit eū in uerba sua iurare, nō perseveraturū se in accusatione: tūc omnia pernitiōsa ommissa sunt. In patentem uoraginē urbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit, eaq; expleta est. Manlius adolescens, qui patrem à tribunitia uexatione liberauerat: cōtra Gallum prouocantem aliquē ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eiq; occiso torquem aureū detraxit, quē ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nūcupatus. Duæ tribus additæ, Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentorū iugerū agri possideret. M. Valerius tribunus militū Gallum, à quo prouocatus erat: insidente galea coruo, & unguibus rostroq; infestante hostē, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, consulq; proximo anno creatus est ob uirtutē: cum XXXIII haberet annum. Amicitia cū Carthaginēsis iūcta, Campani, cū urgerent à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cū id non impetrarēt: urbem, atq; agros populo Romano dederūt. ob quam causam ea quæ populi Ro. facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab Aulo

Aulo Cornelio consule exercitus in iniquū locū deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militū opera seruatus est, qui occupato colle super id iugū, in quo Samnites federāt occasionem cōsuli in æquiorē locū euadendū dedit, ipse ab hostibus circūfessus erupit. Milites Romanos, qui Capuæ in præsidio erant relictī: cū de ea occupanda urbe cōspirassent, & detecto cōsilio, metu supplicij à populo Ro. defecissent: per M. Valeriū Coruinū dictatorem, qui cōsilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII

LATINI cū Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatū conditionem tulerūt: ut, si pacem habere uellent: alterū ex Latinis cōsulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorū Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaret. T. Manlius consul filiū suū, quod cōtra edictū pugnauerat aduersum Latinos, quāuis prospere pugnasset, securi percussit. Laborantibus Ro. P. Decius tunc cū Manlio deuouit se pro exercitu, & cōcitato equo cū in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis uictoriā restituit. Latini in deditio- nem uenerunt. T. Manlio in urbem reuerso nemo ex iuuetute obuīā processit. Minutia uirgo uestalis incesti damnata est. Ausonibus uictis, in oppidū Cales colonia deducta est. Item Fregellæ coloniae deductæ sunt. Veneficiū complurium matronarū comprehensum, quarū plurimæ statim epotis medicaminibus perierūt. Lex de ueneficio tunc primū cōstituta est. Priuernatibus, cū rebellassent: uictis ciuitas data est. Palæpolitani uicti bello, & obsidione in deditio- nem uenerūt. Q. Publio, qui eos obsederat, primū imperiū prolatū, & per consules ei decretus triūphus. Plebs nexu liberata est propter L. Papyrij creditoris libidinē, qui C. Publio debitori suo stuprū inferre uoluerat. Cū L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspiciā repetēda: Q. Fabius magister equitū occasione rei bene gerendæ inuitatus, cōtra edictū eius præliatus est, qui prospere aduersus Sānites pugnauit. ob eam causam cum dictator de magistratu equitū supplicij sumpturus uideretur: Fabius Romam profugit, & cū causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas cōtinet.

LIBRI IX

TITVS Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locū iniquum exercitu nulla cū spes euadēdi esset: fœdere cum Samnitibus factō, & sexcētis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub iugū mitterētur. ijdemq; authore Sp. Posthumio cōsule, qui in senatu suaserat: ut eorū deditio- ne, quorū culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur: cū duobus trib. plebis, & omnibus, qui per fœdus sponderāt: dediti Samnitibus nō sunt recepti, nec etiā multo postea fuis à Papyrio Cursore Sānitibus, & sub iugū missis, receptisq; sexcētis equitibus Romanis, qui obsides dati erāt: pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Ventina, & Falerina. Sues- sa, & Pontia coloniae deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiā perduxit: uiam strauit, quæ Appia uocata est, Libertinorū filios in senatu legit, ideoq; quoniā is ordo uidebatur inquinatus indignis: sequētis anni cōsules in senatu legendo obseruauerūt: quæadmodum ante per proximos cēsores obseruatū fuerat. Res præterea cōtra Apulos, Hetruscos, Umbros, Marfos, Pelignos, Æquos, & Sānites, quibus fœdus erat restitutū, prospere gestas continet. Flauius Scriba Libertino patre natus ædilis curulis fuit, per forensē factionē creatus, quæ cū comitia, & campū turbaret: & in ijs propter nimias uires dominaret: à Q. Fabio censo- re in quatuor tribus redacta est, eaq; res Fabio Maximo nomē dedit.

LIBRI X

COLONIAE deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditio- nem accepti sunt. Collegium augurū ampliātū est, ut essent nouem, cū antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populū à Valerio cōsule tunc primū lata est. Duæ tribus adiectæ sunt, Aniensis, & Terentina. Sānitibus bellū indictū, & aduersus eos prospere pugnatū est. Cū aduersus Hetruscos, Umbros, Sānites, Gallos P. Decio, & Q. Fabio ducibus pugnaret, Romanusq; exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exēplū patris deuouit p exercitu, & morte sua uictoriā eius pugnae populo Ro. dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitū, q iureiurando astrictus suo: quo maiore cōstantia uirtutis in acie descēderet, fudit. Cēsus actus est: lustrum conditū, censa sunt ciuiū capita ducēta sexagintaduo millia, & trecenta uigintiduo.

Titii Liuji

T. LIVII PATAVINI HI.

STORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS

PRIMAE LIBER PRIMVS.

ACTVRVS ne operæpretium sim, si à primordio urbis, res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciã, dicere ausim, quippe qui cum ueterem, tum uulgatam esse rem uideã: dum noui semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credunt. Vtuncq; erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro uirili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorũ turba mea fama in obscuro sit: nobilitate, ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me cõsoler. Res est præterea & immensi operis, ut quæ supra septingentesimum annũ repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs eò creuerit, ut iam magnitudine laboret sua, & legentiũ plerisq; haud dubito, quin primæ origines, proximacq; originibus, minus præbitura uoluptatis sint, festinãtib; ad hæc noua: quibus iam pridem præualentis populi uires se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc quoq; laboris præmium petam, ut me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos uidit ætas: tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribētis animum, etsi nõ flectere à uero, sollicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam, cõdendamue urbem, poëtis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis tradũtur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc uenia antiquitati, ut miscẽdo humana diuinis, primordia urbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre autores, ea belli gloria est populo Romano, ut cũ suũ, conditorisq; sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiãtur æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcũq; animaduersa, aut exstimata erunt, haud in magno equidem ponã discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quæ uita, qui mores fuerint, per quos uiros, quibusq; artibus, domi, militiaq; & partum, & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, uelut dissidentes primo mores sequatur animo: deinde ut magis, magisq; lapsi sint: tũ ire cõperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec uitia nostra, nec remedia pati possumus, peruẽtum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuacq; Reipub. quod imitere, capias: inde scõdum inceptu, scõdum exitu, quod uites. Ceterũ aut me amor negocij suscepti fallit, aut nulla unquam Respub. nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quã tam seræ auaritia, luxuriacq; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati, ac parsimoniam honos fuerit, adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes uoluptates, desiderium per luxum atq; libidinem pereundi, per dendicq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan necessariae erunt: ab initio certe tantæ ordiendæ rei absint: cum bonis potius ominibus, uotisq; ac precationibus deorum, dearumq; si ut poëtis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut oris tanti operis successus prosperos darent.

AMPRIVM omnium satis constat, Troia capta, in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Ænea, Antenoreq; & uetusti iure hospitij, & quia pacis, reddendacq; Helenæ semper autores fuerant: omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes, & ducem rege Philemene ad Troiam amisso, quærebant: uenisse in intimum maris Adriatici sinũ: Euganeisq; qui inter mare, alpesq; incolebãt, pulsis, Henetos Troianosq; eas tenuisse

a terras:

terras: & in quem primum egressi sunt locum, Troia uocatur: pagoque inde Troia nomen est: gens uniuersa Veneti appellati. Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fati, primo in Macedoniam uenisse: inde in Siciliam quarentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia & huic loco nomen est. ibi egressi Troiani, ut quibus ab immenso propere errore nihil praeter arma & naues superesset: cum praedam ex agris agerent: Latinus rex, Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca: ad arcedam uim aduenarum armati ex urbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est. alij praelio uictum Latinum pacem cum Ænea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij cum instructae acies constitissent: priusquam signa canerent: processisse Latinum inter primores: ducemque aduenarum euocasse ad colloquium: percussatum deinde, qui mortales essent: unde, aut quo casu profecti domo: quidue quarentes in agrum Laurentem exissent: postquam audierit multitudinem Troianos esse: ducem Æneam, filium Anchisae, & Veneris: cremata patria, & domo profugos, sedem, condendamque urbi locum quaerere: & nobilitatem admiratum gentis, uirique, & animum uel bello, uel paci paratum, dextera data fidem futurae amicitiae sanxisse. Inde foedus ictum inter duces: inter exercitus salutationem factam. Æneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse foedus, filia Æneae in matrimonium data. ea res utique Troianis spem affirmat tandem stabili, certaque sede finiendi erroris. Oppidum conditum. Æneas ab nomine uxoris Lauiniū appellat. breui stirps quoque uirilis ex nouo matrimonio fuit: cui Ascanium patres dixere nomen. Bello deinde Aborigines, Troiani que simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneae fuerat: praelatum sibi aduenam aegre patiens, simul Æneam, Latinoque bellum intulerat. Neutra acies laeta ex eo certamine abiit, uicti Rutuli: uictores Aborigines Troiani que ducem Latinum amisere. Inde Turnus, Rutulique diffisi rebus ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumque eorum regem confugiunt, qui Cerae opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime laetus nouae origine urbis, & tum nimio plus, quam satis tutum esset accolis, rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Æneas aduersus tanti belli terrorem ut animos Aboriginum sibi conciliaret: ne sub eodem iure solum, sed etiam nomine omnes essent: Latinos utranque gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regem Æneam cessere. fretusque his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Æneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat: ut iam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiae longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleffet: tamen cum moenibus bellum propulsare posset: in aciem copias eduxit. Secundum inde praelium Latinis, Æneae etiam ultimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcumque eum dici ius fasque est, super Numicum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Æneae filius erat, tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolome mansit. tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res latina, & regnum auitum, paternumque puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam ueterem pro certo affirmet) hincine fuerit Ascanius: an maior quam hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesque inde paternae fugae: quem Iulum eundem Iulia gens autorem nominis sui nuncupat. is Ascanius, ubicumque, & quacunque matre genitus (certe natum Ænea constat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, seu nouercae reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit, quae ab situ porrectae in dorso urbis longa Alba appellata. Inter Lauinium, & Albam longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maxime ius Hetruscis: ut ne morte quidem Æneae, nec deinde inter muliebrem tutelam, rudimentumque primum puerilis regni, mouere arma, aut Mezētius, Hetruscique, aut ulli alij accolae ausi sint. Pax ita conuenerat: ut Hetruscis, Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tyberim uocant: finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus. is Æneam Syluium creat. is deinde Latinum Syluium, ab eo coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati. mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albae regnarunt. Latino Alba ortus: Alba

Atys: Ati Capys: Capi Capetus: Capeto Tyberinus: qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius: post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis: cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat: regnum uetustum syluiæ gentis legat. plus tamen uis potuit, quam uoluntas patris, aut uerecundia ætatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus. stirpem fratris uirilem interimit: fratris filia Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cum uestalem eam legisset: perpetua uirginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fati tantæ origo urbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. ui compressa uestalis cum geminum partum edidisset: seu ita rata: seu quia deus autor culpæ honestior erat: Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. sed nec dii, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia uindictant. sacerdos uincta in custodiam datur: pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis: & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluue, ubi nunc ficus ruminalis est (Romularum uocatam ferunt) pueros exponunt. uastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama: cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri: tenuis in sicco aqua destituisset: lupam sitientem ex montibus, qui circa sunt: ad puerilem uagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo mitem præbuisse mammas: ut lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ uxori educandos datos. Sunt, qui Laurentiam uulgato corpore lupam inter pastores uocatam putent: inde locum fabulæ, ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primum adoleuit ætas: nec in stabulis, nec ad pecora segnes, uenando peragraræ saltus. hinc robore corporibus animisque sumpto, iam non feras tantum subsistere: sed in latrones præda onustos impetum facere: pastoribusque rapta diuidere: & cum his, crescente in dies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt: & à Palanteo urbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenuerat loca: solenne allatum ex Arcadia instituisse: ut nudi iuuenes Lycæum Pana uenerantes, per luxum atque lasciuiam currerent. quem Romani deinde uocarunt Inuum, huic deditis ludicro, cum solenne uotum esset: insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus ui se defendisset: Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse ultro accusantes. crimini maxime dabant in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset: ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior uenit. ita metu subactus Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet: audissetque geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minime feruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoque eodem peruenit: ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. ita undique regi dolus nequitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad uiam apertam par) sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem, atque ad ortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio, armisque obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes uidit: extemplo aduocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, sequæ eius autorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent: secuta ex omni multitudine consentiens uox ra-

tum nomen, imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permiffa re, Romulū Remumque cupido cepit, in ijs locis, ubi expositi, ubique educati erant: urbis condendæ. & supererat multitudo Albanorum, Latinorumque. ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facile spem facerent: paruum Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe, quæ conderetur, fore. Interuenit dein de his cogitationibus auitum malum, regni cupido: atque inde scedum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent: nec ætatis uerecundia discrimen facere posset: ut dii, in quorum tutela ea loca essent: auguribus legerent, qui nomen nouæ urbi daret: qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. priori Remo augurium uenisse fertur, sex uultures. iamque nuntiato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset: utrumque regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad eandem uertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatiō fama est: ludibrio fratris Remum novos transiuisse muros: inde ab irato Romulo, cum uerbis quoque increpitans adiecisset: sic deinde, quicumque alius transiliet moenia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus: munit. sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant: ac prope Tyberim fluuium, quæ præ se armentum agens nando traiecerat: loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret boues: & ipsum fessum uia procubuisse. ibi cum eum cibo, uinoque grauatum sopor oppressisset: pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine bouum, cum auertere eam prædam uellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset: ipsa uestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues eximium quæque pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus cum gregem perlustrasset oculis: & partem abesse numero sensisset: pergit ad proximam speluncam: si forte eò uestigia ferrent. quæ ubi omnia foras uersa uidit: nec in partem aliam ferre: confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porrò armentum occupit. Inde cum actæ boues quædam ad desyderium (ut fit) relictarum mugissent: reddita incluserum ex spelunca bouum uox Herculem conuertit. quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset: ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, auctoritate magis, quam imperio regabat loca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris: quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus, facinorisque causam audiuit: habitum, formamque uiri aliquantum ampliozem augustiozemque humana intuens, rogitat, qui uir esset: ubi nomen, patremque, ac patriam accepit: loue nate Hercules salue, inquit. te mihi mater ueridica interpres deum aucturum cælestium numerum cecinit: tibi que aram hic dicatū iri: quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet: tuoque ritu colat. dextra Hercules data accipere se omen, impleturumque fata, ara condita atque dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemque Potitijs, ac Pinarijs, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolabant: factum. Forte ita euenit: ut Potitij ad tempus præsto essent: ijsque exta apponerentur: Pinarij extis ad cæteram uenirent dapem. inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit: ne extis solennibus uescerentur. Potitij ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas ætates fuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitorum interiit. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute parte, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, uocataque ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat: iura dedit, quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperij fecisset: cum cætero habitu se augustiozem, tum maxime licitoribus duodecim sumptis fecit, alij ab numero auium,

quæ

quæ augurio regnum portenderāt: eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse: quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est: numerum quoq; ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos: quod ex XII populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, alia atq; alia appetendo loca: cum in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id, quod tum hominum erat: munirent. deinde, ne uana urbis magnitudo esset: adhienda multitudinis causa, uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atq; humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum, qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est: asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idq; primum ad cceptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uiriū haud pœniteret: consilium deinde uiribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creati patres possent. patres certe ab honore, patricijq; progenies eorum appellati. Iam res Romana adeo erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset. sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit: qui societatem connubiumq; nouo populo peterent. Vrbes quoq; ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirtus ac dii iuuent: magnas opes, magnumq; nomen sibi facere, satis scire origini Romanæ & deos affuisse: & non defuturam uirtutem. proinde ne grauentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebant: simul tantam in medio crescentem molem sibi, ac posteris suis metuebant. à plerisq; rogitantibus dimissi, ecquod sceminis quoq; asylum aperuissent: id enim demum compar connubiū fore. Ægre id Romana pubes passa: & haud dubie ad uim spectare res cœpit. cui tempus locumq; aptū ut daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans: ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Cōsualia uocat. In dici deinde finitimis spectaculum iubet. quantoq; apparatu tum sciebant, aut poterant, celebrant: ut rem claram, expectatamq; facerent. Multi mortales conuenere studio etiam uidentæ nouæ urbis: maxime proximi quiq; Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac cōiugibus uenit. inuitati hospitaliter per domos, cum situm, mœniaq; & frequentem tectis urbem uidissent: mirantur tam breuī rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tempus uenit: deditaq; eò mentes cum oculis erant: tum ex composito orta uis: signoq; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit. magna pars forte ut in quem quæq; inciderat, raptæ. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat: domos deferebant. Vnam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talassij cuiusdam raptam ferunt: multisq; sciscitantibus cuienam eam ferrent, identidem, nequis uiolaret, Talassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes uirginum profugiunt, inculantes uiolati hospitij scœdus, deumq; inuocantes, cuius ad solenne, ludosq; per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. sed ipse Romulus circumibat: docebatq; patrum id superbia factum: qui connubium finitimis negassent. illas tamen in matrimonio in societate fortunarum omnium, ciuitatisq;, & quo nihil carius humano generi sit, liberum fore. mollirent modo iras: & quibus fors corpora dedisset, darent animos. sæpe ex iniuriâ postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus usuras uiris, quod annexurus pro se quisq; sit: ut cum sua uice functus officio sit: parentum etiam, patriæq; expleat desiderium. accedebant blanditiæ uirorum factum purgantium cupiditate atq; amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maxime sordida ueste, lachrymisq; & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed cōgregabantur undiq; ad Titam Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quod maximum Tatiij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenses, Crustuminiq;, & Antemnates erant: ad quos eius

iniuriæ pars pertinebat: lente agere ijs Tatius, Sabiniq; uisi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumini quidem atq; Antemnates pro ardore, itaq; Ceninsium satis se impigre mouent. ita per seipsum nomē ceninum in agrum Romanum impetum facit: sed effuse ualentibus sit obuius cū exercitu Romulus: leuicq; certamine docet uanā sine uiribus iram esse: exercitū fundit fugatq;: sulum persequitur: regem in prælio obtruncat & spoliat: duce hostiū occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus, tum factorū ostentator haud minor, spolia ducis hostiū cæsi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in capitolium ascendit: ibiq; ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset: simul cum dono designauit templo Iouis fines: cognomenq; addidit deo: Jupiter Feretri, inquit, hæc tibi uictor Romulus rex regia arma fero: tēplumq; ijs regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico: sedē opimis spolijs, quæ regibus, ducibusq; hostium cæsis me authorem sequentes posteris ferent. Hæc templi est origo, quod primū omnium Romæ sacratum est: ita deinde dijs uisum, nec irritam conditoris templi uocem esse: qua laturos eō spolia posteros nuncupauit: nec multitudine compositum eius doni uulgari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella opima parua sunt spolia: adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerūt: Antēnatiū exercitus per occasionē ac solitudinē hostiliter in fines Romanos incursionē facit. raptim & ad hos Romana legio ducta palātes in agris oppressit. fusi sunt igitur primo impetu, & clamore hostes: oppidū captum: dupliciq; uictoria ouantem Romulum Herfiliā coniux precibus raptarū fatigata, orat, ut parentibus earum det ueniam: & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse, facile impetratum. Inde cōtra Crustuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiā, quod alienis cladibus ceciderant animi: certaminis fuit. utroq; coloniæ missæ: plures inuenti, qui propter ubertatem terræ in Crustuminum nomina darent. & Romam inde frequēter migratū est à parentibus maxime ac propinquis raptarū. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multoq; id maximū fuit. nihil enim per iram, aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius, quā intulerunt: consilio etiā additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam uirginem auro corrupit Tatius: ut armatos in arcem accipiat. aquā forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis necauere: seu ut uī capta potius arx uideretur: seu prodendī exempli causa: nequid usquam fidum proditori esset. additur fabulæ, quod uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lauo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint. pepigisse eā, quod in sinistris manibus haberent: eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendī, quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicāt: & fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede. tenuere tamen arcem Sabini. atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter palatinum capitolinumq; collem campi est, completset: non prius descenderunt in æquum, quā ira, & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romanū subiere. Principes utrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Ut Hostius cecidit: confestim Romana inclinatur acies: fusaque est ad ueterem portam palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens, Jupiter tuis, inquit, iussus auibus hic in palatino prima urbi fundamenta ieci. arcem iam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati superata media ualle tendunt. at tu pater deū, hominumq; hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis: fugamque fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsentī ope seruata urbem esse: uoueo. Hæc precatus, ueluti sensisset auditas preces: hinc, inquit, Romani Jupiter optimus maximus resistere, atque iterare pugnam iubet. restitere Romani, tanquam cœlesti uoce iussi. ipse ad primores Romulus prouolat, Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat: & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul iam à porta palatij erat, clamitans. uicimus perfidos hospites, imbelles hostes. iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere: aliud pugnare cum uiris. in eum hæc gloriāntem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit, ex equo tum forte Metius pugnabat:

gnabar: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur. & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit. auerteratq; ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem annuentibus, ac uocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani, Sabiniq; in media conualle duorum montium redintegant praelium. sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat: crinibus passis, scissaque ueste, uicto malis muliebri pauore, ausæ se inter tela uolantia inferre: ex transuerso impetu factò, dirimere infestas acies: dirimere iras: hinc patres, hinc uiros orantes, ne se sanguine nefando, soceri, generi q; respergerent: ne paricidio macularent partus suos: nepotum illi, liberum hi progeniem, si affinitatis inter uos, si connubij piget: in nos uertite iras. nos causa belli, nos uulnerum, ac cædium uiris, ac parentibus sumus. melius peribimus, quàm sine alteris uestrum uiduæ, aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. silentium, & repentina fit quies. inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed ciuitatem unam ex duabus faciunt: regnum consociant: imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur: Quirites à Curibus appellati, monimentum eius pugnae, ubi primum ex profunda emerfus palude equum Curtius in uado statuit: Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repente pax cariores Sabinas uiris: ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret: nomina earum curijs imposuit. id non traditur: cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit: ætate, an dignitatibus suis, uirorum uel, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerum nominis, & originis causa incerta est. inde non modo commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tati legatos Laurentium pulsant. cumque Laurentes iure gentium agerent: apud Tatum gratia suorum, & preces plus poterant. igitur illorum pœnam in se uertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eò uenisset: concursu facto interficitur. eam rem minus ægre, quàm dignum erat, tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni: seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinent. ut tamen expiantur legatorum iniuriæ, regisque cædes: fœdus inter Romam, Lauiniumque urbes renouatum est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis uicinas prope se conualescere opes rati, prius, quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat: occupant bellum facere. iuuentute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem, ac Fidenas est. inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat: cum magna trepidatione agrestium populantur. tumultusque repens ex agris in urbem illatus pro nuntio fuit. excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat:) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iussit. cum parte maiore, atque omni equitatu profectus: id, quod quærebat: tumultuoso, & minaci genere pugnae obequitando ipsis propè portis hostem exciuit. fugæ quoque, quæ simulanda erat: eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit. & cum uelut inter pugnae, fugæq; consilium trepidante equitatu pedes quoque referret gradum: plenis repente portis effusi hostes, impulsæ Romana acie, studio instandi, sequendique trahuntur ad locum insidiarum. inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem: mota è castris signa eorum, qui in præsidio relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè, quàm Romulus, qui que cum eo equites erant, circumagerent frenis equos: terga uertunt: multoque effusius, quippe uera fuga, qui simulantes pauloante secuti erant: oppidum repetebant: non tamen eripuerunt se hosti. Hærens in terga Romanus, prius, quàm fores portarum obijcerentur, uelut agmine uno irrupit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi: & consanguinitate, nam Fidenates quoque Hetrusci

fuerunt: & q̄ ipsa propinquititas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent: stimu-
 labat, in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis, quàm iusti more belli. Itaq; non
 castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios re-
 diere. Romanus cōtra, postquàm hostem in agris nō inuenit: dimicationi ultimæ instructus,
 intentusq; Tyberim transit, quem postquàm castra ponere, & ad urbem accessurum Veien-
 tes audiuerunt: obuiam egressi: ut potius acie decernerent, quàm inclusi de tectis, mœnibusq; di-
 micarent. ibi uiribus nulla parte adiutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus ui-
 cit: persecutusq; suos ad mœnia hostes, urbe ualida muris, ac situ ipso munita abstinuit.
 agros rediens uastat, ulciscendi magis quàm prædæ studio. eaq; clade haud minus quàm ad-
 uersa pugna subacti Veientes pacem petunt oratores Romam mittunt, agri parte multatis
 in centum annos induciæ data. Hæc fermè Romulo regnante domi, militiaq; gesta, quorum
 nihil absolum fidei diuinæ originis, diuinitatisq; post mortem creditæ, fuit: non animus in re-
 gno auito recuperando: non condendæ urbis consilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo
 enim profecto uiribus datis tantum ualuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem ha-
 beret, multitudini tamen gratior fuit, quàm patribus: longe ante alios acceptissimus militum
 animis, trecentosq; armatos ad custodiã corporis, quos celeres appellauit: nō in bello solum,
 sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitū recensendū con-
 cionem in campo ad Capræ paludem haberet: subito coorta tempestas cum magno fragore,
 tonitribusq; tam denso regem operuit nimbo: ut conspectū eius concioni abstulerit, nec dein-
 de in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquàm ex tam turbido
 die serena & tranquilla lux redijt: ubi uacuã sedem regiã uidit: etsi satis credebatur patribus, qui
 proximi steterant, sublimem raptū procella: tamen uelut orbitatis metu ic̄ta, mœstū aliquan-
 diu silentium obtinuit, deinde à paucis initio factō, deum deo natum, regem, parentemq; ur-
 bis Romanæ saluere uniuersi Romulū iubent: pacē precibus exposcunt: uti uolens propitius
 suã semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoq; aliquos: qui disceptū regem patrum
 manibus taciti arguerent, manauit enim hæc quoq; sed perobscura fama, illã alteram admira-
 tio uiri, & pauor præsens nobilitauit, consilio etiã unius hominis addita rei dicitur fides. nãq;
 Proculus Iulius sollicita ciuitate desyderio regis, & infensa patribus, grauis, ut traditur, quam-
 uis magnæ rei author, in concionē prodit. Romulus, inquit, Quirites parens urbis huius pri-
 ma hodierna luce cœlo repente delapsus se mihi obuium dedit, cum perfusus horrore, uenera-
 bundusq; astitissim, petens precibus: ut cōtra intueri fas esset: abi, hūtia, inquit, Romanis: cœ-
 lestes ita uelle: ut mea Roma caput orbis terrarū sit, proinde rem militarem colant: sciantq; &
 ita posteris tradant: nullas opes humanas armis Romanis resistere posse, hæc, inquit, locutus,
 sublimis abiit. Mirū: quantum illi uiro nuntianti hæc fides fuerit: quamq; desyderiū Romu-
 li apud plebem, exercitumq; facta fide immortalitatis, lenitū sit. Patrū interim animos certa-
 men regni, ac cupido uersabat, nec dum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo
 populo: peruenerant factiones, inter ordines certabatur, oriundi ab Sabinis, ne, quia post Ta-
 tij mortē ab sua parte nō erat regnatū in societate æqua: possessionem imperij amitterent: sui
 corporis creati regem uolebant. Romani ueteres peregrinū regem aspernabatur, in uarijs uo-
 luntatibus, regem tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine nondū experta. Timor deinde
 patres incessit: ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irrita-
 tis animis, uis aliqua externa adoriretur, & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri
 concedere in animum inducebat, itaq; rem inter se centū patres decem decurijs factis, singu-
 lisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent: cōsociant, decem imperitabāt:
 unus cum insignibus imperij, & lic̄toribus erat, quinq; dierum spatio finiebatur imperium: ac
 per omnes in orbem ibat: annumq; interuallum regni fuit, id ab re, quod nunc quoq; tenet
 nomen, interregnū appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro
 uno dominos factos, nec ultra, nisi regē, & ab ipsis creatū uidebantur passuri. Cum sensissent
 ea moueri patres: offerendum ultro rati, quod amissuri erāt: ita gratiã ineunt, summa potesta-
 te populo permissa: ut nō plus darent iuris, quàm detinerent, decreuerūt enim: ut cū populus
 regem

regem iussisset, id sic ratum esset, si patres authores fieret. hodieque in legibus, magistratibusque rogandis usurpatur idem ius, ut ademptum: priusquam populus suffragium inerat, in incertum comitorum euentum patres authores fiunt. Tum interrex concione aduocata, Quod bonum, faustum, felixque sit, inquit, Quirites regem create. ita patribus uisum est. patres deinde, si dignum, qui secundus ab Romulo numeretur, creatis: authores fiunt. Adeo id gratum plebi fuit: ut, ne uicti beneficio uiderentur: id modo sciscerent, iuberentque: ut senatus decerneret, qui Romae regnaret. Indyta iustitia, religioque ea tempestate Numae Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat consultissimus uir, ut in illa quisquam aetate esse poterat, omnis diuini atque humani iuris. Autorem doctrinae eius, quia non extat alius: falso Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romae centum amplius post annos, in ultima Italiae ora circa Metapontum, Heracleamque, & Crotonam iuuenum aemulantiu studium coetus habuisse constat. ex quibus locis, etsi eiusdem aetatis fuisset: quae fama in Sabinos, aut quo linguae commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset: quouae praesidio unus per tot gentes dissonas sermone, moribusque peruenisset. Suapte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis: instructumque non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica, ac tristi ueterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numae patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uidebantur: tamen neque se quisquam, nec factionis suae alium, nec denique patrum, aut ciuium quenquam praefere illi uiro ausi, ad unum omnes Numae Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus est, de se quoque deos consulti iussit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id, perpetuumque sacerdotium fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus confedit. augur ad laeuam eius capite uelato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens: quem lituum appellauerunt. inde ubi prospectu in urbem, agrumque capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occisum determinauit: dexteris ad meridiem partes, laeuasque ad septentrionem esse dixit: signum, contra quod longissime conspectum oculi ferebant: animo finiuit: tum lituo in laeuam manum translato, dextra in capite Numae imposita, precatus est ita. Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo: regem Romae esse: ut tua signa nobis certa, ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit uerbis auspicia, quae mitti uellet, quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, urbem nouam conditam ui, & armis, iure eam, legibusque, ac moribus de integro condere parat. quibus cum inter bella assuescere uideret non posse: quippe efferatis militia animis: mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis, bellique fecit apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numae regnum clausus fuit: semel Tito Manlio consule, post punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostrae aetati dii dederunt ut uideremus: post bellum Aetia cum ab imperatore Caesare Augusto pace terra, marique parta. Clauso eo, cum omnium circa finitimum societate, ac foederibus iunxisset animos: positus externorum periculorum curis ne luxuriarent ocio animi: quos metus hostium, disciplinaeque militaris continerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deorum metum iniiciendum ratus est. qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset: simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quae acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuique deorum praeficere. atque omnium primum ad cursum lunae in duodecim menses describit annum. quem, quia tricenotus dies singulis mensibus luna non explet: desuntque dies solido anno: qui solstitiali circumagitur orbe: intercalares mensibus interponendo ita dispensauit: ut uigesimoquarto quoque anno ad metam eandem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies congruerent. Idem nefastos dies, fastosque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipse plurima sacra obibat: ea maxime, quae nunc ad dialem flaminem pertinent. sed quia in ciuitate bellicosa plures

Romuli, quàm Numæ similes reges putabat fore, iturosque ipsos ad bella: ne sacra regiae uicis defererentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum ueste, & curuli regia sella adornauit. huic duos flamines adiecit: Marti unum: alterum Quirino. uirginesque Vettæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. his, ut assidue templi antistites essent: stipendium de publico statuit: uirginitate, aliisque caerimonijs uenerabiles, ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit: tunicaque pictæ insigne dedit: & super tunicam æneum pectori tegumen. cœlestiaque arma, quæ ancilia appellantur: ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs, solennique saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eique sacra omnia exscripta, exsignataque attribuit: quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent: atque unde in eos lumpus pecunia erogaretur, cæteraque omnia publica, priuataque sacra pontificis scitis subiecit: ut esset, quò consultum plebs ueniret: nequid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo, turbaretur. nec cœlestes modo caerimonias, sed iusta quoque funebria, placandosque manes ut idem pontifex edoceret: quaque prodigia fulminibus, alioue quo uisu missa susciperentur, atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumque consuluit augurijs, quæ suscipienda essent. ad hæc consultanda, procurandaque, multitudine omni aui, & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant: & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen uideretur: ea pietate omnium pectora imbuerat: ut fides, ac iusiurandum propulso legum, ac poenarum metu ciuitatem regerent. & cum ipsi se homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra, non urbem positam in medio ad sollicitandam omnium pacem crediderant: in eam uerecundiam adducti sunt: ut ciuitatem totam in cultum uersam deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat: quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quò quia se persæpe Numa sine arbitris, uelut ad congressum deæ interebat: camcenis eum lucum sacrauit: quod earum sibi concilia cum coniuge sua Ægeria essent: & soli fidei solenne instituit. ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iussit. manuque ad digitos usque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices uocant: dedicauit. omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis, quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & belli, & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat: regem populus iussit. patres autores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uiresque, tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, undique materiam excitandi belli quærebat. Forte euenit: ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum Caius Ciuilis Albæ. utrinque legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid priusquam mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum: ita pie bellum indici posse. ab Albanis fœcordius res acta. excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetuerant priores: & neganti Albano bellum in trigessimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos: sed imperio subigi. res repetitum se uenisse. ni reddantur: bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus, nuntiate, inquit, regi uestro: regem Romanum deos facere testes: uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit: ut in eum omnes expetant huiusce cladis belli. Hæc nuntiat domum Albani. Et bellum utrinque summa ope parabat, ciuili simillimum bello, propè inter parètes, natosque, Troianam utranque prolem: cum Lauiniam ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamè belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod

quod nec acie certatum est: & tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinque millia passuum locant: fossa circundant. fossa Ciuilis ab nomine ducis per aliquot secula appellata est: donec cum re nomen quoque uetustate aboleuit. in his castris Ciuilis Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox praecipue morte regis, magnumque deorum numen ab ipso capite ortum, in omne nomen Albanum expetiturum poenas ob bellum impium dictitans, nocte praeteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab stantiis exciuit Metium, is ducit exercitum quam proxime ad hostem potest, inde legatum praemissum nuntiare Tullo iubet: priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum: quae nihilo minus ad rem Romanam, quam ad Albanam pertineant. haud aspernatus Tullus, tamen si uana afferebantur: suos in aciem educit, exeunt contra & Albani. Postquam instructi utrinque stabant: cum paucis procerum in medium duces procedunt, ibi inquit Albanus. Iniurias, & non redditas res ex foedere, quae repetitae sunt: & ego regem nostrum Ciuilium causam huiusce esse belli audisse uideor: nec te dubito Tulle eadem praeter te ferre, sed si uera potius, quam dictu speciosa dicenda sunt: cupido imperii duos cognatos, uicinosque populos ad arma stimulat, neque recte, an perperam, interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit, me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum uelim: hetrusca res, quanta circa nos, teque maxime sit, quo propiores uos, hoc magis scis, multum illi terra, plurimum mari pollent, memor esto iam, cum signum pugnae dabis: has duas acies spectaculo fore: ut fessos confectosque, simul uictorem ac uictum aggrediantur. Itaque si nos dii amant: quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperii, seruitutemque aleam imus: ineamus aliquam uiam: qua utriusque imperet, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit. Haud displicet res Tullo: quamquam tum indole animi, tum spe uictoriae ferocior erat. Quarentibus utrinque ratio initur: cui & fortuna ipsa praebuit materiam. Forte in duobus exercitibus erant trigemini fratres, nec aetate nec uiribus dispares. Horatios, Curiatiosque fuisse satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior, tamen in re tam clara nominum error manet: utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint, autores utroque trahunt, plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios uocent, hos ut sequar, inclinatur animus. Cum trigeminis agunt reges: ut pro sua quisque patria dimicent ferro, ibi imperium fore, unde uictoria fuerit, nihil recusat, tempus, & locus conuenit, priusquam dimicarent: foedus inter Romanos & Albanos est his legibus: ut cuius populi ciues eo certamine uicissent: is alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera alia alijs legibus, caeterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec ullius uetustior foederis memoria est, foecialis regem Tullum ita rogauit. Iubesne me rex cum patre patrato populi Albani foedus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, te rex posco, rex ait, puram tollito, foecialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit, rex, facisne me tu regium nuntium, populique Romani Quiritium: uasa, comitesque meos? Rex respondit, Quod sine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio. Foecialis erat Marcus Valerius: patre patrato Sp. Fusium fecit, uerbena caput, capillosque tangens: (pater patratus ad iusiurandum patrandum, id est sanciedum fit) foedus, multisque id uerbis, quae longo effata carmine non operae est referre: peragit. Legibus deinde recitatis, audi, inquit, Iupiter: audi pater patrato populi Albani: audi tu populus Albanus: ut illa palam prima postremaque ex illis tabulis, ceraue recitata sunt sine dolo malo: utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet, si prior defecerit publico consilio, dolo malo: tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito: ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes, pollesque, id ubi dixit: porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque iusiurandum per suum dictatorem, suosque sacerdotes per egerunt. Foedere icto, trigemini, sicut conuenerat, arma capiunt. Cum sui utrosque adhortarentur: deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit: illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suo pte ingenio, & pleni adhortantium uocibus, in

medium

medium inter duas acies procedunt. Confederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis presentis, quam curae expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum uirtute atque fortuna positum. itaque ergo erecti, suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum, infestisque armis, uelut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium, seruitiumque obuersatur animo: futuraque ea deinde patriae fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe torpebat uox, spiritusque. Consertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum, armorumque, sed uulnera quoque, & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, uulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt, ad quorum casum cum clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimis uice unius, quem tres Curiatij circumsteterant. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferrox: ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, ut quenque uulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spatij ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens uidet magnis interuallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse, in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatij, uti opem ferant fratri, iam Horatius caeso hoste uictor secundam pugnam petebat. tunc clamore, qualis ex insperato pauentium solet: Romani adiuuant militem suum, & ille defungi praelio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset: & alterum Curiatium conficit. Iamque aequato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec uiribus pares, alterum intactum ferro corpus, & geminata uictoria ferocem in certamen tertium dabant, alter fessum uulnere, fessum cursu trahens corpus, uictusque fratrum ante se strage, uictori obijcitur hosti, nec illud praelium fuit. Romanos exultans, duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium causam belli huiusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne iugulo defigit, iacentem spoliat. Romani ouantes, ac gratulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis uertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienae facti. sepulchra extant, quo quisque loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam uersus, sed distantia locis, & ut pugnatum est. Priusquam inde digrederentur, roganti Metio ex foedere icto quid imperaret, imperat Tullus: uti iuuentutem in armis habeat: usurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret, ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina spolia praese gerens, cui soror uirgo, quae desponsata uni ex Curiatij fuerat: obuiam ante portam Capenam fuit: cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat: soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in uictoria sua, tantoque gaudio publico. Stricto itaque gladio simul uerbis increpans transfigit puellam. Abi hinc cum immaturato amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, uiuicque, oblita patriae. Sic eat, quaecumque Romanum lugebit hostem. Atrox uisum id facinus patribus, plebique: sed recens meritum facto obstabat, tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis, ingraticque ad uulgus iudicij, aut secundum iudicium supplicij autor esset: concilio populi aduocato, duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem: facio. lex horrendi carminis erat. Duumuiros perduellionem iudicent, si a duumuiris prouocari: prouocatione certato, si uincant: caput obnubito: infelici arbori recte suspendito: uerberato, uel intra pomerium, uel extra pomerium. Hac lege duumuiros creati, qui se absoluerent non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse: cum condemnassent: tum alter ex his, P. Horati tibi perduellionem iudico, inquit, licitor colligamanus, accesserat licitor, iniiciebatque laqueum. tum Horatius authore Tullo clemente legis interprete, prouoco, inquit: ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maxime P. Horatio patre proclamante: se filiam iure caesam iudicare, ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse: orabat deinde, ne se, quem pauloante cum

egregia

egregia stirpe conspexissent: orbum liberis facerent. inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curatorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur: ostentans, huncine aiebat, quem modo decoratum, ouantemque uictoria incedentem uidistis Quirites: eum sub furca uinctum inter uerbera, & cruciatus uidere potestis: quod uix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. Ilictor, colliga manus: quæ pauloante armatae imperium populo Ro. pepererunt. i. caput obitu. de liberatoris huius urbis: arbori infelici suspende: uerbera uel intra pomerium, modo inter illa pila, & spolia hostium: uel extra pomeriũ, modo intra sepulchra Curatorũ. quò enim ducere hunc iuuenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta foeditate supplicij uindictent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolueruntq; magis admiratione uirtutis, quàm iure causæ. Itaq; ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur: imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt: transmissio per uiam tigillo, capite adoperto, uelut sub iugũ misit iuuenem, id hodie publice quoq; semper resectum manet: fororium tigillum uocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat iccta: cõstructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. inuidia uulgi, quod tribus militibus fortuna publica cõmissa fuerit: uanum ingenium dictatoris corruptit. & quoniam recta consilia haud bene euenerant: prauis reconciliare popularium animos ccepit. Igitur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorũ plus, quàm uirtutem cernebat esse: ad bellum palàm, atq; ex edicto gerendum alios concitat populos: suis per speciem societatis proditiõne referuat. Fidenates colonia romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fidenas aperte descissent: Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba accito, contra hostes ducit, ubi Anienem transijt, ad cõfluentes collocat castra. Inter eum locum, & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano nõ plus animi erat, quàm fidei: nec manere ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. inde ubi satis subisse sese ratus est: erigit totam aciem, fluctuansq; animo, ut tereret tempus, ordines explicat. Cõsiliũ erat: quæ fortuna rem daret, eã inclinare uires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant: ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nuntiat regi: abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim uouit salios, sanaq; Pallori, ac Pauori. equitem clara increpans uoce, ut hostes exaudirent, redire in præliũ iubet. Nihil trepidatione opus esse, suo iussu circũduci Albanorũ exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat: ut hastas equites erigere iubeat. Id factum magnæ parti peditum Romanorum cõspectum abeuntis albani exercitus intersepit, qui uiderat: id, quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnat. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, latine sciebãt. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido: terga uertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferociter redit. nec illi tulere impetũ, sed ab effusa fuga flumen obiectum a tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma foede iactãtes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnaq; consiliũ oppressi: non alia ante Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur: contra Tullus Metium benigne alloquitur: (quod bene uertat) castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut assolet uocari ad cõcionem utrũq; exercitum iubet, præcones ab extremo orsi primos exciuerunt Albanos. hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirent: proximi constitere, ex composito armata circũdatur Romana legio, centurionibus datum negotium erat ut sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus inquit. Romani, si unquam ante aliãs ullo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis: deinde uestræ ipsorum uirtuti: hesternum id præliũ fuit.

dimicatum est enim non magis cū hostibus, quā (quæ dimicatio maior, ac periculosior est) cū prodicione, ac perfidia sociorū. nam, ne uos falsa opinio teneat: iniussu meo Albani subire ad montes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus desereretur uos, auerteretur à certamine animus: & hostibus circūueniri se ab tergo ratis, terror, ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorū est. duces lecuti sunt: ut & uos, siquod ego inde agmen declinare uoluissē: fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius: Metius idē huius machinator belli: Metius fœderis Romani, Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius: nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dederō. Centuriones armati Metium circūstunt. rex cetera, ut orsus erat, peragit. Quod bonum, faustum, felixq; sit populo Romano, ac mihi, uobisq; Albani: populum omnē Albanū Romā traduce re in animo est: ciuitatē dare plebi: primores in patres legere: unā urbem, unam rempub. face re: ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est: sic nunc in unum redeat. Ad hęc Albana pubes inermis ab armatis septa in uarijs uoluntatibus, communi tamē metu cogente, silentiū tenet. tum Tullus, Meti Suffeti inquit: si ipse discere posses fidem, ac fœdera ser uare: uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset: nunc quoniā tuū insanabile ingeniū est: at tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te uiolata sunt. ut igitur paulo ante animum inter Fidenatem, Romanamq; rem ancipitem gessisti: ita iam corpus passim distrahendū dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi cōcitati, lacerum in utroq; curru corpus, qua inhæserāt uinculis membra, portantes, auertēre omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, ultimi q; illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit. in alijs gloriari licet: nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hęc iam præmissi Albani erant equites: qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam urbem. quæ ubi intrauere portas: nō quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarū esse urbiū solet: cum effractis portis, stratisue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorum omnia ferro, flammaq; miscet, sed silentium triste, ac tacita mœstia ita defixit omnium animos: ut præ metu oblitū quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogantesq; alijs alios, nunc in liminibus starent: nunc errabundi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarentur. Ut uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur: puluisq; ex distantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cum larem, ac penates, tecta q; in quibus natus quisq; educatusq; esset: relinquentes, exirent: iam continens agmen migrantium impleuerat uias: & conspectus aliorum mutua miseratio ne integrabat lachrymas: uocesq; etiam miserabiles exaudiebātur, mulierum præcipue: cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent: ac uelut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis Romanus passim publica, priuataq; omnia tecta adæquat solo. unaq; hora quadringētorum annorū opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deūm (ita enim edictū ab rege fuerat) temperatū est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuiū numerus: Cœlius addit urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eandē sedem Tullus regiē capit: ibiq; habitauit. principes Albanorū in patres, ut ea quoq; pars reipublicæ cresceret: legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganos, Curiatios, Chlcelios: tēplumq; ordini ab se aucto curiam fecit: quæ Hostilia usq; ad patrū nostrorū ætatē appellata est. & ut omniū ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur: equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones etiam ueteres eodem supplemento expleuit: & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissima uiris, armisq; utrinq; iniuriæ factæ: ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequēti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse: ac Romæ retentos. Hęc causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctā, circūspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina: proximi Hetruscorum

Hetruscorum Veientes, inde ob residuas bellorū iras maxime sollicitatis ad defectionem animis, uoluntarios traxere. & apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit, publico auxilio nullo adiuti sunt. ualuitq; apud Veientes (nam de cæteris minus mirū est) pacta cum Romulo induciarum fides. Cum bellum utrinq; summa ope pararent: uertiq; in eo res uideretur: utri prius arma inferrent: occupat Tullus in agrum Sabinū transire, pugna atrox ad syluam Malicufam fuit. ubi & peditum quidem robore, cæterū equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies ualuit, ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum, nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tullī, ac tota res Romana esset: nuntiatum regi, patribusq; est: in monte Albano lapidibus pluuisse, quod cum credi uix posset: missis ad id uisendum prodigiū, in conspectu haud aliter, quā cū grandinem uenti glomeratam in terras agunt: crebri cecidere cælo lapides, uisi etiam audire uocem ingentem ex summi cacuminis loco: ut patrio ritu sacra Albani facerēt: quæ uelut dijs quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant: aut fortunæ (ut fit) obirati cultum reliquerant deūm. Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publice susceptum est: seu uoce cælesti ex Albano monte missa (nam id quoq; traditur) seu aruspicum monitu, mansit certe solenne: ut quandocunq; idem prodigiū nuntiaretur: feriæ per nouem dies agerētur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est, unde cum pigritia militandi oriretur: nulla tamē ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ, quā domi iuuenum corpora esse: donec ipse quoq; longinquo morbo est implicitus, tunc adeo fracti simul cū corpore sunt spiritus illi feroces: ut qui nihil ante ratus esset minus regiū, quā sacris dedere animum: repente omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obnoxius degeret: religionibusq; etiam populum impleret, uulgo iam homines eum statum rerū, qui sub Numa rege fuerat: requirentes, unam opem agris corporibus relictā, si pax, ueniāq; ab dijs impetrata esset: credebant. Ipsum regem tradunt uolentem cōmentarios Numæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset: operatum his sacris se abdidisse: sed nō rite inritum, aut curatū id sacrum esse: nec solum nullam ei oblatam cælestium speciem: sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ictum cum domo cōflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum iam inde ab initio erat: ad patres redierat: hiq; inter regem nominauerant, quo comitia habente, Ancum Martiū regem populus creauit: patres fuere authores, Numæ Pōpiliij regis nepos filia ortus Ancus Martius erat, qui ut regnare cœpit: & auitæ gloriæ memor, & quia proximū regnum cæteris egregium ab una parte haud satis prosperū fuerat, aut neglectis religionibus, aut prauæ cultis: longe q; antiquissimum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere, omnia ea ex cōmentarijs regis pontificem maximū in album relata proponere in publico iubet, inde & ciuibus otij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores, atq; instituta regem abiturū. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum scædus erat: sustulerant animos, & cum incursionem in agrū Romanū fecissent: repetentibus res Romanis superbe responsum reddiderunt: desidem Romanum regem inter sacella, & aras acturū esse regnum rati. Mediū erat in Anco ingeniū, & Numæ, & Romuli memor: & præterquā quod aui regno magis necessariā fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo: etiā quod illi contigisset otij sine iniuria, id se haud facile habiturum: tentari patientiā, & tentatam contemni: temporaq; esse Tullo regi aptiora, quā Numæ: ut tamē, quoniam Numa in pace religiones instituisset: à se bellicæ cærimoniæ proderētur: nec gererētur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœcciales habēt: descripsit: quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetūtur: capite uelato (filum lanæ uelamē est) Audi Iupiter, inquit: audite fines: (cuiuscunq; gentis sunt, nominat:) audiat fas, ego sum publicus nūtijs populi Romani: iuste pieq; legatus uenio: uerbisq; meis fides sit, Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit, Si ego iniuste, impieq; illos homines, illasq; res dedier nūtijs populi Romani mihi exposco: tum patriæ cōpotem me nunquā sinas esse. Hæc, cū fines supra scandit: hæc, quicūq;

ei primus uir obuius fuerit: hæc portā ingrediens, hæc forū ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendiq; iurisiurādi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit: diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diiq; omnes cœlestes, uosq; terrestres, uosq; inferni audite, ego uos testor: populū illum (quicumq; est, nominat) iniustum esse: neq; ius persoluere, sed de istis rebus in patria maiores natu cōsulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum his nuntius Romam ad consulendum redit: confestim rex ex his fermē uerbis patres consulebat. Quarū rerum, litium, causarum cōdixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorū Latinorum, hominibusq; priscis Latinis: quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerūt: quas res dari, fieri, solui oportuit: dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat: quid censes? tum ille. Puro, pioq; duello quærēdas censeo: itaq; cōsentio, cōsciscoq;. Inde ordine alij rogabantur, quandoq; pars maior eorū, qui aderant, in eandem sententiā ibat: bellum erat cōsensu fieri solitū: ut fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorū ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret. Quod populi priscorū Latinorū, hominesq; prisci Latini aduersus populum Romanū Quiritiū fecerūt, deliquerūt: quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse: senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, cōsciuit: ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populusq; Romanus populis priscorū Latinorū, hominibusq; priscis Latinis bellum indico: facioq;. Id ubi dixisset: hastam in fines eorum eimittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res: ac bellum indictū: morēq; eum posterī acceperūt. Ancus demandata cura sacrorū flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo cōscripto profectus Politorū urbem Latinorū ui cepit, secutusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis: multitudinem omnem Romam traduxit, & cum circa palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, atq; arcem, Cœlium montē Albani impleissent: Auentinū nouæ multitudinī datum, additi eidem haud ita multo post, Tellenis, Ficanaq; captis, noui ciues, Politorū inde rursus bello repetitum: quod uacuum occupauerāt prisci Latini, eaq; causa diruendæ urbis eius fuit Romanis: ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam cōpulso, aliquandiu ibi Marte incerto, uaria uictoria pugnatū est, nam & urbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata ualido erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primū uincit: inde ingenti præda potitus Romā redit: tum quoq; multis millibus Latinorum in ciuitatē acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum: ad Murciae datæ sedes, Ianiculum quoq; adiectum, non inopia loci: sed nequando ea arx hostiū esset, id non muro solum, sed etiā ob cōmoditatem itineris ponte Sublicio tum primū in Tyberis facta, cōiungi urbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruū munimentū à planioribus additum locis. Ancus regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominū, discrimine recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent: carcer ad terrorem incrementis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur, nec urbs tantū hoc rege creuit: sed etiā ager, si nesq; sylua Mæsia Veientibus adempta, usq; ad mare imperium prolatū: & in ora Tyberis Hostia urbs cōdita: salinæ circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrii amplificata. Anco regnate Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romam cōmigravit, cupidine maxime, ac spe magni honoris: cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriūsus erat) facultas nō fuerat. Demarati Corinthij filius erat, qui ob seditiones domo profugus cū Tarquinijs forte cōsedisset: uxore ibi ducta duos filios genuit, nomina his Lucumo, atq; Aruns fuerūt. Lucumo superfuit patri honorū omniū hæres: Aruns prior, q; pater moritur, uxore grauidā relicta, nec diu manet superstes filio pater, qui cū ignorans nurū uentrē ferre, immemor in testando nepotis decessisset: puero post aui mortē in nullam fortē honorū nato ab inopia Egerio inditū nomen. Lucumoni cōtra omniū hæredi bonorū cum diuitiæ iam animos facerent: auxit ducta in matrimoniū Tanaquil, summo loco nata: & quæ haud facile ijs, in quibus nata erat, humiliora sineret, ea cum illi nupsisset: spernētibus Hetruscis Lucumo

nem exule aduena ortum, ferre indignitatē non potuit. oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis, dummodo uirū honoratum uideret: consilium migrandi ab Tarquinij cepit. Roma est ad id potissimū uisa. In nouo populo, ubi omnis repentina, atq; ex uirtute nobilitas sit: futurū locum forti, ac strenuo uiro, regnasse Tatium Sabinū: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancū Sabina matre ortum: nobilem q; una imaginē Numæ esse, facile uiro persuadet, ut cupido honorū: & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaq; rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum forte uentū erat. ibi ei carpento sedenti cū uxore aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superq; carpentum cum magno clangore uolitās rursus uelut ministerio diuinitus missa capiti apte reponit: inde sublimis abiit. accepisse id auguriū læta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetrusci, cœlestiū prodigiorū mulier, excelsa, & alta sperare complexa uirum iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nuntiam uenisse: circa summum culmen hominis auspiciū fecisse: leuasse humano superpositū capiti decus: ut diuinitus eidem redderet. Has spes, cogitationesq; secum portātes urbem ingressi sunt: domicilioq; ibi cōparato, L. Tarquinij Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas, diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitādi, beneficijsq; quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est. notitiaq; eum breui apud regem, liberaliter, dextereq; obeundo officia, in familiaris amicitia adduxerat iura: ut publicis pariter, ac priuatis consilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremo tutor etiam liberis regis testamēto institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti, cuiuslibet superiorū regum belli, pacisq; & artibus, & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erāt. eo magis Tarquinij instare: ut quamprimū comitia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros uenatum ablegauit. isq; primus & petisse ambitiose regnum, & orationē dicitur habuisse ad cōciliandos plebis animos cōpositam. Cum se non rem nouam petere: quippe qui non primus, quod quisquā indignari, mirariue posset: sed tertius Romæ peregrinus regnū affectet. & Tatium nō ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factū. & Numam ignarū urbis, nō petentem in regnum ultro accitum, se ex quo sui potens fuerit: Romam cum cōiuge, ac fortunis omnibus cōmigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines: Romæ se, quā in uetere patria uixisse. domi, militiaq; sub haud pœnitēdo magistro, ipso Anco rege Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio, & obseruantia in regē cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantē ingenti cōsensu populus Romanus regnare iussit. ergo uirum cætera egregiū, secuta, quam in petēdo habuerat, etiam regnantē ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quā augendæ reipublicæ memor. centū in patres legit: qui deinde minorū gentium sunt appellati: factio haud dubia regis: cuius beneficio in curiā uenerāt. Bellum primū cū Latinis gessit. & oppidum ibi Appiolas ui cepit: prædaq; inde maiore quā quaanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentijs, instructiusq; q; priores reges, fecit. Tum primū circo, qui nunc maximus dicitur: designatus locus est. loca diuisa patribus, equitibusq; ubi spectacula sibi quisq; facerent: fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrū fuit equi, pugilesq; ex Hetruria maxime acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani, Magniq; uarie appellati. ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoq; lapideo circumdare urbem parabat: cum Sabinū bellum cœptis interuenit. adeoq; ea subita res fuit: ut prius Anienem transirent hostes: quā obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset. itaq; trepidatū Romæ est. & primo dubia uictoria magna utrinq; cæde pugnatū est. reductis deinde in castra hostiū copijs, datoq; spatio Romanis ad cōparandum de integro bellum, Tarquinij equitem maxime suis deesse uiribus ratus, ad Ramnēses, Titienēses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat: addere alias cōstituit: suoq; insignes relinquere nomine. id quia in augurato Romulus fecerat: negare Accius Nauis indyctus ea tēpestate augur, neq; mutari, neq; nouū constitui, nisi aues addixissent: posse. ex eo ira regi mota, eludensq; artē (ut ferunt) agedum, inquit, diuine tu, inaugura: fieri ne possit, quod nunc ego mente concipio. cum ille in

augurio rem expertus profecto futuram dixisset: atqui hoc animo agitavi, inquit: te nouacula cotem discissurum. cape hæc: & perage, quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accij capite uelato, quo in loco res acta est: in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit, cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant: ut esset ad posteros miraculi eius monumentum. augurijs certe, sacerdotioque augurum tantus honos accessit: ut nihil belli, domique postea, nisi auspiciato gereretur: concilia populi, exercitus uocati, summa rerum, ubi aues non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit: numero tantum alterum adiecit: ut mille & trecenti equites in tribus centurijs essent, posteriore modo sub hisdem nominibus, qui additi erant: appellati sunt, quas nunc, quia geminatae sunt: sex uocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur, sed præterquam quod uiribus creuerat Romanus exercitus: ex quo culto etiam additur dolus: missis, qui magnam uim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent, uentoque iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta sublixijs cum hærent: pontem incendunt, ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis: effusis eadem fugam impediunt, multique mortales, cum hostem effugissent: in flumine ipso perire, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quam nuntiari posset, insignem uictoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit, utrinque ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies: ita incurrisse ab lateribus ferunt: ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus: sed subito in fugam auerterent, montes effuso cursu Sabini petebant: & pauci tenuere, maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda, captiuisque Romam missis, spolijs hostium (uotum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum inducere, & quanquam male gesta res erat: nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia consulendi res non dabat spatium: iere obuiam Sabini tumultuario milite, iterumque ibi fusi perditis iam propè rebus pacem petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat: Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiam in præsidio relictus, deditosque Collatinos ita accipio: eamque deditiois formulam esse, Rex interrogauit. Estisne uos legati oratoresque missi à populo Collatino: ut uos, populumque Collatinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne uos, populumque Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina, humanaque omnia in meam, populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio. Bello Sabino profecto, Tarquinius triumphans Romam rediit, inde priscis Latinis bellum fecit, ubi nusquam ad uniuersam rei dimicationem uetum est, ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit, Corniculum, Ficulnea uetus, Cameria, Crustumeriū, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerat: capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata: quam quanta mole gesserat bella: ut non quietior populus domi esset, quam militiæ fuisset, nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat: urbem, quam nondum munierat: cingere parat, & infima urbis loca circa forum, aliasque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facile euehebant aquas: cloacis est fastigio in Tyberim ductis siccatur: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam uouerat bello Sabino, iam præfagiète animo futuram olim amplitudinem loci: occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uisum, euentumque mirabile fuit, Puerum dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit: caput arsisse ferunt multorum in conspectu, plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem, & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret: ab regina retentum: sedatoque iam tumultu, moueri uetuisse puerum: donec sua sponte experrectus esset, mox cum somno & flammam abiisset, Tum adducto in secretum uiro Tanaquil, Vidēsne tu puerum hunc, inquit: quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumque regiae afflictæ, proinde materiæ ingentis publice, priuatimque decoris omni indulgentia nostra nutriamus, inde puerum liberum loco ceptum haberi: erudiri que artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur, Euenit facile, quod dijs cordi esset, iuuenis euasit ueræ indolis

indolis regiae. nec, cum quaereretur gener Tarquinio: quisquam Romanae iuuentutis ulla arte
 cōferri potuit. filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacuncq; de causa tantus illi honos habi-
 tus credere prohibet serua natū eum: paruumq; ipsum seruisse. eorū magis sententiā sum: qui
 Corniculo capto Seruij Tullij, qui princeps in illa urbe fuerat: grauidam uiro occiso uxorem,
 cum inter reliquas captiuas cognita esset: ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibi-
 tam ferunt seruitio partum Romae edidisse Prisci Tarquinij domo: inde tāto beneficio, & in-
 ter mulieres familiaritatē auctam: & puerū in domo à paruo educatū in charitate, atq; hono-
 re fuisse. fortunam matris, quod capta patria in hostium manus uenerit: ut serua natus crede-
 retur, fecisse. Duodequadragesimo fermē anno, ex quo regnare cōeperat Tarquinius: non
 apud regem modo, sed apud patres, plebemq; longe maximo honore Seruius Tullius erat.
 Tum Anci filij duo etsi antea semper pro indignissimo habuerāt, se patrio regno tutoris frau-
 de pulsos: regnare Romae aduenam, non modo nō uicinae, sed ne Italicae quidem stirpis: tum
 impensius his indignitas crescere: si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum: sed pra-
 ceptis inde porrō ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimum fere annum, quā-
 Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnum, donec in terris fuerit: id seruus serua na-
 tus possideat. tum commune Romani nominis, tum praecipue id domus suae dedecus fore, si
 Anci regis uirili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romae pateret. ser-
 ro igitur eam arcere cōtumeliam statuunt, sed & iniuriae dolor in Tarquiniū ipsum magis, q̄
 in Seruium eos stimulabat: & quia grauior ultor caedis, si superesset, rex futurus erat, quam pri-
 uatus: tum Seruio occiso, quēcunq; alium generum delegisset: eundem regni hāredem factu-
 rus uidebatur: ob hanc ipsi regi insidiae parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad fa-
 cinus, qui cōsueti erant uterq; agrestibus ferramētis, in uestibulo regiae quā-
 potuere tumul-
 tuosissime specie rixae in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cum ambo regem ap-
 pellarent: clamorq; eorum penitus in regiam peruenisset: euocati ad regē pergunt. primo uterq;
 uociferari: & certatim alter alteri obstrepere. coerciti ab lictore, & iussi inuicem dicere, tandem
 obloqui desistunt. unus rem ex cōposito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret,
 alter elatam securim in caput deiecit: relictoq; in uulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarqui-
 nium moribundū cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores cōprehendunt. cla-
 mor inde, cōkursusq; populū, mirantiū quid rei esset. Tanaquil inter tumultū claudī regiam iu-
 bet: arbitros eiecit: simul quae curando uulneri opus sunt, tanq̄ spes subesset: sedulo cōparat:
 simul, si destituat spes: alia praesidia molitur. Seruio prope accito cū penē exanguem uirum
 ostendisset: dextram tenēs, orat: ne inultam mortē foci, ne socrū inimicis ludibrio esse sinat.
 tuū est, inquit, Serui, si uir es, regnū: non eorum qui alienis manibus pessimū facinus fecere. eri-
 ge te: deosq; duces sequere: qui clarū hoc fore caput diuino quondā circumfuso igni portende-
 runt. nūc te illa caelestis excitet flamma: nunc expergiscere uere. & nos peregrini regnauimus.
 qui sis, non unde natus sis, reputa. si tua re subita cōsilia torpent: at tu mea cōsilia sequere. Cū
 clamor impetusq; multitudinis uix sustineri posset: ex superiore parte aedium per fenestras in-
 nouā uiam uersus (habitabat enim rex ad Iouis statoris aedem) populū Tanaquil alloquit. Iu-
 bet bono animo esse. sopitū fuisse regē subito ictu: ferrū haud alte in corpus descēdisse. iam ad
 se redisse: inspectū uulnus absterse cruore: omnia salubria esse. cōfidere propediē ipsum eos ui-
 suos. Interim Seruio Tullio iubere populū dicto audientē esse: eū iura redditurū, obiturūq;
 alia regis munia. Seruius cū trabea, & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit: de
 alijs cōsulturū se regē esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cū iam expirasset Tarquinius: cælata
 morte per speciem alienae fungēdae uicis, suas opes firmauit. tum demū palam facta ex cōplo-
 ratione in regia orta, Seruius praesidio firmo munitus, primus iniussu populū uoluntate patrū
 regnauit Anci liberū iam tum cōprehensū sceleris ministris, ut uiuere regē, & tantas esse opes
 Seruij nuntiatū est, Sueffam Pometiā exulatū ierāt. Nec iam publicis magis cōsilijs Seruius,
 q̄ priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberū animus aduersus Tarquiniū fuerat, talis
 aduersus se Tarquinij liberū esset: duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arunti Tarquinjs
 iūgit. nec rupit tamē fati necessitatē humanis cōsilijs: quin inuidia regni etiā inter domesticos

infida omnia, atque infesta faceret. Peropportune ad presentis quietem status bellum cum Veientibus, (iam enim induciæ exierant) alijsque Hetruscis sumptum in eo bello, & uirtus, & fortuna enituit Tullij. fusoque ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur: Romam redijt, aggrediturque inde pacis longe maximam opus: ut quemadmodum Numa diuini author iuris fuisset: ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumque, quibus inter gradus dignitatis, fortunæque aliquid interlucet: posterius fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisque munia non uiritim, ut ante, sed pro habitu pecuniarum fierent, tum classes, centuriasque, & hunc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum, uel bello. Ex his, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent: LXXX confecit centurias: quadragenas seniorum, ac iuniorum. prima classis omnes appellati, seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent: iuuenes, ut foris bella gererent, arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære: hæc ut tegumenta corporis essent, tela in hostem, hastaque, & gladius, additæ huic classi duæ fabricum centuriæ: quæ sine armis stipendia facerent, datum munus: ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usque ad quinque & septuaginta millium censum instituta, & ex his senioribus, iunioribusque uiginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter lorica omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse uoluit, totidem centuriæ & eæ, eodemque discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum: ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinque & uiginti millium: totidem centuriæ factæ: arma mutata: nihil præter hastam & uerutum datum. Quinta classis aucta: centuriæ triginta factæ, fundas, lapidesque missiles hi secum gerebant, in his accensi cornicinae, tibicinaeque in tres centurias distributi, undecim millibus hæc classis censebatur. Hinc minor census reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoque, equitum ex primoribus ciuitatis XII scripsit centurias, sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub hisdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit, ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, uiduæ attributæ: quæ bina millia æris in annos singulos penderet. Hæc omnia in ditibus à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus, non enim, ut ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges: uiritim suffragium eadem uis, eodemque iure promiscue omnibus datum est: sed gradus facti: ut neque exclusus quisquam suffragio uideretur: & uis omnis penes primores ciuitatis esset, equites enim uocabantur primi, LXXX inde primæ classis centuriæ primum peditum uocabantur, ibi si uariaret: quod raro incidebat: ut secundæ classis uocarentur: nec ferè unquam infra ita descenderent: ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet: hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque & XXX tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumque ad institutum ab Seruio Tullio summam non conuenire, quadrifariam enim urbe diuisa regionibus, collibusque, quæ habitantur partes, tribus eas appellauit, ut ego arbitror, ab tributo, nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est, neque hæc tribus ad centuriarum distributionem, numerumque quicquam pertinere. Censu perfecto, quæ maturauerat metu legis de incensis lata: cum uinculorum minis, mortisqueque edixit: ut omnes ciues Romani equites, peditesque in suis quisque centurijs in campo Martio prima luce adessent, ibi instructum exercitum omnem sue, oue, taurisqueque tribus lustrauit, idque conditum lustrum appellatum: quia in censendo finis factus est. Milia LXXX eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor: eorum, qui ferre arma possent: eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoque amplificanda uisa est, addit duos colles, Quirinalē, Viminalēque, inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, ut loco dignitas fieret: habitat, aggere, & fossis, & muro urbem circumdat, item pomerium profert. Pomerium uerbi uim solam intuentes postmœnium interpretantur esse, est autem magis circa murum locus: quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, quæ murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continerentur: quæ nunc uulgo etiam coniunguntur: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateat soli, hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat: non magis quod post murum esset, quam

quàm quod murus post id: pomœrium Romani appellarunt. & in urbis incremêto semper, quantum incenia processura erant: tantum termino hi consecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi, & ad belli, & ad pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur: cõsilio augere imperium conatus est: simul & aliquod addere urbi decus. Iam tum erat indyctum Dianæ Ephesiæ fanum, id cõmuniter à ciuitatibus Asiæ factũ fama ferebat. Cum consensum, deosq; confociatos laudaret mire Seruius inter procures Latinorũ: cum quibus publice priuatimq; hospitia, amicitiasq; de industria iunxerat: sæpe iterãdo eadem, perpulit tandem: ut Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerët. ea erat confessio: caput rerum Romam esse, de quo toties armis certatũ fuerat, id quanquam omissum iam ex omnium cura Latinorũ ob rem toties infeliciter tentatam armis, uidebatur: uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur mirãda magnitudine, ac specie, fixa per multas ætates cornua in uestibulo templi Dianæ monumētum ei fuere miraculo, habita, ut erat, res prodigij loco est. & cecinere uates: cuius ciuitatis eam ciues Dianæ immolassent: ibi fore imperiũ, idq; carmen peruenerat ad antistitem fani Dianæ, Sabinus, ut primum apta dies sacrificio uisa est: bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ: & ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, cum eum magnitudo uictimæ celebrata fama mouisset: memor responsi, Sabinum ita alloquitur. Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere? quin tu ante uiuo perfunderis flumine? infima ualle perfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euentus, cuperet rite facta: extemplo descendit ad Tyberim, interea Romanus immolat Dianæ bouem, id mire gratum regi, atq; ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam usu haud dubie regnum possederat: tamen quia interdum iactari uoces à iuene Tarquinio audiebat: se iniussu populi regnare: conciliata prius uoluntate plebis, agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populum: uellent, iuberent ne se regnare, tantoq; consensu, quanto haud quisquam alius ante, rex est declaratus, neq; ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit, imò eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum uoluntatem senserat agi: criminandi Seruij apud patres, crescendiq; in curia sibi occasionẽ datam ratus est: & ipse iuuenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante, Tulit enim Romana regia sceleris tragici exemplum, ut tædio regum maturior ueniret libertas: ultimumq; regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius, neposue fuerit, parum liquet: plurimis tamen authoribus filium crediderim, fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, ut ante dictum est, duæ Tullia regis filia nupserat, & ipsæ longe dispares moribus. Forte ita inciderat: ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur: fortuna credo populi Romani: quo diuturnius Seruij regnum esset: constituiq; ciuitatis mores possent.angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse, tota in alterũ uersa Tarquinium, eum mirari: eum uirum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sorore: quod uirum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos: ut ferè fit malum malo aptissimum, sed initium turbandi omnia à scemina ortum est, ea secretis uiri alieni assuefacta sermonibus, nullis uerborum contumelijs parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum: & se rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere: quàm cum impari iungi: aut elanguescendum aliena ignauia esse, si sibi eum, quo digna esset, dii dedissent uirum, domi se propediem uisuram regnũ fuisse, quod apud patrem uideat, celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent: iunguntur nuptijs magis nõ prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uero in dies infestior Tullij senectus, infestius cœpit regnum esse, iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdium uirum conuiescere pati: ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse, cui nupta diceretur: nec, cum quo tacita seruiret, defuisse, qui se regno dignum putaret: qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium: qui habere, quàm sperare regnum mallet, si tu is es: cui nuptam esse me arbitror: & uirum, & regem appello. sin minus:

minus: eo nūc peius mutata est res: quod istic cum ignauia est scelus. quin accingeris? nō tibi ab Corintho, nec ab Tarquinij, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. diū te penates, patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, uocatque regem. aut si ad hæc parū est animi: quid frustraris ciuitatē? quid te ut regiū iuuenem cōspici sinis? faceffe hinc Tarquinius, aut Corinthū: deuoluere retro ad stirpem, fratri similior, quā patri. His alijsque increpando iuuenem instigat. nec cōquiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantū moliri potuisset animo: ut duo continua regna, uiro, ac dein ceps genero dedisset: ipsa regio semine orta nullum momentum in dando, adimēdoque regno faceret. His muliebribus instinctus furij Tarquinius, circumire, & prehensare minorum maxime gentium patres: admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicēdo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendæ rei tempus uisum est: stipatus agmine armatorū in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedēs, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati, alij metu: ne non uenisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus. Seruū, seruacque natum post mortē indignā parentis sui, non interregno, ut antea, inito, nō comitijs habitis, non per suffragiū populi, non auctoribus patribus, muliebri dolo regnū occupasse. ita natū, ita creatū regem fautorem infimi generis hominū, ex quo ipse sit: odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera, quæ cōmunia quondam fuerint: inclinasse in primores ciuitatis: instituisse cēsū: ut insignis ad inuidiā locupletiorum fortuna esset: & parata, ubi uellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nūtio excitatus: extemplo à uestibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? aut in sede considerare mea? Cum ille ferociter ad hæc, se patris sui tenere sedem: multo quā seruū potiozem filium regis regni hæredē: satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab utriusque fautoribus oritur: & concursus populi fiebat in curiam: apparebatque regnaturū, qui uicisset. Tum Tarquinius necessitate iam ipsa cogente ultima audere, multo & atate, & uiribus ualidior medium arripit Seruū: elatumque e curia in inferiorem partem per gradus deiecit. inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum. ipse propè exanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet: peruenissetque ad summum Cyprium uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant: interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tullia id factum, carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorum, euocauit uirum e curia: regemque prima appellauit. à quo faceffere iusta ex tanto tumultu, cum se domum reciperet: peruenissetque ad summum Cyprium uicum: ubi Dianium nuper fuit: flectente carpētum dextra in uirbium cliuum, ut in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pavidus, atque inhibuit frenos is, qui iumenta agebat: iacentemque dominæ Seruium trucidatum ostendit. scœdum, inhumanumque inde traditur scelus. monumentoque locus est: quem Sceleratum uicum uocant: quo amens agitantis furij sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentū egisse fertur: partemque sanguinis, ac cædis paternæ cruento uehiculo cōtaminata ipsa, resperfacque tulisse ad penates suos, uiri que sui: quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequeretur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta: ita, ut bono etiā, moderatoque succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterū id quoque ad gloriam accessit: quod cum illo simul iusta, ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamē quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam authores sunt: ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset.

Inde L. Tarquinius regnare ocepit: cui Superbo cognomen facta indiderūt: quia socerum gener sepultura prohibuit. Romulum quoque insepultum perisse dictitans. primores patrum, quos Seruij rebus fauisse credebat: interfecit. conscius deinde male quærendi regni ab seipso aduersus se exemplū capi posse, armatis corpus circūsepsit. neque enim ad ius regni quicquam præter

præter uim habebat: ut qui neque populi iussu, neque authoribus patribus regnaret. eò accedebat: ut in charitate ciuium nihil spei reponenti metu regnum tutandū esset. quem ut pluribus incuteret: cognitiones capitalium rerum sine cōsilijs per se solus exercebat: perque eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat non suspectos modo aut inuisos: sed unde nihil aliud, quàm prædam sperare posset. Ita patrū præcipue numero imminuto, statuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset: minusque per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus senatū consulendi soluit: domesticis consilijs rempublicā administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus uoluit, iniussu populi, ac senatus fecit: diremitque, Latinorū sibi maxime gentē conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset. neque hospitium modo cum primoribus eorum, sed affinitates quoque iungebat. Octauio Mamilio Thusculano: is longe princeps latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse, deaque Circe oriūdus: ei Mamilio filiam nuptū dat: perque eas nuptias multos sibi cognatos, amicosque eius conciliat. Iam magna Tarquiniū authoritas inter Latinorū proceres erat, cum in diem certam ut ad lucū Ferentinæ conueniant, indicit, esse, quæ agere de rebus cōmunibus uelit. Cōueniunt frequentes prima luce, ipse Tarquinius diem quidem seruauit: sed pauloante quàm sol occideret, uenit, multa ibi toto die in concilio uarijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquiniū erat inuectus. Haud mirū esse, Superbo inditum Romæ cognomen: (iam enim ita clam quidā mussitantes, uulgo tamen eum appellabant) an quicquā superbius esse: quàm ludificari sic omne nomen latinum: principibus longe ab domo excitis, ipsum, qui cōcilium indixerit: non adesse, tentari profecto patientiam: ut si iugum acceperint: obnoxios premat, cui enim non appareret: affectare eum imperiū in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues: aut si creditum illud, & non raptum parricidio sit: credere & Latinos, quanquam ne sic quidē alienigenæ deberent, sin suos eius poeniteat: quippe qui alij super alios trucidentur: exulatum eant: bona amittant: quid spei melioris Latinis portendit: si se audiant: domū suam quenque inde abituros: neque magis obseruatuos diem concilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc, atque alia eodem pertinētia seditiosus, facinorosusque homo, hisque artibus opes domi nactus, cū maxime differeret: interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auerſi omnes ad Tarquiniū salutandum. Qui silentio facto, monitus à proximis ut purgaret se, quod id temporis uenisset: disceptatorem ait, se sumptum inter patrem, & filium: cura recōciliandi eos in gratiam, moratum esse, & quia ea res exemisset illum diem: postero die acturum, quæ constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt, dixisse enim: nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem, & filium: paucisque transigi uerbis posse, ni pareat patri: habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abiit. Quā rem Tarquinius aliquanto, quàm uidebatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat: Latinis iniiceret, & quia pro imperio palam interfici non poterat: oblato falso crimine infontem oppressit, per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit: ut in diuersorium eius uim magnam gladiatorū inferri clam sineret, ea cum una nocte perfecta essent: Tarquinius pauloante lucem accitis ad se principibus Latinorū, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi, atque illis fuisse, ab Turno dici sibi, & primoribus populorum parari necem: ut Latinorū solus imperium teneat, aggressurū fuisse hesternum die in concilio: dilatam rem esse: quod author concilij abfuerit: quem maxime peteret, inde illam absentis insectationem esse natam: quod morando spem destituerit, non dubitate, si uera deferantur: quin prima luce ubi uentum in conciliū sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusque uenturus sit, dici gladiatorum ingentem numerum esse ad eum conuentum, id uerum necne sit, extemplo sciri posse, rogare eos: ut inde secum ad Turnum ueniāt. Suspectam fecit rem, & ingeniū Turni ferox, & oratio hesternam, & mora Tarquiniū: quod uidebatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidē ad credendū animis: tamē, nisi gladijs deprehēsis, cætera uana existimaturi, ubi est eò uentū: Turnum ex somno excitatum circumstant

circumstant custodes: comprehēsisq; seruis, qui charitate domini uim parabant: cum gladij
 abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherent: enim uero manifesta res uisa: iniectaq; Tur
 no catena: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox
 inuidia orta est, gladijs in medio positis: ut indicta causa nouo genere leti, deiectus ad caput
 aquae Ferentinæ crate superne iniecta, saxiscq; cōgestis mergeretur. Reuocatis deinde ad con
 cilium Latinis Tarquinius, collaudatisq;, qui Turnum nouantem res pro manifesto parrici
 dio merita pœna affecissent: ita uerba fecit. Posse quidē se uetusto iure agere, quod cū omnes
 Latini ab Alba oriundi sint: in eo fœdere teneantur: quo ab Tullo res omnis albana cum co
 lonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se utilitatis id magis omnium causa cen
 sere: ut renouet id fœdus: secūdaq; potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruan
 tur: quàm urbium excidia, uastationesq; agrorū, quas Anco prius, patre deinde suo regnan
 te perpeffi sint: semper aut expectent, aut patiātur. Haud difficulter persuasum Latinis: quan
 quam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sen
 tire cum rege uidebantur: & Turnus sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recēs erat documen
 tum. Ita renouatum fœdus. indictumq; iunioribus Latinorum: ut ex fœdere die certa ad lu
 cum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus
 populis conuenere: ne ducem suum, neue secretum imperium, propriæue signa haberent: mi
 scuit manipulos ex Latinis, Romaniscq;: ut ex binis singulos faceret, binosq; ex singulis. ita
 geminatis manipulis centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus
 fuit. quin ea arte æquasset superiores reges: ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori obfecis
 set. Is primus Volscis bellum in ducētos amplius post suam ætatē annos mouit: Sueffamq;
 Pometiā ex his ui cepit: ubi cū diuendita præda XL. talenta argenti, auricq; recepisset: cōcepit
 animo eam amplitudinē Iouis templi: quæ digna deūm, hominumq; rege, quæ Romano im
 perio, quæ ipsius etiā loci maiestate esset. captiuā pecuniam in ædificationē eius templi sepo
 suit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquā urbem nequicquam ui
 adortus, cum obsidendi quoq; urbem spes pulso à mœnibus adempta esset: postremo mini
 me arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum uelut posito bello, fundamētis tem
 pli faciendis, alijsq; urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui mini
 mus ex tribus erat: transfugit ex cōposito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem cōque
 rens. Iam ab alienis in suos uertisse superbiam: & liberorum quoq; eum frequētiae tædere: ut
 quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; faciat: nequam stirpem, nequem hæredem re
 gni relinquat. se quidē inter tela, & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud
 hostes L. Tarquini credidisse, nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur:
 & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit: per
 erraturum se omne Latium: Volscosq; se inde, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad
 eos pueniat: qui à patrū crudelibus, atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam
 ardoris aliquid ad bellū, armaq; se aduersus superbissimum regem, ac ferocissimū populum
 inuēturum. Cum, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab
 Gabinis excipitur. Verant mirari: si qualis in ciues, qualis in focios, talis ad ultimū in liberos
 esset. in seipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse: futu
 rumq; credere breui, ut illo adiuuante ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum trans
 feratur. Inde in cōsilia publica adhiberi, ubi cum de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis
 diceret: quibus hæ notiores essent: ipse identidem belli author esset: in eo sibi præcipuā pru
 dentiam assumere: quod utriusq; populi uires nosset: sciretq; inuisam profecto superbiam re
 giam ciuibus esse: quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandū pri
 mores Gabiorum incitaret: ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atq; in expeditio
 nes iret: & dictis, factiscq; omnibus ad fallendū instructis uana accresceret fides: dux ad ulti
 mum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam, Ga
 biosq; fierent: quibus plerūq; gabina res superior esset: tum certatim summi, infimicq; Gabi
 norum Sex. Tarquinius dono deūm sibi missum ducem credere, apud milites uero obeūdo
 pericula

pericula ac labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta charitate esse: ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabiis esset. Itaque postquam satis uirium collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit: quidnam se facere uellet: quandoquidem ut omnia unus Gabiis posset, ei dii dedissent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei uidebatur: nihil uoce responsum est. rex uelut deliberabundus in hortum ædium transit sequente nuntio filij, ibi inambulans tacitus summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando, expectandoque responsum nuntius fessus, ut re imperfecta redit Gabios, quæ dixerit ipse, quæque uiderit, refert, seu ira, seu odio, seu superbia inflata ingenio, nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens, quid ue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit: multi palam, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura: clam interfecti, patuit quibusdam uolentibus fuga: aut in exilium acti sunt. absentiumque bona iuxta, atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde, prædæque, & dulcedine priuati commodi, sensus malorum publicorum adimi: donec orba consilio, auxilioque gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabiis receptis Tarquinius pacem cum Ætiorum gente fecit: foedus cum Thuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum conuertit, quorum erat primum: ut Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui, nominisque relinqueret. Tarquinius reges ambos, patrem uouisse, filium perfecisse, & ut libera à cæteris religionibus arx ea esset tota Iouis, templique eius, quod in ea ædificaretur: exaugurare fana, sacellaque statuit: quia aliqua uota ibi à Tacio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnae, consecrata inaugurataque postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem, traditur deos, nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aues: in Termini fano non addixere, id omen, auguriumque ita acceptum est: non motam Termini sedem: unumque deorum non euocatum sacratibus ibi finibus firma stabiliisque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est, caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse, quæ uisa species haud per ambages arcem eam imperij, caputque rerum fore portendebat, idque ita cecinere uates, quique in urbe erant: quosque ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad impelas regis animus, itaque pontinae manubiae, quæ perducendo ad culmen operi destinatae erant: uix in fundamenta suppeditauere.

Eo magis Fabio Pictori, præterquam quod antiquior est, crediderim XL ea sola talenta fuisse: quam Pisoni: qui XL milia pondo argenti seposita in eam rem scribit, quam summam pecuniæ neque ex unius tum urbis præda sperandam: & nullius, ne horum quidem magnificentiae operum fundamenta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo fabris undique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe, qui cum haud paruus & ipse militiae adderetur labor: minus tamen plebs grauabatur, se templa deum ædificare manibus suis, quæ posthac & ad alia ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamque maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terram agendam, quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat. Signiam, Circeiosque colonos misit, præsidia urbi futura terra, marique. Hæc agenti portentum terribile uisum, anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamque in regiam fecisset: ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus: quam anxius impleuit curis. Itaque cum ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur: hoc uelut domestico exterritus uisu, Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit, neque responsa sortium ulli alij committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Græciam misit, Titus, & Aruns profecti, comes his additus L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio, quàm cuius simulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis, in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum audisset: neque in animo suo quicquam regi timendum, neque

dum, neq; in fortuna concupiscendū relinquere statuit: contemptuq; tutus esse: ubi in iure parum praesidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiae, cum se, suaq; praedae esse regi sineret: Bruti quoq; haud abnuuit cognomen: ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Rom. animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinij ductus Delphos ludibrium uerius, quam comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages tegens effigiem ingenij sui. Quò postquam uetum est: perfectis patris mandatis, cupido incessit animos iuuenū sciscitandi: ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum, ex infimo specu uocem redditam ferunt, imperium summum Romae habebit, qui uestrum primus o iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij, ut Sextus, qui Romae relictus fuerat: ignarus responsi, expersq; imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se uter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus aliò ratus spectare pythicam uocem, uelut si prolapsus cecidisset, terrā osculo contigit: scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam: ubi aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur. Ardeam Rutuli habebāt, gens ut in ea regione, atq; in ea aetate, diuitijs praepollens, eaq; ipsa causa belli fuit: quod rex Romanus tum ipse ditari exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delinere popularium animos studebat, praeter aliam superbiam regno infestos etiam: quod se in fabrorum ministerijs, ac seruili tandiu habitos opere ab rege indignabatur. Tentata res est primum: si primo impetu capi Ardea posset, ubi id parum processit: obsidione munitionibusq; coepti premi hostes. In statiuis (ut fit) longo magis, quam acri bello satis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis, quam militibus, regij quidem iuuenes interdum otium conuiujs, comestationibusq; inter se terebant.

Forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, ubi & Collatinus cenabat Tarquinius Egerij filius: incidit de uxoribus mentio, suam quisq; laudare miris modis, inde certamine accenso, Collatinus negat uerbis opus esse, paucis id quidem horis posse sciri, quantum caeteris praestet Lucretia sua, quin si uigor iuuentae inest, conscendimus equos: inuisimusq; praesentes nostrarum ingenia? Id cuiq; spectatissimum sit: quod nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis, incaluerant uino, age sanè omnes citatis equis aduolant Romam, quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent: pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio, luxuq; cum aequalibus uiderant tempus terentes: sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio aedium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penès Lucretiam fuit, adueniens uir, Tarquinijq; excepti benigne, uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes, ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiae per uim stuprandae capit: tum forma, tum spectata castitas incitat, & tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam uenit, ubi exceptus benigne ab ignaris consilij, cum post cenam in hospitale cubiculum ductus esset: amore ardens postquam satis tuta omnia circa, sopitiq; omnes uidebantur: stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit, sinistraq; manu mulieris pectore oppresso, tace Lucretia, inquit: Sex. Tarquinius sum, ferrum in manu est: moriere, si emiseris uocem. Cum pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem uideret: tum Tarquinius fateri amorem: orare: miscere precibus minas: uersare in omnes partes muliebrem animum, ubi obstinatam uidebat: & ne mortis quidem metu inclinari: addit ad metum deditus, cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: ut in fordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum uicisset obstinatam pudicitiam uelut uictrix libido: profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebris esset: Lucretia mcesta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem, Ardeamq; ad uirum mittit: ut cum singulis fidelibus amicis ueniant: ita facto, maturatoq; opus esse: rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cum quo forte Romam rediens, ab nuntio uxoris erat conuentus. Lucretiam mcestam in cubiculo sedentem inueniunt, aduentu suorum lachrymæ obortæ, quærentiq; uiro fatin' saluæ? minime, inquit, quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo, caeterum corpus est tantum uiolatum: animus

mus infons: mors testis erit, sed date dextras, fidemq; haud impune adultero fore. Sex. Tarquinius est: qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi, sibiq; si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur agram animi, auertendo noxam ab coacta in authorem delicti, mentem peccare non corpus: & unde consilium ab fuerit, culpā abesse. Vos, inquit, uideritis, quid illi debeatur: ego me & si peccato absoluo, supplicio non libero, nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo uiuet. Cultrum, quem sub ueste abditum habebat: eum in corde defigit: prolapsaq; in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir, paterq; Brutus illis luctu occupatis, cultrū ex uulnere Lucretiæ extractū manantem cruore præ se tenens, per hunc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam sanguinē iuro: uosq; dii testes facio: me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc ui possim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio, ac Valerio stupentibus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium: ut præceptum erat, iurant, toti q; ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt: concientq; miraculo (ut fit) rei nouæ, atq; indignitate homines, pro se quisq; scelus regium, ac uim queruntur. mouet tum patris mœstitia: tum Brutus castigatior lachrymarum, atq; inertium querelarum, authorq; quod uiros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis uolūtarius adest: sequitur & cætera iuuentus, inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, nequis eum motum regibus nuntiaret: ceteri armati duce Bruto Romam profecti, ubi eò uentum est: quacunq; incedit armata multitudo, pauorem, ac tumultum facit, rursus ubi anteire primores ciuitatis uident: quicquid sit, haud temere esse rentur, nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit: quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur, quò simul uentum est: præco ad tribunum celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat: populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius, peccatoris, ingeniq; quod simulatum ad eam diem fuerat: de ui, ac libidine Sex. Tarquini: de stu pro infando Lucretiæ, & miserabili cæde: de orbitate Tricipitini: cui morte filia causa mortis indignior, ac miserabilior esset, addita superbia ipsius regis, miseræq; & labores plebis in fossas, cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos homines uictores omnium circa populorum, opifices, ac lapidas pro bellatoribus factos, indigna Seruii Tullij regis memorata cædes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo, filia: inuocatiq; ultores parentum dii. His, atrocioribusq; credo alijs, quæ præsens rerum indignitas haudquaquã relatu scriptoribus facilia subiicit: memoratis, incensam multitudinem, perpulit: ut imperium regi abrogaret: exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum cōiuge, ac liberis, ipse iunioribus, qui ultro nomina dabant, lectis, armatisq; ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus, imperium in urbe Lucretio præfecto urbis iam ante ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat, inuocantibusq; parentum furias uiris, mulieribusq;. Harum rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus: flexit uiam Brutus (senferat enim aduentum) ne obuius fieret, eodemq; ferè tēpore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausæ portæ: exiliumq; indictum: liberatorem urbis læta castra accepere, exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt: qui exulatum Cære in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus ueterum simulatum, quas sibi ipse cædibus, rapinisq; conciuerat: est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos v & xx. Regnatum Romæ ab condita urbe ad liberatam annos CCXLIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex commentarijs Seruii Tullij creati sunt, L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

LI B E R I iam hinc populi Romani res pace, belloq; gestas, annuos magi-
 stratus, imperiaq; legum potentiora, quam hominum peragam, quæ liber-
 tas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nã priores ita regnarunt:
 ut haud immerito omnes deinceps conditores partium cœptæ urbis, quas
 novas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt: numeretur, neq; am-
 bigitur: quin Brutus idem, qui tantû gloriæ Superbo exacto rege meruit:
 pessimo publico id facturus fuerit: si libertatis immaturæ cupidine prio-
 rum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit: si illa pastorum, cõuenarumq;
 plebs transfuga ex suis populis sub tutela inuiolati templi, aut libertatem, aut certe impunita-
 tem adeptæ, soluta regio metu agitari cœpta esset tribunitijs procellis: & in aliena urbe cum pa-
 tribus ferere certamina priusquam pignora coniugum ac liberorum, charitasq; ipsius soli, cui
 longo tempore assuescitur: animos eorum consociasset: dissipatæ res nondû adultæ discordia
 forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq; nutriêdo perduxit: ut bonam frugem li-
 bertatis maturis iam uiribus ferre possent. libertatis autem originẽ inde magis, quia annum
 imperium consulare factum est: quam quod diminutum quicquam sit ex regia potestate: nu-
 meres, omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere, id modo cautum est: ne si ambo fa-
 sces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior concedente collega fasces habuit: qui
 non acrior uindex libertatis fuerat: quam deinde custos fuit. Omnium primum auidû nouæ
 libertatis populum, ne postmodum stecti precibus, aut donis regijs posset: iareiurãdo adegit:
 neminem Romæ passuros regnare, deinde quo plus uirium in senatu frequẽtia etiam ordinis
 faceret: cædibus regis diminutum patrum numerum primoribus equestris gradus electis ad
 trecentorum summam expleuit, traditumq; inde fertur: ut in senatum uocarentur, qui patres,
 quiq; conscripti essent, conscriptos uidelicet nouum senatum, appellabant lectos. Id mirum
 quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq; patribus plebis animos. Rerum dein-
 de diuinarũ habita cura, & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant: necubi
 regum desyderium esset, regem sacrificulum creant, id sacerdotium pontifici subiecere: ne addi-
 tus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura: officeret, ac nescio an nimis un-
 diq; eam minimis quoq; rebus muniendo, modum excesserint, consulis enim alterius, cum ni-
 hil aliud offenderit: nomẽ inuisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinius regno assueffe, initium
 à Prisco factum, regnasse deinde Seruium Tullium, ne interuallo quidem facto oblitum tan-
 quam alieni regni Superbum Tarquinium uelut hæreditatẽ gentis, scelere ac ui repetisse, pul-
 so Superbo, penes Collatinum imperium esse, nescire Tarquinius priuatos uiuere, non place-
 re nomen: periculosum libertati esse. Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam
 ciuitatem est datus: sollicitatamq; suspicione plebem Brutus ad concionem uocat, ibi omnium
 primum iusiurandum populi recitat: neminem regnare passuros, nec esse Romæ, unde pericu-
 lum libertati foret, id summa ope tuendum esse: neq; ullam rem, quæ eò pertineat: contemnen-
 dam, inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse: ni charitas reipublice uinceret, non
 credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse, regium genus, regium no-
 men nõ solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse, id officere, id obstare libertati. Hunc tu, in-
 quit, tua uolũtate L. Tarquini remoue metum, meminimus: fatemur: eiecisti reges, absolue be-
 neficium tuum: aufer hinc regiũ nomen, res tuas tibi non solum reddent ciues tui authore me:
 sed siquid deest, munifice augebunt, amicus abi: exonera ciuitatem uano forsità metu, ita per-
 suasum est animis: cum gente tarquinia regnũ hinc abiturum. Consuli primo tam nouæ rei,
 ac subitæ admiratio incluserat uocem, dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumsi-
 stunt: eadem multis precibus orant, & cæteri quidem mouebant minus, postq; Sp. Lucretius
 maior ætate, ac dignitate, focer præterea ipsius agere uarie, rogando alternis suadendoq; cœ-
 pit: ut uinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul ne postmodũ priuato sibi eadem illa
 cum

cum bonorum amissione, additaq; alia insuper ignominia acciderent: abdicauit se consulatu: rebusq; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit: ut omnes tarquinia gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium: quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset: bellum ab Tarquinis imminere: id quidem spe omnium serius fuit. caeterum, id quod non timebant, per dolum ac proditione propere libertas amissa est. Erant in romana iuuentute adulescentes aliquot, nec in tenui loco orti: quorum in regno libido solutior fuerat: aequales, sodalesq; adulescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eam tum aequato iure omnium licentiam quarentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse: a quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus sit, esse gratiae locum, esse beneficio: & irasci, & ignoscere posse: inter amicum, atq; inimicum discrimen nosse. leges rem surdam, inexorabile esse: salubriore, melioremq; inopi, quam potenti: nihil laxamenti, nec ueniae habere: si modum excesseris. periculosum esse: in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte aegris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. eorum uerba postquam in senatu audita sunt: per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non redita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri: aperte bona repetentes, clam recuperandi regni consilia struere: & tanquam ad id, quod agi uidebatur, ambientes nobilium adulescentium animos pertentabant. a quibus placide oratio accepta est. his literas ab Tarquinis reddunt: & de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellius, Aquiliusq; fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat. iamq; ex eo matrimonio adulescentes erant liberi, Titus, Tiberiusq;, eos quoq; in societate consilij auunculi assumunt, praeterea & nobiles aliquot adulescentes consilij assumpti: quorum uetustate memoria abiit. Interim cum in senatu uicisset sententia, quae censebat reddenda bona: eamq; ipsam causam morae in urbe haberent legati: quod spatium ad uehicularum comparanda a consulibus sumpsissent: quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absument: euincuntq; instando: ut literae sibi ad Tarquinos darentur. nam aliter qui credituros eos, non uana ab legatis super rebus tantis afferri. Datae literae ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum, pridieq; legati ad Tarquinos proficiscerentur: & coenatum forte apud Vitellios esset: coniuratiq; ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent: sermonem eorum ex seruis unus excepit. qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literae legatis darentur, quae deprehensa rem coarguere possent: expectabat. postquam datas sensit: rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos, coniuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literaru in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquam uisi sunt commisisse, ut hostium loco essent: ius tamen gentium ualuit. De bonis regis, quae reddenda ante cesuerant: res integra refertur ad patres. illi uicti ira uetere reddi, uetere in publicum redigi, diripienda plebi sunt data: ut contacta regia praeda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter urbem, ac Tyberim fuit: consecratus Marti Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere: defectam cum stramento segete magna uis hominum simul immissa coribus sudere in Tyberim tenui fluentem aqua: ut medijs caloribus solet. ita in uadis haesitantis frumenti acruos, confedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs, quae fert temere flumen, eodem inuectis factam. postea credo additas moles: manuq; adiutum: ut tam eminens area, firmaq; templis quoq;, ac portibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores: sumptumq; supplicium, conspectus eo: quod poenae capiendae ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus: eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed a caeteris uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos. miserebatq; non poenae magis homines, quam sceleris, quo poenam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum

ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid hominum, deorumque Romanorum esset: induxisse in animum: ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam: missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos uirgis cadunt: securique feriunt: cum inter omne tempus pater, uultusque, & os eius spectaculo esset: eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, ut in utranque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus, quidam uindictæ quoque nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum seruatum: ut qui ita liberati essent: in ciuitatem accepti uiderentur. His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio, iraque, postquam dolo uiam obseptam uidit: bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Etruriæ urbes: orare maxime Veientes, Tarquiniensesque: ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent, alios peregre in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuuratione pulsum, eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno uisus sit: partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse: nequis expers sceleris esset, patriam se, regnumque suum repetere: & persequi ingratos ciues uelle, ferrent opem: adiuuarent: suas quoque ueteres iniurias ultum irent: toties cælas legiones: agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen, ac cognatio mouet, pulchrum uidebatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est: obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit, præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex licitoribus procul consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit: inflammatus ira, ille est uir, inquit: qui nos extorres expulit patria. ipse eni ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit. dii regum ultores adeste, concitat calcaribus equum: atque in ipsum infestus consulem dirigit, sensit in se iri Brutus: (decorum erat tum ipsis capeßere pugnam ducibus) auide itaque se certamini offert, adeoque infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor: ut contrario ictu per parmam uterque transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint, simul & cætera equestris pugna cœpit, neque ita multo post & pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria, & uelut æquo Marte pugnatum est, dextra utrinque cornua uicere: læua superata, Veientes uinci ab Romano milite assueti, fusi, fugatique sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solum: sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium, atque Etruscos incessit: ut ommissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens, Tarquiniensisque suas quisque abirent domos. Adiciunt miracula huic pugnae: silentio proximæ noctis ex sylua Arsa ingentem editam uocem: Syluani uocem eam creditam: hæc dicta, uno plus Etruscorum cecidisse in acie: uincere bello Romanum. Ita certe inde abiire Romani, ut uictores: Etrusci pro uictis, nam postquam illuxit: nec quisquam hostium in conspectu erat: P. Valerius consul spolia legit: triumphansque inde Romam rediit, collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit, sed multo maius morti decus publica fuit incestitia, eo ante omnia insignis: quia matronæ annum, ut parentem eum luxerunt: quod tam acer ultor uiolatae pudicitia fuisse. Consuli deinde, qui superfuerat: ut sunt mutabiles uulgi animi: ex fauore non inuidia modo, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta, regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locum Brutus: & ædificabat in summa Velia, ibi alto, atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo, creditaque cum indignitate angerent consulis animum: uocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit, summissa sibi esse imperij insignia: confessionemque factam: populi, quam consulis maiestatem, uimque

uimq; maiorem esse. Vbi audire iussi: consul laudare fortunam collegæ: quod liberata patria in summo honore pro republica dimicans, matura gloria, necdum se uertente in inuidiam, mortem occubisset, se superstitem gloriæ suæ ad crimen, atq; inuidiam superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios, Vitelliosq; recidisse. Nunquam ne ergo, inquit, ullæ adeo à uobis spectata uirtus erit: ut suspicione uiolari nequeat? ego me illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? ego si in ipsa arce, Capitolioq; habitarem: metui me credere possem à ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeo ne est fundata leuiter fides: ut ubi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstant P. Valerij ædes libertati uestræ Quirites: tuta erit uobis Velia, deferam non in planum modo ædes: sed colli etiam subiiciam: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis, in Velia ædificent, quibus melius, quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam: & ubi nunc uicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges: non solum, quæ regni suspicione consulem absoluerent: sed quæ adeo in cõtrarium uerterent: ut popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratae in uulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset: ut sua unius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius consul: qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt, credo, quod nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidiisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes, Valerius, Horatiusq; consules sortiti uter dedicaret: Horatio forte euenit. Publicola ad Veientium bellum profectus, Ægrius, quàm dignum erat, tuleret Valerij necessarij: dedicationem tam inclyti templi Horatio dari, id omnibus modis impedire conati, postquàm alia frustra tentata erant: postem iam tenenti consuli scædum interprecationem deum nuntium incutiunt: mortuum eius filium esse: funestaq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum: an tantum roboris animo fuerit: nec traditur certum: nec interpretatio est facilis, nihil aliud ad eum nuntium à proposito auersus, quàm ut cadauer efferrè iuberet, tenens postem, precationem peragit: & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi, militiæq; gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius consules facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porfenam Clusinum regem perfugerant, ibi miscendo consilium, precesq;, nunc orabant: ne se oriundos ex Hetruscis eiusdem sanguinis, nominisq; egentibus exulare pateretur: nunc monebant etiam: ne oriẽtem morem pellendi reges inultum sineret, satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta uiciniuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis: nihil excelsum, nihil, quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos, hominesq; pulcherrimæ, Porfena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Tuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. Non unquam aliàs ante tantus terror senatũ inuasit: adeo ualida res tum Clusina erat, magnumq; Porfenæ nomen, nec hostes modo timebant: sed suosmetipsos ciues: ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data, annonæ in primis habitata cura: & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas, salis quoq; uendendi arbitrium, quia impenso pretio uenibat in publicum: omni sumptu ademptum priuatis: portorij quoq;, & tributo plebe liberata: ut diuites conferrent: qui oneri ferendo essent, pauperes satis stipendij pendere: si liberos educerent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione, ac fame, adeo concordem ciuitatem tenuit: ut regium nomen non summi magis, quàm infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset: quàm tum bene imperando uniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent: pro se quisq; in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidij, alia muris, alia Tyberis obiecto uidebantur tuta, pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni unus uir fuisset, Horatius

Cocles: (id munimentum illo die fortuna urbis romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamque turbam suorum arma, ordinesque relinquere: reprehensans singulos, obstitens, obstitansque deum & hominum fidem, testabatur: nequicquam deserto presidio eos fugere. si transitum pontem à tergo reliquissent: iam plus hostium in Palatio, Capitolioque, quam in Ianiculo fore. Itaque monere, predicare: ut pontem ferro, igni, quacunque ui possent, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obstiti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis: insignisque inter conspecta cedentium pugnae terga, obuersis cominus ad ineundum praelium armis, ipso miraculo audaciae obstupescit hostes, duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Lartium, ac T. Herminium, ambos claros genere, factisque. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnae erat, parumper sustinuit: deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus, qui rescindebant, cedere in tutum coegit. Circumferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare: nunc increpare omnes: seruitia regum superborum suae libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquandiu sunt: dum alius alium, ut praelium incipiant, circumspectant. pudor deinde commouit aciem: & clamore sublato undique in unum hostem tela coniciunt, quae cum in obiecto cuncta scuto haesissent: neque ille minus obstinatus ingenti ponte obtineret gradu: iam impetu detrudere conabantur uirum: cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine, inquit, pater te sancte precor: haec arma, & hunc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit: multisque desuper incidentibus telis, incolumis ad suos tranauit: rem ausus plus famae habituram ad posterum, quam fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita: agri quantum uno die circūarauit, datum. priuata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse uictu suo, contulit. Porsena primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda urbe ad obsidendam uersis, presidio in Ianiculo locato, ipse in plano, ripisque Tyberis castra posuit: nauibus undique accitis, & ad custodiam: nequid Romam frumenti subuehi sineret: & ut praedatum milites trans flumen per occasiones alios, atque alijs locis traicerent. breuiterque adeo infestum omnem romanum agrum reddidit: ut non caetera solum ex agris, sed pecus quoque omne in urbem compelleretur: neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiae Hetruscis non metu magis, quam consilio concessum. namque Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improviso adoriundi, in paruis rebus negligens ultor grauem se ad maiora uindictam seruabat. itaque ut eliceret praedatores: edicit suis: postero die frequentes porta esquilina, quae auersissima ab hoste erat: expellerent pecus: scituros id hostes ratus: quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent. Et sciens per fugae indicio: multoque plures, ut in spem uniuersae praedae, flumen traiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina uia occultum confidere iubet: Sp. Lartium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare: donec hostis praetereat: deinde se obicere: ne sit ad flumen reditus, consulum alter, T. Lucretius porta Nauia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Coelio monte cohortes delectas educit. hicque primi apparere hosti. Herminius ubi tumultum sensit: concurrit ex insidijs: uersisque in Lucretium Hetruscis terga caedit, dextra laeuamque, hinc à porta Collina, illinc ab Nauia redditus clamor. ita caesi in medio praedatores, neque ad pugnam uiribus pares, & ad fugam septis omnibus uis, finisque ille tam effuse uagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilo minus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedendoque expugnaturum se urbem, spem Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum uidebatur: populum Ro. seruientem, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse: liberum eundem populum ab hisdem Hetruscis obsideri: quorum saepe exercitus fuderit: itaque magno, audacique aliquo facinore eam indignitatem uindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens ne, si consulum iniussu, & ignaris omnibus iret: forte deprehensus à custodibus romanis

retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmate: senatum adiit. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium uolo, non praedo, nec populationum inuicem ultor. maius, si dii iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra uestem ferro proficiscitur. ubi eò uenit: in confertissima turba propè regium tribunal constitit. ibi cum stipendium forte militibus daretur: & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret: eumque milites uulgo adirent: timens sciscitari uter Porsena esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret quis esset: quò temere traxit fortuna facinus: scribam pro rege obtruncat. uadentem inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu ad clamorem facto comprehensum regii satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens, Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutium uocant, hostis hostem occidere uolui. nec ad mortem minus animi est, quàm ad caedem fuit. & facere, & pati fortia, romanum est, nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum, hostemque in uestibulo habeas regia. hoc tibi iuuentus romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum praedium timueris. uni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus, periculoque conterritus, circumdari ignes minitabundus iuberet: nisi expromeret propere, quas insidiarum minas per ambages iaceret: en tibi, inquit: ut sentias quàm uile corpus sit ihs, qui magnam gloriam petunt. dextramque accenso ad sacrificium foculo iniicit. quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset: amoueri que ab altaribus iuuenem iussisset: tu uero abi, inquit, in te magis quàm in me hostilia ausus. iuberem maeste uirtute esse: si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberum te, intactum, inuiolatumque hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritum, quandoquidem, inquit, est apud te uirtuti honos: ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis romanae: ut in te hac uia graf saremur. mea prima sors fuit. caeteri, utcumque ceciderit primum, quoad te opportunum fortuna dederit: suo quisque tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scauolae à clade dextrae manus cognomentum inditum: legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus: quo nihil se praeter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties, quot coniurati superessent: ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquinis in regnum restituendis: magis quia id negare ipse nequieuerat Tarquinis: quàm quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis: si Ianiculo praesidium deduci uellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena: & agro romano excessit. Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere: quae postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, foeminae quoque ad publica decora excitatae. Claelia uirgo, una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent: frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tyberim tranauit: sospitesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatum est: primo incensus ira oratores Romam misit ad Claeliam obsidem deposcedam: alias haud magnifacere. deinde in admirationem uersus, supra Coclites, Mutiosque dicere id facinus esse: & praese ferre: quemadmodum, si non datur obles: pro rupto se foedus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatamque ad suos remissurum. Vtrinque constitit fides, & Romani pignus pacis ex foedere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum, sed honorata etiam uirtus fuit. laudatamque uirginem parte obsidum se donare dixit. ipsa quos uellet, legeret. productis omnibus elegisse impuberes dicitur: quod & uirginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat: eam aetate potissimum liberari ab hoste: quae maxime opportuna iniuriae esset. Pace redintegrata, Romani nouam in foemina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatae perfectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram aetatem inter caetera solenia manet: bonis uendendis bona Porsenae regis uendendi. cuius originem moris: necesse est aut inter bellum

natam

natam esse, neque omiffam in pace: aut amicioe creuiffe principio, quàm hic præ se ferat titulus: bona hostiliter uendendi. proximum uero est ex ijs, quæ traduntur: Porfenam discedentem ab Ianiculo castra opulenta conuecto ex propinquis, ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu, Romanis dono dediffe: inopi tum urbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, ueniffe bona: quæ Porfenæ appellata: gratiam muneris magis significante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ: quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello Porfena, ne frustra in ea loca exercitus adductus uideret: cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat, accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantum spei fecere: ut acie decernere auderent. Prælio inito adeo cõcitato impetu se intulerant Hetrusci: ut funderent ipso incurfu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus uim usæ, declinauere paululû: effuseq; prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam uictores cæsi Hetrusci, pars per exigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat: Romam inermes & fortuna, & specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti: diuisiq; in hospitia. Curatis uulneribus alij profecti domos, nuntij hospitaliû beneficiorû: multos Romæ hospitem, urbisq; charitas tenuit. his locus ad habitandum datus: quem deinde Tuscum uicum appellarunt.

P. Lucretius inde, & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porfena de reducendo in regnû Tarquinio uenerunt. quibus cum responsum esset: missurum ad regem senatû legatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patribus, non, quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges: ideo potius delectos patrum ad eum missos, quàm legatis eius Romæ daretur responsum: sed ut in perpetuû mentio eius rei finiretur: ne in tantis mutuis beneficijs inuicem animi sollicitarentur: cum ille peteret, quod contra libertatem populi Romani esset: Romani, nisi in pernicië suam faciles esse uellent: negarent, cui nihil negatum uellent. Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. ita induxisse in animum: hostibus potius, quàm regibus portas patefacere, eam esse uoluntatem omnium: ut qui libertati erit in illa urbe finis: idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam: ut patitur liberam esse, orare. Rex uerecûdia uictus, quando id certum, atq; obstinatum est, inquit: neq; ego obtundam, sapius eadem nequicquã agendo: nec Tarquinos spe auxilij, quod nullum in me est: frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quarant locû: nequid meam uobiscû pacem distineat. Dictis facta amicioe adiecit. obsidum quod reliquû erat, reddidit. agrum Veientem, foedere ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Tusculum abiit. Romanis pax fida ita cum Porfena fuit. Consules deinde Marcus Valerius, Publius Posthumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, cõsules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellum parabant. aduersus eos, & nequid simul ab Tusculo, unde etsi nõ apertum, suspectum tamen bellum erat: repentini periculi oriretur: P. Valerius quartum, T. Lucretius iterû consules facti.

Seditio inter belli, pacisq; authores orta in Sabinis aliquantû inde uirium transtulit ad Romanos. nãq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen: cum pacis ipse author à turbatoribus belli premeretur: nec par factioni esset: ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienē. uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo uenirēt agro: appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo post in principû dignationē peruenit. Consules infesto exercitu in agrû Sabinum profecti, cû ita uastatione, deinde prælio afflixissent opes hostiû: ut diu nihil inde rebellionis timere possent: triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium cõsensu princeps belli, pacisq; artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Posthumio cõsulibus morit, gloria ingenti, copijs familiaribus adeo exiguis: ut funeri sũptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ, ut Brutû. Eodē anno duæ coloniæ latinæ, Pometia & Cora ad Aurucos deficiunt. cum Aurucis bellû initu. fusoq; ingenti exercitu, qui se ingrediētibus fines cõsulibus ferociter obtulerat: omne auruncû bellû Pometiã cõpulsam est. Nec magis post præliû, q̃ in prælio cædibus temperatû est. & cæsi aliquanto plures erāt, q̃ capti: & captos passim trucidauerunt. ne ab obsidibus quidem,

quidem, qui CCC accepti numero erant: ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triūphatum. Secuti cōsules Opiter Virginius, Sp. Cassius Pometiam primo ui, deinde uineis, alijsq; operibus oppugnaverunt, in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quàm spe aliqua, aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent; cæde, incendioq; cuncta complent, uineis incensis, multis hostium uulneratis & occisis, cōsulum quoq; alterum (sed uerum nomen authores nō adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum, inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spatio, quod uulneribus curandis, supplendoq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum uiribus etiã auctis Pometiæ arma illata, & cum uineis relictis, alijsq; mole belli iam in eo esset, ut in muros euaderet miles: deditio est facta, cæterum nihilo minus fœde dedita urbe, quàm si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi: sub corona uenerunt coloni alij: oppidum dirutum: ager uenijt. Consules magis ob iras grauiter ultas, quàm ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium, & T. Largium consules habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorū iuuentute per læsciuiam scorta raperentur: concursu hominum rixa, ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res uidebatur. Supra belli Latini metū id quoq; accesserat: quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio, satis constabat. In hac tantarum expectatione rerum sollicita ciuitate, dictatoris primum creandi mentio orta, sed nec quo anno, nec quibus factis consulibus, quia ex factione tarquiniana essent (id quoq; enim traditur) parum creditum sit: nec quis primū dictator creatus sit, satis constat. apud ueterrimos tamen authores T. Largium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio, consulares legere, ita lex iubebat, de dictatore creando lata, eo magis adducor ut credā Largium, qui consularis erat, potius, quàm M. Valerium Fusium Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat: moderatorem, & magistrum consulibus appositum, qui si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent: patrem multo potius M. Valerium spectatæ uirtutis consularem uirum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam iam præferri secures uiderunt: magnus plebem metus incessit: ut intentiores essent ad dicto parendum, neq; enim ut in consulibus, qui pari potestate essent: alterius auxilium, neq; prouocatio erat: neq; ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium, Sabinis etiã creatus Romæ dictator eo magis, quod propter se creatum crediderant: metum incussit, itaq; legatos de pace mittunt, quibus orantibus dictatorem, senatumq; ut ueniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum: ignosci adolescentibus posse: senibus non posse: qui bella ex bellis sererent, actum tamen est de pace: impetrataq; foret: si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent, bellum indictum, tacite induciæ quietum annum tenuere. Consules Seruius Sulpitius, M. Manlius Tullus, nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde, & C. Vetustus. His consulibus Fidenæ obsessæ: Crustumeria capta: Præneste ab Latinis ad Romanos desciiuit, nec ultra bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditū, equitumq; profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt, & quia Tarquinius esse in exercitu Latinorū auditum est: sustineri ira non potuit, quin extemplo cōfligerent, ergo etiã prælium aliquanto quàm cætera grauius atq; atrocius fuit, non enim duces ad regendam modo consilio rem affuere: sed suis metipsis corporibus dimicantes miscuere certamina, nec quisquam procerum fermè hac, aut illa ex acie sine uulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem, instruētemq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & uiribus erat grauior: equum infestus admisit, ictusq; ab latere concursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamiliū impetum dederat, nec fefellit ueniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum, tantaq; uis infestis uenientium hastis fuit: ut brachium Ebutio traiectum sit: Mamilio pectus percussum, hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius, cum saucio brachio tenere telum non posset: pugna excessit, Latinus dux nihil deterritus uul-

nere

nere praelium ciet. & quia suos percussos uidebat: accersit cohortem exulum Romanorum: cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriâq; ademptam: pugnam parumper restituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantē se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiusdē interfecti forent: subdit calcaria equo: & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium inuectum temere in exulum aciem ex transuerso quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis uulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terrā defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos percussos cedere animaduertit: cohorti suæ, quam delecta manu præsidij causa circa se habebat: dat signum: ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti uersū à fuga Romani in hostem: & restituta acies. Cohors dictatoris tum primū praelium inijt: integris corporibus, animisq; fessos adorti exules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna, imperator Latinus ubi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuētam uidit: ex subsidiarijs manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius legatus conspicatus, interq; eos insignem ueste armisq; Mamiliū noscicans, tanto ui maiore, quàm paulo ante magister equitum cum hostium duce praelium inijt: ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandū corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus: inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans: ut fesso iam pedite descendant ex equis: & pugna capessant. dicto paruere: desiliunt ex equis: prouolant in primum: & pro antesignanis parmas obijciunt. recipit extemplo animum pedestris acies: postq; iuuentutis proceres æquato genere pugnae secum partem periculi sustinentes uidit. Tum demum impulsū Latini: percussa q; inclinauit acies. equitibus admoti equi: ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Castori uouisse fertur: ac pronūtiasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset, tantusq; ardor fuit: ut eodem impetu, quo fuderat hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator, & magister equitū triumphantes in urbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. Consules Q. Clælius, & T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minutius. his consulibus ædes Saturno dedicata: saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius, & T. Virginius consules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quosdā inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit: se consulatu abdicasse: dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus: ut nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta uetustate non rerum modo, sed etiam authorum digerere possis. Ap. Claudius deinde, & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nuntio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis: quò se post fractas opes Latinorū ad Aristodemum tyrannum cōtulerat. Eo nuntio erecti patres: erecta plebes, sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem summa ope inferuitum erat: iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quā rex Tarquinius deduxerat: suppleto numero colonorū iterum deducta est. Romæ tribus una & xxx factæ. Ædes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cum Volscorū gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volsci comparauerāt auxilia, quæ mitterent Latinis: ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturauit Romanus: ne praelio uno cum Latino, Volscosq; contenderet. Hac ita consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam metuentes nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant CCC principum à Cora, atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu suū redijt ingenium. rursus occultum parant bellum, Hernicis in societate armorum assumptis. legatos quoq; ad sollicitandū Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira, odioq; eius, quicūq; arma suaderet: ne ab legatis quidē uiolandis abstinnit. com-

prehenfos

prehenfos Volscos Romam duxere, ibi traditi consulibus: indicatumq; est: Volscos, Herni-
 cosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patribus, ut & capti-
 uorum sex millia Latinis remitterent: & de foedere, quod propè in perpetuum negatum fue-
 rat: rem ad novos magistratus traicerent. Enimvero tum Latini gaudere facto: pacis autho-
 res in ingenti gloria esse, coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt, cum legatis,
 donoq; qui captiuorum remissi ad suos fuerant: magna circumfusa multitudo uenit, pergunt
 domos eorum, apud quem quisq; seruiant, gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calami-
 tate sua: inde hospitia iungunt. Nunquam aliàs ante publice, priuatimq; latinum nomen Ro-
 mano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat: & ciuitas secum ipsa di-
 scors intestino inter patres, plebemq; flagrabat odio: maxime propter nexos ob æs alienum.
 Fremebant: se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos
 esse: tutioremq; in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues libertatem plebis esse, in-
 uidiãq; eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accedit. Magno natu quidam
 cum omnium maiorum suorum insignibus se in forũ proiecit, obsita erat squalore uestis: fo-
 dior corporis habitus pallore, ac macie perempti, ad hoc proluxa barba, & capilli efferauerant
 speciem oris, noscitur tamen in tanta deformitate: & ordines duxisse aiebant: aliaq; mili-
 tiæ decora uulgo miserantes eum iactabant, ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum
 cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus: unde deformitas:
 cum circumfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia
 propter populationes agrum non fructu modo caruerit: sed uilla incensa fuerit: direpta omnia:
 pecora abacta: tributum iniquo suo tempore imperatum: æs alienum fecisse, id cumulatũ usu-
 ris primo se agro paterno, aũtoq; exuisse: deinde fortunis alijs: postremo uelut tabem perue-
 nisse ad corpus, ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam
 esse, inde ostentare tergum foedum recentibus uestigijs uerberum. Ad hæc uisa, auditaq; cla-
 mor ingens oritur, non iam foro se tumultus continet: sed passim totam urbem peruadit, ne-
 xu uincti, solutiq; se undiq; in publicum proripiunt: implorant Quiritium fidem, nullo loco
 deest seditionis uoluntarius comes, multis passim agminibus per omnes uias cum clamore
 in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbam in-
 ciderunt, nec temperatum manibus foret: ni propere consules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad
 comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua,
 deformitatemq; aliam, hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisq; alius alibi militiam,
 postulare minaciter magis, quàm suppliciter: ut senatum uocarèt, curiamq; ipsi futuri arbitri,
 moderatoresq; publici consilij circumstunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat:
 contracti ad consules: cæteros metus nõ curia modo, sed etiam foro arcebat, nec agi quicquam
 per infrequentiam poterat senatus. Tum uero eludi, atq; extrahi se multitudo putare: & pa-
 trum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse: & consules ipsos ter-
 giuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, ut ne consulum quidem maie-
 stas coerceret iras hominum: cum incerti morando, an ueniendo plus periculi contraherent,
 tandem in senatum ueniunt, frequentiã tandem curia nõ modo inter patres, sed ne inter con-
 sules quidem ipsos satis conueniebat. Appius uehementis ingenij uir imperio consulari rem
 agendam censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios, Seruilius lenibus remedijs aptior,
 concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior
 alius terror, Latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio: Volscos infesto exercitu ad ur-
 bem oppugnandam uenire, quæ audita (adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat) longe ali-
 ter patres ac plebem affecere, exultare gaudio plebes: ultores superbiæ patrum adesse dicere
 deos: alius alium confirmare ne nomina darent: cum omnibus potius, quàm solos perituros,
 patres militarent: patres arma caperent: ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia
 essent. At uero curia mœsta, ac trepida ancipiti metu & ab ciue, & ab hoste, Seruilium consu-
 lem, cui ingenium magis populare erat: orare: ut tantis circũuentam terroribus expediret rem
 publicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit, ibi curæ esse patribus ostendit: ut

consulatur plebi: cæterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, me-
 tum pro uniuersa republica interuenisse, nec posse, cū hostes propè ad portas essent: bello præ-
 uertisse quicquā: nec, si sit laxamenti aliquid: aut plebi honestum esse, nisi mercede prius acce-
 pta, arma pro patria non cepisse: neq; patribus satis decorum, per metum potius, quàm post-
 modum uoluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto ad-
 didit fidem, quo edixit: ne quis ciuem Romanum uinctum aut clausum teneret: quo minus ei
 nominis edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset: bona possi-
 deret: aut uenderet: liberos, nepotesue eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderāt ne-
 xi, profiteri extemplo nomina: & undiq; ex tota urbe proripientiū se ex priuato, cum retinēdi
 ius creditori non esset: concursus in forum, ut sacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit,
 neq; aliorū magis in Volscis bello uirtus, atq; opera enituit. Consul copias cōtra hostem edu-
 cit: paruo dirimēte interuallo castra ponit, proxima inde nocte Volsci discordia Romana fre-
 ti, siqua nocturna transitio, proditioue fieri possit: tentant castra, sensere uigiles: excitatus exer-
 citus: signo dato concursus est ad arma. Ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis
 utrinq; quieti datū, postero die prima luce Volsci fossis repletis uallum inuadūt. Iamq; ab o-
 mnī parte munimēta uellebantur: cum consul, quanquā cuncti undiq; & nexi ante omnes ut
 signum daret, clamabant: experiendi animos militū causa parumper moratus, postquā satis
 apparebat ingens ardor: dato tandem ad erumpendū signo, militem auidū certaminis emit-
 tit, primo statim incursum pulsū hostes: fugiētibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa, eques
 usq; ad castra pauidos egit, mox ipsa castra legionibus circumdatis, cū Volscos inde etiam pa-
 uor expulisset: capta, direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam, quò confugerant hostes,
 legionibus ductis, intra paucos dies oppidū capitur: captū prædæ datum, inde paulum recrea-
 tus egens miles. Consul cū maxima gloria sua uictorem exercitū Romam reducit, decedētem
 Romam Ectranorum Volscorum legati rebus suis timentes post Pometiā captam, adeunt.
 His ex senatus cōsulto data pax: ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauerē,
 tumultus enim fuit uerius, quàm bellū. Nocte in urbe nuntiatū est, exercitum Sabinū præda-
 bundum ad Anienem amnem peruenisse: ibi passim diripi, atq; incendi uillas. Missus extem-
 plo eò cū omnibus copijs equitū A. Posthumius: qui dictator bello latino fuerat, secutus con-
 sul Seruilius cū delecta peditum manu, plerosq; palantes eques circumuenit, nec aduenienti pe-
 ditum agminī restitit Sabina legio, fessi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars
 in uillis repleti cibo, uinoq; uix fugæ quod satis esset uiriū, habuere. Nocte una audito, perfe-
 ctoq; bello Sabino, postero die in magna iam spe undique partæ pacis legati Aurunci sena-
 tum adeunt, ni decedatur Volscis agro, bellū indicentes, cū legatis simul exercitus Auruncorū
 domo profectus erat: cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Ro-
 manos: ut nec cōsuli ordine patres, nec pacatū responsū arma inferentibus arma ipsi capien-
 tes dare possent. Ariciā infesto agmine itur: nec procul inde cū Aurūcis signa collata: prælioq;
 uno debellatū est. Fulsit Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa con-
 sulis, fidemq; senatus expectabat: cū Appius & insita superbia animo, & ut collegæ uanā face-
 ret fidē: q̄ asperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere, deinceps & qui ante nexi fuerant:
 creditoribus tradebantur: & necēbant aliq;. Quod ubi cui militi inciderat: collegā appellabat:
 concursus ad Seruiliū fiebat: illius promissa iactabant: illi exprobrabant sua quisq; belli meri-
 ta, cicatricesq; acceptas: postulabant: ut aut referret ad senatū: aut ut auxilio esset cōsul ciuibus
 suis, imperator militibus. Mouebant consulē hæc: sed tergiuersari res cogebat, adeo in alteram
 causam nō collega solū præceptus ierat, sed omnis factio nobiliū, ita mediū se gerēdo, nec plebis
 uitauit odiū: nec apud patres gratiā iniit. Patres mollem consulē, & ambitiosum rati: plebs fal-
 lacem, breuiq; apparuit: æquasse eum Appij odiū. Certamen cōsulibus inciderat: uter dedica-
 ret Mercurij adē. senatus à se rem ad populū reiecit, utri eorū dedicatio iussu populi data es-
 set: eum præesse annonæ, mercatorū collegiū instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere.
 populus dedicationē edis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret nō tam
 ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset: factum: q̄ ad consulū ignominiam.

Sæuire inde utiq; consulum alter, patresq; sed plebi creuerant animi: & longe alia, quam primo instituerant, uia grassabantur. desperato enim consulū, senatusq; auxilio, cū in ius duci debitorum uidissent: undiq; conuolabant: neq; decretū exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neq; cū decreuisset, quisquā obtemperabat. uī agebatur: metusq; omnis, & periculum libertatis, cum in conspectu cōsulis singuli à pluribus uiolarentur: in creditores à debitoribus uerterant. Super hæc timor incessit Sabini belli, delectuq; decreto, nemo nomen dedit: furente Appio, & insectante ambitionē collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet: & ad id, quod de credita pecunia ius nō dixisset: adijceret: ut ne delectum quidē ex senatus cōsulto haberet, non esse tamen desertā omnino rempublicā: neq; proiectum consulare imperium, se unū & suæ, & patrū maiestatis uindicem fore. Cum circumstaret quotidiana multitudo licentia accensa: arripit unū insignem ducem seditionū iussit. ille, cū à licitoribus iam traheretur: prouocauit. nec cessisset prouocationi consul: quia non dubiū erat populi iudicium: nisi ægre uicta pertinacia foret consilio magis, & autoritate principū, quam populi clamore. adeo supererāt animi ad sustinendam inuidiā. Crescere inde malū in dies nō clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultisq; colloquijs. Tandem inuisi plebi cōsules magistratu abeunt. Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatū ineunt. Tū uero plebs incerta quales habitura cōsules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilij, pars in Auentino facere: ne in foro subitis trepidaret consilijs: & omnia temere, ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatā cōsulere ordine nō licuit, adeo tumultuose excepta est clamoribus undiq;, & indignatione patrum. si quod imperio cōsulari exequendū esset: inuidiā eius consules ad senatū reijcerent. profecto si essent in republica magistratus: nullū futurum fuisse Romæ nisi publicū conciliū. nūc in mille curias, concionesq;, cū alia in Esquilij, alia in Auentino fiant cōcilia: dispersam, & dissipatam esse rempublicam, unū Hercule uirū, (id enim plus esse, q̄ cōsulem) qualis Ap. Claudius fuerit: momento temporis discussurū illos cœtus fuisse. Correpti consules cū quid ergo se facere uellent: (nihil enim segnius molliusue, quam patribus placeat, acturos) percunctarent: decernunt: ut delectum quam acerrimū habeant, ocio lasciuire plebē. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt: citant nominatim iuniores. cum ad nomē nemo responderet: circūfusa multitudo in concionis modū, negare ultra decipi plebem posse, nunquā unum militem habituros: ni præstaretur fides publica: libertatē unicuiq; prius reddendā esse, quam arma danda: ut pro patria, ciuibusq;, non pro dominis pugnent. Consules quid mandatū esset à senatu, uidebant: sed eorū, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur: neminē adesse inuidiæ suæ participem, & apparebat atrox cū plebe certamen, prius itaq;, quam ultima experirētur: senatum iterū consulere placuit. tum uero ad sellas consulū prope conuolauere minimus quisq; natu patrū, abdicare cōsulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraq; re satis experta, tum demū consules, Ne prædictum negetis Patres Conscripti: adest ingens seditio, postulamus: ut ij, qui maxime ignauiam increpant: adsint nobis habētibus delectum, acerrimi cuiusq; arbitrio, quando ita placet: rem agemus. Redeūt in tribunal: citari nominatim unū ex ijs, qui in conspectu erant: dedita opera iubent, cū staret tacitus: & circa eum aliquot hominū, ne forte uiolaretur, constitisset globus: licitorem ad eum consules mittūt. quo repulso, tum uero indignū facinus esse clamitantes, qui patrū consulibus aderant, deuolant de tribunali: ut licitori auxilio essent, sed ab licitore nihil aliud, quamprehendere prohibito, cum conuersus in patres impetus esset: consulū inter cursu rixa sedata est. in qua tamen sine lapide, sine telo plus clamoris, atq; irarū, quam iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose uocatus tumultuosius cōsultitur: quæstionem postulantibus ijs, qui pulsati fuerant: decernente ferocissimo quoq; non sententijs magis, quam clamore & strepitu, tandē cū iræ resedissent: exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitate in curia, quam in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem nō uulgabat, de ijs tantū, qui fidem secuti P. Seruili cōsulis Volco, Aurunco, Sabinoq; militassent bello: agendū censebat. T. Largius, non id tempus esse: ut merita tantummodo exoluerentur, totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse: ni omnibus

bus consulatur, quin si alia aliorum sit conditio: accendi magis discordiam, quam sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miseris ait, sed licentia tantum concitum turbatum: & lasciuire magis plebem, quam seruire. id adeo malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non im perium: ubi ad eos, qui una peccauerint, prouocare liceat. agedum, inquit, dictatorem, a quo prouocatio non est: creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent: conticescet furor. pulset tum mihi licetorem, qui sciet ius de tergo, uitaque sua penes unum illum esse: cuius maiestatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij sententia: rursus Virginij Largijque, exemplo haud salubrem utique Largij putabant sententiam: quae totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatum utroque consilium Virginij habebatur. sed factione, respectuque rerum priuatarum, quae semper offecere, officientque publicis consilijs: Appius uicit: ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quae res utique alienasset plebem periculosissimo tempore: cum Volsci, Aequique, & Sabini forte una omnes in armis essent. sed curae fuit consulibus, & senioribus patrum, ut imperium suo uehemens mansucto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi, aduersus se creatum dictatorem uidebat: tamen cum prouocatione fratris lege haberet: nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde a dictatore propositum confirmauit animos, Seruilius ferre consulis edicto conueniens. sed & homini, & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectae. ternae inde datae consulibus: quatuor dictator usus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi latinum agrum inuasent. oratores Latinorum a senatu petebant: ut aut mitterent subsidium: aut seipsum tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius uisum est: defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis: locoque magis, quam armis freti, summis se iugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus: uastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumque acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisque uallum infestis signis constitere. multitudine aliquantum Volsci superabant. itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis: tum cohortes tota ui gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis: postquam impressionem sensere ex aduerso factam: & ante oculos micare gladios: haud secus, quam si in insidias incidissent, turbati uertunt terga. & ne ad fugam quidem satis uirium fuit: quia cursu in praedium ierant. Romani contra, quia principio pugnae quieti steterant: uigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ceperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine uictores cum uictis in urbem irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnium generum caede, quam in ipsa dimicatione factum. paucis data uenia: qui inermes in deditioem uenerunt. Dum haec in Volscis geruntur: dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat: fundit: fugatque: exiitque castris. Equitatu missa mediam turbauerat hostium aciem, qua, dum se cornua latius pandunt: parum apte in trorsum ordinibus aciem firmauerat. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta: debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans Romam inuehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculum datus: sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras colonia ab urbe missi: & colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule: quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaque, sicut ante consulis, promissa eius caderet: perpulere: ut forte temere in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum ignauia hostium in bonum uertit. qui, priusquam ad coniectum teli ueniretur: obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quae munitissimis tenuerant locis: in aduersas ualles desiluerunt. ubi satis praedae, & uictoria incruentata fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum uentura nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte praeparauerat scenatores, quae non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius post Vetusij

consulis

consulis reditum omnium actionum in senatum primam habuit pro uictore populo: retulitque quid
 de nexis fieri placeret. quae cum reiecta relatio esset: non placeo, inquit, concordiae author. opta-
 bitis mediisfidius propediem: ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me
 attinet: neque frustrabor ultra ciues meos: neque ipse frustra dictator ero. discordiae intestinae, bel-
 lum externum fecere ut hoc magistratu egeret respublica. pax foris parata est: domi impeditur.
 priuatus potius, quam dictator seditioni interero. Ita curia egressus dictatura se abdicauit. appa-
 ruit causa plebis suam uicem indignam magistratu abisse. Itaque uelut persoluta fide, quoniam
 per eum non stetit quin praestaretur: decedentem domum cum fauore, ac laudibus prosecuti
 sunt. Timor inde patres incessit: ne si dimissus exercitus foret, rursus coetus occulti, coniuratio-
 nesque fierent. itaque quanquam per dictatorem delectus habitus esset: tamen quia in consulum uer-
 ba iurassent: sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex ur-
 be legiones iussere, quo facto maturata est seditio. & primo agitatum dicitur de consulum cedere: ut
 soluerentur sacramento: doctos deinde nullam scelere religionem exolui. Sicinio quodam autho-
 re iniussu consulum in Sacrum montem secessisse trans Anienem amnem tria ab urbe millia pas-
 suum. ea frequentior fama est, quam, cuius Piso author est: in Auentinum secessionem factam esse.
 Ibi sine ullo duce, uallo, fossaque communis castris, quieti rem nullam nisi necessariam ad uictum
 sumendo, per aliquot dies neque laceffiti, neque laceffentes sese tenuere. pauor ingens in urbe: me-
 tuque mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes uolentiam patrum: timere patres
 residem in urbe plebem: incerti manere eam, an abire mallent. quandiu autem tranquillam, quae
 secesserit, multitudinem fore: quid futurum deinde: si quod externum interim bellum existat: nullam
 profecto, nisi in concordia ciuium spem reliquam ducere. eam per aequa, per iniqua reconciliandam
 ciuitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum uirum,
 & quod inde oriundus erat, plebi carum. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido
 modo nihil aliud, quam hoc narrasse fertur. Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in
 unum consentiebant: sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat: indignatas re-
 liquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio uentri omnia quaeri: uentrem in medio quietum
 nihil aliud, quam datis uoluptatibus frui: conspirasse inde ne manus ad os cibum ferrent: nec os
 acciperet datum: nec dentes conficerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent: ipsa una
 membra, totumque corpus ad extremam tabem uenisse, inde apparuisse: uentris quoque haud
 segne ministerium esse: nec magis alere, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes
 hunc, quo uiuimus uigemusque, diuisum pariter in uenas mature confecto cibo sanguinem. Com-
 parando hinc quam intestina corporis seditio similis esset irae plebis in patres, flexisse mentes
 hominum. Agi deinde de concordia coeptum: concessumque in conditiones: ut plebi sui magistra-
 tus essent sacrosancti: quibus auxilij latio aduersus consules esset: neue cui patrum capere eum
 magistratum liceret. ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas si-
 bi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem: de duobus qui fuerint, minus conue-
 nit. Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant: ibique sacratam legem
 latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & Posthumus Cominius consulatum inierunt.
 his consulibus cum Latinis populis iustum foedus. ad id feriendum consul alter Romae man-
 sit: alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit, fugatque compulso in oppidum
 Longulam persecutus, moenibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorum cepit. tum ma-
 gna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primos iuuenum Cn. Martius adole-
 scens, & consilio, & manu promptus: cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exerci-
 tum Romanum Coriolos obsidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat, inten-
 tum sine ullo metu extrinsecus imminentis belli Volscarum legiones profectae ab Antio inuasiss-
 sent: eodemque tempore ex oppido erupissent hostes: forte in statione Martius fuit. is cum de-
 lecta militum manu non modo impetum erumpentium retudit, sed per patentem portam fe-
 rox irrupit: caedeque in proximo urbis facta, ignem temere arreptum imminentibus muro aedi-
 ficijs iniicit. clamor inde oppidanorum mistus muliebri, puerilique ploratu ad terrorem, ut solet,
 primo ortus, & Romanis auxit animum: & turbauit Volscos: utpote capta urbe, cui ad feren-
 dam

dam opem uenerant. Ita fusi Volsci Antiates: Corioli oppidū captum. tātūq; sua laude obstitit fama: consulis Martius: ut, nisi fœdus cū Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumum Cominium bellū gessisse cū Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni uita pariter patribus, ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti, arbitroq; concordia ciuium, legato patrū ad plebem, reductor plebis Romanę in urbē, sumptus funeri defuit, extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia bello essent: & domi sanata discordia: aliud multo grauius malū ciuitatem inuasit: caritas primū annonæ ex incultis per secessionem plebis agris: factis deinde, qualis clausis solet, uentumq; ad interitū seruitiorū utiq; & plebis esset: nisi cōsules prouidissent, dimissis passim ad frumentū coemendum non in Hetruriā modo dextris ab hostia litoribus, læuōq; per Volscos mari usq; ad Cumas: sed quæsītū in Sicilia quoq; adeo finitiorū odia longinquis coegerant indigere auxilijs. Frumentū cum Cumis coemptum esset: naues pro bonis Tarquiniōrum ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat: retentæ sunt. in Volscis, Pontinoq; ne emi quidem potuit, periculū quoq; ab impetu hominū ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberis uenit, eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis cōmeatibus uexati forent: nisi Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset, ea clade cōterritis hostium animis, ut etiā ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur: & Velitris auxere numerū colonorum Romani: & Norbæ in montes nouā coloniam, quæ arx in Pontino esset, miserūt. M. Minutio deinde, & A. Sempronio cōsulibus, magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: agitātūq; in senatu: quantū plebi daretur. Multi uenisse tempus premeda plebis putabant: recuperādīq; iura, quæ extorta secessione, ac ui patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis, si annonam, inquit, ueterem uolunt: ius pristinum reddāt patribus, cur ego plebicos magistratus, cur Siciniū pollentem uideo sub iugū missus, tanquā a latronibus redemptus: egone has indignitates diutius patiar, quam necesse est: Tarquiniū regem qui nō tulerim: Siciniū feram: secedat nunc: auocet plebem: patet uia in Sacrum montem, aliosq; colles: rapiant frumenta ex agris nostris: quemadmodū tertio anno rapuere: utatur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere: hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorū fore, quam ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictum est: faciendūne fuerit, quam potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribunitiā potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est: & ira plebem propè armauit. Fame iam se sicut hostes peti: cibo, uictuq; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit: ab ore rapi: nisi Cn. Martio uincti dedatur tribuni: nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat, cum sibi carnificem nouum exortū: qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntē è curia impetus factus esset: nisi peropportune tribuni diem dixissent, ibi ira est suppressa, se iudicem quisq; se dominum uitæ, necisq; inimici factum uidebat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias, auxilij, non pœnæ ius datum illi potestati: plebisq; non patrū tribunos esse, sed adeo coorta erat infensa plebs: ut unius pœna defungendum esset patribus, restiterunt tamen aduersa inuidia: uisq; sunt qua suis quisq; qua totius ordinis uiribus, ac primo tentata res est: si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, cōcilijsq; disijcere rem possent, uniuersi deinde processere (quicquid erat patrū, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unū sibi ciuem, unum senatorem, si innocentē absoluerent nollent: pro nocente donarent. Ipse cū die dicta nō adesset: perseveratum in ira est, damnatus absens in Volscos exulatū abiit, minitās patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens, uenientē Volsci benigne exceperunt: benigniusq; in dies colebant: quo maior ira in suos eminebat: crebræq; nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij, lōge is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus, ita cum alterū uetus odiū, alterum ira recens stimulare: consilia cōferunt de Romano bello, haud facile credebant: plebem suā impelli posse ut toties infeliciter tentata arma caperent, multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuetute, fractos spiritus esse, arte agendū in exoleto iam uetustate

uetustate odio: ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni
 Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Mane seruū quidā paterfamilie non
 dum cōmissio spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cepti inde ludi: uelut ea res ni-
 hil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latino de plebe homini somnium fuit.
 Visus Iupiter dicere: sibi ludi præfultorē displicuisse. nisi magnifice instaurarentur hi ludi: peri-
 culum urbi fore. iret: ea cōsulibus nuntiaret. Quanquā haud sanè liber erat religione animus:
 uerecūdia tamen maiestatis magistratuū timorem uicit: ne in ora hominum pro ludibrio ab-
 iret. magno illi ea cunctatio stetit. filiū nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis
 ne causa dubia esset: ægro animi eadē illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare: satin?
 magnā spreti numinis haberet mercedē: maiorē instare, ni eat propere ac nūtiat cōsulibus. Iā
 præsentior res erat: cunctantē tamen, ac prolatantē ingens uis morbi adorta est debilitate su-
 bita. tum enim uero deorū ira admonuit. fessus igitur malis præteritis, instantibusq; consilio
 propinquorū adhibito, cū uisa, atq; audita, & obuersatū toties somno Iouem, minas, irasq; cœ-
 lestes repræsentatas casibus suis exposuisset: consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in
 forum ad consules lectica defertur. inde in curiā iussu cōsulum delatus, eadem illa cū patribus
 ingenti omnium admiratione enarrasset: ecce aliud miraculū. qui captus omnibus membris de-
 latus in curiam esset: eum functum officio pedibus suis domū redisse, traditum memoriæ est.
 Ludi quāmplurimi ut fierent, senatus decreuit. Ad eos ludos authore Accio Tullio uis ma-
 gna Volcorū uenit. priusquam cōmitterent ludi: Tullius, ut domi cōpositum cum Martio fue-
 rat: ad consules uenit. dicit esse, quæ secretò agere de rep. uelit arbitris remotis. Inuitus, inquit,
 quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab ijs, criminatum
 uenio: sed cautū, ne admittāt. Nīmio plus quā uelim, nostrorū ingenia sunt mobilia. multis
 id cladibus sensimus: quippe qui nō nostro merito, sed uestra patientia incolumes sumus. ma-
 gna hic nunc Volcorum multitudo est: ludi sunt: spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid
 per eandem occasionē ab Sabinorum iuuentute in hac urbe cōmissum sit. horret animus: ne-
 quid inconsulte, ac temere fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda uobis consules ratus
 sum. Quod ad me attinet: extemplo hinc domū abire in animo est: ne cuius facti, dictiq; con-
 tagione præsens uioler. Hæc locutus abiit. Cōsules cū ad patres rem dubiam sub authore cer-
 to detulissent: author magis (ut fit) quā res ad præcauendū uel ex superuacuo mouit. factoque
 senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci
 ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia per-
 culit: proficiscentibus deinde indignatio oborta: se ut consceleratos cōtaminatosq; ab ludis, fe-
 stis diebus, cœtu quodāmodo hominū deorumq; abactos esse. Cum propē cōtinuato agmi-
 ne irent: pregressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisq; ueniret, primores eorū excipiens,
 querendo, indignandoq; & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitu-
 dinem aliā in subiectum uiaē campū deduxit. ibi in concionis modū orationē exorsus. Vete-
 res populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volcorū, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia: ho-
 diernā hanc cōtumeliā quo tandem animo fertis? qua per nostrā ignominia ludos cōmisere?
 an non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finiti-
 mis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras cōiuges, uestros liberos traductos per ora ho-
 minū: quid eos, qui audiuerunt uocē præconis? quid qui uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic
 ignominioso agmini fuere obuij: existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse: quod si
 interimus spectaculo: uiolaturi simus ludos, piaculumq; meritori: ideo nos ab sede piorū, cœ-
 tu, concilioq; abigi. quid deinde illud nō succurrit? uiuere nos: quod maturauimus proficisci: si
 hæc profectio, & nō fuga est: & hanc urbē uos nō hostium ducitis: ubi si unū diem morati es-
 setis: moriendū omnibus fuit. Bellū uobis indictū est magno eorum malo, qui indixere: si uiri
 estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati domos inde digressi sunt: instigandoque suos
 quisq; populos effecere: ut omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de o-
 mnium populorū sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus: in quo aliquan-
 to plus spei repositum, quā spem nequaquā fefellit: ut facile appareret: ducibus ualidiorē, q;

exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primū colonos inde Romanos expulit: liberamq; eam urbem Volscis tradidit: inde in latinam uiam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit: inde Lanuium recepit. tūc deinceps Corbionem, Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum, cepit. postremum ad urbē à Peto ducit: & ad fossas Ciuilias quinq; ab urbe millia passuū castris positis, populatur inde agrū Romanū: custodibus inter populatores missis, qui patriciorū agros intactos seruarēt: siue in sensus plebi magis: siue ut discordia inde inter patres, plebemq; oriretur. Quæ profecto orta esset: adeo tribuni iam ferocem per se plebē criminando in primores ciuitatis instigabāt: sed externus timor maximū concordiaē uinculū, quāuis suspectos, in sensosq; inter se iungebat animos. Id modo nō cōueniebat: quod senatus, cōsulesq; nusquā alibi spem, quā in armis ponebāt: plebes omnia, q; bellū malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius cōsules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes, uigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacē poscentium primū seditioso clamore cōterrui: deinde uocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martiū mittēdis coegit. Acceperūt relationē patres: postq; apparuit labare plebis animos, missiq; de pace ad Martiū oratores, atrox respōsum retulerūt. Si Volscis ager redderetur: posse agi de pace. si præda belli per otium frui uelint: memorem se & ciuiū iniuria, & hospitem beneficij, aduersurū: ut appareat exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterū deinde ijdem missi nō recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostiū, traditum est: nihilo magis quā legatos flexisse animū. Tum matronæ ad Veturiā matrē Coriolani, Volumniāq; uxorem frequentes coeunt, id publicū cōsiliū, an muliebris timor fuerit, parū inuenio, peruicere certe: ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostium irent: & quā armis uiri defendere urbē non possent: mulieres precibus, lachrymisq; defenderent. Vbi ad castra uentū est: nuntiatumq; Coriolano: adesse ingens mulierū agmen: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis, animoq; religione motus esset: multo obstinatio aduersus lachrymas muliebres erat. dein familiarium quidam, qui insignem moestitia inter cæteras cognouerat Veturiā inter nurum, nepotesq; stantem: nisi me frustrantur, inquit, oculi: mater tibi, coniuxq; & liberi adsunt. Coriolanus propere ut amens, consternatus ab sede sua cū ferret matri obuia cōplexū: mulier in iram ex precibus uersa, Sine priusquā complexū accipio, sciam, inquit: ad hostem, an ad filiū uenerim: captiua, matérne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senectū traxit: ut exulem te, deinde hostem uiderem: potuisti populari hanc terrā: quæ te genuit, atq; aluit: non tibi, quāuis infesto animo & minaci perueneras: ingredienti fines ira cecidit: nō, cum in conspectu Roma fuit: succurrit: intra illa mœnia domus, ac penates mei sunt: mater coniux, liberiq; Ergo ego nisi peperissem: Roma nō oppugnaret: nisi filiū haberē: libera in libera patria mortua essem: Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quā mihi miserius possum: nec ut sim miserissima: diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis: aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba mulierū ortus, & comploratio sui, patriæq; fregere tandem uirū, complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt: alij alio leto, apud Fabium longe antiquissimū authorē, usq; ad senectutem uixisse eundem inuenio. refert certe hanc sæpe eum exacta ætate usurpasse uocem, multo miserius seni exiliū esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeo sine obtreccatione gloriae alienæ uiuebatur. monumento quoq; quod esset: templū Fortunæ muliebri ædificatū, dedicatūq; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Æquis in agrū Romanum, sed Æqui Accium Tulliū haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci, Æquine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox præliū ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso, quā pertinaci certamine confecit. Cōsules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nā ij quoq; in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cū Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius deinde, & Proculus Virginius cōsules

consules facti. cum Hernicis foedus actum: agri partes duae ademptae. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adiciebat huic muneri agri aliquantum: quem publicum possideri a priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terreat. sed & publica patribus sollicitudo inerat: largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est. nunquam deinde usque ad hanc memoriã sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, auctoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quae primo ceperat fastidire munus uulgatum a ciuibus esse in socios. saepe deinde & Virginius consulem in concionibus, uelut uaticinantem audiebat. pestilens collegae munus esse: agros illos seruitutem ihs, qui acceperint: laturos: regno uiam fieri. quid enim ita assumi socios, & nomen latinum? quid attinuisse, Hernicis pauloante hostibus capti agri tertiam partem reddi: nisi ut haec gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariae ceperat. uterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere: passurum se assignari agros: dum ne cui, nisi ciui Romano assignentur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoque ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos: iubere pro siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus, quam praesentem mercedem regni, aspernata plebs, adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebatur. quem, ubi primum magistratu abiit: damnatum, necatumque constat. Sunt, qui patrem auctorem eius supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse, ac necasse: peculiumque filij Cereri consecrauisse: signum inde factum esse, & inscriptum, ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam: idque propius fidei est: a quaestoribus Caesone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis: datumque populi iudicio: dirutas publice aedes. ea est area ante Telluris aedem. Caeterum siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium: damnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. dulcedo agrariae legis ipsa per se dempto auctore subibat animos. accensaque ea cupiditas est malignitate patrum: qui deuictis eo anno Volscis, Aequisque militem praeda fraudauere. quicquid captum ex hostibus est, uendit Fabius consul: ac redegit in publicum. Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum consulem: tenuere tamen patres: ut cum L. Aemilio Caeso Fabio consul crearetur. eo infestior facta plebs. seditio domestica bellum externum exciuit: bello deinde ciuiles discordiae intermissae. uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos, & Aequos duce Aemilio prospera pugna uicere. plus tamen hostium fuga, quam praedium absumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris aedes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Sollicitati & eo anno sunt dulcedine agrariae legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatem lege populari celebrabant. patres satis superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones, temeritatisque inuitamenta horrebant. acerrimi patribus duces ad resistendum consules fuere. ea igitur pars reipublicae uicit. nec in praesens modo, sed in uenientem etiam annum M. Fabium Caesonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassij, L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoque anno cum tribunis est. uana lex, uanicque legis auctores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoque uelut tenore omnes expertos tribunicijs certaminibus habitum. itaque ut bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum, & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propere supererant uires: abutebanturque ihs inter semetipsos certando. Accessere ad aegras iam omnium mentes prodigia caelestia, propere quotidianas in urbe, agrisque, ostentantia minas. motique ira numinis causam nullam aliam uates canebant, publice priuatimque nunc extis, nunc per aues consulti: quam, haud rite sacra fieri, qui terrores tamen eod euasere: ut Oppia uirgo uestalis damnata incesti poenas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura, Caeso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonam latinam urbem Aequi oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romanam ipsam se oppugnatores

turos minitabantur, qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatque non sua sponte plebi mos detrectandi militiam: sed Sp. Licinius tribunus plebis uenisse tempus ratus per ultimam necessitatem legis agrariae patribus iniungenda, susceperat rem militarem impediendam, caeterum tota inuidia tribunitiae potestatis uersa in auctorem est: nec in eum consules acrius, quam ipsius eius collegae coorti sunt. auxilioque eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur ducendus: Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negotij cum ciuibus, quam cum hostibus fuit, unus ille uir ipse consul rempublicam sustinuit: quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat, nam cum consul praeter caeteras imperatorias artes, quas parando gerendoque bello edidit plurimas: ita instruxisset aciem: ut solo equitatu emissio exercitum hostium funderet: insequi fusos pedes noluit, nec illos, etsi non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in praesentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset: cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussi signa referunt: mactique (crederes uictos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore quaesita sunt, adeo excellentibus ingenijs citius defuerit ars, qua ciuem regant: quam qua hostem superent. Consul Romam redijt, non tam belli gloria aucta, quam irritato, exacerbatoque in se militum odio. Obtinere tamen patres: ut in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn. Manilius datur. Et hic annus tribunum auctorem legis Agrariae habuit. T. Pontificius fuit, is eandem uiam, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedit. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribunitiam potestatem dicere priore anno, in praesentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando inuentum sit, suis ipsam uiribus dissolui, neque enim unquam defuturum: qui & ex collega uictoria sibi, & gratiam melioris partis bono publico uelit quaesitam, & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore: & unum uel aduersus omnes satis esse, darent modo & consules, & primores patrum operam: ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui conciliarent. Praeceptis Appij moniti patres uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & consulares, ut cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat: partim gratia, partim autoritate obtinere: ut tribunitiae potestatis uires salubres uellent reipublicae esse, quatuorque tribunorum aduersus unum moratorem publici comodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veientes bellum profecti: quod undique ex Etruria auxilia conuenerant: non tam Veientium gratia concitata: quam quod in spem uentum erat: discordia intestina dissolui rem Romanam posse, principesque in omnium Etruriae populorum concilijs fremebant: aeternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sauiant, id unum uenenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam: ut magna imperia mortalia essent, diu sustentatum id malum partim patrum consilijs, partim patientia plebis iam ad extrema uenisse: duas ciuitates ex una factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse, primum in delectibus sauire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus, qualicumque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse, iam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi, proximo bello in ipsa acie in ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis: signa deserta: imperatorem in acie relictum: iniussu in castra reditum, profecto si instetur: suo milite uinci Romam posse, nihil aliud opus esse: quam indicati, ostendi que bellum: caetera sua sponte fata, & deos gesturos. Ea spes Etruscos armauerat, multis inuicem casibus uictos, uictoresque. Coss. quoque Romani nihil praeterea aliud, quam suas uires, sua arma horrebant: memoriaque pessimi proximo bello exempli terrebantur: ne rem committerent eorum: ubi duae simul acies timendae essent, itaque castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi, diem, tempusque forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis, Etrusci que eo magis praepropere agere: laessere ad pugnam primo obequitando castris, prouocandoque: postremo ut nihil mouebant: qua consules ipsos, qua exercitum increpando, simulationem intestinae discordiae remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere: que non credere suis militibus: nouum seditionis

genus,

genus, silentium, ociumque inter armatos, ad hæc in nouitate generis, originisque qua falsa, qua uera iacere. Hæc cum sub ipso uallo, portisque streperent: haud ægre cōsules pati, at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare: & ab intestinis auertere malis, nolle inultos hostes: nolle successum, non patribus, non consulibus, externa, & domestica odia certare in animis, tandem superant externa: adeo superbe, insolenterque hostis eludebat, frequentes in prætorium conueniunt: poscunt pugnam: postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi capita conferunt: diu colloquuntur, pugnare cupiebant: sed retro reuocanda, & addenda cupiditas erat: ut aduersando, remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum: immaturam rem agi: nondum tempus pugnae esse: castris se tenerent, edicunt inde: ut abstineant pugna, si quis iniussu pugnauerit: ut in hostem animaduersuros, ita dimissis, quo minus consules uelle credunt: crescit ardor pugnandi, accedunt insuper hostes ferocius multo: ut statuisse non pugnare consules cognitum est, quippe impune se insultaturos, non credi militi arma, rem ad ultimum seditionis erupturam: finemque uenisse Romano imperio. His freti occurrant portis: ingerunt probra: ægre abstinent, quin castra oppugnent. Enimuero non ultra contumeliam pati Romanus posse, totis castris undique ad consules curritur, non iam sensim, ut antea, per centurionum principes postulant: sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat: tergiversatur tamen Fabius, deinde ad crescentem tumultum, iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: ego istos Cn. Manili posse uincere scio: uelle ne scirem, ipsi fecerunt, itaque certum atque decretum est: non dare signum: nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent, consulem Romanum miles semel in acie sefellit: deos nunquam fallat. Centurio erat M. Flauoleius inter primores pugnae flagitator, uictor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie, si fallat: Iouem patrem, Graduumque Martem, aliosque iuratus inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum: arma capiunt: eunt in pugnam iratum, speique pleni, nunc iurent Heruscos probra iacere: nunc armatis sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua patrum eximia uirtus fuit, Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit, multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt, instruitur acies. Nec ueiens hostis, Heruscæque legiones detrectant, propere certa spes erat: non magis secum pugnaturus, quam pugnauerint cum Aquis, maius quoque aliquod in tanta iritatis animis, & occasione ancipiti haud desperandum esse facinus, res aliter longe euenit, nam non alio ante bello infestior Romanus (adeo hinc contumeliosus hostes, hinc consules mora exacerbauerat) prælium inijt. Vix explicandi ordinis spatium Heruscis fuit: cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quam emissis pugna iam ad manus, iam ad gladios, ubi mars est atrocissimus: uenerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo, exemploque ciuibus erat, ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in cōsertos Veientes euntem ferox uiribus & armorum arte Thuscus incautum inter multas uersantem hostium manus gladio per pectus transfigit, telo extracto præceps Fabius in uulnus abiit. Sensit utraque acies unius uiri casum, cedebatque inde Romanus: Cum M. Fabius consul transiit iacentis corpus: obiectaque parma, hoc iurastis, inquit, milites: fugientes uos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, quam Iouem, Martemque, per quos iurastis: at ego iniuratus aut uictor reuertar: aut propere te hic Q. Fabi dimicans cadam, consulum Cæso Fabius prioris anni consul, uerbis ne istis frater ut pugnet te impetraturum credis? dii impetrabunt, per quos iurauere, & nos, ut decet proceres: ut Fabio nomine est dignum: pugnando potius, quam adhortando accendamus militum animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabii: totamque mouerunt secum aciem. Prælio ex parte una restituto, nihilo segnus in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat, ubi propere similis fortuna est uersata, nam ut altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manilium iam uelut fusos agentem hostes & impigre milites secuti sunt: & ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere, cessissentque loco: ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem effuso altero cornu adesse, rem inclinatum sustinisset, Manilius quoque ad restituendam aciem se ipse coram offert, duorum consulum cognita ora accendunt militum

litum animos. simul & uanior iam erat hostium acies: dum abundante multitudine freti subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnae memores tererent tempus: triarii Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant: missis ad consules nuntijs quo loco res essent, conglobati ad prætorium redeunt: & sua sponte prælium ipsi renouant, & Manilius consul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis, quàm audaciam accendit. nam cum incurstantes quacunq; exitum ostenderet spes, uano aliquoties impetu issent: globus iuuenum unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circumstantibus tela: sustineri deinde uis nequit. consul mortifero uulnere ictus cadit: fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidus agit. & ad extrema uentum foret: ni legati raptò consulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. eà erumpunt: cōsternatoq; agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt consulem. ibi iterum cæsi, fusiq; passim. Victoria egregie parta: tristis tamen duobus tam claris funeribus. Ita q; consul, decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit: pro eximia eo bello opera facile passurum respondit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, rep. ex parte orba consule altero amisso, publico, priuatoq; deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo, collegæ, fratrisq; ducit. idem in utroq; laudator: cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius, quod initio consulatus imbiberat: reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti. inde populus iam esse Fabij: nec hoc ulla re, nisi salubri reipub. parte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neq; delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex parte inchoata concordia spe primo quoq; tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Ita q; principio anni censuit: priusquam quisquam agrariae legis author tribunus existeret: occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quàm maxime æqualiter darent, æquum esse habere eos: quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam nimia gloria luxuriare, & euanescere uiuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde urbanae factiones fuere. Vexabantur incursionibus Æquorum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Æquorum agrum depopulandum transit. Æqui se in oppida receperunt: murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à ueiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret: ni Cæso Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neq; pax, neq; bellum cum Veientibus fuit. res proxime in formam latrocinij uenerat. legionibus Romanis cedebant: in urbem ubi abductas senserant legiones: agros incurfabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Æquis, Volscisq;, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnem. Sed ueiens hostis assiduus magis, quàm grauis, contumeliosus sapius, quàm periculo animos agitabat: quod nullo tēpore negligi poterat: aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatū adiit. consul pro gente loquit. Assiduo magis, q̄ magno præsidio, ut scitis patres cōscripti: bellum Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. authores sumus: tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respublica & milite illic, & pecunia uacet. Gratia ingentes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorum agmine qui in uestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant: domum redijt. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cælum laudibus ferunt. familiam unam subiisse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint duæ roboris eiusdem in urbe gentes: deposcant, hæc Volscos sibi, illa Æquos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse.

posse. Fabij postera die arma capiūt: quò iussu erant, cōueniunt. Consul paludatus egrediens in uestibulo gētem omnem suam instructo agmine uidet: acceptus in medium signa ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & CCC milites, omnes patricij, omnes unius gentis, quorū neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus: ibant unius familiae uiribus Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, propria alia cognatorum, sodaliumq; nihil medium nec spem nec curā, sed immensa omnia uoluentium animo: alia publica solitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia prēmia ab se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitoliū, arcemq; & alia templa, quicquid deorū oculis, quicquid animo occurrit: precantur: ut illud agmen faustum, atq; felix mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituant. Incassum missæ preces, infelici uia à dextro Iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perueniūt. is opportunus uisus locus cōmuniendo præsidio. L. Aemilius inde, & C. Seruilius cōsules facti, & donec nil aliud, quàm in populationibus res fuit: nō ad præsidium modo tutandum Fabij satis erant: sed tota regione, qua thuscus ager Romano adiacet: sua tuta omnia, infesta hostium, uagantes per utrunque finem fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidium Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Aemilio consule adductæ cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquam uix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt: subsidiaq; locant: inuecta subito ab latere Romana equitum ala, nō pugnae modo incipiendæ, sed consistendi ademit locum. ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratæ ab infita animis leuitate ante deductum Cremera Romanum præsidium pcenituit. rursus cū Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris belli apparatu certamen. nec erant incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantium: sed aliquoties æquo campo, collatisq; signis certatum: gensq; una populi Romani sæpe ex opulentissima, ut tum res erant, Hetrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum, indignūq; Veientibus uisum. inde cōsiliū ex re natum, insidijs ferocē hostem captādū. gaudere etiam multo successu Fabijs audaciam crescere, itaq; & pecora prædantibus aliquoties, uelut casu incidissent: obuiam acta: & agrestiuū fuga uastis relictis agri: & subsidia armatorū ad arcendas populationes missa, sapius simulato, quàm uero pauore refugerūt. Iamq; Fabij adeo cōtempserant hostem: ut sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore ullo crederent sustineri posse. hæc spes adeo prouexit: ut ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora, quanquam rara hostiuū apparebant arma: decurrerēt. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent: palatiq; passim uaga (ut fit) pauore iniecto raperent pecora: subito ex insidijs consurgitur. & aduersi, & undiq; hostes erant. primo clamor circūlatus exterruit: dein tela ab omni parte accedebant. coeuntibusq; Hetruscis iam continenti agmine armatorū septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res paucitatem eorū insignem, & multitudinem Hetruscorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum ommissa pugna, quam in omnes partes parem intenderāt: in unum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus, armisq; rupere cuneo uiam. duxit uia in editum leniter collem. inde primo restitere: mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendiq; à pauore tanto animum: pepulere etiam subeuntes: uincebatq; auxilio loci paucitas: ni iugo circūmissus Veiens, in uerticem collis euassisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij cæsi ad unum omnes: præsidiumq; expugnatū. CCCVI perisse satis cōuenit: unum propè puberem ætate relictū, stirpem genti Fabiæ, duobusq; rebus populi Romani sæpe domi belliq; uel maximū futurū auxiliū. Cū hæc accepta clades esset: iam C. Horatius, & T. Menenius cōsules erant. Menenius aduersus Thuscos uictoria elatos cōfestim missus. tum quoq; male pugnatū est. & Ianiculum hostes occupauerunt: obseffaq; urbs foret, super bellum annona premente: (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius consul ex Volscis esset reuocatus. adeoq; id bellum ipsis institit mœnibus: ut primo

pugnatum ad Spei sit æquo Marte: iterum ad portam Collinam, ibi quanquam paruo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius, & Sp. Seruilius cōsules fiunt. post acceptā proximam pugnae cladem Veientes abstinere acie. populationes erant: & uelut ab arce Ianiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt: qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauerunt in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa, atque initiū fuit. traiecto enim nocte Tyberi castra Seruiliij cōsulis adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Ianiculum se ægre receperunt. Confestim cōsul & ipse transit Tyberim: castra sub Ianiculo cōmunit. postero die luce orta non nihil & hesternæ felicitate pugnae ferox, magis tamen, quod inopia frumenti, quāuis præcipitia, dum celeriora essent, agebant consilia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostiū aciem erexit. cædiusque inde pulsus quā pridie pepulerat, interuētū collegæ ipse exercitusque est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum inuicem his atque illis terga darent: occisione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiā annona redijt, & aduecto ex Cāpania frumento: & postquā timor sibi cuique futuræ inopiæ abiit: eo, quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde, otioque lasciuiare rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant: domi quærere. tribuni plebem agitare suo ueneno: agraria lege in resistentes incitare patres: nec in uniuersos modo, sed in singulos. Q. Cōsilius, & T. Genutius authores agrariæ legis T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium: cum haud procul inde statua consul habuisset. eam oppressit: cum & patres haud minus quā pro Coriolano annexi essent: & patris Agrippæ fauor haud dum exoleuisset. In multa temperarunt tribuni: cum capitis anquississent, duo millia æris damnato multam edixerunt. ea in caput uertit. negant tulisse ignominiam: ægritudineque, inde morbo absumptū esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, ut cōsulatu abiit, C. Nautio & P. Valerio cōsulibus, initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, non, ut Menenius, precibus suis aut patrum, sed cum multa fiducia innocentia gratiaque tribunicios impetus tulit. & huic prælium cū Thuscis ad Ianiculum erat crimini, sed feruidi animi uir ut in publico periculo ante, sic tum in suo non tribunos modo, sed plebē oratione feroci refutādo, exprobrandoque T. Menenij damnationē, mortemque, cuius patris munere restituta quondam plebs eos ipsos, quibus tum sæuaret, magistratus, eas leges haberet: periculum audacia discussit. iuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianū (adeo mutauerant animū) profuit iudicium. Certamina domi finita: Veiens bellum exortū: quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius consul accitis Latinorum, Hernicorumque auxilijs cum exercitu Veios missus castra Sabina, quæ pro moenibus sociorū locata erāt: cōfestim aggreditur: tantamque trepidationē iniecit: ut dum dispersi alij, alij manipulatim excurrunt ad arcēdam hostiū uim: ea porta, cui signum primū intulerat, caperetur. intra uallum deinde cædes magis, quā prælium esse. tumultus è castris & in urbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currūt. pars Sabinis eunt subsidio: pars Romanos toto impetu intētos in castra adoriūtur. paulisper auersi, turbatique sunt: deinde & ipsi utroque uersis signis resistunt. & eques ab consule immissus Thuscos fundit, fugatque. eademque hora duo exercitus, duæque potētissimæ, & maxime finitimæ gētes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur: Volsci, Aequique in Latino agro posuerāt castra: populati que fines erāt. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma cōsul in Volscos C. Nautius. mos credo non placebat sine Romano duce, exercitusque socios proprijs uiribus, cōsiliisque bella gerere: nullum genus calamitatis, cōtumeliæque nō editū in Volscos est. nec tamen perPELLI potuere: ut acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manilius consules. Manilio Veientes prouincia euenit. nō tamē bellatū. induciæ in annos XL petentibus datæ: frumento, stipendioque imperato. Paci externæ cōfestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribunicis stimulis plebs furebat. consules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti

Seruiliij

Seruilij, summa vi resistunt, abeuntes magistratu cōsules Genutius tribunus plebis arripuit. L. Aemylius, & Opiter Virginius consulatū incunt. Vopiscū Iulium pro Virginio in quibusdam annalibus cōsulem inuenio. Hoc anno, quoscūq; cōsules habuit: rei ad populum Furius, & Manilius circūeunt forditati non plebem magis, q̄ iuniores patrū. suadent: monent: honoribus & administratione reipublicæ abstineant. cōsulares uero fasces, prætexam, curulem q̄ sellam nihil aliud, quàm pompā funeris putent, claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit: iam nunc ita in animū inducant: consulatum captū & oppressum ab tribunitia potestate esse. cōsuli uelut apparitori tribunitio omnia ad nutū, imperiūq; tribuni agenda esse. si se cōmouerit: si respexerit patres: si aliud q̄ plebem esse in republica crediderit: exiliū Cn. Martij, Menenij damnationē & mortem sibi proponat ante oculos. His accensū uocibus patres cōsilia inde nō publica, sed in priuato, seducta q̄ a plurium cōscientia habuere. ubi cum id modo constaret: iure, an iniuria eripiendos esse reos: atrocissima quæq; maxime placebat sentētia: nec author quāuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cum plebs in foro erecta expectatione staret: mirari primo: quod nō descenderet tribunus: deinde, cum iam mora suspectior fieret: deterritū à primoribus credere: & desertā ac proditam causam publicam queri. tandem qui obuersati uestibulo tribuni fuerāt: nuntiant: domū mortuū esse inuentū. quod ubi in totam concionē pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso: ita dilapsi passim alij aliō. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxiliij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderate ferre lætitiā. adeo q̄ neminem noxæ pœnitebat: ut etiam infantes fecisse uideri uellent: palam q̄ ferrēt: malo domandam tribunicia potestatem. Sub hac pessimi exempli uictoria delectus edicitur: pauētibusq; tribunis sine intercessione ulla cōsules rem peragunt. Tum uero irasci plebs tribunorū magis silentio, quàm cōsulū imperio: & dicere: actū esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditū: cum Genutio unā mortuā ac sepultam tribunicia potestatem: aliud agendum, ac cogitandū: quo modo resistatur patribus. id autē unum consiliū esse: ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxiliij habeat: defendat. quatuor & uiginti lictores apparere cōsulibus: & eos ipsos plebis homines: nihil cōtemptius, neq; infirmius: si sint qui contemnant. sibi quēq; ea magna, atq; horrenda facere. His uocibus alij alios cum incitassent: ad Voleronē Publium de plebe hominē, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere: licitor missus est à cōsulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo esset: cōsules spoliari hominem, & uirgas expediti iubent. prouoco inquit ad populum Volero: quoniā tribuni ciuem Romanū in conspectu suo uirgis cædi malunt: quàm ipsi in lecto suo à uobis trucidari. quo ferocius clamitabat: eo infestius circūscindere, & spoliare licitor. Tum Volero & præualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso licitore. ubi indignantiū pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbā cōfertissimam recipit clamitans. prouoco: & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste cōmilitones: nihil est, quod expectetis tribunos: quibus ipsis uestro auxilio opus est. Cōcitati homines ueluti ad prælium se expediūt, apparebatq; omne discrimen adesse: nihil cuiquam sanctū non publici fore, nō priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se cōsules obtulissent: facile experti sunt: parum tutam maiestatem sine uiribus esse. uiolatis licitoribus, fascibus fractis è foro in curiā compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriā. Cōticescente deinde tumultu, cum senatum uocari iussissent: queruntur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciā. Multis ferociter dictis sentētijs, uicere seniores: quibus ira patrū aduersus temeritatē plebis certari nō placuit. Voleronē amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunū plebis creat in eum annum: qui L. Pinariū, P. Furium cōsules habuit. contraq; omnium opinionē, qui eum uexandis prioris anni consulibus administraturū tribunatū credebant: post publicam causam priuato dolore habito, ne uerbo quidē uiolatis cōsulibus rogationē tulit ad populum: ut plebei magistratus tributis comitijs fierēt. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur: sed quæ patricijs omnem potestatem per clientū suffragia creandi quos uellent, tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa ui resisterēt patres: nec, quæ una uis ad resistendū erat: ut intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut consulū, aut principum adduci posset: res

tamē suo ipsa molimine grauis certaminibus in annū extrahitur. Plebs Voleronē tribunum reficit. patres ad ultimū dimicationis rati rem uenturā. Ap. Claudīū Appij filium iam inde à paternis certaminibus inuisum, infestumq; plebi, cōsulem faciūt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius, quàm de lege agebatur. sed ut inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius author tum recētior, tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens: quod ætatis eius haud quisq; manu promptior erat. is, cum Volero nihil præterq; de lege loqueretur, insectatione abstinens coss. ipse in accusationem Appij, familiæq; superbissimæ, ac crudelissimæ in plebem Ro. exorsus, cum à patribus nō cos. sed carnificem ad uexandam & lacerandā plebem creatū esse cōtenderet, rudis in militari homine lingua nō suppetebat libertati, animoq; itaq; deficientē oratione, quandoquidē nō tam facile loquor, inquit, Quirites, q; quod locutus sum, præsto: crastino die adeste. aut hic ego in cōspectu uestro moriar: aut perferam legem. Occupant tribuni templum postero die. cōsules, nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquā qui suffragiū ineant. adulescentes nobiles stabāt nihil cedentes uiatori. tum ex his prehendi quosdā Lectorius iubet. Cōsul Appius negare, ius esse tribuno in quenquā, nisi in plebeium: nō enim populi, sed plebis eum magistratū esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorū, quia ita dicatur. si uobis uidetur: discedite Quirites. Facile, & cōtemptim de iure differendo perturbare Lectoriū poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorē mittit ad consulem: consul lictorem ad tribunū, priuatū esse clamitās, sine imperio, sine magistratu. uiolatusq; esset tribunus: ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in cōsulem esset: & cōcursus hominū in forum ex tota urbe cōcitata multitudinis fieret. sustinebat tamē Appius pertinacia tantam tempestatē: certatumq; haud incruento prælio foret: ni Quintius cōsul alter cōsularibus negotio dato, ut collegam ui, si aliter nō possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sæuientē precibus lenisset: nunc orasset tribunos: ut conciliū dimitterent: darent iræ spatiū: nō uim suam illis tempus adempturū: sed consilium uiribus additurū: & patres in populi, & cōsulem in patrū fore potestate. Aegre sedata ab Quintio plebs: multo ægrius cōsul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis: senatū cōsules habent. ubi cum timor, atq; ira inuicē sentētias uariassent: quo magis spatium interposito ab impetu ad consultandū aduocabātur: eo plus abhorrebāt à certatione animi: adeo, ut Quintio gratias agerēt: quod eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur: ut tantā consularem maiestatem esse uellet: quanta in concordia ciuitate esse posset. dum tribuni, cōsulesq; ad se quisq; omnia trahāt, nihil relictū esse uiriū in medio. distractam laceratamq; rempublicā per magistratus, magis quorū in manu sit, quàm ut incolumis sit, quæri. Appius contra, testari deos, atq; homines: temp. prodi per metum, ac deserit: non cōsulem senatui, sed senatū consuli deesse: grauiiores accipi leges: quàm in Sacro monte acceptæ sint. uictus tamen patrū consensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primū tributis comitijs creati tribuni sunt: numero etiā additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso author est. nominat quoq; tribunos, Cn. Sicciū, L. Numitoriū, M. Duellium, Sp. Iciliū, L. Meciliū. Volsci tum, Aequiq; inter seditionē Romanam & bellum coortū, uastauerant agros: ut si qua secessio plebis fieret: ad se receptū haberēt. compositis deinde rebus, castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij, quæ dormi, esse, eo liberior: quod sine tribunicijs uinculis erat. odisse plebē plus quàm paterno odio: quod se uictū uidebat ab ea. se unico consule obiecto aduersus tribuniciam potestatem, perlatam legem esse: quam minore conatu, nequaquā tanta patrum spe, priores impedierrant cōsules. Hæc ira, indignatioq; ferocem animū ad uexandum sæuo imperio exercitum stimulabat. nec ulla ui domari poterat: tantum certamen animis imbiberant. segniter, otiose, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coercerat. si citius agi uellet agmen: tardius sedulo incedere. si adhortator operis adestet: omnes sua sponte motam remittere industriā: præsentī uultus demittere: tacite prætereuntem execrari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdū moueretur, omni nequicquā acerbitate prompta, nihil iam cū militibus agere: à centurionibus corruptū exertitū dicere: tribunos plebeios, cauillans interdū, & Volerones uocare.

Nihil

Nihil eorū Volsci nesciebant: instabantq; eo magis, sperātes idem certamen animorū aduersus Appium habiturū exercitum Romanū, quod aduersus Fabium consulem habuisset. ceterum multo Appio, q̄ Fabio uiolentior fuit. nō enim uincere tantū noluit: ut Fabianus exercitus: sed uinci uoluit. productus in aciem turpi fuga petit castra: nec ante restitit: q̄ signa inferentem Volscū munimentis uidit: scēdamq; extremi agminis eadem. tum expressa uis ad pugnandū: ut uictor iam à uallo summoueretur hostis: satis tamē appareret: capi tantum castra militem Romanū noluisse. alij gaudere sua clade, atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus. cū insuper sauire uellet: concionēq; aduocaret: cōcurrunt ad eum legati, tribunicq; monētes: ne utiq; experiri uellet imperiū: cuius uis omnis in cōsensu obedientiū esset. negare uulgo milites se ad concionē ituros: passimq; exaudiri uoces postulantū: ut castra ex Volco agro moueātur. hostem uictorē paulo ante propē in portis, ac uallo fuisse: ingentisq; mali non suspiciōne modo, sed apertā speciem obuersari ante oculos. Victus tandē (quando quidem nihil prāter tempus noxæ lucraretur) remissa cōcione iter in sequentē diem pronuntiarī cum iussisset: prima luce classico signū profectiōnis dedit. Cum maxime agmen ē castris explicaretur, Volsci ut eodē signo excitati nouissimos adoriūtur. à quibus perlati ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit: ut neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor, ita effuso agmine per stragem corporū, armorūq; euasere: ut prius hostis desisteret sequi, q̄ Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, cōsul cū reuocādo nequicq; suos persecutus esset: in pacato agro castra posuit. aduocataq; cōcione, inuectus haud falsō in proditorē exercitū militaris disciplinæ, desertorē signorum, ubi signa, ubi arma essent? singulos rogitās, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc cēturiones duplicariosq; qui reliquerāt ordines: uirgis cæcos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisq; ad suppliciū lecti. Contra ea in Aequis inter cōsulem, ac militē comitate, ac beneficijs certatū est. & natura Quintius erat lenior: & sauitia infelix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ cōcordiæ ducis, exercitusq; nō ausi offerre se Aequi, uagari populabūdum hostem per agros passi, nec ullo antè bello latius inde actæ prædæ. omnis militi data est. addebātur & laudes: quibus haud minus q̄ præmio gaudēt militum animi. Tum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus rediit: sibi parentem, alteri exercitui dominū datum ab senatu memorās. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annū exactum, insignem maxime comitiā tributa efficiunt: res maior uictoria suscepti certaminis, quàm usu. plus enim dignitatis comitijs ipsis detractū est, patribus ex cōsilio summouendis: quàm uirium aut plebi additū, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Aemylio cōsulibus, tum propter certamina ordinū de lege agraria: tum propter iudiciū Ap. Claudij, cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorum publici agri tanquā tertio cōsuli sustinētī M. Duellius, & Cn. Siccus diem dixere. Nunquam ante tam inuisus plebi reus ad iudiciū uocatus populi est, plenus suarū, plenus paternarum irarum. patres quoq; nō temere pro ullo æque annexi sunt: propugnatorē senatus, maiestatisq; uindicem suæ ad omnes tribunicijs, plebeiosq; oppositū tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi. Unus ē patribus ipse Ap. Claudius, & tribunos, & plebem, & suum iudiciū pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, nō senatus preces perpellere unquam potuere, nō modo ut uestem mutaret: aut supplex prehensaret homines: sed ne ut ex cōsueta quidē asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset: aliquid leniret: atq; summitteret. idem habitus oris, eadem cōtumacia in uultu, idem in oratione spiritus erat: adeo, ut magna pars plebis Appium nō minus reum timeret, quàm consulem timuerat. semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; cōstantia sua & tribunos obstupescit, & plebem: ut diem ipsi sua uoluntate producerent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multum interim tēporis fuit: ante tamen quàm prædicta dies ueniret, morbo moritur. cuius collaudationē cum tribuni plebis impedire conaretur: plebs fraudari solenni honore supremū diem tantū uiri noluit: & laudationem tam aequis auribus mortui audiuit: quàm uiui accusationē audierat: & exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius

consul cum exercitu in Aequos profectus, cum hostē ad praelium elicere non posset: castra oppugnare est adortus, prohibuit sceda tempestas, cū grandine, ac tonitribus cælo deiecta, admirationē deinde auxit, signo receptui dato, adeo trāquilla serenitas reddita: ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterū religio fuerit, omnis ira belli ad populationē agri uertitur. Alter consul Aemylius in Sabinis bellum gessit, & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat: uastati agri sunt. Incendijs deinde nō uillarū modo, sed etiā uicorū, quibus frequenter habitabatur, Sabinī exciti cū prædatoribus occurrissent: ancipiti praelio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca, id satis cōsuli uisum: cū pro uicto relinqueret hostem, integro inde decedens bello. Inter hæc bella manēte discordia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius cōsules facti. Non ultra uidebatur latura plebs dilationē agrariæ legis: ultimaq; uis parabatur: cum Volscos adesse, fumo ex incēdijs uillarū, fugaq; agrestiuū cognitum est. ea res maturam iam seditionē, ac propè erumpētē repressit. Cōsules coacti extemplo ab senatu ad bellum, educta ex urbe iuuentute, tranquilliorē cæterā plebem fecerūt. Et hostes quidē nihil aliud, quā perfusis uano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antiū aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs propè magna accepta clade, uirtus militum rem prolapsam negligētia consulis restituit. Melius in Volscis imperatū est. fusi primo praelio hostes: fugaq; in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimā acti, quā consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquā tam opulentū ab Antiatibus cepit.

Dum Aequi, Volsciq; Romanos exercitus tenent: Sabinī usq; ad portas urbis populantes incessere, deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, utroq; per iram consule ingresso in fines, plus cladum, quā intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, ut semper aliās, sollicitæ certamine patrum, & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit, per patres, clientesq; patrū consules creati, T. Quintius, & Q. Seruilius, similem annum priori consules habent: seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabinī crustum nos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent, à porta propè Collina, mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas hominū, pecorumq; egere, quos Seruilius cōsul infesto exercitu infecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit: ut nihil bello intactū relinqueret: multipliciq; capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis, tum militū opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde utrinq; plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat: gradum retulissent: ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans cōcitasset aciem, impetu facto, dum se putant uincere, uicere. Cōsul metuens ne nimis instando renouaret certamē, signū receptui dedit. Intercessere pauci dies, uelut tacitis inducijs utrinq; quiete sumpta: per quos ingens uis hominū ex omnibus Volscis, Aequisq; populis in castra uenit: haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros, itaq; tertia ferè uigilia ad castra oppugnanda ueniūt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat: cum manere in tentorijs quietum militem iussisset: Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines, tibicinesq; in equos impositos canere ante uallum iubet: sollicitumq; hostem ad lucē tenere, reliquū noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere: ut somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorū peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus, hinnitusq; equorum, qui & insueto sedēte equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebāt: intentos uelut ad impetū hostium tenuit. Vbi illuxit: Romanus integer, satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & uigilijs Volscum primo impetu perculit, quāq; cessere magis, quā pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant diuī: in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquū locum uentū est: sistit aciem, miles ægre teneri: clamare: & poscere: ut percussis instare liceat. ferocius agunt equites circūfusi ducibus: uociferātur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul uirtute militum fretus, loco parū fidens: conclamant se ituros clamoremq; res est secuta, fixis in terram pilis, quo leuiores ardua euaderēt: cursu subeunt. Volscus effusis ad primū impetū missilibus telis, saxa adiacētia pedibus ingerit in subeuntes: turbatosq; ictibus crebris urget ex superiore

periore loco. Sic propè oneratū est sinistrū Romanis cornu: ni referentibus iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignaviā, pudore metū excussisset. restitere primo obstinatis animis: deinde ut obtinentes locum vires ferebant: audent ultro gradum inferre: & clamore renouato cōmouent aciem. tum rursus impetu capto enituntur: atq; exuperant iniquitatem loci. iam prope erat ut in summum cliui iugum euaderent: cum terga hostes dedere: effusōq; cursu penè agmine uno, fugientes sequētesq; castris incidere. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorū effugere potuerūt: Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circūfessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui: sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis ceciderant animi.

DECADIS PRIMAE LIBER TERTIVS

ANTIO CAPTO, T. Aemilius, & Q. Fabius consules fiunt. hic erat Fabius: qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemilius dandi agri plebi fuerat author. itaq; secundo quoq; consulatu eius & agrarij se in ipem legis erexerant: & tribuni rem cōtra consules saepe tentatam adiutore utiq; consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores, & magna pars patrū tribunijs se iactari actionibus, principem ciuitatis elargiendo de alieno popularem fieri querētes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterāt. atrox certamen aderat: ni Fabius cōsilio neutri partium acerbō rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse: Antium propinquū opportunam & maritimā urbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sentētia accepta est. Triumuiros agro dando creant T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare: qui agrum accipere uellent. Fecit statim (ut fit) fastidiū copia: adeoq; pauci nomina dedere: ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudine poscere Romæ agrū malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu uenerat) pacem petiere: irritamq; eam ipsi subita incursione in agrum Latinū fecere. Q. Seruilius insequentī anno: is enim cū Sp. Posthumio consul fuit: in Aequos missus, in Latino agro statiuā habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio, & T. Quintio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat: ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturā Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit: Q. Fabiū consulem dicere: se ex Aequis pacem Romā tulisse: ab Roma Aequis bellum afferre, eadē dextera armata, quā pacatā illis antea dederat. quorū id perfidia, & periurio fiat, deos nūc testes esse: mox fore ultores, se tamen, utcunq; sit, etiā nūc, pœnitere sua sponte Aequos, q̄ pati hostilia, malle. si pœniteat: tutum receptū ad expertam clementiā fore. sin periurio gaudeant: dijs magis iratis, quàm hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenq;: ut legati propè uiolati sint: exercitusq; in Algidū aduersus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nuntiata: indignitas rei magis quàm periculum cōsulem alterū ab urbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa: ut confestim dimicarent. Sed cū forte haud multū diei superesset: unus ab statione hostiū exclamat. Ostētare hoc est Romani, nō gerere bellum. in noctem imminentē acie instruitis. longiore luce ad id certamen, quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnādī, ne timete. His uocibus iritatus miles in diem posterū, in castra reducitur, longam uenire noctē ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidē corpora cibo, somnoq; curant. ubi illuxit postero die: prior aliquanto cōstitit Romana acies, tandem & Aequi processere. prælium fuit utrinq; uehemens: quod & Romanus ira, odioq; pugnabat: & Aequos conscientia cōtracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, ultima audere, & experiri cogebat. Nō tamē sustinuerunt aciem Romanam Aequi, pulsīq; cū in fines suos se recepissent: nihilo inclinationibus ad pacē animis ferox multitudo increpare duces: quod in acie, qua pugnandi arte Romanus excellat, cōmissa

res sit. Aequos populationibus, incursionibusque meliores esse: & multas passim manus, que magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris praesidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos: ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus, quam ne uictus, ac prope in castris obsesus hostis memor populationis esset: timeri poterat. agrestesque pauidi incidentes portis non populationem, nec praedonum paruas manus, sed omnia uano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruerere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoque uaniora ferre ad alios: cursus, clamorque uocantium ad arma, haud multum a pauore captae urbis abesse. Forte ab Alcido Quintius consul redierat Romam (id remedium timori fuit) tumultusque sedato, uictos timeri increpans hostes, praesidia portis imposuit. uocato deinde senatu cum ex auctoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio praefecto urbis relicto: hostem in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui quae uenturum hostem sciebat, grauem praedam, eoque impeditiore agmine incedentem aggressus, tunc tam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs: praeda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quatrimum fuit: reditus Quintii consulis in urbem fecit. Censum deinde actus: & conditum a Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & xx millia, CCXIII dicuntur, praeter orbos, orbisque. In Aequis nihil deinde memorabile actum, in oppida sua se recepere, urbi sua, popularique passi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset: cum ingenti laude, praedamque Romam rediit. Consules inde Posthumius Albus, Sp. Furius, Furius Fusios scripsere quidam, id admoneo: ne quis immutationem uirorum ipsorum esse, quae nominum est, putet. Haud dubium erat: quin cum Aequis alter consul bellum gereret. itaque Aequi ab Ecetranis Volscis praesidium petiere, quo cupide oblato (adeo ciuitates haec perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa uis parabatur. Sentiant Hernici: & praedicunt Romanis. Ecetranum ad Aequos descisse. suspecta & colonia Antium fuit: quod magna uis hominum inde, cum oppidum captum esset: confugisset ad Aequos, isque miles per bellum aequicum uel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset: sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum matura re, cum defectionem parari delatum ad senatum esset: datum negotium est consulibus: ut principibus coloniae Romanam excitis, quaererent quidnam rei esset: qui cum haud grauate uenissent: introducti a consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata: ut magis suspecti quam uenerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consul alter, cui ea prouincia euenerat: profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit: ignarusque multitudinis, quia nusquam uniuersa conspecta fuerat: imparem copijs exercitum temere pugnae commisit, primo concursu pulsus se in castra recepit, neque is finis periculi fuit, namque & proxima nocte, & postero die tanta uis castra sunt circumfessa, atque oppugnata: ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & consulem, exercitumque obsideri, nuntiauerunt: tantumque terrorem incussere patribus: ut (quae forma senatus consulti ultimae semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur: uideret nequid respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romae manere ad conscribendos omnes, qui arma ferre possent: optimum uisum est: pro consulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti, ad eum explendum Latini, Hernicique, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multique impetus hinc atque illinc facti: quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires Romanas ut non sufferturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur: simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa: urbemque ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad praesidium urbis relicto: consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curae, aut laboris. uigiliae in urbe, stationes ante portas, praesidiaque in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu: iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius consul cum primo quietus obsidionem passus esset: in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit: nequa ex parte altera in castra uis fieret.

fieret. Furium legatū (frater idem cōsulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeūtes persequendi studio, neq; hostiū ab tergo incursum uidit. ita exclusus multis saepe frustra conatibus captis, ut uiam sibi ad castra faceret: acriter dimicans cecidit. Et cōsul nuntio circūuenti fratris conuersus ad pugnā, dum se temere magis, quā satis caute in mediā dimicationē infert, uulnere accepto, ægre ab circūstantibus ereptus, & suorum animos turbauit: & ferocios hostes fecit: qui cæde legati, & cōsulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuere, cum cōpulsi in castra Romani rursus obsiderētur, nec spe, nec uiribus pares: uenissetq; in periculum summa rerū, nī T. Quintius peregrinis copijs cū Latino, Hernicōq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatiq; caput ferociter ostēntes ab tergo adortus, simul ad signū à se procul editum ex castris eruptione facta, magnā uim hostiū circūuenit. Minor cædes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano, in quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia: impetum dedit, ij uagī dissipato agmine fugientes in Quintiū uictorem cum saucio consule reuertentē incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna cōsulis uulnus, legati & cohortiū ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroq; illis diebus & illata, & accepta. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderintue, exacto affirmare numero. audet tamē Antiās Valerius cōcipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro. V Mil. ac CCC. ex prædatoribus Aequorū, qui populabundi in finibus Romanis uagabantur: ab A. Posthumio cōsule duo millia & CCC caesos: cæteram multitudinē prædam agētem, quæ inciderit in Quintiū: nequaquā pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia: & exequendo subtiliter numerū, CC ait & XXX. Inde Romam reditū est: iustitium remissum est. Cælum uisum est ardere plurimo igni: portentaq; alia aut obuersata oculis: aut uanas exterritis ostēntauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ: per quas omnia delubra pacem deūm exposcentium uiroū, mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ, Hernicæq; ab senatu gratijs ob impigram militiā actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serū auxilium post prælium uenerant: propè cum ignominia dimissi. Comititia inde habita. creati consules L. Ebutius, P. Seruilius calendis sextilibus, ut tunc principiū anni agebatur: consulatū ineunt. Graue tempus, & forte annus pestilens erat urbi, agrisq; nec hominibus magis, quā pecori. & auxere uim morbi terrores populationis: pecoribus, agrestibusq; in urbem acceptis. ea coluuium mistorū omnis generis animantiū, & odore insolito urbanos, & agrestē confertum in arcta tecta æstu, ac trigilijs angebat: ministriaq; inuicem, ac contagio ipsa uulgabant morbos. Vix instantes sustinētib; clades repente legati Hernici nuntiant: in agro suo Aequos, Volscosq; cōiunctis copijs castra posuisse: inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquā quod infrequens senatus indicio erat focijs, afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstū etiam responsum tulere: ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: urbem Romanam subita deūm ira morbo populari, si qua eius mali quies ueniat: ut anno ante, ut semper aliās, focijs opem laturus. Discessere focij, pro tristi nuntio tristiozem domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat: quod uix Romanis sulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis cōtinuit, pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret: perq; omnia non præsidijs modo deferta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Ebutius erat Romanus consul: collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animā: affecti pleriq; principum, patrum maior pars: militaris ferè ætas omnis: ut nō modo ad expeditiones, quas in tanto tumultu res poscebat: sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarum senatores, qui per ætatem, ac ualetudinem poterant: per se ipsi obibant. circuitio, accurata ædiliū plebis erat: ad eos summa rerū, ac maiestas consularis imperij uenerat. Deferta omnia sine capite, sine uiribus dijs præsidēs, ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis, Aequisq; prædonū potius mentē, quā hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo sed ne adeundi quidē Romana mœnia animos eorum cœpit: tecta q; procul uisa, atq; imminentes tumuli auertere mentes eorū: ut totis passim castris fremitu orto, quid in uasto, ac deserto

ac deserto agro, inter tabernaculorum hominumque, desideres sine præda tempus tererent: cum integra loca, Tusculanum agrum opimum copiosius petere possent: signa repente conuellerent: transuersisque itineribus per laucanos agros in Tusculanos colles transiret, eò uis omnis, tempestasque belli conuersa est. Interim Hernici, Latini que pudore etiam, non misericordia solum moti, si nec obstitissent communibus hostibus, infesto agmine Romanam urbem petentibus: nec opem ullam obsessis sociis ferrent: coniuncto exercitu Romam pergunt, ubi cum hostes non inuenissent: secuti famam, ac uestigia, obuij fiunt descendentibus à Tusculano in Albanam uallem, ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidesque sua sociis parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ sit morbo strages, quam quanta ferro sociorum facta erat. consul, qui unus supererat, moritur, mortui & alij clari uiri: M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser. Sulpitius, curio maximus, & per ignota capita late euagata est uis morbi: inopsque senatus auxiliij humani, ad deos populū, ac uota uertit, iussu cum coniugibus, ac liberis supplicatum ire: pacemque exposcere deum, ad id, quod sua quæque mala cogebat, autoritate publica euocati, omnia delubra implent, stratae passim matres crinibus templa uerrentes, ueniam iratum celestium, finemque pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deum impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumactò, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: uersisque animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent: P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum: siue ille Vetusius fuit. Ante diem III idus sextiles consulatum ineunt, iam satis ualida ciuitate: ut non solum arcere bellum, sed ultro etiam inferre posset. Igitur nuntiatis Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre promissum auxilium, duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit, fugatque. Lucretium, dum in Hernicis sedet: prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum, inde dimissum in campos, uastare agros, Prænestinum, Gabinumque: ex Gabino in Tusculanos flexere colles, urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quam quod ad arcendam uim parum uirium esset. Q. Fabius præerat urbi, is armata iuuentute, dispositisque præsidij tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non ausi, cum circumactò agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abcederent, eo solutiore cura: in Lucretium incidunt consulem, iam ante exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repente pauore percussos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantque: & compulso in cauas ualles, cum exitus haud in facili esset: circumueniunt. ibi Volscum nomen prope deletum est. XIII millia CCCCLXX cecidisse in acie, ac fuga, M. CCL uiuos captos, signa XXVII militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio. ubi etsi adiectum numero aliquid sit: magna certe cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus eadem in statiuam redijt, tum consules castra coniungunt. & Volsci, Acqui que afflictas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna uictoria dedit, fuis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum redijt: secundaque belli res extemplo urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunicij actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur, nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa prope atrocius quam regium esse, quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnis metus legum, omniaque supplicia uerteret in plebem, quæ ne æterna illis licentia sit: legem se promulgaturum: ut quinque uiri creentur legibus de imperio consulari scribendis, quod populus in se ius dederit: eo consulem usurum: non ipsos libidinem, ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres: ne absentibus consulibus iugum acciperent: senatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur, qui adeo atrociter in rogationem, latorumque ipsum est inuectus: ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent tribunum: relictum minarum, atque

terroris:

terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam, si quem similem eius priore anno inter morbum, bellumque irati dii tribunum dedissent: non potuisse sisti, mortuis duobus consulibus, iacente agra ciuitate in colluione omnium rerum, ad tollendum e republica consulare imperium laturum leges fuisse: ducem Volscis, Aequisque ad oppugnandam urbem futurum. Quid tandem illi non licere? siquid consules superbe in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint: diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem fauitum sit: non illum consulare imperium, sed tribuniciam potestatem inuisam, intolerandamque facere: quam pacatam, reconciliatam: que patribus de integro in antiqua redigi mala, neque illum se deprecari quo minus pergat ut ceperit. Vos, inquit Fabius, caeteris tribuni oramus: ut primum omnium cogiteris: potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem uniuersorum comparatam esse: tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus, nobis miserum, inuidiosum uobis est, desertam rempublicam inuadi, non ius uestrum, sed inuidiam minueritis, agite cum collega: ut rem integram in aduentum consulum differat, ne Aequi quidem, ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli, superboque nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni, dilataque in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo accersiti. Lucretius cum ingenti praeda, maiore multo gloria rediit, & auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio praeda: ut suum quisque per triduum cognitum abduceret, reliqua uendita: quibus domini non extitere. Debebat ut omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente, id antiquius consuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est, cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus: & destitit. Tum imperatori, exercituique honos suus redditus. Triumphauit de Volscis, Aequisque: triumphante secutae suae legiones. Alteri consuli datum: ut ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilla ab toto relata collegio non uos aggressa consules est, erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno coelum ardere uisum: terra ingenti concussa motu est, bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat: creditum. Inter alia prodigia & carne pluisse: quam in urbem ingens numerus auium intra uolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies: ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi, pericula a conuentu alienigenarum praedicta: ne qui in loca summa urbis impetus, caedesque inde fierent, inter caetera monitum: ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur: ingensque aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis uolueretur) Hernici nuntiant: Volscos, & Aequos, etsi abscissae res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positam: eijcere Antiates colonos: palam concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Ut haec dicta in senatu sunt: delectus edicitur, consules belli ad administrationem inter se dispartiri iussi: alteri ut Volsci alteri ut Aequi prouincia esset. Tribuni coram in foro personare: fabulam compositam Volsci belli: Hernicos ad partes paratos, iam ne uirtute quidem premi libertatem populi Romani: sed arte ludi, quia occisione prope occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit: novos hostes quarti: coloniam fidam propinquam infamem fieri: bellum innoxij Antiatibus indicij: geri cum plebe Romana: quam oneratam armis ex urbe praecipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos, sic nequid aliud actum putent, uictam legem esse: nisi, dum in integro res sit: dum domi, dum togati sint: caueant: ne possessione urbis pellantur: ne iugum accipiant, si animus sit: non de fore auxiliium, consentire omnes tribunos: nullum terrorem externum, nullum periculum esse: cauisse deos priore anno ut tuto libertas defendi posset. Haec tribuni.

At ex parte altera consules in conspectu eorum positus sellis delectum habebant, eodem decurrunt tribuni: concionemque secum trahunt, citati pauci, uelut rei experiundae causa: & statim uis coorta, quencunque licitor iussu consulisprehendisset, tribunus mitti iubebat, neque suum cuique ius modum faciebat: sed uirum spe, sed manu obtinendum erat quod intenderes, quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebat, impedienda gerebant. Initium erat rixae: cum discedere populum iussissent tribuni, quod patres se sum moueri haud sinebant, nec fere seniores rei intererant: quippe quae non consilio regenda, sed permissa temeritati, audaciaque esset, multum & consules se abstinebant: necui in colluione rerum maiestatem

statem suam contumeliae offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à dijs & ipse addiderat multa belli decora, faciendamque in foro: ut nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrū agmine constitisset: eminebat inter alios uelut omnes dictaturas, consulatusque gerens in uoce, ac uiribus suis, unus impetus tribunitios popularesque procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni: fusa ac fugata plebes est, qui obuius fuerat: mulctatus, nudatusque abibat: ut satis appareret: si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum propè iam percussis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diem dicit, atrox ingenium accenderat eo facto magis, quàm cōterruerat, eo acrius obstare legi: agitare plebem: tribunos uelut iusto persequi bello, accusator pati reum ruere, inuidiaque flammam, ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad laceffendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsulte dicta, factaque in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium, tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi, Ecquid sentitis iam uos Quirites: Cæsonem simul ciuem, & legem, quam cupitis, habere non posse: quanquam quid ego legem loquor: libertati obstat, omnes Tarquinius superbia exuperat, expectate, dum consul, aut dictator fiat: quem priuatum uiribus, & audacia regnantem uideatis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies: apparebatque uulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere, tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos, sequebantur necessarii, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter cōsul fuerat: cum multa referret sua, familiarumque decora: affirmabat: neque in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ uirtutis unquam extitisse, suum primum militem fuisse: se sæpe uidente pugnasse in hostem. Sp. Furius: missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio, neminem unum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius consul anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsonem: memorare pugnas: referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie: suadere, & monere: iuuenem egregium, instructum naturæ, fortunæque omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis, in quancunque uenisset: suum, quàm alienum mallent ciuem esse, quod offendat in eo: feruorem, & audaciam ætatem quotidie auferre, quod desideretur consilium: id in dies crescere, senescentibus uitijs, maturefcete uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat: non iterando laudes, ne cumlaret inuidiam: sed ueniam errori, atque adolescentiæ petendo, sibi, qui non dicto, qui non facto quenquam offendisset: ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia, aut metu: alij se, suosque mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebat. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat: testis extiterat: se haud multo post, quàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam esse: fratremque suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidum pugno ictum à Cæsonem cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumque inde arbitrari, nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeo cōcitati homines sunt: ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripit hominem: & in uincula duci, patricij uicōtra uim resistunt. T. Quintius clamitat: cui reo capitalis dies dicta sit: & de quo futurum propediem iudicium: eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato: seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominem necauerit: de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxiliij sui expediunt: in uincula conijci uetant: sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur populo promitti placere pronuntiant, summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in dubium, id ad senatum reijcitur, reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est, uades dare placuit, unum uadem IIII Mil. aris obligarunt, quot darentur, permissum tribunis est, decem finierunt, tot uadibus

dibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulum in Tuscos in exilium abiit. Iudicij die cum excusaretur solum uertisse exilij causa: nihilo minus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere concilium. pecunia à patre exacta crudeliter: ut diuenditis omnibus bonis aliquandiu trans Tyberim ueluti relegatus agello quodam in tugurio uiueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem, ab externis armis otium fuit. cum uelut uictores tribuni percussis patribus Cæsonis exilio propè perlatâ esse crederent legem: & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit: auxere iras in plebem: non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est: quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cæsonis exiliû lex cœpta ferri est: instructi, paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum summoûetes præbuere causam: adorti sunt: ut nemo unus inde præcipuû quicquam gloriæ domum, inuidiæ ue ferret: mille pro uno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni, de lege non agerent: nihil eisdem illis placidius, aut quietius erat. benigne salutare: alloqui plebis homines: domum inuitare: adesse in foro: tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere: nunquam ulli neq; publice, neq; priuatim truces esse: nisi cum de lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere: sed resecti quoq; in insequentem annum, ne uoce quidem incômoda, nedum ut ulla uis fieret: paulatim permulcêdo, tractandoq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatē placidiorum consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant: eo acrius contra tribuni tendebant: ut plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam: Cæsonem Romæ esse: interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum: ut iuuentus tribuniciam potestatem è republica tolleret: formaq; eadem ciuitatis esset: quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis, & Æquis statum iam, ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur: propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortum. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium, atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare, & simul capere arma noluerant. alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ uoces, ad arma, & hostes in urbe sunt: audiebantur. consules & armare plebem, & inermē pati timebant: incerti quod malum repentinū, externum, an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset. sedabant tumultus: sedando interdū mouebant. nec enim poterat pauida, & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, non uulgo: tantum, ut incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. solliciti reliquum noctis, incertiq; qui homines, quâtus numerus hostium esset: in stationibus disponēdis ad opportuna omnia urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum, duceq; belli, seruos ad libertatē Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. se miserrimi cuiusq; suscepisse causam: ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret: & seruitutis graue iugum demeret: id malle populo romano authore fieri. si ibi spes non sit: se Volscos, & Æquos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus, atq; consulibus, præter ea tamen, quæ denuntiabantur: ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cum tantum in urbe hostium esset: mox sabinæ, hetruscæq; legiones ex cōposito adessent: tum æterni hostes Volsci, & Æqui non ad populandos, ut ante, fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi, & uarij timores. inter cæteros eminebat terror seruilis: ne suus cuiq; domi hostis esset: cui nec credere, nec non credêdo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. uixq; concordia sisti uidebatur posse. tantum superantibus alijs, ac emergētibus malis nemo tribunos, aut plebem timebat. māsuetum id malum, & per aliorum quietem malorum semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitū uidebatur. At id propè unum maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit: ut non bellum, sed uanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: pa-

tricioꝝ hospites, clientesq; si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant: maiore q̄ ue-
nerint silentio abituros. Concilium inde legi perferēdæ habere, auocato populo ab armis. Se-
natum interim consules habent: alio se maiore à tribunis metu ostēdente, quàm quem noctur-
nus hostis intulerat. Postquàm arma poni, & discedere homines ab stationibus nuntiatū est:
P. Valerius, collega senatum retinēte, se ex curia proripit: inde in templum ad tribunos uenit.

Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicā euerfuri estis?
tam felix uobis corrupēdis fuit, qui seruitia non commouit author: cum hostes supra caput
sint: discedi ab armis, legesq; ferri placet? Inde ad multitudinē oratione conuersa. Si uos ur-
bis Quirites, si uestri nulla cura tangit: at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iupi-
ter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dī, deaq; obsidentur: castra seruatorum pu-
blicos uestros penates tenent. hæc uobis forma sanæ ciuitatis uidetur: rātum hostium non so-
lum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamq;: comitia interim in foro sunt: senatus in
curia est: uelut cum otium superat, senator sentētiā dicit: alij Quirites suffragium ineunt, non
quicquid patrū, plebisq; est, consules, tribunos, deos, hominesq; omnes armatos opem ferre,
in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi
decurit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his isdem Sabinis auro ca-
ptam recepisti: da stirpi tuæ, iube hanc ingredi uiam: quam tu dux, quam tuus ingressus exer-
citus est. primus en ego consul quantū mortalis deum possum, te, ac tua uestigia sequar. Ulti-
mum orationis fuit: se arma capere: uocare omnes Quirites ad arma. si quis impediatur: iam se
consularis imperij, iam tribuniciæ potestatis, sacratarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, ubi-
cunq; sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdo-
nium uetarent, in P. Valerium consulē sumi arma, ausurum se in tribunis, quod princeps fami-
liæ suæ ausus in regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram: spectaculoq; seditionem Ro-
manam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit. nox certamina
cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Anotis inde seditionis autho-
ribus, patres circumire plebem: inserētesq; se in circulos sermones temporis aptos serere: admo-
nere: ut uiderent in quod discrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem cer-
tamen esse: sed simul patres, plebemq; arcem urbis, templa deorum, penates publicos priua-
tosq; hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur: consules interim, ne
Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas, murosq; discesserant. Eadem nocte & Thu-
sculum de arce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ urbis statu nuntij ueniunt. L. Ma-
nilius Thusculi tum dictator erat, is confestim conuocato senatu, atq; introductis nuntijs, ma-
gnopere censet: ne expectēt, dum ab Roma legati auxiliū petentes ueniant: periculum ipsum,
discrimenq; ac sociales deos, fidemq; fœderū id poscere, demerendi beneficio tam potentem,
tam propinquam ciuitatem, nūquam parem occasionem daturus deos. Placet ferri auxiliū;
iuuentus conscribitur: arma dantur. Romam prima luce uenientes, procul speciem hostiū præ-
buere. Æqui, aut Volsci uenire uisi sunt. deinde ubi uanus terror abiit: accepti in urbem agmi-
ne in forum descendunt, ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat
aciem, authoritas uiri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & urbe pacata, si se doceri si-
uissent quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur: memorem se maiorum suorum, memo-
rem cognominis, quod populi colēdi uelut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset: con-
cilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cli-
uum capitulinum erigunt aciem, adiungitur & thusculana legio, certare socij, ciuesq; utri recu-
peratæ arcis suum decus facerent, dux uterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli
satis rei, præterquàm loco fidere, trepidantibus inferunt signa Romani, socij q;. Iam in uestibu-
lum pertruperant templi: cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volum-
nius consularis uidit cadentē, is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum, uicemq;
consulis prouolat, præ ardore, impetuq; tantæ rei sensus non peruenit ad militem, prius uicit,
quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum: multi uiui ca-
pti: Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis ut quisq; liber, aut seruus
esset.

esset, suæ fortunæ à quoque sumptū supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atq; lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur: iactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni patribus: ut P. Valerij fidem exoluerēt: instare Claudio: ut collegæ deos manes fraude liberaret: agi de lege sineret. Consul, antequam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæc tenuere contentiones usq; ad comitia consulis subrogandi. Decembri mēse summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur: qui magistratum statim occiperet. Percussa erat plebes consulem habitura iratum, potentem favore patrum, uirtute sua, tribus liberis: quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratum iniit: assiduus cōcionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quàm senatu castigando uehementior fuit, cuius ordinis langore perpetuo iam tribuni plebis non ut in republica populi romani, sed ut in perdita domo lingua, criminibusq; regnarēt. cum Cæsonis filio suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domicip decora pulsa ex urbe romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertio tribunos pessimis artibus regia licentia uiuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit: minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit: plus hercule aliquanto: qui uere rem æstimate uelit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo propè denuntiavit, ut arma caperetis, hic negando bella esse, arma uobis ademit: nudosq; seruis uestris, & exulibus obiecit. & uos (cum C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar) prius in diuum capitolinum signa intulistis: quàm hos hostes de foro tolleretis: pudet deorum, hominūq; cum hostes in arce, in Capitolio essent: exulum, & seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret: Thusculi ante quàm Romæ sumpta sunt arma, in dubio fuit: utrum L. Manilius thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius consules romanā arcem liberarent. & qui ante Latinos ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberēt: attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpissent: capti & deleti eramus. Hoc est tribuni auxilium plebi ferre: inermē eam hosti trucidādam obijcere: scilicet si quis uobis humillimus homo de uestra plebe, quam partem ueluti abruptam à cætero populo uestram patriā, peculiaremq; remp. fecistis: si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nuntiaret: ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atq; seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat: & hi postulant: ut sacrosancti habeantur: quibus ipsi dii neq; sacri, neq; sancti sunt, at enim diuinis, humanisq; abruptis legibus legem uos hoc anno perlaturos dictitatis: tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus: male gesta est respublica: peius multo, quàm cum P. Valerius cōsul perijt: si tu leritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volcos, & Æquos mihi, atq; collegæ legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes, q̄ pacati propitios habeamus deos, quantum periculum ab illis populis fuerit: si Capitolium ab exulibus obsessum scissent: suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio cōsulis, erecti patres restitutam credebant rempublicam, cōsul alter comes animosior, quàm author, suscepisse collegam priorem actionem tam grauis rei facile passus, peragendi cōsularis officij partem ad se uendicabat. Tum tribuni eludentes uelut uana dicta, persequi: quærendo quonā modo exercitum educturi consules essent: quos delectum habere nemo passurus esset: Nobis uero, inquit Quintius, nihil delectu opus est: cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit: omnes in uerba iurauerint: conuētuos se iussu consulis: nec iniussu abituros, edicimus itaq; omnes, qui in uerba iurastis: craftina die armati ad lacum Regillum adstitis. Cauillari tum tribuni: & populū exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quintium fuisse: cum sacramento adacti sint, sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculū, negligentia deūm uenerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum, & leges aptas faciebat: sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat: de proferēdo exercitu agere: eo magis: quod & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locumq; inaugurari: ubi auspicato cum populo agi posset: ut quicquid Romæ uel tribunicia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur, omnes id iussuros, quod consules uellent, neq; enim prouocationem

tionem esse longius ab urbe mille passuū: & tribunos, si eò adueniant: in alia turba Quiritium subiectos fore cōsulari imperio. Terrebat hæc. sed ille maximus terror animos agitabat: quod sapius Quintius dictitabat: se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatē ægram esse: ut consuetis remedijs sisti posset. dictatore opus esse reipublicæ: ut qui se mouerit ad sollicitandum statum ciuitatis: sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulū, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt de sententiā consulē: quā tribuni se in autoritate patrum futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorū, & plebis postulatis, senatus consulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent: neq; consules ab urbe exercitum educerent. in reliquum magistratus continuari, & eos tribunos refici, iudicare senatum contra rem publicam esse. consules fuere in patrum potestate. tribuni reclamantibus consulibus refecti. patres quoq; nequid cederent plebi: & ipsi L. Quintium consulē reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit: si uana uestra patres cōscripti ad plebem autoritas est: uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatus consultū in continuandis magistratibus soluit: ipsi quoq; solutum uultis: ne temeritati multitudinis cedatis: tãquam id sit plus posse in ciuitate: plus leuitatis, ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq; profecto est, sua decreta, & consulta tollere, quā aliorum. Imitamini patres cōscripti turbam inconsultam: & qui exemplo alijs esse debetis: aliorum exemplo peccetis potius, quā alij uestro recte faciant: dum ego ne imiter tribunos: nec me contra senatus consultū consulem renuntiari patiar. Te uero C. Claudi adhortor: ut & ipse populum romanum hac licentiā arceas: & de me hoc tibi persuadeas: me ita accepturum: ut non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex continuato eo impederet: leuatam putem. Communiter inde edicunt: ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset: se id suffragium non obseruatuos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginēsis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum, cōsulem occisum, conditum religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentiæ. instigabant plebem tribuni, bellum ingens à Volscis, & Æquis Latini atq; Hernici nuntiabant. Iam Antij Volscorum legiones esse: & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam. ægreq; impetratum à tribunis: ut bellum præuerti sinerent. Cōsules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datum: Cornelius ut Romæ præsidio esset: nequa pars hostiū, qui Æquis mos erat, ad populandum ueniret. Hernici, & Latini iussi milites dare ex fœdere. duæq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquā ad diem præstitutū uenerunt socij: consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antiū profectus, haud procul oppido, statiuiscq; hostium confedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Æquis uenisset exercitus: dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarētur pararent: postero die Fabius non permittim unam sociorum, ciuiumq; sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit: ipse erat medius cum legionibus romanis. inde signum obseruare iussit: ut pariter & socij rem inciperent: referrentq; pedem, si receptui cecinisset. equites item suæ cuiq; parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum undiq; instaret: non sustinētes impetum Volscos uallo deturbat. transgressus inde munitiones pauidam turbam, inclinamq; in partem unam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat: cum ad id spectator pugnae astitisset: libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur, terribos cædendo. Magna & in castris, & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior: quia uix arma secum efferre hostis potuit. deletusq; exercitus foret: ni fugiētes syluæ texissent.

Dum ad Antium hæc geruntur: interim Æqui robore iuuentutis præmissis, arcem thusculanam improuiso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi confidunt: ut distinerent hostium copias. Hæc celeriter Romā, ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus, quā si Capitolium captum nuntiaretur. adeo & recens erat thusculanorum meritum: & similitudo ipsa periculi reposcere datum auxiliū uidebatur. Fabius omiſſis omnibus, prædā ex castris raptim Antium cōuehit, ibi modico præsidio relicto, citatū agmen

Thusculum

Thusculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Com-
 meatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum, parte exer-
 citus consul castra Æquorum oppugnabat: partem Thusculanis dederat ad arcem recuperan-
 dam, uí nunquã eò subire potuit, fames postremo inde detrahit hostem, quò postquam uen-
 tum ad extremum est: inermes, nudicq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi, hos ignomi-
 niosa fuga domum se recipientes romanus consul in Algido consecutus, ad unum omnes oc-
 cidit. Victor ad Columen (id loco nomẽ est) exercitu relicto castra locat. Et alter consul, post-
 quam incenibus romanis iam pulso hoste periculũ esse desierat: & ipse ab Roma profectus,
 ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos po-
 pulantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosq; authores inuenio, L. Corneliũ con-
 sulem id bellum gessisse, oppidũq; cepisse, certum affirmare, quia nulla apud uetustiores scri-
 ptores eius rei mentio est: non ausim. Hoc bello perfecto tribuniciũ domi bellum patres ter-
 ritat. Clamant: fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationẽ eam legis tollendã esse,
 se nihilo minus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus urbis: ut
 actiones tribuniciã in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus,
 A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores M. Volscio, quod falsus haud dubie testis in Cæsonẽ
 extitisset: diem dixerant, multis enim emanabat indicijs: neq; fratrem Volscij, ex quo semel fue-
 rit æger, unquã non modo uisum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo: multorũq;
 tabe mensũ mortuum, nec his temporibus, in quã testis crimen coniecisset: Cæsonem Romã
 uisum: affirmãtibus, qui unã meruerant, secum eum tum, frequentemq; ad signa sine ullo com-
 meatu fuisse. Ita esse multi priuatim ferebant Volscio iudices: cum ad iudiciũ ire non auderet.
 Omnes eã res in unum congruentes haud magis dubiam damnationem Volscij, quã Cæ-
 sonis Volscio teste fuerat: faciebant. in mora tribuni erant: qui comitia quæstores habere de
 reo, nisi prius habita de lege essent: passuros negabant, ita extracta utraq; res in consulum ad-
 uentum est. Qui ubi triumphantes uictore cum exercitu urbem inierunt: quia silẽtium de lege
 erat, percussos magna pars credebant tribunos, at illi (etenim extremũ anni iam erat) quartum
 affectantes tribunatum, in comitorum disceptationem ab lege certamen auerterant, & cum
 consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus, quã si lex minuendã suã maie-
 statis causa promulgata ferretur: tetẽdissent: uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem
 anno Æquis pax est petentibus data. Censum, res priore anno inchoata, perficitur, idẽq; lu-
 strum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium capita centumtrigintaduo
 millia, CCCXXIX. Consulum magna domi, belliq; eo anno gloria fuit: quod & foris pa-
 cem peperere: & domi, etsi non concors, minus tamen quã aliã infesta ciuitas fuit. L. Minu-
 tius inde, & L. Nautius consules facti duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodẽ mo-
 do consules legem, tribuni iudiciũ de Volscio impediabant, sed in quæstoribus nouis maior
 uis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quin-
 tius Capitolinus: qui ter cõsul fuerat, is quoniam neq; quintiã familiã Cæso, neq; reipublicã
 maximus iuuenum restitui posset: falsum testem, qui dicendã causã innoxio potestatem ade-
 misset: iusto, ac pio bello persequeretur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege ageret:
 duum mensium spatium consulibus datum est ad inspiciẽdam legem: ut, cum edocuisset po-
 pulum, quid fraudis occultã ferretur: sinerẽt deinde suffragium inire, hoc interualli datum res
 tranquillã in urbe fecit. Nec diuturnam quietem Æqui dederunt. Qui rupto fœdere, quod
 ictum erat priore anno cum Romanis: imperium ad Gracchum Cluiliũ deferunt, is tum
 longe princeps in Æquis erat. Graccho duce in Lanuuium agrum, inde in Thusculanum ho-
 stili populatione ueniũt: pleniãq; prædã in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Vo-
 lumnius, A. Posthumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias: & ex eo fœdere res repe-
 titum, eos Æquorum imperator quã mãdata habeant ab senatu romano, ad quercum iubet
 dicere: se alia interim acturum, quercus ingens arbor prætorio imminebat: cuius umbra opa-
 ca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens, & hæc, inquit, sacrata quercus, & quicquid deorum
 est, audiant fœdus à uobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis adsint: & mox armis: cum deo-

rum, hominūq; simul uiolata iura exequemur. Romam rediere legati. Senatus iussit: alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationē finitum A quo- rum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimum impedif- sent: sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorū ingens propè ad mœnia urbis infesta populatione uenit. scedati agri: terror iniectus urbi est. tū plebs benigne arma cepit, reclaman- tibus frustra tribunis: magni duo exercitus scripti, alterum Nautius contra Sabinos duxit. ca- strisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam uastitatem in sabino agro reddidit: ut comparati ad eam propè intacti bello fines romani ui- derentur. Minutio neq; fortuna, nec uis animi eadē in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset: nulla magnopere clade accepta castris se pavidus tenebat. Quod ubi senserunt hostes: creuit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti castra, post- quam parum uis aperta profecerat: munitiones postero die circundant. Quæ priusquam un- diq; uallo obiectæ clauderent exitus: quinq; equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere: consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum accidere potuit. itaq; tantus pavor, tanta trepidatio fuit: quāta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt, in quo cum parum præsidij uideretur: dictatorēq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæ- pretium est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt: neq; honori magno locum, neq; uirtuti putāt esse: nisi effuse affluāt opes. Spes unica imperij populi romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locū, ubi nunc naualia sunt: quatuor iugerum colebat agrum: quæ prata Quintia uocātur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicē, redditaq;, rogatus ut (quod bene uer- teret ipsi, rei q; publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitansq;, satis ne salua essent omnia? togam proferre ē tugurio proferre uxorem Raciliam iubet, qua simul absterfo puluere, ac sudore, uelatus processit: dictatorem eum legati gratulantes consalutant: in urbem uocant: qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publice parata fuit: transuectumq; tres obuiam egressi filij excipiunt: inde alij propinqui, atq; amici: tum patrū maior pars. ea fre- quentia stipatus antecedentibus licitoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipso imperio uehementiorē rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam uigilatum est in urbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset: magistrum equitum dicit L. Tarquinius patriciæ gentis: sed qui tum stipēdia pedibus propter paupertatem fecisset: bello tamen primus longe romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem uenit: iustitium edicit: claudi tabernas tota urbe iubet: uetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicumq; ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, uallisq; duodenis ante solis oc- casum Martio in campo adessent, quibus ætas ad militandum grauior esset: uicino militi, dum is arma pararet, uallumq; peteret: cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurret ad uallum peten- dum. sumpserunt unde cuiq; proximū fuit: prohibitus nemo est: impigre q; omnes ad edictū di- ctatoris præsto fuere. Inde composito agmine nō itineri magis apto, quam prælio, si res ita tu- lisset: legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroq; agmine quas tem- pus ipsum poscebat, adhortationes erant: adderent gradū: maturato opus esse: ut nocte ad ho- stem peruenire possent, consulē, exercitumq; romanū obsideri: tertium diem iam clausos esse: quid quæq; nox, aut dies ferat, incertū esse: puncto sæpe temporis maximarū rerum momen- ta uerti. accelera signifer: sequere miles: inter se quoq; gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & ut sensere se iam propè hostes esse, signa constituunt. Ibi di- ctator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contēplatusq; qui tractus castro- rum, quæq; forma esset, tribunis militum imperauit: ut sarcinas in unum conijci iubeant: mili- tem cum armis, ualloq; redire in ordines suos, facta, quæ imperauit. Tum quo fuerant ordine in uia, exercitū omnem longo agmine circūdat hostium castris: & ubi signū datum sit, clamo- rem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quēq; ducere fossam, & iacere uallum. Editio imperio

imperio signum secutum est: iussa miles exequitur: clamor hostes circumsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis uenit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani civilem esse clamorem, atque auxiliū adesse inter se gratulantes, ultro ex stationibus, ac uigilijs territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduentum modo significari: sed rem ab suis coeptam: mirumque esse, ni iam exteriori parte castra hostiū oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum praeliū est: legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circumdati opera Aequi parabant: cū ab interiore hoste praelio coepto, ne per media sua castra fieret eruptio: à munientibus ad pugnantem introrsum uersi, uacuum noctem operi dedere: pugnatumque cum consule ad lucem est, luce prima iam circumuallati ab dictatore erant: & uix aduersus unum exercitū pugnam sustinebant. tum à quintiano exercitu, qui cōfestim à perfecto opere ad arma rediit: inuaditur uallum. hic instabat noua pugna: illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo urgente à praelio ad preces uersi, hinc dictatorem, hinc consulem orare: ne in occisione uictoriā ponerent: ut inertes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiam infensus addidit. Gracchū Cluiliū ducem, principesque alios uinctos ad se adduci iubet: oppido Corbione decedi: sanguinis se Aequorum non egere. licere abire: sed, ut exprimatur tandem confessio, subacta, demitamusque esse gentem: sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata. sub hoc iugo dictator Aequos misit. Castris hostiū receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) praedam omnem suo tantū militi dedit. consularē exercitum, ipsumque consule increpans, carebis, inquit, praedae parte miles ex eo hoste, cui propere praedae fuisti. & tu L. Minuti, donec consularē animū incipias habere: legatus his legionibus praeris. Ita se Minutius abdicat consulum: iussusque ad exercitū manet. Sed adeo tū imperio meliori animus mansuete obediens erat: ut beneficii magis, quam ignominiae hic exercitus memor, & coronam auream dictatori librae pondere decreuerit: & proficiscentem eum patronū salutauerit. Romae à Q. Fabio praefecto urbis senatus habitus triumphante Quintiū quo ueniebat agmine urbem ingredi iussit. ducti ante currum hostiū duces: militaria signa praelata: secutus exercitus praedae onustus. epulae instructae dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cū carmine triumphali, & solēnibus iocis comessantiū modo currū secuti sunt. Eo die L. Manilio Thufculano approbantibus cunctis ciuitas data est. cōfestimque se dictator magistratu abdicasset: ni comitia M. Volscii falsi testis tenuissent. ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuuiū exulatum abiit. Quintius XVI die dictatura in sex menses accepta se abdicauit.

Per eos dies consul Nautius ad Eretū cū Sabinis egregie pugnat. ad uastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidū missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant: nequid ferret ad populū, patres tenere. plebes uicit: ut quintū eosdem tribunos crearent. Lupos uisos in Capitolio ferunt à canibus fugatos: ob id prodigiū iustratū Capitolium esse. Haec eo anno gesta. Sequuntur consules, Q. Minutius, M. Horatius Puluilus. Cuius initio anni cum foris otium esset: domi seditiones inde tribuni, eadem lex faciebat. ulteriusque uentum foret: adeo exarserant animis: ni uelut dedita opera nocturno impetu Aequorum Corbione amissum praesidium, nuntiatum esset. Senatū consules uocant. iubentur subitariū scribere exercitū, atque in Algidū ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu contentio exorta. uincebaturque consulari imperiū tribunicio auxilio: cum alius additur terror: sabinū exercitum praedatum descendisse in agros romanos: inde ad urbem uenire. is metus perculit: ut scribi militē tribuni sinerent: non sine pactione tamen: ut, quoniam ipsi quinquēnium elusi essent: parūque id plebi praesidium foret: decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus. id modo exceperunt: ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunicia comitia, ne id quoque post bellum, ut caetera, uanum esset: extemplo habita. Tricesimo sexto anno à primis tribunis plebis decem creati sunt: bini ex singulis classibus. itaque cautum est ut postea crearentur. Delectu deinde habito Minutius contra Sabinos profectus non inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi Corbione interfecto praesidio Hortanam etiā cepissent: in Algido pugnat. multos mortales occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed à Corbione, Hortanaque: Corbionem

etiam diruit propter proditū præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi, forisq; otium fuit, annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis iidem relecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legem omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquam aucti: si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacisset. Cum maxime hæc agerent: trepidi nuntij ab Thusculo ueniunt: Æquos in agro thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxiliij, ambo cōsules cum exercitu missi hostem in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatū, supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ararij consules uendiderunt, inuidiæ tamen ad exercitum fuit, ea deniq; tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaq; ergo ut magistratu abire: Sp. Tarpeio, & A. Æternio consulibus, dies dicta est, Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis, uterq; magna patrum indignatione dānatus: Romulius decem millibus æris: Veturius x v millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules, & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum patribus. Finem tandem certaminum facerent: si plebeia leges displicerent, at illi cōmuniter legum latores, & ex plebe, & ex patribus, qui utrisq; utilia ferrent: quæq; æquandæ libertatis essent: sinerent creari. Rem non aspernabantur patres: daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus cōueniret: de latore tantum discrepant: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, P. Sulpitius Camerinus: iussicq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Græciæ ciuitatum, instituta, mores, iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorū, quod primo legatorum, qui Athenas ierant: legumq; peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; foeda homini, foeda pecori, uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus: multæ, & claræ lugubres domus. Flamen quirinalis Serg. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturij eo cupidius, quia dānatus à plebe erat: augures legere, mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis, multiplici clade foedatus annus, ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus, neq; eo anno quicquam belli externi fuit, domi motus orti. Iam redierant legati cum atticis legibus, eo intentius instabant tribuni: ut tandem scribendarū legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset: admiscerentur ne plebei, cōtrouersia aliquandiu fuit, postremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliaq; sacrata leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis: ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules uenerat: translato imperio, minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. lata enim principia magistratus eius nimis luxuriauere, eo citius lapsa res est: repetitumq; duobus uti mandaretur consulum nomen, imperijq;. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Julius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius, Claudio, & Genutio, quia designati consules in eum annū fuerant: pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulū prioris anni: quod eā rem collega inuito ad patres retulerat, his pximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legū peregrinarum ad condenda noua iura usui fore credebāt, suppleuere ceteri numerū, graues quoq; ætate electos nouissimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorum scitis aduersaretur. Regimen totius magistratus penes Appiū erat fauore plebis, adeoq; nouum sibi ingeniū induerat: ut plebicola repente, omnisq; auræ popularis captator euaderet pro truci, sauoq; infectatore plebis, Decimo die ius populo singuli reddebant, eo die penes præfectū iuris fasces duodecim erant: collegis nouem singuli accensi apparebant, & unica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdū inutilis esset: sūma aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere

cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis uirum inuento, prolatoq; in concionem, in re
 iuxta manifesta, atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit: & accusator ad populū ex-
 titit: cuius rei iudex legitimus erat: decessitq; iure suo: ut demptum de ui magistratus populi
 libertati adijceret. Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his sum-
 mi, infimiq; ferrent: tum legibus condendis opera dabatur: ingētīq; hominum expectatione
 propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: & quod bonum, faustum, fe-
 lixq; reipublicæ, ipsis, liberisq; eorum esset: ire, & legere leges propositas iussere. se, quantū de-
 cem hominū ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis, infimisq; iura æquasse. plus pol-
 lere multorum ingenia, consiliaq; uerfarent in animis secum unamquāq; rem: agitarent dein-
 de sermonibus: atq; in medium quid in quaq; re plus, minus ue esset, cōferrent. eas leges habi-
 turum populum romanum: quas consensus omnium non iussisse latas magis, quā tulisse ui-
 deri posset. Cum ad rumores hominum de uno quoq; legum capite edito satis correctæ uide-
 rentur: centuriatis comitijs x tabularum leges perlatae sunt. quæ nunc quoq; in hoc immenso
 aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici, priuatiq; est iuris. Vulga-
 tur deinde rumor: duas deesse tabulas: quibus adiectis absolui posse uelut corpus omnis Ro-
 mani iuris. Ea expectatio, cum dies comitorum appropinquaret: desyderium decemuiros ite-
 rum creandi fecit. Iam plebs, præterquam quod consulū nomen haud secus, quā regum pe-
 rosa erat: ne tribuniciū quidem auxiliū cedentibus inuicem appellatione decemuiris qua-
 rebat. Postquam uero comitia decemuiris creandis in trinundinum indieta sunt: tanta exarsit
 ambitio: ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tantī possessio imperij uacuo ab se relicto
 loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines: honorem summa ope ab se impugna-
 tum ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen digni-
 tas ea ætate, hisq; honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemui-
 ros, an inter candidatos numerares. propior inierdū petendo, quā gerēdo magistratū erat.
 criminari optimates: extollere candidatorū leuissimum quēq; humillimūq; ipse medius inter
 tribunicios Duillios, Iciliosq; in foro uolitare: per illos se plebi uēditare. donec collegæ quoq;
 qui unice illi dediti fuerant ad id tempus: coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet. ap-
 parere nihil synceri esse: profecto haud gratuitam in tāta superbia comitatem fore: nimum in
 ordinē se ipsum cogere: & uulgari cum priuatis, non tam properantis abire magistratu, quā
 uiam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum
 ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitorum illi habēdorum, quando mi-
 nimus natus sit, munus cōsensu iniungunt. ars ea hæc erat: ne semetipse creare posset. quod præ-
 ter tribunos plebis, & id ipsum pessimo exemplo, nemo unquam fecisset. ille enim uero, quod
 beneuertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro hac occasione arripuit. diei-
 ctisq; honore per concionem duobus Quintijs, Capitolino, & Cincinnato, & patruo suo C.
 Claudio, constātissimo uiro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam
 splendore uitæ pares decemuiros creat: se in primis. quod haud secus factum improbabāt bo-
 ni: quā nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginēsis, M. Ser-
 gius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duillius,
 Sp. Oppius Cornicē, M. Rabuleius. Ille finis alienæ personæ ferendæ Appio fuit, suo iam in-
 de uiuere ingenio cœpit: nouosq; collegas iam priusquam inirent magistratum, in suos mores
 formare. Quotidie coibant remotis arbitris, inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretō
 ab alijs coquebant: iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquētibus difficiles ad
 idus maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solemnes ineundis magistratibus erant. Initio igitur
 magistratus primum honoris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fecere. nam
 cum ita priores decemuiros seruassent, ut unus fasces haberet: & hoc insigne regiū in orbē suam
 cuiusq; uicem per omnes iret: subito omnes cum duodenis fascibus prodire. centum uiginti li-
 ctos forū impleuerant: & cum fascibus secures illigatas proferebant. nec attinuisse demī secu-
 rim, cum sine puocatione creati essent: interpretabātur. decē regū species erat: multiplicatusq;
 terror non infimis solum, sed primoribus patrum, ratis cædis causam, ac principium quæri: ut
 siquis

si quis memorem libertatis uocem aut in senatu, aut in populo misisset: statim uirgæ, securesq; etiam ad cæterorum metum expedirentur. nam præterquam quod in populo nihil erat præiudicij, sublata prouocatione: intercessionem quoq; consensus suslulerat: cum priores decemuirii appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicij uideri possent: ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinosè, crudeliterq; consulebatur: hominum, non causarum toti erant: ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi conflabant: pronuntiabant in foro. si quis collegam appellasset: ab eo, ad quem uenerat, ita discedebat: ut pœniteret nō prioris decreto stetit. Opinio etiam sine authore exierat: non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse: sed scædus clandestinum inter ipsos iure iurando ictum: ne comitia haberent: perpetuoq; decemuiratu possessum semel obtinerent imperium. Circūspectare tum patriciorum uultus plebeij: & inde libertatis captare auram: unde seruitutem timendo, in eum statum temp. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebem: nec probare quæ fierent: & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias: ut tædio præsentiu consules duo tandem, & status pristinus rerum in desyderiu ueniant. Iam & processerat pars maior anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ: nec quicquā iam supererat, si hæc quoq; leges centuriatis comitijs perlatae essent: cur eo magistratu reipub. opus esset. expectabant quā mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat: quonam modo tribuniciam potestatem, munimētum libertatis, rem intermissam repararent: cum interim mētio comitorum nulla fieri: & decemuirii, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur: circū se ostentauerant plebi: patricijs iuuenibus seperant latera: eorum cateruq; tribunalia obsederant. H. ferre agere plebem plebisq; res, cum fortuna, quæ quicquid cupitum foret: potētioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: uirgis cædi alij: alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset: bonorum donatio sequi domini suppliciu. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiā iniuriæ: sed propalam licentiam suam malle, quā omniū libertatem. Idus Maiæ uenere, nullis subrogatis magistratibus. priuati pro decemuiris neq; animis ad imperium inhibendū imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeūt. Id uero regnum haud dubie uideri: deploratur in perpetuum libertas: nec uindex quisquā existit: aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos: sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq; ibi esse, ubi non esset libertas: indignabantur. Sabini magna manu incursonē in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum, atq; pecudū inulti prædas egissent: recepto ad Eretum, quod passim uagatū erat, agmine, castra locant. spem in discordia romana ponentes: eam impedimētum delectui fore. Non nuntij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuirii consultant quid factō opus sit. destitutis inter patrū, & plebis odia addit terrorē insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumq; inde excursionibus thusculanū agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes, nuntiant. Is pauor perculit decemuiros: ut senatum simul duobus circūstantibus urbem bellis, consulere. citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes uastati agri, periculorumq; imminētium causas in se congesturos: tentationēq; eam fore abolendi sibi magistratus: ni consensu resisterent: imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum cōprimerent. Postquam audita in foro uox est præconis, patres in curiā ad decemuiros uocantis: uelut noua res, quia intermiserant iamdiu morem cōsulendi senatus: mirabundā plebem conuertit, quidnam incidisset: cur ex tanto interuallo rem desuetā usurparent. hostibus, belloq; gratiā habendam: quod solitū quicq; liberæ ciuitatis fieret. circūspectare omnibus fori partibus senatore: raroq; usquam noscitare: curiā inde, ac solitudinē circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu inuisum imperiū, & plebs, quia priuatis ius non esset uocādi senatū: non cōuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatē repetētium: si se plebs comitē senatui det: & quemadmodū patres uocati non coeant in senatū: sic plebs abnuat delectū. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisq;

quisq; in foro, in urbe rari erāt. indignitate rerū cesserant in agros: suarumq; rerū erant, amissa
 publica: tantū ab iniuria se abesse rati, quantū à coetu, cōgressuq; impotentiū dominorū se amo
 uissent. Postq; citati non conueniebant: dimissi circa domos apparitores simul ad pignora ca
 pienda, sciscitandūq; num cōsulto detrectarent: referūt: senatū in agris esse. Latius id decem
 uiris accidit: quā si præsentes detrectare imperium referrent. iubent acciri omnes: senatumq;
 in diem posterum edicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit. quo facto prodit
 tam à patribus plebs libertatem rata: quod ijs, qui iam magistratu abissent: priuatisq; ius ab
 esset: tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obediēter uentum in curiam est:
 quā obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriae est,
 post relationem Ap. Claudij, priusquam ordine sententiæ rogarentur: postulando ut de rep.
 liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denuntiantē, tu
 multum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, x Tarqui
 nios appellantes, admonentēq; Valerij, & Horatij ducibus pulsos reges: nec nominis ho
 mines tum pertesum esse: quippe quo Iouem appellari fas sit: quo Romulum conditorem ur
 bis, deincepsq; reges appellatos: quod sacris etiam ut solenne retentum sit. superbiam, uiolen
 tiamq; tum perosos regis, quæ si in rege tum eodē, aut in filio regis ferenda non fuerint: quem
 laturum in tot priuatis: uiderent: ne uetādo in curia libere homines loqui, extra curiam etiam
 mouerent uocem, neq; se uideri: qui sibi minus priuato ad concionem populum uocare, quā
 illis senatum cogere liceat. ubi uellent: experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua uin
 dicanda, quā cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello sabino eos referre: tanquam
 maius ullum populo Romano bellum sit: quā cum ijs, qui legum ferendarum causa creati ni
 hil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinem imperi
 tandi, quod unum ex æquandæ sit libertatis: sustulerint: qui priuati fasces, & regium imperium
 habeāt. Fuisse regibus exactis patricios magistratus creatos: postea post secessionem plebis,
 plebeios, cuius illi partis essent, rogare. populares: quid enim eos per populum egisse: opti
 mates: qui anno propè iam senatum non habuerint: tunc ita habeant: ut de repub. loqui pro
 hibent: ne nimiū in metu alieno spei ponerent. grauiora, quæ patiantur, uideri iam homini
 bus, quā quæ metuant. Hæc uociferante Horatio, cum decemuiris nec iræ, nec ignoscēdi mo
 dum reperirent: nec quod euasura res esset, cernerent: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiris
 erat: oratio fuit precibus, quā iurgio similior, perorantis per sui fratris, parētisq; eius manes:
 ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset: quā fœderis nefarie icti cum collegis meminisset.
 multo id magis se illius causa orare, q̄ reipublicæ. quippe rempub. si à uolētibus nequeat,
 ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras: earum euen
 tum se horrere. Cum aliud præterquam de quo retulissent, decemuiris dicere prohiberēt: Clau
 dium interpellandi uerecundia fuit. sententiā igitur peregit: nullum placere senatus consultum
 fieri. omnesq; ita accipiebant: priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq; ex cōsularibus uerbo
 assensu sunt. Alia sententia asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit: quæ patricios
 coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscūq; magistratus esse, qui sena
 tum haberent, iudicabat: quos priuatos fecerat author nullius senatus consulti faciendi. Ita la
 bente iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiris frater,
 cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset: simulando curam bel
 li, fratrem, collegasq; eius tuebatur: quoniam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros,
 qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot
 menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fe
 cerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias ferant. nisi quod in tur
 bido minus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterum neminem, maiore cura occupatis
 animis, uerum ex se præiudiciū rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatiusq;
 ante idus Maius decemuiros abisse magistratu insimulent: bellis quæ immineāt, perfectis, re
 publica in tranquillū redacta, senatu discrepante agi. etiam nunc ita se parare Ap. Claudium:
 ut comitorū, quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit: sciat sibi rationem reddendam
 esse:

esse: utrum in unum annum creati sint: an donec leges, quæ deessent, perferantur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanaq; non nuntios solum, sed Thusculanorū etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere: qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs, & legatis habeatur: delectū quoq; primo tempore haberi: & decemuiros quò cuiq; eorum uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresq; iterum coorti Valerius, Horatiusq; uociferari: ut de repub. liceret dicere: dicturos ad populum: si in senatu per factionem non liceat. neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neq; se imaginarijs fascibus eorū cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uolentia eorum pari resisteretur audacia: uictum imperium esset: non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantē se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio, à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non (quod simulabat) consulendo diremit certamen. factaq; per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ uellet, cum libertas non ultra uocem excessisset: decemuirū propositum tenuere. consules quoq; ac seniores ab residuo tribuniciæ potestatis odio, cuius desyderium plebi multo acrius, quàm cōsularis imperij rebantur esse: propè malebant postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem, si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset: aut bellis interpositis, aut moderatione cōsulum in imperijs exercēdis, posse in obliuionem tribunorū adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuirū comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij uolentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi, militiaq; decemuiratus, collegaq; ita mutauerāt: ut Appij, quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duillio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorū imperio decernunt. Nihilo militia, quàm domi melius respub. administrata est, illa modo in ducibus culpa: quod ut odio essent ciuibus, fecerāt: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu: atq; auspicio decemuirorum prospere usquam gereretur: uinci se per suum, atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretū, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silētium noctis profugi propius urbem inter Fidenas, Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute, aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; uicturus hospitem (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati: ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas cēserent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent: custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementū decernerent: decemuirosq; ab arce Thusculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in sabinum agrum transferri: belloq; ultro inferēdo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuirū belli, domiq; adijciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorū, secessionisq; mentiones ad uulgus militum sermonibus occultis ferentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt, datur negotium militibus, quos miserant expeditionis eius comites: ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatōres cecidere: cum ipse se præualidus pari uiribus animo circumuētus tutaretur. Nuntiant in castra cæteri: præcipitatum in insidias esse Siccium egregie pugnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorū permissu, postquam nullum

nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio iacentem, armatumque omnibus in eum uer-
 sis corporibus uidere: hostium neque corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis in-
 terfectum memorantes retulere corpus. inuidiamque plena castra erant: & Romam ferri proinus
 Siccium placebat: ni decemuirum funus militare ei publica impesa facere maturassent. Sepultus
 ingenti militum moestitia: pessima decemuirorum in uulgus fama est. Sequitur aliud in urbe
 nefas ab libidine ortum, haud minus faedo euentu, quam quod per stuprum, eademque Lucre-
 tia urbe, regnoque Tarquinius expulerat: ut non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed
 causa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiae stuprandae li-
 bido cepit. pater uirginis L. Virginius honestum ordinem in Algidio ducebat, uir exempli re-
 cti domi, militiaeque. perinde uxor instituta fuerat: liberi que instituebantur. desponderat filiam
 L. Icilio tribunicio, uiro acri, & pro causa plebis expertae uirtutis. hanc uirginem adultam, for-
 ma excellentem Appius amore ardens pretio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pu-
 dore septa animaduertit: ad crudelem, superbamque uim animu conuertit. Marco Claudio
 clienti negotium dedit: ut uirginem in seruitute assereret: neque cederet secundum libertatem postu-
 lantibus uindictis: quod pater puellae abesset, locum iniuriae esse ratus. uirgini uenienti in fo-
 rum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuirum libidinis manum iniecit, ser-
 uam suam natam, seruamque appellans esse: sequique se iubebat: cunctantem uir abstracturum. Pau-
 da puella stupete, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis sit concursus. Virgini-
 tris, sponsique Icilio populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgi-
 ni conciliat. iam a ui tuta erat: cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait: se iure grassa-
 ri, non uir uocat puellam in ius, authoribus, qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appii per-
 uentum est. notam iudici fabulam petit, quippe apud ipsum authorem argumeti, peragit.
 Puellam domi suae natam: furtoque inde in domum Virgini translatam: suppositam ei esse. id
 se indicio copertum asserere: probaturumque uel ipso Virgino iudice: ad quem maior pars ini-
 iuriae eius pertineat. interim dominum sequi ancillam, aequum esse. Aduocati puellae, cum Vir-
 ginium reipublicae causa dixissent abesse: biduo affuturum, si nuntiatum ei sit: iniquum esse absen-
 tem de liberis dimicare: postulant: ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata
 uindictas det secundum libertatem, neu patiatur uirginem adultam famae prius, quam libertatis
 periculum adire. Appius decreto praefatus quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare:
 quam Virgini amici postulationi suae praetendat. caeterum ita in ea firmum libertati fore praesi-
 dium: si nec causis, nec personis uariet. in his enim, qui asserantur in libertatem: quia quiuis lege
 agere possit, id iuris esse: in ea, quae in patris manu sit: neminem esse alium, cui dominus possessio-
 ne cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin du-
 cat puellam: sistendamque in aduentum eius, qui pater dicatur: promittat. Aduersus iniuriam
 decreti cum multi magis fremerent, quam quisquam unum recusare auderet: P. Numitorius puel-
 lae auunculus, & sponsus Icilius interueniunt: dataque inter turbam uia, cum multitudo Icilio ma-
 xime interuentu resisti posse Appio crederet: licitor decreuisse ait: uociferantemque Icilium summo
 uet. Placidum quoque ingenium tam atrox iniuria accendisset. Ferro hinc tibi summo uetus
 sum Appii, inquit: ut tacitum feras, quod caelari uis. uirginem ego hanc sum ducturus, nuptamque
 pudicam habiturus. proinde omnes collegarum quoque lictores conuoca: expediri uirgas, & se-
 cures iube: non manebit extra domum patris sponsa Icilio. non, si tribuniciu auxilium, & prouo-
 cationem plebi Romanae, duas arces libertatis tuendae ademistis: ideo in liberos quoque nostros,
 coniugesque regnum uestrae libidini datum est. sauite in tergum, & in ceruices nostras: pudici-
 tia saltem in tuto sit. Huic si uis asserretur: ego praesentium Quiritium pro sponsa, Virginius mi-
 litum pro unica filia, omnes deorum, hominumque implorabimus fidem: neque tu istud unquam
 decretum sine caede nostra referes: postulo Appii, etiam, atque etiam consideres quod progrediare.
 Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat: sibi, si huius uindictis cesse-
 rit: conditionem filiae quaerendam esse. me uindicantem sponsam in libertatem uita citius deferet,
 quam fides. Concitata multitudo erat: certamenque instare uidebatur. lictores Icilium circum-
 steterant: nec ultra minas tamen processum est: cum Appius non Virginiam defendi ab Icilio,

sed inquietū hominē, & tribunatum etiam nunc spirātem, locū seditionis quærere diceret: non præbiturū se illi eo die materiā: sed ut iam sciret, non id petulantia suā, sed Virginio absenti, & patrio nomini, & libertati datum: ius eo die se non dicturū, neq; decretum interpositurū: à M. Claudio petiturum: ut decederet iure suo: uindicariq; puellam in posterū diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset: denuntiare se Icilio, similibusq; Icilij: neq; legi suæ latorē, neq; decemuiro constantiā defore: nec se utiq; collegarū lictores cōuocaturum ad coercēdos seditionis authores: cōtentum se suis lictoribus fore. Cum dilatū tempus iniuriæ esset: secessissentq; aduocati puellæ: placuit omniū primum fratrem Iciliū, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam: & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris, in eo uerti puellæ salutem: si postero die uindex iniuriæ ad tēpus præsto esset. Iussi pergunt: citatisq; equis nuntium ad patrē perferunt. Cum instaret assertor puellæ ut uindicaret: sponsoresq; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens: dum præriperēt iter nuntij missi in castra: manus tollere undiq; multitudo: & se quisq; paratū ad spondendum Icilio ostendere. atq; ille lachrymabūdus, gratum est, inquit: crastina die uestra opera utar: sponsoforum nunc satis est. Ita uindicatur Virginia spondētib; propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse uideretur: postq; omissis rebus alijs præcura unius nemo eum adibat: domū se recepit: collegisq; in castra scribit: ne Virginio cōmeatum dent: atque etiā in custodia habeant. Improbū consiliū seruum, ut debuit, fuit: & iam cōmeatu sumpto profectus Virginus primā uigilia erat: cum postero die mane de retinendo eo nequicquam literæ reddūtur. At in urbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret: Virginus fordidatus filiam secū obsoleta ueste comitātibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione in forū adducit, circūire ibi, & prehensare homines cœpit: & nō orare solum precariā opem: sed pro debita petere, se pro liberis eorū, ac cōiugibus quotidie in acie stare: nec alium uirum esse, cuius strenue, ac ferociter facta in bello plura memorari possent, quid prodesse: si incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patiēda: Hæc propē cōcionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur, comitatus muliebris plus tacito fletu, q̄ ulla uox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta uis amentia uerius, q̄ amoris mentē turbauerat) in tribunal ascendit: & ultro querente pauca petitorē, quod ius sibi pridie per ambitionē dictū non esset: priusquā aut ille postulatum perageret: aut Virginio respondendi daretur locus: Appius interfatur. Quē decreto sermonē prætenderit, forsan aliquē uerū authores antiqui tradiderunt, quia nusq; ullum in tanta sceditate decreti uerisimilem inuenio: id quod cōstat, nudum uidetur proponendū. decreuisse uindicias secundum seruitutē. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentium inde aliquādiu tenuit. deinde cū M. Claudius circūstantibus matronis iret ad cōprehendendā uirginē: lamētabilisq; eum mulierū cōploratio excepisset: Virginus intentans in Appiū manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiā despondi: & ad nuptias, nō ad stuprū educaui, placet pecudū, ferarumq; ritu promiscue in cōcubitus ruere: passuri ne hæc isti sint, nescio, nō spero esse passuros illos, qui arma habēt. Cum repelleretur assertor uirginis à globo mulierū, circūstantiumq; aduocatorū: silentiū factū per præconē. Decemuit alienato ad libidinē animo, negat: hesternō tantū conuictio Icilij, uolentiaq; Virginij, cuius testem Romanū populum habeat: sed certis quoq; indicijs cōpertum se habere: nocte tota cœtus in urbe factos esse ad mouendā seditionē. itaq; se haud inscium eius dimicationis cum armatis descendisse: nō ut quenquam quietum uiolaret: sed ut turbātes ciuitatis otium pro maiestate imperij coerceret: proinde quiesse erit melius, i. inquit lictor, sum moue turbam: & da uiam domino adprehendendū mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ: multitudo ipsa se sua sponte dimouit: desertaq; præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginus ubi nihil usquam auxiliij uidit: quæso, inquit, Appi, primū ignosce patrio dolori: si quid inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coram uirgine nutricē percunctari: quid hoc rei sit: ut, si falsō pater dictus sum: æquiore hinc animo discedam. Data uenia seducit filiā, ac nutricē prope Cloacinæ ad tabernas: quibus nūc nouis est nomē: atq; ibi ab lano cultro arrepto, hoc te uno, quo possum, ait, modo filia in libertatē uindico. pectus deinde puellæ

puellæ transigit: respectansq; ad tribunal, te, inquit, Appi, tuumq; caput sanguine hoc con-
 cro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius cōprehendī Virginiū iubet, ille ferro,
 quacunq; ibat, uiam facere: donec multitudine etiam prosequentiū tuente ad portā perrexit.
 Icilius, Numitoriusq; exangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appij, puellæ infeli-
 cem formam, necessitatem patris deplorāt. sequentes clamitant matronæ: eam ne liberorum
 procreandorū cōditionem: ea pudicitia præmia esse: cæteraq;: quæ in tali re muliebris dolor,
 quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querētib; subiicit. Virorū, & maxi-
 me Iciliū uox tota tribuniciæ potestatis, ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq;
 indignationū erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionē
 repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Icilium: nunc retractantē arripī: postremo cum lo-
 cus adeundi apparitoribus non daretur: ipse cum agmine patriciorū iuuenum per turbam ua-
 dens in uincla duci iubet. Iam circa Iciliū non solum multitudo, sed duces quoq; multitudi-
 nis erant, L. Valerius, & M. Horatius, qui repulso licitore, si iure agerent, uindicare se à priuato
 Iciliū aiebāt: si uim afferre conarentur: ibi quoq; se haud impares fore. Hinc atrox rixa ori-
 tur, Valeriū, Horatiumq; licitor decēuiri inuadit: frangūtur à multitudine fasces. In cōcionem
 Appius ascendit: sequūtur Horatius, Valeriusq;. eos cōcio audit: decemuiro obstrepitur. Iam
 pro imperio Valerius discedere à priuato licitores iubebat: cū fractis animis Appius uitæ me-
 tuens in domum se propinquā foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut
 auxilio collegæ esset, in forū ex altera parte irrūpit: uidet imperiū ui uictum. Agitatus dein-
 de cōsilijs, atq; ex omni parte assentiendo multis authoribus trepidus, senatū postremo uoca-
 ri iussit, ea res, quod magnæ parti patrū displicere acta decemuirorū uidebantur: spe per sena-
 tum finiendæ potestatis eius multitudinē sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: &
 multo magis prouidendum, nequid Virginiū aduētus in exercitū motus faceret, itaq; missi iu-
 niores patrū in castra, quæ tum in monte Vecilio erant: nuntiāt decēuiris: ut omni ope ab se-
 ditionē milites cōtineant, ubi Virginius maiorē, quàm liquerat in urbe, motum exciuit. Nam
 præterquam quod agmine propè quadringentorū hominū ueniens, qui ab urbe indignitate
 rei accensī comites ei se dederāt: cōspectus est: strictū etiam telum, resperfusq; ipse cruore tota
 in se castra cōuertit, & togæ multifariā in castris uisæ maioris aliquanto q̄ erat, speciem urba-
 næ multitudinis fecerant. Querētib; quid rei esset, flens diu uocē non emisit, tandem ut iam
 ex trepidatione concurrentiū turba constitit: ac silentiū fuit: ordine cūcta ut gesta erant, expo-
 suit. Supinas deinde tendēs manus, cōmilitones appellans orabat: ne, quod scelus Ap. Clau-
 dij esset, sibi attribuerēt: neu se ut paricidā liberūm auersarentur, sibi uitam filia sua cariorem
 fuisse: si libere, ac pudice uiuere licitū fuisset, cum uelut seruam ad stuprum rapī uideret: morte
 amitti melius ratum, quàm cōtumelia liberos: misericordia se in speciem crudelitatis lapsū,
 nec se superstitem filia futurum fuisse: nisi spem ulciscendæ mortis eius in auxilio commili-
 tonum habuisset, illis quoque enim filias, sorores, coniuges esse, nec cum filia sua libidinem
 Ap. Claudij extinctā esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatiore fore, aliena calamitate docu-
 mentum datū illis cauendæ similis iniuriæ, quod ad se attineat: uxore sibi fato ereptam: filiā,
 quia nō ultra uictura pudica fuerit: miserā, sed honestam mortem occubuisse, nō esse iam Ap-
 pij libidini locū in domo sua: ab alia uiolentia eius eodem se animo suū corpus uindicaturū,
 quo uindicauerit filia, cæteri sibi, ac liberis suis cōsulerent. Hæc Virginiū uociferāti succlama-
 bat multitudo: nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militū togati
 cum eadem illa querendo, docēdoq; quanto uisa, quàm audita indigniora potuerint uideris
 simul proffigatā iam rem nuntiādo Romæ esse: infecutosq;, qui Appiū propè interemptū in
 exilium abisse dicerent: perpulerūt: ut ad arma cōclamaretur: uellerentq; signa: & Romā pro-
 ficiscerentur. Decemuirī simul ijs, quæ uidebant, ijsq;, quæ acta Romæ audierant, perturbati,
 alius in aliam partem castrorū ad sedandos motus discurrūt: & leniter agentibus responsū
 nō redditur, imperio si quis inhiberet: & uiros, & armatos se esse respōdetur, eunt agmine ad
 urbem: & Auentinū insidūt: ut quisq; occurrerat plebem ad repetendā libertatem creādosq;
 tribunos plebis adhortantes, alia uox nulla uiolenta audita est, senatum Sp. Oppius habet:

nihil placet asperere agi, quippe ab ipsis datum locū seditionis esse. mittuntur tres legati cōsulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius: qui quærent senatus uerbis: cuius iussu castra deseruissent: aut quid sibi uellent, qui armati Auentinū obsedissent: belloq; auerso ab hostibus patriā suam cepissent: Nō defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum: nullodum certo duce: nec satis audentibus singulis inuidiā se offerre. id modo à multitudine conclamatum est: ut L. Valeriū, & M. Horatiū ad se mitterent: his se duros responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius: in re non maxima pauloante trepidatum esse: quia sine capite multitudo fuerit: responsumq; quanq; non inutiliter, fortuito tamen magis cōsensu, quam cōmuni consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent: militariq; honore tribunos militū appellari. Cum ad eum ipsum primū is honos deferretur: melioribus meis, uestrisq; rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in uita honorē ullum iucundū esse patitur: nec in perturbata repub. eos utile est præesse uobis, qui proximi inuidiā sint, si quis usus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decē numero tribunos militares creāt. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoq; authore Icilio, Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: nō minore motu animorū Sicciū cædis memoria reuocata, q̄ qui noua fama de Virginia adeo fœde ad libidinē petita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militū in Auentino creatos: ne comitiorū militariū prerogatiuam urbana comitia iisdem tribunis plebis creandis sequeretur: peritus rerū populariū, imminensq; etiam potestati, & ipse, priusq; iretur ad urbem, parī potestate eundem numerū ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intrauere sub signis: mediāq; urbe agmine in Auentinū pergunt. ibi cōiuncti alteri exercitui x x tribunis militū negotiū dederunt: ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerū præessent. M. Oppium, Sex. Maniliū creant. Patres solliciti de summa rerū cum senatus quotidie esset: iurgis sæpius terunt tempus, quam cōsilijs. Sicciū cædes decemuiris, & appiana libido, & dedecora militiæ obijciabantur. placebat Valeriū, Horatiūq; ire in Auentinū. illi negabāt se aliter ituros, quam si decemuirī deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuirī querētes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, quarum causa creati essent: deposituros imperiū se aiebant. Per M. Duillium, qui tribunus plebis fuerat: certior facta plebs, cōtentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrū montē ex Auentino transit: affirmante Duillio non prius, quam deserī urbem uideant, curam in animos patrū descēsuram: admoniturum Sacrū montem cōstantiā plebis: scituros, quod sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant. Via Nometana, cui tum Ficulensi nomen fuit: profecti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorū, nihil uiolando, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo, qui per atatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges, liberiq;, cuiam se relinquēt in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset: miserabiliter rogitātes. Cum uasta Romæ omnia infueta solitudo fecisset: in foro præter paucos seniorū nemo esset: uocatis utiq; in senatum patribus, desertum apparuisset forum: plures iam, quam Horatius & Valerius uociferabantur. Quid expectabitis Pa. Cōscripti: si decemuirī finem pertinaciæ non faciunt: ruere, ac deflagrare omnia passuri estis: Quod autem istud imperium est decemuirī, quod amplexi tenetis: tectis, ac parietibus iura dicturi estis: non pudet licitorum uestrorum maiorem propè numerum in foro conspici, quam togatorum aliorum: Quid, si hostes ad urbem ueniant, facturi estis: quid, si plebs mox ubi parum secessione moueamur, armata ueniat: occasūne urbis uultis finire imperiū: atqui aut plebes non est habenda: aut habendī sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus, quam illi plebeijs. nouam, inexpertamq; eam potestātē eripere patribus nostris: ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderū: cum præfertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxiliū egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur: uicti consensu decemuirī futuros se, quādo ita uideatur, in potestate patrū affirmant, id modo simul orant, ac monent: ut ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrū plebem assuefaciāt. Tunc Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus, quibus uideretur reuocandam, cōponendasq; res, decemuiris quoq; ab ira, & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis accipiūtur in castra: quippe

quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine uerba facit. idem cum de cōditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis essent: cōposito iam antè aduentū legatorū cōsilio ea postulauit: ut appareret in æquitate rerum plus, quàm in armis reponi spei. potestatem enim tribuniciam, prouocationemque repetebant: quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & necui fraudi esset, concessisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant: uiuosque igni concrematurus minabantur. Legati ad ea. Quæ consilij fuerunt, adeo æqua postulastis: ut ultro uobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis: non licentiæ ad impugnandum alios. iræ ueræ magis ignoscendum, quàm indulgendum est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem uisitatis: & prius penè, quàm ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios uultis. Nunquamne quiescet ciuitas nostra à supplicijs, aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto uobis magis, quàm gladio opus est. satis superque humilis est, qui iure æquo in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiã si quando metuēdos uos præbituri estis: cum recuperatis magistratibus, legibusque uestris iudicia penes uos erunt: de capite nostro, fortunisque tunc, ut quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent ut uellent permittentibus cum uestis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti cum mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuiros, quãdoquidem præter spem ipsorum supplicij sui nulla mentio fieret: haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua odium in se aliorum suo in eos metiens odio, haud ignaro, inquit, imminet fortuna. uideo donec arma aduersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est sanguis. nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, ut decemuiros se primo quoque tempore magistratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & necui fraudi esset secessio militum, plebisque. His senatus cōsulto perfectis, dimisso senatu decemuiros prodeunt in cōcionem: abdicantque se magistratu ingenti hominum lætitiã. Nuntiantur hæc plebi, legatos quicquid in urbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit, cōgratulantur libertatem, concordiamque ciuitati restitutam. Legati pro cōcione. Quod bonum, faustum, felixque sit uobis, reique publicæ: redite in patriam ad penates, coniuges, liberosque uestros. sed qua hic modestia fuistis: ubi nullius ager in tot usu rerum necessario tantæ multitudini est uiolatus: eam modestiam ferte in urbem. in Auentinum ite: unde profecti estis, ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis uestre: tribunos plebis creabitis. prætor erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus, alacritasque cuncta approbantium fuit. cōuellunt inde signa, profectique Romam certant cum obuijs gaudio, armati per urbem silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habere tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginiū, inde L. Icilium, & P. Numitoriū auunculum Virginiae, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duillium: qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat: nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis, quàm meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Julius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit: & plebs sciuit, necui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem pertulit, ea omnia in prætis Flaminijs cōsilio plebis acta: quem nunc circū Flaminiū appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius: qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine ulla patrum iniuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur: id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum ueluti in controuerso iure esset: tenerenturne patres plebiscitis? legem centuriatis comitijs tulere: ut quod tribuni plebis iussissent, populus teneret. qua lege tribunicijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde cōsularem legem de prouocatione, unicū præsidium libertatis, decemuirali potestate euerfam non restituerunt modo: sed etiam in posterum muniunt: satiendo nouam legem: ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset: eum ius fasque esset

occidi: néue ea cædes capitalis noxæ haberetur: & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribu-
 nicio auxilio fati firmassent: ipsi quoq; tribunis ut sacrosancti uideretur: cuius rei propè iam
 memoria aboleuerat: relatis quibusdam ex magno interuallo cærimonijs, renouarunt: & cum
 religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo: ut qui tribunis plebis, ædilibus, iu-
 dicibus, decemuiris nocuisset: eius caput Ioui sacrû esset: familia ad ædem Cereris, Liberi, Libe-
 ræq; uenum irent. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctû esse: sed eum, qui
 eorum cuiquam nocuerit: id ad sacrum sanciri, itaq; ædilem prehendi, duciq; à maioribus ma-
 gistratibus, quod etsi non iure fiat: (noceri enim ei: cum hac lege non liceat) tamen argumen-
 tum esse nō haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos uetere iure iurando plebis, cum primum
 eam potestatem creauit: sacrosanctos esse. Fuere, qui interpretarētur: eadem hac Horatia lege
 cōsulibus quoq; & prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur: cautû esse, iu-
 dicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum
 consulem iudicē, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ cōsulares leges fuere. Institutum
 etiam ab iisdem consulibus: ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrētur:
 quæ ante arbitrio consulû supprimebantur: nuntiabanturq;. M. Duillius deinde tribunus
 plebis plebem rogauit: plebesq; sciuit: qui plebem sine tribunis reliquissent: quiq; magistra-
 tum sine prouocatione creassent: tergo, ac capite punirentur. Hac omnia ut inuitis, ita non
 aduersantibus patricijs trāfacta: quia nondum in quenquā unum sæuiebatur. Fundata dein-
 de & potestate tribunicia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutû maturumq;
 iam rati, accusatorem primû Virginiû, & Appiû reum deligunt. Cum diem Appio Vir-
 ginio dixisset: & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata ex
 templo est omnibus memoria scdissimæ potestatis: cū ipsum satellitesq; eius uidissent. Tum
 Virginiû, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est, itaq; neq; ego accusando apud uos eum
 tempus teram: à cuius crudelitate uosmetipsi armis uindicastis: nec istû ad cætera scelera im-
 pudentiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Ap. Claudio, quæ impie nefa-
 rieq; per biennium alia super alia es ausus: gratiam facio, unius tantum criminis nisi te uindi-
 ces, ab libertate in seruitutem contra leges uindicias non dedisse: in uincula te duci iubeo. Nec
 in tribunicio auxilio Appius, nec in iudicio populi ullam spem habebat: attamen & tribunos
 appellauit: & nullo morante arreptus à uiatore, prouoco, inquit, Audita uox una uindex liber-
 tatis ex eo missa ore, quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erant: silentium fecit. Et dum pro
 se quisq; deos tandem esse, & non negligere humana fremunt: & superbiæ, crudelitatisq; etsi
 feras, nō leues tamen uenire pœnas: prouocare qui prouocationē sustulisset: & implorare præ-
 sidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in uincula egentem iure libertatis, qui li-
 berum corpus in seruitutē addidisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Ro-
 mani implorantis uox audiebatur. Maiorū merita in reipub. domi, militiæq; cōmemora-
 bat: suum infelix erga plebem Romanā studium cœquādarum legum causa: cum maxima
 offensione patrû consulatu abisset: suas leges: quibus manētibus lator earum in uincula ducatur.
 cæterû sua propria bona, malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturû. in
 præsentia se cōmuni iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare: ut dicere liceat: ut iu-
 diciû populi Ro. experiri, non ita se inuidiâ pertimuisse: ut nihil in æquitate, & misericordia
 ciuium suorû spei habeat, quod si indicta causa in uincula ducatur: iterum se tribunos plebis
 appellare: & monere: ne imitētur, quos oderint, quod si tribuni eodem scedere obligatos se fa-
 teantur tollendæ appellationis causa: in quam cōspirasse decemuiros criminati sunt: ait se pro-
 uocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunicias, eo ipso an-
 no latas, quem enim prouocaturû: si hoc indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio, &
 humili præsidium in legibus fore: si Ap. Claudio non sit? se documento futurû: utrum nouis
 legib. dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio, prouocatioq; aduersus iniuriam magi-
 stratuû ostentata tantû inanibus literis, an uere data sit. Cōtra ea Virginiû, unû Ap. Clau-
 dium & legum expertem, & ciuilis & humani scederis esse aiebat, respicerent tribunal homi-
 nes, castellum omnium scelerû: ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuiû infestus,
 uirgas,

uirgas, securesq̄ omnibus minitans, deorū, hominumq̄ contemptor, carnificibus, non licetoribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem uerso, uirginē ingenuam in oculis populi Romani uelut bello captam, à cōplexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono uindictis dedit: ubi crudeli decreto, nefandisq̄ uindictis dexterā patris in filiam armauerit: ubi tollentes corpus semianime uirginis, sponsum, auunculumq̄ in carcerē duci iusserit, stupro interpellato magis, quàm cæde motus, & illi carcerem ædificatum esse: quod domicilium plebis Romanæ uocare sit solitus. Proinde ut ille iterū, ac sæpius prouocet: sic se iterū, ac sæpius iudicem illi ferre: ne uindictas ab libertate in seruitutē dederit, si ad iudicem nō eat: pro damnato in uincula duci iubere. Ut haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tantū uiri supplicio sua & plebi iam nimia libertas uideretur: in carcerē est coniectus, tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis, & Hernicis legati gratulatum de cōcordia patrum, ac plebis Romam uenerunt: donumq̄ ob eam Ioui optimo maximo coronā auream in Capitolium tulere parui ponderis: prout res haud opulentæ erant: colebanturq̄ religiones pie magis, quàm magnifice. Iisdem authoribus cognitū est: Aequos, Volscosq̄ summa ui bellum apparare. Itaq̄ partiri prouincias cōsules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi euenere. Cum ad ea bella delectum edixissent: fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendijs pars magna uoluntariorum ad nomina danda præstō fuere, eoq̄ non copia modo, sed genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederentur: leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen: in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt, qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omnis fratris filij superbix infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius uitia fugerat: fordidatus cum gentilibus, clientibusq̄ in foro prehensabat singulos: orabatq̄: ne claudix genti eam iniustam maculam uellent: ut carcere, & uinculis uiderentur digni, uirum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, conditoremq̄ Romani iuris iacere uinctum inter fures nocturnos, ac latrones, auerterent ab ira parumper ad cognitionem, cogitationemq̄ animos: & potius unum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quàm propter unius odium multorum preces aspernarentur, se quoque id generi, ac nomini dare: nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ uelit succursum, uirtute libertatem recuperatam esse: clementia cōcordiam ordinum stabiliri posse. Erant, quos moueret sua magis pietate, quàm eius, pro quo agebat, causa. sed Virginius sui potius ut misererentur orabat, filiaq̄: nec gentis claudix regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virgini, & trium tribunorum preces audirent: qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem, atq̄ auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ uidebantur. Itaq̄ spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortē cōsciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidix proximus: quod in urbe fuerat, cum iniustæ uindictæ à collega dicerentur, plus tamen facta iniuria Oppio, q̄ nō prohibita inuidix fecit, testis productus: qui VII & XX enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq̄ ea gerens in conspectu populi, scissa ueste tergum laceratum uirgis ostendit: nihilum deprecans quin, si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoque ductus in uincula est: & ante iudicij diem finem ibi uitæ fecit. Bona Claudij, Oppijq̄ tribuni publicauere, collegæ eorum exilij causa solum uerterunt: bona publicata sunt, & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginiō ultimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abiit, manesq̄ Virginiæ mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petēdas pœnas uagati, nullo relicto fonte tandem quieuerunt. Ingens metus inceserat patres, uultusq̄ iam ijdem tribunorum erat: qui decemuirorum fuerat: cum M. Duillius tribunus plebis in hito salubriter modo nimix potestatis, & libertatis, inquit, nostræ, & pœnarū ex inimicis factis est. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus, nam neq̄ uetera peccata repeti iam obliterated placet: cū & noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod uim tribuniciam desyderet, spondet perpetua cōsulum

amborum in libertate uestra tuenda cura. Ea primū moderatio tribuni metum patribus dem-
psit: eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent: ut patrū salutis liberta-
tisq; prior plebeio magistratui, q̄ patricio cura fuisset: & ante inimicos satietas p̄cenarū sua-
rum cepisset: q̄ obuiam ituros licentiæ eorū cōsules appareret. multiq; erant, qui mollius con-
sultum dicerent: quod legū ab ijs laterū patres authores fuissent. neq; erat dubium: quin tur-
bato reipub. statu tēpori succubuisent. Consules rebus urbanis cōpositis, fundatoq; plebis
statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus cōiunctos iam in Algido exercitus Aeq-
uorū, Volscorumq; sustinuit cōsilio bellum. quod si extemplo rem fortunæ cōmisisset: haud
scio an (qui tum animi ab decemuirorū infelicibus auspicijs Romanis, hostibusq; erant) ma-
gno detrimento certamen staturū fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias conti-
nebat, hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant: prouocātibusq;
ad praelium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquā ex-
pectando certamen Aequi, Volsci, postquam concessum propemodum de uictoria crede-
bant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeūt. relinquitur magis castris præsiidiū,
quām satis uirium ad certamen. Quod ubi sensit consul: reddit illatum antea terrorem: instru-
ctaq; acie ultro hostem laceffit. ubi illi cōscientia quid abesset uirium detrectauere pugnam:
creuit extemplo Romanis animus: & pro uictis habebāt pauentes intra uallum. Cum per to-
tum diem stetissent intenti ad certamē: nocti cessere. & Romani quidē pleni spei corpora cu-
rabant, haudqua q̄ pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos prædatores di-
mittunt, recurritur ex proximis locis: ultiores nō inuenti. Vbi illuxit: egreditur castris Roma-
nus, uallum inuasurus, ni copia pugnae fieret. & postquam multa iam dies erat: neq; moueba-
tur quicq; ab hoste: iubet signa inferri consul, motaq; acie indignatio Aequos, & Volscos in-
cessit: si uictores exercitus uallum potius, quām uirtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagita-
tum ab ducibus signū pugnae accepere. Iamq; pars egressa portis erat: deincepsq; alij serua-
bant ordinē, in suum quisq; locū descēdentes: cum consul Romanus, prius quām totis uiribus
fulta constaret hostiū acies, intulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erant, sa-
tis explicatis ordinibus, propē fluctuantem turbam trepidantiū huc atq; illuc, circumspectan-
tiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atq; impetu, inuadit. Retulere primo pe-
dem hostes, deinde cū animos collegissent: & undiq; duces uictis ne cessuri essent, increparēt:
restituatur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat: illo die primū libe-
ros pro libera urbe Romana pugnare: sibimetipsis uicturos: non ut decemuirorum uictores
præmium essent: nō Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Roma-
ni orto, liberatore ipso: ostenderent, prioribus prælijs per duces, nō per milites stetisse ne uin-
cerent, turpe esse, cōtra ciues plus animi habuisse, quām contra hostes: & domi, quām foris ser-
uitutem magis timuisse. Vnam Virginiā fuisse: cuius pudicitia in pace periculum esset: unum
Appiū ciuem periculosa libidinis: at si fortuna belli inclinēt: omniū liberis ab tot milibus ho-
stium periculum fore. Nolle ominari, quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs
condita urbi accidere. Auentini, Sacriq; montis admonebat: ut ubi libertas parta esset pau-
cis ante mensibus: eò imperium illibatū referrent: ostenderentq; eandem indolem militibus
Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminu-
tam uirtutem populi Romani esse. Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit: aduolat dein-
de ad equites. Agite iuuenes, inquit: præstate uirtute peditē: ut honore atq; ordine præstatis,
primo concursu pedes mouit hostem: pulsum uos immisis equis exigite è campo, nō sustine-
bunt impetum: & nunc cunctantur magis, quām resistunt. Concitant equos: permittuntq; in
hostem pedestri iam turbatū pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars
libero spatio circūuecti, iam fugam undiq; capessentes plerosq; à castris auertunt. præterequi-
tantesq; absterrent peditum acies, & consul ipse, uisq; omnis belli fertur in castra, captisq; cū
ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnae fama perlata non in urbem modo, sed
in Sabinos ad alterū exercitū, in urbe lætitia modo celebrata est: in castris animos militū ad
æmulandū decus accēdit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiēdo, prælijsq; leuibus expe-
riundo,

riundo, assuefecerat sibi potius fidere, quàm meminisse ignominia decemvitorū ductu accepta: paruaq; certamina in summam totius profecerāt spei. Nec cessabāt Sabini feroces ab re priore anno bene gesta laceffere atque instare, rogitantes quid latrocinij modo procurfantes pauci, recurrentesq; tererent tempus? & in multa praelia, paruaq; carperent summam unius belli: quin illi congregederēt acie: inclinandamq; semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorū erat: indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterum exercitū uictorē in urbem rediturū: sibi ultro per cōtumelias hostem insultare. quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit: cōcio: ne aduocata, Quemadmodū, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror uos milites audisse, qualem liberi populi exercitū decuit esse, talis fuit, consilio collegæ, uirtute militum uictoria parata est. Quod ad me attinet: id consilij, animiq; habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis, & trahi bellum salubriter, & mature perfici potest, si trahendū est: ego ut in dies spes, uirtusq; uestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiā, si iam satis animi est: decerniq; placet, agite eum clamorem: qualem in aciem sublaturi estis: tollite hic indicem uoluntatis, uirtutisq; uestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod bene uertat, gesturū se illis morē, posteroq; die in aciem deducturū, affirmat, reliquum diei apparandis armis consumptū est. Postero die simul instrui Romanā aciem Sabini uidere: & ipsi iam pridem auidi certaminis procedunt. Praelium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, ueteris perpetuaq; alterum gloria, alterū nuper noua uictoria elatum. Consilio etiam Sabini uires adiuuere, nam cum æquassent aciem: duo extra ordinem millia, quæ in sinistrū cornu Romanorū in ipso certamine impressionem facerent: tenuere, quæ ubi illatis ex transuerso signis degrauebant propè circūuentum cornu: equites duarum legionū sexcenti ferè ex equis desiliunt: cedentibusq; iam suis prouolant in primum: simulq; & hosti se opponunt: & æquato primum periculo, pudore deinde animos peditū accendūt. uerecūdiæ erat: equitē suo, alienoq; Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse. Vadunt igitur in praeliū ab sua parte omīssum: & locū, ex quo excesserant, repetūt: momentoq; nō restituta modo pugna: sed inclinatur etiam Sabinis cornu: eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit: transuolat inde in partē alterā suis uictoriae nuntius: simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suæ partis ualidiore cornu, impetum facit, non aliorū eo praelio uirtus magis enituit. Consul prouidere omnia: laudare fortes: increpare, sicubi segnior pugna esset, castigati fortium statim uirorum opera edebant: tantumq; hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undiq; omnes connixi hostem auertunt: nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad prædā relinquunt. ibi nō sociorū sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorū amissas recipit. Gemina uictoria duobus bifariam praelijs, parata, maligne senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit, populus iniussu & altero die frequēs ijt supplicatum, & hæc uaga, popularisq; supplicatio studijs propè celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad urbem accessere: senatumq; in Martium campum euocauere, ubi cum de rebus ab se gestis agerent: questi primores patrū: senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi, itaq; inde cōsules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est: (circū iam tum Apollinarem appellabant) auocauere senatum, ubi cum ingenti cōsensu patrū negaretur triumphus: L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum: multis dissuasum prodeuntibus: maxime C. Claudio uociferante: de patribus, nō de hostibus cōsules triūphare uelle, gratiamq; pro priuato merito in tribunū, nō pro uirtute honorē peti, nunq; ante de triumpho per populum actū: semper æstimationē, arbitriumq; eius honoris penes senatū fuisse: ne reges quidē maiestatem summi ordinis imminuissē, ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerēt: ut nullum publicum cōsiliū sinerent esse, ita demū liberam ciuitatē fore: ita æquatas leges: si sua quisq; iura ordo, suam maiestatem teneat, in eandē sententiā multa & à cæteris senioribus patrū cū essent dicta: omnes tribus eam rogationē acceperūt. Tum primū sine autoritate senatus populi iussu triumphatū est. Hæc uictoria tribunorū, plebisq; propè in haud salubrem luxuriā uertit, conspiratione

cōspiratione inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerētur: & quō suā minus cupiditas emi-
neret: consulibus quoq; cōtinuarent magistratū. consensum patrum causabantur: quo per con-
tumeliam cōsulum iura plebis labefactata essent. quid futurū, nondum firmatis legibus si no-
uos tribunos per factiones suas cōsules adorti essent: non enim semper Valerios, Horatiosq;
consules fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam utili ad tempus, ut co-
mitijs præesset, potissimū M. Duillio sorte euenit, uiro prudenti, & ex cōtinuatione magistra-
tus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tribunis negaret ullius se rationem
habiturū: pugnarentq; collegæ ut liberis tribus in suffragiū mitteret: aut cōcederet fortem co-
mitiorū collegis, habituris è lege potius comitia, quàm ex uoluntate patrū: iniecta cōtentione
Duillius cōsules ad subsellia accitos cum interrogasset, quid de comitijs cōsularibus in animo
haberent: respondissentq; se novos cōsules creaturos: authores popularis sententiæ haud po-
pulares nactus, in concionē cum ijs processit. ubi cum cōsules producti ad populum, interro-
gatiq; si eos populus Romanus memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ, re-
rumq; gestarum, consules iterū faceret: quidnam facturi essent: nihil sententiæ suæ mutassent:
collaudatis cōsulibus, quod perseuerarent ad ultimum dissimiles decemuirorum esse, comitia
habuit. & quinq; tribunis plebis creatis, cum præ studijs aperte petentium nouem tribuno-
rum alij candidati tribus non explerent: conciliū dimisit: nec deinde comitiorū causa habuit.
satisfactum legi aiebat: quæ numero nusquā præfinito tribunis, modo ut relinquerentur, san-
ciret: & ab ijs, qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmē: in quo.

Si tribunos plebis decem rogabo: si qui uos minus hodie decem tribunos plebis fecerint:
hi tum utiq; quos sibi collegas cooptassent: ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint: ut
illi, quos hodie tribunos plebei feceritis. Duillius cum ad ultimum perseuerasset, negando
xv. tribunos plebis rempublicam habere posse: uicta collegarum cupiditate, pariter patri-
bus, plebiq; acceptus magistratu abiit. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uo-
luntatem fouerunt: duos etiam patricios, consularesq;, Sp. Tarpeium, & A. Aeternium coo-
ptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad
patrum, aut plebis causam inclinati otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus ple-
bis infestus patribus, quod se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captū, proditumq; à colle-
gis aiebat: rogationem tulit: ut qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret: is usq; eò ro-
garet: dum x tribunos plebis faceret. infectandisq; patribus, unde Aspero etiam inditū est
cognomen: tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus, & C. Julius consules facti, con-
ciones tribunorū aduersus nobilium iuuentutē ortas, sine infectatione potestatis eius, cōserua-
ta maiestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum Volcorū, & Aequorū delectu susti-
nendo, rem ab seditionibus cōtinuere: urbano quoq; otio foris omnia trāquilla esse affirman-
tes, per discordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis concordiæ quoq; intestinæ causa
fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat, quiescētī plebi ab iunioribus patrū
iniuriæ fieri cceptæ, ubi tribuni auxilio humilioribus essent: in primis parum proderat: dein-
de ne ipsi quidē inuiolati erant, utiq; postremis mensibus cum & per cōtiones potentiorum
iniuriā fieret: & uis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermē esset:
iamq; plebs ita in tribunatu ponere aliqd spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tan-
tum se biennio habuisse. Seniores cōtra patrum ut nimis feroces suos credere iuuenes esse: ita
malle, si modus excedēdus esset, suis q; aduersarijs superesse animos, adeo moderatio tuēdæ
libertatis, dum æquari uelle simulando ita se quisq; extollit, ut deprimat aliū: in difficili est: ca-
uendoq; ne metuant homines, metuendos ultro se efficiūt: & iniuriā à nobis repulsam, tanq;
aut facere aut pati necesse sit: iniūgimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartū, & Agrippa
Furius cōsules inde facti, nec seditionē domi, nec foris bellū acceperūt: sed imminebat utrūq;
Iam nō ultra discordia ciuiū reprimi poterat: & tribunis, & plebe incitata in patres: cum dies
alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarū primū strepi-
tum uelut signo accepto arma cepere Aequi, ac Volsci: simul quod persuaserant ijs duces cu-
pidi prædarum: biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe
imperium.

imperium. eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem: nec pro
 comuni iam patria Romam esse. quicquid irarum, simultatumque cum externis fuerit, in ipsos
 uerti. occætos lupos intestina rabie opprimendi occasione esse. Cōiunctis exercitibus Lati
 num primū agrum populati sunt: deinde postquā ibi nemo uindex occurrebat: tum uero ex
 ultantibus belli authoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabūdi regione portæ Esquilinæ ac
 cessere, uastationē agrorum urbi per contumeliam ostentantes. unde postquā inulti prædam
 præ se agentes retro ad Corbionē agmine iere: Quintius consul ad concionē populum uoca
 uit. ibi in hanc sententiam locutū accipio. Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites sum: ta
 men cum pudore summo in concionē uestrā processi: hoc uos scire: hoc posteris memoriæ tra
 ditum iri: Aequos, & Volscos uix Hernicis modo pares, T. Quintio quartū cōsule ad mœniā
 urbis Romæ impune armatos uenisse. hanc ego ignominiā (quanquam iamdiu ita uiuitur: is
 status rerū est: ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimū imminere anno scissem: uel exi
 lio, uel morte, si alia fuga honoris nō esset: uitaessem. Ergo si arma illa uiros habuissent, quæ in
 portis fuere nostris: capi Roma me consule potuit: satis honorū, satis superque uitæ erat: mori
 consulem tertium oportuit. Quē tandem ignauissimi hostiū contempserunt: nos consules: an uos
 Quirites: si culpa in nobis est: auferte imperiū indignis: & si id parū est, insuper pœnas expe
 dite. si in uobis: nemo deorū, nec hominum sit, qui uestra puniat peccata Quirites: uosmet tan
 tum eorū pœniteat. Non illi uestrā ignauiam cōtempserunt: nec suæ uirtuti consili sunt: quippe
 toties fusi, fugatique, castris exuti, agro mulctati, sub iuouē missi, & se, & uos nouere. discordia or
 dinum est uenenū urbis huius: patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis
 libertatis est modus: dum tedet uos patriciorū, nos plebeiorū magistratum: sustulere illi ani
 mos. Prò deūm fidē: quid uobis uultis: tribunos plebis cōcupistis: cōcordiæ causa cōcessimus.
 decē uiros desyderastis: creati passi sumus. decem uirorū uos pertesum est: coegimus abire ma
 gistratu: manēte in eisdem priuatos ira uestra, mori, atque exulare nobilissimos uiros, honora
 tissimosque passi sumus. tribunos plebis creare iterū uolulistis: creastis, cōsules facere uestrarum
 partiū, etsi patribus uidebamus iniquum: patriciū quoque magistratū plebi donū fieri uidimus.
 auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus sub titulo
 æquandarū legū, nostra iura oppressa tulimus: & ferimus. Qui finis erit discordiarū: ecquan
 do unam urbem habere: ecquando cōmunem hanc esse patriam licebit: Victi nos æquiore
 animo quiescimus, quā uos uictores. satisne est, nobis uos metuendos esse? Aduersus nos
 Auentinum capitur: aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè
 captas: & scandentē in aggerem Volscum hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati
 estis. Agitēdum, ubi hic curiam circūfederitis: & forū infestum feceritis: & carcerem impleueri
 tis principibus: hisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam. aut si ne
 hoc quidem audetis: ex muris uisite agros uestros ferro, ignique uastatos: prædam abigi: sumā
 re incensa passim tecta. Atenim cōmunis res per hæc loco est peiore. ager uritur: urbs obside
 tur: belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt: iam uni
 cuique ex agris sua damna nuntiabūtur. quid est tandem domi, unde ea expleatis: tribuni uo
 bis amissa reddent, ac restituent: uocis, uerborumque quantū uoletis, ingerent, & criminum in
 principes, & legum aliarū super alias, & cōcionum, sed ex illis concionibus nunquam uestrum
 quisquam re, fortunaque domū auctior rediēt. Equis retulit aliquid ad coniugem, & liberos,
 præter odia, offensiones, similtates publicas priuatasque: à quibus semper non uestra uirtute,
 innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis. At hercules cum stipendia nobis consulibus, nō tri
 bunis ducibus, & in castris, non in foro faciebatis: & in acie uestrum clamorem hostes, non in
 concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum glo
 riæque simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc onera
 tum uestris fortunis hostē abire finitis. Hærete affixi cōcionibus: & in foro uiuite: sequitur uos
 necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos, & Volscos proficisci: ante portas est
 bellum. si inde non pellitur: iam intra mœnia erit: & arcem, & Capitolium scandet: & in do
 mos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi, & educi exercitum in

Algidum

Algidū iussit. sedemus desides domi, mulierū ritu inter nos altercantes, praesenti pace laeti, nec cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturum: His ego gratiora dictu alia esse scio; sed me uera, pro gratis loqui, & si meū ingeniū nō moneret, necessitas cogit. uellem equidem uobis placere Quirites: sed multo malo uos saluos esse: qualicūq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita cōparatum est: ut qui apud multitudinem sua causa loquitur: gratior eo sit, cuius mens nihil praeter publicum cōmodum uidet. nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinūt: uestra uos causa incitare, & stimulare putatis. concitati aut honori, aut quaestui illis estis. & quia in concordia ordinum nullos se usquā esse uident: malae rei se, quā nullius, turbarum ac seditionū duces esse uolunt. Quarū rerū si uos rediū tandem capere potest: & patrū, uestrosq; antiquos mores uultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso: nisi paucis diebus hos populatores agrorū nostrorum fusos, fugatosq; castris exuero: & à portis nostris, moenibusq; ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nūc uos attoniti estis: trāstulero. Raro aliās tribuni popularis oratio acceptior plebi, quā tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoque, quae inter tales metus detrectationem militiae, telum acerrimum aduersus patres habere solita erat: bellum, & arma spectabat, & agrestiū fuga, spoliatiq; in agris, & uulnerati foediora ijs, quae subiiciebantur oculis, nuntiantes, totam urbem ira impleuere. In senatum ubi uentum est: ibi uero in Quintiū omnes uersi, ut unum uindictam maiestatis Romanae intueri: & primores patrum dignam dicere concionē imperio consulari, dignam tot consulatibus antea actis, dignam uita, omni plena honorū saepe gestorū, saepius meritorū, alios consules aut per proditionē dignitatis patrum plebi adulatos: aut acerbe tuendo iura ordinis asperiores domādo multitudinem fecisse: T. Quintium orationē memorem maiestatis patrum, concordiaeq; ordinū, & temporum in primis habuisse. orare eum, collegamq; ut capefferent rempublicam, orare tribunos: ut uno animo cum cōsulibus bellum ab urbe, ac moenibus propulsari uellent: plebemq; obedientem in re tam trepida patribus praebent. appellare tribunos cōmunem patriam: auxiliumq; eorum implorare, uastatis agris, urbe propè oppugnata. Consensu omniū delectus decernitur: habeturq;. Consules cum in concione pronuntiaissent: tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio aessent: cognoscendis causis eorū, qui nomina non dedissent: bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuetus affuit postero die. cohortes sibi quaeq; centuriones legerūt: bini senatores singulis cohortibus praepositi. Haec omnia adeo mature perfecta accepimus: ut signa eo ipso die à quaestoribus ex arario prompta, delataq; in campū, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus ueterū militum uoluntate sequētib; manferit ad decimum lapidem, insequens dies hostem in conspectum dedit: castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta, tertio die cum ira Romanos, illos, cum toties rebellassent, conscientia culpae, ac desperatio irretaret: mora dimicādi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari: quod saluberrimum in administratione magnarū rerum est: summa imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & praelatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat, cōmunicando consilia, laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitiū equitibus praeficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauerunt, haud seugniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam hostiū aciem cum equitatu perripuit, unde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquā hostis turbatos ordines resciceret: terga impugnaire hostium satius uisum est. momentoq; temporis in auersam incurfando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes: ni suo proprio eum praelio equites Volscorum, & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi uero Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circūuentos, interclusosq; ab suis uociferans, ni equestre praelium connixi omni ui perficerēt, nec fugare equitem integrum satis esse, conficerent equos, uirosq; nequis reueheretur inde ad praeliū: aut integret pugnā, non posse illos resistere sibi: quibus conferta peditū acies cessisset. Haud surdis auribus dicta, impressione una totum equitatum sudere: magnam uim ex equis praecipitauerunt.

taure: ipsos, equosque spiculis confodere. Is finis pugnae equestris fuit. Tunc adorti peditum acies, nuncios ad consules rei gestae mittunt: ubi iam inclinabatur hostium acies, nuncius deinde & uincens Romanis animos auxit: & referentes gradum perculit Aequos. In media primum acie uinci coepti: qua permissus equitatus turbauerat ordines, sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli coeptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa aetate, uiribusque ferox cum omni parte pugnae melius rem geri, quam apud se uideret: accepta signa ab signiferis ipse inferre, quaedam iacere etiam in confertos hostes coepit, cuius ignominiae metu concitati milites inuasere hostem, ita aequata ex omni parte uictoria est. Nuncius tum a Quintio uenit: uictorem iam se imminere hostium castris: nolle irrumperere antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse, si iam fudisset hostes: conferret ad se signa: ut simul omnis exercitus praeda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorem collegam, castrisque hostium uenit, ibi paucis defendentibus, momentoque fuis, sine certamine in munitiones irrumpunt: praedaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quae populatione agrorum amissae erant: reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum eis ab senatu, accipio: nec traditur causa sperati, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum conicio: cum Valerio, atque Horatio consulibus, qui praeter Volcos, & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pererant: negatus ab senatu triumphus esset: uerecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quam meritorum habita uideretur. Victoriā honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini, atque Ardeates de ambiguo agro cum saepe bello certassent: multis inuicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam uenissent: concilio populi a magistratibus dato, magna contentione actum, iamque editis testibus cum tribus uocari, & populum inire suffragium oporteret: consurgit P. Scaptius de plebe magno natu. Et, si licet, inquit, consules de re publica dicere: errare ego populum in hac causa non patiar. Cum ut uanum eum negarent consules audiendum esse: uociferantemque prodi publicam causam, summo uerum iussissent: tribunos appellat. Tribuni, ut fere semper reguntur a multitudine magis, quam regunt: dedere cupidae audiendi plebi ut quae uellet, Scaptius diceret. Ibi inquit: annum se tertium & octogesima agere: & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, sed uicesima iam stipendia merentem: cum ad Coriolos sit bellatum, eo se rem uetustate oblitterata, caeterum suae memoriae infixam afferre, agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse: captisque Coriolis iure belli publico cum populo Romani factum, mirari se: quoniam more Ardeates, Aricinique, cuius agri ius nuncque usurpauerint incolumi Coriolana re: eum se a populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint: intercepturos sperent. Sibi exiguum uitae tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro parte uirili manu cepisset: eum senex quoque uoce, quae una posset, uindicaret. magnopere se suadere populo: ne inutili pudore suam ipse causam daret. Consules cum Scaptium non silentio modo, sed cum assensu etiam audiri animaduertissent: deos, hominesque testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt, cum his circumire tribunos: orare: ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent iudices, in suam rem litem uertendo: cum praesertim, etiam si fas sit curam emolumentum sui iudicium esse: nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur: quantum amittatur alienae iniuria sociorum animis, nam famae quidem, ac fidei damna maiora esse, quam quae aestimari possent. Hoc legatos referre domum: hoc uulgari: hoc socios audire: hoc hostes: quo cum dolore hos: quo cum gaudio illos: Scaptione hoc concionali seni assiggnaturos putarent finitimos populos: clarum hoc fore imagine Scaptij: populum Romanum quadruplatoris, & interceptoris litis alienae personam laturum, quem enim hoc priuatae rei iudicem fecisse: ut sibi controuersiosam adiudicaret rem: Scaptium ipsum id quidem, etsi praemortuum iam sit pudoris, non facturum. Haec consules, haec patres uociferantur, sed plus cupiditas, & auctoritatis Scaptius ualet, uocatae tribus iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse, nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret, nunc haud sane quicquam causae bono leuatur dedecus iudicij, idque non Aricinis, Ardeatibusque, quam patribus Romanis, foedius atque acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus, & ab externis mansit.

HOS secuti M. Genutius, & P. Curiatius cōsules. Fuit annus domi, forisq̄
 infestus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canu-
 leius tribunus plebis rogationem promulgauit: qua contaminari sangui-
 nem suum patres, cōfundiq̄ iura gentium rebantur: & mentio primo sen-
 sim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri: eò processit
 deinde: ut rogationem nouem tribuni promulgarent: ut populo potestas
 eilet, seu de plebe, seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uero si fieret: non uulgari modo
 cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læ-
 ti ergo audiere patres: Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse: & Veientes
 depopulatos extrema agri Romani: & Volscos, Æquosq̄ ob communitam Verruginem fre-
 mere, adeo uel infelix bellum ignominiosa paci præferabant. His itaq̄ in maius etiã acceptis,
 ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciæ: delectus haberi, bellum, ar-
 maq̄ ui summa apparari iubent: si quo intentius possit, quàm T. Quintio consule, apparatus
 sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu uociferatus: nequicquam territando consules auertere
 plebem à cura nouarum legum: nunquam eos se uiuo delectum habituros, antequàm ea, quæ
 promulgata ab se, collegisque essent: plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eo-
 dem tempore & consules senatum in tribunū, & tribunus populum in consules incitabat. Ne-
 gabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios, uentū iam ad finem esse: domi plus
 belli concitari, quàm foris, id adeo non plebis, quàm patrum, neq̄ tribunorum magis, quàm
 consulum culpa accidere, cuius rei præmium sit in ciuitate: eam maximis semper auctibus cre-
 scere: sic pace bonos, sic bello fieri, maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis
 uniuersisq̄ semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus
 accepissent: quam liberis tradituri essent: & quemadmodum plebs gloriari posset auctiorem,
 amplioresq̄ esse, finem ergo non fieri, nec futurum: donec quàm felices seditiones, tam hono-
 rati seditionum authores essent. Quas, quantasq̄ res C. Canuleium aggressum: colluione
 gentium perturbationem auspiorum publicorum, priuatorumq̄ afferre: nequid synceri, ne-
 quid incōtaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit, quā enim
 aliam uim cōnubia promiscua habere: nisi ut ferarum propè ritu uulgentur cōcubitus plebis,
 patrumq̄: ut qui natus sit: ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit,
 dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id uideri: quod omnia diuina, huma-
 naq̄ turbentur: iam ad consulatum uulgi turbatores accingi: & primo, ut alter consul ex plebe
 fieret, id modo sermonibus tentasse: nūc rogari: ut, seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus
 consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quenq̄. Canuleios igitur, Ici-
 liosq̄ consules fore, ne id Iupiter optimus maximus sineret: regis maiestatis imperium eò re-
 cidere, & se millies morituros potius: quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur, certū ha-
 bere: maiores quoq̄, si diuinassent, concedendo omnia nō mitiorem in se plebem, sed asperio-
 rem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet di-
 micationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concess-
 sum sit de tribunis: iterum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos
 plebis, & patres esse, aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusq̄ serò,
 quàm nunquam obuiam eundum audaciæ, temeritatiq̄, illi ne ut impune primo discordias se-
 rentes, concitent finitima bella: deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem defen-
 diq̄ prohibeant: & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes
 non patiantur. Sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam uictoris
 patres accipi sinant, delectum haberi prohibitorium, quid esse aliud, quam minari se prodiu-
 rum patriam: oppugnari, atq̄ capi passurum: quid eam uocem animorum, non plebi Roma-
 næ, sed Volscis, & Æquis, & Veientibus allaturam: nōne Canuleio duce se speraturos Capi-
 tolium, atq̄ arcem scandere posse: si patribus tribuni cum iure, ac maiestate adempta, animos
 etiam eripuerint: Cōsules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus ho-
 stium arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus
 consules

consules ita differuit. Quantopere uos Quirites contemnerent patres: quàm indignos duce-
 rent, qui una secum urbe intra eadem mœnia uiueretis: sepe equidem & ante uideor animad-
 uertisse: nunc tamen maxime: quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus
 quid aliud, quàm admonemus ciues nos eorum esse: et si non easdem opes habere, eandem ta-
 men patriam incolere? Altera cōnubiū petimus: quod finitimis, externisque dari solet. nos qui-
 dem ciuitatem, quæ plus quàm connubiū est: hostibus etiam uictis, dedimus. Altera nihil no-
 ui ferimus: sed id, quod populi est: repetimus, atque usurpamus: ut quibus uelit, populus Roma-
 nus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus mo-
 do penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? uiolatosque denuntient sa-
 cro sanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur: ut quibus uelit, cōsu-
 latum mandet: & non præciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, adipiscen-
 di summi honoris: stare urbs hæc nō poterit: de imperio actum est? Et perinde hoc ualet: ple-
 beius ne consul fiat: tanquam seruum, aut libertinum aliquis consulem futurum dicat. Ecquid
 sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis uobis huius partem, si liceat, adimant. quod spirā-
 tis: quod uocem mittitis: quod formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (si dijs pla-
 cet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commenta-
 rios pontificum admittimur: ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiā sciunt: consules
 in locum regum successisse, nec aut iuris, aut maiestatis quicquam habere, quod nō in regibus
 ante fuerit: en unquam creditis fando auditum esse: Numam Pompiliū non modo non pa-
 triciū, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus au-
 thoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquiniū nō modo Romanæ, sed ne Italicæ quidem
 gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinij, uiuis liberis Anci, regem factum?
 Seruiū Tullium post hunc captiuā Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio &
 uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens
 urbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullū fastiditur genus, in quo eniteret uirtus: cre-
 uit imperium Romanum. pœniteat nunc uos plebeij consulis: cum maiores nostri aduenas re-
 ges non fastidierint: & ne regibus quidem exactis clausa urbs fuerit peregrinæ uirtuti. Clau-
 diam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatē modo accepimus, sed etiam
 in patriciorum numerū. Ex peregrinōne patricius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex
 plebe, præcisa consulatus spes erit? Vtrum tandem nō credimus fieri posse, ut uir fortis, ac stre-
 nuus, pace belloque bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an ne si sit
 quidem, ad gubernacula reip. accedere eum patiemur? potiusque decemuiris teterrimis morta-
 lium, qui tum omnes ex patribus erant: quàm optimis regum nouis hominibus similes consu-
 les sumus habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nul-
 lāne res noua institui debet? & quod nondum est factum: multa enim nondum sunt facta in
 nouo populo: ea ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante
 nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt. census in ciuitate, & descriptio centuriarum, clas-
 siumque nō erat: ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant: regibus exactis creati
 sunt. dictatoris nec imperium, nec nomē fuerat: apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles,
 quæstores nulli erant: institutum est ut fierent. decemuiros legibus scribēdis intra decem hos
 annos & creauimus: & è republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita
 & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium, hominumque instituantur?
 Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset: non decemuirū tulerunt paucis his annis
 pessimo exemplo, cum summa iniuria plebis: an esse ulla maior, aut insignior contumelia po-
 test: quàm partem ciuitatis uelut contaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud,
 quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinqui-
 tatibus immisceamur? Cauent ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatem istam ue-
 stram: quam plerique oriundi ex Albanis, & Sabinis, non genere, nec sanguine, sed per coopta-
 tionem in patres, habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram
 seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque uestras filias, sororesque

etiam, enubere sinendo è patribus? Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorum ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coëgisset. uerumenim/ uero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum ple/ bi est. cur enim non confertis: ne sit connubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubiq; semper fuit: ut in quam cuiq; fœminæ conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret: id uos sub legis superbissimæ uincula conijci/ tis: qua dirimatis societatem ciuilem: duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis: ne uici/ nus patricio sit plebeius: ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat: quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit: si patriciam plebeius: quid iuris tandem mutatur: nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod nos ex connubio uestro pe/ tamus, quicquam est: præterquam ut hominum, ut ciuium numero simus. nec uos (nisi in con/ tumeliam, ignominiamq; nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem populi Romani, an uestrum summum imperium est? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si ue/ lit, iubere legem, an ut quæq; rogatio promulgata erit: uos delectum pro pœna decerneretis: & simul ego tribunus uocare tribus in suffragium cœpero: tu statim consul sacramento iuniores adiges: & in castra educes: & minaberis plebi: minaberis tribuno. Quid? si non quantū istæ minæ aduersus plebis consensum ualere, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consul/ tum uolebatis, certamine abstinuistis: an ideo non est dimicatum: quod quæ pars firmior, ea/ dem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos uestros illi tentabunt semper: uires non experientur. Itaq; ad bella ista, seu falsa, seu uera sunt: consules parata uobis plebs est: si connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, miseriq; ue/ uobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores uiris strenuis, & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æquæ libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atq; imperitare licet. Si hæc impedit aliquis: ferte sermonibus, & multi/ plicate fama bella. nemo est nomen daturus: nemo arma capturus: nemo dimicaturus pro su/ perbis dominis: cum quibus nec in re publica honorum, nec in priuata connubijs societas est. Cum in concionem & consules processissent: & res à perpetuis orationibus in altercationem uertisset: interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse uere, sic parum utiliter in præsens certamen respondit: quod nemo plebeius auspicia haberet, ideoq; decemuiros cōnubium diremisit: ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit: quod auspiciari tanquam inuisi dijs immortalibus negarētur posse. Nec ante finis contentionum fuit: cum & tribunum acerrimum authorem plebs nacta esset: & ipsa cum eo pertinacia certaret: quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur, consensere: ita maxime rati contentionem de plebeis cōsulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bel/ lum dilatuos esse: contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Ca/ nuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens esset: accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa uir pugnant: & crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consu/ les, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset: consilia principum domi habe/ bant. apparebat, aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius, atq; Horatius non intererant consilijs. C. Claudij sententiæ abhorrebant à cæde, uiolandisq; quos fœdere iccto cum plebe sacrosantos accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est: ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex patribus, ac plebe creari sinerent: de con/ sulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitibus tribu/ nis cōsulari potestate tribus creandis indicuntur, quibus indictis, extemplo quicunq; aliquid seditiose dixerat, aut fecerat: quàm maxime tribunicij & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio primo irritata plebe adipiscendi ho/ noris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo coacti tamen à primoribus, petiere: ne cessasse possessione reipub. uiderentur. Euentus eorum comitiorum docuit:

docuit: alios animos in contentione libertatis, dignitatisq̄, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, cōtentus eo: quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam, æquitatemq̄, & altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris: quæ tum populi uniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quàm urbs Roma condita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum incunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius, quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt, qui propter adiectum Æquorum, Volscorumq̄ bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo cōsules obire tot simul bella nequirent: tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius: quia tertio mense q̄ inierunt, augurum decreto, perinde ac uitio creati honore abiere: quod C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat: parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardeatibus Romam uenerunt, ita de iniuria querentes: ut si demeretur ea, in fœdere atq̄ amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est: iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quod nullo nec exemplo, nec iure fieret, cōcordiæ etiam ordinum causa, si Ardeates sua tempora expectare uelint: arbitriumq̄ senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant: fore, ut postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantq̄ patribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur: ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent: comiter dimissi. Patricij, cum sine curuli magistratu respublica esset: coiere: & interregem creauere. contentio, consulésne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac senatus consulum comitia: tribuni plebis, & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres: quia & plebs patricijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare superedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sua: quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoq̄ plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat, L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Idq̄ monumenti est, consules eos illo anno fuisse: qui neq̄ in annalibus prisca, neq̄ in libris magistratuum inueniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt: eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermisita nomina consulum horum. Licinius Macer author est & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent: & domi otium fuit. Hunc annū, seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoq̄ habuit: sequitur annus haud dubijs consulibus, M. Geganio Macrino iterum, T. Quintio Capitolino quintum consule. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est: ut morum, disciplinæq̄ Romanæ penes eam regimen, senatus equitumq̄ centuriæ, decoris dedecorisq̄ discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq̄ locorū, uectigalia populi Romani sub nutu, atq̄ arbitrio essent. ortum autem initium rei est: quod in populo per multos annos incenso neque differri census poterat: neq̄ consulibus, cum tot populorum bella imminerent: operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est: rem operosam, ac minime consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæq̄ & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in republica essent: læti acceperunt: id quod euenit, futurum credo etiam rati: ut mox ope eorum, qui præessent, ipsi honori ius, maiestatemq̄ adijcerent. & tribuni (id, quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi ministerij procurationem intuentes, ne in paruis quoq̄ rebus incommode aduersarentur: haud sanè tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniumq̄, quorum de consulatu dubitabatur: ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent: censui agendo populus suffragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur: legati ab Ardea ueniunt, pro ueterrima societate, renouatoq̄ fœdere recenti auxilium propè euersæ urbi implorantes. frui nanque pace optimo

consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit. quorum causa, atque initium traditur ex certamine factionum ortum: quæ fuere, eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames, morbiue: quæque alia in deum iras uelut ultima publicorum malorum uertunt. Virginem plebei generis maxime forma notam petiere iuuenes: aliter uirgini genere par, tutoribus fretus: qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re, præter quam forma captus, adiuuabant cum optimatum studia: per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetravit, nobilis superior iudicio matris esse: quæ quam splendidissimis nuptiis iungi puellam uolebat, tutores in ea quoque re partium memores, ad iuuatendere. Cum res peragi intra parietes nequisset: uentum in ius est, postulatu audito matris, tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit, namque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palam in foro concionati, manu facta uirginem ex domo matris rapiunt, aduersus quos eo infestior coorta optimatum acies sequitur accensum iniuria iuuenem, fit prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta colle quodam capto in agros optimatum cum ferro, ignique excursionem facit, urbem quoque omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, oblidere parat, nec ulla species, cladesque belli abest: uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti utrique domi armorum, bellique est uisum, optimates Romanos ad auxilium urbis oblesæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciure. Priores Volsci duce Æquo Ciuilio Ardeam uenerunt: & mœnibus hostium uallum obiecere. Quod ubi Romam est nuntiatum: extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit: præcipitque iam die curare corpora milites iubet, quarta deinde uigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatum est: ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quam a se urbem uiderent, & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat: qua ex oppido sui commeare possent, Volscus imperator, qui ad eam diem non comœatu præparato, sed ex populatione agrorum raptis in diem frumento aluisset militem: postquam septus uallo repente inops omnium rerum erat: ad colloquiū consule euocato, si soluendæ obsidionis causa uenerit Romanus: abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, uictis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse, dedit imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos se esse, & imperio parere, aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, uictoriam potius ex Volscis, quam pacem infidam Romam relaturum, Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscisa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad preces à certamine uersi, dedito imperatore, traditisque armis sub iugum missi, cum singulis uestimentis ignominie, cladisque pleni dimittuntur, & cum haud procul urbe Tusculum confedissent: uetere Tusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, uix nuntiis cædis relictis, Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamque iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant, senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redijt: Ciuilio Volscorum duce ante currum ducto: prælatisque spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Equauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordie, pacisque domesticam curam, iura infimis, summisque moderando, ita tenuit: ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos auctoritate plura, quam certamine tenuit, quinque consulatus eodem tenore gesti, uitaque omnis consulariter acta, uerendum penè ipsum magis, quam honorem faciebant, eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem, Fabius, & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi, forisque gestarum succedere se cernebant: maxime autem me-

morabilem

morabilem annum apud finitimos socios, hostesq; esse: quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicij: senatusconsultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset: coloni eò præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas: ut plebem, tribunosq; falleret iudicij rescindendi consilium in initum. cõsenserant autem: ut multo maiore parte Rutulorum colonorum, quàm Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur: nisi is, qui interceptus iudicio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuisus esset: gleba ulla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clælius Siculus, M. Eburcius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset: cum plebem offendissent: ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis, iustitiæq; habebant: uitauerunt. Pax domi forisq; fuit, & hoc, & in sequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso consulibus. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto uoti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsitæ. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neq; ut de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset ut consularentur patres, consul, an tribunorum placeret comitia haberi: consules creati iussi sunt. ludibriosq; erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis neq; bello, neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Gegano Macrino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum absuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent: uix ope deorũ omnium res sisti potuisset. Cœpere à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine cõcionum & urbis, deserto agrorũ cultu. nam utrũq; traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulcre plebem haud aduersante senatu: ut L. Minutius præfectus annonæ crearetur: felicius in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui: quanquam postremo annonæ quoq; leuatæ haud immeritam gratiam, & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra marisq; nequicquam missis, nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est: & nullũ momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, confiteri cogendo frumentum, & uendere quod usui menstuo superesset: fraudandoq; parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, quàm leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa potius, quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædiues: rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento namq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitem, clientiumq; ministeria cõempto, (quæ credo ipsa res ad leuandam publicam cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemq; hoc munere delinitam, quacunq; incederet conspectus, elatusq; supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum ei fauore, ac spe despondentem. Ipse, ut est animus humanus insatiabilis eo quod fortuna spondet: ad altiora, & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis patribus esset: de regno agitare, id unum dignum tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandum esset: præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum necdum compositis, maturisue satis consilijs, oppressit. Consul sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minime opportunus uir nouati res: collega additur ei Agrippa Menenius: cuius Lanato erat cognomen, & L. Minutius præfectus annonæ, seu refectus: seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim cõstat: nisi in libros linteos utroq; anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem reip. curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat:

cum in utraq; domo genus idem hominum uersaretur: rem compertam ad senatum refert: te-
 la in domum Melij conferri: eumq; conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse:
 tempus agenda rei nondum stare: cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad
 prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se penè, quàm
 tutum fuerit, ne cuius incerti, uaniq; author esset: ea deferre. Quæ postquàm sunt audita: & un-
 diq; primores patrum & prioris anni consules increparent: quod eas largitiones, cæterusq; ple-
 bis in priuata domo passi essent fieri: & novos consules, quod expectassent, donec à præfecto
 annonæ tanta res ad senatum deferretur: quæ consulem non authorem solum desyderaret,
 sed etiam uindicem: tum T. Quintius, consules immerito increpari ait: qui constricti legibus
 de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu
 ad eam rem pro atrocitate uindicandam, quantum animi haberent, opus esse non forti solum
 uiro, sed etiam libero, exolutoq; legum uinculis. Ita q; se dictatorem L. Quintium dicturum.
 ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere:
 & quid sibi uellent, rogitare: qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum un-
 diq; plus in illo senili animo non consilij modo, sed etiam uirtutis esse, quàm in omnibus alijs
 dicerent: laudibusq; haud immeritis onerarent: & consul nihil remitteret: precatus tandem
 deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno, dedecoriue rei
 publicæ esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilius Halam magistrum equitum
 dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset: conuersaq; in eum plebs no-
 uitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperij
 cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam ma-
 iestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsisset? rogi-
 rent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, uocat te, inquit, dictator.
 Cum pauidus ille quid uellet, quæreret: Seruiliusq; causam dicendam esse proponeret: cri-
 menq; à Minutio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suo-
 rum: & primum circûspectans tergiuersari: postremo cum apparitor iussu magistri equitum
 eum duceret: ereptus à circumstantibus, fugiensq; fidem plebis Romanæ implorare: & oppri-
 mi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne fecisset: orare: ut opem sibi ultimo in discrimi-
 ne ferrent: neue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum uociferantem assecutus Hala
 Seruilius obtruncat: resperusq; cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum di-
 ctatori renuntiat: uocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem,
 pœnam meritam habere. Tum dictator, maecte uirtute, inquit, C. Seruili esto, liberata repu-
 blica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem uoca-
 ri iussit: & Melium iure cæsum pronuntiauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui uocatus
 à magistro equitum ad dictatorem non uenisset. se ad causam cognoscendam confedisse: qua
 cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. uim parantem ne iudicio se com-
 mitteret, ui coërcitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero
 populo inter iura, legesq;, ex qua urbe reges exactos sciret: eodemq; anno sororis filios regis,
 & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactiorem indicatam recipiendorum in urbem
 regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio
 abdicare se magistratu, atq; exulare iussim: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter
 consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite
 mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo?
 quâquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pan-
 dere uiam, sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemuiratibus suis, maiorumq; hono-
 ribus, splendore familiarum sustulisse animos: quod nefas fuerit. Sp. Melium, cui tribunatus
 plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit: frumentarium diuitem bilibre farris sperasse
 libertatem se ciuium suorum emisse: ciboq; obijciendo ratum uictorem finitimorū omnium
 populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem concoquere ciuitas uix posset: regem
 ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atq; imperiū habentē: non pro
 scelere

scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum: nisi te-
 eta, parietesq; intra quæ tantum amentia cõceptum esset: dissiparentur: bonaque contacta
 pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaq; quæstores uendere ea bona, atq; in publi-
 cum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei: dirui extem-
 plo iussit, id Æquimelium appellatū est. L. Minutius boue aurato extra portam trigeminam
 est donatus, ne plebe quidem inuita: quia frumentum melianum assibus in modios aestima-
 tum plebi diuisit. Hunc Minutium apud quosdam authores transisse à patribus ad plebem,
 undecimumq; tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex meliana cæde sedasse, in-
 uenio. cæterum uix credibile est: numerum tribunorum patres augeri passos: idq; potissimum
 exemplum à patricio homine introductū: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse,
 aut certe tentasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cau-
 tum: ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, soli ex col-
 legio tribunorum neq; tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium,
 nunc Seruiliū apud plebem, queri q; indignam necem Melij non destiterant. peruicerūt igitur:
 ut tribunorum militum potius, quàm consulum comitia haberentur: haud dubij, quin sex
 lectis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se ultores fore melianæ cædis,
 crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno, & uarijs motibus erat: nec plures, quàm
 tres tribunos consulari potestate creauit: & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius di-
 ctaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragijs Quintio Mamercus Æmylius, uir
 summæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. In horum magistratu Fidenæ colonia Romana
 ad Lartem Tolumnium Veientium regem, ac Veientes defecere. maius additum defectioni
 scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium legatos Romanos, causam
 noui consilij quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tessera
 tum prospero iactu uocem eius ambiguā, ut occidi iussisse uideretur, à Fidenatibus exceptam,
 causam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum sociorū con-
 sulentium de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec dein-
 de in horrorem uersum facinus. propius est fidem: obstringi Fidenatium populum, ne respi-
 cere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris: uoluisse. Legatorum, qui Fide-
 nis cæsi erant: statuae publicæ in rostris positæ sunt. Cum Veientibus, Fidenatibusq; præter
 quàm finitimis populis ab causa etiam tam nefanda bellū exorsis, atrox dimicatio instabat.
 Itaq; ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq; eius, nihil controuersæ fuit quin consu-
 les crearentur M. Geganius Macrinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod de-
 inde gessit: appellatus, hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secūdo prælio con-
 fluxit: nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amissis dolor, quàm lætitia fu-
 is hostibus, fuit. & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmylium iussit.
 is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potesta-
 te fuerant: L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem, dixit. Ad delectum à consu-
 libus habitū centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna
 expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator
 iussit. Cum potestas maior, tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans
 Anienem submouere: collesq; inter Fidenas, atq; Anienem ceperunt, referentes castra: nec
 ante in campos digressi sunt: quàm legiones auxilio Faliscorum uenerunt. tum demum castra
 Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad
 confluentes confedit: in utriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, uallo interposito.
 postero die in aciem eduxit. Inter hostes uariæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo mili-
 tiam ægre patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti, Fidenaticq; plus spei in trahen-
 do bello esse. Tolumnius quanquam suorum magis placebant consilia: ne longinquam mili-
 tiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori, ac Romanis, quod
 detrectasset pugnam hostis: animi accessere. posteroq; die iam militibus castra, urbemq; se
 oppugnaturus frementibus, ni copia pugnae fiat: utrinque acies inter bina castra in medium
 campi

campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur: post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus: ut dextrum cornu Veientes, sinistram Falisci tenerent: medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum procellet. Parumper silentium, & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante: ut ab auguribus simul aues rite admisissent: excomposito tolleretur signum, quod ubi conspexit: primos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti vi confligit, nulla parte legiones Hetruscae sustinere impetum Romanorum, eques maxime resistebat. equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, traherat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par, memorque generis: quod amplissimum acceptum, maius auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij quacunq; se intendisset, trepidantes Romanas uideret turmas: insignemque eum regio habitu uolitantem tota acie cognouisset: hiccine est, inquit, ruptor foederis humani, uiolatorque gentium iuris? iam ego hanc mactatam uictimam (si modo sancti quicquam in terris esse dii uolunt) legatorum manibus dabo. calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem, quem cum ictum equo deiecisset: confestim & ipsa hasta innixus se in pedes excipit: assurgentem ibi regem umbone resupinat: repetitumque saepius cuspide ad terram affixit, tum exangui detracta spolia, caputque abscisum uictor spiculo gerens, terrore caesi regis hostes fundit. Ita equitum quoque fusa acies: quae una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos caedit. Fidenatum plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit praedam ad urbem. Inter praelium & ad castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, ut ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hostes in uallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit, quo pauore iniecto, caedes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quam in acie fuit. Omnibus locis bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuque populi triumphans in urbem redijt. Longe maximum triumphis spectaculum fuit Cossus spolia opima regis interfecti gerens, in eum milites carmina incondita aequantes eum Romulo, canere. Spolia in aede Iouis Feretrii prope Romuli spolia, quae opima prima appellata sola ea tempestate erant: cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratque in se a curru dictatoris ciuium ora: & celebritatis eius diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream librae pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me authores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrii templo intulisse exposui, ceterum, praeterquam quod ea rite opima spolia habentur, quae dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus illos, meque arguit: consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego, cum Augustum Caesarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum aedem Feretrii Iouis, quam uetustate dilapsam refecit: se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: prope sacrilegium ratus sum: Cossum spolijs suorum, Caesaremque ipsius templi authorem subtrahere testem, qui si ea in re sit error: quod tam ueteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos Moneatae Macer Licinius citat idem authores: septimo post demum anno cum T. Quintio Pae-no A. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est, nam etiam illud accedit: ne tam clara pugna in eum annum transferri possit: quod imbelles triennium ferme pestilentia, inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeo, ut quidam annales uelut funesti, nihil praeter nomina consulum suggerant, tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum: quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem, ea libera coniectura est, sed (ut ego arbitror) uana uersare in omnes opiniones licet: cum author pugnae recitibus spolijs in sacra sede positus, Iouem prope ipsum, cui uota erant:

erant: Romulumq; intuens, haud spernēdos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossium con-
sulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum
Veientem, ac Faliscum ducti: praedae abactae hominum, pecorumq; hostis in agris nusquam
inuentus: neq; pugnandi copia facta. urbes tamen nō oppugnatae: quia pestilentia populum
inuasit. Et seditiones domi quæsitae sunt, nec motae tamen, ab Sp. Melio trib. plebis. qui fauo-
re nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem dixerat: & rogationem de publican-
dis bonis Seruiliū Halae tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentum Melium arguens:
Seruilio eadem ciuis indemnati obijciens. quae uaniora ad populum ipso authore fuere. Cae-
terum magis uis morbi ingrauescens curae erat, terroresq; ac prodigia: maxime, quod crebris
motibus terrae ruere in agris nuntiabantur tecta. Obscraatio itaq; à populo duumuiris praer-
euntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Julio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum
metum uastitatis in urbe, agrisq; fecit: ut non modo praedandi causa quisquam ex agro Ro-
mano non exiret: belluē inferendi memoria patribus, aut plebi esset: sed ultro Fidenates, qui
se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant: populabundi descēderent in agrum
Romanum, deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perPELLI ad instaurandum bellum,
neq; clade Romanorum, neq; sociorum precibus potuere) duo populi trāsire Anienem: atq;
haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis, quam in ur-
be est. Iulius consul in aggere, murisq; explicat copias, à Virginio senatus in aede Quirini con-
sulitur. dictatorem dici A. Seruiliū placet: cuiq; Prisco aliq; aliq; Structo fuisse cognomen tra-
dunt. Virginius dum collegam consuleret moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit, is
sibi magistrum equitum Posthumium Ebucium Heluū dicit. Dictator omnes luce prima
extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; uires suppetebant ad arma ferenda, praer-
stō fuere: signa ex aenario prompta feruntur ad dictatorem. Quae cum agerentur: hostes in lo-
ca altiora concessere, eō dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fu-
dit hetruscas legiones: compulit inde in urbem Fidenas: ualloq; circundedit, sed neq; scalis ca-
pi poterat urbs alta, & munita: neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumentum non necessitati
modo satis, sed copiae quoq; abunde ex ante conuecto sufficebat. Itaq; expugnandi pariter,
cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auer-
sa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat: agere in arcem cuniculum
instituit. ipse diuersissimis locis subeūdo ad moenia quadrifariam diuiso exercitu, qui aliq; alijs
succederent ad pugnam: continenti die ac nocte praelio ab sensu operis hostes auertebat: do-
nec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentisq; Hetruscis ad uanas à certo peri-
culo minas, clamor supra caput hostilis captā urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, &
M. Geganius Macrinus censores uillam publicā in campo Martio probauerunt: ibiq; primū
census populi est actus. Eosdē consules insequenti anno resectos, Iuliuū tertium, Virginiuū ite-
rum, apud Macruū Liciniuū inuenio. Valerius Antiās, & Q. Tubero M. Maniliū, & Q. Sulpi-
tium consules in eum annū edunt. ceterū in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer li-
bros linteos authores profitentur: neuter tribunos militū eo anno fuisse, traditū à scriptoribus
antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet. & Tubero incertus ueri est.
sed inter caetera uetustate incōperta hoc quoq; in incerto positū. Trepidatum in Hetruria est
post Fidenas captas, nō Veientibus solū exterritis metu similis excidij, sed etiā Faliscis, memo-
ria initi primo cū ijs belli: quanquā rebellantibus nō affuerant. Igitur cū duae ciuitates legatis
circa XII populos missis impetrassent, ut ad Voltumnā fanum indiceretur omni Hetruriae
conciliū: uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercū Aemyliū dictatorem iterum
dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitū est dictus, bellumq; tanto maio-
re, quam proximo conatu apparatus est: quanto plus erat ab omni Hetruria periculi, quam ab
duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omniū tranquillior fuit. Itaq; cū renun-
tatum à mercatoribus esset: negata Veientibus auxilia: iussosq; suo consilio bellum inituū, suis
uiribus exequi: nec aduersarū rerum quærere socios: cū quibus spem integrā comunicati non
sint: tum dictator, ne nequicquā creatus esset: materia quæredae bello gloriae adempta, in pace
aliquid

aliquid operis edere, quod monumentū esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu nimiam potestatem ratus: seu non tam magnitudine honoris, quæ diuturnitate offensus. Concione itaque aduocata, rem publicam foris gerendam ait, tuta quæ omnia præstāda, deos immortales suscepisse, se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani cōsulturum. maximam autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna nō essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi nō posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse: iisdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere, se legem laturum: ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et ut re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quàm mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me ab dico. Deposito suo magistratu, modo aliorū magistratui imposito sine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores agre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset: tribu mouerunt: octuplicatoque censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominia intuentem, quàm ignominiam, primores patrum, quanquam diminutum censura ius uoluissent: exemplo acerbitatis censoria offensos, quippe cum se quisque diutius, ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur: ut uis à censoribus nullius authoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quauerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo cōsularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset: euicere tandem: ut tribuni militum cōsulari potestate crearentur. uictoria præmium, quod petebatur: ut plebeius crearetur: nullū fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum ocium præbuit. ædes Apollini pro ualeudine populi uota est. multa duumiri ex libris placandæ deum iræ, auertendæque à populo pestis causa, fecere. magna tamen clades in urbe, agrisque promiscue hominum, pecorumque pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timētes, in Hetruriam, pontinumque agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoque frumenti causa misere. Cōsularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum cōsulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medulinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno uis morbi leuata: neque à penuria frumenti, quia ante prouisum erat: periculum fuit. Cōsilia ad mouenda bella in Volscorum, Æquorumque cōcilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolata in annum res: decretoque cautum: ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iam diu nequicquam imminente spe maioris honoris, dum foris ocium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebis, ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeo spreto: ut, cum per tot annos tribuni militum cōsulari potestate creentur: nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum prouidisse suos maiores: qui cauerint: necui patricio plebeij magistratus paterent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeo se suis etiam sordere: nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertere. eorum ambitione, artibusque fieri: ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus, minisque liceat: memorem eam suorum inituram suffragia esse: & parto auxilio imperium quoque ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare: ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & uix serio agenda uideri possit: quæ tunc ingenti certamine patres, ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni: ut legem perferrent: apparebatque: irritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam, quæ ne libera essent: senatus consultum factum est: ut cōsularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit: quem ab Æquis, & Volscis, Latini atque Hernici nuntiarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus, (eidem & Pæno cognomen additur) & Cn. Julius Mentito consules facti. nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiae erat: delectu habito, utrinque ualidi exercitus profecti in Algidum conuenere. ibique seorsum Æqui, seorsum Volsci castra cōmuniuere: intentiorque, quam unquam ante, munendi, exercendique militem cura ducibus erat. eo plus nuntij terroris Romam attulere. Sena
tū

tui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm aliàs unquam rebellarent: & aliquantū romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia prauietas cōsulum, discordiaq; inter ipsos, & certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt, qui male pugnatum ab his consulibus in Algido, authores sint: eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes, in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse: ne dicerent dictatorem. donec, cum alia alijs terribiora afferrentur: nec in authoritate senatus consules essent: Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregie usus, uos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est: senatus appellat: ut in tanto discrimine reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasione oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proq; collegio pronuntiant: placere consules senatui dicto audientes esse. si aduersus cōsensum amplissimi ordinis ultra tendant: in uincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu uinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumq; sub iugum tribuniciæ potestati consulatum memorantes. si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conueniret) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerū suum, seuerissimi imperij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus, simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantiū militiæ munere post bellum differtur, ita dubij quoq; inclinant ad nomina dāda. & Hernicis, Latinisq; milites imperati, utriusq; obnixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta, relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, nequa res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator præeunte A. Cornelio pōtifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit: profectusq; ab urbe diuiso cum Quintio cōsule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distātia uiderant: ipsi quoq; mille ferme passus ab hoste, dictator Thuscūlo, consul Lanuuius propiorē locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimēta, planiciē in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utriusq; acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore, conferendo uires spem uniuersæ uictoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus non cōsulis modo uigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi præsentī ope res egebant: cōsul nec animo deficit, nec consilio, pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extēplo ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum maxime secretū ab tumultu petit: unde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præfecit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ uel alius imperator prudens, & impiger in tali re præciperet, ageretq; præcipit ordine, atq; agit. Illud exitium consilij, animiq; specimen, & neutiq; uulgatæ laudis: quod ultro ad oppugnāda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat: M. Geganium cum cohortibus delectis misit, qui postquàm intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis uigilijs, stationibusq; est adortus: prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi conspectū ab dictatore est: exclamat: capta hostium castra: nuntiarisq; passim iubet. Et iam lucebat: omniaq; sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera subsidia, & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores, ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditem, equitemq;. Circumuenti igitur iam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent: ni Vectius Messius ex Volscis nobilior uir factis quàm genere, iam orbem uoluētes suos increpans clara

uoce, hic perituri, inquit, uos telis hostium estis indefensi, inulti: quid igitur arma habetis: aut quid ultro bellum intulistis: in otio tumultuosi, in bello segnes: quid hic stantibus spei est: an deum aliquem protecturum uos, rapturumque hinc putatis: ferro uia facienda est, hac, qua me progressum uideritis, agite: qui uisuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: non murus, nec uallum, sed armati armatis obstat: uirtute pares, necessitate, quæ ultimum ac maximum telum est: superiores estis. Hæc locutum, exequentemque dicta redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt uictore: donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoque omne prælium uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostium innititur, multa utrinque uulnera, multa passim cædes est. Iam ne duces quidem romani incruenti pugnant. Ibi Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorem humerus uulneratus, non Fabium propè affixum equo femur, non brachium abscisum consulè ex tam ancipiti prælio summouit. Messium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum: quæ nondum capta erant, eodem omnis acies inclinatur. Consul effusus usque ad uallum persecutus, ipsa castra, uallumque aggreditur, eodem & dictator alia parte copias admouet, non segnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra uallum iniecisse ferunt: quo milites acrius subirent: repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator prorupto uallo iam in castra prælium intulerat. Tum abiici arma passim: ac dedi hostes cepti: castrisque & his captis, hostes, præter senatores, omnes uenudati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis, atque Hernicis reddita: partem sub hasta dictator uendidit: præpositoque consule castris, ipse triumphans inuectus urbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt: qui filium ab A. Posthumio, quod occasione bene pugnandi captus iniussu discesserit præsidio: uictore securi percussum tradunt, nec libet credere: & licet, in uarijs opinionibus: & argumento est: quod imperia malliana, non posthumiana, appellata sint: quoniam qui prior author tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit, imperioso quoque Mallio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul ædem Apollinis absente collega sine forte dedicauit, ægre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in urbem redisset: nequicquam in senatu est coquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem romanam pertinere uisum: quod Carthaginenses tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in urbe ab tribunis plebis: ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Æquorum legati fœdus ab senatu cum petissent: & pro fœdere deditio ostentaretur: inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis, bellique auctores in iurgia & seditiones uersa. Undique otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione per gratam populo cum ab tribunis parari consules unius ex collegio prodicione excepissent: ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum romanum excursiones fecerunt. Fama fuit: quosdam ex Fidenatum iuuentute participes eius populationis fuisse, cognitioque eius rei L. Sergio, & Q. Seruilio, & Mamercio Amylio permissa. Quidam Hostiam relegati: quod, cur per eos dies a Fidenis abfuisent, parum constabat, colonorum additus numerus: agerque ijs bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est, nec cœlestes modo defuerunt aquæ: sed terra quoque ingenito humore egens, uix ad perennes suffecit amnes, defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosque, stragem siti pecorum morientium dedit, scabie alia absumpta, uulgatique contactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerant seruitiaque, urbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo: sed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa inuasit: non uos ritus sacrificandi uaticinando inferentibus in domos, quibus quaestui sunt capti superstitione animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis, sacellisque peregrina, atque insolita piacula pacis deum exposcendæ. Datū inde negotium ædilibus:

ut ani/

ut animaduertent: nequi, nisi Romani dñi, neu quo alio more, q̄ patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentē annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus, dilatae sunt. Tunc quoq; ne confestim bellum indiceretur: ne ue exercitus mitterentur, religio obstitit. foeciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum, & Fidenas fuerat: induciæq; inde, non pax facta: quarum & dies exierat: & ante diem rebellauerant. missi tamen foeciales: nec eorum, cum more patrum iurati reterent res: uerba sunt audita. Cōtrouersia inde fuit: utrum populi iussu indiceretur bellum: an satis esset senatus consultū? Peruicere tribuni, denūtiando impedituros se delectum: ut Quintius consul de bello ad populum ferret. omnes cēturiæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit: quod tenuit ne cōsules in proximū annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt: T. Quintius Pœnus ex cōsulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus. ex ijs Cossus praefuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios. documentoq; fuisse: q̄ plurimum imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisq; consilia, cum aliud aliq; uideretur: aperuerunt ad occasionē locum hosti. incertam nāq; aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportune Veientes. castra propinqua turbatos, ac terga dātes acceperunt. Plus itaq; ignominia, q̄ cladis est acceptū. Mœsta ciuitas fuit, uinci insueta. odisse tribunos: poscere dictatōrē: in eo uerti spes ciuitatis, & cū ibi quoq; religio obstaret ne posset nisi ab consule dici dictator: augures consulti eam religionē exemere. A. Cornelius dictatōrē Mamercurium Æmylium dixit: & ipse ab eo magister equitum est dictus. adeo, simul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimē rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriae populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno praelio fusos, cum tamen nullam publici consilij societatem mouissent: uolūtarios undiq; ad spem praedae adsciuerunt. Vni Fidenatiū populo rebelare placuit. & tanq̄ nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset: sicut legatorū antea, ita tum nouorum colonorū caede imbutis armis, Veientibus sese cōiungunt. Consultare inde principes duorum populorū: Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ uisæ opportuniore. Itaq; traiecto Tyberi Veientes Fidenas trāstulerunt bellum. Romæ terror ingens erat: accito exercitu ab Veijs, hostibus positus ad Fidenas: eoq; ipso ob rem male gestā perculsa castra locantur ante portam Collinā: & in muris armati dispositi: & iustitiū in foro, tabernæq; clausæ: fiuntq; omnia castris, q̄ urbi similia. Tum trepidam ciuitatē praconibus per uicos dimissis dictator ad concionē aduocatā increpuit: quod animos ex tam leuibus fortunæ momētis suspēfos gererent: ut parua iactura accepta, quæ ipsa non uirtute hostiū, nec ignauia romani exercitus, sed discordia imperatorū accepta sit: ueientem hostem sexies uictum pertimescant: Fidenasq; propè sapius captas, q̄ oppugnatas. eosdē & Romanos, & hostes esse: qui per tot secula fuerint: eosdem animos, eandē corporis uires, eadem arma gerere. se quoq; eundē dictatorem Mamercurium Æmylium esse: qui ante Veientium, Fidenatiūq; adiunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrū equitum A. Cornelium eundem in acie fore: qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in cōspectu duorum exercitū occiso, spolia opima Iouis Feretrii templo intulerit. proinde memores secum triūphos, secū spolia, secum uictoriam esse, cum hostibus scelus legatorū contra ius gentium interfectorū, caedem in pace Fidenatiū colonorū, inducias ruptas, septimā infelicem defectionē, arma caperent. simul castra castris cōiunxissent: satis confidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnū ex ignominia exercitus romani gaudium fore: & populum romanū intellecturum quanto melius de repub. meriti sint, qui se dictatōrē tertium dixerint: q̄ eos, qui ob ereptū censuræ regnum labem secūda dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nūcupatis profectus, M & D passus citra Fidenas castra locat: dextra montibus, laua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatū occupare montes iubet: occultūq; id iugū capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorū, ac pristini diei meliore occasione q̄ pugna in acie pcessissent: cunctatus parūper, dum speculatores referrent, Quintiū euasisse in iugum propinquū arci Fidenarum: si qua profert: peditumq; aciem instructā pleno gradu in hostē inducit. magistro equitum pra-

cipit: ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum ut me-
 mor regiae pugnae, memor optimi doni, Romulicæ, ac Iouis Feretrii, rem gereret. Legiones im-
 petu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem,
 ruptores induciarum, cruētos legatorū infanda cæde, resperfos sanguine colonorum suorum,
 perfidos socios, imbelles hostes cōpellans, factis simul, dictisq; odium explet. Cōcussit pri-
 mo statim congressu hostem: cum repente patefactis Fidenarū portis noua erupit acies, inau-
 dita ante id tempus, inusitataq;. Ignibus armata ingens multitudo, facibusq; ardentibus tota
 collucens, uelut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq; insolitæ pugnae Romanos
 parumper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibusq;, tum ex mōtibus Quintio
 accito prælium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incēdio similis, q̄ prælio territum cesserat
 flammis: accurrit: claraq; uoce, fumo ne uicti, inquit, uelut examē apum loco uestro exacti, in-
 ermi cedetis hosti: non ferro extinguitis ignes: non faces has ipsas pro se quisq;, si igni, non te-
 lis pugnandū est: creptas ultro inferetis: agite nominis romani, ac uirtutis patrū, uestræq; me-
 mores: uertite incendiū hoc in hostium urbem: & suis flammis delete Fidenas: quas uestris be-
 neficijs placare non potuistis. legatorū hoc uos uestrorum, colonorūq; sanguis, uastaticq; fines
 monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur: partim
 uī eripiuntur: utraq; acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnae equestrem. fre-
 nos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis euectus effreno equo, in
 medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitē in hostem. Puluis elatus,
 mistusq; fumo lucem ex oculis uirorū, equorumq; aufert. ea, quæ militē terruerat, species nihil
 terruit equos, ruinae igitur similem stragem eques quacunq; peruaserat, dedit. Clamor deinde
 accidit nouus, qui cum utranq; mirabundā in se aciem uertisset: dictator exclamat: Quintium
 legatum, & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum
 duæ acies, duo diuersa prælia circūuentos Hetruscos & à fronte, & ab tergo urgerēt: neq; in ca-
 stra retro, neq; in montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passi libe-
 ri frenis dispulissent equi: Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui su-
 persunt, ad urbem Fidenas tendunt, infert pauidos fuga in mediam cædem: obrūcantur in ri-
 pis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo, & uulnera, & pa-
 uor degrauant: pauci ex multis tranant, alterū agmen fertur per castra in urbem: eodem & Ro-
 manos sequentes impetus rapit: Quintium maxime, & cum eo digressos modo de montibus,
 recentissimū ad laborē militem: quia ultimo prælio aduenerat. Hi, postq; misti hostibus por-
 tam intrauere: in muros euadunt: suisq; capti oppidi signum ex muris tollunt, quod ubi dicta-
 tor conspexit: (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupiētem militem dis-
 currere ad prædam, spe iniecta maioris in urbe prædæ ad portam ducit: receptusq; intra mu-
 ros, in arcem, quò ruere fugiētium turbam uidebat: pergit. Nec minor cædes in urbe, quàm in
 prælio fuit: donec abiectis armis, nihil præter uitam petētes dictatori dedūt. Urbs, castraq;
 diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionē sorte ductis, & quorum exi-
 mia uirtus fuerat, binis, alijs sub corona uenundatis, exercitum uictorem opulētumq; præda
 triumphans dictator Romam reduxit: iussocq; magistro equitum abdicare se magistratu, ipse
 deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio: quod in bello, trepidisq; rebus acce-
 perat. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidā annales retulere: rem
 æque difficilem, atq; incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquanto, ut à uete-
 ribus accepimus, arctiore, nisi in traiectu forte fluminis prohibendo aliquarū nauium concur-
 sum, in maius (ut fit) celebrantes, naualis uictoriæ uanū titulum appetiuere. Insequens annus
 tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cin-
 cinnatum, L. Furium Medullinū, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorū xx induciæ
 datæ: & Æquis triennij: cum plurium annorū petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit.
 Annum insequentē neq; bello foris, neq; domi seditione insignem, Iudi bello uoti celebrē &
 tribunorū militum apparatu, & finitimorū concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant,
 Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus, spectaculū comitate
 etiam

etiam hospitū, ad quod publico consensu uenerant: aduenis gratius fuit. Post ludos concio-
nes seditioſæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem: quod admiratione co-
rum, quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & non modo ad spem consulatus
in partem reuocandā aspirare non auderet: sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ
communia essent comitia patrum, ac plebis) aut sui, aut suorum meminisset. desineret ergo mi-
rari: cur nemo de commodis plebis ageret. eò impendi laborem, ac periculū: unde emolumen-
tum atq; honos speret. nihil non aggressuros homines: si magna conatis magna præmia pro-
ponantur. ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu
nullo: ex quibus pro certo habeat, patres, aduersus quos tenderet: bello inexpiablem se persecu-
turos: apud plebem, pro qua dimicauerit: nihilo se honoratiorem fore: neq; sperandū, neq; po-
stuladum esse. magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contēpturum:
ubi contemni desissent. experiendā rem deniq; in uno, aut altero esse: sit ne aliquis plebeius fe-
rendo magno honori: an portento simile, miraculoq; sit: fortem, ac strenuum aliquem existere
ortum ex plebe. Summa uero expugnatū esse: ut tribuni militum consulari potestate, & ex plebe
crearentur, petisse uiros domi, militiaq; spectatos: primis annis sugillatos, repulſos, risui patri-
bus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliā os. nec se uidere cur non lex quoq; abroge-
tur: qua id liceat, quod nunq; futurum sit. minorem quippe ruborē fore in iuris iniquitate, q̄ si
per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis orationes cum assensu auditæ incita-
uere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se
in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq; deducendarum ostentatæ
spes: & uectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Ca-
ptatum deinde tempus ab tribunis militum: quo per discessum hominū ab urbe, cum patres
clandestina denuntiatione reuocati ad diem certam essent: senatuscōsultum fieret absentibus
tribunis plebis: ut, quoniam Volſcos in Hernicorū agros prædatum exiſſe, fama esset: ad rem
inſpiciendam tribuni militum proficerentur: consulariaq; comitia haberentur. Profecti Ap-
pium Claudium filium decemuirū præfectū urbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde
ab incunabulis imbutum odio tribunorū, plebisq; tribunis plebis nec cum absentibus ijs, qui
senatus consultum fecerant: nec cum Appio transacta re, quod cōtenderent, fuit. Creati con-
sules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna
traditur eo anno facta. Vulturum Hetruscorū urbem, quæ nunc Capua est: ab Samnitibus
captam: Capuamq; ab duce eorū Capy, uel (quod propius uero est) à campeſtri agro appel-
latam, cepere autem prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem urbis, agrorumq; accepti: de-
inde festo die grauatos sono, epulisq; incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. His
rebus actis, consules ijs, quos diximus: idibus Decembris magistratum occipere. Iam non so-
lum qui ad id missi erant, retulerūt imminere Volſcum bellum: sed legati quoq; ab Latinis, &
Hernicis nuntiabant: non ante unquam Volſcos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo
intentiores fuisse. uulgo fremere: aut in perpetuū bellū, armaq; obliuioni danda, iugumq; acci-
piendum: aut ijs, cum quibus de imperio certetur: nec uirtute, nec patiētia, nec disciplina rei mi-
litaris cedendum esse. Haud uana attulere: sed nec perinde patres moti sunt, & C. Sēpronius,
cui ea prouincia sorte euenit: tanq; constātiſſimæ rei fortuna fretus, quod uictoris populi exer-
citus aduersus uictos duxisset: omnia temere, ac negligenter egit: adeo, ut disciplinæ romanæ
plus in uolſco exercitu, q̄ in romano esset. ergo fortuna, ut sæpe aliās, uirtutē est secuta. Primo
prælio, quod ab Sempronio incaute, incōsulteq; cōmissum est: non subsidijs firmata acie, non
equite apte locato concursus est. clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset: ex-
citator, crebriorq; ab hoste sublatus: ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incer-
to clamore prodidit pauorē animorum. Eo ferocior illatus hostis urgere scutis: micare gladijs,
altera ex parte nutant circūspectantibus galeæ: & incerti trepidant: applicantq; se turbe: signa
nunc resistentia deseruntur ab antesignanis: nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum
fuga certa, nondum uictoria erat. regi magis Romanus, q̄ pugnare. Volſcus inferre signa: ur-
gere aciem: plus cædis hostium uidere, quam fugæ. Iam in omnibus locis ceditur, nequicquam

Sempronio consule obiurgante, atque hortante, nihil nec imperium, nec maiestas ualebat, dataque mox terga hostibus forent: ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re presenti animo subuenisset. Qui, cum magna uoce exclamasset: ut equites, qui saluam remp. uellent esse: ex equis defilirent: omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium motis, nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium: actum de imperio est. sequimini pro uexillo cuspidem meam: ostendite Romanis, Volscisque: neque equitibus uobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset: uadit alte cuspidem gerens: quacumque incedunt, ui uiam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis: ubi suorum plurimum laborem uident, restituitur omnibus locis pugna, in qua eos impetus tulit, nec dubium erat: quin, si tam pauci simul obire omnia possent: terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur: dat signum Volscus imperator: ut parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur: donec impetu illati ab suis excludantur, quod ubi est factum: interclusi equites cum nec prorumpere eadem, qua transferant, possent, ibi maxime confortis hostibus, qua uiam fecerant: & consul, legionesque romanæ, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam uiderent: ne tot fortissimos uiros interclusos opprimeret hostis: tendunt in quæcumque casum, diuersi Volsci, hinc consulem, ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio, atque equitibus, qui, cum sæpe conati nequissent percurrere ad suos: tumulo quodam occupato, in orbem se tutabatur, nequaquam inulti, nec pugnae finis ante noctem fuit. consul quoque nusquam remisso certamine, dum quicquam superflue lucis, hostem tenuit, nox incertos diremit, tantisque ab imprudentia euentus utraque castra tenuit pauor: ut relictis faucibus, & magna parte impedimentorum, ambo pro uictis exercitus se in montes proximis reciperent, tumulus tamen circumsessus ultra mediam est noctem, quod cum circumsedentibus nuntiatum esset castra deserta esse: uictos rati suos, & ipsi, qua quenque in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit, digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab faucibus hostibus sciscitando coperisset castra Volscorum deserta esse: lætus ab tumulo suos deuocat: & in castra romana penetrat: ubi cum uasta, desertaque omnia, atque eandem, quam apud hostes, feciditatem inuenisset: priusquam Volscos cognitus error reduceret: quibus poterat faucibus ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnae aduersæ, castrorumque desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites non priuato magis, quam publico luctu: Fabiusque consul terrore urbi quoque iniecto stationes ante portas agebat: cum equites procul uisi non sine terrore ab dubijs quinam essent, mox cogniti tantam ex metu lætitiã fecere: ut clamor urbem peruaderet gratulantium saluos, uictoresque redisse equites: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ concclamauerant suos: procurreretur in uias: pauidæque matres, ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæque simul corpore atque animo uix præ gaudio copotes, effusæ. Tribunus plebis, qui M. Posthumio, & T. Quintio diem dixerant: quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset: occasio uisa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ, itaque aduocata concione cum proditam Veijs remp. esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad eadem fortissimos equites, deserta fecede castra uociferati essent: C. Iulius unus ex tribunis Tempanium equitem uocari iussit, coramque eis, Sexte Tempani inquit quæro de te, arbitraris ne C. Sempronium consule aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse subsidijs aciem: aut ullo boni consulis functum officio: & tu ne ipse uictis legionibus romanis tuo consilio equitem ad pedes deduxeris: restituerisque pugnam: excluso deinde ab acie nostra tibi, atque equitibus nunc aut consul ipse subuenierit, aut miserit præsidium: postero denique die ecquid præsidij usque habueris: an tu, cohorsque in castra uestra uirtute proruperitis: ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inueneritis: an deserta castra, relictos faucibus milites: Hæc pro uirtute tua, fideque, qua una hoc bello resp. stetit: dicenda tibi sunt hodie. Denique ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint: desertus sis: an deserueris consulem, exercitumque: uicti denique simus: an uicerimus: Aduersus hæc Tempanij oratio incoposita fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non crimine alieno lata. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse: sed

esse: sed populi Romani fuisse, cum eum comitijs consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquireret: quæ pensanda quoque magnis animis, atque ingenijs essent: sed quod uiderit, referre posse. Vidisse autem se prius, quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa romana telaque hostium uersantem: postea se ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen: nec ad tumultum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse in re trepida loci presidio se, suosque sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, quam populi Romani fortunam: noctemque omnia erroris mutui implese, precantemque deinde ne se fessum labore, ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis, quam moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul uia lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra, iumentaque alia ab urbe: exercitum affectum prælio, ac uia nocturna exceperet. Paulopost in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat: decem millibus æris gravis datur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Amylij res prospere gesserat: totam culpam eius temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, & exactæ iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum pateretur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium, & Antistium, & Spurilium fecit: quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tépanio authore equites. Senatus, cum odio Sempronij consulare nomen offenderet: tribunos militum consulari potestate creari iussit, creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit, quem cum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, uexaret: ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum, quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentia animus esset quærebat: sub tribunicia umbra consulem uirum delituisset, modo ad collegas, uos autem si reum perago, quid acturi estis: an erepturi ius populo, & euerfuri tribuniciam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent: nec se iudicium populi tollere aut uelle, aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualissent: se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, non uidebit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror: quando hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus, nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi, patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit: qui ambiguam uictoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant, pximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolino filio Capitolini consulis, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat: nihil dignum memoratu actum, cum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus: cæterum ob sempronianæ cladis leuatam ignominiam, ut ouans urbem intraret concessum est. Quæadmodum bellum minore quam timuerant dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem, ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero, quam rem, præter duos urbanos quæstores, duo, qui consulis ad ministeria belli præstare essent, à consulis relatam cum & patres summa ope approbassent: consulis tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret, aduersus quam actionem primo & consules, & patres summa ope annexi sunt, concedendo deinde ut quæadmodum in tribunis con-

sulari potestate creandis usi sunt, id æque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum
 parum proficerent: totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam
 tribuni: aliæq; subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt, ppter quos mo-
 tus cum senatus consules q̄ tribunos creari mallet; neq; posset per intercessionem tribunicias se-
 natusconsultum fieri: resp. a consulibus ad interregnum, neq; id ipsum (nam coire patricios tri-
 buni prohibebāt) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior insequētis anni per novos tri-
 bunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset: modo prohibentibus tribunis
 patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellātibus ne senatusconsul-
 tum de comitijs consularibus faceret; postremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex ca-
 stigando nunc patres, nunc tribunos plebis, desertā omissamq; ab hominibus remp. deorum
 prouidētia, curaq; exceptam memorabat Veientibus inducīs, & cunctatione Æquorū stare:
 unde siquid increpet terroris, sine patricio magistratu placere remp. opprimi: non exercitum,
 non ducem scribēdo exercitui esse. an bello intestino bellum externū propulsaturos: quæ si in
 unum conueniant: uix deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse. quin illi, remit-
 tendo de summa quisq; iuris medijs copularent concordia, patres patiendo tribunos militum
 pro consulibus fieri, tribuni plebis non intercedēdo quo minus quatuor quæstoires promiscue
 de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. tribunicia primū comitia sunt habita: crea-
 ti tribuni cōsulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertium, Sex. Furius Me-
 dullinus iterum, M. Mallius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum ha-
 bente, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, & fratre alterius tribu-
 ni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio eorum ualuit, quin quorū patres, auosq;
 consules uiderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompi-
 lius, Antistiusq; repulsa suorum accensī. quid nam id rei esset: non suis beneficijs, non patrum
 iniurijs, non deniq; usurpandi libidine, cum liceat quod ante non licuerit, si non tribunū milita-
 rem, ne quæstorē quidem quenq; ex plebe factum: non ualuisse patris pro filio, fratris pro fra-
 tre preces, tribunorū plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudē pro-
 fecto in re esse, & A. Sempronij comitijs plus artis adhibuisse, q̄ fidei: eius iniuria queri suos
 honore deiectos. Itaq; cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu, in quo tunc erat, im-
 petus fieri non posset: flexere iras in C. Sempronij patruelem Atratinum: eiq; ob ignominiam
 Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in
 senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ra-
 tis, id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurū apud patres reum, aut perseveratē sub
 iudicij tempus plebem offensurum. aduersæ inuidiæ obijci maluit: & suæ nocere causæ, quam
 publicæ deesse: stetitq; in eadem sentētia, nequa largitio cessura in trium gratiam tribunorum
 fieret, nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoq; subiturum eam tempestatē forti
 animo: nec senatui tanti se ciuem, aut quenquam alium debere esse, ut in parcendo uni malum
 publicum fiat. Nihilo demissiore animo cum dies uenit causa ipse pro se dicta, nequicquā om-
 nia expertis patribus ut mitigaret plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno
 Posthumia uirgo uestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob suspiciōem propter cul-
 tum amceniorē, ingeniumq; liberius quàm uirginem decet, parum abhorrens famam. Am-
 pliatam, deinde absolutam pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis, coliq; san-
 cte potius, q̄ scite iussit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbē tenebant,
 capiuntur. Insequens annus tribunos militū consulari potestate habuit Agrippā Menenium
 Lanatum, P. Lucretium Tricipitinū, Sp. Nautium: Annus felicitate populi Romani periculo
 potius ingenti, q̄ clade insignis, seruitia urbem ut incēderent distantibus locis, cōiurarunt: po-
 puloq; ad opem passim ferendā tectis intento, ut arcē, capitoliūq; armati occuparent. Auertit
 nefanda cōsilia Iupiter: indicioq; duorū cōprehensi fontes pœnas dederūt. indicibus dena mil-
 lia grauis æris, quæ tū diuitiæ habebātur, ex ærario numerata: & libertas præmiū fuit. Bellum
 inde ab Æquis reparari cœptum: & novos hostes Lauicanos consilia cum ueteribus iungere,
 haud incertis authoribus Romā est allatū. Æquorū iam uelut anniuersarijs armis assueuerat
 ciuitas.

ciuitas. Lauicos legati missi cum responsa inde retulissent dubia: quibus nec tunc bellū parari, nec diurnā pacem fore appareret: Thusculanis negotiū datum, aduerterent animos nequid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequētis anni tribunos militū cōsulari potestate inuito magistratu legati ab Thusculo uenerunt, L. Sergiū Fidenatē, M. Papyrium Mugillanū, C. Seruilium Q. Seruilij Prisci filiū: quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse: & cum Æquorū exercitu depopulatos agrum Thusculanū castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictū: factoque senatuscōsulto ut duo ex tribunis ad bellū proficerentur, unus res Romæ curaret, certamē subito inter tribunos exortum, se quisque belli ducem potiorē ferre: curam urbis ut ingrātā, ignobilēque aspernari. Cum parum decorū inter collegas certamē mirabūdi patres cōspicerent: Q. Seruilius, quando nec ordinis huius ulla, inquit, nec reip. est uerecūdia, patria maiestas altercationē istam dirimet: filius meus extra sortē urbi præerit, bellum utinam qui appetunt, cōsideratius, cōcordiusque que cupiunt, gerant. Delectum haberi nō ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt, ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadē imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idē: pro sentētia pugnare: sua consilia uelle, sua imperia sola rata esse: contere inuicem, & cōtemni: donec castigatibus legatis tandē ita comparatum est, ut alternis diebus summā imperij haberēt. Quæ cum allata Romā essent: dicitur Q. Seruilius ætate & usu doctus, precatus ab dijs immortalibus ne discordia tribunorū dāno: sior reipublicæ esset, que ad Veios fuisset: & uelut haud dubia clade imminēte, institisse filio ut milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus uates fuit, nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cum, quia simulato metu receperat se hostis ad uallū: spes uana expugnādi castra eō traxisset: repentino impetu Æquorū per supinam uallem fusi sunt: multique in ruina maiore, que fuga oppressi, obrūcati que: castra que eo die agre retēra. Postero die circūfusis iā magna ex parte hostibus, per auersam portā fuga turpi deferūtur, duces, legati que, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculū petiere. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris, que accepta erat, cladis nuntij Romā contenderunt. Minus trepidationis fuit: quod euētus timori hominū cōgruens fuerat: & quod subsidia, quæ respicerent, in re trepida preparata erant ab tribuno militū: iussuque eiusdē per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nūtiare Thusculi duces, exercitū que esse: hostem castra loco nō mouisse, & quod plurimū animorū fecit, dictator ex senatuscōsulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir, cuius prouidentia in rep. cū multis alijs tēpestatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu eius belli: quod uni certamē tribunorū suspectū ante rem male gestā fuerat. Magistro equitū creato, à quo ipso tribuno militū dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidā: (nam alij Halam Seruilij magistrū equitū eo anno fuisse scribūt) nouo exercitu pfectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuū ab hoste locū castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia, negligentia que ad Æquos, quæ in romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim prælio cū dictator equitatu immisso antesignanos hostiū turbasset: legionū inde signa inferri propere iussit: signiferū que ex suis unum cunctātem occidit, tantus ardor ad dimicandū fuit, ut impetū Æqui non tulerint: uictique acie cum fuga effusa petissent castra: breuiore tēpore & certamine minor castrorū oppugnatio fuit, que prælium fuerat, captis, direptisque castris cum prædam dictator militi concessisset, secuti que fugientē ex castris hostem equites renuntiassent omnes Lauicanos uictos: magnam partem Æquorum Lauicos cōfugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidū que corona circūdatum, scalis captum, ac direptum est. Dictator exercitu uictore Romā reducto, die octauo quā creatus erat, magistratu se abdicauit, & opportune senatus prius que ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidēdo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendā, coloni ab urbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militū consulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterū omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso: & insequenti anno A. Sempronio Atratinio tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, bienniū tranquillæ externæ res, discordia

domi

domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent ut ager ex hostibus captus uiritim diuideretur: magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicaretur fortunæ: (nec enim fermè quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, nō armis partum erat: nec quod uenisset, assignatum uel publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi, patribusq; propositum uidebatur certamē: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in consilijs priuatis principum cogendis uiam consilij inueniebant. Cum Ap. Claudius nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat: minimus natus ex patrum cōcilio dicitur dixisse, uetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostēdisse patribus uiam unam dissoluendæ tribuniciæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos auctoritate principum de sententia deduci, si temporū interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: ubi uideāt collegas principes agēdæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus: per quam uniuerso ordini cum primoribus se patrū concilient. Approbantibus cunctis, & ante omnes Q. Seruilius Prisco quod non degenerasset ab stirpe claudia colaudante iuuenē, negotiū datur ut quos quisq; posset ex collegio tribunorū ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni, suadendo, monendo, pollicendoq; gratum id singulis priuatim, gratum uniuerso senatui fore: sex ad intercessionē cōparare. Posteroq; die cum ex cōposito relatum ad senatū esset de seditione, quam Mecilius, Metiliusq; largitione pessimi exēpli cōcirent: eæ orationes à primoribus patrū habitæ sunt, ut pro se quisq; iam nec consiliū sibi suppetere diceret: nec se ullam opem cernere aliam usquā, præterq; in tribunicio auxilio: in eius potestatis fidem circumuētam remp. tanq; priuatam inopem confugere. præclarū ipsis, potestatiq; esse non ad uexandū senatum, discordiāq; ordinum mouendam plus in tribunatu uiriū esse, q; ad resistendū improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus ortus: cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarent, tum silentio facto ij, qui præparati erant gratia principum, quam rogationē à collegis promulgatā senatus censereat dissoluendæ reip. esse, ei se intercessuros ostēdunt. Gratia intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis cōmodorum, ac seruos cōsularium appellantes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionē deposuere. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, Caius Valerius Potitus, Quintius Cincinatus, M. Fabius Vibulanus tribuni militū consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principū distulisset: quorū agros Tyberis super ripas effusus maxime ruinis uillarum uastauit. simul Æquos triēnio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populō præsidium ferre. Excursiones inde in confinē agrum Lauicanū factæ erāt: nouisq; colonis bellum illatū. Quam noxam cum se cōsensu omniū Æquorum defensuros sperassent: deserti ab suis ne memorabili quidē bello per obsidionē, leuemq; unam pugnam & oppidū, & fines amisere. Tentatū ab L. Sextio tribuno plebis ut rogationē ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterētur: per intercessionem collegarū, qui nullum plebiscitū, nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt: discussum est. Volis insequēte anno receptis, Æqui, coloniāq; eō deducta nouis uiribus oppidū firmarunt, Tribunis militū Romæ cōsulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterū, M. Posthumio Regillēsi. huic bellum aduersus Æquos permissum est, prauæ mētis homini: quantū uictoria magis q; bellum ostēdit. Nam exercitū impigre scripto, ductoq; ad Volas, cū leuibus prælijs Æquorū animos fregisset: postremo in oppidum irrupit. deinde ab hostibus in ciues certamen uertit. & cū inter oppugnationē prædam militis fore edixisset: capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credam iræ causam exercitui fuisse, q; quod in urbe nup direpta, coloniāq; noua minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam irā postq; ab collegis accersitus propter seditiones tribunicias in urbem reuertit, audita uox eius in concione stolidi, ac propè uecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoq; ut mitterentur coloni laturū se dicenti: dignos enim esse, qui armis cepissent, eorum urbem, agrumq; Volanum esse: malum quidē militibus meis, inquit,

quit, nisi quieuerint, quod auditum non concionē magis, quam mox patres offendit. & tribunus plebis uir acer, nec infacūdus, nactus inter aduersarios superbū ingenium, immodicamq; linguam, quam iritādo, agitandoq; in eas impelleret uoces, quæ inuidiæ non ipsi tantum, sed causæ, atq; uniuerso ordini essent: neminē ex collegio tribunorū militum sapius, quam Posthumium in disceptationem trahebat. Tum uero secundum tam sæuum, atq; inhumanū dictum, auditis, inquit, Quirites, sicut seruis, malum minantem militibus: tamen hæc bellua dignior uobis tāto honore uidebitur, quam qui uos urbe, agrisq; donatos in colonias mittunt: qui sedem senectuti uestræ prospiciunt: qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles, superbosq; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam uestram suscipiāt causam, quid ut à uobis sperēt: an honores: quos aduersarijs uestris potius, quam populi Romani propugnatoribus datis: Ingemuistis modo uoce huius audita, quid id refert: iam si suffragium detur: hunc, qui malum uobis minatur: ijs, qui agros, sedesq; ac fortunas stabilire uolūt: præferetis. Perlata hæc uox Posthumij ad milites, multo in castris maiorē indignationem mouit, prædæ ne interceptorem, fraudatoremq; etiam malum minari militibus: Ita q; cum fremitus aperte esset: & quæstor P. Sextius eadem uiolentia coerceri putaret seditionē posse, quæ mota erat: misso ad uociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: in super increpāte, qui uulnerauerat, habere quæstorē, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs, postremo cum modū iræ nullum faceret: ad uociferationē eorum, quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decurrit, ibi cum summouētes passim lictores, centurionesq; uexarent turbam: eò indignatio erupit: ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum: tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernētibus tribuni plebis intercedebant, sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quod cura incesserat patres: ne metu quæstionū plebs, iraq; tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope: ut consules crearentur. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur: iidem intercederent consularibus comitijs: res ad interregnum redijt, uictoria deinde penes patres fuit. Quinto Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt, A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est: ut de quæstione posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem ferrent: plebsq; præficeret quæstioni, quem uellet, à plebe cōsensu populi consulibus negotiū mādatur, qui summa moderatione, ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimet ipsos conscisse mortem satis creditum est: transacta re, nequiueret tamē consequi ut non agerrime id plebs ferret, iacere tandiū irritas sanctiones: quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine, & supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantā uim habere. Aptissimum tempus erat, uindicatis seditionibus delinimētum animis Volani agri diuisionem obijci: quo facto minuissent desyderiū agrariæ legis: quæ possesso per iniuriā agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos, non in retinendis modo publicis agris, quos ui teneret, pertinacem nobilitatem esse, sed ne uacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio cōsule, cum hostem ibi non inuenissent: Ferētinum, quò magna multitudo Volcorū se contulerat: cepere, minus prædæ quam sperauerant, fuit: quod Volsci, postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt, postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorū quietū excepit tribunus pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furius Pacilio consulibus. Is cū principio statim anni uelut pensum nominis familiarisq; seditiones agrarijs legibus promulgandis cieret: pestilētia coorta, minacior tamen q; perniciosior, cogitationes hominū à foro, certaminibusq; publicis ad domū, curāq; corporū nutriendorū auertit: minusq; eā dānosam fuisse, q; seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plurimorū morbis, per paucis funeribus, pestilentem annum, inopia frugū neglecto cultu agrorum (ut plerūq; fit) exce-

fit) excepit, M. Papyrio Atracino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames, quàm pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quicq̃ Tyberim ac colunt, ad frumētum mercandum, annonæ foret subuentum. superbe ab Samnitibus, qui Carpuam habebāt, Cumasq̃: legati prohibiti commercio sunt. contra ea benigne ab Siculorum tyrānis adiuti. maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti cōsules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adiicere. Præterquàm ab morbo, annonæq̃, nihil eo biēnio inrestiti, externi ue incōmodi fuit. at ubi hæ sollicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat ciuitas: domi discordia: foris bellū exortum. M. Æmylio, C. Valerio Potito, consulibus, bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio capeissentibus arma, uoluntarijs mercede secutis militiam. Ad quorum famā hostium (iam enim in latinum, hernicumq̃ transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator cum impediret: auxilioq̃ tribuni nemo inuitus sacramēto diceret: repente nūtiatur: arcem Caruentanam ab hostibus occupatā esse. Ea ignominia accepta tum apud patres inuidiæ Menenio fuit: tum cæteris tribunis iam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorē causam resistendi collegæ. Itaq̃ cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos, hominesq̃ testantibus, quicquid ab hostibus cladis, ignominiaq̃ aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore: qui delectum impediret: Menenio contra uociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerūt certamen: pronūciaueruntq̃ ex collegij sententia: C. Valerio consuli se, damnum aliamq̃ coercionē aduersus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhihenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus cum paucis appellatibus tribunū collum torssisset: metu cæteri sacramento dixerē. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus, infestusq̃ consuli erat: impigre primo statim aduentu, deiectis, qui in præsidio erant, arcē recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad inuadendum. Prædæ ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant: fuit aliquantum, uenditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit, tum prædicās participem prædæ fore exercitum: cum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis, ac militum in cōsulem iræ, itaq̃ cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret: alternis incōditi uersus militari licentia iactati: quibus consul increpitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit: cum ad omnem mētionem tribuni fauor circumstantis populi plausuq̃ & assensu cum uocibus militū certaret, plusq̃ ea res, quàm propè solennis militum lasciuiā in consulem, curæ patribus iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, si peteret, consularibus comitijs est exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non aliās ægrius plebs tulit tribunicia sibi comitia non cōmissa. eum dolorem quæstorij comitijs simul ostendit, & ulta est, tunc primum plebeijs quæstoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis uni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeijs, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clarissimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum, magnarumq̃ rerum molem auidissimo adeo populo ostentātes: cum affirmassent nihil se moturos: si ne quæstorij quidē comitijs, quæ sola promiscua plebi, patribusq̃ reliquisset senatus: satis animi populo esset ad id, quod tandiu uellent: & per leges liceret. Pro ingenti itaq̃ uictoria id fuit plebi: quæsturamq̃ non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatū, ac triumphos locus nouis hominibus uidebatur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare: si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq̃ alios in possessione dignitatis suæ, salij, flaminesq̃ nusquam aliò, quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs, ac potestatibus relinquuntur. Irritatis utriusq̃ partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset: & tres ad popularē causam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstorij comitijs, ubi utrunq̃ plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad con-

sulum comitia: quæ nondum promiscua essent. Icilij cōtra, tribunos militum creandos diceret: & tandem aliquando impartendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo, id, quod petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Æquos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumq; affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixe tribuni, sibi plebiq; eam fortunaam oblatam memorantes. Tres erant, & omnes acerrimi uiri, generosiq; etiam, ut inter plebeios, duo, singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: uni concioni bus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia, quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij ueniunt: arcem Caruentanā dilapsis ad prædam militibus, qui in præsidio erant, Æquos interfectis paucis custodibus arcis, inuasisse: alios recurrētes in arcem, alios palantes in agris cæfos. Ea aduersa ciuitati res uires tribuniciæ actioni adiecit. nequicquam enim tentati ut tum deniq; desisterent impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ: peruincunt: ut senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto: ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: neue quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubiæ Icilios denotante senatu: quos mercedem seditiosi tribunatus, petere consulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumq; omnium ordinum cōsensu apparari cœptum. Consules an ambo profecti sint ad arcem Caruentanam: an alter ad comitia habenda substitit, incertum diuersi authores faciunt. illa pro certo habenda: in quibus non dissentiant: ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam: populationesq; & prædas & in Æquis, & in Volscis agro ingentes factas, Romæ, sicut plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitorum patres uicere. nanq; tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricij creati sunt, C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à patricijs: cuius eos Icilij tum quoq; insimulabant: quod turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tedio fordium in quibusdam insignium populum à plebeijs auertissent. Volscos deinde, & Æquos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram cum impulisset: fama affertur, summa ui ad bellū coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusq; gentis populos circumisse: castigantes ignauiam: quod abditi intra muros populabundos in agris uagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere: sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc cum inflammarentur animi: ut ad quosq; uentum erat, numerus iuniorum conscribatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta. ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ ubi tumultu maiore etiam, quàm res erat, nuntiantur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum cōsiliū erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos, Iulium, Corneliumq; ferunt: magnoq; certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquā conquesti non esse in authoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent: & consulis quoq; ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent: qui non ciuium, non deniq; hominū numero essent. si quando promiscui honores, cōmunicata resp. esset: tum se animaduersuros: nequa superbia magistratuū irrita senatus consulta essent. interim patricij soluti legum, magistratuūq; uerecundia, per se quoq; tribuniciam potestatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli in manibus esset: occupauerat cogitationes hominū: donec, ubi diu alternis Iulius, Corneliusq;, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, differuere: tum Hala Seruilius tribunus militum tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit: (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere authoritati senatus: quàm tribuniciam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq;, si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad rece

ptum nimis pertinacis sententiæ, sed cum belli necessitates non expectent humana cōsilia: potiore sibi collegarū gratia rempublicam fore, & si maneat in sententia senatus: dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat: senatusconsulti autoritate se fore contentū. Quo facto, cum haud immeritā laudem, gratiamq; apud omnes tulisset: dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitū creatus est. Exemplo fuit collegas, eumq; intuentibus, q̄ gratia atq; honos opportuniora interdū nō cupientibus essent. Bellū haud memorabile fuit, uno, atq; eo facili prælio cæsi ad Antium hostes, uictor exercitus depopulatus Volscum agrum, castellum ad lacum Fucinum uē expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ uideretur: felicitate, quā gloria maior in urbem redijt: magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitorū consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorū militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit: qui prope cum prodi causam ab suis cernerent. Itaq; sicut priore anno per indignissimos ex plebeijs candidatos omnium etiam dignorum tedium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore gratiaq; ad petendum præparatis, omnia loca obtinuerunt: necui plebeio aditus esset, quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic relictus continuato honore, tum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partum. Eo anno, quia tempus induciarū cū Veientium populo exierat: per legatos, fœcialesq; res repeti cœptæ, quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit, petiere: ne priusquam ipsi senatum Romanū adissent, Veios irentur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes: ne res ab ijs repeterentur, tantum abfuit ut ex incōmodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades: amisso Verrugine præsidio, ubi tantum in tempore fuit momenti: ut, cū precatibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebātur, succurri, si maturatū esset, potuisset: ad id ueniret exercitus subsidio missus: ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quā in tribunis, qui, quia summa ui resistere nuntiabantur: parum cogitauerunt: nulla non uirtute superari humanarum uirium modum, fortissimi milites non tamen nec uiui, nec post mortem inulti fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Cornelij Cossis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis senatus, qui legatis repetentibus res, ni faecesserent prope urbe, finibusq; duros pœnas, quas Lartius Tolumnio dedissent, responderi iussit. Id patres ægre passi, decreuerunt: ut tribuni militum de bello indicēdo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est: fremere iuuentus: nōdum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occisione occisa cū periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicaretur: & tanquā pœniteat laboris: nouum bellum cum finitimo populo, & potentissimo parari: qui omnem Hetruriam sit concitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dicunt: eam de industria uexandam militia, trucidandamq; hostibus obijci: eam procul urbe haberi, atq; ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq; aut agri publici, aut suffragij libere ferendi consilia agitet, prehensantesq; ueteranos, stipendia cuiusq; & uulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua uulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusq; interdum agitates, auertissent plebem ab suscipiendo bello: profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribuni militū in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit: tripartito ad deustandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Egiras, quacunq; incessere: late populati sunt tecta, agrosq;: ut distinerent Volscos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: urbs pro na in paludes, ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes

cum

cum C. Seruilio Hala, cum imminentem urbi collem cepissent: ex loco altiore, qua nullū erat
 præsidium, ingenti clamore ac tumultu moenia inuasere. ad quem tumultū obstupefacti, qui
 aduersus Fabiū urbem infimā tuebantur: locū dedere scalas admouendi. plenaq; hostiū cun-
 cta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium, ac resistentium, armatorū, atq; inermium
 fuit. cogebantur itaq; uicti, quia cedentibus spei nihil erat, pugna inire: cum pronuntiatum re-
 pente, nequis præter armatos uiolaretur: reliquam omnem multitudinē uoluntariam exiit ar-
 mis: quorū ad duo millia & quingenti uiui capiuntur. à cætera præda Fabius militē abstinuit:
 donec collegæ uenirēt: ab illis quoq; exercitibus captū Anxur dictitans esse, qui ceteros Vol-
 scos à præsidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt: oppidum uetere fortuna opulentū tres
 exercitus diripuere. eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Ad-
 ditum deinde omnium maxime tempestiue præcipuum in multitudinē munus: ut ante men-
 tionem ullam plebis, tribunorum uē, decerneret senatus: ut stipēdium miles de publico accipe-
 ret: cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptū unquam à plebe
 tanto gaudio traditur. cōcursum itaq; ad curiam esse: prehensatasq; exeuntium manus: & pa-
 tres uere appellatos: effectum esse fatentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quic-
 quam uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum cōmoditas iuuaret, rem fami-
 liarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipublicæ esset.
 tum quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis unquā agitatū, nō suis sermonibus
 efflagitatū: id efficiebat multiplex gaudiū, cumulationemq; gratiā rei. Tribuni plebis com-
 munis ordinum lætitiæ, cōcordiæq; soli expertes, negare tam id lætum partibus uniuersis, nec
 prosperum fore, quā ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse, quā usu appatitu-
 rum. unde enim eam pecuniā confici posse, nisi tributo populo indicto: ex alieno igit̃ alijs lar-
 gitos. neq; id etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent: meliore
 conditione alios militare, quā ipsi militassent: & eosdē in sua stipendia impensas fecisse, & in
 aliorū facere. His uocibus mouerunt partē plebis. postremo indicto iam tributo, edixerūt etiā
 tribuni: auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributū non cōtulisset. Patres bene cœ-
 ptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondū argentum signatum erat, æs
 graue plaustriis quidam ad ærariū conuehentes, speciosam etiā collationem faciebant. Cū se-
 natus summa fide ex censu contulisset: primores plebis nobiliū amici ex composito conferre
 incipiunt. quos cū & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquā bonos ciues cōspici uul-
 gus hominū uidit: repente spreto tribunicio auxilio, certamen conferendi est ortū. & lege per-
 lata de indicēdo Veientibus bello, exercitū magna ex parte uoluntariū noui tribuni militum
 cōsulari potestate Veios duxere. Fuere autē tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius
 Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterū, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertium, M. Æmylius
 Mamercus. Ab his primum circumfessi Veij sunt. sub cuius initium obsidionis cum Hetrusco
 rum conciliū ad fanum Vultumnæ frequenter habitū esset: parū cōstitit: bellōne publico gen-
 tis uniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit: parte tribu-
 norum, exercitusq; ad Volscum aduocata bellum. Tribunos militum consulari potestate
 is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Malu-
 ginensem, Cn. Corneliū Cossam, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautiū Rutilium iterū. Cum
 Volscis inter Ferentinū, atq; Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secūda fortuna pu-
 gnæ fuit. Artena inde Volscorū oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem
 tentatam cōpulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi: præterq; arcem, cæ-
 tera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi, captiq;
 multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut uī capi poterat: quia pro spatio loci satis præ-
 sidij habebat: aut spem dabat deditiois. omni publico frumento priusquā urbs caperetur, in
 arcem conuecto. tedioq; recessum inde foret: ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo mi-
 lites per locum arduum accepti, cepere. à quibus cum custodes trucidarentur: cætera multitu-
 do repentino pauore oppressa in deditioem uenit. Diruta & arce, & urbe Artena, reductæ le-
 giones ex Volscis: omnisq; uis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem, dua-

rum familiarum bona in præmiū data. Seruius Romanus uocitatus. Sunt, qui Arternam Veientium, non Volscorum fuisse credant. præbet errorem: quod eiusdem nominis urbs inter Cære, atque Veios fuit, sed eam reges Romani deleuere: Ceretumq; non Veientium fuerat, altera hæc nomine eodem in Volſco agro fuit: cuius excidium est dictum.

DECADIS PRIMAE LIBER QUINTVS.

PA CE alibi parta, Romani, Veijq; in armis erant, tanta ira, odioq; ut uictis finem adesse apparet. Comitia utriusq; populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum cōſulari potestate numerum. octo, quot nunquā antea, creati, M. Æmylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Julius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contra, tedio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat: regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos non maiore odio regni, q̄ ipsius regis, grauis iam is antea genti fuerat opibus, superbiaq;: quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est: uolenter diremisset: cū ob iram repulsæ, quod suffragio XII populorum alius sacerdos ei prælatus esset: artifices, quorum magna pars ipsius serui erant: ex medio ludicro repente abduxit. gens itaq; ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas: auxiliū Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit, cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metū regis: qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non noui sermonis authorem habebat. Romanis & si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur: tamen, quia omnibus cōcilijs eam rem agitari afferebatur: ita muniebant: ut ancipitia munimenta essent, alia in urbem, & contra oppidanorum eruptiones uersa: alijs frons in Hetruriam spectans auxilijs, si qua forte inde uenirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quàm in oppugnatione esset: hybernacula etiā, res noua militi Romano, ædificari cœpta: cōsiliūq; erat hyemando cōtinuare bellum, quod postquàm tribunis plebis, iam diu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est alatum: in concionem prosiliunt: sollicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta, nec se sefellisse: id donum inimicorum ueneno illitum fore, uenisse libertatem plebis, remotam in perpetuum, & ablegatam ab urbe, & ab republica iuuentutem iam ne hyemi quidem, aut tempori anni cedere: ac domos, & res inuisere suas. Quam putaret continuatæ militiæ causam esse: nullam profecto aliam inuenturos: quàm nequid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis essent: agi de commodis eorum posset, uexari præterea, & subigi multo acrius, quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris, situq; naturali urbem tutantes, militem Romanum in opere, ac labore, niuibus, pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies: arma deponentem. Hoc neq; reges, neq; ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos cōsules, neq; triste dictatoris imperium, neq; importunos decemuiros in iunxisse seruitutis: ut perennem militiam facerent: quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent, quidnam illi cōsules, dictatorésue facturi essent: qui proconsularem imaginem tam sauiam, ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito, non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos, nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hæere plebeium quenquam: qui si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, non seruos militare: quos hyeme saltem in domos, ac tecta reduci oporteat: & aliquo tēpore anni parentes, liberosq; ac coniuges inuisere: & usurpare libertatem: & creare magistratus. Hæc, taliæque uociferantes aduersarium haud impari nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem authorem aliquot annis ante fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunicia

bunicia potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed usu etiã exer-
 citatus talem orationem habuit. Si unquam dubitatũ est Quirites: utrũ tribuni plebis uestra,
 an sua causa seditionum semper authores fuerint: id ego hoc anno desisse dubitari certum ha-
 beo. & cum lætor tandem longi erroris uobis finem factum esse: tum, quod secũdis potissimũ
 his uestris rebus hic error est sublatus: & uobis, & propter uos reip. gratulor. An est quisquã,
 qui dubitet: nullis iniurijs uestris, si quæ forte aliquando fuerunt: unquã æque quã munere
 patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt: tribunos plebis offensos, ac concita-
 tos esse: quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi concordiam or-
 dinum: quam dissoluendæ maxime tribunicia potestati rentur esse. Hoc hercule tanquã arti-
 fices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in rep. uolunt: ut sit, ad cuius cura-
 tionem à uobis adhibeantur. Vtrũ enim defenditis, an impugnatís plebem: utrũ militantium
 aduersarij estis: an causam agitis: nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet: siue il-
 lud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodũ seruis suis uetant domini quicquã rei
 cum alienis hominibus esse: pariterq; in ijs beneficio, ac maleficio abstineri equum censent: sic
 uos interdicitis patribus cõmercio plebis: ne nos comitate, ac munificentiã nostra prouocemus
 plebem: nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in uo-
 bis non dico ciuili, sed humani esset: fauere uos magis, & quãtum in uobis esset, indulgere po-
 tius comitati patrum, atq; obsequio plebis oportuit: quæ si perpetua concordia sit: quis non
 spondere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse. Atq; ego quãtum
 hoc consilium collegarum meorũ, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt: non
 utile solum, sed etiã necessarium fuerit: postea edisserã. nunc de ipsa conditione dicere militan-
 tium libet. quam orationem non apud uos solum, sed etiã in castris si habeatur ipso exercitu
 disceptate: æquam arbitror uideri posse, in qua si mihi ipsi nihil, quod dicerem, in mentem ue-
 nire posset: aduersariorũ certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra
 militibus: quia nunquam data essent. quonam modo igitur nũc indignari possunt: quibus ali-
 quid noui adiectum cõmodi sit, eis laboris etiam nouum pro portione iniungi: nusquam nec
 opera sine emolumento, nec emolumentum fermè sine impensa opera est. labor, uoluptasq;
 dissimillima natura, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Molestè antea ferebat mi-
 les se suo sumptu operam reip. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere:
 quærere unde domi, militiaq; se, ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi remp. esse: & læ-
 tus stipendium accipit. æquo igitur animo patitur se ab domo, ab re familiari, cui grauis im-
 pensa non est: paulo diutius abesse. an si ad calculos eum resp. uocet, non merito dicat: annua
 æra habes: annuam operam ede. an tu æquum censes: militia semestri solidum te stipendium
 annuum accipere. Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent, qui
 mercenario milite utuntur. at nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq; tanquam cũ pa-
 tria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate po-
 puli Romani, & perfici quamprimũ oportet. perficietur autem: si urgemus obsessos: si non an-
 te abscedimus: quãtum spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia cau-
 sa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugna-
 ta est ob unam mulierem ab uniuersa Græcia, quãtum procul ab domo: quot terras, quot ma-
 ria distans: nos intra uicesimum lapidem, in conspectu propè urbis nostræ annuã oppugna-
 tionem perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquã iusti doloris est, quod
 nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt: in pace nunquam fidi fuerunt: agros no-
 stros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos nostros ibi inter-
 fecerunt: authores fuere contra ius gentium cædis impię legatorum nostrorum: Etruriam o-
 mnem aduersus nos concitare uoluerunt: hodieq; id moliantur: res repetetes legatos nostros
 haud procul abfuit quin uiolatet. Cum his molliter, & per dilationes bellum geri oportet. Si
 nos tam iustum odium nihil mouet: ne illa quidem oro uos mouent: operibus ingentibus se-
 pta urbs est: quibus intra muros coerçetur hostis. agrum non coluit: & culta euastata sunt bel-
 lo. Si reducimus exercitum: quis est, qui dubitet illos nõ cupiditate solum ulciscendi, sed etiam

necessitate imposta ex alieno prædandi, cū sua amiserint, agrum nostrum inuasuros: non dif-
 ferimus igitur bellum isto cōsilio: sed intra fines nostros accipimus. Quid: illud, quod proprie
 ad milites pertinet: quibus boni tribuni plebis cum stipendiū extorquere uoluerint, nunc con-
 sultum repente uolunt: quale est: uallum, fossamq̃, ingentis utranq̃ rem operis, per tantū spa-
 tium duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones
 nō in urbē modo, sed in Hetruriā etiā spectantes, siqua inde auxilia ueniant, opposuere. quid
 turres: quid uineas, testudinesq̃, & taliū oppugnandarū urbium apparatus loquar: cū tan-
 tum laboris exhaustum sit: & ad finem iam operis tandem peruentū: relinquendāne hæc cen-
 setis: ut ad æstatem rursus nouus deintegro his instituendis exudetur labor: quāto est minus
 opera tueri facta: & instare, & perseverare, defungiq̃ cura: breuis enim profecto res est: si uno
 tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has interuallaq̃ lentio rem spem nostrā facimus.
 loquor de opere, & de temporis iactura. Quid: periculi, quod differendo bello adimus: nū ob-
 liuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios auxilijs patiūtur: ut nunc res
 se habet: irati sunt: oderunt: negant missuros: quantū in illis est, capere Veios licet, quis est, qui
 spondeat: eundem, si differtur bellum, animū postea fore: cum, si laxamentum dederis, maior,
 frequentiorq̃ legatio itura sit: cum, id, quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spacio
 mutari interpolito possit: uel consensu ciuitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos: uel ipsius
 uoluntate regis, qui obstare regnū suum salutē ciuium nolit. Videte quot res quā inutiles se-
 quantur illam uiam consilij: iactura operū tanto labore factorum: uastatio imminens finium
 nostrorum: Hetruscū bellum pro Veiente concitatū. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non her-
 cule dissimilia, ac si quis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo cōualescere possit: cibi gra-
 tia præsentis, aut potionis longinquum, & forsitan insanabilem morbū efficiat. Si medius tidi-
 us ad hoc bellum nihil pertineret: ad disciplinam certę militiæ plurimū intererat insuescere mi-
 litem nostrum non solū parta uictoria frui: sed, si res etiā lentior sit, pati tedium: & quā uis se-
 ræ spei exitum expectare: & si non sit æstate perfectum bellū, hyemem operiri: nec, sicut æsti-
 uas aues, statim autumnō tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos: uenandi studium, ac
 uoluptas homines per niues, ac pruinas in montes syluasq̃ rapit: belli necessitatibus eam pa-
 tientiam non adhibebimus, quā uel lusus, ac uoluptas elicere solet: adeone effœminata corpo-
 ra militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos: ut hyemem unā durare in castris,
 abesse ab domo non possint: ut tanquā nauale bellum tempestatibus captandis, & obseruan-
 do tempore anni gerant: non æstus, non frigora pati possint: erubescant profecto, si quis eis
 hæc obiiciat: contendantq̃, & animis, & corporibus suis uirilem patientiam inesse: & se iuxta
 hyeme, atq̃ æstate bella gerere posse: nec se patrociniū mollicię, inertięq̃ mandasse tribu-
 nis: & meminisse hanc ipsam potestatem nō in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc
 uirtute militum uestrorū, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantū, nec hoc bellum
 intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterū quærere. An
 mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis: utrum tandem finitimi populum
 Romanū esse putent: cuius siqua urbs primū illum breuissimi temporis sustinuerit impetum,
 nihil deinde timeat: an hic sit terror nominis nostri: ut exercitum Romanum non tediū lon-
 ginquæ oppugnationis, non uis hyemis ab urbe circumfessa semel amouere possit: nec finem
 ullum alium belli, quā uictoriam nouerit: nec impetu potius bella, quā perseverantia ge-
 rat: quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamē in obsidendis urbibus necessaria est:
 quarū pleraq̃ munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, sitiq̃ tempus ipsum uin-
 cit atq̃ expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Ro-
 mæ inuenerint præsidia Veientes: quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam,
 quod Veientibus optatum æque contingere possit: quā ut seditionibus primū urbs Roma-
 na, deinde uelut ex cōtagione castra impleantur: At hercule apud hostes tanta modestia est:
 ut non obsidionis tediū, non deniq̃ regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxi-
 lia ab Hetruscis iritauerint animos. morietur enim extemplo, quicumq̃ erit seditionis author:
 nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. sustuarium meretur, qui signa
 relinquit:

relinquit: aut præsidio decedit. authores signa relinquendi, & deferendi castra, non uni aut alteri militi, sed uniuersis exercitibus palam in concione audiuntur. adeo quicquid tribunus plebis loquitur: & si prodenda patriæ, dissoluendaque reip. est: assuescitis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est: ut quæ hic uociferantur, eadem in castris, & apud milites agant: & exercitus corrumpant: ducibusque parere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est: non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam uereri militiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunus plebis: cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, & concordiam ordinum maiorem, ardoremque ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, uineæque tantum non iam iniunctæ mœnibus essent: dum opera interdum fiunt intentius, quam nocte custodiuntur: patefacta repente porta, ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæque momento simul aggerem, ac uineas, tam longi temporis opus incendium hausit: multique ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro, ignique absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum: mœstitiam omnibus, senatui curam, metumque iniecit: ne tum uero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset: & tribuni plebis uelut ab se uictæ reip. insultarent: cum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt: factaque dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent: fama que ea forum atque urbem peruasisset: subito ad curiam concursus fit plebis, pedestris ordinis se aiunt nunc esse: operamque reipublicæ extra ordinem polliceri: seu Veios, seu quod aliud ducere uelint, si Veios ducti sint: negant se inde prius, quam capta urbe hostium, redituros esse. Tum uero iam superfundenti se lætitiæ uix temperatum est, non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neque aut in curiam uocati, quibus responsum daretur: aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, uoce manibusque significare publicam lætitiæ, beatam urbem Romanam, & inuictam, & eternam illa concordia dicere: laudare equites: laudare plebem, diem ipsum laudibus ferre: uictam esse fateri comitatem, benignitatemque senatus, certatim patribus, plebi que manare gaudio lachrymæ. donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est: ut tribuni militares concione aduocata peditibus, equitibusque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere. & equiti certus numerus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios non amissa modo restituit opera: sed noua etiam instituit, ab urbe comæatus intèriore, quam antea subuehi cura: nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginiū, Q. Sulpitium, A. Manilium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veios bellum intenta est: neglectum Anxuri præsidium uagationibus militum, & Volscos mercatores uulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est, minus militum perijt: quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros, uicinasque urbes negotiabantur. Nec Veios melius gesta res: quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quam aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatiū, & Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veios bello quoque Romano se proximos fore credentes, Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant: per legatos ultro citroque missos iureiurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat: castra adorti sunt: ingentemque terrorem intulere: quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. cōcurstantesque cum huc atque illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam uim,

ac tueri se ab exteriori poterant hoste. una spes erat: si ex maioribus castris subueniretur: ut diuersae legiones, aliae aduersus Capenam, ac Faliscum, aliae contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris praerat Virginius priuatim Sergio inuisus, infestusque. is cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, utrinque inuehi hostem nuntiaretur: in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinaciam alterius aequabat. qui, nequam opem ab inimico uideretur petisse: uinci ab hoste, quam uincere per cuius maluit. Diu in medio caesi milites: postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima, atque ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret: acciri Virginium ex castris, interea praesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est: certatumque inter collegas maledictis, pauci reipublicae, huic atque illi, ut quosque studium priuatim, aut gratia occupauerunt: adsunt. Primores patrum, siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset: censuere non expectandum iustum tempus comitiorum: sed extemplo novos tribunos militum creandos esse: qui Calendis octobribus magistratum occiperent. In qua sententiam cum pedibus iretur: ceteri tribuni militum nihil contradicere. at enim uero Sergius, Virginiusque, propter quos poenitere magistratum eius anni senatum apparebat: primo deprecari ignominiam: deinde intercedere senatusconsulto, negare se ante Idus Decembres, solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter haec tribuni plebis, cum in concordia hominum, secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent: feroces repente minari tribunis militum, nisi in autoritate senatus essent, se in uincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala tribunus militum. Quod ad uos attinet tribuni plebis, minasque uestras: nae ego libenter experirer quam non plus in his iuris, quam in uobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus auctoritatem senatus. proinde & uos desinite inter nostra certamina locum iniuriam quaerere: & collegae aut facient, quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam: qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu comprobata oratio esset: gauderentque patres: sine tribuniciae potestatis terribilibus inuentam esse aliam uim maiorem ad coercendos magistratus: uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuerunt: qui Calendis octobribus magistratum occiperent: secum eam ante diem magistratu abdicauerunt. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Aemilio Mamercum tertium, Cn. Cornelio Cossu iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, tribunis militum consulari potestate, multa domi, militiaeque gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios, & ad Capenam, & ad Faleros, & in Volscis: ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romae simul de delectu, simul de tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui pauloante consulari potestate fuerat: exciuerunt. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conscripti: sed seniores etiam coacti nomina dare: ut urbis custodiam agerent. Quanto autem augebatur militum numerus: tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaque tributo conferebat inuitis conferentibus, qui domi remanebant: quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum, seruiendumque reipublicae erat. Haec per se grauiora, indignioraque ut uiderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo aera militibus constituta esse arguendo: ut plebis partem militiae, partem tributo confererent. Vnum bellum annum iam tertium trahi: & consulo male geri: ut diutius gerat, in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos: & pueros quoque, ac senes extractos. Iam non aetatis, nec hyemis discrimen esse: ne ulla quies unquam miseram plebi sit: quae nunc etiam uectigalis ad ultimum facta sit: ut cum confecta labore, uulneribus, postremo aetate corpora retulerint: incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint: tributum ex affecta re familiari pendat: graeque militaria uelut faenore accepta, multiplicia reipublicae reddant. Inter delectum, tributumque, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequunt. Pugnatum inde, in loca uacua ut patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat: tamen labefactandae legis tribuniciae causa effectum est ut cooptarentur tribuni plebis. C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit: ut eo anno trib. plebis. C. Trebonius esset: qui nomini, ac familiae debitum praestare uideretur treboniae legis patrocinium. is, quod petissent patres quidam primo incepto

incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse uociferans, legem treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi, sed imperio patriciorum, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut patriciorum affectu habendi tribuni plebis sint, eripi sacras leges, extorqueri tribuniciam potestatem, id fraude patriciorum, scelere ac prodicione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerum suarum in Sergium, Virginiumque prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis, inuidiamque die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasque belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugubres domos habeant: ipsi publici, priuatique doloris exequendi ius, potestatemque ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorant, omnium namque malorum in Sergio, Virginioque causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quam fateri reos: qui noxijs ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginij, Sergius prodicionem increpans Virginij, quorum adeo incredibilem amentiam fuisse: ut multo uerisimilius sit: copacta eam rem, & communi fraude patriciorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis Romana castra, omnia fieri: ut consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaque urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorum possint. Prae iudicium iam de reis & ab senatu, & a populo Romano, & ab ipso tum collegis factum esse, nam & senatusconsulto eos ab republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coercitos esse: & populum Romanum tribunos creasse: qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius res publica his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, praedamnatosque uenire ad populi iudicium: & existimare de functos se esse: satisque poenarum dedisse: quod duobus mensibus priuati facti sint: neque intelligere: nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non poenam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium: qui certe nihil deliquissent, illos repeterent animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent: cum fuga trepidum, plenum uulnerum ac pauore incidere portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere: neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunamque L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusque. minime conuenire: quibus iratos quisque deos precatus sit: in ipsa sua potestate, cum liceat, & oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi laesos armet. His orationibus incitata plebs denis millibus aëris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio marrem communem belli, fortunamque accusante: Virginio deprecante, ne infeliciores domi, quam militiae esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisque contra legem treboniam factae memoriam obscuram fecit. Victores tribuni, ut praesentem mercedem iudicij plebes haberet: legem agrariam promulgant: tributumque conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset: resque militia ita prospere gererentur: ut nullo bello ueniretur ad exitum spei, namque Veijs castra, quae amissa erant, recuperata castellis praesidiisque firmantur. Praerant tribuni militum, M. Aemilius, & Q. Fabius. M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in capenate agro hostes nulli extra moenia inuenti: praedae actae: incendiisque uillarum, ac frugum uastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm: & postquam uis irrita erat, uallo fossaque obsideri coeptum. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quam bella tractabantur: & cum tributum conferri per tribunos non posset: nec stipendium imperatoribus mitteretur: ara quoque militaria flagitaret miles: haud procul erat, quin castra quoque urbanae seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendae libertatis: & ab Sergijs, Virginisque ad plebeios uiros fortes, ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen ultra processum est: quibus ut unus ex plebe usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus

tribunus

tribunus militū consulari potestate crearetur. ceteri patricij creati: P. Manilius, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volſco. Ipsa plebes mirabatur se tantā rem obtinuisse: non is modo, qui creatus erat, uir nullis ante honoribus usus, uetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat: cur primus, ac potissimus ad nouum delibandū honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat: triplexq; stipendium equitibus dederat: gratia extractum ad tantū honorem credunt. alij orationem ipsū tempestiuam de concordia ordinū, patribus plebiq; gratā habuisse. Hac uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempublicam impediēbat, de tributo remiserunt. at collatum obediēter, missūq; ad exercitū est. Anxur in Volſcis breui receptum est: neglectis die festo custodijs urbis. Insignis annus hyeme gelida, ac niuosa fuit: adeo, ut uia clauſa, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius ut cœperat haud tumultuose magistratū maiore gaudio plebis, quā indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creādi. unus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militū consulari potestate omnes ferē centuriæ dixere, L. Titinium, P. Meneniū, Raciliū, Cn. Genutium, L. Attilium. Tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrariū facta, siue alia qua de causa, grauis, pestilensq; omnibus animalibus ætas excepit. cuius insanabili pernicie quando nec causa, nec finis inueniebatur: libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiris sacris faciūdis, lectisternio tunc primum in urbe Romana factō, per dies octo Apollinem, Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercuriū, atq; Neptunum tribus, quā amplissime tum apparari poterat, stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota urbe patētib; ianuis, promiscuoq; usu rerum omnium in propatulo posito, notos, ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne, ac comiter sermones habitos: iurgijs, ac litibus temperatum: uinctis quoq; dempta in eos dies uincula: religioni de inde fuisse, quibus eā opem detulissent, uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit: tribus in unum bellis collatis, nanq; eodem, quo antea, modo circa munimenta, cum repente Capenates, Falisciq; subsidio uenissent: aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuit memoria damnationis Sergij, ac Virginij, itaq; maioribus castris, unde antea cessatum fuerat: breui spatio circumductæ copię Capenates in uallum Romanum uersos abtergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta & Faliscis intulit terrorem: trepidantesq; eruptio ex castris opportune facta auertit. repulſos deinde insecuti uictores, ingentem ediderūt cædem. Nec ita multo post iam palantes, ueluti forte oblatis, populatores capenatis agri reliquias pugnae absumpsere. & Veientium refugientes in urbem multi ante portas cæsi: dum præ metu ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos suorū excludere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant: quorum propè maior patribus, quā belli cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, sed propè amissum cernentibus summum imperium, itaq; clarissimis uiris ex composito præparatis ad petendū, quos prætereundi uerecundiam crederent fore: nihilo minus ipsi perinde, ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed deos etiam excipiebant, in religionem uertentes comitia biennio habita, priore anno intolerandam hyemem, prodigijsq; diuinis similem coortā: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris, urbiq; illatam haud dubia ira deūm: quos pestis eius arcendæ causa placandos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitijs, auspiciato quæ fierent, indignum dijs uisum honores uulgari, discriminaq; gentium confundi. Præterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines patricos omnes, partem magnam honoratissimū quēq; tribunos militū cōsulari potestate creauere, L. Valeriū Potitum quintum, M. Valeriū Maximū, M. Furiū Camillum tertium, L. Furiū Medullinū tertium, Q. Seruiliū Fidenatem iterum, Q. Sulpitiū Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodū memorabile actum est. tota uis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Falerijs, Camillus à Capena prædas ingētes egere: nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nūtiari: quorū pleraq; & quia singuli authores erant.

erant, parū credita, spretaq; & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. In unum omnium curā uersæ sunt: quod lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, causā ue qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinē insolitam creuit. Quidnam eo dii portederent prodigio, missi sciscitatum oratores ad delphicum oraculum, sed prior interpretis fati oblati senior quidam Veiens, qui inter cauillates in stationibus, ac custodijs milites Romanos, Hetruscosq; uaticinantis in modum cecinit: priusquā ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquā potiturum Veijs Romanum, quod primo uelut temere iactū sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec unus ex statione Romana percūctatus proximū oppidanorum, iam per longinquitatem belli commercio sermonum factū, quis nam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquā audiuit aruspice esse, uir haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere uelle, ad colloquium uatem elicit, cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine ullo metu: præualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptū nequicquam tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit, qui cum productus ad imperatorem, inde Romam ad senatū missus esset: sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit: profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentē obiecerent: ut excidiū patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus: ea se nec ut indicta sint, reuocare posse: & tacēdo forsitan quæ dii immortales uulgari uelint, haud minus, q̄ cælanda effando, nefas cōtrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditū esse: ut quando aqua Albana abūdasset: tum si eam Romanus rite emisisset, uictoriā de Veientibus dari: antequā id fiat, deos mœnia Veientium deserturos nō esse. Exequebatur inde quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidū super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesq; oraculi pythici expectandas. Priusquā à Delphis oratores redirēt: Albaniue prodigiū piacula inuenirentur: noui tribuni militum cōsulari potestate, L. Julius Tullus, L. Furius Medullinus quartū, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillēsis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius, magistratū inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti: quia multis simul bellis, Volcorū ad Anxur, ubi præsidium obsidebat: Æquorū ad Lauicos, qui Romanā ibi coloniam oppugnabant: ad hoc Veienti quoq; & Falisco, & Capenati bello occupatos uidebāt Romanos: nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrū, ac plebis, inter hæc locū iniuriæ rati esse, prædatū in agrum Romanū cohortes expeditas mittunt, aut enim passuros inultam eam iniuriā Romanos: ne nouo bello se oneraret: aut exiguo, eoq; parū ualido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quā cura populationis Tarquiniensium fuit, eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Julius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediabant) sed propè uoluntariorū, quos adhortando incitauerant, coacta manu, per agrū cæretem obliquis tramitibus egressi, redeūtes à populationibus, grauesq; præda Tarquinienses oppressere, multos mortales obrūtant: omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorū suorum spolijs Romam reuertuntur. Bidduum ad recognoscendas res datū dominis: tertio incognita (erant autē ea pleraq; hostiū ipsorum) sub hasta uenire, quodq; inde redactū, militibus est diuisum. Cætera bella, maximeq; Veiens, incerti exitus erāt. Iamq; Romani desperata ope humana, fata, & deos spectabāt: cū legati ab Delphis uenerunt, sorte oraculi afferentes congruentem responso captiui uatis. Romane, aquā Albanā caue lacu contineri: caue in mare manare suo flumine sinas, emissam per agros rigabis: dissipatāq; rituis extingues, tum tu insiste audax hostiū muris, memor quā per tot annos obsides urbem, ex ea tibi his, quæ nunc pandunt, fati uictoriā datam, bello perfecto donū amplū uictor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorū omissa cura est: instaurata, ut assolet, facito. Ingens inde haberi captiuius uates cœptus: cumq; adhibere tribuni militum Cornelius, Posthumiusq; ad prodigiū Albani procurationē, ac deos rite placandos cœpere, inuentumq; tandem est, ubi neglectas cærimonias, intermissumue solenne dii arguerēt: nihil profecto aliud esse, q̄ magistratus uitio creatos, Latinas, sacrumq; in Albano monte nō rite concepisse, unā expiationē eorum esse: ut tribuni militū abdicarent se magistratu: auspicia

de inte/

de integro repeterentur: & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus, nunquam desitum interim turbari, comitia interpellatis tribunis plebis: donec convenisset prius, ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quae dum aguntur: concilia Etruriae ad fanum Voltumnae habita, postulatisque Capenatibus, ac Faliscis, ut Veios communi animo, consilioque omnes Etruriae populi ex oblidione eriperent: responsum est: antea se id Veientibus negasse: quia unde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare, maxime in ea parte Etruriae gentem inusitatam, novos accolas Gallos esse: cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit, sanguini tamen, nominique, & presentibus periculis consanguineorum id dari: ut si qui iuventutis suae voluntarii ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum advenisse hostium numerum fama Romae erat, eoque mitescere discordiae intestinae metu communi, ut sit, coepta. Haud inuitis patribus P. Licinium Calvum praerogativa tribunum militum non petentem creant, moderationis expertae in priore magistratu virum, caeterum iam tum exactae aetatis, omnesque deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium, qui priusquam renuntiarentur, iure uocatis tribubus permisso interregis P. Licinius Calvus ita verba fecit. Omen concordiae Quirites, rei maxime in hoc tempus utilis, memoria nostri magistratus uos his comitiis petere in insequentem annum uideo: si & collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos, me iam non eundem, sed umbram, nomenque P. Licinij relictum uidetis, uires corporis effractae: sensus oculorum, atque aurium hebetes: memoria labat: uigor animi obtusus. En uobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis, hunc ego institutum disciplina mea, uicarium pro me reip. do, dicoque: uosque quaeso Quirites delatum mihi ultro honorem huic petenti, meisque pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri: filiusque eius P. Licinius tribunus militum consulari potestate cum his, quos supra scripsimus, declaratus. Titinius, Genutiusque tribuni militum profecti aduersus Faliscos, Capenatesque, dum bellum maiore animo gerunt, quam consilio: praecipitauerunt se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumultum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen aequo loco hosti commisit. Plus ignominiae erat, quam cladis acceptum, quae prope in cladem ingentem uertit: tantum inde terroris non Romae modo, quod multiplex fama peruenerat: sed in castris quoque fuit ad Veios, aegre ibi miles retentus a fuga est: cum peruasisset castra rumor: ducibus, exercituque caeso uictorem Capenatem, ac Faliscum, Etruriaeque omnem iuventutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romae, iam castra ad Veios oppugnata, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursusque in muros est, & matronarum, quas ex domo conciuerat publicus pavor: obsecrationes in templis factae: precibusque ab diis petitum: ut exitum ab urbis tectis, templisque, ac moenibus Romanis arcerent: Veiosque eum auerterent terrorem: si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iam ludae, Latinaeque instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros: Veiosque fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis, seruandaeque patriae, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis uideri. Omnium primum in eos, qui a Veijs in illo pauore fugerant: more militari animaduertit: efficitque: ne hostis maxime timendus militi esset, deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit: nullo detrectante militiam, peregrina etiam iuuentus, Latini, Hernicique operam suam pollicentes, ad id bellum uenere, quibus cum gratias in senatu egisset dictator: satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs captis se facturum, aedemque Matutae matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe expectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepefino cum Faliscis, & Capenatibus signa confert, omnia ibi summa ratione, consilioque acta fortuna etiam, ut sit, secuta est, non proelio tantum fudit hostes: sed castris quoque exiit: ingentem praeda

præda est potius: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus: dēstoraq; castella facta: & à procurfationibus, quæ multæ temere inter murum, ac uallum fiebāt: edicto nequis iniussu pugnaret, ad opus milites tracti. operum fuit omnium longe maximū, ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus, quod ne intermitteretur opus: neu sub terra cōtinuus labor eosdem conficeret: in partes sex munitorum numerū diuisit, senæ horæ in orbem operi attributæ sunt, nocte, ac die nunquam ante omissum, quàm in arcem uiam facerent. Dictator, cum iam in manibus uideret uictoriam esse: urbem opulentissimā capi: tantumq; prædæ fore, quantū non omnibus in unum collatis ante bellis fuisset: nequam inde aut militū iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deūm immortalium benignitate, suis consilijs, patientia militū Veios iam fore in potestate populi Romani, quid de præda faciendū censerent? Duæ senatū distinebant sententiæ, senis P. Licinij, quæ primū dixisse à filio interrogatum ferūt: edici palàm placere populo, ut qui particeps esse prædæ uellet, in castra Veios iret, altera Ap. Claudij, qui largitionē nouam, prodigā, inæqualem, inconsultā arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in æratio exhausto bellis pecuniā esse: author erat stipendiij ex ea pecunia militi numerādi: ut eo minus tributū plebes cōferret, eius enim doni societate sensuras æqualiter omniū domos: nō auidas in direptiones manus otiosorū urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita feruē eueniat: ut segnior sit prædator: ut quisq; laboris, periculiq; præcipuam petere partē soleat. Licinius cōtra suspectam, & inuisam semper eam pecuniā fore aiebat: causasq; criminū ad plebem, seditionum inde, ac legum nouarū præbituram, satius igitur esse: recōciliari eo dono plebis animos: exhaustis, atq; exinanitis tributo tot annorū succurri: & sentire prædæ fructū ex eo bello, in quo propè cōsensuerint, gratius id fore, lætiusq; quod quisq; sua manu ex hoste captum domū retulerit: quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat, ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaq; eo delegasse ad senatum: senatū quoq; debere reiectam rem ad se permittere plebi: ac pati habere, quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior uisa sentētia est: quæ popularem senatū faceret. Edictum itaq; est: ad prædam Veientē quibus uideretur, in castra ad dictatorem proficiscerētur, ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cū edixisset: ut arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus pergo ad delendā urbem Veios: tibiq; hinc decimā partē prædæ uoueo, te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor: ut nos uictores in nostrā, tuamq; mox futuram urbem sequare: ubi te dignū amplitudine tua templū accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis urbē aggreditur: quo minor ab cuniculo ingruētis periculi sensus esset, Veientes ignari se iam ab suis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostiū tēpla, nouasq; sedes spectare, seq; ultimū illum diē agere, nihil minus timentes, q̄ subrutis cuniculo mœnibus arcem iam plenam hostiū esse, in muros pro se quisq; armati discurrunt: mirantes quidnam id esset: quod, cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset: tum uelut repētino icti furore improuidi currebant ad muros. Inferitur huic loco fabula: immolante rege Veientium, uocem aruspicias dicentis, qui eius hostiæ exta profecuisse, ei uictoriā dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, ut ad aperto cuniculo exta raperent: & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quæ similia ueri sint, pro ueris accipiantur, satis habeam, hæc ad ostentationē scenæ gaudētis miraculis aptiora, quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere est operæpretium. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus: in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat: armatos repēte edidit, & pars auersos in muris inuadūt hostes: pars claustra portarū reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæq; à mulieribus, ac seruitijs iacerētur: inferunt ignes, Clamor omnia uarijs terrētium, ac pauentiū uocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momēto temporis deiectis ex muro undiq; armatis, patefactisq; portis, cū alij agmine irruerent: alij desertos scanderent muros: urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere iubet:

bet: ut ab inermi abſtineatur. Is finis ſanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædâ miles permiſſu dictatoris diſcurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum ſpe, atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus eſſe: ut ſicui deorum, hominûq; nimia ſua fortuna, populiq; Romani uideretur: ut eam inuidiâ lenire quam minimo ſuo priuato incômodo, publicoq; Romani populi liceret. cœuertentem ſe inter hanc uenerationem, traditur memoriæ, prolapſum cecidiſſe: idq; omen pertinuiſſe poſtea euentu rem cœiectantibus uifum ad damnationē ipſius Camilli, captæ deinde urbis Romanæ, quod poſt paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cæde hoſtiû, ac direptione urbis opulentiffimæ eſt cœſumptus. Poſtero die libera corpora dictator ſub corona uendidit. ea ſola pecunia in publicû redigitur, haud ſine ira plebis. & quod retulere ſecum prædæ, nec duci, qui ad ſenatum, malignitatis authores quærendo, rem arbitrij ſui reieciſſet: nec ſenatu, ſed Liciniæ familiaræ, ex qua filius ad ſenatû retuliſſet: pater tam popularis ſententiæ author fuiſſet: acceptû referbant. Cum iam humanæ opes aſportatæ, egeſtæq; à Veijs eſſent: amoliri tum deûm dona ipſosq; deos, ſed colentiû magis, q̄ rapiētium modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lautis corporibus, candida ueste, quibus deportada Româ regina Iuno aſſignata erat: uenerabundi templum iniere, primo religioſe admouētes manus: quod id ſignû more Hetrusco niſi certæ gentis ſacerdos atrectare nō eſſet ſolitus. deinde cū quidam, ſeu ſpiritu diuino tactus, ſeu iuuenili ioco, uisne Româ ire Iuno; dixiſſet: annuiſſe cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectû eſt: uocem quoq; dicentis, uelle, auditâ. motam certe ſede ſua parui molimenti adminiculis, ſequentis modo accepimus leuem, ac facilem translatu fuiſſe: intergramq; in Auentinû aternâ ſedem ſuam, quò uota Romani dictatoris uocauerat: perlatam: ubi templû ei poſtea idem, qui uouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorû occaſus fuit, urbis opulentiffimæ Hetrusci nominis, magnitudinē ſuam uel ultima clade indicatis: quod decem æſtates, hyemesq; cœtinuas circūſeſſa, cum plus aliquanto cladium intuliſſet, q̄ accepiffet: poſtremo iam fato quoq; urgente, operibus tamen, nō ui expugnata eſt. Româ ut nuntiatum eſt, Veios captos: quanq; & prodigia procurata fuerant: & uatum reſponſa, & pythicæ ſortes notæ: & quantû humanis adiuuari cœſilijs potuerat reſ, ducem M. Furium maximû imperatorum omniû legerat: tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat: multaq; clades acceptæ: uelut ex inſperato immenſum gaudiû fuit. & priuſquâ ſenatus decerneret, plena omnia templa Romanarû matrû gratias dijs agētium erant. ſenatus in quadriduum, quot dierum nullo ante bello, ſupplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus obuiam effuſis celebrator, quàm ullius unquâ antea fuit: triumphusq; omnem conſuetû honorandi illius diei modû aliquantum exceſſit. maxime conſpectus ipſe eſt, curru equis albis iuncto urbem inuectus: parumq; id nō ciuile modo, ſed humanû etiâ uifum. Iouis, Solisq; equis æquiperatum dictatorem in religionem etiam trahebant. triumphusq; ob eam unam maxime rem clarior, quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit: dedicauitq; Matutæ matris, atque his diuinis, humanisq; rebus geſtis, dictatura ſe abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptû. cui ſe decimâ uouiſſe prædæ partem cū diceret Camillus: pontifices ſoluendum religione populum cenſerent: haud facile inibatur ratio iubendî referre prædâ populum: ut ex ea pars debita in ſacrû ſecerneretur. tandem eò, quod leuiſſimû uidebatur, decuſum eſt: ut qui ſe, domumq; religione exoluere uellet: cū ſibimetipſi prædâ æſtimaffet ſuam: decimæ pretium partis in publicû deferret: ut ex eo donû aureum dignum amplitudine templi, ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoq; collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatû legati à Volſcis, & Aequis uenerunt. impetrataq; pax, magis ut feſſa tam diutino bello acquieſceret ciuitas, quàm quod digni peterent. Veijs captis, ſex tribunos militû cœſulari poteſtate inſequens annus habuit, duos P. Cornelios, Coſſum, & Scipionem, M. Valerium Maximû iterû, C. Fabium Ambuſtum iterum, L. Furium Medullinum quintû, Q. Seruilium tertiu. Cornelijs falifcû bellum, Valerio, ac Seruilio capenas forte euenit. ab ijs nō urbes ui aut operibus tentatæ: ſed ager eſt depopulatus: prædæq; rerû agræſtium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferû in agro relictum. Ea clades capenatem populum ſubegit.

subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat: cuius leniendæ causa coloniam in Volscos, quò tria millia ciuiũ Romanorũ scriberentur, deducendam censuerant: triumuirique ad id creati terna iugera, & septunces uiritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos: cum pulcherrima urbs Veij, agerque Veientanus in cõspectu sit, uberior, ampliorque Romano agro: urbem quoque urbi Romæ uel situ, uel magnificentia publicorum, priuatorumque tectorũ, ac locorum præponebãt. quin illa quoque actio mouebatur, quæ post captam utique Romam à Gallis celebratior fuit: trãsmigrandi Veios. cæterũ partem plebis, partem senatus destinabant habitandos Veios: duasque urbes cõmunes reipublicæ incoli à Romano populo posse. Aduersus quæ cum optimates ita tenderent, ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani, quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in una urbe tantum dissensionum esse: quid in duabus urbibus fore: uictamne ut quisquam uictrici patriæ præferret: sineretque maiorem fortunam captis esse Veijs, quàm incolu mibus fuerit: postremo se relinquere à ciuibus in patria posse: ut relinquunt patriam, atque ciues, nullam uim unquam subacturã: & T. Siciniũ (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) cõditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente, & authore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur: (nam partem tribunorũ plebis patres in suam sententiã traxerant) nulla res alia manibus tẽperare plebem cogebat: quæ quod ubi rixæ cõmittendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atque occidi iubebant. ab horũ ætatibus, dignitatibusque, & honoribus uiolandis dum abstinēbatur: & ad reliquos similes conatus uerecũdia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur. haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem: quæ damnata uoti omnium rerum potiorẽ curam, quàm religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis uerius, quæ decimæ: quando ea se quisque priuatim obligauerit: liberatus sit populus, enim uero illud se tacere, suam conscientiam nõ pati: quod ex ea tantũ præda, quæ rerum mouentium sit: decima designetur: urbis, atque agri capti, quæ & ipsa uoto contineatur: mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo uisum collegio: quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset, & post uotum in potestatem populi Romani uenisset: eius partem decimam Apollini sacratam esse, ita in æstimationẽ urbis, agerque uenit. pecunia ex ærario prompta: & tribunis militum cõsularibus ut aurum ex ea coemerent, negotium datum. cuius cum copia non esset: matronæ cœtibus ad eam rem cõsultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maxime senatui unquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: ut pilento ad sacra, ludosque carpētis festo, profestoque uterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimateque, ut pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit: quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos reuoluerunt: integrant seditiõnẽ tribunum plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum, eum prædam Veientanam publicando, sacrandoque ad nihilum redegisse, absentes ferociter increpant: præsentium, cum se ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt: tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: & patres hoc idem de intercessoribus legis annisi, ita tribuni plebis magna ex parte iisdem refecti.

Comitijs tribunorũ militum patres summa ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabãt parari ducem: sed rogationi tribuniciæ aduersarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterũ. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat: proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maxime metuerant: gloria in Faliscis creuit. Nam cum primo incensibus se hostes tenerent, tutissimum id rati: populatione agrorũ, atque incendijs uillarum coegit eos egredi urbe: sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse,

quàm difficultate aditus asperis, confragosisq; circa, & partim arctis, partim arduis uis. Cæterum Camillus captiuū indicem ex agris secutus ducē, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit, fugatq; tantumq; inde pauoris Faliscis iniectum est: ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterēt. multi cæsi, uulneratiq; priusquam pautes portis inciderent, castra capta: præda ad quæstores reducta cum magna militum ira, sed seueritate imperij uicti eandem uirtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionē impetus oppidanorum in Romanas stationes, præliaq; parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiarq; aliæ ex ante conuecto largius obsessis, quàm obsidentibus suppeterent. uidebaturq; æque diuturnus futurus labor, ac Veis fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimen & maturā uictoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorū, & comite uti: simulq; plures pueri, quod hodie quoq; in Græcia manet: unius curæ demandabantur. principum liberos sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbē lusus, exercēdiq; causa producere: nihil eo more per belli tēpus intermisso, dum modo breuioribus, modo longioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis longius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium, castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinorē scelestiorē sermonē addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: non ad similem inquit tui nec populum, nec imperatorē scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenauit natura, utrisq; est, eritq; sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ætatē, cui etiā captis urbibus parcitur: sed aduersus armatos. & ipsos, qui nec læsi, nec laceßiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarūt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute, opere, armis, sicut Veios uincam. Denudatū deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerēt in urbem uerberantes, dedit. Ad quod spectaculum cōkursu populū primum factō, deinde à magistratibus de re noua uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati odio, iraq; Veientiuū exitum penē, quàm Capenatiū pacem mallent: apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris in foro, & curia celebratur. consensuq; omniū legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatū, qui dederent Falerios, profiscuntur. introducti ad senatum ita locuti traduntur. Patres conscripti uictoria, cui nec deus, nec homo quisquā inuideat, uicti à uobis, & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quod nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, q̄ legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. uos fidē in bello, quàm præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cum triumphantem albi per urbem uexerāt equi, insignis iustitia fideq; hostibus uictis cum in urbem redisset: tacite eius uerecundiam nō tulit senatus, quin sine mora uoti liberaretur: crateramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferret, Lucius Valerius, Lucius Sergius, Aulus Manilius missi longa una naue, haud procul freto siculo à piratis liparensiuū excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior, quàm suis, qui legatorū nomen, donumq; & deum cui mitteretur, & doni causam ueritus ipse, multitudinem quoq; quæ semper ferme regēti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq; in publicum hospitium

hospitiū legatos cum præsidio etiam nauium Delphos profecutus. Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaq; publice data. Eodem anno in Aequis uarie bellatum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ: uicissent, uicti ne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Amylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fuis inde acie hostibus, Amylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi eum incōposito agmine negligentius ab re bene gesta euntē adorti Aequi terrore iniecto in proximos cōpulere tumulos: pauorq; inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fuis esse ab ignauissimo, & fugacissimo hoste: cōclamat uniuersus exercitus merito se ea audire: & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse: neq; diuturnū id gaudium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad castra hostiū duceret (ea in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabāt, nisi ea ante noctē expugnassent. Collaudatos corpora curare, paratosq; esse quarta uigilia iubet. & hostes nocturnā fugam ex tumulo Romanorū ut ab ea uia, quæ ferebat Verruginē, excluderent, fuere obuij: præliumq; ante lucē (sed luna pernox erat) cōmissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederēt oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atq; obsecrante Amylio, Thusculum palati fugerēt. inde fama Romam perlata est Posthumii, exercitumq; occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarū effuse sequētibus sustulit: cum perequitassem aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Aequi. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quam uirtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristēmq; ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequūtur: uictoriam populi Romani esse: Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs cōtinuare latoribus legis tribunatum, & patres resisterere intercessores legis annissi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit. quem dolorem uicti patres sunt. senatusconsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimum creati consules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat: coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum cōsulibus resistentibus, omniq; ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. coloniarum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat: Romam per fugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq; Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrū consensu ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. uicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis aris condemnati sunt. id agre passi patres. Camillus palam sceleris plebem argue re: quæ iam in suos uersa nō intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: quod intercessione sublata tribuniciam potestatem euertissent. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesq; increpabat, quod fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus auctoritatem secuti essent. Hæc propalam concionabūdus in dies magis augebat iras hominum. senatum uero incitare aduersus legē haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris, focisq; & deū templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq; esse urbē ab se captā frequentari: quotidie se frui monumento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes uestigijs laudū suarum. sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incolī urbem: & in captiuo.

solo habitare populum Romanum: & uictricem patriam uicta mutari. His adhortationibus principes concitati, patres, senes, iuuenesq; cum ferretur lex, agmine facto in forum uenerunt: dissipatiq; per tribus, suos quisq; tribules prehensantes orare cum lachrymis cœpere ne eam patriam, pro qua fortissime felicissimeq; ipsi, ac patres eorū dimicassent: defererent, capitolium, ædem Vestæ, cætera circa templa deorum ostentâtes: ne exulem, extorrem populum Ro. ab solo patrio, ac dñs penatibus in hostium urbem agerent: eoq; rem adducerent, ut melius fuerit nō capi Veios, ne Roma defereretur. Quia nō ui agebāt, sed precibus: & inter preces multa deorum mentio erat: religiosum parti maximæ fuit: & legem unam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq; ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus cōsulis senatusconsultum fieret, ut agri ueientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: uellentq; in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere: quos M. Furius dictator uouerat ueienti bello, eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq; bello uota dedicatur: celebratamq; dedicationem ingenti matronarum studio tradūt. Bellum haud memorabile in Algidio cum Æquis gestum est, suis hostibus prius penè, quàm manus cōsererent. Valerio, quod perseuerantior cædendis in fuga fuit: triumphus, Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quò propter famem, pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate, caloribusq; nimis ortā exercitus duci nequiuit, ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia elati ultro agros Romanos incurrauere. bellum inde duobus populis indictū. Caius Iulius censor decessit: in eius locum Marcus Cornelius successit, quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unquam in demortui locum censor sufficitur. cōsulisq; morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia, itaq; cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent: interrex creatur Marcus Furius Camillus: qui Publiū Cornelium Scipionē, is deinde Lucium Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: ut etiam si cui eorum incōmoda ualetudo fuisset, copia magistratuum reipublicæ esset. Calendis quintilibus magistratum occepere L. Lucretius, Seruius Sulpitius, M. Æmylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Æmylius iterū. Ex his L. Lucretio, & C. Æmylio Volsinienses prouincia euenit. Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. bellum numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit: ne se pugnae committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nullo eam uim arcete, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea conditione, ut res populo Romano redderent: stipendiumq; eius anni exercitui præstarent: in uiginti annos induciæ datae. Eodem anno M. Cæditius de plebe nuntiauit tribunis: se in Noua uia, ubi nunc sacellum est: supra ædem Vestæ uocem noctis silentio audisse clariorem humana: quæ magistratibus dici iuberet: Gallos aduentare. Id (ut fit) propter authoris humilitatē spretum: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neq; deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoque opem, quæ una erat: M. Furium ab urbe amouere, qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domū tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat: perunctatus animos eorū, responsum tulisset: se collaturos quāti damnatus esset: absolvere eum non posse: in exilium abiit: precatus ab dñs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret: primo quoq; tempore desiderium sui ciuitati ingratae facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est: capi Roma non potuerat: aduentante fatali urbi clade, legati ab Clusinis ueniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; uini noua tum uoluptate

luptate captam, alpes transisse: agroꝝque ab Hetruscis ante cultos possedisse: & inuexisse, in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusium, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat: ipso præpotente iuvene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa uis quæsitæ esset, nequirent: hunc transeuntibus alpes ducem, authoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidẽ haud abnuerim: Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos, sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis constat, ducentis quippe annis ante, quàm Clusium oppugnarẽt: urbemq; Romam caperent: in Italiam Galli transenderũt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo ante cum ijs, qui inter Apenninum, Alpesq; incolebant: sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanorum imperium late terra, mariq; opes patuere, mari supero inferoq; quibus Italia insulæ modo cingitur: quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Thuscum cõmuni uocabulo gentis, alterum adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia uocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrenum, atq; Adriaticum uocant. Ii in utrumq; mare uergenteis incoluere urbibus duodenis terras: prius cis Apenninum, ad inferũ mare: postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erãt, colonijs missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circũcolunt maris, usq; ad alpes tenuere. Alpinis quoq; ea gẽtibus haud dubie origo est, maxime Rhetijs: quos loca ipsa efferarunt, nequid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptũ, retinerent. De transitu in Italiam Gallorũ hæc accepimus. Prius Tarquinio Romæ regnãte Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est: penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute, fortunaq; tum sua, tum publica præpollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugũ, hominumq; fertilis fuit: ut abundans multitudo uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum, ac Sigouesum fororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dii dedissent augurijs sedes, ostendit, quantum ipsi uellent numerum hominum, excirent: nequa gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso fortibus dati Hercynei saltus. Belloueso haud paulo lætiores in Italiam uiam dii dabant. Is, quod eis ex populis abundabat: Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit, profectus in gentibus peditũ, equitũq; copijs in Tricastinos uenit. Alpes inde oppositæ erãt: quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulla dum uia (quod quidem cõtinens memoria sit: nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos montium altitudo teneret Gallos: circũspectarentq; qua nam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarũ trãsirent: religio etiam tenuit: quod allatũ est: aduenas quærẽtes agrum ab Salluuiorũ gente oppugnari. Massilienses erant in nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere: ut quem primũ in terram egressi occupauerant locũ, patentibus syluis cõmunirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ Alpis transcenderunt: fasisq; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo confederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognominẽ Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem: Mediolanũ appellarũt. Alia subinde manus Germanorũ Elitouio duce uestigia priorũ secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes: ubi nunc Brixia, ac Verona urbes sunt, locos tenuere: ibi cõsidunt. post hos Salluuij: qui prope antiquã gẽtem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinũ amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq; trãsgressi, cum iam inter Padum atq; Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiccto, non Hetruscos modo, sed etiã Vmbros agro pellunt: intra Apenninũ tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarũ ab Vfente flumine usq; ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium, Romamq; inde uenisse cõperio: id parum certum est, sola mne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinẽ, tum formas hominũ inusitatas cernerent, & genus armorum: audirẽtq; sæpe ab ijs cis Padum, ultraq; legiones Hetruscorum suas: quanq; aduersus Romanos nullum eis ius societatis, amicitiaue erat: nisi quod Veiẽtes cõsanguineos aduersus populum Ro. nõ defendissent: legatos Romã, qui auxiliũ ab senatu peterẽt, misere. De auxilio nihil impetratum, legati tres, M. Fabij Ambusti filij missi: qui senatus, populicq; Romani

nomine agerent cum Gallis: ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani, atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius uisum bellum ipsum amoueri, si posset: & Gallos nouam gentem pace potius cognosci, quam armis. Mitis legatio: ni præferoces legatos, Gallisque magis quam Romanis similes habuisset, quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum. Et si nouum nomen audiant Romanorum: tamen credere uiros fortes esse: quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quam armis tueri socios: ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari: si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium cōcedant, aliter pacem impetrari non posse: & responsum coram Romanis se accipere uelle. & si negetur ager: coram iisdem Romanis dimicatuuros: ut nuntiare domum possint quātum Galli uirtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset? agrum à possessoribus petere? aut minari arma? Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent: accensis utrinque animis ad arma discurretur: & prælium conseritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt, nec id clam esse potuit: cum ante signa Hetruscorum tres nobilissimi, fortissimique Romanæ uirtutis pugnarent, tantum eminebat peregrina uirtus, quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incurstantem per latus transfixum hasta occidit, spoliisque eius legentem Galli agnouere: perque totam aciem Romanum legatum esse signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundem censerent, uicere seniores: ut legati prius mitterentur questum iniurias: postulatumque: ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent: senatui nec factum placebat Fabiorum: & ius postulare barbari uidebantur, sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obstabat, itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte gallico bello acceptæ: cognitio nem de postulatis Gallorum ad populum reijciunt, ubi tanto plus gratia, atque opes ualuerunt: ut quorum de poena agebatur, tribuni militum cōsulari potestate in sequentem annum crearentur, quo facto haud secus quam dignum erat, infensi Galli bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginensis. Cū tanta moles mali instaret: (adeo occæcat animos fortuna: ubi uim suam ingruentem refringi non uult) ciuitas, quæ aduersus fidenatem, ac ueientem hostem, aliosque finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato, atque inaudito hoste ab oceano, terrarumque ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij, aut auxiliij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat: summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorē, quam ad media bella haberi solitus erat: extenuantes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepere: ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani: elusamque suam legationē esse: flagrantēs ira, cuius impatiens est gens: confestim signis cōuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma cōcurrerent: fugaque agrestium fieret: Romam se ire magno clamore significabant: quacunque ibant, equis, uirisque longe, ac late fuso agmine immensum obtinētes loci. Sed antecedente fama, nuntisque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit, quippe quibus uelut tumultuario exercitu raptim ducto ægre, ad undecimum lapidē occursum est: qua flumen Allia è crustuminis montibus præalto defluens alueo haud multo infra uiam Tyberino amni miscetur. Iam omnia cōtra, circaque hostium plena erant: & nata in uanos tumultus gens truci cantu, clamoribusque uarijs horredo cuncta cōpleuerant sono. Ibi tribuni militum nō loco castris antecapto, nō præmunito uallo, quod receptus esset, non deorum saltē, si nō hominum memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem diductam in cornua: ne circūueniri à multitudi ne hostium possent, nec tamē æquari frontes poterant: cū extenuādo, infirmā, & uix coherentē mediā aciem haberent, paulum erat ab dextera editi loci: quæ subsidiarijs repleti placuit, eaque

res ut initium pauoris ac fugæ, sic una salus fugiētibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorē locum, ut ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in auersos, trāuersosq; impetum darent: ad subsidiarios signa cōuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantū superanti multitudini uictoriam fore. adeo nō fortuna modo, sed ratio etiam cū barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor, fugaq; occupauerat animos: & tanta hominū obliuio: ut multo maior pars Veios in hostium urbem, cum Tyberis arceret: quā recto itinere Romam ad coniuges, ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus. in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus: ignotum hostem prius penē quā uiderent, non modo nō tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri, intactiq; fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impredientium fugam. circa ripam Tyberis. quō armis abiectis totum sinistrū cornu defugit: magna strages facta est: multosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loriceis, alijsq; tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit: unde non modo præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus. ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat: Romā omnes petiere: & ne clausis quidem portis urbis in arcem cōfugerunt. Gallos quoq; uelut obstupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pauore defixi primum steterūt, uelut ignari quid accidisset: deinde insidias uereri: postremo cæsum spolia legere: armorumq; cumulos, ut mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur: uiam ingressi haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægressi equites non portas clausas, nō stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissent: aliud priori simile miraculum eos sustinuit. noctemq; ueriti, & ignotæ situm urbis, inter Romam, atq; Anienem cōsedere: exploratoribus missis circa moenia aliasq; portas, quænam hostibus in perdita re cōsilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petisset, quā Romam: nec superesse quenquam præter eos, qui Romā refugerant, crederent: cōplorati omnes pariter uiui, mortuiq; totam propè urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor: postq; hostes adesse nūtiatum est. mox ululatus, cantusq; dissonos uagantibus circa moenia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usq; ad lucem alterā: ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus primo aduētū: quo accesserant ad urbem. mansuros enim ad Alliam fuisse: nisi hoc consiliū foret. deinde sub occasum solis, quia haud multū diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatū consiliū esse: quo plus pauoris inferrent. postremo lux appropinquās exanimare. timoriq; perpetuo ipsum malum cōtinens fuit: cum signa infesta portis sunt illata. nequaq; tamen ea nocte, neq; in sequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat: ciuitas fuit. nam cū defendi urbē posse tam parua relictā manu spes nulla esset: placuit cū cōiugibus, ac liberis iuuentutē militarem, senatusq; robur in arcem, capitoliumq; concedere: armisq; & frumento collatis ex loco inde munito deos, hominesq; & Romanum nomen defendere: flaminem, sacerdotesq; uestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre: nec ante deserere cultum eorū: quā nō superessent, qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superuerit imminenti ruinæ urbis: facilem iacturam esse seniorū, relictæ in urbe utiq; perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret: senes triumphales, cōsularesq; simul se cum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent: oneratos inopiam armatorū. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Veræ inde adhortationes ad agmen iuuenum: quos in Capitolium, atq; in arcem prosequerentur: cōmendantes uirtuti eorum, iuuentæq; urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunq; reliqua esset, fortunā, digredientibus qui spem omnem atq; opem secū ferebant: ab ijs, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio: cū ipsa res, speciesq; miserabilis erat: tum muliebris fletus: & concursatio incerta nunc hos, nunc illos sequentiū, rogantiumq; uiros,

viros, natosque cui se fato darent: nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant, magna pars tamen earum in arcem suos profectæ sunt, nec prohibente ullo, nec uocante: quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat: ex urbe effusa uelut agmine iam uno petijt Ianiculum, inde pars per agros dilapsi: pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exequentes. Flamen interim quirinalis, uirginesque uestales omissa rerum suarum cura, quæ sacrarum secum ferenda, quæ, quia uires ad omnia ferenda deerant, relinquenda essent consulantes, quisue ea locus fideli asseruaturus custodia esset: optimam ducunt: condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis quirinalis, ubi nunc desuper religio est: descendere, cætera inter se onere partito ferunt uia, quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustrum coniugem ac liberos habens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat: saluo etiam tum discrimine diuinarum, humanarumque rerum irreligiosum ratus sacerdotes publicos, sacrarumque populi Romani pedibus ire, ferrique se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem ac pueros iussit: uirgines, sacrarumque in plaustrum imposuit: & Cære, quod iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressa aduentum hostium obstinato ad mortem animo expectabat, qui eorum curules gesserat magistratus: ut in fortunæ pristinae, honorumque, aut uirtutis insignibus morentur: quæ augustissima uestis est thesas ducentibus, triumphatibusue, ea uestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen deuouisse eos se pro parria, quiritesque Romanis tradant. Galli & quia interposita nocte à contentione pugnae remiserant animos: & quod nec in acie ancipiti usquam certauerant prælio: nec tum impetu, aut ui capiebant urbem: sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deum, arcemque solam belli speciem tenentem, inde modico relicto præsidio, nequis in dissipatos ex arce, aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam uacuis occursum hominum uis, pars in proxima quaque tectorum agmine ruunt: pars ultima, uelut eadem intacta, & referta præda petunt, inde rursus ipsa solitudine absterriti, nequa fraus hostilis uagos exciperet: in forum, ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principum, maior propè cunctatio tenebat aperta, quam clausa inuadendi, adeo haud secus quam uenerabundi intuebantur in ædium uestibulis sedentes uiros, præter ornatum, habitumque humano augustiorem, maiestate etiam, quam uultus grauitasque oris præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos uelut simulachra uersi cum starent: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse, atque ab eo initium cædis ortum: cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parcere: diripi tecta: exhaustis inijs ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat: seu ita placuerat principibus Gallorum: & ostentari quædam incedia terroris causa, si compelli ad deditioem caritate ædium suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta: ut quodcumque superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta urbe prima die aut passim, aut late uagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes, uagosque per uias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur: non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atque oculis satis constare poterat, quocumque clamor, sonitus hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset: pauentes ad omnia animos, oraque, & oculos flectebant, uelut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarum relictæ, præter quæ corporum uindices: tanto ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt: quod interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam insecuta est, nec ullum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret, nihil tamē tot onerati, atque obruti malis flexerunt animos, quin etsi omnia

flammis

flammis, ac ruinis æquata uiderent: quãuis inopem, paruumq; quẽ tenebant, collem libertati relictum uirtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderẽt uelut assueti malis abalie/ nauerant ab sensu rerum suarũ animos, arma tãtum, ferrumq; in dextris uelut solas reliquias spei suæ intuentes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo urbis nequicquã bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes uiderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni uis adhiberetur: expe/ riri ultima, & impetum facere in arcem statuũt. Prima luce signo dato multitudo omnis in for/ ro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeũt, aduersus quos Romani nihil te/ mere, nec trepide: ad omnes aditus stationibus firmatis, quã signa ferri uidebant: eã robore ui/ rorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per/ procliuẽ facilius rati. medio ferẽ cliuo restitere: atq; inde ex loco superiore, qui propẽ sua spon/ te in hostẽ inferebat: impetu facto strage, ac ruina fudere Gallos: ut nunquã postea nec pars, nec uniuersi tentauerint tale pugnae genus. Ommissa itaq; spe per uim, atq; arma subeundi, ob/ fidionem parant: cuius ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentũ, incendijs urbis absumpserant: & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem: ut obsidentibus fru/ mentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam ex/ periendam uirtutẽ fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat: duxit. Qui mœstior ibi for/ tuna publica quã sua, cum dijs, hominibusq; accusandis senesceret: indignando, mirãdoq; ubi illi uiri essent, qui secum Veios, Faleriosq; cepissent: qui alia bella fortius semper, quã fe/ licius gessissent: repente audit Gallorũ exercitum aduentare: atq; de eo pauidos Ardeatis con/ sultare. Nec secus quã diuino spiritu tactus, cum se in mediã concionem intulisset, absti/ nere fuetus ante talibus concilijs. Ardeates, inquit, ueteres amici, noui etiam ciues mei, quan/ do & uestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo uestrum conditionis meæ oblitum me huc processisse putet. sed res, ac periculum commune cogit quod quisq; possit in/ re trepida præsidij, in medium conferre, & quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit? hac ar/ te in patria steti: & inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autẽ Ardea/ tes fortuna oblata est & pro tãtis pristinis populi Romani beneficijs, quãta ipsi meministis, (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiã referẽdã, & huic urbi decus ingens bel/ li ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine aduẽtat: gens est, cui natura corpora, ani/ mosq; magna magis quã firma dederit, eo in certamen omne plus terroris quã uirium fe/ runt, argumento sit clades Romana, patentem cepere urbem: ex arce, Capitolioq; quod his/ exigua resistitur manu: iam obsidionis tedio uicti abscedũt: uagiq; per agros palantur, cibo, uinoq; raptim hausto repleti ubi nox appetit, propẽ riuos aquarum sine munimento, sine/ stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo est tueri mœnia uestra: nec pati hæc omnia Galliam fieri: pri/ ma uigilia capite arma frequẽtes: me sequimini ad cãdem, nõ ad pugnam, nisi uictos somno uelut pecudes trucidãdos tradidero: non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitũ, quem Romæ habui. Aequis, iniquisq; persuasum erat: tantũ bello uirũ neminẽ usq; ea tẽpestate esse, cõcione dimissa corpora curãt, intenti quã mox signũ daretur, quo dato, primæ noctis/ silentio ad portas cũ Camillo præstõ fuere, egressi haud procul urbe, sicut prædictum erat, ca/ stra Gallorũ intuta, neglectaq; ab omni parte nacti cũ ingenti clamore inuadũt, nusq; præ/ lium, omnibus locis cãdes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur, extremos tamẽ pa/ uor cubilibus suis excitos, quæ, aut unde uis esset ignaros, in fugam, & quosdã in hostẽ ipsam/ improuidos tulit, magna pars in agrũ Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos fa/ cta, circũueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorũ facta strages est, qui urbis iam pro/ pẽ quadringentesimũ annũ uicinæ oppressæ ab hoste inusitato, inauditoq; adeo nihil miserti/ sunt, ut in agrũ Romanũ eo tẽpore incursiões facerẽt: pleniã prædã Veios etiã præsidijq; & spem ultimã Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderãt eos milites Romani

uagantes

uagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes: & castra cernebāt haud procul Veijs posita. inde primū miseratio sui, deinde indignitas, atq; ex ea ira animos cepit. Hetruscis etiam, à quibus bellum Gallicū in se auertissent: ludibrio esse clades suas. uix temperare animis: quin extemplo impetum facerent: cōpressicq; à Cæditio centurione, quem sibi metipsi præfecerant, rem in noctē sustinuerunt. tantū par Camillo defuit author: cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiā ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ super fuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti nocte insequenti ex improviso maiorem cædem edidere: duplicicq; uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & utrinq; silentiū esse: ad id tantum intentis Gallis, nequis hostiū euadere inter stationes posset. cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. sacrificiū erat statum in quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorso, gabino ritu cinctus, sacra manibus gerens cum de capitolio descendisset: per medias, hostiū stationes egressus, nihil ad uocem cuiusquam, terrorē uel motus in Quirinalem collem peruenit. ibicq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter cōstanti uultu graduq; satis sperans propitios esse deos, quorū cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset: in Capitolium ad suos redijt, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiā motis: cuius haudquaquam negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam uires crescebant: nec Romanis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ urbis palati fuerant: sed etiam ex Latio uoluntarijs cōfluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturū iam uidebatur repeti patriam, eripicq; ex hostiū manibus: sed corpori ualido caput deerat. locus ipse admonebat Camilli: & magna pars militum erat, qui ductu, auspicioq; eius res prospere gesserant. Cæditius negare se cōmissurum cur sibi aut deorū aut hominum quisq; imperium finiret potius: quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri: sed antea cōsulto Senatu, qui Romæ esset, adeo regebat omnia pudor: discriminaq; rerum propè perditis rebus seruabāt. Ingenti periculo transeundum per hostiū custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tyberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa per præruptum, eoq; neglectū hostium custodiæ saxum in capitolium euadit: & ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitibus curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur: militesq; haberent imperatorem, quem uellent: eadem digressus nuntius Veios contendit: missicq; Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere: seu, quod magis credere libet, nō prius profectum ab Ardea, quàm cōperit legem latam: quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere: lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebātur, interim arx Romæ, capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nam que Galli seu uestigio notato humano, quā nūtijs à Veijs peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret uiam, præmisissent: tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum euasere: ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. anseres non fefellerunt: quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. namq; clangore eorum, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante cōsul fuerat: uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit. & dum cæteri trepidant: Gallum, qui iam in summo constiterat: umbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos sterneret: trepidantes alios, armisq; omissis saxa, quibus adhærebāt, manibus amplexos trucidat. iamq; & alij congregati telis, missilibusq; saxis proturbare hostes: ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantū in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoq; periculum sollicitaret: quieti datum est. Luce orta uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam factō pretiū deberetur: Manlius primū ob uirtutem laudatus: donatusq; nō ab tribunis solum

solum militū, sed consensu etiam militari, cui uniuersi selibras farris, & quartarios uini ad ædes
 eius, quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruum: cæterum inopia fecerat eam argumen-
 tum ingens caritatis: cum se quisq; uictu suo defraudās detractum corpori, atq; usibus neces-
 sarijs ad honorem unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci, quos sefellerat ascendens hostis:
 citati, & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pro-
 nuntiaflet: consentiente clamore militum in unum uigilem conijcientium culpam, deterritus à
 cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de saxo deiecit. Inde
 intentiores utrinq; custodia esse: & apud Gallos: quia uulgatum erat: inter Veios, Romamq;
 nuntios commeari: & apud Romanos, ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia ob-
 sidionis, belliq; mala fames utrinq; exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam: cum loco ia-
 cente inter tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido, & uaporis pleno, cinerēq; non
 puluerem modo ferente, cum quid uenti motum esset: quorū intolerantissima gens est, humo-
 ricq; ac frigori assueta, tum æstu, & angore uexata: uulgatis ueluti in pecora morbis moreren-
 tur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscue acruatos cumulos hominum urebant: busto-
 rumq; inde gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ:
 & colloquia permissu imperatorū habita, in quibus cum identidem Galli famem obijcerent:
 eaq; necessitate ad deditiōem uocarent: dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis pa-
 nis de Capitolio iactatus esse in hostiū stationes. Sed iam neq; dissimulari, neq; ferri ultra fa-
 mes poterat, itaq; dum dictator delectum per se Ardeæ habet: magistrum equitum L. Vale-
 rium à Veijs abducere exercitū iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes:
 interim capitolinus exercitus stationibus, uigilijsq; fessus, superatis tamen humanis omnibus
 malis cum famem unam natura uinci non sineret: diem de die prospectans ecquod auxilium
 ab dictatore appareret, postremo spe quoq; iam, non solū cibo deficiente, & cum stationibus
 procederent propè obruentibus infirmum corpus armis, uel dedi, uel redimi se quacunq; pa-
 ctione posset, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse ut
 obsidionem relinquunt. Tum senatus habitus: tribunisq; militum negotiū datum, ut pacisce-
 rentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio
 transacta res est: & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factū. Rei sce-
 dissimæ per se, adiecta indignitas est, pōdera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, ad-
 ditus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaq; intoleranda Romanis uox, ue uictis esse.
 Sed dijq;, & homines prohibuere redēptos uiuere Romanos, nam forte quadā, prius quā
 infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso: dictator interue-
 nit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet, cum illi renitentes pactos dicerent
 sese: negat eam pactionē ratam esse, quæ, postquā ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab
 inferioris iuris magistratu facta esset: denuntiatq; Gallis: ut se ad prælium expediant: suos in
 acruum conijcere sarcinas, & arma aptare, ferroq;, non auro recuperare patriam iubet, in con-
 spectu habētes fana deūm, & coniuges, & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & om-
 nia, quæ defendi, repetiq;, & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in se
 miratæ solo urbis, & natura inæquali: & omnia, quæ arte belli secunda suis eligi, præparari ue-
 poterant: prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt: iraq; magis, quā cōsilio in Romanos
 incurrunt. Iam uerterat fortuna: iam deorum opes, humanaq; consilia rem romanam adiuua-
 bant. Igitur primo concursu haud maiore momēto fusi Galli sunt, quā ad Alliam uicerant.
 Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina uia, quò se ex fuga contulerant:
 eiusdem ductu, auspicioq; Camilli uincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur: & ne-
 nuntius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in ur-
 bem redit: interq; iocos militares, quos inconditos iaciunt: Romulus, ac parens patriæ, condi-
 torq; alter urbis haud uanis laudibus appellabatur. Seruatam deinde bello patriā iterum
 in pace haud dubie seruauit: cum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intētius agentibus
 post incensam urbem: & per se inclinata magis plebe ad id cōsiliū, eaq; causa fuit non abdi-
 candæ post triumphum dictaturæ: senatu obsecrante ne rempublicam in incerto relinqueret

statu. Omnium primum, ut erat diligentissimus religionum cultor: quæ ad deos immortales pertinebant, retulit: & senatusconsultum facit: fana omnia, quod ea hostes possedissent: restituerentur, terminarentur, expiarenturque: expiatioque eorum in libris per duumuiros quaereretur: cum Cæretibus publice hospitium fieret: quod sacra populi romani, ac sacerdotes recepissent: beneficioque eius populi non intermissus honos deum immortalium esset: ludi Capitolini fierent: quod Iuppiter optimus maximus suam sedem, atque arcem populi romani in re trepida tutatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex his, qui in capitolio, atque arce habitarent. Expianda etiam uocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum gallicum audita, neglectaque esset: mentio illata: iussumque & templum in Noua uia Aio Locutio fieri. Aurum, quod Gallis ereptum erat: quodque ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum: cum in qua referri oporteret, confusa memoria esset: sacrum omne iudicatum, & sub Iouis sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat: quod cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret: a matronis collatum acceperant: ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ: honosque additus: ut earum, sicut uirorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis, quæ ad deos pertinebant: quæque per senatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebæ assiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent: in concione uniuerso senatu prosequente ascendit: atque ita uerba fecit. Adeo mihi acerbæ sunt Quirites contentiones cum tribunis plebis: ut nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeam uixi: quam quod procul ab his certaminibus erant: & ob eadem hæc non, nisi me senatusconsulto, populi que iussu reuocaretis: rediturus unquam fuerim: nec nunc me, ut redirem, mea uoluntas mutata, sed uestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utique in patria essem. & nunc quiescere, ac tacerem libenter: nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad uita suppetat, alijs turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetimus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus? si recuperatam ipsi deferimus? & cum uictoribus Gallis capta tota urbe, Capitolium tamen, atque arcem diisque & homines romani tenuerint: habitauerint: uictoribus Romanis recuperata urbe arx quoque & Capitolium deferretur? & plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet: quam aduersa fecerit? Equidem si nobis cum urbe simul positæ, traditaque per manus religiones nullæ essent: tamen tam euidentis numine hac tempestate rebus affuit Romanis: ut omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum uel secundas res, uel aduersas: inuenietis omnia prospere euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primum ueniens bellum, per quot annos, quanto labore gestum non ante cepit finem: quam monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades noua? num ante exorta est, quam sprete uox celo emissa de aduertu Gallorum? quam gentium ius ab legatis nostris uiolatum? quam a nobis cum uindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermisum? Igitur uicti, captique, ac redempti tantum poenarum dijs, hominibusque dedimus: ut terrarum orbi documento essemus, aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi: sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ calauimus: alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum deserti ab dijs, hominibusque, tamen non intermisimus. redidit igitur patriam, & uictoriam, & antiquum belli decus amissum: & in hostes, qui cæci auaritia in pondere auri fœdus, ac fidem fefellerunt: uerterunt terrorem, fugamque, & caedem. Hæc culti, neglectique numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites quantum uixdum ex naufragijs prioris culpæ, cladisque emergentes paremus nefas? Urbem auspicato, inauguratoque conditam habemus: nullus locus in ea non religionum, deorumque est plenus: sacrificijs solenibus non dies magis statim, quam loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos, priuatosque Quirites deserturi estis: quam par uestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescere C. Fabio non minore hostium admiratione, quam uestra conspectum est: cum inter gallica tela digressus ex arce solene Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit. An gentilia sacra ne in bello quidem intermitteri, publica sacra, & romanos deos etiam in pace deserui

deseri placet: & pontifices, flaminesque negligentiores publicarum religionum esse, quam priuatus in solēni gentis fuerit. Forsitā aliquis dicat: aut Veijs ea nos facturos: aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant, quorum neutrum fieri saluis carimonijs potest, & ne omnia generatim sacra, omnesque percontem deos: in Iouis epulo num alibi, quam in Capitolio puluinar suscipi potest. Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod imperij pignus custodia eius templi tenetur: loquar: quid de ancylibus uestris, Mars Gradiue, tuque Quirine pater: hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam uetustiora origine urbis. Videte quid inter nos, ac maiores intersit, illi sacra quædam in monte Albano, Lauinioque nobis facienda tradiderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus. Recordamini agite dum, quoties sacra instaurentur: quia aliquid ex patrio ritu negligentia, casu ue prætermisum est. Modo quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum, auspicioque renouatio affectæ ueienti bello reipub. remedio fuit. At etiam tanquam ueterum religionum memores, & peregrinos deos transtulimus Romam: & instituimus novos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum studium, celebrique dedicata est die: Aio Locutio templi propter cœlestē uocem exaudita in Noua uia iussimus fieri: capitolinos ludos solēnibus alijs addidimus: collegiumque ad id nouum authore senatu cōdidimus. Quid horum opus fuit suscipi: si unā cum Gallis urbem romanam relicturi fuimus: si non uolūate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis: si ab hostibus metu retenti sumus: de sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus: nonne in mentē uenit, quanta piacula cōmittantur. Vestalibus nempe unā illa sedes est: ex qua eas nihil unquam, præterquam urbs capta mouit, flamine diali noctē unam manere extra urbem nefas est. hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes: & uestales tuæ te deserent Vestæ: & flamen peregre habitando, in singulas noctes quantum sibi, rei que publicæ piaculi contrahet. Quid alia, quæ auspicio agimus omnia ferè intra pomerium: cui obliuioni, aut cui negligentia damus. Comiticia curiata, quæ rem militarem continent: comiticia centuriata, quibus cōsules, tribunosque militares creatis: ubi auspicio, nisi ubi assolent, fieri possunt. Veios ne hæc transferemus: an comitiorū causa populus tanto incōmodo in desertam hanc ab dijs, hominibusque urbem cōueniet. Sed res ipsa cogit uastatam incendijs, ruinisque relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare: nec hic ædificando inopem plebem uexare. Hanc autē iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis Quirites puto: qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis, priuatisque, stante incolumi urbe, hanc eandē rem actā esse: ut Veios transmigraremus. Et uidete quantum inter meam sententiam, uestramque intersit tribuni, uos etiam si tunc faciendum non fuerit: nunc utique faciendum putatis, ego contra (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe: nunc has ruinas relinquēdas non censerem, quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis, ac posteris nostris, nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est, non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur, hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse: ut desereremus penates nostros: exiliumque ac fugam nobis ex eo loco cōscisceremus: quem tueri non possemus, & Galli euertere potuerunt Romam: quam Romani restituere non uidebuntur potuisse. Quid restat: nisi ut, si iam nouis copijs ueniant: (constat enim uix credibilem multitudinē esse) & habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint: sinatis. Quid si non Galli hoc, sed ueteres hostes uestri, Æqui, Volsci ue faciant: ut commigrent Romam: uelitis ne illos Romanos, uos Veientes esse: non malitis hanc solitudinē uestram, quàm urbem hostium esse: non equidem uideo quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget reædificare: hæc dedecora pati parati estis. Si tota urbe nullum melius, amplius ue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in calis ritu pastorū, agrestiumque habitare est satius inter sacra, penatesque uestros: quàm exulatum publice ire. Maiores nostri conuenæ, pastoresque, cum in his locis nihil præter syluas, paludesque esset: nouā urbem tam breui ædificarunt, nos Capitolio, arce incolumi, stan-

tibus templis deorum, ædificare incēsam piget: & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent: hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere: Quid tandem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit: uento quæ (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat: Fidenas inde, aut Gabios, aliam uel quam urbem quæsaturi sumus, quò transmigremus: adeo nihil tenet solum patriæ: nec hæc terra, quam matrem appellamus: sed in superficie, tignis quæ charitas nobis patriæ pædet: Et quidem fatebor uobis: etsi minus iniuriæ uestræ, quam calamitatis meæ meminisse iuuat: cum abessem: quotiescunquæ patria in mētem ueniret: hæc omnia occurrebant: colles, campi quæ, & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cælum, sub quo natus, educatus quæ essem, quæ uos Quirites nunc moueant potius charitate sua: ut maneat in sede uestra: quam postea, cum reliqueritis ea, macerent desyderio. Non sine causa dii, homines quæ hunc urbi condēdæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum: quò ex mediterraneis locis fruges deuehantur: quò maritimi commeatus accipiantur: mare uicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum regionum: Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unice locum, argumento est ipsa magnitudo tam nouæ urbis. trecentessimus sexagimus quintus annus urbis Quirites agitur. inter tot ueterimos populos tandiu bella geritis: cū interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Æquis Volsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Hetruria tantum terra maris quæ pollens, atque inter duo maria latitudinē obtinens Italiæ, bello uobis par est. Quod cum ita sit: quæ malum ratio est expertis alia experiri? cum iam ut uirtus uestra transire aliò possit: fortuna certe loci huius transferri non possit. Hic Capitolium est: ubi quondam capite humano inuēto responsum est: eo loco caput rerum, summam quæ imperij fore. hic, cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas, Terminus quæ maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi, hic Vestæ ignes: hic ancylia cælo demissa: hic omnes propitij manentibus uobis dii. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea, quæ ad religiones pertinebat: maxime dicitur. sed rem dubiam decreuit opportune uox emissa: quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur: cohortes quæ ex præsijs reuertētes forte agmine forum transirent: centurio in comitio exclamauit, signifer, statue signum: hic manebimus optime. Qua uoce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit: & plebs circumfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscue urbs ædificari cœpta, tegula publice præbita est: saxi, materia quæ cadenda unde quis quæ uellet, ius factum prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendū: dum omisso sui, alieni quæ discrimine, in uacuo ædificat. ea est causa: ut ueteres cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta: forma quæ urbis sit occupatæ magis, quam diuisæ similis.

D E C A D I S P R I M A E
L I B E R V I .

VAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde, ac dictatoribus, decemuiris quæ, ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones: quin quæ libris exposueres cum uetustate nimia obscuras: uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere: una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si quæ in commentarijs pontificum, alijs quæ publicis, priuatis quæ erant monumentis: incensa urbe pleræ quæ interiere, clariora deinceps, certiora quæ ab secunda origine, uelut ab stirpibus lætius, feracius quæ renatae urbis, gesta domi militiæ quæ exponentur. Cæterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: ne quæ eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset: non placuit: res ad interregnum redijt. Cum ciuitas in opere, ac labore assiduò reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit: ab C. Mar-

tio tribuno plebis dicta dies est: quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator: contra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, ut uoluntariam magna pars crederet: subtraxit. Interregnum inijt P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manilium, L. Æmyliū, L. Posthumium. Ii ex interregno cum extemplo magistratum inissent: nulla de re prius, quàm de religionibus senatum cōsuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiarum leges) conquiri, quæ comparerēt, iusserunt. alia ex eis edita etiam in uulgus. quæ autem ad sacra pertinebant: à pōtificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos: suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum: diemq; ad x v. calendas sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Allensem appellarunt: insignemq; rei nullius publice, priuatimq; agenda fecerunt. Quidam, quod postridie idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum: neq; inuenta pace deum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset: etiam postridie idus rebus diuinis superfederi iussum: inde ut postridie calēdas quoq; ac nonas eadem religio esset: traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigenda ex tam graui casu reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoq; terror accesserat defectione Latinorum, Hernicorumq;: qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaq; cum tanti undiq; terrores circumstarent: appareretq; omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremq; dici M. Furiū Camillum. is dictator C. Seruiliū Halam magistrum equitum dixit: iustitioq; indicto delectum iuniorū habuit: ita, ut seniores quoq; quibus aliquid roboris superesset: in uerba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum, armatumq; trifariam diuisit, partem unam in agro Veiete Hetruriæ opposuit: alteram ante urbem castra locare iussit, tribunus militum his A. Manilius: illis, qui aduersus Hetruscos mittebatur, L. Æmylius præpositus, tertiā partem ipse ad Volscos duxit. nec procul ab Lanuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus, quibus ab contemptu, quod propè omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent: ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat: ut uallo se ipsi, uallū congestis arboribus sepirent: nequa intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animaduertit Camillus: ignem in obiectam sepem conijci iussit. & forte erat uis magna uenti uersa in hostē, itaq; non aperuit solum incendio uiam: sed flammis in castra tendentibus, uapore etiam ac fumo, crepituq; uiridis materiae flagrantis ita consternauit hostes: ut minor moles superantibus uallum in castra Volcorum Romanis fuerit: quàm transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fuis hostibus, cæsisq; cum castra impetu cepisset dictator: prædam militi dedit, quo minus speratā minime largitore duce, eo militi gratiorem, persecutus deinde fugientes, cum omnem uolscum agrum depopulatus esset: ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Æquos transijt, & ipsos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo, sed urbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua castra rei Romanæ Camillus erat: ea fortuna esset: aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat, quorū legati opem rebus affectis orātes cum senatum adissent: decretum tulere: ut dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset: confecta paucitas oppidanorum opere, uigilijs, uulneribusq; quæ semper eosdem urgebant: per pactationem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi uestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit, cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset: principūq; orationē necessitate ultima expressam, fletus

mulierum, ac puerorum, qui exiliū comites trahebantur: excepisset: parcere lamentis Sutrinōs iussit: Hetruscis se luctum, lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinōsq; ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militē ferre iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutrīum, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis inuenit: nullam stationē ante mœnia, patentes portas, uictorem uagum prædam ex hostium tectis egerētem. Iterum igitur eodem die Sutrīum capitur: uictores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste: neq; se conglōbandi, coeundiq; in unū, aut arma capiendi datur spatiū. cum pro se quisq; tenderent ad portas: si qua forte se in agros eijcere possent: clausas (id enim primū dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere: alij, quos forte armatos tumultus occupauerat: cōuocare suos: ut prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostiū fuisset: ni præcones per urbem dimissi poni arma, & parci inermi iussissent: nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiam quibus animi in spe ultima obstinati ad decertādum fuerant: postquā data spes uitæ est: iactare passim arma: inermesq; quod tutius fortuna fecerat: se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidū ante noctem redditum Sutrīnis iuuolatum, integrumq; ab omni clade belli: quia non ui captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans redijt, trium simul bellorum uictor. longe plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit. quibus sub hasta uenundatis, tantum æris redactū est: ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo, quod supererat: tres pateræ aureæ factæ sint: quas cū titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum in Iouis cælla constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium, Capenatiumq; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos: agerq; ijs nouis ciuibus assignatus. reuocati quoq; in urbē senatuscōsulto à Veijs: qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi uacuis tectis Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernātium imperium. dies deinde præstituta, capitalisq; pœna, qui non remigrasset Romam: ex ferocibus uniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere: tum tota simul exurgere ædificijs: & republica impensas adiuuante: & ædilibus uelut publicum exigentibus opus: & ipsis priuatis (admonebat enim desyderium usus) festinantibus ad effectum operis. intraq; annum noua urbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintū, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Rufus. Exercitum alterum in Æquos, non ad bellum (uictos nanq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, nequid ad noua consilia relinquerēt uirium, duxere: alterum in agrum tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa, & Contenebra ui capta, dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improviso adorti primo clamore, atq; impetu cepere. direptum oppidum, atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborq; continuus non die, non nocte remissus subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus romanus senis horis in orbē succederet prælio: oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas festos obijceret: cessere tandem: locusq; inuadendi urbem romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat: sed imperium, quā cōsiliū segnus fuit. dum cunctantur: iam militū præda erat: nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus crederet urbs: Capitolium quoq; saxo quadrato substructum est: opus uel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones, suas frequentare legibus agrarijs conabatur. ostentabatur in spem pontinus ager, tum primum post accifas à Camillo Volscorum res possessionis haud ambigua. Criminabantur multo eum infestiores agrum ab nobilitate esse: quā à Volscis fuerit. ab illis enim tātum, quoad uires, & arma habuerunt: incursiones eò factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec, nisi antequā omnia præripiant, diuisus sit: locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eandem exhaustam impensis, eoq; agri immemorem: ad quem instruendum uires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renouarētur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus.

L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Æmylium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicam tertium, creat. hi ex interregno magistratum occiperent. Eo anno ædes Martis Gallico bello uota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pometina, Sabbatina, Arniensis: æque trigintaquinque tribuum numerum expleuere. De agro Pontino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiore iam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri, quam fuerat. Et de Latino, Hernicorumque bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat: dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate redijt. collegæ additi quinque, Serg. Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pontino agmen repente illatum in urbem, attulit: Antiates in armis esse: Latinorumque populos iuuentutem summisisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo, uoluntarios dicerent militare, ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaque senatus dijs agere gratias: quod Camillus in magistratu esset, dictatorem quippe dicendum eum fuisse: si priuatus esset, & collegæ fateri regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat: in uiro uno esse: sibi que destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere: quod maiestati eius uiri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartum creasset: magnum à senatu talibus de se iudicij eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque siquid laboris, uigiliarumque adijci possit: certantem secum ipsum annisurum, ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit: etiam constantem efficiat. Quod ad bellum, atque Antiates attineat: plus ibi minarum, quam periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi authorem esse. Circumsederi urbem Romanam ab inuidia, & odio finitimorum, itaque & ducibus pluribus, & exercitibus administrandam rempublicam esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij, consilijque legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: teque Seruili altero exercitu instructo, paratoque in urbe castra habere intentum, siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini, atque Hernici mouerint: pro certo habeo ita rem gesturum: ut patre, auo, teque ipso, ac sex tribunatibus dignum est. tertius exercitus ex causarijs, senioribusque à L. Quintio scribatur: qui urbi, incenibusque præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora possent: prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitorum, legum, rerum omnium urbanarum collegam facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperij lectus adiecit: M. Furium sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres & de bello & de pace, uniuersaqueque republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore unquam opus fore reipublicæ: si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudemque conferentes potius in medium, quam ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuque habito, Furius, ac Valerius ad Satricum profecti, quò non Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum, Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaque nouus hostis ueteri adiunctus commouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt: turbatas militum mentes esse: segniter arma capta: cunctabundosque, & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoque auditas: cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in eum insilit: & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans. Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud, quam perpetua materia uirtutis, gloriæque uestræ? uos contra, me duce (ut Falerios, Veiosque

captos, & in capta patria Gallorū legiones cæsas taceam) modo trigeminæ uictoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis, & Aquis, & ex Hetruria egistis. an me, quod nō dictator uobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem: neq; ego maxima imperia in uos desydero: & uos in me nihil præter me ipsum intueri decet, neq; enim dictatura mihi unquam animos fecit: ut ne exilium quidē ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis: quod quisq; didicit ac consuevit, faciet: uos uincetis, illi fugient. Dato deinde signo ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: infer miles clamitans signum. Quod ubi uidere ipsum Camillū iam ad munera corporis senectā inualidum uadentem in hostes: procurrunt pariter omnes clamore sublato: sequere imperatorem pro se quisq; clamantes, emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idēq; ut repperetur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem: terroremq; non in primā tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec uis tantum militum mouebat excitata præsentia ducis: sed quod Volscorum animis nihil terribilius erat, quā ipsius Camilli forte oblata species. ita quocunq; se intulisset: uictoriam secum haud dubiam trahebat. maxime id euidens fuit, cum in læuum cornu propē iam pulsum arrepto repēte equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit, ostentans uincētem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga impediabatur: & longa cæde cōficienda multitudo tanta fessio militi erat: cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam, quā prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus.

Volsci ubi se desertos ab eis uidere, quorū fiducia rebellauerant: relictis castris, mœnibus Satrici se includunt, quos primo Camillus uallo circumdare, & aggere, atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquā nulla eruptione impediri uidet: minus esse animi ratus in hoste, quā ut in eo tam lentæ spei uictoriam expectaret: cohortatus milites ne tāquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent: uictoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia undiq; aggressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat, id caput Volscorum: eam fuisse originem proximi belli, sed quia nisi magno apparatu, tormentis, machinisq; tam ualida urbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega Romam est profectus: ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete, ac Sutrio auxiliū aduersus Hetruscos petentes ueniunt, breuem occasionem esse ferendū auxiliij memorantes. eō uim Camilli ab Antio fortuna auertit. nanq; cum ea loca opposita Hetruriæ, & uelut claustra inde, portæq; essent: & illis occupādi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi, tuendiq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum hetruscum susciperet. legiones urbanæ, quibus Quintius præfuerat: ei decernuntur, quanquam expertū exercitum, astuetumq; imperio, qui in Volscis erat, mallet: nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius, Horatiusq; successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius, & Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interceptis itineribus ægre oppidanos uim hostium ab se arcetes, tum Romani auxiliij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosq;, & in præsentia rem inclinatam sustinuit: & spatium ad operem ferendam dedit. Itaq; diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circumductis copijs, quam hostes tenebant, mœnia aggredi iubet: nō tanta spe scalis capi urbem posse, quā ut auersis eō hostibus, & oppidanis iam pugnando fessis laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul utrinq; factum esset: ancepsq; terror Hetruscos circumstaret: & mœnia summa ui oppugnari, & intra mœnia esse hostem uiderent: porta se, quæ una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere, magna cædes fugientium & in urbe, & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere.

fecere. Sutrio recepto, restitutoque socijs, Nepete exercitus ductus: quod per deditioem acceptum iam totum Hetruscis habebant. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore non in eo solum, quod tota hostium erat: sed etiam quod parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio, mitti tamen ad principes eorum placuit ut secernerent se ab Hetruscis: fidemque quam implorassent ab Romanis, ipsi praestarent. Vnde cum responsum allatum esset: nihil suae potestatis esse: Hetruscos moenia, custodiasque portarum tenere: primo populationibus agri terror est oppidanis adnotus: deinde postquam deditioem quam societatis fides sanctior erat, fascibus sarmetorum ex agro collatis ductus ad moenia exercitus: completisque fossis scalae admotae: & clamore primo, impetuque oppidum capitur. Nepesinis inde edictum ut arma ponant: parcique iussum inermi. Hetrusci pariter armati atque inermes caesi. Nepesinorum quoque auctores deditioem securi percussi: innoxiae multitudini redditae res: oppidumque cum praesidio relinquitur. Ita duabus socijs urbibus ex hoste receptis, uictorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis, Hernicisque res repetitae: quaesitumque cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequenti utriusque gentis concilio est nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quod suae iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos prauis consilij poenam habere: nec quenquam ex his redcem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum a Volscis fuisse: quam pestem adhaerentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quae relata patribus magis tempus, quam causam non uisa belli habere. Insequenti anno A. Manlio, Publio Cornelio, T. & Lucio Quinctijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum a Volscis adiuncta Latinorum, atque Hernicorum defectione: seditio, unde minime timeri potuit, a patriciae gentis uiro, & inclytae famae M. Manlio Capitolino, qui nimis animis cum alios principes sperneret, uni inuideret, eximio simul honoribus, atque uirtutibus M. Furio: aegre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, ut isdem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim, si quis uere aestimare uelit, M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi a se prius capitulum, atque arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos, capientesque arcem depulerit. illius gloriae pars uiriliter apud omnes milites sit, qui simul uicerint, suae uictoriae neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoque ingenij uehemens & impotens postquam inter patres non quantum aequum censebat excellere suas opes animaduertit: primum omnium ex patribus popularis factus cum plebeijs magistratibus consilia communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebeiam auram: non consilio ferri: famaeque magnae malle, quam bonae esse: & non contentus agrarijs legibus, quae materia semper tribunis plebis seditionum fuisset: idem moliri coepit. acriores quippe aeris alieni stimulos esse, qui non egestate modo atque ignominiam minentur, sed neruo, ac uinculis corpus liberum territent: & erat aeris alieni magna uis, res damnosissima etiam diuitibus, aedificando contracta. Bellum itaque Volscum graue per se, oneratum Latinorum, atque Hernicorum defectione in speciem causae iactatum, ut maior potestas quaereretur. sed noua consilia Manlij magis compulere senatum ad dictatorem creandum. creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etsi maiorem dimicationem propositam domi, quam foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoque dictaturae ipsi uires se additurum ratus, delectu habito in agrum pontinum, quod a Volscis exercitum induci indictum audierat: pergit. Non dubito praeter satietatem tot iam libris assidue bella cum Volscis gesta legentibus illud quoque succursurum, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum auctores miraculo fuit: unde toties uictis Volscis, & Aequis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum, praetermissumque sit: cuius tandem ego rei praeter opinionem, quae sua cuique coniectati esse potest: auctor sum. Simile ueri est, aut interuallis bellorum, sicut nunc in delectibus sit romanis, alia atque alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex isdem semper populis exercitus scriptos: quantum ea dem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis:

locis: quæ nunc uix seminario exiguo militū relicto seruitia romana ab solitudine uinditant. Ingens certe (quod inter omnes auctores conueniat) quāquam nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant, Volscorū exercitus fuit, ad hoc Latini, Herniciq; accesserāt, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspiciato prodisset: hostiaq; cæsa pacem deū adorasset: lætus ad milites iam arma ad propositum pugnae signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra uictoria est milites, inquit, siquid dii, uatesq; eorum in futurum uident, itaq; ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus cōferturos, pilis ante pedes positis, gladijs tantum dextras armemus: ne procurri quidem ab acie uelim: sed obnoxios uos stabili gradu impetū hostium excipere. ubi illi uana iniecerint missilia: & effusi stantibus uobis se intulerint: tū micent gladij: & ueniat in mentem unicuiq; deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in prælium miserint. Tu Quinti equitem intētus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hæere iam aciem collato pede uideris, tum terrorem equestrē occupatis alio labore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, ut præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium nulli rei præter q̄ numero freta & oculis utramq; metiens aciem, temere prælium inijt, temere omisit: clamore tātum, missilibusq; telis, & primo pugnae impetu ferox gladios, & collatū pedem, & uultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima: & trepidatio subsidijs illata: & suum terrore intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia: & fluctuanti similis acies erat. deinde, postquā cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturā cædem cernebat, terga uertunt. Instare Romanus: & donec armati, confertiq; abibant, peditum labor in persequendo fuit. Postquā iactari arma passim, fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est: tum equitum turmæ emissæ, dato signo ne in singulorum morando cæde spatium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilibus, ac terrore impediri cursum: obequitandoq; agmen teneri: dum assequi pedes, & iusta cæde conficere hostem posset. fugæ, sequendiq; non ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorum: prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est. pars maxima captiuorum ex Latinis, atq; Hernicis fuit: nec hominum de plebe: ut credi posset mercede militasse: sed principes quidam iuuentutis inuenti: manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi percūctantibus primoribus patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisq; populi haud perplexe indicauerunt. Dictator exercitum in statuijs tenebat, minime dubius bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles coegit acciri Romam eum, gliscente in dies seditione, quam solito magis metuendam auctor faciebat. non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in specie, tumultuosa eadem, qua mente fierent intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci uidisset: medio foro cum caterua sua accurrit: & manum iniecit: uociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate sceneratorum, & miserijs plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq; tum uero ego, inquit, nequicquam hac dextra capitolium, arcemq; seruaerim, si ciuem commilitonemq; meum tanquam Gallis uictoribus captum in seruitutem, ac uincula duci uideam. inde rem creditori palam populo soluit: libraq; & ære liberatum emittit, deos atq; homines obtestantem ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijsq; deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euerfos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus: semper sortem usuris obrutum scenore esse: uidere lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera, omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi se deuouere corporis, uitæq; ac sanguinis quod supersit: quodcumq; sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum iam unius hominis esset, addita alia commodioris ad omnia turbanda consilij res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi. ne quem uestrum, inquit, Quiritis, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum, addictum ue duci patiar. Id uero ita accendit

accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi uindictam libertatis uiderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres, inter quos cum omisso discrimine uera an uana iaceret, thesauros gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoque publicam auertant, ea res si palam fiat, exolui plebem aere alieno posse. Quæ ubi obiecta spes est: enim uero indignum facinus uideri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam, idem aurum ex hostibus captum in paucorum prædam cessisse, itaque exequabantur quærendo ubi tantæ rei furtum occultaretur: differentesque, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omnis eò uersæ erant omnium curæ: apparebatque nec ueri iudicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit, postero die senatu habito cum satis periclitatus uoluntates hominum discedere senatum ab se uetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu uocatus cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal uenit, hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem uelut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, utinam, inquit, mihi, patribusque romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat: quem admodum quod ad te attinet, eamque rem, quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati uideo fide incolumi ex thesauris gallicis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse, cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut contra te M. Manlius adhorter liberes scenore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas, quod nisi facis, siue quod & ipse in parte prædæ sis, siue quia uanum indicium est: in uincla te duci iubebo: nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe cocitari. Ad ea Manlius nec se fefellisse ait non aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos, Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se, ac plebem romanam dictatorem creatum esse, iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium sceneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen, & perniciem queri. Offendit, inquit, te A. Corneli, uosque patres conscripti circumfusa turba lateri meo, quin eam deducitis à me singuli uestris beneficijs: intercedendo, eximendo de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos addictosque duci, ex eo, quod affluit opibus uestris, sustinendo neccitates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor? fortem aliam ferre, de capite deducite quod usuris pernumeratum est: iam nihilo mea turba, quam ullius conspectior erit. Atenim quid ita solus ego ciuium curam ago? nihilo magis quod respondeam habeo, quam si quæras quid ita solus capitolium, arcemque seruarim, & tum uniuersis quam potui, opem tuli: & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit, cur enim queritis quod scitis? cur quod in sinu uestro est, excuti iubetis potius quam ponatis? nisi aliqua fraus subest, quo magis argui præstigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruatis etiam oculos. Itaque non ego uobis ut indicem prædas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet: & aut peragere uerum indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblataque uani furti inuidia: negantem arbitrio inimicorum se locuturum in uincla duci iussit. Arreptus à uiatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoque regina, ac Minerva, cæteri que dii deique, qui capitolium arcemque incolitis: siccine uestrum militem, ac præsidem sinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris uestris: iam in uinclis & cathenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitate ferebant: sed inuicta sibi quædam patierrissima iusti imperij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriæ uim aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos, aut hiscere audebant. Coniecto in carcere Manlio, satis constat magnam partem plebis uestem mutasse: multos mortales capillum, ac barbam promississe: obuersataque uestibulo carceris moestam turbam. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiaque magis triumphus, quam gloriae fuit, quippe domi, non militiae partem eum, actumque de ciue, non de hoste fremebat: unum defuisse tantum superbiae, quod non M. Manlius ante currum sit ductus. Iamque haud procul seditione res erat, cuius leniendæ causa postulante nullo largitor uoluntarius repente senatus factus, Satricam coloniam

coloniam duo millia ciuium Romanorum deduci iussit: bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur: remedio iritatur seditio, & iam magis insignis & sordibus, & facie reorum turba manliana erat: amotusq; post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam, & animos liberauerat hominum. audiebantur itaq; propalàm uoces exprobrantium multitudini quod defensores suos in præcipitè semper locum fauore tollat: deinde in ipso discrimine periculi destituit. sic Sp. Cassium in agros plebem uocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Maullium merfam, & obrutam scenore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem proditum inimicis. saginare plebem populares suos ut iugulentur. hoc sine patendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit uir consularis: fingentur mentitum ante: atq; ideo non habuisse, quod tum responderet: cui seruo unquam mendacij pœnam uincula fuisse. Non obuersatam esse memoriam noctis illius, quæ penè ultima, atq; æterna nomini romano fuerit: non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis: non ipsius M. Manlij: qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus uidissent. selibris ne farris gratiâ seruatori patriæ relata: & quem propè cœlestem, cognomine certe capitolino Ioui parem fecerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxia carnificis arbitrio ducere animam: adeo in uno omnibus satis auxiliij fuisse: nullam opem in tam multis uni esse. Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis, & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristitia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis, sed, in quo ab focijs tamen temperauerant, denuntiati senatus uerbis: facefferent propere ex urbe ab ore, atq; oculis populi Romani: ne nihil eos legationis ius externo, non ciui comparatum tegeret. Recrudescete manliana seditione sub exitu anni comitia habita: creatiq; tribuni militum consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secundum, Publius Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus v., Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, Titus Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus, & plebi per opportune externa pax data: plebi, quod non auocata delectu spem cepit dum tam potentem haberet ducem, scenoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarètur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarum rerum interdiu, noctuq; consilia agit, plenior aliquanto animorum, irarumq; quam antea fuerat, iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idè in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidè sustinere potuisset. His simul inflatus, exacerbatusq; iam per se accensos incitabat plebis animos. Quousq; tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit: numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis, si singuli singulos aggressuri essetis: tamen acrius crederem uos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos, quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum hostes eritis. ostendite modo bellum, pacem habebitis. uideant uos paratos ad uim, ius ipsi remittent. audendum est aliquid uniuersis: aut omnia singulis patienda. Quousq; me circumspectabitis: ego quidem nulli uestrum deero, ne fortuna mea desit, uidete. ipse uindex uester ubi uisum inimicis est, nullus repete sui: & uidistis in uincula duci uniuersi eum, qui à singulis uobis uincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici: an exitum Cassij, Melijq; expectem: bene facitis quod abominamini, dii prohibebunt hæc, sed nunquam propter me de cœlo descendent. uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato, togatoq; ut uos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus

mūs tanti populi est, ut semper uobis auxiliū aduersus inimicos satis sit: nec ullum, nisi quatenus imperari uobis sinatis, certamē aduersus patres noritis: nec hoc natura insitum uobis est, sed usu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro imperio certare: aduersus hos tentare magis, quā tueri libertatem, tamen qualescunq; duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis, omnia ad huc quātacunq; petistis, obtinuistis seu ui, seu fortuna uestra, tempus est etiam maiora conari, experimini modo & uestram felicitatem, & me (ut spero) feliciter expertū: minore negotio qui imperet patribus, imponetis, quā qui resisterent imperātibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ, cōsulatusq; ut caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste: prohibete ius de pecunijs dici, ego me patronū profiteor plebis: quod mihi cura mea, & fides nomen induit, uos si quo insigni magis imperij, honorisue nomine uestrum appellabitis ducem: eo utemini potentiore ad obtinenda ea, quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quē ad finem consilia peruenerint, sat planum traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiā in arce positam, & imminenti mole libertati agitatur, magna pars uociferatur, Seruilio Hala opus esse: qui non in uincula duci iubendo iritet publicū hostem, sed unius iactura ciuis finiat intestinum bellum, decurritur ad leniorem uerbis sententiam, uim tamen eandem habentē: ut uideant magistratus ne quid ex pernicioso consilijs M. Manlij respub. detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate, tribuniq; plebis: nam & quia eundē & suæ potestatis, quem libertatis omnium finem cernebant, patrum authoritati se dediderant: hi tum omnes quid opus facto sit, cōsultant. Cum præter uim, & cædē nihil cuiq; occurreret: eam autē ingētis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius, & Q. Publius tribuni plebis, quid patrū, & plebis certamē facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferū ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebē tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uiribus ruat, diem dicere ei nobis in animo est, nihil minus populare quā regnum est, simul multitudo illa non secum certari uiderint: & ex aduocatis iudices facti erunt: & accusatores de plebe, patricium reum intuebūtur, & regni crimē in medio: nulli magis, q̄ libertati fauebunt suæ. Approbantibus cūctis diē Manlio dicunt, quod ubi est factum, primo cōmota plebs est, utiq; postquam sordidatū reum uiderunt: nec cum eo non modo patrū quenquam, sed ne cognatos quidem, aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios, quod ad eum diem nūquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C. Claudium inimicū, Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse, cōsensu opprimi popularem uirum, quod primus à patribus ad plebem defecisset. Cum dies uenit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasq; uoces, & largitionem, & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sunt reo, apud neminem authorem inuenio, nec dubito haud parua fuisse: cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur: ut sciant homines quæ, & quanta decora foeda cupiditas regni non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè cccc produxisse dicitur: quibus sine scœnore expensas pecunias tulisset: quorum bona uenire, quos duci addictos prohibuisset, ad hæc decora quoque belli non cōmemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostiū cæсорum ad xxx. dona imperatorum ad xl. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo, ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruiliū magistrū equitum absentem nominatum, & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquādo memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem capitolium spectans, Iouem, deosq; alios deuocasse ad auxiliū fortunarum suarum: præcatusq; esse ut quam mentem sibi capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darēt: & orasse singulos, uniuersosq; ut capitolium, atq; arcem intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo martio cum cēturiatim populus citaretur: & reus ad capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberassent

rasset à tanti memoria decoris, nūquam fore in præoccupatis beneficio animis uero crimini
 locum. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus
 in capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen ualuit: & obstinatis animis
 triste iudiciū, inuisumq; etiam iudicibus factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione an-
 quirent, creatos, authores sint. Damnatū tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem
 in uno homine & eximie gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ
 sunt. publica una: quod, cū domus eius fuisset, ubi nunc ædes, atq; officina Monetæ est: latum
 ad populum est: nequis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. gentilicia altera: quod gen-
 tis Manliæ decreto cautum est: ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitū habuit uir,
 nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquā periculum ab eo nul-
 lum erat: per se ipsas recordantem uirtutes desyderiū eius tenuit. pestilentia etiam breui con-
 secuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex manliano supplicio magnæ parti uideri or-
 ta. uiolatū Capitolium esse sanguine seruatoris: nec dijs cordi fuisse pœnā eius oblatā propè
 oculis suis, à quo sua templa erepra è manibus hostium essent. Pestilentia, inopiam frugū,
 & uulgatam utriusq; mali famā, anno insequente multiplex bellum excepit. L. Valerio IIII,
 A. Manlio III, Ser. Sulpitio III, L. Lucretio, L. Aemylio III, M. Trebonio, tribunis mi-
 litum cōsulari potestate. Hostes noui, præter Volscos uelut sorte quadam propè in æternum
 exercendo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iamdiu molientes defectio-
 nem, & suspectū Latium, Lanuuii etiam, quæ fidelissima urbs fuerat: subito exorti. Id patres
 rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tandiu impunita defectio esset: decreue-
 runt, ut primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicēdo, ad quam militiam
 quo paratior plebes esset, quinqueuiros pontino agro diuidēdo, & triumuiros Nepete colo-
 niæ deducendæ creauerunt. Tum ut bellum iuberent, latum ad populum est: & nequicquam
 dissuadētibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatus eo anno bellum est:
 exercitus propter pestilentiam nō eductus. eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecari
 di senatum: & magna hominū pars eò, ut legatio supplex Romam mitteretur: inclinabat: ni
 priuato (ut fit) periculo publicum implicitum esset: authoresq; defectionis ab Romanis metu
 ne soli crimini subiecti piacula iræ Romanorū dederentur: auertissent colonias à consilijs pa-
 cis. neq; in senatu solum per eos legatio impedita est: sed magna pars plebis incitata, ut præ-
 datum in agrum Romanū exirent, hæc noua iniuria exturbauit omnē spem pacis. De Præ-
 nestinorum quoq; defectione eo anno primū fama exorta: arguentibusq; eos Thusculanis,
 & Gabinis, & Labicanis, quorū in fines incursum erat: ita placide ab senatu responsum est:
 ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse: appareret. Insequenti anno Sp. &
 L. Papyrii noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere: quatuor colle-
 gis Ser. Cornelio Maluginense IIII, Q. Seruilio, C. Sulpitio, L. Aemylio quartum, tribu-
 nis ad præsidium urbis, & siqui ex Hetruria noui motus nuntiarentur (omnia enim inde suspe-
 cta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorū, quàm ipsam co-
 lonorum multitudinem secundo prælio pugnatum est: ita, ut propinquitas urbis hosti & cau-
 sa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni absti-
 nuere: quia & anceps erat: nec in perniciem colonie pugnandum censebant. literæ Romæ ad
 senatum cum uictorie nuntijs acriores in prænestinū, quàm in ueliternū hostem missæ. Itaq;
 ex senatusconsulto, populiq; iussu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volscis anno
 insequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam ui expugna-
 runt: scēdeq; in captis exercere uictoriā. Eam rem ægre passi Romani M. Furium Camil-
 lum VII tribunū militū creauere. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius
 cū L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscū bellum M. Furio extra ordinē decretū. adiutor
 ex tribunis sorte L. Furius datur, nō tam è repub. quàm ut collegæ materia ad omnē laudem
 esset: & publice, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gra-
 tiam potius eius sibi quàm suam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq;
 iurare parato in uerba excusandæ ualitudinis solitæ consensus populi restiterat. sed uegetum
 ingenium

ingenium in uiuido pectore uigebat, uirebatq; integris sensibus: & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniae haudquaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum praestabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt: extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summam rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici, quibus solis confideret: profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec praesentis dimicationis fortunam ulla res, praeterquam unius uiri consilium, atq; imperium morabatur: qui occasionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quarebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem: sed procedere in medium campi: & uallo propere hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium ostentare. Id aegre patiebatur Romanus miles: multo aegrius alter ex tribunis Militum L. Furius, ferrox tum aetate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua una poterat, aetate auctoritatem collegae: iuuenibus bella data dictitans: & cum corporibus uigere, & deflorescere animos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra, urbesq; primo impetu capere sit solitus: eum residem intra uallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurumue hostium uiribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere, ac torpere senis consilia. sed Camillo tum uitae satis, tum gloriae esse, quid attinere cum mortali corpore uno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat: pati consenescere uires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus locis posceretur pugna: sustinere, inquit, M. Furi non possumus militum imperium: & hostis, cuius animos cunctando auximus: iam minime toleranda superbia insultat. cede unus omnibus: & patere te uinci consilio: ut maturius bello uincas. Ad ea Camillus. Quae bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent: negare in eis neque se, neque populum Ro. aut consilij sui, aut fortunae poenituisse. nunc scire se collegam habere iure, imperioque pare, uigore aetatis praestantem. itaque se, quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi, collegae imperium se non posse impedire, dijs bene iuuantibus ageret, quod est reipublica duceret. aetati suae se ueniam etiam petere: ne in prima acie esset. quae senis munia in bello sint: ijs se non defuturum. Id a dijs immortalibus precari: ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec a dijs tam piae preces audita sunt, primam aciem auctor pugnae instruit: subsidia Camillus firmat: ualidamque stationem pro castris opponit: ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma: hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis a tergo diuisus erat inter aciem, & castra: & quod multitudo suppeditabat: aliquot ualidas cohortes in castris armatas, instructasque reliquerant: quae inter commissum iam certamen, ubi uallo appropinquasset hostis: erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. uersus itaque in uictorem terror, & nouo hoste, & supina ualle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes: qui a castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam: qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles: sed immemor recentis ferociae, ueterisque decoris, terga passim dabat: atque effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus a circumstantibus in equum, & raptim subsidijs oppositis, haec est, inquit, milites pugna, quam poposcistis? quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? uestra illa temeritas, uestra ignauia haec est. secuti alium ducem, sequimini tunc Camillum: & quod ductu meo soletis, uincite, quid uallum, & castra spectatis? neminem uerstrum illa, nisi uictorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde ut circumagi signa, obuertique aciem uiderunt in hostem: & dux praeterquam quod tot insignis triumphis, etiam aetate uenerabilis inter prima signa, ubi plurimus labor, periculumque erat, se offerebat: increpare singuli se quisque, & alios: & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus a collega restituentem peditum aciem ad equites, non castigando, ad quam rem leuiorem auctorem eum culpae societas fecerat: sed ab imperio totus ad preces

uersus, orare singulos, uniuersosque: ut se reum fortunæ eius diei crimine eximeret. Abnuente, ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quam unius prudentiæ dedi. Camillus in utraque uestra fortuna suam gloriam uidet: ego, ni restituitur pugna: quod miserrimum est: fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum uisum est in fluctuantem aciem tradi equos: & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis, animisque, qua premi parte maxime peditum copias uident: nihil neque apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus uirtutis enixe opem: & Volsci, qua modo simulato metu cesserant: eunt in ueram fugam effusi. Magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt: plures tamen capti, quam occisi. Vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarerent: secreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibusque facti publico consilio se militasse. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos ducturum ait: ne patres ignari sint Thusculanos ab societate desisse: castris, exercituique interim, si uideatur, præsit collega, documento unus dies fuerat: ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur: qua data in tam præcipitem casum res publica esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat: cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ pugnae, fugæque in L. Furio culpam, secundæ, decus omne pernes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent: Camilloque id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem unum peti: permissoque ut ex collegis optaret, quem uellet: contra spem omnium L. Furium optauit. Quam moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam: tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum, pace constanti uim Romanam arcuerunt: quam armis non poterant. Intransibiles fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis: non cultus agrorum intermissus: patentibus portis urbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe, & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positus, eademque forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra moenia esset, scire cupiens, ingressus urbem, ubi patentes ianuas, & tabernis apertis proposita omnia in medio uidit: intectosque opifices suo quemque operi: & ludos literarum strepere discertium uocibus: ac repletas semitas inter uulgus aliud puerorum, & mulierum huc atque illuc euntium, quæ quæque suorum usuum causæ ferrent: nihil usquam non pauidis modo, sed ne mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, ubi nam bellum fuisset. adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatae ad tempus uestigium ullum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace: ut eò uix fama belli perlata uideri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum uocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani uera arma, uerasque uires, quibus ab ira Romanorum uestra tutaremini: inuenistis, ite Romam ad senatum. æstimabunt patres: utrum plus ante poenæ, an nunc ueniæ meriti sitis. non præripiam gratiam publici beneficii, deprecandi potestatem à me habueritis: precibus euentum uestris senatus quem uidebitur dabit. Postquam Romam Thusculani uenerunt: senatusque pauloante fidelium sociorum moestus in uestibulo curiæ est conspectus: moti extemplo patres, uocari eos iam tum hospitaliter magis, quam hostiliter iussere. Dictator Thusculus ita uerba fecit. Quibus bellum indixistis, intulistisque patres conscripti: sicut nunc uidetis nos stantes in uestibulo curiæ uestræ: ita armati, paratique obuiam imperatoribus, legionibusque uestris processimus. hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritque semper: nisi quando à uobis, proque uobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus uestris, & exercitibus: quod oculis magis, quam auribus crediderunt: & ubi nihil hostile erat: ne ipsi quidem fecerunt, pacem quam nos præstitimus: eam à uobis petimus: bellum eò, si uicubi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant uestra, si patiundo experiendum est: inermes experiemur: hæc mens nostra est, dii immortales faciant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet: quibus moti bellum indixistis: etsi reuicta rebus uerbis confutare nihil attinet: tamen etiamsi uera sint: uel fateri nobis ea, cum tam euidenter poenituerit: tutum censemus. peccetur in uos: dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Tatum ferè uerborum ab Thusculanis

lanis factum, pacem in praesentia, nec ita multo post ciuitatem etiam impetrauerunt. ab Thusculo legiones reductae. Camillus consilio & uirtute in Volscis bello, felicitate in thusculana expeditione, utrobique singulari aduersus collegam patientia, & moderatione insignis, magister stratu abiit: creatis militaribus tribunis in insequente anno L. & P. Valerius, Lucio V. Publio III, & C. Sergio III, Licinio Menenio II, P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoque egit annus, maxime propter incertam famam aeris alieni, aggravantibus summam etiam inuidiae eius tribunis plebis: cum ab eis eleuaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censes, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. ceptaque iam res morte Posthumii, quia collegam suffici censori religio erat: interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu: censes res alij uicio creati non gesserunt magistratu. tertios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. Egerunt senatum testes tabulas publicas census cuiusque: quia nolint conspici summam aeris alieni: quae indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis: cum interim obaerata plebem obiectari alijs atque alijs hostibus, passim iam sine ullo discrimine bella quarri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Praenestinis, iam intentari arma ciuium magis, quam hostium odio: ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant, aut consistere in concione: ubi aliquando audiant uocem tribuniciam de leuando scenore, & sine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis: se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neque delectum haberi: donec inspecto aere alieno, initaque ratione minuendi eius sciat unusquisque quid sui, quid alieni sit: super sit sibi liberum corpus: an id quoque neruo debeat. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi: & ad Praenestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerunt, quae utraque simul auxilio tribunicio, & consensu plebis impediri cepta, nam neque duci addictos tribuni sinebant: neque iuniores nomina dabant. cum patribus minor praesens cura creditae pecuniae iuris exequendi, quam delectus esset: quippe iam a Praeneste profectos hostes in agro Sabino confedissee nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ipsa iritauerat magis ad susceptum certamen, quam deterruerat. neque aliud ad seditionem extinguendam in urbe, quam prope illatum moenibus ipsis bellum ualuit. Nam cum esset Praenestinis nuntiatum: nullum exercitum conscriptum Romae: nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos uersos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto peruastratis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concursusque in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum uersi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est: (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes a moenibus recessere: & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione conuenere. Dum conscribitur Romae exercitus: castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum late populantes, fatalem se urbi Romanae locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemque nomine eius loci timeant Romani: quanto magis Alliensis die Alliam ipsam monumentum tantae cladis reformidaturos: species profecto his ibi truces Gallorum, sonumque uocis, in oculis, atque in auribus fore. Has inanum rerum inanes ipsas uolentes cogitationes, fortunae loci delegauerant spes suas. Romani contra, ubicunque esset Latinus hostis: satis scire eum esse: quem ad Regillum lacum de uictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis iritatum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam ut timorem faciat: nequa terra sit ne facta uictoriae suae. quin ipsi Galli si offerantur: illo loco se ita pugnatos: ut Romae pugnauerint in repetenda patria: ut postero die ad Gabios: tunc, cum effecerint nequis hostis, qui moenia Romana intrasset: nuntium secundae, aduersaeque fortunae domum perferret. His utrinque animis ad Alliam uentum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant in-

structi, intentiꝫ: uidésne tu, inquit, A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam consti-
tisse: nec illis dij immortales certioris quicquam fiducia, maiorisue quod sit auxilij, dederint.
at tu fretus armis animisꝫ, concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in-
turbatos, trepidantesꝫ inferam signa. Adeste dij testes foederis: & expetite pœnas debitas
simul uobis uiolatis, nobisꝫ per uestrum numen deceptis. Non equitem, non peditem susti-
nuere Prænestini, primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde, postquam nullo lo-
co constabat acies: terga uertunt: consternatiꝫ, & præter castra etiam sua pauore prælati, non
prius se ab effuso curtu sistunt: quàm in conspectu Prænestæ fuit, ibi ex fuga dissipati locum,
quem tumultuario opere cõmunirent: capiunt: ne, si intra mœnia se recepissent: extemplo ure-
retur ager: depopulatisꝫ omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquã direptis ad Alliam
castris uictor Romanus aderat: id quoꝫ munimentum relictum: & uix mœnia tuta rati, op-
pido se Prænestæ includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum, ad ea
circulatum bellum: deincepsꝫ haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus, eaz
quoque expugnata: tum ad caput belli Prænestæ uentum, id non ui, sed per deditionem rece-
ptum est. T. Quintius semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præ-
nestæ in deditione accepto, Romam reuertit: triumphansꝫ signum Prænestæ deuectum Io-
uis imperatoris in Capitoliũ tulit, dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ: tabulaꝫ sub
eo fixa, monumentũ rerum gestarum his ferme incisa literis fuit. Iupiter, atꝫ dij omnes hoc
dederunt: ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die xx, quàm creatus erat, di-
ctatura se abdicauit. Comitã inde habita tribunorum militum consulari potestate: quibus
æquatus patriciorũ, plebeiorumꝫ numerus. Ex patribus creati, P. & C. Manlij cum L. Iulio:
plebes C. Sextilius, M. Albinus, L. Antistius dedit, Manlij, quod genere plebeios, gratia
Iulium anteibant: Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius &
ipso postmodo, & patres, qui dederant: pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere,
quibus uelut circumuentis, cum id falso nuntiatum esset, dum præsidio ut essent, citati ferun-
tur: ne authore quidem asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat:
ipsi in insidias præcipitauerunt, ibi dum iniquo loco sola uirtute militum resistentes caduntur,
caduntꝫ: castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab du-
cibus utrobique prodita temeritate, atꝫ inscitia res, quicquid superfuit fortunæ populi Roma-
ni: id militum etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata: pri-
mum dictatorem dici placebat: deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & ap-
paruit nescire eos uictoria, & tempore uti: reuocati etiam inde exercitus, ac duces, otiumꝫ in-
de, quãtum à Volscis fuisset, fuit, id modo extremo anno tumultuatum: quod Prænestini con-
citis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam homi-
num, noui coloni ascripti. Rebusꝫ haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum
militum ex plebe gratia, maiestasꝫ inter suos obtinuit: solatium fuit. Insequētis anni prin-
cipia statim seditione ingenti arserunt: tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Serui-
lio II, Licinio Menenio III, P. Clælio, M. Horatio, L. Gegano. Erat autem & materia, &
causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilus Priscus, Q. Clælius Siculus
censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanꝫ trepidi nuntij primo, fuga deinde ex
agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariꝫ passim Romanum agrum, attulere. In
qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia certamina terror externus cohiberet: ut contra eo
insolentior tribunicia potestas impediendo delectui esset: donec condiciones impositæ patri-
bus: nequis quo ad bellatum esset, tributum daret: aut ius de pecunia credita diceret, eo laxa-
mento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos ex-
ercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus mari-
timam oram, atꝫ Antium, Q. Seruilus, & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt.
Neutra parte obuius hostis fuit, populatioꝫ non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinij
more discordia hostium fretus, & uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat, sed ab
iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoꝫ temporis grauior, quippe à Volscis timentibus, ne
interim

interim exercitus ab Roma exiret: incursiones in extrema finium factæ erant: Romano cõtra etiam in hostico cõmorandi causa erat: ut hostem ad certamẽ eliceret. Itaq; omnibus passim tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominũ pecudumq; præda abacta, Romã utriq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirãdum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant: celebrari de integro iurisdicção: & tantum abesse spes ueteris leuandĩ fœneris: ut tributo nouum fœnus contraheretur in murum à censoribus locatum, saxo quadrato faciundum, cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectum impedirent, non habebãt tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omnes coacta principum opibus fecit, L. Æmylium, P. Valerium IIII, C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdẽ opibus obtinuerunt: ut aduersus Latinos, Volscosq; qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant: nullo impediẽte omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum ad præsidium urbis: alterum, qui, siquĩ alibi motus extitissent: ad subita bella mitti posset, tertium longe ualidissimum P. Valerius, & L. Æmylius ad Satricum duxerunt, ubi cum aciem instructam hostiũ loco æquo inuenissent: extemplo pugnatum: & ut nondum satis claram uictoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis, fufus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute, fortunaq; Latinæ maxime legiones longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. Sed eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies: tantum hostes gradu demoti. & ut semel inclinauit pugna: iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat: non castra peterent: ab equite maxime cæsi, castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in uestigijs sequeretur: plus tamen timor, quam ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hostes: quam Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies uastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeũdum pugnae casum. Seditio tum inter Antiates, Latinosq; coorta: cum Antiates uicti malis, subactiq; bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditiõnem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociore ad perseverandum in bello faceret, finis certaminis fuit, postquam utrisque apparuit nihil per alteros stare quo minus incepta persequerentur. Latini profecti ab societate pacis, ut rebantur, inhonestæ sese uindicauerunt. Antiates in commodis arbitris salutarium consiliorum remotis, urbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant: eò erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnae fuerat, igni concremarent. nec aliud relictum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris, profanisq; iniicerent: quàm matris Matutæ templum, inde eos nec sua religio, nec uerecundia deũm arcuisse dicitur: sed uox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quod deserto communi concilio Latinorũ non in societatem modo Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patetibus portis cum improviso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugere cum cõiugibus, ac liberis: nuntiosq; Romam, qui certiorẽ de suo casu senatũ facerẽt, misere. Haud segnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxerunt. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri uidet, illinc arcem oppugnare, terrere unã, ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat utriusque partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem, Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. utrinq; urgentur Latini: nec impetus Thusculanorũ decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeũtes mœnia, molientesq; obijces portarũ arcere possunt. scalis prius

moenia capta: inde effracta claustra portarum, & cum anceps hostis & à fronte, & à tergo urgeret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam superesset: in medio caeli ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Tusculo exercitus Romam est reductus. Quam magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies, miseriaeque plebis crescebant: cum eo ipso, quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaque cum ex re iam nihil dari posset, fame & corpore iudicati, atque addicti creditoribus satisfaciebant: poenaeque in uicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios sum miserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricos petendum, quod tanta uis ut liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capebendos, petendosque ulli uiro acri, experientique animus esset: possessionemque honoris usurpati modo à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres uiderentur. Ne id nimis laetum parti alteri esset, parua (ut plerumque solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potestatis uiri tum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiae duae nuptae, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem uiro, tamen plebeio: eaque ipsa affinitas haud sprete gratiam Fabio ad uulgus quaesierat. Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabiae cum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent: licetor Sulpitij, cum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) uirga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit miranti ignorare id sororem. Caeterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit. frequentia quoque prosequentiū, rogantiumque nunquid uellet? credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum: sui que ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisque minime aut teiri uult, poenituisse. confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte uidisset, percunctatus fatin saluae? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter sciscitando ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset, consolans inde filiam Ambustus bonum animum habere iussit: eosdem propediem domi uisuram honores, quos apud sororem uiderat. Inde consilia inire cum genero coepit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil praeter genus patricium deesset. Occasio uidebatur rerum nouandarum propter ingentem uim aeris alieni: cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullum speraret. accingendum ad eam cogitationem esse, conando agendoque iam eò gradum fecisse plebeios, unde si porro annitantur, peruenire ad summa, & patribus aequari tam honore, quam uirtute possent. In praesentia tribunos plebis fieri placuit: quo in magistratu sibi metipsum uiam ad caeteros honores aperiret, creatique tribuni C. Licinius, & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: unam de aere alieno, ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset: id quod superesset, triennio aequis portionibus persolueretur. alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri possideret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent: consulumque utique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quae sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est: agri, pecuniae, honorum discrimine proposito, conterriti patres cum trepidassent: publicis, priuatisque consiliis nullo remedio alio praeter expertam multis iam ante certaminibus intercessionem inuento, collegas aduersus tribunicias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad suffragium incundum citari à Licinio, Sextioque uiderunt: stipati patrum praesidijs nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud ad sciscendum plebi fieri passi sunt. Iamque frustra saepe concilio aduocato cum pro antiquatis rogationes essent, bene habet inquit Sextius: quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis. faxo ne iuuuet uox ista, ueto, qua nunc concinentes collegas nostros tam laeti auditis. Haud irritae cecidere minae: comitia praeter aedilium, tribunorumque plebis nulla sunt habita. Licinius, Sextiusque tribuni plebis relecti nullos curules magistratus creati passi sunt. eaque magistratum solitudo, & plebe reficiente duos tribunos, & his

comitia tribunorum militum tollentibus per quinquennium urbem tenuit. Alia bella opportune quiescere. Veliterni coloni gestientes otio, quod nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incurfauere: & Tusculum oppugnare adorti sunt. eaque res Tusculanis ueteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus uerecundia maxime non patres modo, sed etiam plebem mouit, remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Serg. Cornelius, A. & C. Valerij haudquaquam tam obedientem in delectu, quam in comitijs plebem habuere: ingentique contentione exercitus scripto profecti non ab Tusculo modo submouere hostem, sed intra suamet ipsa moenia compulere. obsidebanturque haud paulo uel maiore Velitrae, quam Tusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, a quibus obsideri ceptae erant: expugnari potuere. ante noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. Manlius, M. Cornelius, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimine domi res uerebantur. nam praeter Sextium, Liciniumque latores legum iam octauum tribunos plebis relictos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis fover quorum legum author fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (ut ferme solent, qui a suis deficiunt) capti, & stupentes animi uocibus alienis id modo, quod domi praecipitum erat, intercessioni suae praetendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in aduentum militum comitia differri debere: ut uniuersa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius, Liciniusque cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis, quae ferebantur ad populum: fatigabant. audent ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret: ut singuli prope trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum necessarium, aut locum sepulturae suus pateret ager: an placeret scenore circueuentam plebem, ni potius, quam sortem creditum soluat, corpus in neruum, ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Haec indigna, miserandaque auditu cum apud timentes sibi met ipsis maiore audientium indignatione quam sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec scenore trucidandi plebem alium patribus unquam fore affirmabant, nisi alterum ex plebe consulem custodem suae libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis: quippe quae potestas iam suam ipsa uim frangat intercedendo: non posse aequo iure agi, ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio comunicato nunquam plebem in parte pari reipublicae fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse cum tribunos militum idcirco potius, quam consules creati placuisset, ut & plebeijs pateret summus honos: IIII & XL annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse: qui crederent duobus ne in locis sua uoluntate impartituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatum septimum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus praemium semper potentioris futurus sit, nec iam posse dici id, quod iam antea iactare soliti sint: non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnus respublica administrata post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit: quam per eos annos gesta sit, quibus praeter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quaestores quoque, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe ceptos creati: nec ullius eorum populum Romanum poenituisse, consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eodem peruentum sit, tum populum Romanum uere exactos ex urbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum, quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricij excellant: imperium, atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna

magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes ubi accipi uiderentur: non uam rogationem promulgant, ut pro duumuiris sacris faciendis decēuiri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quam à Velitris reducerentur legiones, ita suspensa de legibus res ad novos tribunos militum dilata, nam plebis tribunos eosdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat, tribuni militum creati L. Quintius, Serg. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum: & cum tribus uocarentur: nec intercessio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumque ad ciuem decurrunt, dictatorem dici placet, dicitur M. Furius Camillus: qui magistrum equitum L. Æmylium cooprat. Legum quoque latores aduersus tantum apparatus aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioque plebis indicto tribus ad suffragium uocant, cum dictator stipatus agmine patriciorum plenus iræ, minarumque confedisset: atque ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumque: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum uinceretur fauore legum ipsarum, latorumque: & uti rogassent primæ tribus dicerent. Tum Camillus, quandoquidem inquit quirites iam uos tribunicia libido, non potestas regit: & intercessionem secessionem quondam plebis partam uobis eadem uis facitis irritam, qua peperistis: non reipub. magis uersæ, quam uestra causa dictator intercessioni adero: euersumque uestrum auxilium imperio tutabor, itaque si C. Licinius, & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inferam concilio plebis: si aduersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, uim tribuniciam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptum tribuni plebis rem nihilo segnus peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit, & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitum extemplo ex urbe educiturum. Terrorem ingentem incusserat plebi: ducibus plebis accendit magis certamine animos, quam minuit, sed re neutro inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idque plebs sciuit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset: quingentum millium æris ei multa esset. Sed auspicijs magis, quam noui exempli rogatione deterritum ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingeniū: tum quod ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creati attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus esset: & quod eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quod eo tempore, quo promulgatum de multa eius traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi uidebat, obistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quod usque ad memoriam nostram tribunicijs, consularibusque certatum uiribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouamque à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent, nam de scenore, atque agro rogationes iubebant: de plebeio consulatu antiquabant, & perfecta utraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægre patres passos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistrum equitum maius quam tribuni consularis imperium esse. Licinius, Sextiusque, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent: ita se gerere, ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebem, nonum se annum iam uelut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam secum & rogationes promulgatas, & uim omnem tribuniciæ potestatis: primo intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum, postremo dictatoriū fulmen in se intentatum, iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiā omen plebeio

plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit, se ipsam plebem, & comoda morari sua, liberam urbem ac forum a creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplo, si uelit, habere posse, quae munera quando tandem satis grato animo aestimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiae populi Romani id postulare, ut ipse scenore leuetur: & in agrum iniuria possessum a potentibus inducatur: per quos ea consecutus sit, senes tribunicios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent: deinde comitijs tribunicijs declararent uoluntate, si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes uellent, esse quod eosdem reficeret tribunos plebis: perluros enim quae promulgauerint, sin quod cuique priuatum opus sit, id modo accipi uelint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris, nec se tribunatum, nec illos ea, quae promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinata orationem tribunorum cum pra indignitate rerum stupor, silentiumque inde ceteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuirum dicitur odio magis iraque, quam spe ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse. Neque nouum, neque inopinatum mihi sit quirites, si quod unum familiae nostrae semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiae genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse, quorum alterum neque nego, neque inficias eo, nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitate, & patres, enixe operam dedisse ut per nos aucta potius, quam imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse uoluistis, dici uere posset, illud alterum pro me, maioribusque meis contendere ausim quirites (nisi quae pro uniuersa republica fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neque priuatos, neque in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec ullum factum, dictumue nostrum contra utilitatem uestram, & si quaedam contra uoluntatem fuerint, uere referri posse. An hoc, si claudiae familiae non sim, nec ex patritio sanguine ortus, sed unus quiritem quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in libera ciuitate sciam: reticere possim? L. illum Sextium, & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiae nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut uobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permitturos esse: sub conditione inquit nos reficietis decimum tribunos, quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeo fastidimus, ut sine mercede magna non accipiamus, sed quae tandem ista merces est, qua uos semper tribunos plebis habeamus? ut rogationes inquit nostras, seu placent seu displicent, seu utiles seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiat. Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione unum ciuem succlamare, bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias, non inquit licebit tu de scenore atque agris quod ad uos omnes pertinet, iubeas: & hoc portentum non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium, atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas, aut omnia accipe: aut nihil fero, ut si quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo, quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera haec ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus, ac rogationibus tuis, quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi uolunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis uestrum quirites ferret? nunquam ne uos res potius, quam authores spectabitis? sed omnia semper, quae magistratus ille dicet, secundis auribus, quae ab nostrum aliquo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid rogatio qualis est, quam a uobis antiquatam indignantur? sermoni quirites simillima, consules inquit rogo ne uobis, quos uelitis, facere liceat, an aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri consulem iubet? nec duos patricos creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cum Porsena ianiculum insedit: quale gallicum modo, cum praeter capitulum, atque arcem omnia haec hostium erant: & consulatum cum hoc M. Furio, & quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possietisne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare?

Hocine

Hocine est in cōmune honores uocare? ut duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterū ex plebe creati necesse sit, utrunq; ex patribus præterire liceat? Quanam ista societas, quanam consortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partē eius uenis, nisi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creati patricios, ne minem creetis plebeiu. Quid est aliud dicere? quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis, necessitatē uobis creandi quos non uultis, imponam, quid sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs unus petierit plebeius: & lege se, nō suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidē debeant: & occasionibus potius, quā uirtute petere honores malunt. Est aliquis, qui se inspici, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes cōpetitores æquum censeat esse? qui se arbitrio uestro eximat? qui uestra necessaria suffragia pro uoluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Licinium, Sextiumq;: quorū annos in perpetua potestate tāquam Regum in capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui non uia ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quā nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos ne cum uolueritis quidem creare interdum poteritis: istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictū est: (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus, atq; auspicijs, quæ propria deorū immortalium contemptio atq; iniuria est: loquar? auspicijs hanc urbem conditam esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui ignoret? penēs quos igitur sunt auspicia more maiorum? nempe penēs patres, nam plebeius quidē magistratus nullus auspicato creatur: nobis adeo propria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat patricios magistratus, nō aliter quā auspicato creet: sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato interregē prodamus: & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidē habēt. Quid igitur aliud q̄ tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios cōsules creādo à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones, quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occiderit auis? parua sunt hæc, sed parua ista nō cōtemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt, nunc nos tanquam iam nihil pace deorū opus sit, omnes cærimonias polluimus, uulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuiuslibet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus ancyliā, penetralia, deos, deorumq; curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferantur: non magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres authores fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in urbe Romana regnent: quia pecunias alienas, quia agros dono dant, tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pelendo finibus dominos: altera fidē abrogari, cū qua omnis humana societas tollitur. Omnium rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes, quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Ap. ad id modo ualuit, ut tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimum iñdem tribuni Sextius & Licinius de decēuiris sacrorum ex parte de plebe creandis per tulere, creati quinq; patrū, quinq; plebis: graduq; eo iam uia facta ad consulatum uidebatur. Hac uictoria cōtenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mētionē omiſsa tribuni militum crearetur, creati A. & M. Cornelij iterū, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius VI. Cum præter Velitrarum obsidionem, tardī magis rem exitus quā dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli gallici allata perpulit ciuitatē ut M. Furius dictator quintū diceretur, is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit, Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen author est Claudius: inclytamq; in ponte pugna, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus cōseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit: tum pugnatam. Pluribus authoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata, nec dubia, nec difficilis Romanis, quāquam ingentem Galli terrorem memoria pristinae cladis attulerant: uictoria fuit, multa millia barbarorū in acie, multa captis castris cæsa, palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim

eos simul pavor terrorq; distulerant: ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum, plebisq; triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator, senatusq; uictus, ut rogationes tribuniciæ acciperetur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita: quibus L. Sextius de plebe primus Cos. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricij se authores futuros negabant, prope secessionem plebis res, terribilesq; alias minas ciuiliū certaminum uenit, cum tamen per dictatorem conditionibus sedatae discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi de consule plebeio, à plebe nobilitati de prætore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in cõcordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse: meritoq; id, si quando unquam aliàs, deum immortalium causa libenter facturos: fore ut ludii maximi fierent: & dies unus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patricijs est iuuenibus, se id honoris deū immortalium causa libenter acturos, ut ædiles fierent, quibus cū ab uniuersis gratiæ actæ essent: factū senatus consultū ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populū rogaret: patres autores omnibus eius anni comitijs fieret.

DECADIS PRIMAE LIBER SEPTIMVS.

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero cõsulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturā Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarū gentium uiris gratia cæpestri ceperūt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Æmylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam cõgregari iam fama erat: & de Hernicorum defectione agitata mētio. Cum de industria omnia, nequid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset: prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus; atq; iisdem auspicijs creatum: uerecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, cõuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio Coss. & ab seditione, & à bello quietis rebus, nequando à metu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta, censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt: pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mortem quàm matura, tã acerba M. Furij fecit. fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desyderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinque & xxx annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romanæ ferrent. Et hoc, & insequentibus annis T. Sulpitio Potito, C. Licinio Stolone Coss. pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum: nisi quod pacis deum exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit, & cum uis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur: uictis superstitione animis ludii quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculū fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (ut fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit, sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absenti à uoce motus erant. Accepta itaq; res, sæpiusq; usurpando excitata. uernaculis artificibus, quia hister thusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante fescennino uersu similem incompositum temere, ac rudem alternis iaciebāt: sed imple

tas modis satyras descripto iam ad tibicinē cantu, motuq; congruenti peragebāt. Liviū post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere: idē (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus uocem obtudisset: uenia petita puerum ad canendum ante tibicinem, cum statuisset: canticū egisse aliquanto magis uigente motu: quia nihil uocis usus impediēbat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum: diuerbiaq; tantū ipsorum uoci relicta. Postquā lege hac fabularū ab risu, ac soluto ioco res auocabatur: & ludus in artē paulatim uerterat: iuuentus histrionibus fabellarū actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare cœpit. quę exodia postea appellata, confertaq; fabellis potissimū attellanis sunt. quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut authores attellanarum nec tribu moueantur: & stipendia tanquā expertes artis ludicrę faciant. Inter aliarum parua principia rerū ludorū quoq; prima origo ponenda uisa est: ut apparet quā ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniā uenerit. nec tamen ludorū primum initium procurādis religionibus datū aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quin etiam cū medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset: id uero uelut auersis iam dijs, aspernantibusq; placamina irę terrorem ingentē fecit. Itaq; C. Genutio, L. Æmilio Mamercō secundum consulibus, cū piaculorum magis conquisitio animos, quā corpora morbi afficerent: repetitum ex seniorū memoria dicitur pestilentiam quondā clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea q; religione adductus senatus dictatorem clauī figendī causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinariū magistrum equitum dixit. Lex uetusta est prisca literis, uerbisq; scripta: ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte, qua Mineruę templū est. eum clauum, quia rarę per ea tempora literę erant: notam numeri annorū fuisse ferunt: eoq; Mineruę templo dicatam legem, quia numerus Mineruę inuentum sit. Volsinijs quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortię Hetruscę deę comparere diligens talium monimentorum author Cinius affirmat. M. Horatius consul ex lege templū Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperiū erat: solenne clauī figendī translatum est. Intermissō deinde more digna etiā per se uisa est res, propter quam dictator crearetur, qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac rei gerendę, ac non soluendę religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit, tandemq; omnibus in eum trib. plebis coortis, seu ui, seu uerecūdia uictus dictatura abiit. neq; eo minus principio insequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II Coss. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu nō damno modo ciuium, sed etiā laceratione corporū lata, partim uirgis cæsis, qui ad nomina non respondissent: partim in uincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingeniū atrox, cognomēq; Imperiosi graue liberę ciuitati ab ostentatione sæuitiæ ascitum: quam non magis in alienis, quā in proximis, ac in sanguine ipso suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quod filium iuuenem nullius probri cōpertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, cōgressu æqualium prohibitū in opus seruile, propē in carcerem, atq; in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quā ob noxam: quia infacundior sit, & lingua impromptus, quod naturę damnū utrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandū, ac uexatione insigne faciendū fuisse: ne mutas quidē bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperū sit, at hercule L. Manliū malum malo augere filij: & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguum naturalis uigor sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quā ipsius iuuenis iritatus est animus. quin cōtrā se quoq; parenti causam inuidiæ, atq; criminū esse ægre passus, ut omnes dij, hominesq; scirent se parenti opem latam, quā inimicis eius malle: capīt consiliū rudis quidem, atq; agrestis animi, & quanquā non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem, atq; à porta domum cōfestim ad M. Pomponium

nium tribunum pergat: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait: nuntiaret T. Manlium Lucij filium esse .mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta, redditaq; esse ait que cum eo agere arbitris remotis uelit. procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi in qua ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum: se eum extemplo transfixurum minatur. pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum praualeidum, iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret) adiurat in qua adactus est uerba. & prae se deinde tulit ea ui subactum se incepto destitisse. nec perinde ut malisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli, & superbo reo potestatem fieri: ita aegre habuit filium id pro parente ausum: eoq; id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil a pietate auertisset. Itaq; non patri modo remissa causae dictio est: sed ipsi etiam adulescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos uocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiaeque ad conciliandum gratiam meritis: ut qui rure, & procul coetu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terrae, seu qua uia alia forum medium ferme specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam uoraginem coniectu terrae, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam deum monitu queri coeptum quo plurimum populus Romanus posset. id enim illi loco dicendum uates canebant, si rempub. Romanam perpetuam esse uellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum, quam arma, uirtusque esset: Silentio facto templa deorum immortalium, quae foro imminet, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in caelum, nunc in patentes terrae hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse: donaque ac fruges super eum a multitudine uirorum, ac mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum, cura non deesset, si qua ad uerum uia inquirentem ferret. nunc famae rerum standum est, ubi certam derogat ueritas fidem. & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus cum foeciales ad res repetendas nequicquam misisset: primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit, populusque id bellum frequens iussit. L. Genutius consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat: quod primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde ut eueniret res, ita communicatos honores prospere, aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profectus in insidias praecipitaret: legionibus nec opinato pauore fuis consilium circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, nequaquam tantum publica calamitate moesti patres, quantum feroces infelici consulis plebei ductu fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe: transferrerent auspicia, quod nefas esset, potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis: num etiam in deos immortales inauspicatam legem ualuisse: uindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quae ut primum contacta sint ab eo, a quo nec ius, nec fas fuerit: deletum cum duce exercitum documento fuisse ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus curia, & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc autoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilium consul dicit: delectusque, & iustitium indictum. Prius quam dictator, legionesque nouae in Hernicos uenirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato, & plenis irae, atque indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi ualli res Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur: & copiae duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumque, quorum uirtute castra defensa erat: simul audientibus laudes meritas tollit animos:

simul ceteros ad æmulandas uirtutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum apparatus: qui & parti ante decoris memores, neq; ignari auctarum uirium hostis, suas quoq; uires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadragenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiam, quod ut duplex acciperent stipendium decreuerant, spei animorumq; impleuere. immunes quoq; operum militarium erant: ut in unum pugnae laborem reseruatî plus sibi, quam pro uirili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati: quo conspectior uirtus esset. Duum millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè utrinq; spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquam equestris pugna effectu, quam conatibus uanior erat: consulto prius dictatore equites permissu deinde eius, relictis equis clamore prouolat ante signa: & nouam integrant pugnam. neq; sustineri poterant: ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc cõmunis Mars bello aufert, multiplex quam pro numero damnum est: uulgus aliud armatorum uelut delegata primoribus pugna euentum suum in uirtute aliena ponit. multi utrinq; cadunt: plures uulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes quid deinde restaret quærendo, si neq; ex equis pepulissent hostem: neq; pedites quicquã momẽti facerent: quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces profluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se uocibus concitati clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt: postremo iam haud dubie auertunt. neq; tam uires pares quæ superauerit res, facile dictu est: nisi quod perpetua fortuna utriusq; populi & extollere animos, & minuere potuit. Usq; ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem ne ante meridiem signũ dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum: & faucij relictis quidam inuenti: agmẽq; fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent: fufum, ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit: quarta pars militũ amissa: & ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpius, & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent: neq; inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum uic cepissent: reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea ultima fuit causa cum multæ ante querimoniæ ultro, citroq; iactatæ essent, cur per sœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Maçer Licinius comitorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit: quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditatî fuerit. Quæ sita ea propriæ familiæ laus leuiorem authorem Licinium facit. cum mentionẽ eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam: magis ut belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinât animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans pontem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitiũ edixisset: omnes iuniores sacramento adegit: ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eũ rumpentibus, ne timoris indicatiũ esset: prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit: & quãtum maxima uoce potuit, quem nunc inquit Roma fortissimum uirum habet, procedat agẽdum ad pugnam: ut nofter duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit: cum & abnuere certamen uererentur: & præcipuam sortem periculi petere nollẽt. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à uexatione tribunicia iudicauerat: ex statione ad dictatorem pergît. iniussu tuo inquit imperator extraordinem nunquam pugnauerim: non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeo ferox præsaltat hostium signis: me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia

Tarpeia deiecit. Tum dictator maeste uirtute inquit, hac pietate in patrē, patriāq; T. Manli esto: perge, & nomen Romanū inuictum iuuantibus dijs præsta. Armāt inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit: Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam, armatum, adornatumq; aduersus Gallum stolidē lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum anti- quis uisum est) linguam etiā ab irrisu exerentem producit. Recipiunt inde se ad stationem: & duo in medio armati spectaculi magis more, quā lege belli destituuntur, nequaquā uisu ac specie æstimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste, pictisq; & auro cælatis refulgēs armis, media in altero militaris statura: modicaq; in armis habilibus magis quā decoris species: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio uana, sed pectus animosum, irāq; tacitæ plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuq; pendentibus: Gallus uelut moles superne imminens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto cum scuto scutum inum percussisset: totoq; corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus, armaq;: uno alteroq; subinde ictu uentrem, atq; inguina hausit: & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactum uno torque spoliavit: quē respersum cruore collo circumdedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi laudantes, gratulantesq; ad dictatorem perducūt. inter carminum propemodum incondita quædam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum: celebratum deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit. dictator coronam auream addidit donum: mirisq; pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in Tyburtem agrum, atq; inde societate belli facta, comteuq; benigne ab Tyburtibus adiutus mox in Campaniam transferit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus Cos. cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset: aduersus Tyburtē iussu populi exercitum duceret. ad quorū auxilium cum Galli ex Campania redissent: scede populationes in Lauicano, Tusculanoq; & Albano agro haud dubie Tyburtibus ductibus factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce Cos. contenta respub. esset: Gallus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrū equitum dixit: & ex autoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtē, consulari exercitu iussu manere, omnes iuniores nullo detrectante militiam sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius uiribus urbis in conspectu parentum, coniugumq; ac liberorum: quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul uerecundia, misericordiaq; militem accendebant. Magna utrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum: fuga Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à Cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus simul cum his intra portas compelluntur. Egregie tum ab dictatore, tum ab Cos. res gesta est. Et Cos. alter Fabius prælijs primum paruis, postremo una insigni pugna cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuincit. Dictator Coss. in senatu, & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoq; rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis, Tyburtibusq; geminum triumphum egit. Fabio satis uisum, ut ouans urbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtē: ubi enim cum secum acie conflis- se: speculatores paucos fugæ, trepidationisq; Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoq; fieri impetum uiderint, & sine discrimine obuios cædi: recepisse se in urbem. eam rem triumpho dignam uisam Romanis, ne nimis mirum, magnumq; censerēt, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua uisuros. Ita q; insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine infecto profecti ad urbem Romam uenerunt. terrorem repente ex somno excitatis subita res, & nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorum inscitia qui, aut unde hostes aduenissent, conclamatam tamen celeriter ad arma est: & portæ stationibus, muriq; præsidijs firmati. & ubi pri-

ma lux mediocrem multitudinem ante moenia, neque alium quam Tyburtem hostem ostendit: duabus portis egressi consules, utrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur. apparuitque occasione magis, quam uirtute fretos uenisse: adeo uix primum impetum Romanorum sustinuerunt, quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat: orientemque iam seditionem inter patres, & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quam urbi terribilior. populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusque nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna uis militum ab his ex foedere uetusto, quod multis intermiserant annis, accepta, quo praesidio cum sulca res Romana esset: leuius fuit, quod Gallos mox Praeneste uenisse, atque inde circa Pedum confedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit, magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquantum bellum, quam parti utriusque placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma, ac dimicationem aliquantum Gallicam ferociam uinceret, dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunae se committere aduersus hostem: quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine praeparato comitatu, sine firmo munimento morantem: ad hoc his animis, corporibusque, quorum omnis in impetu uis esset: parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat: grauemque edixerat poenam, si quis iniussus in hostem pugnasset. milites aegre id patientes primo in stationibus, uigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere: interdum patres communiter increpare, quod non iussissent per consules gerere bellum, electum esse eximium imperatorem, unicum ducem: qui nihil agenti sibi de caelo deuoluturam in sinum uictoriam censeat. eadem deinde haec inter diu propalam, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturus, aut agmine Romam ituros: immiscerique militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principijs, ac praetorio in unum sermones confundi: atque in concionis magnitudinem crescere turba: & uociferari ex omnibus locis ut extemplo ad dictatorem iretur: uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat: neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior. is praecedens militum agmen ad tribunal pergit. mirantibus Sulpitio non turbam magis quam turbae principem Tullium imperijs obediensimum militem. Scilicet dictator inquit condemnatum se uniuersus exercitus a te ignauius raturus, & propere ignominiae causa destitutum sine armis, orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa foede amissa obijci nobis possent: tamen hoc a te impetrari aequum censerem: ut nos uirtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitij memoriae noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusae legiones eandem, quam per pauorem amiserant, patriam profectae postea ab Veijs uirtute recuperauerunt. nobis deum benignitate, felicitate tua, populi que Romani & res, & gloria est integra: quanquam de gloria uix dicere ausim: si nos & hostes haud secus quam foeminas abditos intra uallum omnibus cotumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod aegrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quam expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te mancorum ac debiliu ducem iudicares esse. quid enim aliud esse causae credamus, cur ueteranus dux fortissimus bello compressis, quod aiunt, manibus sededas: utcumque enim se habeat res, te de nostra uirtute dubitasse uideri, quam nos de tua uerius est. Sin autem non tuum istud, sed publicum est consilium: & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab urbe, a penetibus nostris ablegatos tenet: quaeso ut quae dicam, non a militibus imperatori dicta censeas: sed a plebe patribus: quae sicut uos uestra habeatis consilia, sic se sua habitura dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos uestros: ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dignum sit pugnaturus: si nihil armis opus sit, otium

otium Romæ potius quam in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, ut nobis pugnandi copiam facias: tum uincere cupimus: tum duce te uincere: tibi lauream insignem deferre: tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes currû Iouis optimi maximi templum gratantes, ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq; ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites uelent, se recepit: Tulliumq; secretò, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neue imperatoris maiestatis crederet: multitudinî concitata, quæ fermè authoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: nequis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidè nihil nõ arbitrio imperatoris acturum. Illi quoq; tamen uidendû magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locû, ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extruallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus: ac procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant: ni celeriter diremptum certamè per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides est, nec recipiente iam dilationem re, in posterû diem edicitur acie pugnuros. Dictator tamen, ut qui magis animis, quam uiribus fretus ad certamè descenderet, omnia circumspicere, atq; agitare cœpit: ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouâ excogitat: qua deinde multi nostri, atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisq; tantû centûculis relictis agasones partim captiuos, partim ægorû armis ornatos imponit: his ferè mille effectis centû admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet: neq; inde ante moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montiû extendere aciem cœpit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam uani terroris apparatu, qui quidè terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorû non descensuros in æquû Romanos: deinde ubi digressos repente uiderunt: & ipsi certaminis auidi in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrû cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset. Sex. Tullium nomine increpans, rogansq; sicine pugnuros milites spondisset: ubi illi clamores sint arma poscentium: ubi minæ iniussu imperatoris prælium inituros: en ipsum imperatorem clara uoce uocare ad prælium: & ire armatum ante prima signa, ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint: in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, ut ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquàm labantem una parte uidit aciem: signa in læuû cornu confert, quò turbam hostium congregari cernebat: & ipsi, qui in monte erant, signû quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus: & tendere obliquo monte ad castra Gallorû uisi sunt: tum metu ne excluderent, ommissa pugna est: cursuq; effuso ad castra ferebantur. ubi cû occurrisset eis M. Valerius magister equitû, qui profligato dextro cornu obequitabat hostiû munimentis: ad montes syluasq; uertunt fugâ: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorû, quos pavor pertulerat in syluas, atrox cedes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furiû, quàm C. Sulpitius iustiore de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodè anno & à Coss. uario euentu bellatum. nam Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute, atq; inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantû ibi cladis acceptû, quàm quod CCC. VII milites Romanos captos Tarquinienses immolauerunt. qua sceditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio Romani agri: quâ Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus Pontina, & Publicia additæ. Ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti. & de ambitu à C. Petilio

tribuno plebis authoribus patribus tum primum ad populum latum est: eaq̄ rogatione no-
uorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas, & conciliabula obire soliti erant: com-
pressam credebant. Haud æque patribus lata insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coss.
de unciario scœnore à M. Duilio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs ali-
quanto eam cupidius sciuit, accepitq̄. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoq̄ ho-
stes exorti duplici crimine: quod cum Tarquinienſibus iuuentus eorum militauerat: & eos,
qui Falerios perfugerant, cum male pugnatum est: repetentibus scœcialibus Romanis nõ red-
diderant. ea prouincia Cn. Manlio obuēnit. Martius exercitum in agrum Priuernatem, inte-
grum pace longinqua induxit: militem q̄ præda impleuit. ad copiam rerum addidit munifi-
centiam: quod nihil in publicum secernendo augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates
cum ante mœnia sua castris permunitis confedissent: uocatis ad concionem militibus, castra
nunc inquit uobis hostium, urbemq̄ prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in aciem
operam nauaturos: nec prædæ magis, quàm pugnae paratos esse. Signum poscunt ingenti
clamore: celsiq̄, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de
quo ante dictum est, exclamat. aspice imperator inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi
promissa præster: piloq̄ posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tullium
antesignani omnes: primoque impetu auertere hostem: fusum inde ad oppidum persecuti,
cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Pri-
uernatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo exemplo
ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea
lege haud paruū uectigal inopî ærario additum esset, authores fuerunt. cæterum tribuni
plebis non tam lege quàm exemplo moti, nequis postea populum seuocaret, capite sanxe-
runt. nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id
liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem milli-
bus æris est damnatus: quod mille iugerum agri cum filio possideret: emancipandoq̄ filium
fraudem legi fecisset. prohibitum deinceps per tribunos plebis leges in castris ferri. Noui con-
sules inde M. Fabius Ambustus II & M. Popilius Lenas II duo bella habuere: facile alte-
rum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in urbem compulso agros uastauit. Fa-
lisci, Tarquinienſesq̄ alterum consulem prima pugna fuderunt, inde terror maximus fuit: quod
sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq̄ prælatis incessu furiali militem Romanum
insueta turbauerunt specie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis suis trepi-
do agmine inciderunt. deinde ubi consules, legatiq̄, ac tribuni puerorum ritu uana miracula
pauentes irridebant, increpabantq̄: uertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant,
uelut cæci ruebant. discusso itaq̄ uano apparatu hostium cum in ipsos armatos se intulissent,
auerterunt totam aciem: castrisq̄ etiam eo die potiti, præda ingenti parta uictores reuerterunt,
militaribus iocis cum apparatus hostium, tum suum increpantes pauorem. Concitatur dein-
de omne nomen Hetruscum: & Tarquinienſibus, Faliscisq̄ ducibus ad Salinas perueniunt.
aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus magistrum equi-
tum item de plebe C. Plautium dixit. Id uero patribus indignum uideri, etiam dictaturam in
promiscuo esse: omniq̄ ope impediēbant nequid dictatori ad id bellum decerneretur, parare
tūre. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iussit. profectus ab urbe utraq̄ parte
Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat traiccto, multos populatores
agrorum uagos, palantesque oppressit: castra quoque nec opinato aggressus cepit. & VIII
millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut agro Romano fugatis, sine autoritate patrum
populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per Popilium consulem co-
mitia consularia haberi uolebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum
redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sul-
pitius, L. Æmylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta con-
tentio est: quod duo patricij consules creabantur: intercedentibusque tribunis interrex Fa-
bius aiebat in XII tabulis legem esse, ut quodcunque postremum populus iussisset: id ius
ratumq̄

ratumque esset: iussum populi, & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia ualissent: duo patricij Coss. creati sunt C. Sulpitius Potitus tertium, M. Valerius Publicola: eodemque die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quam urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quam à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno magistratum iniere C. Sulpitius Potitus tertium, M. Valerius Publicola. Empulium eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum Coss. auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensem quoque sunt uastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtis legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suae, non solum uirtutis ducebant esse, ut accepissent duo patricij consulatum: ita ambobus patricijs mandare, quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit, quid se uiueret: quid in parte ciuium censeret: si quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere uniuersi non possint: uel reges, uel decemuiros, uel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quam ambos patricos Coss. uideant: nec inuicem pareatur, atque imperetur: sed pars altera in aeterno imperio locata plebem nusquam aliò natam, quam ad feruendum putet. Non desunt tribuni auctores turbarum: sed inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset: multique per seditiones acti comitiales dies: postremo uicta perseverantia Coss. plebe, eò dolor erupit: ut tribunos actum esse de libertate uociferantes, relinquendumque non campum iam solum, sed etiam urbem captam atque oppressam regno patriciorum, moesta plebs sequeretur. Consules relictis à parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnus perficiunt. creati consules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibusque ad deditionem pugnatum: Salsula ex his urbs capta. caeteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset. triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienfes acerbe saeuitum, multis mortalibus in acie caesis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur: uulgius aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis caesi, ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensem Romanis poenae hostibus redditum. Res bello bene gestae ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab senatu responsum: foedere in societatem accepti. Non eadem domi, quae militia, fortuna erat plebi Romanae. nam etsi unciario saenore facto leuata usura erat: sorte ipsa obruebantur inopes: nexumque inibant. eo nec patricos ambos consules nec comitiorum curam, publicaeue studia praepriuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricos manet. Consules creati, C. Sulpitius Potitus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Caritem populum misericordia consanguinitatis Tarquinienfibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volscos conuertere, nuntiantes: exercitum conscriptum, armatumque iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum uenturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse, utroque legiones scribi: consulesque fortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curam in Hetruscum bellum: postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinia prouincia euenerat: cognitum est: depopulatum agrum circa Romanas salinas: praedaeque partem in Caritem fines auectam: & haud dubie iuuentutem eius populi inter praedatores fuisse. Itaque Valerium consulem Volscis oppositum, castraque ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is, cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossium dixisset: consulari exercitu contentus, ex auctoritate patrum, ac populi iussu Caritibus bellum indixit. Tum primum Carites tanquam in uerbis hostium uis maior ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacefferant: esset: uerus belli terror inuasit: & quam non suarum uirium ea dimicatio esset, cernebant: poenitebantque populationis, & Tarquinienfes execrabantur defectionis auctores: nec

arma, aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisque legatos mitti iubebat ad petendam erroris ueniam. Legati senatum cum adissent: ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent: ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet: quæ se rebus afflictis quondam populi Romani cepisset: conuersique ad delubra Vestæ, hospitium flaminum, uestaliumque ab se caste, ac religiose cultum inuocabant. Eane meritos crederet quisquam, hostes repente sine causa factos: aut siquid hostiliter fecissent: consilio id magis, quam furore lapsos fecisse: ut sua uetera beneficia locata præsertim apud tam gratos nouis corrumperent maleficijs: florentemque populum Romanum, ac felicissimum bello sibi desumerent hostem: cuius afflictis amicitiam cepissent: ne appellarent consilium, quæ uis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienfes, cum præter uiam nihil petissent: traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini datur: comites, eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturus poenas.

Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum, inuiolatumque crimine belli hospitio Vestalium, cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens, quam uetus meritum: ut maleficijs, quam beneficijs potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: induciasque in centum annos factas in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusque Romam reductis reliquum anni muris, turribusque reficiendis consumptum. & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit: tribunis negantibus passuros comitia haberi, nisi secundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum est reipublicæ consulatum, quam promiscuum patribus, ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator magistratu abisset: res ad interregnum rediit. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent: ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniae patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi scenoris ingrauescentis erat: curaque priuata in certaminibus publicis erumpebat. quorum tedio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiae causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus à plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatissimis semel in concordiam animis, noui consules scenebrem quoque rem, quæ distingere unanimos uidebatur: leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam uerterunt: quinqueuiris creatis: quos mensarios ab dispensatione pecuniae appellarunt. Ii meriti æquitate, curaque sunt: ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Æmylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerumque parti utriusque, semper certe alteri grauem, tum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam iactura sustinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis dissoluit, ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit: ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusque exhausta uis ingens æris alieni sit. Terror inde uanus belli Hetrusci, cum coniurasse duodecim populos fama esset: dictatorem dici coegit. dictus in castris (eodem enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Æmylius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorem ut ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit, duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinere, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob reuens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpitius Potitus: qui prior interregno abiit: & T. Quintius Pœnus, quidam Cæsonæ cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquinienfe, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis, quam cum hominibus, urendo, populandoque gesserunt bella. cuius lentæ tabis senio uicta utriusque pertinacia populi est: ut primum à consulibus deinde permissu eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio

æris

æris alieni multarum rerū mutauerat dominos: censum agi placuit. cæterū, cū censoribus crea-
 dis indicta comitia essent: professus se petere censurā C. Martius Rutilus, qui primus dicta-
 tor de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit: quod uidebatur quidem tempore alieno fe-
 cisse: quia ambo tum forte patricij consules erant: qui rationē eius se habituros negabant. sed
 & ipse constantia inceptum obtinuit: & tribuni omni uī recuperando ius consularibus comi-
 tijs amissum, adiuuerunt. & tum ipsius uiri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat:
 tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam: censuram quoq; in partem uocari plebs
 uolebat. Nec uariatū comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dicta-
 torem quoq; hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli: sed ne Licinia lex comitijs con-
 sularibus obseruaretur. magister equitum dictatori additus Q. Seruilius. nec tamen dictatu-
 ra potentior eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, q̄ censorijs fuerat. M. Po-
 pilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoq; illustriorem
 plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitū in agro latino castra posuisse
 nuntiatum esset: Scipione graui morbo implicito Gallicum bellum Popilio extra ordinē da-
 tum. Is impigre exercitu scripto cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conue-
 nire armatos iuniores iussisset: signaq; eodem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis le-
 gionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: author patribus scri-
 bendi alterius exercitus: quod ad incertos belli euentus subsidium reipublicæ esset. Ipse iam
 satis omnibus instructis, comparatisq; ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret uires, quam
 periculo ultimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit: uallum
 ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul uisus Romanorum signis
 ut extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neq; in æquum dimitti agmen ui-
 dit: & tum loci altitudine, tum uallo etiam integri Romanos: percussos pauore rata, simul op-
 portuniores, quod intenti tum maxime operi essent: truci clamore aggreditur. Ab Romanis
 nec opus intermissum: (triarij erāt, qui muniabant) & ab hastatis, principibusq; qui pro muni-
 toribus intenti, armatiq; steterant: prælium inutum. Præter uirtutem locus quoq; superior ad-
 iuuat: ut pila omnia, hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunq; fit) caderent,
 sed omnia librata ponderibus figerentur. oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa,
 aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta: cum cursu penè in aduersum subissent: primo in-
 certi restitere: deinde cum ipsa cunctatio & in his animos minuisset, & auxisset hosti: impulsi
 retro ruere alij super alios: stragemq; inter se cæde ipsa scædiorem dare. adeo præcipiti turba
 obriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis uictoria erat, alia in campū digres-
 sis supererat moles. nanq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut
 noua rursus ex oriente acie integrū militem aduersus uictorem hostē ciebat. stetitq; suppresso
 impetu Romanus: & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat: & quod cōsul, dum inter pri-
 mores incautus agitat, lauo humero materi propè traiecto cesserat parumper ex acie. Iamq;
 omnia cunctando uictoria erat: cū consul uulnere alligato reuectus ad prima signa, quid stas
 miles, inquit: nō cum Latino, Sabinoq; hoste res est: quem uictū armis sociū ex hoste facias.
 in belluas strinximus ferrū: hauriendus, aut dādus est sanguis. propulistis à castris: supina ual-
 le præcipites egistis: stratis corporibus hostium superstatis: complete eadem strage campos,
 qua montes replestis. nolite expectare, dum stantes uos fugiant. inferēda sunt signa: & uaden-
 dum in hostem. His adhortationibus iterū coorti pellunt loco primos manipulos Gallorū: cu-
 neis deinde in mediū agmen perumpūt. Inde barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec
 duces essent: uertunt impetum in suos: fusi q; per campos. & præter castra etiā sua fuga præla-
 ti, quod editissimū inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanā petunt. Cōsul non
 ultra castra insecutus, quia & uulnus degrauabat: & subijcere exercitū pugna fessum nouo la-
 bori nolebat: à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castro-
 rum militi data, uictorem exercitū, opulentūq; Gallicis spolijs Romā reduxit. morā triūpho
 uulnus cōsulis attulit. eadēq; causa dictatoris desiderium senatui fecit: ut esset, qui agris cōsulibus
 comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitū P. Cornelio
 Scipione,

Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam cōsulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, collegam Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquā inirent noui cōsules magistratum: triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: musitantesq; inter se rogabant: num quem plebei cōsulis pœniteret: simul dictatorem increpabant: qui Liciniae legis spretæ mercedem cōsulatū priuata cupiditate, quā publica iniuria fœdiorem, cepisset: ut se ipse cōsulē dictator crearet. Annus hic multis, uarijsq; motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hyemis uim pati nequuerant: per campos, maritimaq; loca uagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorū erat: oraq; litoris Antiatis, Laurensq; tractus, & Tyberis hostia: ut prædones maritimi cū terrestribus congressi ancipiti semel prælio decertarent: dubijq; discesserint in castra Galli, Græci retro ad naues, uictos se, an uictores putarent. Inter hos maximus longe extitit terror: concilia populorū Latinorum ad lucum Fereninae habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datū: absisterēt imperare ijs, quorū auxilio egerēt. Latinos pro sua libertate potius, quā pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiā lociorum senatus anxius, cū cerne ret metu tenendos, quos fides non tenuisset: extendere omnes imperij uires cōsules delectu habendo iussit. ciuili quippe standū exercitu esse: quando socialis cœtus desereret. Vndiq; nō urbana tantum, sed etiā agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternū millium & ducenorum peditum, equitumq; trecenorum. quem nunc nouum exercitum, si qua externa uis ingruat: hæc uires populi Romani, quas uix terrarū capit orbis: contractæ in unū haud facile efficiant. adeo in quæ laboramus sola creuimus: diuitias, luxuriamq;. Inter cœtera tristitia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur, redierantq; res ad Camillū: cui unico consuli uel ob aliā dignationem haud subijciendā dictaturæ, uel ob omen faustum ad Gallicū tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Cōsul duabus legionibus urbi præpositis, octo cū L. Pinario prætore diuulsis, memor paternæ uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimā oram tutari, Græcosq; arcere litoribus iussit, & cum in agrum pontinū descendisset: quia neq; in campis congregi nulla cogente re uolebat: & prohibendo populationibus, quos rapto uiuere necessitas cogeret: factis domari credebat hostem: locū idoneum statiuis delegit. Vbi cū stationibus quieti tempus tererent: Gallus processit magnitudine atq; armis insignis, quatiensq; scutum hasta cū silentium fecisset: prouocat per interpretem unū ex Romanis, qui secū ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militū, adolescens: qui haud indigniorem eo decore se, quā T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem, in mediū armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum, nanq; conferenti iam manū Romano coruus repente in galea cōsedit in hostem uersus. quod primo ut auguriū cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde si diuus, si diua esset, qui sibi præpetem misisset: uolens, propitiusq; adesset: (dictū mirabile) tenuit non solū ales captam semel sedem: sed quotiescūq; certamen in initum est: leuans se alis, os, oculosq; hostis rostro & unguibus appetit: donec territum prodigij talis uisu, oculisq; simul, ac mente turbatū Valerius obtruncat. coruus è cōspectu elatus orientē petit. Hactenus quietæ utrinq; stationes fuere. Postquā spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit: nec Galli se statione tenuerūt: & Romanorū cursus ad uictorem etiā ocior fuit. ibi circa iacentis Galli corpus cōtracto certamine, pugna atrox concitat. Iam nō manipulis proximarū stationum, sed legionibus utrinq; effusis res geritur. Camillus lætū militem uictoria tribuni, lætū tam præsentibus ac secundis dijs, ire in præliū iubet. ostentansq; insignem spolijs tribunū, hūc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dijs, hominesq; illi affuere pugnae: depugnatumq; haud quaquam certamine ambiguo cum Gallis est. adeo duorū militum euentum, inter quos pugnatum erat: utraq; acies animis præceperat. Inter primos, quorū concursus alios exciuerat, atrox præliū fuit: alia multitudo, prius quā ad cōiectū teli ueniret: terga uertit, primo per Volscos, falernumq; agrū dissipati sunt: inde Apuliā, ac mare inferū petierunt. Consul cōcione aduocata laudatū tribunum decemibus, aureaq; corona donat. ipse iussus ab senatu bellū maritimum curare, cū prætore iunxit castra.

stra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem uidebantur: dictato rem comitiorum causa T. Manlium Torquatum ex autoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cossio dicto consularia comitia habuit: æmulumque decoris sui absentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo favore populi treis & uiginti natum annos consulem renuntiauit, collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII consul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res, nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo cum litoribus arcerentur: aqua etiam præter alia necessaria usui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusque gentis classis fuerit, nihil certi est, maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim, nam ulterior Græcia ea tempestate in festino fessa bello iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis cum & foris pax, & domi concordia ordinum otium esset: ne nimis lætæ res essent, pestilentia ciuitatem adorta coegit senatum imperare duumuiris: ut libros Sibyllinos inspicerent: eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatis colonia deducta: restitutaque urbs: quam Latini diuerant. Et cum Carthaginensibus legatis Romæ fœdus ictum: cum amicitiam, & societatem petentes uenissent. Idem otium domi forisque mansit, T. Manlio Torquato, C. Plautio secundum consulibus, semunciarium tantum ex unciario fœnus factum: & in pensiones æquas triennij, ita ut quarta presens esset: solutio æris alieni dispensata est, & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit, leuata maxime res: quia tributo, ac delectu superfluum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Valerius Corvinus secundum consul cum C. Petilio factus, cum ex Latio nuntiatum esset: legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum: priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit, quod cum Antiates, alijque Volsci præparatis iam ante, siquid ab Roma moueretur, copijs occurrissent: nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci, ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum gens, certamine uicti fuga effusa Satrici moenia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis caperetur urbs: ad quatuor millia, præter multitudinem imbellem, sese dedidere, oppidum dirutum atque incensum, ab æde tantum matris Matutæ abstinere ignem, præda omnis militi data: extra prædam quatuor millia deditorum habita, eos uinctos consul ante currum triumphans egit: uenditis deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt, qui hanc multitudinem captiuam feruorum fuisse scribant, id magis uerisimile est, quam deditos uenisse. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum deinde bellum ab repentina populatione coeptum, metuque, ne id factum populi unius consilium omnis nominis Latini esset: dictator uelut aduersus armatum iam Latium L. Furium creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit, & cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto delectus sine uacationibus habitus esset: legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. Ibi prædonum magis, quam hostium animi inuenti, prima itaque acie debellatum est, Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant: & sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ uouit, cuius damnatus uoti, cum uictor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem eadem pro amplitudine populi Romani faciendam creati iussit, locus in arce destinatus: quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt. Anno postquam uota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Martio Rutilio II, T. Manlio Torquato II consulibus. Prodigium extemplo dedicationem secutum, simile uetusto montis Albani prodigio, namque & lapidibus pluit: & nox interdum uisa intendi, librisque inspectis, cum plena religione ciuitas esset: senatui placuit dictatorem feriarum constitutum, darum causa dici, dictus P. Valerius Publicola: magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoque ipsorum, quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristitia in sceneratores facta, quibus ab ædibus dictæ dies essent, tradunt. Et res haud ulla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno, ut id actum uideri posset, ambo patricij consules creati sunt, M. Valerius

Coruinus tertium, A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostiū, & longinquitate uel regionum, uel temporū spatio, quibus bellatum est: dicentur. nancq; eo anno aduersus Samnites, gentē opibus, armisq; ualidā mota arma. Samnitium bellū ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Poeni secuti, quanta rerū moles: quoties in extrema periculorum uentum: ut in hanc magnitudinem, quæ uix sustinetur: erigi imperiū posset? Belli autem causa cū Samnitibus Romanis, cum societate, amicitiaq; iuncti essent: extrinsecus uenit: nō orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia uiribus plus poterāt, cū intulissent: coacti inopes ad opulentiorum auxiliū cōfugere, Campanis sese coniungunt. Cāpani magis nomen ad præsidium sociorum, quàm uires cū attulissent: fluentes luxu ab duratis usu armorū in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnē belli uerterūt, nancq; Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorū, Campanos adorti: unde æque facilis uictoria, prædæ, atq; gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cū præsidio firmo occupassent: descendunt inde quadrato agmine in planiciem, quæ Capuā, Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum, aduersoq; prælio Campani intra moenia cōpuli, cum robore iuuentutis suæ occiso nulla propinqua spes esset: coacti sunt ab Romanis petere auxiliū. Legati introducti in senatum maxime in hanc sententiā locuti sunt. Populus nos Campanus legatos ad uos patres cōscripti misit amicitia in perpetuū, auxiliū præsens à uobis petitum, quā si secūdis rebus nostris petissemus: sicut cœpta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset, tunc enim, ut qui ex æquo nos uenisse in amicitia meminissemus: amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij uobis minus essemus, nunc misericordia uestra cōciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptū colamus oportet: ne ingrati, atq; omni ope diuina, humanaq; indigni uideamur. Neq; hercule, quod Samnites priores amici, sociq; uobis facti sunt: ad id ualere arbitror: ne nos in amicitia suscipiamur: sed ut uetustate, & gradu honoris nos præstent, neq; enim scedere Samnitium, nequa noua iungeretis scœdera, cautū est. Fuit quidē apud uos semper satis iusta causa amicitia: uelle eū uobis amicū esse, qui uos appeteret, Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet: nō urbis amplitudine, nō agri ubertate ulli populo præterquā uobis cedentes, haud parua (ut arbitror) accessio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus uestram. Aquis, Volscisq; æternis hostibus huius urbis, quodocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod uos pro salute nostra priores feceritis: id nos pro imperio uestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos, uosq; sunt: quod propediē futurū spondet & uirtus, & fortuna uestra: cōtinens imperiū usq; ad nos habebitis. Acerbum & miserum est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. eō uentum est patres cōscripti, ut aut amicorū, aut inimicorum Campani simus, si defenditis, uestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuā ergo, & Campaniam omnē uestris, an Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidē Romani uestrā misericordiam, uestrumq; auxiliū æquum est patere: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs auxiliū dum supra uires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem uenerunt, quanquā pugnauimus uerbo pro Sidicinis, te pro nobis: cū uideremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi cōflagrassent Sidicini: ad nos traiecturum illud incendiū esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriā acceptā Samnites: sed quia gaudent sibi oblatā esse causam: oppugnatum nos ueniunt, an si ultio iræ hæc, & nō occasio cupiditatis explendæ esset: parum fuit, quod semel in Sidicino agro, iterū in Cāpania ipsa legiones nostras cecidere: quæ est ista tam infesta ira: quā per duas acies fusus sanguis explere nō potuerit: adde huc populationē agrorū: prædas hominū, atq; pecudum actas: incendia uillarū, ac ruinas: omnia ferro, igniq; uastata. Hiscine ira expleri nō potuit? Sed cupiditas explēda est, ea ad oppugnandā Capuam rapit, aut delere urbē pulcherrimā, aut ipsi possidere uolunt. Sed uos potius Romani beneficio uestro occupate eam: q̄ illos habere per maleficiū sinatis. Non loquor apud recusantē iusta bella populū, sed tamen si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidē arbitror uobis opus fore, usq; ad nos cōtemptus Samnitium peruenit: supra nō ascendit, itaq; umbra uestri auxiliij Romani tegi possumus, quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, uestrū id omne existimaturi. Vobis arabitur ager cāpanus: uobis Capua urbs frequentabitur:

rabitur: conditorū, parentum, deorū immortalīū numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit: quæ nos obsequio erga uos, fideq; superet. Annuite patres cōscripti nutū, numenq; uestrum inuictum Campanis: & iubete sperare incolumem Capuam futurā. Qua frequētia omnium generū multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos: quā omnia uotorū, & lachrymarū plena reliquisse: in qua nunc expectatione senatū, populūq; Campanum, cōiuges, liberosq; nostros esse: stare omnē multitudinem ad portas, uiam hinc ferentem prospectātes certum habeo, quid illis nos P. C. sollicitis, ac pendētibus animis renuntiare iubeatis. Alterum responsum salutē, uictoriam, lucem, ac libertatem: alterū ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atq; amicis, aut nusquā ullis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis cum cōsultus senatus esset: etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaq; Italiæ, uberrimus ager, mariq; propinquus ad uarietates annonæ horreū populi Romani fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. responditq; ita ex authoritate senatus consul. Auxilio uos Campani dignos censet senatus: sed ita uobiscum amicitia institui par est: nequa uetustior amicitia, ac societas uiolatur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaq; arma deos prius, quā homines uiolatura, aduersus Samnites uobis negamus: legatos, sicut fas iusq; est: ad socios atq; amicos precatū mittemus: nequa uis uobis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatū attulerat) quādoquidem, inquit, nostra tueri aduersus uim, atq; iniuriam iusta ui nō uultis: uestra certe defendetis. itaq; populū Campanum, urbemq; Capuam, agros, delubra deūm, humanaq; omnia in uestrā P. C. populūq; Romani ditionē dedimus: quicquid deinde patiemur, dediticij uestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lachrymarū in uestibulo curiæ procubuerūt. Cōmoti patres uice fortunarum humanarum, si ille præpotens populus luxuria potentiaq; clarus, à quo pauloante auxiliū finitimi petissent: adeo infractos gereret animos, ut se ipse, suaq; omnia potestatis alienæ faceret. tum iam fides agi uisa, deditos non prodi: neq; facturum æqua populū Samnitium censebant: si agrū urbemq; per deditiōem factam populi Romani oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata: ut preces Campanorū, responsum senatus amicitie Samnitium memoris, deditiōem postremo factam Samnitibus exponerent: peterent pro societate, amicitiaq; ut dediticijs suis percerent: neq; in eum agrū, qui populi Romani factus esset: hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent: denuntiarent Samnitibus populi Romani, senatusq; uerbis: ut Capua urbe, Campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in cōcilio Samnitium adeo est ferociter respōsum: ut nō solum gesturos se esse dicerent id bellum: sed magistratus eorū è curia egressi stantibus legatis præfectos cohortium uocarent: ijsq; clara uoce imperarent: ut prædatū in agrum Campanū extemplo proficiscerētur. Hac legatione Romā relata, positis omniū aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloq; quia nō redderentur, solenni more indicto, decreuerunt: ut primo quoq; tempore de ea re ad populū ferretur. iussuq; populi consules ambo cū duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniā, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurū, hic ad Satriculam castra ponūt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nāq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in Campanos stimulat ira tam promptos nūc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Ut uero castra Romana uiderūt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere: affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturū opem: quā Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tandi hostis causa, haud ita multos moratus dies signum pugne proposuit, paucis suos adhortatus. Ne nouum bellum eos, nouusq; hostis terreret. quicquid ab urbe longius proferrent arma: magis magisq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorū, Campanorumq; cladibus Samnitium æstimarent uirtutem. qualescunq; inter se certauerint: necesse fuisse alterā partem uinci. Campanos quidē haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus, mollitiaq; sua, quā ui hostium uictos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani: qui triumphos penē plures, q; annos ab urbe cōdita numeret: qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Æquos, Volscos, Auruncos,

domita armis habeat: qui Gallos tot praelijs caesos, postremo in mare ac naues fuga compulerit: Cum gloria belli, ac uirtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiã intueri cuius ductu, auspicioq; ineunda pugna sit: utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, uerbis tantũ ferrox, operũ militarium expers: an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, uersari media in mole pugnae sciat? Facta mea, non dicta uos milites, inquit, sequi uolo: nec disciplinã modo, sed exemplũ etiã à me petere. Non factionibus modo, nec per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamq; laudẽ peperit. Fuit, cũ hoc dici poterat, patricius enim eras: & à liberatoribus patriæ ortus: & eodẽ anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem, habuit. Nunc iam nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus cõsulatus patet: nec generis ut ante, sed uirtutis est præmiũ. proinde summũ quodq; spectate milites decus. Non, si mihi nouum hoc Coruini cognomẽ dijs authoribus homines dedistis: Publicolarum uetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebẽ Romanã militiæ domiq; priuatus, in magistratibus, paruis magnisq; æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps cõsulatus colo, atq; colui. Nunc quod instat, dijs bene iuantibus nouum atq; integrũ de Samnitibus triumphum mecũ petite. Non aliã militi familiarior dux fuit: omnia inter infimos militũ haud grauate munia obeundo, in ludo præterea militari, cum uelocitatis uiriumq; inter se æquales certamina ineunt: comiter facili uincere, ac uinci, uultu eodem: nec quẽquã aspernari, parem qui se offerret factis: benignus pro re dictis: haud minus libertatis alienq; q̃ suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est: quibus artibus petierat magistratus, isdem gerebat. Itaq; uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem profectus ducis, castris egreditur. Prælium, ut quod maxime unquam, pari spe, utrinq; æquis uiribus cũ fiducia sui, sine contemptu hostium, cõmissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata uictoria. Romanis contra, quadringentorũ annorum decora, & cõditæ urbi æqualis uictoria, utrisq; tamen nouus hostis curam addebat, pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutrà partem inclinaret acies. Tum cõsul trepidationem iniiciendã ratus, quãdo uipelli nõ poterant: equitibus immisis turbare prima signa hostium conatur, quos ubi nequicquã tumultuantes in spatio exiguo uoluere turmas uidit: nec posse aperire in hostes uia: reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo: nostrum, inquit, peditum illud milites est opus: agitedum, ut me uideritis, quacũq; incessero, in aciem hostium ferro uiam facientem: sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ: patefacta strage uasta cernetis. Hæc dicta dederat: cũ equites cõsulis iussu discurrũt in cornua: legionibusq; in mediam aciem aperiuunt uiam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cũ quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensũ, dextra læuaq; ante se quisq; memorandũ prælium ciet. stant obnixi Samnites: quanquã plura accipiunt, quã inferunt, uulnera. Aliquãdiu iam pugnatũ erat: atrox cedes circa signa Samnitũ, fuga ab nulla dum parte erat, adeo morte sola uinci destinauerant animis. Itaq; Romani cũ effluere iam lassitudine uires sentirent: & diei haud multum superesse: accensũ ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem, atq; inclinari rem in fugã apparuit: tum capi, occidi Samnis, nec superfuissent multi: ni nox uictoriam magis, quã prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, cum quæreretur quãnam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam: oculos sibi Romanorũ ardere uisos aiebant: uesanosq; uultus, & furentia ora, inde plusquã ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnae solum euentu, sed nocturna profectioe cõfessi sunt. Postero die uacuis hostium castris Romanus potitur. quò se omnis Campanorũ multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius cõsul exercitum incaute in saltum caua ualle peruium, circaq; infessum ab hoste induxit: nec prius, quã recipit signa non poterant: imminenti capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in uallem infimã dimitteret agmen: P. Decius tribunus militum cõspicit unum editum in saltu collem, imminenti hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud

haud difficilem. itaq; consuli territo animi, uidesne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra
 hostem: arx illa est spei, salutisq; nostræ: si eam, quam cæci reliquere Samnites: impigre capi-
 mus. nec tu mihi plus, quam unius legionis principes hastatos dederis: cum quibus ubi euase-
 ro in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitum serua. neq; enim moueri hostis
 subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Ro-
 mani, aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à consule accepto præsidio uadit occultus per
 saltum: nec prius ab hoste est uisus: quam loco, quem petebat, appropinquauit. Inde admira-
 tione pauentibus cunctis, cum omnium in se uertisset oculos: & spatium consuli dedit ad sedu-
 cendum agmen in æquiores locum: & ipse in summo constitit uertice. Samnites dum huc,
 illucq; signa uertunt: utriusq; rei omiſsa occasione, neq; consequi cõsulem, nisi per eandem ual-
 lem, in qua paulo ante subiectum eum telis suis habuerant: possunt: nec erigere agmen in ca-
 ptum super se ab Decio tumultum. sed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripue-
 rant: tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circumdare undiq; collem arma-
 tis uolunt: ut à consule Decium intercludant: nunc uiam patefacere: ut digressos in uallem ad-
 oriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Decium primum spes tenuit cum subeuntibus
 in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit: quod nec pu-
 gniam inirent: nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrentur: opere se, ualloq; circumdarent.
 Tum centurionibus ad se uocatis. Quænam illa inscitia belli, ac pigritia est: aut quonam mo-
 do isti ex Sidicinis, Campanisq; uictoriam pepererunt: huc atq; illuc signa moueri, ac modo
 in unum cõferri, modo educi uidentis. opus quidem incipit nemo: cum iam circumdati uallo po-
 tuerimus esse. Tum uero nos similes istorum simus: si diutius hic moremur, quam cõmodum
 sit, agitedum, ite mecum: ut, dum lucis aliquid superest: quibus locis præsidia ponant: qua pa-
 teant hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item mani-
 pularium habitu militũ ductis, ne ducem circumire hostes notarent: perlustrauit. Vigilijs de-
 inde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: ubi secundæ uigiliæ buccina datum si-
 gnium esset: armati cum silentio ad se uenirent. Quò ubi, sicut edictum erat, taciti cõuenerunt:
 Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. ubi sen-
 tentiam meam uobis peregero: tum quibus eadem placebũt, in dextram partem taciti transi-
 bitis: quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga de-
 latos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis. uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet
 euadatis. ueniendo huc exercitũ egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc uos
 metipſos seruate. digni estis, qui pauci pluribus opem tuleritis: ipsi nullius auxilio egeritis.
 Cum eo hoste res est, qui hesternò die delendi omnis exercitus fortuna per focordiam usus
 non sit: hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo nõ ante uiderit, quam captum
 à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum,
 cum diei tantum superesset: uallo circumdederit, quem uidentem, ac uigilantem sic eluseritis: so-
 pitum oportet fallatis: immo necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ: ut ego uobis magis
 necessitatis uestræ index, quam consilij author sim. neq; enim maneatis, an abeat hinc, deli-
 berari potest: cum, præter arma, & animos armorum memores, nihil uobis fortuna reliqui fe-
 cerit: fame & siti moriendum sit: si plus, quam uiros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Er-
 go una est salus: erũpere hinc, atq; abire. id aut interdũ, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc
 aliud minus dubium. quippe si lux expectetur: quæ spes est nõ uallo perpetuo, fossaq; nos se-
 pturum hostem: qui nunc corporibus suis subiectis undiq; cinxerit, ut uidentis, collem, atqui si
 nox opportuna est eruptioni: sicut est: hæc profecto noctis aptissima hora est. signo secundæ
 uigiliæ conuenistis: quod tempus mortales somno altissimo premit: per corpora sopita uade-
 tis, uel silentio incautos fallentes, uel sentientibus clamore subito pauorem iniecturi. me mo-
 do sequimini: quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc sa-
 lutaria uidentur: agitedum, in dextram partem pedibus transite. Omnes transferũt: uaden-
 temq; per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cũ super-
 scandens uigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum. quo excitatus

uigil cum proximum mouisset: erectiꝫ alios concitarent, ignari, ciues, an hostes essent: præsi-
 dium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iussis
 militibus, torpidos somno insuper pauore exanimat: quo præpediti nec arma impigre cape-
 re, nec obistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem, tumultumꝫ Samnitium, præsi-
 dium Romanum, obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat
 noctis: iamꝫ in tuto uidebantur esse: cum Decius, macti uirtute, inquit, milites Romani este,
 uestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus ferent, sed ad cõspiciendam tantam uirtutem
 luce ac die opus est: nec uos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac
 nox tegat, hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum, atq; ubi primum illuxit: præ-
 misso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data incolumes re-
 uerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent: pro se quisq; obui-
 am effusi laudant, gratulantur: singulos, uniuersosꝫ seruatores suos uocant: dijs laudes, gra-
 tesꝫ agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per me-
 dia castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum
 consuli æquantibus. Vbi ad prætorium uentum est: consul classico ad concionem conuocat: or-
 susꝫ meritas Decij laudes, interfante ipso Decio distulit concionem, qui author omnia post-
 habendi, dum occasio in manibus esset: perpulit consulem: ut hostes & nocturno pauore atto-
 nitos, & circa collem castellatim dissipatos aggredieretur, credere etiam aliquos ad se sequen-
 dum emissos per saltum uagari. Iussæ legiones arma capere, egressæꝫ castris, cū per explo-
 ratores notior iam saltus esset: uia patientiore ad hostem ducuntur, quem incautum improuiso
 adortæ, cum palati passim Samnitium milites, pleriq; inermes, nec coire in unum, nec arma ca-
 pere, nec recipere intra uallum se possent: pauentem primum intra castra compellunt: deinde
 castra ipsa turbatis stationibus capiunt, perfertur circa collem clamor: fugatꝫ ex suis quenq;
 præsidij, ita magna pars absentis hosti cessit, quos intra uallum egerat pauor: (fuerunt autem ad
 xxx millia) omnes cæsi: castra direpta, ita rebus gestis, consul aduocata concione P. Decij
 non cœptas solum ante, sed cumulas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia do-
 na, aurea corona eum, & centū bobus, eximioꝫ uno albo opimo auratis cornibus donat. Mil-
 ites, qui in præsidio simul fuerant: duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus,
 binisꝫ tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsi-
 dionalem clamore donum approbantes Decio imponunt: altera corona eiusdem honoris in-
 dex à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximium Marti immolauit,
 centum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant, ijsdem militibus legio-
 nes libras farris, & sextarios uini contulerunt, omniaꝫ ea ingenti alacritate per clamorem mi-
 litarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueffulam commissa est:
 qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certami-
 ne ultimo fortunam experiri statuit. Ab Sueffula nūtijs trepidi Capuam, inde equites citati ad
 Valerium consulem opem oratum ueniunt. Confestim signa mota: relictisꝫ impedimentis
 castrorum ualido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, ut qui-
 bus præter equos ceterorum iumentorum, calonumꝫ turba abesset: castris cepit, Samnitium
 exercitus, uelut haud ulla mora pugne futura esset: aciem instruit: deinde postquam nemo ob-
 uius ibat: infestis signis ad castra hostiũ succedit, ibi ut militem in uallo uidit: missiꝫ ab omni
 parte exploratum, quam in exiguum orbem cõtracta castra essent: paucitatem inde hostium
 colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumꝫ uallum, & in
 castra irrumpendũ, transactumꝫ ea temeritate bellum foret: ni duces continuissent impetum
 militum. Cæterum quia multitudo sua com meatibus grauis, & prius sedendo ad Sueffulam,
 & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset: placuit, dum inclusus pa-
 ueret hostis: frumentatũ per agros militem duci, interim & Romano, qui expeditus quantum
 humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset: defutura omnia. Consul, palatos per
 agros cum uidisset hostes: stationes infrequentes relictas: paucis milites adhortatus ad castra
 oppugnanda ducit, quæ cum priuo clamore atq; impetu cepisset: pluribus hostium in tento-
 rijs suis,

rñs suis,quàm in portis ualloq; cæsis,signa captiua in unum locũ conferri iussit, relictisq; dua-
 bus legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuertisset, præ-
 da abstinerent: profectus agmine instructo, cum præmissus eques uelut indagine dissipatos
 Samnites ageret: eadem ingentẽ fecit, nam neq; quo signo coirent inter se: neq; utrum castra
 peterent: an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat, tantumq; fugæ ac formi-
 dinis fuit, ut ad XL millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cũ rñs, quæ in ca-
 stris capta erant: ad CLXX ad cõsulem deferrentur, Tum in castra hostium reditum: ibiq;
 omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cum in inducijs essent: scelus
 petere ab senatu coëgit: & Latinos iam exercitibus cõparatis ab Romano in Pelignũ uertit
 bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginenses quoq; legatos
 gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono: quæ in Capitolio in Iouis cella ponere-
 tur, fuit pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt: sequente Decio insi-
 gni cũ laude, donisq;: cũ incõdito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm con-
 sulum esset. Campanorũ deinde, Sueffanorumq; audita legationes, Precantibus datum: ut
 præsidium eò in hyberna mitteretur: quo Samnitium excursiones arcerentur, Iam tum minime
 salubris militari disciplinæ Capua, instrumẽto omniũ uoluptatum delinitos militum animos
 auertit à memoria patriæ, inibanturq; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campa-
 nis Capuæ: per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neque immerito suum ipsorum
 exemplũ in eos uersurum, Cur autẽ potius Campani agrũ Italiæ uberrimum, dignã agro ur-
 bem, qui nec se, nec sua tutari possint: quàm uictor exercitus haberet: qui suo sudore, & sangui-
 ne inde Samnites depulisset: An æquũ esse: dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate per-
 frui: se militando fessos in pestilenti, atq; arido circa urbem solo luctari: aut in urbe insidẽtem
 labem crescentis in dies scenoris pati? Hæc agitata occultis cõiurationibus, necdũ uulgata in
 omnes consilia inuenit nouus consul C. Martius Rutilius: cui Campania sorte prouincia eue-
 nerat: Q. Seruilius collega ad urbem relicto, Ita q; cũ omnia, sicut gesta erãt, per tribunos com-
 perta & ætate haberet, & usu doctus: quippe qui iam tertium cõsul esset: dictatorq; & censor
 fuisset: optimũ ratus, differendo spem quancũq; uellent consilij exequendi, militarem impe-
 tum frustrari, rumorem dissipat in rñsdem oppidis & anno post præsidia hybernatura, diuisa
 enim erant per Campaniæ urbes: manauerantq; à Capua consilia in exercitum omnem, Eo
 laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio, consul educto in æstiuã milite,
 dum quietos Samnites habebat: exercitum purgare missionibus turbulentorũ hominum in-
 stituit: alijs emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate esse, aut uiribus parum uali-
 dos, quidam in cõmeatus mittebantur, singuli primo, deinde & cohortes quædã, quia procul
 ab domo & rebus suis hybernassent: per speciem militariũ usuum magna pars ablegati, quã
 multitudinem consul alter Romæ, prætorq; alias ex alijs fingendo moras retinebat, & primo
 quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebãt, postquàm neq; reuerti ad signa
 primos, nec fermẽ aliũ, quàm qui in Campania hybernassent: præcipueq; ex rñs seditionis au-
 thores mitti uiderunt: primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos: consilia
 sua emanasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorũ supplicia, impotensq; & cru-
 dele consulum, ac patrum in se regnum passuros, Hæc qui in castris erãt, occultis sermonibus
 ferunt, neruos coniuurationis eiectione arte cõsulis cernentes, Cohors una, cum haud procul An-
 xure esset: ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes cõsedit, ad excipiendos, quos con-
 sul alijs atq; alijs (ut ante dictum est) causis mittebat, Iam ualida admodum numero manus
 erat: nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducem deerat, incõpositi itaq; prædan-
 tes in agrum Albanũ perueniũt: & sub iugo Albæ Longæ castra uallo cingunt, perfecto inde
 opere reliquum diei de imperatore sumendo sententijs decertant, nulli ex præsentibus satis fi-
 dentes, quẽ autem ab domo posse acciri: quem patrum, aut plebis esse: qui aut se tanto pericu-
 lo sciens offerat: aut cui ex iniuria insaniẽtis exercitus causa recte cõmittatur: Postero die cum
 eadem deliberatio teneret: ex prædatoribus uagis quidã compertum attulerũt: T. Quintium
 in Tusculano agrum colere, urbis honorumq; immemorem, Patricia hic uir gentis erat.

cui cum militia magna cum gloria actæ finem pes alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitam procul ambitione, ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirum: & quod bene uerteret, acciri iusserunt, sed parum spei erat uoluntate quicquam facturum. uim adhibere, ac metum placuit. Itaque silentio noctis cum tectum uillæ, qui ad id missi erant, intrassent: somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperium atque honorem, aut, ubi restaret, mortem, nisi sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniaque honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quam consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum uia, quæ nunc Appia est: perueniunt: issentque confestim ad urbem: nisi uenire contra, exercitum, dictatoremque aduersus se M. Valerium Coruinum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Æmylium Mamercum. Vbi primum in conspectu uentum est: arma, signaque agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsi. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: ultimaque rabies secessio ab suis habebatur. Itaque iam duces, iam milites utrinque congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria fatietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecundia, quam ab suis silentium datum. Deos, inquit, immortales milites uestros publicos, meosque ab urbe proficiscens ita adorauit, ueniamque suppliciter poposci: ut mihi de uobis concordiam partam gloriam, non uictoriam darent: satis fuit, eritque, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda uota exposci, eius me compotem uoti uos facere potestis: si meminisse uultis non uos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ uestre esse: si hunc exercitum ciuium uestrorum: si me consulem uestrum: cuius ductu, auspicioque priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra uicistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites: cuius uos nobilitatem beneficijs erga uos, non iniurijs sensitis: nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis senatusconsulti author: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quam in uos. Ac sicui gens, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus: id specimen mei dederam: ea ætate consulatum adeptus eram: ut potuerim treis & uiginti annos natus consul patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum, dictumue consulis grauius, quam tribuni audistis: eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos, & patriæ meæ milites mitior, quam in uos, horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me strinxeritis ferrum, quam in uos ego. istinc signa canent: istinc clamor prius incipiet, atque impetus: si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres, auique uestri: non illi, qui in Sacrum montem secesserunt: non hi, qui postea Auentinum infederunt. expectate, dum uobis singulis, ut olim Coriolano, matres, coniugesque crinibus passis obuia ab urbe ueniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti quocumque istic loco seu uolens, seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumque ciui dederis: quam pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum bene, atque honeste inter primos stabis: & colloqui huius salutaris interpretis fueris. postulate æqua, & fertes: quanquam uel iniquis standum potius, quam impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lachrymarum ad suos uersus, Me quoque, inquit, milites, si quis usus mei est: meliorem pacis, quam belli habetis ducem. non enim illa modo Volscus, aut Samnis, sed Romanus uerba fecit: uester consul, uester imperator milites: cuius auspicia pro uobis experti, nolite aduersus uos uelle experiri. Qui pugnant uobiscum infestius: & alios duces senatus habuit: qui maxime suis militibus placeret: cui plurimum uos imperatori uestro crederetis: eum elegit. pacem, etiam qui uincere possunt, uolunt. quid nos uelle oportet? quin ommissis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos, nostraque omnia cognita permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit:

orauit

orauit, ut causam miserorum ciuium susciperet: susceptamq; eadem fide, qua rempublicam administrare solitus esset: tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi, quam in innocentia spem habere. militibus cauendum, quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit: ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus, authoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino: necui militum fraudi secessio esset, orauit etiam bona uenia Quirites: nequis eam rem ioco, serioue cuiquam exprobraret. Lex quoq; sacrata militaris lata est: ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso uolente deleteretur: additumq; legi: nequis, ubi tribunus militum fuisset: postea ordinu dux etor esset. Sed id propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis: qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus centurio erat: quem nunc primipilum appellant. huic infensi milites erant: quod semper aduersatus nouis consilijs fuisset: & ne particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Ita q; cum hoc unum propter Salonium ab senatu non impetraretur: tum Salonius obtestatus patres conscriptos ne suum honorem pluris, quam concordiam ciuitatis aestimarent: perpulit, ut id quoq; ferretur. Aequè impotens postulatum fuit, ut de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) ara demerentur: quod aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum: ne scenerare liceret. Item alijs plebiscitis cautum: nequis eundem magistratum intra decem annos caperet: neu duos magistratus uno anno gereret: utiq; liceret consules ambos plebeios creari, quæ si omnia concessa sunt plebi: apparet haud paruas uires defectionem habuisse. Alijs annalibus proditum est: neq; dictatorem Valerium dictum: sed per consulem omnem rem actam: neq; antequam Romam ueniretur, sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij uillam, sed in ædes C. Manlij nocte impetum factum: eumq; à cõiuratis comprehensum: ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito confedisse: nec ab ducibus mentionem concordia ortam: sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent: salutationem factam: & permistos dextras iungere, ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosq; consules cum uiderent auersos à dimicatione militum animos: retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil, præterquam seditionem fuisse: eamq; compositam inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot populos ab Romana societate auertit. & præter Latinorum infidum iam diu fœdus. Priuernates etiam Norbam, atq; Setiam, finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMAE LIBER OCTAVVS.

IAM consules erant C. Plautius secundum, L. Æmylius Mamercus: cum Setini, Norbaniq; Romam nuntij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptæ cladis uenerunt. Volscorum item exercitum duce Antiatipopulo confedisse ad Satricum, allatum est. utrunq; bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernu profectus, extemplo acie confligit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum: redditumq; Priuernatibus, præsidio ualido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde uictor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrinque cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset: Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos uiros in acie amisissent, haudquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido, saucijs, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna uis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit: sineque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmylio ingresso ad sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro, ignique uastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt, à quo reiecti ad senatum, potestate facta

facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt, quæ se eo iustius petere: quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, ut Campani, uenissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Amylius prætor senatum consulisset: reddendumque his fœdus patres censuissent: prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici quin, quoniam ipsos belli culpa sua contracti tedium ceperit: amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet: nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis, bellique liberam arbitrium sit. Fœdere ictō cum domum reuertissent: ex templo inde exercitus Romanus ductus: annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto: quod pepigerat consul, ut tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites corporis ipsius, quibus usi aduersus Romanum bellum fuerant: contra Sidicinos profecti haud in dubia spe erant mature hostium urbis potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est. deinde, postquam patres ut seram eam, ultimaque tandem necessitate expressam aspernabantur: ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. nec Campani quidem (adeo iniuriæ Samnitium, quam beneficij Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus, quam prælijs cladum fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sapius dimicandum foret: agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cum adissent senatum: conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi: precibus infimis petiere: ut satis ducerent Romani uictoriam: quæ Samnitibus ex Campano, Sidicinoque hoste eripuissent: ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent. Latinos, Campanosque, si sub ditione populi Romani essent: pro imperio arcerent Samniti agro, sin imperiū abnuerent: armis coercerent. Aduersus hæc responsum anceps datū: quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse: timebantque ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse: qui non fœdere, sed per deditioem in fidem uenissent. itaque Campanos, seu uelint, seu nolint, quieturos, in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi uelint, prohibeant. Quod responsum, sicut dubios Samnites quidnam facturum Romanum censerent, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferocios fecit. Ita per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria cælabantur: priusque quam mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitium hostem uolebant: tamen per quosdam priuatis hospitij, necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt, iussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit, ab eis, quorum imminutum imperiū esset: comitia haberi, itaque interregnum initum, duo interreges fuerunt, M. Valerius, ac M. Fabius. Creauere consules T. Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem Italiam classe appulisse constat, quod bellum, si prima satis prospera fuissent: haud dubie ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerum magni Alexandri est: quem sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, etsi defectio sociorum, nominisque Latini haud dubia erat: tamen, tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent: decem principes Latinorum Romam euocauerunt: quibus imperarent, quæ uellent. Prætores tum duos Latini habebant L. Anniū Setinum, & L. Numitium Circeiensem, ambos ex colonijs Romanis: per quos, præter Signiam, Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant, eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur, itaque concilio prius habito prætores, quam Romam proficiscerentur: euocatos se ab senatu docent Romano: & quæ actum iri secum credant: quidnam ad ea responderi placeat, referunt.

Cum

Cum aliud alij censerent: tum Annius. Quanquā ipse ego retuli quid responderi placeret: tamen magis ad summā rerum nostrarū pertinere arbitror, quid agendū nobis, quā quid loquendū sit, facile erit, explicatis consilijs, accommodare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui seruitutē pati possumus: quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorū solum, sed Samnitū quoq; dicto pareamus: respondeamusq; Romanis: nos, ubi innuerint, posituros arma. Sin autē tandem libertatis desyderium remordet animos: si fœdus est: si societas æquatio iuris est: si cōsanguineos nos Romanorū esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis ullus exercitus n̄s est, quo adiuncto duplicent uires suas: quem secernere consules ab se bellis proprijs sumendis, ponendisq; nolint: cur nō omnia æquantur? cur nō alter ab Latinis consul datur? ubi pars uirū, ibi & imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romā caput Latio esse: sed ut amplum uideri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui: si quando unquā cōsociandi imperij, usurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & uirtute uestra, & deūm benignitate uobis datum. Tentastis patientiā negando militem, quis dubitat exarsisse eos: cum plus ducentorū annorum morem soluerimus: pertulerunt tamen hūc dolorem, bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus, qui ne nostrorū quidem finium per nos tuendorum ius antea dabāt: nihil intercesserūt, Sidicinos in fidem receptos, Campanos ad nos ab se descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab urbe, unde hæc illis tanta modestia, nisi conscientia uirū & nostrarū, & suarum? Idoneos authores habeo, querētibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse: ut facile appareret ne ipsos quidem iam postulare ut Latium sub Romano imperio sit, usurpate modo postulando eo, quod illi uobis taciti concedunt. Siquem hoc metus dicere prohibet: ego ipse audiente non populo Romano modo senatusq; sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit: profiteor me dicturum: ut, si nos in fœdere, ac societate esse uelint, consulem alterū ab nobis, senatusq; partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti clamore & assensu omnes permiserunt ut ageret: dice-retq; quæ è repub. nominis latini, fideq; sua uiderentur. Vbi est Romā uentum: in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cū T. Manlius consul egisset cum eis ex autoritate patrū: ne Samnitibus fœderatis bellū inferrent: Annius, tanquā uictor armis Capitolium cepisset: nō legatus iure gentiū loqueretur: tempus erat, inquit, T. Manli, uosq; patres cōscripti, tandē iam uos nobiscum nihil pro imperio agere: cū florentissimū deūm benignitate nunc Latium armis uirisq; Samnitibus bello uictis, Sidicinis, Campanisq; socijs, nunc etiā Volscis adiunctis, uideretis: colonias quoq; uestras Latinū Romano prætulisse imperiū, sed quoniā uos regno impotentī finem ut imponatis, nō inducitis in animū: nos quanquā armis possumus asserere Latium in libertatem: cōsanguinitati tamen hoc dabimus, ut cōditiones pacis feramus æquas utrisq; quoniam uires quoq; equari dijs immortalibus placuit. cōsulem alterū Roma, alterū ex Latio creati oportet: senatus partē æquā ex utraq; parte esse: unum populum, unam temp. fieri, & ut imperij eadē sedes sit, idemq; omnibus nomē: quoniā ab alterutra parte cōcedi necesse est: quod utrisq; bene uertat: sit hæc sanè patria potior: & Romani omnes uocemur. Forte ita accidit: ut parē ferociæ huius & Romani consulē T. Manliū haberent: qui adeo nō tenuit irā: ut si tanta dementia patres cōscriptos cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent: gladio cinctū in senatū se esse uenturū palam diceret: & quemcūq; in curia Latinū uidisset: sua manu interempturū, & conuersus ad simulachrū Iouis, Audi Iupiter hæc scelera, inquit: audite ius fasq;. Peregrinos cōsules, & peregrinū senatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipse oppressus uisurus es: hæcine fœdera Tullus Romanus rex cū Albanis patribus uestris Latini? hæc L. Tarquinius uobiscum postea fœdera fecit? nō uenit in mentē pugna apud Regillū lacum? adeo & cladium uestrarū ueterum, & beneficiorum nostrorum erga uos obliti estis? Cum cōsulis uocem subsecuta patrū indignatio esset: proditur memoriæ: aduersus crebram implorationem deūm, quos testes fœderum sapius inuocabant consules: uocem Annij spernentis numina Iouis Romani auditam, certe cum commotus ira se ab uestibulo templi citato gradu proriperet: lapsus per gradus, capite grauiter offensus impactus imo ita est saxo: ut sopiretur.

Exanimatū

Exanimatū authores quoniā non omnes sunt: mihi quoq; in incerto relictū sit: sicut inter fœderum ruptorū testationem ingenti fragore cœli procellā effusam. nam & uera esse. & apte ad repræsentandam iram deūm ficta, possint. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cū iacentem Anniū uidisset: exclamat, ita ut populo patribusq; audita uox pariter sit. Bene habet. dii piū mouete bellū. est cœleste numen: es magne Iupiter, haud frustra te patrem deūm hominūq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, uosq; patres cōscripti arma capere dijs ducibus: sic stratas legiones Latinorū dabo: quemadmodū legatum iacentem uidetis. Assensu populi excepta uox cōsulis tantū ardoris animis fecit: ut legatos proficiscentes curra magistratū magis, qui iussu cōsulis prosequerentur: quā ius gentium ab ira, impetuq; hominū tegetet. Consensit & senatus bellū: Cōsulesq; duobus scriptis exercitibus per Marfos, Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitiū exercitu, ad Capuā, quod iam Latini, socijsq; cōueniant: castra locant. Ibi in quiete utriq; cōsuli eadem dicit uisa species uiri maioris, quam humano habitu, augustiorisq;, dicentis: Ex una acie imperatorem, ex altera exercitum dijs manibus, matrisq; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium, superq; eas se deuouisset: eius populi, partisq; uictoriā fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se cōsules contulerūt: placuit ad auerūcandā deūm iram uictimas cœdi: simul ut si extis eadem, quæ somno uisa fuerant: portenderentur: alteruter cōsulū fata impleret. Vbi responsa aruspiciū insidenti iam animo tacitæ religioni cōgruerunt: tum adhibitis legatis, tribunisq;, & imperijs deūm propalam expositis, ne mors uoluntaria cōsulis exercitū in acie terreret: cōparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset: inde se cōsul deuoueret pro populo Romano, Quiritibusq;. Agitatū etiam in concilio est: ut, si quando unquā se uero ullum imperio bellū administratum esset: tūc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curā acuebat: quod aduersus Latinos bellandū erat: lingua, moribus, armorū genere, institutis ante omnia militariibus congruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæq; iisdem præsidijs, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. Per hæc nequo errore milites caperentur: edicunt cōsules: nequis extra ordinē in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarū præfectos, qui exploratū in omnes partes dimissi erant: T. Manlius cōsulis filius super castra hostiū cū suis turmalibus euasit: ut uix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Thursculani erant equites: præerat Geminius Metius, uir tum genere inter suos, tum factis clarus. is ubi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem cōsulis filiū (nam omnes inter se utiq; illustres uiri noti erant) cognouit: unāne, ait, turma Romani cum Latinis, socijsq; bellum gesturi estis: quid interea cōsules, quid duo exercitus cōsulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit: & cū illis aderit Iupiter ipse fœderū à uobis uiolatorū testis: qui plus potest, polletq;. Si ad regillum lacum ad fatietatē uestram pugnauimus: hic quoq; efficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata signa nobiscū cordi sint. Ad ea Geminius paululū ab suis equo prouectus, uis ne igitur, dum dies ista uenit, qua magno conatu exercitus moueatis: interea tu ipse congredi mecum: ut nostro duorum iam hinc euentu cernatur quantum eques Latinus Romano præsteret. Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis uis fati. oblitus itaq; imperij patrij, cōsulūmq; edicti, præcepit ad id certamen agitur: quo uinceret, an uinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris uelut ad spectaculum summotis, spatio, quod parui interiacebat campi: aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus cōcurrissent, Manlij cuspidis super galeam hostis, Metij transcruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset: spiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna uis caput quateret: excussit equitem: quem cuspide, parmaq; innixum, attollentem se à graui casu Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terræ affixit: spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque deinde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus fati futuri, quæ laus, an pœna merita esset. Ut me omnes, inquit, pater tuo sanguine ortum uere ferrent: prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod ubi audiuit cōsul: extemplo filium auersatus, concionem classico aduocari

aduocari iussit. quæ ubi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam ueritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res: soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti: ut aut reipub. mihi, aut mei, meorumq; obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quam respu. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenta charitas liberum, tum specimē istud uirtutis deceptum uana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuū abroganda: nec te quidem, siquid in te nostri sanguinis est: recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœna restituas. Ilictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio, nec aliter, quam in se quisq; districtā cementes securim, metu magis, quam modestia quieuerunt. Ita q; uelut emerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent: repente, postquam ceruice cæsa fusus est cruor: tum libero conquestu coortæ uoces sunt: ut neq; lamentis, neq; execrationibus parceretur: spolijsq; contactum iuuenis corpus, quantum militibus studijs funus ullum concelebrati potest: structo extra uallum rogo concremaretur: Manlianaq; imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristic in posterū essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obediētiorem duci militem: & præterquam quod uigiliæ, custodiaq; & ordo stationum intentionis ubiq; curæ erant: in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est: ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonū ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis usi sunt: deinde, postquam stipendiarij facti sunt: scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Macedonicis: hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremo in plures ordines instruebatur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium, manipulus leueis uicenos milites, aliam turbā scutorū habebat. leues autem, qui hastam tantum, gæsaq; gererent: uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorū, quibus principibus est nomen, hosequebantur, scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc xxx manipulorum agmen antepilanos appellabant: quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat: earum unamquāq; primum pilum uocabant: tribus ex uexillis constabat: uexillum CLXXXVI homines erant. Primum uexillum triarios ducebat, ueteranum militem spectatæ uirtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate, factisq; tertium accensos: minimæ fiducia manum: eo & in postremam aciem reijciébatur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset: hastati omnium primi pugnam inibāt. si hastati profligare hostem non possent: pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna erat: hastati sequebantur. triarij sub uexillis confidebant: sinistro crure portecto, scuta innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas, haud secus quam uallo septa in horreret acies: tenentes. Si apud principes quoq; haud satis prospere esset pugnatum: à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgētes, ubi in interualla ordinum suorum principes, & hastatos recepissent: extemplo compressis ordinibus uelut claudebant uias: unoq; continēte agmine iam nulla spe post relicta in hostem incedebant. id erat formidolosissimū hosti: cum uelut uictos insecuti nouam repente aciem exurgētem, auctam numero cernebant. Scribebantur hæc quatuor ferè legiones quinibus millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecentis. alterū tantum ex Latino delectu adijciēbatur: qui ea tempestate hostes erant Romanis: eodemq; ordine instruxerant aciem. Tum nec uexilla cum uexillis tantū, uniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoq; cum centurione, si ordines turbati non essent: cōcurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex utraq; acie inter triarios erant: Romanus corpore haudquaquam satis ualidus, cæterum strenuus uir, peritusq; militiæ: Latinus uiribus ingens, bellatorq; primus: notissimi inter se: quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud sa

tis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab cōsulibus ut subcenturionem sibi, quem uellet, legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatu, ex cēturione Latino uictoriam tulit. Pugnātū est haud procul à radicibus Vesuuij montis: qua uia ad Verim ferebat. Romani consules prius quàm educerent in aciem: immolauerūt. Decio caput iecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptā dñs hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit Decius: si ab collega litatū est. Instructis, sicut antedictum est, ordinibus processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinq; æquis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorū, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius cōsul M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agendum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pōtifex eum togam prætextam sumere iussit: & uelato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectū pedibus stantem sic dicere. Iane, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui, quorū est potestas nostrorum, hostiumq;: dijq; manes, uos precor, ueneror, ueniam peto, seroq;: uti populo Romano Quiritium uim, uictoriāq; prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteq; afficiatis. Sicut uerbis nuncupauit: ita pro republica Quiritiū, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones, auxiliaq; hostium mecum dñs manibus, Telluricq; deo ueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq; collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare, ipse incinctus cinctu gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquāto augustior humano uisu, sicut cœlo missus, piaculum omnis deorum iræ: qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, paorq; cum illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidētissimum id fuit: quod quacumq; equo inuectus est: ibi haud secus, quàm pestifero sydere iēti pauebant, ubi uero corruit obrutus telis: inde iam haud dubie cōsternatæ cohortes latinorum fugam, ac uastitatē late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, uelut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt, nam & rorarij procurrebant inter antepilanos: addiderātq; uires hastatis, ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum consulis ad consurgendū expectabant, procedente deinde certamine cum alijs partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius cōsul audito euentu collegæ, cum, ut ius fasq; erat, lachrymis non minus, quàm laudibus debitis profecutus tam memorabilē mortem esset: paulisper addubitauit an consurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subiere: extemplo Latini, tanquā idem aduersarij fecissent: triarios suos excitauerunt, qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent: & hastas aut præfregissent, aut hebetassent: pellerent ui tamen hostem: debellatum iam rati, peruentumq; ad extremā aciem: tum consul triarijs, consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ, parētumq; & coniugum, ac liberorum, memores consulis pro uestra uictoria morte occumbentis. Vbi triarij consurrexerunt integri, refulgētibus armis: noua ex improviso orta acies receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodiētes primo robore uirorum cæso, per alios manipulos uelut inermes propè intacti euasere, tātaq; cæde perurpere cuneos: ut uix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues, sociosq; præcipua laus eius belli penes consules fuit: quorum alter omnes minas, periculaq; ab deis superis, inferisq; in se unum uertit: alter ea uirtute, eoq; consilio in prælio fuit: ut facile cōueniret inter Romanos Latinosq;, qui eius pugnae memoriā posteris tradiderunt: utrius partis T. Manlius dux fuisset: eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt, castra secundum prælium capta: multiq; mortales ibi uiui oppressi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentū inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusq; compar morti celebrante collega, factum.

Illud

Illud adiiciendum uidetur: licere consuli, dictatoriq; & prætori, cum legiones hostium deuoeat: non utiq; se, sed quem uelit ex legione Romana scriptū ciuem deuouere. si is homo, qui deuotus est, moritur: probe factum uideri: ni moritur: tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi: & piaculum hostia cædi. ubi illud signum defossum erit: eò magistratum Romanum descēdere fas non est. sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit: ni moritur: neq; suum, neq; publicum diuinū pure faciet. qui sese deuouerit: Vulcano arma, siue cui aliq; diuo uouere uolet: siue hostia, siue quo alio uolet: ius esto. Telo, super quod stans cōsul precatus est: hostem potiri fas non est: si potiat: Marti suouetauribus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini, humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia priscis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, uerbis quoq; ipsis, ut tradita, nuncupataq; sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites uenisse subsidio, expectato euentu pugnae, apud quosdam authores inuenio: Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberādo terunt tempus: uictis demū ferri cœptum, & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retro in urbem rediretur: prætorem eorum nomine Milonium dixisse ferunt: pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnae superferant: multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent: Vescia urbs eis receptaculū fuit. Ibi in concilijs Numitius imperator eorum: affirmando communem fore Martem belli: utranq; aciem pari cæde prostrauisse: uictoriaq; nomen tantum penes Romanos esse: cæteram pro uictis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria: alterum patricio filij: alterum cōsulis deuoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæfos hastatos principesq; stragem & ante signa, & post signa factā: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copis sint: tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos, quàm Romam. Itaq; si uideatur eis, se ex Latinis, & ex Volscis populis iuuentute propere excita, rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus, quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium, nomenq; Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnae: ad credendū temere faciliores erant: tumultuarius undiq; exercitus raptim cōscriptus conuenit. Huic agmini Torquatus consul ad trifanum (inter Sinuessam, Minturnasq; is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur: sarcinis utrinq; in aceruum coniectis, pugnatum, debellatumq; est. adeo enim accisæ res sunt: ut consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditioemq; eam Campani sequerentur. Latium, Capuaq; agro mulctati: Latinus ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat: usq; ad Vulturum flumen plebi Romanæ diuiditur, bina in Latio iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerent: data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorū Laurentes, Campanorumq; equites: quia non descuerāt. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum. renouaturq; ex eo quotānis post diem decimū Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentumq; ut esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. uectigal quoq; eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotānis (fuere autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, pecunijs, pœnaq; pro cuiusq; merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui uenienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuetutem & tunc, & omni uita deinde auersatam eum, execratamq;. Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius consul, quia ipse per ualeitudinem id bellum exequi nequierat: dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat prætor: dixit. ab eo magister equitū L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est: cum aliquot menses statua in agro Antiati habuisset. Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc cōsulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriā imperio, successere consules T. Æmylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neq; in similem materiā rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis, q̄ patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Senectanis fuderunt, castrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu

auspicioꝝ res gestæ erant, in deditiōem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuetus cæsa erat: Æmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusꝝ populus: uenerant & ab Lanuuiō, Antioꝝ auxilia. Vbi cum prælijs quidē superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum, castraꝝ sociorum populorum, quæ urbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipse quoq; triumphum ante uictoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offensus patribus, negantibusꝝ nisi Pedito capto aut dedito triumphū, hinc alienatus ab senatu Æmylius seditiosis tribunatibus similem deinde cōsulatum gessit. Nam neq; quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit, collega haudquaquā aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino, Falernoꝝ agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Æmylius cuius tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit: & quod tres leges secūdistimas plebi, aduersas nobilitati tulit: unam, ut plebiscita omnes Quiritēs tenerent: alteram, ut legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initū suffragium patres authores fierent: tertiam, ut alter utiq; ex plebe, cum eō uentum sit ut utrumq; plebeium fieri liceret: censor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quam ex uictoria eorum, bellicisꝝ rebus foris auctum imperiū patres credebant. Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Menio coss. quo insignitius ommissa res Æmylio superioris anni consuli exprobraretur: Pedum armis, uirisꝝ, & omni ui expugnandum ac delendum senatus fremit: coactiq; noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, ut neq; bellum, neq; pacem pati possent, ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur: medijs consilijs standum uidebatur: ut oppidis se tenerent: ne laceffitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nuntiata esset: undiq; ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodū à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestiniꝝ, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuiinosꝝ, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Menius improviso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu maiore mole, quamquam æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conuersa Camillus non compulit solum eos intra mœnia: sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaꝝ eorum percussisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu, animoꝝ ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circumducere exercitū, nec quicquid, ante quam expugnando, aut in deditiōem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium cōsensu triumphum decessere, additus triumpho honos: ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur.

Prius quam comitijs in insequentem annum consules rogarent: Camillus de Latinis populis ad senatum retulit: atq; ita differuit. Patres conscripti, quod bello armisꝝ in Latio agendum fuit, id iam deū benignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæsi ad Pedum, Asturamꝝ sunt exercitus hostiū: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis aut ui capta, aut recepta in deditiōem præsidijs tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sapius nos sollicitant: quoniam modo perpetua pace quietos obtineamus. dii immortales, ita uos potētes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in uestra manu posuerint. Itaq; pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuū uel sauiendo, uel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, uictosꝝ: licet delere omne Latium: uastas inde solitudines facere: unde sociali egregio exercitu per multa bella, magnaꝝ sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam uictos in ciuitatem accipiendo: materia crescenti per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimū longe imperium est, quo obediētes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet, tot populos inter spem, metumꝝ suspensos animi habetis: & uestram itaq; de eis curam quamprimum absolui, & illorum animos.

mos, dum expectatione stupent, seu poena, seu beneficio praecipuari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset, uestrum est decernere quid optimum uobis, rei que publicae sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusque statueretur, si de singulis nominatim referretur populis. Relatum igitur de singulis, decretumque Lanuuinis ciuitas data: sacraque sua reddita cum eo, ut aedes lucusque Sospitae Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentanique, & Pedani eodem iure, quo Lanuuii ciuitatem adepti. Tusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenque rebellionis a publica fraude in paucos authores uersum. In Veliternos ueteres ciues romanos, quod toties rebellassent, grauiter sauitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussique trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, usque ad mille pondus clarigatio esset: nec prius quam aere persoluto, is qui cepisset extra uincula captum haberet. in agrum senatorum coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquae frequentiae Velitrae receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni uellent. naues inde longa abactae: interdictumque mare Antiati populo est: & ciuitas data. Tyburtes, Praenestinique agro mulctati: neque ob recens tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen: sed quod tedio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma quondam confociassent. Caeteris Latinis populis connubia, commerciaque, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset uia: ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Sueffulanosque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatum partim in naualia Romae subductae, partim incensae: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: rostraque id templum appellatum, C. Sulpitio Logo, P. Aelio Peto consulibus, cum omnia non opes magis romanae, quam beneficijs parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos, Auruncosque bellum ortum. Aurunci a T. Manlio consule in deditioem accepti nihil deinde mouerunt: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quam consules ab urbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent: fama affertur Auruncos oppidum deseruisse: profugosque cum coniugibus, ac liberis Sueffam communisse: quae nunc Aurunca appellata: moenia antiqua eorum, urbeque a Sidicinis deletam. Ob ea in senatus consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus est Claudius Regillensis: magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio creatum uideri dixissent, dictator, magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia uestalis suspecta primo propter mundiorum iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiaque in potestate habere: facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinam dextra uia strata defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum.

Eodem anno Q. Publius Philo praetor primum de plebe aduersante Sulpitio consule, qui negabat rationem eius se habiturum: est factus, senatusque, cum in summis imperijs id non obtinisset, minus in praetura intedente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Caesone Duilio consulibus, Ausonum magis nouo quam magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoque praetio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen ommissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaque omni ope annexi sunt ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum consulem quartum facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petatum ab consulibus, ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore a superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atque impetu primo fudisset: moenia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent, euasurosque contende-

rent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quam periculo peragere inceptum uoluit. itaque & aggerem, & uineas egit: turresque muro admouit: quarum usum forte oblata opportunitas praeuertit. namque M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam curstodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri recte suspensus manibus se demisisset: perpulit imperatorem ut uino, epulisque sopitos hostes aggredere. nec maiore certamine capti cum urbe Aufones sunt, quam acie fusi erant, praeda capta ingens est: praesidioque imposito Calibus reductae Romam legiones. consul ex senatus consulto triumphauit: & ne Attilius expers gloriae esset, iussi ambo consules aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Aemilium Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente coss. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio praeuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque senatus consulto ut duo millia quingenti homines eodem scriberentur, tres uiros coloniae deducendae, agroque diuidendo creauerunt, Caesonem Duillium, T. Quintium, M. Fabium. Noni deinde coss. a ueteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando usque ad moenia atque urbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimittaturi enixe uidebantur: & Samnium fama erat conciri ad bellum, dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit uitio eos creatos: magistratque se abdicauerunt. & quia pestilentia insecuta est uelut omnibus eo uitio contactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Coruinum creati coss. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus: & magister equitum P. Valerius Publicola. a quibus cum delectus intentius quam aduersus finitima bella haberetur: exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum turbari nouis consilijs suspectum erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. caeterum Samnites bellum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit, qui duo populi aduersus regem excursionem a Praesto facientem signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander incertum qua fide culturus si perinde caetera procellissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus: nouique ciues censu: tribus propter eos additae Metia & Scaptia: censes addiderunt P. Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio praetore lata: qua ciuitas sine suffragio data. Haec eo anno domi militiaeque gesta. Foedus insequens annus seu intemperie caeli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio coss. Flaccum, Potitumque uarie in annalibus cognomen consulis inuenio: caeterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud peruelim (nec omnes auctores sunt) prodigitum falso esse: uenenis absumptos, quorum mors infame annum pestilentia fecerit. sicut prodigitur tamen res, ne cui auctorum abrogauerim fidem, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemque ferme omnes euentu morerentur: ancilla quaedam ad Q. Fabium Maximum aedilem curulem indicaturam se causam publicae pestis professam esse, si ab eo sibi fides data esset haud futurum noxae indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides iudici data. Tum patefactum muliebri fraude ciuitatem premittat matronasque ea uenena coquere: & si se sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, & ad xx matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorem accitis, duae ex eis Cornelia, ac Sergia patriciae utraque gentis cum ea medicamenta salubria esse contederent: ab consule tante indice bibere iussae, ut se falsum commentatam arguerent: spatio ad colloquendum sumpto cum summoto populo in conspectu omnium rem ad caeteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento suametipsae fraude omnes interierunt. comprehensae extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX damnatae. Neque de ueneficijs ante eam diem Romae quaesitum est. prodigij ea res loco habita: captisque magis mentibus, quam consceleratis similis uisa. Itaque memoria ex annalibus repetita, in secessionibus

nibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasque discordia mentes hominum concupisculo compotes sui fecisse, dictatorem clauum figendi causa creati placuit. creatus Cn. Quintilius magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati ross. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam uenerunt, orantes ut in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter, atque obediēter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiaturque Samnitibus ut eorum populorum finibus uim abstinere. ualuitque ea legatio, non tam quia pacem uolebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum.

Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socii Fundani, dux etiam fundanus fuit Vitrubius Vaccus, uir non domi solum, sed etiam Romae clarus. aedes fuere in palatio eius, quae Vacciprata diruto aedificio, publicatoque solo appellata. aduersus hunc uastante effuse setinum, norbanumque, & coranum agrum L. Papyrius profectus haud procul castris eius coesedit. Vitrubio nec ut uallo se teneret aduersus ualidiores hostem sana costare mens: nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. uix tota extra portam castrorum explicata acie fugam magis retro, quam praelium, aut hostem expectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento, nec ambigue est uictus: ita breuitate ipsa loci, facilique receptu in tam propinqua castra haud aegre militem à multa caede est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugae extremae, cum in castra ruerent, caesi: primisque tenebris Priuernum inde petitur agmine trepido: ut muris potius, quam uallo sese tutarentur. A Priuerno Plautius alter consul per uastatis passim agris, praedaque abacta in agrum fundanum exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitrubio, sectamque eius secutis precatum uenisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitrubium indicasse: cum receptaculum fugae Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani querendos, persequendosque esse: qui simul à Fundanis, ac Romanis utriusque patriae immemores defecerunt. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptae ciuitatis: orare se consulem ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum, coniugumque, ac liberorum suorum in potestate populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à consule scribit Claudius: ad CCCCL. ex coiuuratis uinctos Romam missos: eamque deditioem ab senatu non acceptam: quod egentium, atque humilium poena defungi uelle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsideretur: alter eos, comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura priuernatis belli tumultus gallici fama atrox inuasit, haud ferè unquam neglecta patribus. Extemplo igitur consules noui L. Aemilius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die cal. Quintilibus, quo magistratus iniertunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine ulla uacationis uenia, quin opificum quoque uulgus, & sellularum, minime militie idoneum genus, exciti dicuntur. Veiosque ingens exercitus contractus: ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete, à Gallis Priuernum omnis conuersa uis. Duplex inde fama est, alij uis captam urbem, Vitrubiumque uiuum in potestate uenisse: alij, prius quam ultima adhiberetur uis ipsos se in deditioem consulis caduceum praefereutes permisisse, authores sunt: Vitrubiumque ab suis traditum. Senatus de Vitrubio, Priuernatibusque consultus consul Plautium dirutis Priuerni muris, praesidioque ualido imposito, ad triumphum accersit. Vitrubium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset: tum uerberatum necari: aedes eius, quae essent in palatio, diruendas, bona Semoni Iano censuerunt consecranda: quodque aris ex eis redactum est, ex eo aenei orbis facti, positi in sacello Semonis Iani aduersus aedem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset: trans Tyberim eadem lege, qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usque ad triumphum Plautii silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum consul necato Vitrubio, sociisque eius noxae, apud satiatos iam

supplicij nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus, quoniam defectionis autho-
 res, inquit, meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à nobis habent patres conscripti: quid
 placet de innoxia multitudine fieri? equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ,
 quàm dandæ sunt: tamē cum uideam Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis
 incertissima pax est: quàm minimum irarum inter nos illosq; relinqui uelim. Cum ipsa per se
 res anceps esset: prout cuiusq; ingenium erat atrocius, mitius ue suadetibus, tum incertiora om-
 nia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis, in qua natus esset, quàm præsentis
 necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ authore quam pœnā me-
 ritos Priuernates censeret: eam, inquit, quā merentur qui se libertate dignos censent, cuius cum
 feroci responso infestiores factos uideret consul eos, qui ante Priuernatium causam impugna-
 bant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: quid, si pœnam, inquit, remitti-
 mus uobis, qualem nos pacem uobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, &
 fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue Priuernatium
 quidam, & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad
 meliora responsa trahere: & dicere uiri, & liberi uocem auditā: an credi posse ullum populum,
 aut hominem deniq; in ea cōditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit māsurum?
 ibi pacem esse fidam, ubi uoluntarij pacati sint: neq; eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem
 sperandam esse. In hanc sententiā maxime consul ipse inclinauit animos: idētidem ad prin-
 cipes sententiarum consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo eos demū, qui nihil præ-
 terquam de libertate cogitāt, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinere:
 & ex autoritate patrum latum ad populum est ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem
 anno Anxur trecenti in coloniā missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nul-
 la re belli, domi ue insignis P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula coss. præterq; quod Fregellas
 (Signinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo uisceratio
 data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mer-
 cedem populo solutā interpretarentur: quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratiæ ma-
 trisfamilie absoluisset. Data uisceratio in præteritā iudicij gratiā honoris etiam causa fuit: tri-
 bunatūq; plebis proximis comitijs absens petētib; præfertur. Palæpolis fuit haud procul
 inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idē habitabat: Cumis erant oriūdi,
 Cumani Chalcide euboica originem trahunt. Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum
 in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primo in insulas Ænariā, & Pitheculas egressi, dein-
 de in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas tum suis uiribus, tum Samnitium infida
 aduersus Romanos societate freta, siue pestilentia, quæ Romanā urbem adorta nuntiabatur,
 fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanū Falernūq; incolentes fecit: Igitur
 L. Cornelio Lētulo, Q. Publīo Philone iterum coss. scēcialibus Palæpolim ad res repeten-
 das missis cum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua quàm factis, ferox respon-
 sum: ex autoritate patrum populus Palæpolitānis bellum fieri iussit. Inter consules prouin-
 cijs comparatis, bello Græci persequendi Publīo euenerunt. Cornelius altero exercitu Sam-
 nitibus, siqua se mouerent, oppositus, fama autem erat defectioni Campanorum imminen-
 tes admoturos castra, ibi optimum uisum Cornelio statua habere. Ab utroq; consule exi-
 guam spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publīus duo milia Nolanorū mili-
 tum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Græcorum recepta
 Palæpoli miserat. Romæ compertum est delectum indictū à magistratibus: uniuersum Sam-
 nitium erectum: ac uicinos populos, Priuernatē, Fundanūq; & Formianū haud ambigue
 sollicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: respon-
 sum redditur à Samnitibus ferox, ultro incusabant iniurias Romanorum: neq; eo negligētius
 ea, quæ ipsis obijcerentur, purgabant. Haud ullo publico cōsilio, auxilio ue iuuari Græcos: nec
 Fundanū, Formianū ue à se sollicitatos, quippe minime pœnitere se uiriū suarū, si bellū placeat.
 Cæterum nō posse dissimulare, ægre pati ciuitatē Samnitium quod Fregellas ex Volscis captas
 dirutasq; ab se restituerit Romanus populus: coloniāq; in Samnitium agro imposuerit: quam
 coloni

coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliā, iniuriāque ni sibi ab ijs, qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios, atque amicos uocaret: quid perplexe agimus, inquit? nostra certamina Romani, non uerba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus capanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis mars belli decernet. Proinde inter Capuam, Sueffulamque castra castris conferamus: & Samnis Romanus ne imperio Italiā regat decernamus. Legati Romanorum cum se non quō hostis uocasset, sed quō imperatores sui duxissent: ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolin, Neapolinque loco opportune capto diremerat hostibus societatem auxiliij mutui: qua ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaque cum & comitorū dies instaret: & Publium imminentē hostium muris auocari ab spe capiendæ in dies urbis haud ē republica esset: actum cum tribunis est ad populum ferrent, ut cum Publius Philo cōsulatu abisset, proconsul rem gereret quoad debellatū cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samniū iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat: literæ missæ, ut dictatorem comitorū causa diceret. dixit M. Claudium Marcellū: ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamē ab dictatore comitia sunt habita: quia uitio ne creatus esset, in discussionem uenit. consulti augures uitiosum uideri dictatorem pronūtiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminādo fecerunt. nam neque facile fuisse id uitium noscitur: cum consul oriente nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publice, priuatimque de ea re scriptum esse: nec quēquam mortaliū extare, qui se uidisse, aut audiuisse quid dicat, quod auspiciū dirimeret: neque augures diuinare Romæ sedentes potuisse quid in castris consuli uitij euenisset. cui non apparere, quod plebeius dictator sit dictus, id uitium auguribus uisum. Hæc, aliaque ab tribunis nequicquā iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisque alia, atque alia causa comitijs, quartusdecimus demum interrex Lucius Amilius consules creat, C. Petilium, Lucium Papyrium Mugilanum: Cursores in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam: Alexandrumque Epeiri regem ab exule Lucano interfectum sortes dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat caueret acherusiam aquam, Pandosiamque urbem: ibi fati eius terminum dari, eoque ocyus transmisit in Italiam: ut quāmaxime procul abesset urbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluētē in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias, Lucanasque legiones fuisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis Sipontumque, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum, & Lucanorum cepisset urbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia urbe imminēte Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos aliquantū inter se distantes infedit: ex quibus excursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, ut pleraque eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improviso hostium aduentu opprimuntur: deletisque eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi, inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntij missi sunt: pactoque reditu promissum est regem aut uiuum, aut mortuum in potestatem duros. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes: & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem uis aquæ abstulerat, indicantem iter, quem, cum incerto uado transiret agmen, fessus metu ac labore miles increpans nomen abominandum fluminis, iure Acheron uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit extemplo animum fati suis: substititque dubius an transiret. Tum Sotinius minister ex regis pueris quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans: indicat Lucanos insidijs querere locum, quos ubi respexit rex procul grege facto uenientes, stringit gladium: & per medium amnem transmittit equum. Iamque in uadum egressum eminens ueruto Lucanus exul transfigit, lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia.

præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namq; præciso medio partem Consentiam miserere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis, faxisq; procul incessetur: mulier una ultra humanarum irarum fidem faciienti turbæ immista, ut parumper sustinerent precata, flens ait uirum sibi, liberosq; captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcunq; multato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentia quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossaq; Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram uxorem, sororemq; Olympiadæ: quarum mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu, quanquã Romano bello fortuna eum abstinuit; tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodẽ anno lecti sternium Romæ quinto post conditam urbem isdem, quibus ante, placandis habitũ est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent Samnitibus bellum: ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant: & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani, atq; Appuli, quibus gētibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat: in fidem uenerunt, arma uirosq; ad bellum pollicentes, fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta: tria oppida in potestatem uenerunt, Alife, Callife, Ruffrium: aliusq; ager primo aduentu coss. longe, lateq; est peruastratus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat: fœdiora aliquanto intra muros is, quibus hostis territabat, patiebantur: & uelut capti à suis metipsis præsidijs indigna iam liberis quoq; ac cōiugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento, & à Samnitibus fama esset noua auxilia uentura: Samnitium plus quàm uellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus per quos Samniti, Nolanoq; quàm ut Romanis hostibus resisterēt, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos uisa. Charilaus, & Nymphius principes ciuitatis cōmunicato inter se consilio partes ad rem agendam diuisere: ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunã consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem uenit: & quod bonum, faustum, felixq; Palæopolitanis, populoq; Romano esset: tradere se ait mœnia statuisse. eo facto utrum ab se prodita, an seruata patria uideatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publice petere, quàm pacisci magis: ut si successisset inceptũ, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio, periculoq; reditũ in amicitiam suam esset: quàm qua stultitia, & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites insidebant: accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut quoniã omnis Romanus exercitus aut circa Palæopolin, aut in Samnio esset: sineret se classe circumuehi ad Romanũ agrum, non oram modo maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum, sed ut falleret, nocte proficiscendum esse: extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuetus Samnitium præter necessariũ urbis præfidiũ ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris, & multitudine semetipsam impediens sedulo alijs alia imperia turbans terit tẽpus: Charilaus ex cōposito ab socijs in urbẽ receptus cum summa urbis Romano milite impleffet, tolli clamorẽ iussit: ad quẽ Græci signo accepto à principibus, quieuerunt: Nolani per auersam partẽ urbis uia Nolã ferẽte effugiunt. Sãnitibus excludis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postq; periculo euaserunt, uisa: quippe qui inermes nulla rerũ suarũ non relicta inter hostes, ludibriũ non externis modo, sed etiã popularibus, spoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Sãnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tũ fœdus Neapolitanũ (eò enim deinde summa rei Græcorũ uenit) similius uero facit ipsos in amicitiam redisse. Publico triũphus decretus: quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidẽ uenisse. Duo singularia hæc ei uiro primũ contingere, prorogatio imperij nõ ante in ullo facta, & acto honore triũphus. Aliud subinde bellũ cum alterius orã Græcis exortum. nãq; cum Tarentini

rentini rem Palæpolitana uana spe auxiliij aliquā diu sustinissent: postq̄ Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti, ac non qui ipsi destituisent, increpare Palæpolitānos: ira atq; inuidia in Romanos furere: eo etiam, quod Lucanos, & Appulos (nāq; utraq; eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani uenisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq; in eo rem fore, ut Romani, aut hostes, aut domini habendi sint, discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitū, euentuq; eius uerti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis ualidā: quando Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impelliq; ad abolendam societatem Romanam posse: si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarū ualuisent: ex iuuentute quidam Lucanorum pretio acciti, clari magis inter populares quā honesti, inter se mulctati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium coetum: uociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, a cōsule uirgis cæsos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res cum speciem iniuriæ magis, q̄ doli præferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum uocare: & alij circumstantes conciliū bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuq; etiam sanos consternante animos decernitur ut societas cum Samnitibus renouaretur: legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res quia quā causam nullam, tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarūt. Dilucere deinde breui fraus cœpit: post quā criminum falsorum authores Tarentum cōmigrare: sed amissa omni de se potestate nihil ultra, quā ut pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud initium libertatis factum est: quod neq; deserunt, mutatū autem ius ob unius sceneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem, L. Papyrius is fuit: cui cum senatus consulto Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quem ætas, formaq; ad misericordiā elicere poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentē sermone incesto est conatus: deinde postquā aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quā præsentis conditionis memorem uideret, nudari iubet, uerberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinē crudelitatemq; conquerens sceneratoris: ingens uis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberūmq; suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrat. & cum consules tumultu repentino coacti senatum uocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorum pedes ostendebant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum fidei: iussiq; consules ferre ad populum, nequis, nisi qui noxam meruisset; donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset, itaq; nexi soluti: cautumq; in posterum, ne neq;erentur. Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, authoresq; defectionis Tarentini sollicitos haberent patres: accessit ut & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quā in publico ullo concilio est: ita insequentis anni consulibus L. Furio Camillo iterū, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorq; uisa est, de qua ad senatum referrent. & quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamq; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq; aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atq; ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marfi, Peligniq; & Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia uideri potuit maioris animi quā consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex auctoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. exercitus utroque ducti: & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum consulem L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat: morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa, longe

longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem: à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua propè ad ultimum dimicationis uentum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam uario euentu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando, atq; urendo tecta hostium, fataq; in aciem inuitos extraxit: & ita prælio uno accidit Vestinorum res haudquaquam tamen incruento milite suo: ut non in castra solum refugerent hostes: sed iam ne uallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum, aut uulnerum ira, quod haud ferè quisquam integer prælio excefferat: scalis cepit: deinde Cingiliam, utriusq; urbis prædam militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostium arcuerant: concessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei uitium non in belli euentum, quod prospere gestum est: sed in rabiem atq; iras imperatorum uertitur. Namq; Papyrius dictator à pullario monitus cum ad auspicium petendum Romam profisceretur, magistro equitum denuntiavit ut sese loco teneret: neu absente se cum hoste manum confereret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore uiderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei indutus exercitu instructo, paratoq; profectus ad Imbrinium (ita uocant locum) acie cum Samnitibus confligit. Ea fortuna pugnae fuit, ut nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam authore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perumpere nõ poterat hostium agmen: detraxit frenos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla uis posset. per arma, per uiros late stragem dedere. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus intulit signa. uiginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente: bis rem egregie gestam, apud antiquissimos scriptores una hæc pugna inuenitur. in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne cõcremauit: seu uotum id deorum cuiuspiam fuit: seu credere libet Fabio authore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet: nomenq; ibi scriberet: aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem missæ argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes. Ita certe dictator id factum accepit: ut lætis alijs uictoria parta præ se ferret iram, tristitiamq; missoq; repente senatu se ex curia proripuit, tum uero non Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam, & disciplinã militarem à magistro equitum uictam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Ita q; plenus minarum, iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset: non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nuntiarent dictatorem auidum pœnæ uenire, alternis penè uerbis T. Manlij facta laudantem. Fabius extemplo concione aduocata, obtestatus milites est ut qua uirtute rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioq; uicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire autem inuidia: iratum uirtuti alienæ, felicitatiq; furere quod se absente respublica gesta egregie esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quàm Romanos uictoriã esse: imperium dictitare spretum: tanquam non eadem mente pugnari uetuerit, qua pugnatũ doleat: & tunc inuidia impedire uirtutem alienam uoluisse: cupidissimisq; ablaturum arma fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati: quod sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint: quod se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non acensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt, Marsq; communis, aduersa pugna euenisset? qui sibi deuictis hostibus, respublica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit: supplicium magistro equitum, & tunc uictori minetur. Neq; illum magistro equitum infestioem, quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si possit, in omnes sæuiturũ fuisse: quia id nequeat, in unum sæuire: & iam inuidiam
tanquam

tanquam ignem summa petere, in caput cōsiliū, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei
 gestæ extinxisset, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantē quicquid licuerit in magi-
 stro equitum, in militibus aufurum. Proinde adesset in sua causa omnium libertati, si consen-
 sum exercitus eundem, qui in praelio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutem unius omni-
 bus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum, postremo se uitam, fortu-
 nasq; suas illorum fidei, uirtutiq; permittere. Clamor è tota cōcione ortus, uti bonū animum
 haberet: neminem illi uim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator
 aduenit: classicoq; exemplo ad cōcionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Quintum Fa-
 bium magistrum equitū citauit, qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator,
 quæro inquit de te Quinte Fabi, cum summū imperiū dictatoris sit: pareantq; ei Cons. re-
 gia potestas, prætoresq; iisdem auspicijs, quibus Cons. creati: æquum censeas nec ne magi-
 strum equitum dicto audientē esse? itemq; illud interrogo, cum me incertis auspicijs profe-
 ctum ab domo scirem: utrum mihi turbatis religionibus respublica in discrimen cōmittenda
 fuerit? an auspicia repetēda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio im-
 pedimento ad rem gerendam fuerit: num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse?
 Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpreta-
 tionem meæ dirigēda tua sentētia fuerit, quin tu respondeas, uetuerimne te quicq; rei me ab-
 sente agere? uetuerimne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis au-
 spicijs, turbatis religionibus, aduersus morē militarem, disciplinamq; maiorū, & numen deo-
 rum ausus es cum hoste configere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue uo-
 cem emittas. Accede licitor, Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respōdere haud facile esset:
 & nunc quereretur accusatorē eūdem capitis sui, ac iudicē esse: modo uitam sibi eripi citius, q̄
 gloriā rerum gestarū posse uociferaretur: purgaretq; se inuicē, atq; ultro accusaret: tunc Papy-
 rius redintegrata ira spoliari magistrū equitū, ac uirgas & secures expediri iussit, Fabius fidem
 militum implorans, lacerantibus uestem licitoribus ad triarios tumultum iam in concionē mi-
 scentes sese recepit, inde clamor per totā concionē est perlatus: alibi preces, alibi minæ audie-
 bantur, qui proximi forte tribunali steterāt, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterāt:
 orabant ut parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret, extrema concio, &
 circa Fabium globus increpabant inclemētē dictatorem: nec procul seditione aberant: Ne
 tribunal quidem satis quietum erat, legati circūstantes sellam orabāt ut rem in posterū diem
 differret: & iræ suæ spatium, & cōsilio tempus daret: satis castigatā adolescentiam Fabij esse:
 satis deformatam uictoriā: ne ad extremū finem supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu pa-
 tri eius clarissimo uiro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam, cum parum precibus, pa-
 rum causa proficerent: intueri sauientē concionem iubebant: ita iritatis militum animis sub-
 dere ignem, ac materiam seditioni non esse atatis, non prudentiæ eius: neminē id Quinto Fa-
 bio pœnam deprecanti suam uitio uersurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitu-
 dinem in se prauo certamine mouisset. Postremo ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se ius-
 iurandum dare paratos esse: nō uideri è repub. in Fabium eo tempore animaduerti. His uo-
 cibus cum in se magis concitarent dictatorem, quàm magistro equitum placarent, iussi de tribu-
 nali descēdere legati: & silentio nequicq; per præconem tentato, cum præ strepitu ac tumultu
 nec ipsius dictatoris, nec apparitorū eius uox audiretur: nox uelut in praelio certamini finē fe-
 cit, magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyriū ex-
 arsurum agitatum contentione ipsa, exacerbatumq; clam ex castris Romam profugit: & pa-
 tre authore M. Fabio, qui ter iam Cons. dictatorq; fuerat: uocato extemplo senatu cum maxi-
 me conquereretur apud patres uim, atq; iniuriam dictatoris: repente strepitus ante curiam li-
 ctorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex ca-
 stris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium
 iussit, ubi cum deprecantibus primoribus patrum, atq; uniuerso senatu perstaret in cepto im-
 mitis animus: tum pater M. Fabius, quandoquidē inquit apud te nec autoritas senatus, nec
 ætas mea, cui orbitatē paras, nec uirtus, nobilitasq; magistrī equitū à te ipso nominati ualet:

nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorū iras placant: tribunos plebis appello: & prouoco ad populum: eumq; tibi fugiēti exercitus tui, fugienti senatus iudicium iudicem fero: qui certe unus plus quàm tua dictatura potest, polletq;: uidero cessurusne prouocationi sis: cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionem itur, quò cum paucis dictator, cum omni genere principū magister equitū cum ascendisset: deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit, secutus pater, bene agis inquit: cum eò nos deduci iussisti: unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo nò tam perpetuæ orationes, q̄ altercatio exau diebantur, uicit deinde strepitum uox, & indignatio Fabij senis increpantis superbiam, crudelitatemq; Papyrij: se quoq; dictatorem Romæ fuisse: nec à se quenquam ne plebis quidē hominem, non centurionem, non militem uiolatū, Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore uictoriam, & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorū, & nouam superbiam crudelitatemq; dictatorem Quintium Cincinnatū in L. Minutium Cos. ex obsidione à se ereptum non ultra sœuisse, quàm ut legatū eum ad exercitum pro Cos. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui cōtemptra sua senectute, & auctoritate scēdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatū iræ esse, ne quid de collega secus populo, aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penēs quem potestas omnium rerū esset: ne iram quidem unquā atrociorē in eos fuisse, qui temeritate, atq; inscitia exercitus amisissent: quàm ut pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi Romani, quæ nec uictis quidem bello fas fuerit, uirgas & secures uictoribus, & iustissimos meritis triūphos intētari. Quid enim tandem passurū fuisse filium suum, si exercitū amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quò ultra iram, uiolentiamq; eius excessuram fuisse, quàm ut uerberaret, necaretq;? Quam conueniens esse propter Quintium Fabium ciuitatem in lætitia, uictoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deum delubra pateant: aræ sacrificijs fument: honore, donis cumulentur: nudatū uirgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium, atq; arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu, auspicijsq; uicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiā inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querēs, deum, hominumq; fidem obtestans, & cōplexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribuniciū auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictū populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ utilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutū cōditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse, nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquā rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstatutum in incepto: nec ei, qui aduersus dictū suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset: quicquā ex iusta pœna remissurū. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturū, optare ne potestas tribunicia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanū imperiū: neu populus Romanus in se potissimū dictatorem, & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset: non L. Papyriū, sed tribunos, sed prauum populi iudiciū nequicq; posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina nò miles centurionis, nò centurio tribuni, nò tribunus legati, non legatus cōsulis, nò magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominū, nemo deorū uerecundiā habeat: non edicta imperatorū, nò auspicia obseruentur: sine cōmeatu uagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola: qua se ubi uelint, exauthorent: infrequentia deferantur signa: neq; conueniatur ad edictum: nec discernatur interdium, nocte, æquo, iniquo loco iniussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines seruent: latrocinijs modo cæca, & fortuita pro solenni, & sacrata militia sit. Horū criminum uos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: uestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Tepētes tribunos, & suā iam uicē magis anxios, quàm

quàm eius, cui auxilium ab se petebatur: liberavit onere cōsensu populi Romani ad preces, & obtestationē uersus: ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoq; inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistant, ut ueniam errori humano, ueniam adolescentiæ Q. Fabij daret: satis eum pœnarū dedisse. iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius cōtentionis obliti procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto, bene habet, inquit, quiritēs. uicit disciplina militaris: uicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit: sed noxæ damnatus donatur populo Romano: donatur tribuniciæ potestati, precariū, non iustū auxiliū ferenti. Viue Q. Fabi felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendū te, q̄ qua paulo ante exultabas uictoria: uiue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodē loco fuisset, quo fuit L. Papyrius: ueniā dedisset. Mecū ut uoles reuerteris in gratiam: populo Romano, cui uitam debes, nihil maius præstiteris, q̄ si hic tibi dies satis documēti dederit ut bello, ac pace pati legitima imperia possis. Cum se nihil morari magistrum equitū pronuntiasset: digressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circūfusi, ac gratulantes hinc magistro equitū, hinc dictatori prosecuti sunt, firmatumq; imperiū militare haud minus periculo Q. Fabij, q̄ supplicio miserabili adolescentis Manlij uidebatur. Forte ita eo anno euenit, ut quotiescūq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerētur. cæterū in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui in castris præerat: nequam uim hostiū magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Ita q; frumentatores cum circūuenti ex insidijs cæli loco iniquo essent: creditū uulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristitia edicta exhorruisset. ea quoq; ira alienauit à dictatore militū animos, iam ante infensos: quod implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano ueniā dedisset. Post q̄ dictator præposito in urbe L. Papyrio Crasso magistro equitū, Q. Fabio uetito quicq; pro magistratu agere, in castra redijt: neq; ciuibus satis lætus aduētus eius fuit: nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterū tantū momenti in uno uiro L. Papyrio fuit, ut si ducis consilia fauor subsecutus militū foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitū sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs: ita omni arte bellica firmavit. Cessatum à milite: ac de industria, ut obrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani uulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res uictoriæ obstaret: temperandū ingeniū suum esse, & seueritatē miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis ipse circū saucios milites inferens in tentoria caput, singulos ut sese haberent rogans, curam eorū nominatim legatis, tribunisq; & præfectis demādabat: rem per se popularem ita dexter egit: ut medendis corporibus animi multo plus militū imperatori reconciliarentur: nec quicquā ad salubritatē efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cū hoste congressus haud dubia spe sua militumq; ita fudit fugauitq; Samnites: ut ille ultimus eis dies cōferendi signa cū dictatore fuerit. Incessit deinde quæ duxit prædæ spes, uictor exercitus: perlustrauitq; hostiū agros, nulla arma, nullam uim nec apertam, nec insidijs expertus. Addebat alacritatē, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatū cōpendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula uestimenta militibus, & annuum stipendiū darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius eius fidei, uirtutiq; causam suam cōmendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphās urbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare uellet, iussu patrum prius quàm abdicaret, Coss. creauit C. Sulpitiū Longum iterum, Q. Æmylium Cæritanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt: nec earum ipsarū sancta fides fuit: adeo postquā Papyriū abisse magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandū animi sunt. C. Sulpitio, Q. Æmylio (Aulum quidam annales habēt) Coss. ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum accessit. utroque exercitus missi. Sulpitio Samnites, Apulia Æmylio sorte euenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illa-

tum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium ui, atq; iniurijs defensos scribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à se ipsis eo tempore propulsantiū bellum, propius ut sit uero facit, nō Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager apulus, Samniumq; euastatū: hostes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidā repente ciuitatē exciuit, ut Capitolium atq; arx, mœniaq; & portæ plena armatorum fuerint, & cum concursatum, clamatumq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec author, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Thufculanis flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum ut in Thufculanos animaduerneretur: quorū ope ac cōsilio Veliterni, Priuernatesq; populo Romano bellum fecissent. Populus Thufculanus cū cōiugibus, ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueste mutata, & specie reorū tribus circuit, genibus se omniū aduolens. Plus itaq; misericordia ad poenæ ueniam impetrandam, quàm causa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes, præter polliam antiquarunt legem. polliæ sententia fuit, puberes uerbos necari: coniuges, liberosq; sub corona lege belli uenire: memoriamq; eius iræ Thufculanis in poenæ tam atrocis authores mansisse ad patrū ætatem constat: nec quēquam ex pollia tribu candidatum fermè datum papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio Coss. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus magister equitū metu grauioris in Samnio belli (cōducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito egregium exercitū aduersus Samnites duxerūt: castra in hostico incuriose ita posita tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitū legiones tanta ferocia, ut uallum usq; ad stationē Romanā inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die facturos. Dictator ubi propiorē spe dimicationem uidit: ne militū uirtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostiū frustrarentur: silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatē castrorum potuit, eques extēplo infecutus ita institit agmini, ut donec luceceret, prælio abstineret: nec pedestres quidem copiæ ante lucē castris egressæ. Eques luce demū ausus incursare in hostem, carpēdo nouissimos, premendoq; iniquis ad transitum locis agmen detinuit, interim pedes equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator postq; sine magno incōmodo progredi nō poterat: eum ipsum, in quo cōstiterat, locum castris cōmuniri iussit. Id uero circūfuso undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq; inciperet, fieri nō poterat. Itaq; cum neq; eundi, neq; manēdi copiā esse uidet: instruit aciem impedimētis ex agmine remotis: instruitur contra & hostes, & animis, & uiribus pares, auxerat id maxime animos: quod ignari loco iniquo nō hosti cessum, uelut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam iam pridem desueto Samnite clamorē Romani exercitus pati. Et hercule illo die ab hora diei tertia ad octauā ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neq; clamor ut primo semel cōcursum est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retrōue recepta: neq; recursum ab ulla sit parte. in suo quisq; gradu obnixi, urgentes scutis sine respiratione, ac respectu pugnant. fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ in defatigationē ultimā, aut noctem spectabat. Iam uiris uires, iam ferro sua uis, iam ducibus cōsilia deerant: cum subito Samnitium equites cum turma una longius prouecta accepissent impedimēta Romanorū procul ab armatis sine præsidio, sine munimēto stare: auuiditate prædæ impetum faciunt. Quod ubi dictatori nuntius trepidus attulit: sine modo inquit se præda præpediant. alij deinde super alios diripi passim, ferriq; fortunas militum uociferabantur. Tum magistro equitum accito, uides tu inquit M. Fabi ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimētis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrū in manu sit, inuenies: equosq; dum præda onerāt, cæde inermes: cruentamq; illis prædā redde. mihi legiones, peditūq; pugna curæ erūt: penēs te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos, impeditosq; hostes cæde omnia replet. inter sarcinas omissas repente obiacētes pedibus fugientiū, consternatorūq; equorum neq; pugnæ, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto propè equitatu hostium

stium M. Fabius circūductis paululum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accedens & Samnitium animos terruit: & dictator, ubi respectantes hostiū antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantem aciem uidit: tum appellare, tum adhortari milites: tribunos, principesq; ordinū nominatim ad iterādā secum pugnam uocare. Nouato clamore signa inferūtur: & quocunq; progrediebātur, magis magisque turbatos hostes cernebat. Eques ipse iam primis erat in cōspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod uoce poterat, monstrabat: uexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq; uisum est: adeo repēte laboris per diem penē totum tolerati, uulnerumq; oblitum sunt, ut haud secus quā si tum integri è castris signum pugnae accepissent, concitauerint se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorē equitum, peditumq; uim potuit: partim in medio caesi, partim in fuga dissipati sunt. pedestres restantes, ac circūuentos cādunt: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum praelium Samnitium res ita infregit: ut omnibus concilijs fremerent minime id quidē mirū esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto infestioribus merito dijs, quā hominibus nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumq; esse. id referre tantū: utrum supplicia noxio paucorū, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iam quidā nominare auctores armorū. unum maxime nomen per cōsensum clamantiū Brutuli Papij exaudiebatur.

Vir nobilis, potensq; erat, haud dubie proximarū induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuūq; Romā mitteretur: quæq; res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romā ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominie se, ac supplicio subtraxit: placuit cū corpore bona eius quoq; dedi. nihil tamē earum rerū præter captiuos, & siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: sed cæterarū rerū irrita fuit deditio. dictator ex senatus consulto triūphauit. Hoc bellum à Coss. bellatum quidam auctores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiā in Apuliam processisse, atq; inde magnas prædas egisse. nec discrepant quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur: bellū ne gerendi causa creatus sit: an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicatus erat: signum mittendis quadrigis daret: functusq; eo haud sanē memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut auctore auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisq; imaginū titulis: dum familia ad se quæq; famam rerū gestarū, honorumq; fallente mendacio trahūt. inde certe & singulorū gesta, & publica monumenta rerum cōfusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo auctore stetur.

DECADIS PRIMAE LIBER NONVS

EQVITVR hunc annū nobilis clade Romana caudina pax T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio Coss. Sānites eo anno imperatorē C. Pontium Herennij filiū habuerunt patre longe prudentissimo natū, primum ipsum bellatorē, ducemq;. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erāt, pace infecta redierunt: ne nihil actū, inquit, hac legatione cēseatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarū in nos cœlestiū fuit. Satis scio, quibus cunq; dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatē dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant: ijs nō fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationē spretam. Quid enim ultra fieri ad placādos deos, mitigandosq; homines potuit, q̄ quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ uidebātur, remisimus: auctores belli, quia uiuos nō potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorum nequid ex cōtagione noxæ remaneret penes nos, Romā portauimus. Quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quē tibi tuarū irarum, quem meorum suppliciorū iudicem feram? neminē neq; populū, neq; priuatum fugio. Quod si nihil cum potētiore iuris humani relinquitur inopi: at ego ad deos uindictas intolerādæ superbiæ cōfugiam: & precabor ut iras suas uertāt in eos, quibus

non suæ redditæ res, nō alienæ accumulatae satis sint: quorū sauitiam non mors noxiorū, non deditio exanimatorum corporū, nō bona sequentia domini deditioem exatient: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinē, laniandaq; uiscera nostra præbuerimus. Iustū est bellum Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarū maximum momentū sit quā propitijs rem, quā aduersis agant dijs: pro certo habete priora bella aduersus deos magis, q̄ homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quā uera uaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quā potest occultissime ducit: inde ad Calatiā, ubi iam Coss. Romanos, castraq; esse audiebat: milites decem pastorū habitu mittit: pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo cōstet: legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copijs circumferere: nec procul abesse, quin ui capiant. Iam & is etiā rumor ante de industria uulgatus uenerat ad Romanos: sed fidē auxere captiui, eo maxime: quod sermo inter omnes cōgruebat. Haud erat dubium quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorē deficeret, ea modo, quā irent, cōsultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferrebant uia: altera propter oram superi maris patens aperta q; sed quanto tutior, tãto ferè longior: altera per furculas caudinas breuior, sed ita natus locus est, saltus duo alti, syluosi q; sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus, aquosus q; per quē mediū iter est, sed ante quā uenias ad eum, intrandæ primæ angustia sunt: & aut eadem, qua te insinuaueris, retro uia repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorē, impeditiorem q; euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent: septas deiectu arborū, saxorum q; ingentiū obiacēte mole inuenere, cum fraus hostilis apparuisset: præsidium etiā in summo saltu cōspicitur: citati inde retro, quā uenerāt, pergūt repetere uiam: eam quoq; clausam sua obice, armis q; inueniunt, sistunt inde gradum sine ullius imperio, stupor omniū animos, ac uelut torpor quidā insolitus membra tenet: intuentes q; alijs alios, cum alterum quisq; cōpotem magis mentis, ac consilij ducerēt: diu immobiles silent, deinde ubi prætoria Coss. erigi uidere, & expedire quosdam utilia operi: quanquā ludibrio fore muniētes perditis rebus, ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpā malis adderent, pro se quisq; nec hortante ullo, nec imperante ad muniendū uersi castra prope aquam uallo circūdant, sua ipsi opera, laborem q; irritum, præter quā quod hostes superbe increpabant, cū miserabili cōfessione eludentes, ad Coss. mœstos ne aduocantes quidē in consiliū, quādo nec consilio, nec auxilio locus esset, sua spōte legati, ac tribuni cōueniunt: milites q; in prætorium uersi opem, quam uix dii immortales ferre poterāt: ab ducibus exposcunt. Querentes magis, quā consulentes nox oppressit, cum pro ingenio quisq; fremerent: alius, per obices uiarū, alius per diuersa montium, per syluas, quā ferri arma poterāt, eamus: modo ad hostem peruenire liceat, quē per annos iam propè xxx. uicimus: omnia æqua, ac plana erunt Romano in perfidū Samnitium pugnantī, alius, quod, aut quā eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga, quā tu ad hostē uenies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti, atq; uicti sumus, ne ferrū quidem ad bene moriendū oblaturus est hostis: sedens bellum cōficiet. His inuicē sermonibus tanq; quietis immemores nox traducta est. Ne Samnitibus quidem cōsiliū in tam lætis suppetebat rebus, itaq; uniuersi Herenniū Pontium patrē imperatoris per literas consulendū censuerūt. Iam is grauis annis nō militaribus solū, sed ciuilibus quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto uigebat uis animi, cōsilijs q;. Is ubi accepit ad furculas caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: cōsultus ab nuntio filij censuit omnes inde quam primū inuiolatos dimittēdos, quæ ubi sprete sentētia est: iterum q; eodem remeante nuntio cōsulebatur: censuit ad unū omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se uelut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquā filius ipse in primis iam animum quoq; patris consenuisse in affecto corpore rebatur: tamen cōsensu omniū uictus est ut ipsum in cōsiliū acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus: uocatus q; in consiliū

in cōsiliū ita fermè locutus est, ut nihil sententiæ suæ mutaret: causas tantū adijceret. Priore se cōsilio, quod optimū duceret: cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacē, amicitiamq̄, altero cōsilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura uires Romana res esset: bellum differre, tertium nullum cōsiliū esse. Cū filius, aliq̄ principes percūctando exquirerent, quid si mediā uia cōsiliū caperetur: ut & dimitterētur incolomes, & leges ijs iure belli uictis imponerentur: ista quidē sententiā inquit ea est, quæ neq̄ amicos parat, neq̄ inimicos tollit: seruate modo, quos ignominia iritaueritis. Ea est Romana gens, quæ uicta quiescere nesciat: uiuet semper in pectoribus illorū quicquid istuc præsens necessitas iniunxerit: neq̄ eos ante multiplices pœnas expetitas à uobis quiescere sinet. Neutra sententiā accepta: Herennius domum aduectus. Et in castris Romanis cū frustra multi conatus ad erumpendū capti essent, & iam omniū rerum inopia esset: uicti necessitate legatos mittunt, qui primum pacem peterent æquam: si pacem non impetrarēt: prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatū esse respondit: & quoniā ne uicti quidem, ac capti fortunam fateri scirent: inermes cum singulis uestimentis sub iugum missurū: alias cōditiones pacis æquas uictis, ac uictoribus fore, si agro Samnitium decederetur: coloniæ abducerentur. suis deinde legibus Romanū, ac Samnitium æquo fœdere uicturum. His conditionibus paratum se esse fœdus cū Coss. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se uetuit. Hæc cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est: tantaq̄ mœstitia incessit, ut non grauius accepturi uiderentur, si nuntiaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent: Tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorū uirtute atq̄ honoribus erat: patrem meum inquit Coss. sæpe audiui memorātem, se in capitolio unum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa, ualloq̄ ab ignauissimo ad opera, ac muniendū hoste clausi essent: & erumpere si nō sine periculo magno, tamen sine certa perniciē possent. Quod si, ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit, quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt: ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset: non mihi paterni animi indoles in consilio dandō deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq̄, uel in medios me mittere hostes paratus sum: sed hic patriam uideo: hic, quicquid Romanarum legionum est: quæ si pro se ipsis ad mortem ruere uolunt, quid habent quod morte sua seruent? tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua urbs incolitur, imò hercule produntur ea magis omnia deleta hoc exercitu: non seruantur, quis enim eā tuebitur? imbellis uidelicet, atque inermis multitudo? tam hercule, quam à Gallorum impetu defendit, an à Venj exercitum, Camillumq̄ ducem implorabunt? Hic omnis spes, opesq̄ sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, ut tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunque est indignitas: & pareatur necessitati: quam ne dii quidem superant. Ite Coss. redimite armis ciuitatem: quam auro maiores nostri redemerunt. Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere uictor agitaret: negare iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus, carimoniisq̄ alia solenni. Itaque non ut uulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax caudina, sed per sponsonem facta est, quid enim aut sponsonibus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur: ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriat? Sponsonerunt Coss. præfecti, legati, quæstores, tribuni militum: nominæque omnium, qui sponsonerunt extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium nō extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sexcenti equites imperati: qui capite luerent, si pacto non staretur, tempus inde statutū tradendis obsidibus, exercituq̄ inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris cōsulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerēt manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdus inde, quàm

uenissent, abituri, illis non ducem locorū, non exploratorem fuisse: belluarū modo cæcos in fo-
ueam missos, alij alios intueri: cōtemplari arma mox tradēda, & inermes futuras dextras, ob-
noxiaq; corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos iugū hostile, & ludibria uictoris,
& uultus superbos, & per armatos inermiū iter, inde fœdi agminis miserabilem uiam per so-
ciorum urbes: reditum in patriā, ac parentes: quò sæpe ipsi, maioresq; eorū triumphantes ue-
nissent. Se solos sine uulnere, sine ferro, sine acie uictos: sibi non stringere licuisse gladios, non
manum cum hoste cōferre: sibi nequicquā animos datos. Hæc frementibus hora fatalis igno-
minia aduenit, omnia tristiora experiundo factura, quàm quæ præceperant animis. Iam pri-
mum cum singulis uestimētis inermes extra uallum exire iussi: & primi traditi obsides, atq; in
custodiam abducti. Tum à Coss. abire lictores iussi: paludamentaq; detracta tantam inter
eos, qui paulo ante eos execrantes, dedendos, lacerandosq; censuerāt, miserationē fecit: ut suæ
quisq; conditionis oblitus ab illa deformatione tantæ maiestatis uelut à nefando spectaculo
auerteret oculos. Primi Coss. propè seminudi sub iugū missi: tum ut quisq; gradu proximus
erat, ita ignominia obiectus: tum deinceps singulæ legiones, circumstabāt armati hostes ex-
probrātes, eludentesq;: gladij etiā plerisq; intentati: uulnerati quidā, necatiq;: si uultus eorum
indignitate rerū acrior uictorē offendisset, ita traducti sub iugum, & (quod penè grauius erat)
per hostiū oculos, cū ex saltu euasissent: etsi uelut ab inferis extracti tum primū lucē aspicere
uisi sunt: tamē ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cū ante
noctem Capuam peruenire possent: incerti de fide sociorū, & quod pudor præpediebat, circa
uiam haud procul Capua omniū egena corpora humi prostrauerūt. Quod ubi est Capuam
nuntiatum: euicit misratio iusta sociorū superbiam ingenitā Campanis, confestim insignia
sua Coss. falces, lictores: arma, equos, uestimenta, cōmeatus militibus benigne mittunt: & ue-
nientibus Capuā cunctus senatus, populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus,
priuatisq; & publicis fungitur officijs: neq; illis sociorū comitas, uultusq; benigni, & alloquia
non modo sermonē elicere, sed ne ut oculos quidē attollerent, aut consolantes amicos contra
intuerentur, efficere poterant. adeo super mœrorem pudor quoq; effugere colloquia, & cœtus
hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua ut proficiscētes ad finem
Campanum prosequerentur, reuertissent: uocatiq; in curiam percunctātibus maioribus natu
multo sibi mœstiores, & abiectiores animi uisos referrēt: adeo silens, ac propè mutum agmen
incessisse: tacere indolem illā Romanā: ablatosq; cum armis animos: nō reddere salutem, nō
salutantibus dare responsum: nō hiscere quenq; præ metu potuisse: tanquā ferentibus adhuc
ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites uictoriā nō præclaram solum,
sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed, quod multo belliv-
cosius fuerit, Romanam uirtutem, ferociamq;. Cum hæc dicerentur, audirenturq;: & deplora-
tum penè Romanū nomen in consilio sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Qui
filius, clarus genere factisq;, tum etiam ætate uerēdus, longe aliter se habere rem dixisse: silen-
tium illud obstinatū, fixosq; in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem
intuendæ lucis, ingentē molem irarum ex alto animi cientis indicia esse: aut Romana se igno-
rare ingenia: aut silentium illud Samnitibus flebiles breui clamores, gemitusq; excitaturum:
caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus, quàm Romanis tristiorē memoriā fore. quippe
suos quenq; eorum animos habiturum, ubicunq; congressuri sint: saltus caudinos non ubiq;
Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat, obsessos primum audierunt: tristior
deinde ignominiosæ pacis, quàm periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis delectus habe-
ri cœptus erat: dimissus deinde auxiliorū apparatus, postq; deditionē tam fœde factam ac-
ceperunt: extemploq; sine ulla publica authoritate cōcessum in omnem formā luctus est. Ta-
bernæ circa forum clausæ: iustitiumq; in foro sua sponte cœptū, prius quàm indictum: lati cla-
ui, annuli aurei positi: penè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solum atq; autho-
ribus, sponsoribusq; pacis irasci: sed innoxios etiam milites odisse: & negare urbe, tectisue ac-
cipiendos. Quā concitationē animorū fregit aduentus exercitus, etiā iratis miserabilis, non
enim tanq; in patriā reuertentes ex insperato incolumes, sed captorū habitu, uultuq; ingressi
fero

fero in urbem ita se in suis quisque tectis abdiderunt, ut postero, atque insequentibus diebus nemo eorum forum, aut publicum aspicere uellet. Consules in priuato abditi nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatus consulto est ut dictatorem dicerent comitiorum causa: Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aelium Petum magistrum equitum, quibus uitio creatis suffecti, M. Aemilius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum, nec per eos comitia habitata: & quia tenebat populum omnium magistratum eius anni, res ad interregnum redijt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is Coss. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt: solennibusque sanctis perfectis, de pace caudina retulerunt. & Publius, penes quem fasces erant: die Spuri Posthumi inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo uultu, quo sub iugum missus erat, haud sum ignarus inquit Coss. ignominiae, non honoris causa me primum excitatum, iussumque dicere, non tantum senatorem, sed tantum reum tam infelicis belli, quam ignominiosae pacis. ego tamen, quando neque de noxia nostra, neque de poena retulistis: omissa defensione, quae non difficillima esset apud haud ignaros fortunarum humanarum, necessitatumque: sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragam: quae sententia testis erit mihi ne, an legionibus uestris pepercerim: cum me seu turpi, seu necessaria sponcione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, praeter quam corpora nostra, debentur Samnitibus. Deducamur per foeciales nudum, uinctumque: exoluamus religionem populum, si qua obligauimus: nequid diuini, aut humani obstet, quo minus iustum piisque de integro ineatur bellum. interea Coss. exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quam omnia iusta in ditionem nostram perfecta erunt. Vos dii immortales precor, quae solemus, si uobis non fuit cordi Sp. Posthumium, T. Veturium Coss. cum Samnitibus prospere bellum gerere: at uos satis habeatis uidisse nos sub iugum missos: uidisse sponcione infami obligatos: uidere nudos uinctosque hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes: nouos Coss. legionesque Romanas ita cum Samnite gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quae ubi dixit: tanta simul admiratio, miseratioque uiri incessit homines, ut modo uix crederent illum eundem esse Sp. Posthumium, qui author tam foedae pacis fuisset: modo miserarentur quod uir talis etiam praecipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptae pacis. cum omnes laudibus modo prosequentes uirum in sententiam eius pedibus irent: tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio tribunis plebis: qui neque exolui religionem populum aiebant ditione sua: nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo, quod spondendo pacem seruassent exercitum populi Romani, poenam ullam meritos esse: neque ad extremum cum sacrosancti essent, dedit hostibus, uiolariue posse. Tum Posthumius, interea dedit inquit profanos nos, quos salua religione potestis: deditis deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed, si me audiat, prius quam dedantur, hic in comitio uirgis caesos, hanc iam ut intercalatae poenae usuram habeant. Nam quod ditione nostra negant exolui religionem populum: id istos magis ne dedantur, quam quia ita res se habeat, dicere quis adeo iuris foecialium expertus est, qui ignoret? neque ego inficias eo patres conscripti, tam sponciones, quam foedera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sancti posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponcionem istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos uerba legitima deditum urbes nuncupare: deditum populum Romanum uos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto ditionem: quoniam de sponcione agitur. Quid tandem, si sponcidissetis urbem hanc relictum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis, atqui non indignitas rerum sponcioni uinculum leuat. Siquid est, in quo obligari populus possit: in omnibus potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert: Cos. an dictator, an praetor sponcidit, & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt: quibus non fuit satis Coss. spondere: sed legatos, quaestores,

quæstores, tribunos militum spondere coegerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiuerit quid
 ita sponderim: cum id nec cõsulis ius esset: nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbi
 trij: nec pro uobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudiũ patres conscripti huma
 nis consilijs gestũ est: dij immortales & uestris, & hostium imperatoribus mentẽ ademerunt:
 nec nos in bello satis cauimus: & illi male partam uictoriam male perdiderũt: dum uix locis,
 quibus uicerant, credunt: dum quacunq; cõditione arma uiris in arma natis auferre festinant.
 An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandũ accersunt: mitte
 re Romam legatos: cum senatu, cum populo de pace, ac fœdere agere: tridui iter expeditis
 erat, interea in inducijs res fuisset: donec ab Roma legati aut uictoriã illis certam, aut pacem
 afferrẽt. ea demum sponsio esset, quam populi iussu spondidissemus. sed neq; uos tulissetis:
 nec nos spondidissemus: nec fas fuit alium rerũ exitũ esse, quàm ut & illi uelut somnio latio
 re, q̃ quod mentes eorũ capere possent, ne quicquam eluderentur, & nostrũ exercitum eadem
 quæ impedierat fortuna, expediret: uanam uictoriã uanior irritam faceret pax: sponsio inter
 poneretur, quæ neminem præter sponsorẽ, obligaret. Quid enim uobiscum patres cõscripti:
 quid cum populo Romano actum est: quis uos appellare potest: quis se à uobis dicere de
 ceptum: hostis: an ciuis: hosti nihil spondidistis: ciuem neminẽ spondere pro uobis iassistis.
 nihil ergo uobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus
 nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrũ est: in
 id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hæc sæuiãt: in hæc ferrũ, in hæc iras
 acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: cõsulite utrum præsens deditio eorũ fieri possit: an in
 diem differatur: nos interim T. Veturĩ, uosq; cæteri uilia hæc capita luendæ sponsionis fera
 mus: & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum causa, tum
 author: nec cæteros solum, sed tribunos etiã plebis, ut se in senatus dicerent fore potestate. ma
 gistratu inde se extemplo abdicauerũt: traditiq; fœcialibus cũ cæteris Caudium ducẽdi. Hoc
 facto senatus cõsulto, lux quædã affulisse ciuitati uisa est: Posthumius in ore omniũ erat: eum
 laudibus ad cœlum ferebãt: deuotioni P. Decij cõsulis, alijs claris facinoribus æquabant: emer
 sisse ciuitatẽ ex obnoxia pace illius cõsilio, & opera: ipsum se cruciatibus, & hostium iræ offer
 re: piacula pro populo dare Romano, arma cuncti spectãt: & bellone unquam futurũ, ut con
 gredi armatis cũ Samnite liceat. In ciuitate ira, odioq; ardente delectus omniũ propẽ uolun
 tariosum fuit: rescriptæ ex eodẽ milite nouæ legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Pro
 gressi fœciales ubi ad portã uenere, uestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post ter
 gum uinciri. Cum apparitor uerecũdia maiestatis Posthumium laxè uinciret: quin tu inquit
 adducis lorum, ut iusta fiat deditio: Tum ubi in cœtũ Samnitũ, & ad tribunal Pontij uetum
 est: A. Cornelius Aruina fœcialis ita uerba fecit. Quandoquidẽ hisce homines iniussu populi
 Romani quiritium fœdus ictum iri sponderũt: atq; ob eam rem noxam nocuerũt: ob eam
 rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus: hosce homines uobis dedo. Hæc di
 centi fœciali Posthumius genu femur quanta maxime potuit ui, perculit: & clara uoce ait se
 Samnitẽ ciuem esse, illum legatũ: fœcialẽ à se contra ius gentium uiolatum: eo iustius bel
 lum gesturos. Tum Pontius, nec ego istam deditiõnẽ accipiam inquit: nec Samnites ratam
 habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes: aut omnia irrita facis: aut pacto stas:
 Samniti populo omnes, quos in potestate habuit: aut pro ijs pax debet. Sed quid ego te ap
 pello, qui te captum uictori cum qua potes fide restituis: populum Romanũ appello: quem
 si sponsionis ad furculas caudinas factæ pœnitet: restituat legiones intra saltũ, quo septæ fue
 runt, nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem
 tradiderunt: redeãt in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquium est uetum,
 habeant. tum bellum, & fortia consilia placeant: tunc sponsio, & pax repudietur. ea fortuna ijs
 locis, quam ante pacis mentionem habuimus: geramus bellum, nec populus Romanus cõsu
 lum sponsionẽ, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa defiet cur uicti
 pacto nõ stetis: obsidẽs Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. auro ciuitatẽ à Gallis redemi
 stis: inter accipiendum aurum cæsi sunt, pacem nobiscum pepigistis, ut legiones uobis captas
 restitueremus:

restitueremus: eam pacem irritam facitis: & semper aliquā fraudi speciem iuris imponitis. Nō probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas: pacem sibi habeat: legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cærimonijs dignū erat: ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes: ego pacē, quam hosti tibi remittendo pactus sum: non habeam: hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis: Ego uero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponcione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen: redeant, geratur bellum: quando Sp. Posthumius modo legatū fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitē ciuem Posthumium, nō ciuem Romanum esse: & à Samnite Romanum legatum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucē proferre: & uix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere: Ilictor, deme uincula Romanis: moratus sit nemo, quo minus ubi uisum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum omnia, quæ deinde uenerunt, non in animis solum, sed propè in oculis esse: & serò, ac nequicquam laudare senis Pontij utraq; consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ possessionē pace incerta mutasse: & beneficij, & maleficij occasione amissa, pugnaturus cum eis, quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere, uel amicos facere, adeoq; nullodum certamine inclinatū uiribus post caudinā pacem animi mutauerāt, ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro uictoria certa haberent: Samnites simul rebellasse, & uicisse crederent Romanum.

Inter hæc Satricani ad Samnites defecerant: & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est, timor inde mutus utrosq; usq; ad lucem quietos tenuit: lux pugnae initiū fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris, & focis dimicabatur: & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo: tamen Fregellani, sustinuerūt. Fraus deinde rem inclinauit: quod uocē audiri præconis passi sunt incolumem abiturum, qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos: & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portā erupit: tutiorq; eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor: quos circumdatos igni, nequicquam deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. Coss. inter se partiti prouincias. Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit: ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos: quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur: satis audebant: optimum uisum est cōmittere rem fortunæ: & transigere cum Publio certamen. itaq; in aciem copias ducunt, aduersus quos Publius Cos. cum dimicaturus esset: prius alloquendos milites ratus concionem aduocari iussit. cæterū sicut ingenti alacritate ad prætorium concursus est: ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuiq; animus memor ignominia adhortator aderat. Vadūt igitur in prælium urgentes signiferos: & ne mora in cōcursu pilis emittēdis, stringendisq; inde gladijs esset: pila uelut dato ad id signo abijciunt: strictisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriae artis ordinibus, aut subsidijs locandis fuit: omnia ira militaris propè uesano ordine egit. Itaq; nō fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam hostium aciem tulerat: & in castra pertulit, ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cædis factum: prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio Cos. locis maritimis peruenerat Arpos per omnia pacata Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo populi Romani. nam Samnites ea tempestate in montibus uicacim habitantes, campestris & maritima loca cōtemptu cultorū molliore, atq; ut euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani, atq; agrestes depopulabatur. quæ regio si fida Sānitibus fuisset: aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset: aut interiecta inter Romā & Arpos penuria rerū omniū, exclusos à com meatibus

com meatibus absumpisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidētes, obsessosque inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabatur: ceterum adeo exigue, ut militi occupato stationibus, uigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum uerberet: interdū occursum hostium cogere abiectione ab equo frumento pugnare, & obsessis prius quam alter Cons. uictore exercitu aduenit: & comēatus ex montibus Samnitium inuecti erant: & auxilia intro missa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit: qui obsidione delegata in curam collegae, uacuis per agros cuncta infesta comēatibus hostium fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos: coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant: undique contractis uiribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utrisque se ad praesidium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus, Romanisque: ut bellum omittent: per utros stetit quo minus discederetur ab armis: aduersus eos se pro alteris pugnaturus. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega se comunicaturum respondit: accitoque eo cum tempus omne in apparatu consumpisset: collocutus de re haud dubia, signum pugnae proposuit. Agentibus diuina humanaque, quae assolent cum acie dimicandum est: consulibus Tarentini legati occurfare, responsum expectantes: quibus Papyrius ait, Auspicia secunda esse Tarentini pullarius nuntiat: litatum praeterea est egregie, auctoribus deus, ut uidetis, ad rem agendam proficiscimur. Signum inde ferri iussit: & copias eduxit, uanissimam increpans gentem: quae suarum impotens rerum praedomesticis seditionibus discordisque, alijs modum pacis ac belli facere aequum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent: quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent: cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent: uociferari se in autoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra uallum arma ferre: deceptos potius quodcumque casus ferat, passuros: quam ut spreuisse pacis auctores Tarentinos uideantur. Accipere se omen consules aiunt: & eam precari mentem hostibus, ut ne uallum quidem defendant, ipsi inter se partitis copijs succedunt hostium munimentis: & simul undique adorti, cum pars fossas explerent, pars uellerent uallum, atque in fossas prouerent: nec uirtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimulare animos: castra inuasere, & pro se quisque, non haec furcas, nec Caudiū, nec saltus inuios esse: ubi errorem fraus superbe uicisset: sed Romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossae arcerent, memorantes, caedunt pariter resistentes suosque, inermes atque armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque, nec ullum superfuisset animal: nisi consules receptui signum dedissent: auidosque caedis militum e castris hostium imperio, ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpolatam dulcedinem irae confestim oratio habita est: ut doceretur miles minime cuiquam militum consules odio cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse: nisi respectus equitum sexcentorum, qui Luceriae obsides tenerentur: praepedisset animos, ne desperata uenia hostes caecos in supplicia eorum ageret, perdere prius, quam perire, optantes. Laudare ea milites: laetarique obuiam itum irae suae esse: fateri omnia patienda prius, quam perderetur salus tot principum Romanae iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum: omnibusque copijs Luceriam premerent: an altero exercitu, & duce Appuli circa, gens dubiae ad id uoluntatis, tentarentur. Publius consul ad peragrandum profectus Appuliam, aliquot expeditione una populos aut ui subegit: aut conditionibus in societate accepit. Papyrio quoque, qui obsessor Luceriae restiterat: breui ad spem euentus respondit, nam incessis omnibus uis, per quas comēatus ex Samnio subuehebatur: fame domiti Samnites qui Luceriae in praesidio erant: legatos misere ad consulem Romanum: ut receptis equitibus, qui causa belli essent: abisteret obsidione. His Papyrius ita respondit, Deuisse eos Pontium Herennij filium, quo auctore Romanos sub iugum misissent: consulere quid uictis patiendum censeret, ceterum, quoniam ab hostibus in se aequa statui, quam in se ipsi ferre maluerint: nuntiare Luceriam iussit: arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra moenia relinqueret: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurum: ulciscendam illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum, septem millia militum sub iugum missa: praedaeque ingens Luceriae capta,

receptis

receptis omnibus signis, armisque, quæ ad Caudium amiserant: & quod omnia superabat gaudia: equitibus recuperatis: quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi Romani est, siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herenij filius, Samnitium imperator, ut expiaret consulum ignominiam: sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscuro esse de hostium duce dedito, missoque sub iugum, id magis mirabile est ambigi: Lucius ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriae gesserit: ultorque unicus romanæ ignominia hæud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an consulis Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor ne Papyrius proximis comitijs cum Q. Amylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriae continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus: & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. Amylius cum Ferentanis uno secundo prælio debellauit: urbemque ipsam, quò se fusa cõtulerat acies: obsidibus imperatis in deditiõnem accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post caudinam cladem ad Samnites deferant: præsidiumque eorum in urbem acceperant: rem gessit, nam cum ad mœnia Satricæ admotus esset exercitus: legatisque missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea uoce, quam armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaque subinde cum exequeretur quarendo à consule legati, quoniam se pacto paucos, & infirmos crederet præsidio tam ualido, & armato uim allaturos: ab ipsidem consilium petere iussi, quibus authoribus præsidium in urbem accepissent: discedunt: ægreque impetrato ut de ea re consuli senatum, responsaque ad se referri sine-ret: ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: una cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera fidelium ciuium, certatim ab utrisque tamen est: ut ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erant ad obsidionem tolerandam: excursurum proxima nocte esset: nuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamque per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret, altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat: eadem nocte portam etiam consulibus aperuerunt, ita duplici proditiõne & præsidium Samnitium, infestis circa uiam syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentoque unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate consulis erant, qui quaestione habita, quorum opera defectio esset facta: quos fontes cõperit: uirgis cæsos securi percussit: præsidioque ualido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque sub iugum missos, authores sunt, & fuit uir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solùm uigore, sed etiam corporis uiribus excellens, præcipua pedum pernecitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu uirium uir, seu exercitatione multa, cibi uinique eundem capacissimum: nec cum ullo asperiores, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset: fuisse militiam pediti pariter, equitumque, equites etiam aliquando ausos ab eo petere: ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris, quibus ille, ne nihil remissum dicatis: remitto, inquit, ne utique dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis, & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciuesque. Prænestinus prætor per timorẽ segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum uocari iussisset: licetorem expedire securim iussit, ad quam uocem exanimi stante Prænestino, agendum licetorem, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantijs: perfusumque ultimi supplicij metu, multa dicta dimisit.

Haud dubie illa ætate, qua nulla uirtutum feracior fuit: nemo unus erat uir, quo magis innixa res Romana staret, quin eum parem destinant animis magno Alexandro ducem: si arma Asia perdomita in Europam uertisset. Nihil minus quaesitum à principio huius operis uideri potest: quam, ut plus iusto ab rerum ordine declinare: uarietatibusque distinguendo opere, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiem animo meo quaererem: tamen tanti re-

gis, ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus uoluit animum, eas euocat in medium: ut quætere libeat: quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum: futurus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur, militum copia, & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana, maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti, & uersa, sicut ab alijs regibus gentibusq̃, ita ab hoc quoq̃ facile præstant inuictum Romanum imperium. Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis: haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum. sed clariorem eum tamen facit: quod unus fuit: quod adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros, ducesq̃ omittam: magna exempla casuum humanorum: Cyrum, quem maxime Græci laudibus celebrant: quid nisi longa uita, sicut Magnum modo Pompeium, uertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos: nec omnes omnium ætatum: sed ipsos eos, cum quibus consulibus, aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Martium Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Curforem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingentes sequuntur uiri: si Punicum Romano præuertisset bellum: seniorq̃ in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ in Alexandro erat, animi, ingenijq̃: tum disciplina militaris iam inde ab initijs urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modū uenerat. Ita reges gesserant bella: ita deinceps exactores regum Iunij, Valerijq̃: ita deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus: quem iuuenes duo, quibus cum Alexandro dimicandum erat: senem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoq̃ haud minus clarum eum faciunt) cessisset uidelicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quàm duces: cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes: cessisset Papyrius Curfor illo corporis robore, illo animi: uictus esset consilijs iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille: quem qui ex regibus constare dixit: unus ueram speciem Romani senatus cepit. Id uero erat periculum: ne solertius, quàm quiuis unus ex ijs, quos nominaui: castris locum caperet: comiteatus expediret: ab insidijs præcaueret: tēpus pugnae eligeret: aciem instrueret, subsidijs firmaret. non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum, ac spadonū agmen trahentem inter purpuram atq̃ aurum eneruatum fortunæ suæ apparatus, prædam uerius, quàm hostem, nihil aliud, quàm bene ausus uana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiae, quàm Indiae, per quam temulento agmine comessabundus incessit: uisus illi habitus esset: saltus Apuliae, ac montes Lucanos cernenti, & uestigia recentia domesticæ cladis: ubi auunculus eius nuper, Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus: quarum nemo intolerantior fuit, qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq̃ (ut ita dicam) ingenij, quod sibi uictor induerat: spectetur: Dario magis similis, quàm Alexandro in Italiam uenisset: & exercitum Macedoniae oblitum, degenerantemq̃ iam in Persarum mores adduxisset. Referte in tanto rege piget superbam mutationem uestis: & desyderatas humi iacentium auidulationes, etiam uictis graues, nedum Macedonibus uictoribus: & foeda supplicia: & interuinum & epulas cædes amicorum: & uanitatem ementiendæ stirpis. Quid, si uini amor in dies fieret acrior: quid, si trux, ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nulla ne hæc damna imperatorij uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat: quod leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq̃ contra nomen Romanum gloriæ fauent: dicitare solent: ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse: sustinere non potuerit populus Romanus: & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonia armis, cernente tum maxime propè fumantes Thebarū ruinas, concionari libere ausi sint homines: (id, quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit. Quātalibet magnitudo hominis concipiatur animo: unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus etsi nullo bello, multis tamen prælijs uictus sit: Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se, hominis res gestas,

gestas, & eius iuuenis cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre, mireremur, si, cum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni: plus in tam longo spatio, quam in ætate XIII annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis cum homine, & duce cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem: quibus nunquam aduersa fortuna pugnae fuit: paginas in annalibus magistratum, fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumque: quorum nec uirtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum peenituit. Et quo sint mirabiliores, quam Alexander, aut quisquam alius rex: denos, uicenosque dies quidam distaturam, nemo plus, quam annum consulatum gessit, ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento, aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At Hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducebus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam eo plus periculi subisset: quod Macedones unum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro uel gloria, uel rerum magnitudine pares: quorum suo quisque fato sine publico discrimine uiueret, morereturque. Restat ut copiarum copijs cõparentur uel numero, uel militum genere, uel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum, Itaque in omni defectione fortiorum Latini nominis urbano propere delectu decem scribebantur legiones, quaterni, quinique exercitus sæpe per eos annos, in Hetruria, in Umbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Aëquis, & omni Campania, & parte Umbriae, Hetruriæque, & Picentibus, & Maris, Pelignisque, ac Vestinis, atque Apulis, adiunctaque omni ora Græcorum inferi maris à Thurij Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Hostia tenus Samnites, aut socios ualidos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum, hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasque si adiunxisset gentes: impedimentum maius, quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissaque illis: Romano scutum, maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo, quam hasta uehementius ictu, missuque telum. statarius uterque miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis unius generis: Romana acies distinctior ex pluribus partibus constans: facilis partienti quacunque opus esset, facilius iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio uictus Alexander, bello uictus esset: Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt: quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiam si prima prospere euenissent: Persas, & Indos, & imbellem Asiam quæsisset: & cum sceminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero uulnere ictum dixisse ferunt: sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuvene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & uiginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recorder: uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum, & forsitan cum & fœderibus uetustis iuncta res Punica Romana esset: & timor par aduersus communem hostem duas potentissimas armis, uirisque urbes armaret: simul Punico, Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum, Philippum, & Persen, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo, absque inuidia uerbo: & ciuilia bella sileant, nunquam ab equite hoste, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis utique, nunquam iniquis locis laborauimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, auia com meatibus loca, grauis armis miles timere potest, mille acies grauiore, quam Macedonum, atque Alexandri, auertit, auertetque: modo sit perpetuus huius, qua uiuimus, pacis amor, & ciuilis cura concordia. M. Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox consu-

les facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de foedere renouando legati cum senatum humi strati mouissent: reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces: itaque de foedere negatum: induciae biennij, cum per aliquot dies fatigassent singulos: precibus impetratae. Et ex Apulia Theanenses, Canusiniq; populationibus fessi, obsidibus L. Plautio consuli datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum praefecti Capuae creati coepti, legibus ab L. Furio praetore datis: cum utrunq; ipsi pro remedio agris rebus discordia intestina petissent. Et duae Romae additae tribus: Ventina, ac Falerina. Inclinatissimae in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad novos consules C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylum Barbulam foedus petitum uenerunt. pacis per omnem Apuliam praestandae populo Romano auctores, id audacter spondendo, impetrauerunt: ut foedus daretur: neq; ut aequo tamen foedere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoq; ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemilij consulis Nerulum ui captum. Et postquam res Capuae stabilitas Romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoq;, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniae patroni. nec arma modo, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemilius Barbula consules exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, caeterum dictatori L. Aemilio legiones tradiderunt. Is cum L. Fulvio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Sanis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraq; spe alieni magis auxilij, quam uiribus freta suis, iusto mox praelio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat: tamen utrinq; tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra moenia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit. Fusi in castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculae tuendae, Plisiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent: circumsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum, consules noui, sicut superiores Romae manserunt: Fabius ad accipiendum ab Aemilio exercitum ad Satriculam cum supplemento uenit. neque enim Samnites ad Plisiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem, quo ante, loco posuerunt: lacescentesq; praelio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium uersus, id bellum tanti ducere, quod urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis: nequa in castra uis fieret. eo ferocius adequitare Samnites uallo, neq; otium pati. & cum iam propere in portis castrorum esset hostis: nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemilius Caeritanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes: ut insignis utrinq; clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator aegre patiens, quod tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugatiq; orando hortandoq; equites praelium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum: ut uno ictu exanimem equo praecipitaret: nec, ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam iritata est multitudo omnis. Qui circa erant: in Aemilium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratriq; praecipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mceroris, atq; irae trucidauit: nec multum absuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas: Samnites potirentur. sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre praelium iniit: quo haud dubie superat Romanus: recuperatumq; Aemilij corpus mista cum dolore laetitia uictores in castra referunt. Samnites ducem amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi re-

di rebantur: ad Plistiaē obsidionem redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanus per de-
 ditionem, Plistia per uim Samnis potitur. Mutata inde belli fedes est: ad Soram è Samnio,
 Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum.
 Quò cum prior Romanus exercitus ad ulciscendam ciuium necem, recuperandamq; coloni-
 am magnis itineribus peruenisset: sparsi per uias speculatores sequi legiones Samnitium, nec
 iam procul abesse cum alijs super alios nuntiarent: obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti
 praelio dimicatum est, non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores
 ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea
 cecidisse Q. Aulium magistrum equitum, Suffectus in locum Aulij C. Fabius magister equi-
 tum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuntios consulto dictatore ubi
 subsisteret, quò ue tempore, & qua ex parte hostem aggredere: substitit occultus ad omnia
 satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos in-
 tra uallum, obsessi magis quàm obsidentis modo: signum repente pugnae proposuit. & effica-
 cius ratus ad accendēdos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso cuiquam
 relictam spem: de magistro equitum, nouoq; exercitu militem cælauit: & tanquam nulla, nisi
 in eruptione spes esset, Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefere-
 mus, uiam nullam habemus: statua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infe-
 sta, nam & circa omnia defecerunt, unde subuehi cōmeatus poterant: & si homines iuuare ue-
 lint, iniqua loca sunt. Ita q; non frustrabor ego uos castra hic relinquendo: in qua infecta ui-
 ctoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse de-
 bent. castra habeant, repetantq; quibus opera est trahere bellum: nos omnium rerum respe-
 ctum, præterquàm uictoriae nobis abscindamus. ferte signa in hostem: ubi extra uallū agmen
 excefferit, castra quibus imperatum est, incēdant. damna nostra milites omnium circa, qui de-
 fecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index
 erat: milites accensi uadunt in hostem: & respectus ipse ardētium castrorum, quanquam pro-
 ximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus: haud paruum fuit iritamentum.
 Ita q; uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquàm ar-
 dentia procul uidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit.
 ita circumuenti Samnites quā potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in
 unum metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio caesa, castra hostium capta
 direptaq; quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudqua-
 quam tam uictoria lætum, quàm quod præter exiguam deformatam incendio partem cæte-
 ra contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum: nouiq; consules M. Petilius, C. Sulpi-
 tius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ueterum militum dimissa, nouisq;
 cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem urbis situm nec op-
 pugnandi satis certa ratio iniretur: & aut tempore longinqua, aut præceps periculo uictoria
 esset: Soranus transfuga clam ex oppido profectus cum ad uigiles Romanos penetrasset, du-
 ci se extemplo ad cōsules iubet: deductusq; traditurum urbem promittit. uisus inde, cum quo-
 nammodo id præstaturus esset percunctantes doceret, haud uana afferre, perpulit propè ad-
 iuncta moenibus Romana castra ut sex millia ab oppido remouerentur. fore ut minus inten-
 tæ in custodiam urbis diurnæ stationes, ac nocturnæ uigiliae essent. ipse insequenti nocte sub
 oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua,
 ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum missilibus telis eò collatis.
 ad hæc saxa erant, & temere iacentia (ut fit) in aspretis: & de industria etiam, quo locus tutior
 esset, ab oppidanis congesta. ubi cum constituisset Romanos: semitamq; angustam, & ardu-
 am erectam ex oppido in arcem ostēdisset: hoc quidem ascensu, inquit, uel tres armati quamli-
 bet multitudinē arcuerint: uos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumq;
 fortissimi uiri estis: & locus pro uobis, & nox erit: quæ omnia ex incerto maiora territis osten-
 tat. ego iam terrore omnia implebo: uos arcē intenti tenete. decurrit inde quanto maxime po-
 terat cum tumultu, ad arma, & pro uestram fidem ciues, clamitans: arx ab hostibus capta est:

defendite: ite. hæc incedens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauore plures per urbem fecerunt. Trepidum magistratus missis ad arcein exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit: & concursantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat: cum consules prima luce aduenerent: & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde, ac fuga fecerat, in deditiõem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colonorum cædis, & defectionis authores: uinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolument præsidio imposito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant: uirgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maxime intererat: tutam ubiq; quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. Consules ab Sora profecti, in agros, atq; urbes Aufonum bellum intulerunt. mota namq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatū esset: fuerant: coniurationesq; circa Campaniam passim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit, quin Romam quoq; & ad principum quosdam inquirendos uentum est. cæterum Aufonum gens proditiõne urbium, sicut Sora, in potestatem uenit. Aufona, & Minturnæ, & Vestina, ut bes erant: ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditiõnem urbium suarum coniurati ad consules ueniunt. docent: suos iam pridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatū audierunt: pro uictis Romanos habuisse: iuuentute, & armis Samnites iuuisse: fugatis inde Samnitibus incerta pace agere: nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellū: & obstinatos claudere, si exercitus admoueat. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His authoribus mota propius castra: missiq; eodẽ tempore circa tria oppida milites: partim armati: qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: partim togati, tectis ueste gladijs: qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. ab ijs simul custodes trucidari cepti: simul datum signū armatis, ut ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ: triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus: nullus modus cædibus fuit: deletaq; Aufonum gens uix certo defectionis crimine: perinde, ac si internecino bello certasset. Eodẽ anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur: Lucerini, ac Samnites ad internicionẽ cæsi. eoq; ira processit: ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus: multi delendam urbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos esset: longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat: uicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodẽ anno, cum omnia infida Romanis essent: Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ, de quibus cum ad senatum relatum esset: haudquaquam neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Menenius dictus. is M. Follium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore, seu conscientia eius, Calpurnius, Obuium, Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarẽtur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita iudicio subtraxit. Deinde ut quæstioni Campanæ materia decessit: uersa Romam interpretando res. non nominatim, qui Capuæ, sed in uniuersum, qui usquam coissent, coniurassent uel aduersus Romanū populum: quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorū causa factas, aduersus rempub. esse. latiorq; & re, & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantisq; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. inde nobilitas, nec in modo, in quos crimen intēdebatur: sed uniuersi simul negare nobilium id crimen esse: quibus, si nulla obstetur fraude: pateat uia ad honorem: sed hominū uorum. ipsos adeo dictatorem, magistrumq; equitum reos magis, quàm quæstores idoneos eius criminis esse: intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enim uero Menenius iam famæ magis, q̄ imperij memor, progressus in cõcionem ita uerba fecit. Et si omnes anteactæ

anteactæ uitæ uos cōscios habeo Quirites: & hic ipse honos delatus ad me testis est innocentiae meæ. neq; enim, quod sæpe alias, quia ita tempora postulabant reipublicæ: qui bello clarissimus esset: sed qui maxime procul ab his concionibus uitam egisset: dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa uos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annissi sunt: deinde postquam ad id parum potentes erant: ne causam dicerent: in præsidia aduersariorum, appellationem, & tribunitium auxilium patrij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarent, uisa) in nos irruerunt: & priuatis dictatorem poscere reum uerecundiæ non fuit: ut omnes dii, hominesq; sciant ab illis, etiam quæ non possint, tentari, ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me ab dico. Vos quaeso consules, si uobis datum ab senatu negotium fuerit: in me primum, & hunc M. Follium quæstiones exercetis: ut appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse.

Abdicat inde se dictatura: & post eum cōfestim Follius magisterio equitum: primiq; apud consules (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiam Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloq; gestas, ceterum inuisus nobilitati, dixit causam: absolutusq; est. Nec diutius (ut fit) quàm dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cæpit ad uiliora capita: donec factionibus, coitionibusq; aduersus quas comparata erat: oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam cōiuratum erat: Samnites in Apuliam uersos rursus ad Caudium reuocauit: ut inde ex propinquo, si qui motus occasione aperirent: Capuam Romanis eriperent. Eò cōsules cum ualido exercitu uenerunt, & primo circa saltus, cum utrinq; ad hostem iniqua uia esset: cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, campanos campos agmen dimittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs equitum sæpius, quàm peditum utrinq; periculum factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum: pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi quotidie paruis damnis, & senescere dilatione belli uires suæ uidebantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat intentiores esse ad respectum castrorum: nequa eò uis fieret, cum ad prælium starent: aciem peditum tantam fore. Consules, Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeûdos hostes, aut ne ipsi circūuenirentur, constiterant: latius patefacta stetit. sinistris, præterquam quod confertiores steterant: repentino consilio Petilij consulis additæ uires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus reseruabantur: in primam aciem extemplo emisit: uniuersisq; hostem primo impetu uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitiū, eques in pugnam succedit. in hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum, atq; equitum confundit: donec uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conferentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriam cernēs, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris: dissimilē ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos: uictorem hostem signa in percussos inferentem. cæterū omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis reffectus militum est animus: & maius, q̄ pro numero, auxilium aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria audita, mox uisa etiam, prælium restituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: & omisso certamine cædi, capi q; Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc urbi Beneuētum nomen est: perfugerunt. Ad triginta millia caesa, aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Consules, egregia uictoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibiq; hyberna egerunt: donec ab nouis cōsulibus L. Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum, exercitū accepit. Is, cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam: omisso Bouiano ad Fregellas pergit, unde post nocturnam Samni-

tium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; ualido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. eò se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolani agrestes contulerant. Dictator urbis situ circumsperto, quo apertior aditus ad mœnia esset: omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circumiecta muris incendit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio consule (nam utrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad consulem trahunt: adijciunt Atinam, & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta clauis figendi causa dictatorem dictum. Sueffa, & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Sueffa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu litoris sui incoluerunt. Minturnæ, & Cassinum ut deducerentur coloniæ, senatus consultum factum est. triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes consules M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis: Hetrusci belli fama exorta est, nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiora essent, tum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauius æger Romæ restiterat: authore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat: omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit: summa industria parat: nec tantis apparatus elatus de inferendo bello agitatur, quieturus haud dubie: nisi ultro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando, cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere, neutri finibus egressi.

Et censura clara eo anno Ap. Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posterum nomen Appij: quod & uiam muniuit: & aquam in urbem duxit: eaq; unus perfecit: quia ob infamem, atq; inuidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat: seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictum mirabile: & quod dimouendis statu suo sacris religionem afferre facile posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent: puberes ad triginta: omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interisse: sed censorem etiam Appium memori deum ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; consules, qui eum annum secuti sunt: C. Iunius Bubulcus tertium, & Q. Amylius Barbula iterum, initio anni questu apud populum deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti, prauiq; discrimine ad gratiam, ac libidinem facta esset: obseruatuos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores, Ap. Claudium, & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari ccepta per populum: utraq; pertinentia ad rem militarem: unum: ut tribuni militum senidemi in quatuor legiones à populo crearentur: quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum, & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem tribuni plebei L. Atilius, C. Martius, alterum: ut duumuiros nauales classis ordinandæ, reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius tribunus plebis. Eiusdem anni rem dictu paruam præterire: ni ad religionem esset uisa pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis uesci: quod traditum antiquitus erat: ægre passi, Tybur uno agmine abierunt: adeo, ut nemo in urbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatui: legatosq; Tybur miserunt: ut darent operam ut hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt ut reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos agrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant: & uino, cuius auidum fermè genus est: oneratos sopiunt: atq; ita in plaustra somno uictos conijciunt: ac Romam deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc cõcurfus populi factus: impetratoq; ut manerent: datum, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem uagarentur, restituerentur.

restitutumque in æde uescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Junio Samnites, Æmylio nouum bellum Hetruria sorte euenit. In Samnio Cluuiani præsidium Romanum, quia nequiuerat ui capi: obsessum fame in deditioem acceperant: Samnites uerberibus scædam in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, ui cepit: atque omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus, caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longeditissimum, atque opulentissimum armis, uirisque. Ibi, quia haud tantum irarum erat: spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaque sæuitum in hostes est: prædæ plus penè, quam ex omni Samnio unquam egestum: benigneque omnis militi concessa. & postquam præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ: ut insidijs quæreretur locus: si qua licentia populatio effusus exercitus excipi, ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars forte, pars consilio oblatis congruentia ad consulem afferentes, quæ & uera erant: pecoris uim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt: ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrasse Romanos uidit saltum: repente adortus cum clamore, ac tumultu inuadit. & primo noua res trepidationem fecit: dum arma capiunt: sarcinas congerunt in medium. deinde, postquam ut quisque liberauerat se onere, aptaueratque armis: ad signa undique coibant: & notis ordinibus in ueteri disciplina militiæ iam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipitem maxime pugnam aduectus, desilit ex equo: & Iouem, Martemque, atque alios testatur deos: se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deuenisse: neque in se aliud, quam nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse, ab eo se dedecore nullam rem aliam, quam uirtutem militum uindicturam, conuiterentur modo uno animo inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco, non armis fretum. Sed quem esse iam uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum: Fregellana arx, Soranaque, & ubicunque iniquo successum erat loco: memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduersus imminentem hostium aciem, ibi paululum laboris fuit: dum in aduersum diuum erigitur agmen. cæterum, postquam prima signa planiciem summam ceperunt: sensitque acies æquo se iam institisse loco: uersus ex templo est terror in insidiatores: easdemque latebras, quibus se pauloante texerant: palati, atque inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsitâ ipsos tum sua fraude impediabant. itaque ergo per paucis effugium patuit. Cæsa ad uiginti millia hominum: uictorque Romanus ad oblatam ultro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio: iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant: ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat: ingens orsi bellum. Eò alter consul Æmylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit. aduenientibus Romanis Sutriini comitatus benigne in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primum, consultando maturarent, traherent ne bellum, traduxerunt: postero die, ubi celeriora, quam tutiora consilia magis placuere ducibus: sole orto signum pugnae propositum est: armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est: extemplo tesseram dari iubet: ut prandeat miles: firmatisque cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. consul ubi armatos, paratosque uidit: signa extra uallum proferri iussit: & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti utrinque steterunt, expectantes ut ab aduersarijs clamor, & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit: quam telum hinc, aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur: clamor ab Hetruscis oritur, concinuntque tubæ: & signa inferuntur. Nec segnus Romanis pugna inicitur. concurrunt infensis animis, numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quenque absomit. nec prius inclinata res est: quam secunda acies Romana ad prima signa, fessis integri successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs sulca prima acies fuit: ante signa, circaque omnes ceciderunt, nullo unquam prælio fugæ minus,

minus, nec plus cædis fuisset: ni obstinatos mori Thuscos nox texisset: ita, ut uictores prius quam uicti pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroq; in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat: subsidia rursus modo relictis: uix quod satis esset ad castrorû præsidium: & apud Romanos tantum uulnerum fuit: ut plures post prælium sauci decesserint, quam ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni consul bellum ad Sutrium excepit, collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis uenit. Per multi iam anni erant: cum inter patricios magistratus, tribunosq; nulla ceteramina fuerant: cum ex ea familia, quæ uelut fatalis tum tribunis, ac plebi erat: certamen oritur. App. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Æmylia lege finitum censuræ spatium temporis erat: cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla ui compelli ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis: qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis, quam iustam, nec in uulgus, quam optimo cuiq; gratiorem. Is, cum identidem legem Æmyliam recitaret: authoremq; eius Mamercum Æmylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennale ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coegisset spatium: die agendum, inquit, Ap. Claudii, quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo C. Furius, & M. Geganius censes fuerunt: censor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam, nam etsi tenuerit lex Æmylia eos censes, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censes creatos eam legem populus iussisset: quodq; postremum iussisset, id ius, ratumq; esset: non tamen aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censes essent: teneri ea lege potuisse. Hæc sine ullius assensu cauillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, priuatus fasces, & imperium obtinuit: nec ante continuo abstitit magistratu: quam obruerent eum male parta, male gesta, male retenta imperia: hæc est eadem familia Quirites: cuius ui, atq; iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis. hæc: aduersus quam tribunicium auxilium uobis cõparastis. hæc: propter quam duo exercitus Auentinum infedistis. hæc, quæ scænebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnauit. hæc cõnubia patrum, & plebis interrupit. hæc plebi ad curules magistratus iter obsepfit. hoc est nomen multo, quam Tarquiniorum, infestius uestræ libertati. Ita ne tandem Ap. Claudii, cum centesimus iam annus sit ab Mamercum Æmylio dictatore: tot censes fuerint nobilissimi, fortissimiq; uiri: nemo eorum duodecim tabulas legit: nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset: sciuit? immo uero omnes sciuerunt: ideo Æmyliæ potius legi parauerunt, quam illi antiquæ, qua primum censes creati erant: quia hanc postremum iusserat populus: & quia, ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi: non teneri Æmylia lege populum? an populum teneri: te unum extra legem esse? Tenuit Æmylia lex uiolentos illos censes, C. Furium, & M. Geganium, qui quid iste magistratus in republica male facere posset: indicauerunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum Æmylium principem ætatis suæ belli domiq; ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes censes intra centum annorum spatium. tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspicijs, eodem iure creatum. An hunc non ut qui optimo iure censor creatus esset: populus creauit? tu unus eximius es: in quo hoc præcipuum, ac singulare ualeat? quem tu regem sacrificiorum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet, quem semestri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem clauis figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quam isti stolidos, ac socordes uideri creditis eos: qui intra uicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt: aut qui uitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Menenius dictator, quia, cum quæstiones seuerius, quam quibusdam potentibus tutum erat, exerceret: conuictio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est: ut priuatus obuiam iret ceteri

mini, dictatūta se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima, & superbissima: nō die, non hora citius, quān necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tempus: satis est aut diem, aut mensem censuræ adijcere. Triēnium, inquit, & sex menses ultra quān licet æmylia lege, censuram geram: & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis: quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est, pœnitet enim, quod antiquissimum solenne, & solum ab ipso, cui fit, institutum deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruatorum ministeriū religiosus censor deduxisti: gens antiquior originibus urbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te, ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi uniuersam rempublicam eo nefario obstrinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est: quo demortuo collega C. Iulio censore L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. & quanto modestior illius cupiditas fuit, quān tua Appi: nec solus, nec ultra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit, tamen neminem inuenit: qui se postea authorem sequeretur. omnes deinceps censes post mortem collegæ se magistratu abdicauerunt. Te nec, quod dies exijt censuræ: nec quod collega magistratu abiit: nec lex, nec pudor coercet: uirtutem in superbia, audaciam in contemptu deorum, hominumq; ponis. Ego te Appi Claudii pro istius magistratus maiestate ac uerecundia, quem gessisti: non modo manu uiolatum, sed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatum uellem: sed & hæc, quæ adhuc egit: peruicacia tua, & superbia coegit me loqui: & nisi Æmyliæ legi parueris: in uincula duci iubebo: nec, cum ira comparatum à maioribus sit: ut comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creari non possis: solum censuram gerere patiar. Hæc, taliaq; cum dixisset: prehendi censorem, & in uincula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur: iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq; munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum ostenderet subiecta late planicies: consul, ut loco paucitatem suorum adiuuaret: deflectit paululum in cliuos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium, præterquān multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prælium ineunt adeo raptim, & auide: ut abiectis missilibus, quo celerius manus confererent: stringerent gladios uadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat: ingerere. igitur scuta, galeæq; ictæ cum etiam quos non uulnerauerant, turbarent: neq; subire erat facile ad propiorem pugnam: neq; missilia habebant, quibus eminens rem gererent: stantes, & expositos ad ictus cum iam satis nihil tegeret: quosdam etiam pedem referentes, fluctuantesq; & instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladijs hastati, & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetrusci: uersisq; signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi cum se fugientibus obtulissent: omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac uexato uulneribus in syluam Ciminiam penetrant. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cceptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia, atque horrenda, quān nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quisquam præter ducem ipsum audebat. alijs omnibus cladis caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs qui aderant, consul fratrem M. Fabium, Cæsonem aliq; C. Claudium quidam, matre eadem qua consulem genitum, tradunt speculatum se iturum professum: breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguamq; Hetruscam probe nouerat. Habeo authores: uulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est uero: præcipuum aliquid fuisse in eo: qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. seruus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus unâ, eoq; haud ignarus lin-

guæ eiusdem, nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summam regionis, quæ intranda erat: naturam, ac nomina principum in populis acceperunt: nequa inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. iere pastorali habitu agrestibus telis, gæsisq; binis armati. Sed neq; commercium linguæ, nec uestis, armorum ue habitus sic eos texit: quàm quod abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumq; in senatum, consulis uerbis egisse de societate, amicitiaq; atq; inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum: com meatu exercitui dierum xxx præsto fore, si ea loca intrasset: iuuetutemq; Camertium Vmbros in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima uigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium: quæ extra saltu dispositæ erant. & cum satis diu tenuisset hostem: in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die luce prima iuga Cimini montis tenebat: inde cõtemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agræ stium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatae Romanis occurrunt, adeo incompositæ: ut uindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis, fugatisq; ijs, late depopulato agro uictor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia, in castra redijt. Eo forte v legati cum duobus tribunis plebis uenerant denuntiatum Fabio senatus uerbis: ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quàm ut impedire bellum possent, uenisse, nuntij uictoriae Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quàm profligatum bellum, uastationem namq; sub Cimini montis radicibus iacens ora senserat: conciueratq; indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Umbria finitima. itaq; quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium uenit: neq; è syluis tantummodo promotæ castra: sed etiam auditate dimicandi quàm primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco: relicto hostibus ad instruendum contra spatium. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam: ad uallum subeunt. ubi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere: clamor repente circa duces ortus: ut eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora: cum cibum capere consul milites iubet: præcipit: ut in armis sint, quacumq; diei, noctis ue hora signum dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bellum extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes: quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento confederant: uerisimilius erat, quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta ferè uigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum prouendum, fossasq; implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tẽpus est: proruto uallo erupit acies: & stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnes in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datu spatium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus, fugatosq; persequitur: ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur. aurum, argentumq; iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa, aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse: ne interclusus exercitus tam infesto saltu coortis undiq; Thuscis, Vmbriq; opprimeretur. Sed ubicunq; pugnatum est: res Romana superior fuit. itaq; à Perugia, & Cortona, & Arretio, quæ ferè capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem scedusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur: consul alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus ui cepit. multa alia castella, uicq; aut

cique aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem uenere. Per idem tempus & classis Ro-
 mana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat: in Campaniâ acta, cum appul-
 sa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandû agrum Nucerinû profecti, proximis ra-
 ptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi ex-
 ciuere hostes, palatis per agros nemo obuius fuit: cû occisione occidi possent: redeuntes agmi-
 ne incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt prædâ: partem etiam occiderunt,
 quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues cõpulsâ est. Profectio Q. Fabij trans Cimini-
 am syluam quantû Romæ terrorem fecerat: tam lætam famâ in Samniû ad hostes tulerat: in-
 terclusum Romanû exercitum obsideri: cladisq; imaginē furcas Caudinas memorabant, ea-
 dem temeritate auidâ ulteriorû semper gentem in saltus inuios deductâ, septam nō hostium
 magis armis, quàm locorû iniquitatibus esse. Iam gaudiû inuidia quadâ miscebat: quod belli
 Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaq; armis, uirisq; ad obtere-
 dum C. Martiû consulem cõcurrunt: protinus inde Hetruriâ per Marfos, ac Sabinos petaturi,
 si Martius dimicandi potestatem nō faciat. Obuius ijs consul fuit, dimicatum prælio utrinq;
 atroci, atq; incerto euentu est, & cû anceps cædes fuisset: aduersæ tamen rei fama in Romanos
 uertit, ob amissos quosdâ equestris ordinis, tribunosq; militum, atq; unû legatû, & (quod insi-
 gne maxime fuit) consulis ipsius uulnus. Ob hæc etiâ aucta fama, & (ut solet) ingens terror pa-
 tres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum sum-
 ma rei bellicæ ponebatur: dubium cuiquâ erat: sed nec in Samniû nuntium perferri omnibus
 infestis tuto posse: nec uiuere Martiû consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus pri-
 uatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico: legatos ex consulariû numero mitten-
 dos ad eum Senatus censuit: qui sua quoq; eum, nō publica solû autoritate mouerent: ut me-
 moriâ simultatû patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabiû consulem cû Senatus consultum
 tradidissent: adiecissentq; orationē conuenientē mandatis: consul demissis in terrâ oculis taci-
 tus ab incertis quidnam esset acturus, legatis recessit, nocte deinde silentio (ut mos est) L. Pa-
 pyrium dictatorem dixit, cui cû ob animû egregie uictum legati gratias agerent: obstinatum
 silentiû obtinuit: ac sine respõso ac mentione facta sui, legatos dimisit: ut appareret insignem
 dolorem ingenti cõprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcû magistrum equitû dixit: atq;
 ei legem curiatâ de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principiû
 duabus insignis cladibus, captæ urbis, & caudinae pacis: quod utroq; anno eiusdem curiæ fue-
 rat principiû. Macer Licinius tertia etiâ clade, quæ ad Cremerâ accepta est: abominadâ eam
 curiâ facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem: & profectus cû legionibus
 ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acce-
 ptisq; à Martio consule ueteribus militibus, in aciem copias eduxit, nec hostes detrectare uisi
 pugnam, instructos deinde, armatosq; cû ab neutris præliû inciperetur: nox oppressit. Quietû
 aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostem spernentes statua in propinquo habuere.
 Nam & cû Vmbrorum exercitu acie depugnatû est, fusi tamē magis, quàm cæsi hostes: quia
 cœptam acriter nō tolerarunt pugnâ, & ad uadimonis lacû Hetrusci lege sacrata coacti exer-
 citu, cû uir uirum legisset: quantis nunquâ aliâs ante simul copijs, simul animis dimicarû: tan-
 toq; irarû certamine gesta res est, ut ab neutra parte emissa sint tela: gladijs pugna cœpit: &
 acerrime cõmissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: ut nō cum Hetruscis
 totiens uictis, sed cû aliqua noua gēte uideretur dimicatio esse, nihil ab ulla parte mouetur su-
 gæ: cadunt antesignani: & ne nudentur pugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies, ab ulti-
 mis deinde subsidijs cietur miles: adeoq; ad ultimû laboris ac periculi uentû est, ut equites Ro-
 mani omisis equis ad primos peditum per arma, per corpora euaserint, ea uelut noua inter-
 fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum: secuta deinde impetum eorû, utcunq; affecta
 fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc uinci pertinacia cœpta: &
 auerti manipuli quidam: & ut semel dedere terga, etiâ certiozem capeffere fugâ. Ille primum
 dies fortuna ueteri abundantes Hetruscorû fregit opes, cæsum in acie, quod roboris fuit: castra
 eo impetu capta, direptaq;. Pari subinde periculo, gloriæq; euentu bellû in Samnitibus erat:
 qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorû insignibus, fecerû, duo

exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento celauerunt. Forma erat scuti: summū latius, qua pectus atq; humeri teguntur, fastigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis causa: spongia pectori tegumentū: & sinistrum crus ocrea tectum: galeatæ cristæ: quæ speciem magnitudini corporum adderent: tunicæ auratis militibus uersicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in sinistro cōsistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; à ducibus erant horridū militem esse debere: non celatum auro, argentoq; sed ferro, & animis fretū. quippe illa prædā uerius, quàm arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & uulnera: uirtutē esse militis decus: & omnia illa uictoriā sequi: & ditem hostem quamuis pauperis uictoris præmiū esse. His Cursor uocibus instinctos milites in prælium ducit: dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrū equitum. Simul est cōcursum, ingens fuit cū hoste certamen: nō segnius inter dictatorem, & magistrū equitum ab utraque parte uictoria inciperet. Prior forte Iunius cōmouit hostem, leuo dextrū cornu, sacros more Samnitium milites, eoq; candida ueste, & paribus candore armis insignes. eos se orco maclare Iunius dictitans cū intulisset signa, turbauit ordines: & haud dubie impulit aciē. Quod ubi sensit dictator, ab leuōne cornu uictoria incipiet: inquit: & dextrū cornu, dictatoris acies alienam pugnā sequetur: nō partem maximā uictoriæ trahet: cōcitāt milites. Nec pedītū uirtutē equites, aut legatorū studia ducibus cedūt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab leuo cornu, ambo cōsulares ad equites in cornibus positos euehuntur: adhortatiq; eos, ut partem secū caperent decoris, in transuersa latera hostiū incurrunt, is nouus terror additus cū ex utraq; parte circumualisset aciem: & ad terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum: tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominū, armorumq; insignium campi repleri, ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidē retenta, captis, direptisq; ante noctē iniectus ignis. Dictator ex Senatus cōsulto triūphauit, cuius triumpho longe maximā speciem captiua arma præbuere, tantū magnificentiæ uisum in ijs, ut aurata scuta dominis argentariorum ad forū ornandum diuiderent, inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cū thesauri ducerentur. Et Romani quidē ad honorem deūm insignibus armis hostiū usi sunt. Campani ab superbia, & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat: eo ornatu armarunt: Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodē anno cum reliquis Hetruscorū ad Perusiam, quæ & ipsa induciarū fidem ruperat: Fabius Cos. nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidū (nam ad moenia uictor accessit) cepisset: nisi legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusię imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ se Romā ad Senatum missis, Cos. præstantiore etiā quàm dictator uictoria triumphans urbē est inuectus. Quinetiā de uictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium, & M. Valerium est uersum: quos populus proximis comitijs ingenti consensu Cos. alterum, alterū prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitā Hetruriam continuatur cōsulatus: Decius collega dat. Valerius prætor quartum creatus. Cōsules partiti prouincias, Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriā, Allifates iam tum pacem petentes, quod uti ea, cum daretur, noluisissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum, haud magno certamine hostes uicti, neq; eius pugne memoria tradita foret: nisi Marsi eo primū prælio cū Romanis bellassent. Secuti Marsorū defectionem Peligni, eandem fortunā habuerunt. Decio quoq; alteri cōsuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentū exercitui præbere, atq; inducias in XL annos petere. Volsiniensium castella aliquot ui cepit: quædā ex ijs diruit: ne receptaculo hostibus essent: circūferendoq; passim bello tantū terrorem sui fecit, ut nomen omne Hetruscum foedus à consule peteret, ac de eo quidē nihil impetratum, induciæ annuæ datæ, stipendiū exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum: & binæ tunicæ in militem exactæ, ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repētina defectio Umbrorū, gentis integræ à cladibus belli: nisi quod transitum exercitus ager senserat. Ii concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorū ad rebellionem cōpulsæ, tantum exercitum fecerant, ut relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandā inde Romā ituros, magnifice de se, ac cōtemptim de Romanis loquētes, iactarent. Quod inceptum eorū ubi ad Decium cōsulem perlatū est: ad urbem

ex Hetruria magnis itineribus pergīt: & in agro pipinienſi ad famā intentus hoſtium cōſedit. Nec Romæ ſpernebatur Vmbrorū bellum: & ipſæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutā urbem incolerent. Itaq; legati ad Fabiū conſulem miſſi ſunt: ut, ſiquid laxa menti à bello Samnitium eſſet: in Vmbriā propere exercitum duceret. Dicto paruit cōſul: magniſq; itineribus ad Meuaniā, ubi tum copiae Vmbrorum erant: perrexit. Repens aduentus cōſulis, quē procul Vmbria in Samnio bello alio occupatū crediderant: ita exterruit Vmbros, ut alij recedendum ad urbes munitas, quidā bellum omittendum cenſerent. Plaga una (materiam ipſi appellant) nō continuit modo cæteros in armis: ſed conſeſtim ad certamen egit. caſtra uallantem Fabium adorti ſunt. Quos ubi effuſos ruere in munimenta cōſul uidit: reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebat: ita inſtruxit: cohortatusq; prædicatione uera qua in Thuſcis, qua in Samnio partorū decorum, exiguam appendicem Hetruſci belli conficere iubet: & uocis impiæ pœnas expetere: qua ſe urbē Romanā oppugnaturus minati ſunt. Hæc tanta ſunt alacritate militū audita, ut clamor ſua ſponte ortus loquentem interpellauerit ducem, ante imperiū deinde cōcentu tubarum ac cornuū, curſu effuſo in hoſtem feruntur: nō tanquā in uiros, aut armatos incurrunt. mirabilia dictu: ſigna primo eripi cœpta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi ad conſulē: armatiq; milites ex acie in aciem transferri: & ſi cubi eſt certamen: ſcutis magis, quàm gladijs gerit̄ res. umbonibus, incuſſaq; ala ſternunt hoſtes, plus capitur hominū, quàm cæditur: atq; una uox ponere arma iubentium per totā fertur aciē. Itaq; inter ipſum certamen facta deditio eſt à primis authoribus belli, poſtero, in ſequentibusq; diebus & ceteri Vmbrorū populi deduntur. Oriculani ſponſione in amicitia accepti.

Fabius alienæ ſortis uictor belli, in ſuā prouinciā exercitum reduxit, itaq; ei ob res tam feliciter geſtas, ſicut priore anno populus cōtinuauerat cōſulatum: ita ſenatus in inſequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius conſules fuerunt: prorogauit, maxime Appio aduerſante, imperium. Appiū cenſorem petiſſe conſulatū, comitiāq; eius ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec ſe cenſura abdicauit: in quibuſdā annalibus inuenio. Creatus cōſul, cū collegæ nouum bellum, Salentini hoſtes decernerent: Romæ manſit, ut urbanis artibus opes auget: quando belli decus penes alios eſſet. Volumnium prouinciæ haud pœnituit, multa ſecunda prælia fecit: aliquot urbes hoſtiū ui cepit, prædæ erat largitor: & benignitatē per ſe gratam comitate adiuuabat: militemq; ijs artibus fecerat & periculi, & laboris auidū. Q. Fabius proconſul ad urbē Allifas cū Samnitiū exercitu ſignis collatis conſigit, minime ambigua res fuit. Fuſi hoſtes: atq; in caſtra cōpulſi, nec caſtra forent retenta: ni exiguū ſuperfuſſet diei: ante noctem tamen ſunt circūſeſſa: & nocte cuſtodita: ne quis elabi poſſet, poſtero die uix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitiū forent, ut cū ſingulis ueſtimentis emitterentur, hi omnes ſub iugū miſſi. ſocijs Samnitium nihil cautū, ad VII millia ſub corona uenire, qui ſe ciuē Hernicum dixerat: ſeorſum in cuſtodia habitus, eos omnes Fabius Romā ad ſenatum miſit: & cū quæſitum eſſet, delectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduerſus Romanos bellaſſent: per Latinos populos cuſtodendi danſ. Iuſſiq; eam integram rem noui conſules P. Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad ſenatum referre. Id ægre paſſi Hernici, cōcilium populorū omnium habentibus Anagninis in circo, quem Martium uocant: præter Alatrinatem, Ferentinatemq;, & Verulanū, omnes Hernici nominis populo Romano bellū indixerunt. In Samnio quoq;, quia deceſſerat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia, & Sora, præſidiaq;, quæ in ijs Romana erant: expugnata: & in captiuorū corpora militum foede ſæuitum, itaq; eō P. Cornelius cum exercitu miſſus, Martio noui hoſtes (iam enim Anagninis, Hernicisq; alijs bellum iuſſum erat) decernuntur. Primo ita omnia oportuna loca hoſtes inter conſulū caſtra interceperūt, ut peruadere expeditus nuntius nō poſſet: & per aliquot dies incerti rerum omnium, ſuſpenſiq; de ſtatu alterius uterq; conſul ageret: Romamq; is metus manaret: adeo, ut omnes iuniores ſacramēto adigerentur: atq; ad ſubita rerum duo iuſti ſcriberentur exercitus. Cæterū Hernicum bellum nequaquā pro præſenti terrore, ac uetuſtate gentis gloriæ fuit, nihil uſquā dictu dignum auſi, trinīs caſtris intra paucos dies exuti: triginta dierum inducias, ita ut ad ſenatū Romā legatos mitterēt: pacti ſunt bimeſtri ſtipendio, frumētoq;, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Martiū reiecti: cui S. C.

permiffum de Hernicis erat: isq; gentem in deditioem accepit. Et in Samnio alter cōsul fa-
 perior uiribus, locis impeditior erat, omnia itinera obfeperant hostes: saltusq; peruios cepe-
 rant: nequa subuehi cōmeatus possent, neq; eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret:
 elicere ad certamen poterat: satisq; apparebat neq; Samnitum certamen praesens, nec Roma-
 num dilationem belli laturum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegae ue-
 nire auxilio: morā certaminis hosti exemit, nam, ut qui ne alteri quidem exercitui se ad certa-
 men credidissent pares: cōiungi utiq; passi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse
 spei: aduenientē incōposito agmine Martiū aggrediunt. Raptim collatę sarcinā in medium:
 & prout tempus patiebatur, instructa acies, clamor primum in statua perlatus, deinde cōspe-
 ctus procul puluis tumultum apud alterū consulem in castris fecit. isq; confestim arma cape-
 re iussis, raptimq; eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine
 occupatā inuadit: clamitans summū flagitium fore: si alterum exercitū utriusq; uictoriae com-
 potem sinerent fieri: nec ad se sui belli uindicarent decus, quā impetum dederat, perumpit:
 aciemq; per mediā in castra hostium tendit: & uacua defensoribus capit, atq; incendit. Quae
 ubi flagrantia martianus miles conspexit, & hostes respexere: tum passim fuga ccepta Samni-
 tium fieri, sed omnia obtinet caedes: nec in ullam partem tutū per fugium est. Iam xxx mil-
 libus hostium caesis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in unum copias, inui-
 cem inter se gratantes: cū repente uisae procul hostium nouae cohortes, quae in supplementum
 scriptae fuerant: integrare caedem, in quas nec iussu consulum, nec signo accepto uictores ua-
 dunt: malo tyrocinio imbuendum Samnitum clamitantes. Indulgent cōsules legionū ardori:
 ut qui probe scirent nouum militem hostium inter percussos fuga ueteranos ne tentando qui-
 dem satis certamini fore, nec eos opinio fefellit, omnes Samnitiū copiae ueteres, nouaeq; mot-
 tes proximos fuga capiunt, eō & Romana erigitur acies: nec quicquā satis tuti loci uictis est:
 & de iugis, quae ceperant, funduntur, iamq; una uoce omnes pacem petebāt. Tum trium men-
 sium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis
 oratores missi. Cornelius in Samnio relictus, Martius de Hernicis triumphans in urbem re-
 diit, statuaq; equestris in foro decreta est: quae ante templū Castoris posita est. Hernicorum
 tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quā ciuitatē, suae leges red-
 ditae: connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorū habuerunt: permiffum. Ana-
 gninis, quicq; arma Romanis intulerant: ciuitas sine suffragij latione data: concilia, cōnubiaq;
 adempta: & magistratibus, praeterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodē anno aedes
 Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quā consul bello Samnitiū uouerat, ab eodem,
 collega q; eius M. Valerio Maximo uiae per agros publica impensa factae. Et cū Carthagi-
 nensibus eodem anno foedus tertio renouatum: legatisq; eorum, qui ad id uenerant: comiter
 munera missa. Dictatorem idē annus habuit, P. Corneliū Scipionem cum magistro equi-
 tum P. Decio Mure, ab ijs, propter quae creati erant, comitia cōsularia habita: quia neuter con-
 sulum potuerant bello abesse. Creati consules L. Posthumius, T. Minutius, Hos cōsules Piso
 Q. Fabio, & P. Decio suggerit: biennio exempto: quo Claudiū, Volumniumq; & Corneliū
 cum Martio consules factos tradidimus, memoriāne fugerit in annalibus digerendis: an con-
 sulto binos consules falsos ratus transcenderit: incertum est. Eodem anno in campum stella-
 tem agri Campani Samnitiū incursiones factae, itaq; ambo consules in Samnium missi, cum
 diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianū Minutius petissent: Posthumij prius dur-
 ctu ad Tifernum pugnatū. Alij haud dubie Samnites uictos, ac triginta millia inde hominū
 capta tradunt: alij Marte æquo discessum: & Posthumii metum simulantem nocturno itine-
 re clam in montes copias adduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos con-
 fedisse. Cōsul, ut statua tuta, copiosaq; (& ita erant) petisse uideretur: postquam & munimen-
 tis castra firmavit: & omni apparatu rerū utilium instruxit: relicto firmo praesidio uigilia ter-
 tia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegā, & ipsum aduersus alios sedētem,
 ducit, ibi auctore Posthumio Minutius cū hostibus signa confert, & cum anceps praelium in
 multum diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostiū im-
 prouiso inuadit, itaq; cū lassitudo, ac uulnera fugam quoq; praepedissent: occisione occisi hos-
 tes:

stes: signa unum & uiginti capta: atq; inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo uictores
 exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt, fugantq;: signa militaria sex & uiginti
 capta: & imperator Samnitium Staius Cellius, multiq; alij mortales, & castra utraq; capta: &
 Bouianum, ubi postero die coeptum oppugnari: breui capis, magnaq; gloria reru gestarum
 cosules triumpharunt. Minutium consulem cu uulnere graui relatū in castra mortuum, quidam
 authores sunt: & M. Fuluium in locū eius consulem suffectum: & ab eo, cu ad exercitū Minu-
 tij missus esset: Bouianum captū. Eodē anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samniti-
 bus. Herculis magnū simulachrū in Capitolio positū, dedicatumq;. P. Sulpitio Auerrione,
 P. Sempronio Sopho Coss. Samnites, seu finē, seu dilationē belli quārentes, legatos de pace
 Romā misere. quibus suppliciter agentibus responsum est: nisi saepe bellū parantes pacem pe-
 tissent Samnites: oratione ultro, citroq; habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando uerba
 uana ad id locorū fuerint: rebus standum esse. P. Sempronium consulem cum exercitu breui in
 Samnio fore: eum, ad bellū, pacem ne inclinent animi, falli non posse: cōperta omnia Senatui
 relaturū: decedentem ex Samnio cōsulem legati sequerent. Eo anno cū pacatum Samnium
 exercitus Romanus benigne præbito cōmeatu peragrasset: fœdus antiquum Samnitibus red-
 ditū. Ad Æquos inde ueteres hostes, cæterū per multos annos sub specie infidæ pacis quie-
 tos, uersa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cū ijs Samniti
 auxilia: & post Hernicos subactos uniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad
 hostes descuerat: & postquam icto Romæ cū Samnitibus fœdere fœciales uenerant res repe-
 titum: tentationē aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterent. quod quāto-
 pere optandū foret, Hernicos docuisse: cū, quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præopta-
 uerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit: pro pœna necessariā ciuitatem fore. Ob
 hæc uulgo in cōcilijs iactata populus Romanus bellum fieri Æquis iussit. cōsulesq; ambo ad
 nouum profecti bellum quatuor millia à castris hostiū confederunt. Æquorum exercitus (ut
 qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, si-
 ne imperio trepidare. alij exeundū in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uasta-
 tio futura agrorū, ac deinceps cum leuibus præsijs urbium relictarum excidia. itaq; postq;
 inter multas sententias una, quæ ommissa cura cōmunium ad respectum suarum quenq; rerum
 auertisset: audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportāda omnia, tuendasq; mœnibus
 in urbes abirent: cūcti eam sententiā ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros pri-
 ma luce Romani signis prolatis in acie cōsistunt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad ca-
 stra hostium tendunt. cæterū postquam ibi neq; stationes pro portis, nec quēquam in uallo,
 nec fremitum consuetū castrorum animaduenterunt: insolito silentio moti, metu insidiarū sub-
 sistunt. transgressi deinde uallum cū deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs se-
 qui. sed uestigia in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorē faciebant:
 post per exploratores cōpertis hostium consilij ad singulas urbes circūferendo bello unū &
 quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt, quorū pleraq; diru-
 ta, atq; incensa: nomenq; Æquorū propè ad internitionem deletū. De Æquis triumphatum:
 exemploq; eorū clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romā oratores
 pacis petendæ, amicitiaeq;. ijs populis fœdus petentibus datū. Eodem anno C. Flauius Cn. fi-
 lius scriba, patre libertino humili fortuna ortus, cæterū callidus uir & facundus, ædilis curulis
 fuit. Inuenio in quibusdā annalibus, cum appareret ædilibus: fieriq; se pro tribu ædilem uide-
 ret: neq; eius accipi nomen, quod scriptū faceret: tabulam posuisse: & iurasse se scriptū non fa-
 cturum. quē aliquāto antea defisse scriptū facere arguit Macer Licinius: tribunatu ante gesto,
 triumphatibusq;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterū (id qd haud discrepat)
 cōtumacia aduersus cōtemnentes humilitatem suā nobiles certauit. ciuile ius repositū in pene-
 tralibus pontificum euulgauit: fastosq; circa forū in albo proposuit: ut quando lege agi posset
 sciret. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit: coactusq; cōsen-
 su populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præite: cum more maiorū negaret
 nisi Cos. aut imperatorem posse templū dedicare. Itaq; ex autoritate Senatus latum ad po-
 pulū est, nequis templū, aramue iniussu Senatus, aut tribunorū plebis partis maioris dedica-

ret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiae libertatis, referam. Ad collegam agrum uisendi causa Flavius cum uenisset: consensuque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eodem iussit: ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Caeterum Flauium dixerat adilem forensis factio, Ap. Claudij censura uires nacta: qui Senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit: nec in curia adeptus erat quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis forum, & campum corruptit, tantumque Flauij comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor, & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius, & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiae causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent: omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit: urbanasque eas appellauit, adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites Idibus quintilibus transfueherent,

D E C A D I S P R I M A E L I B E R D E C I M V S .

VICIO Genutio, Ser. Cornelio Coss. ab externis ferme bellis otium fuit, Soram, atque Albam coloniam deducta: Albam in Aequos sex millia colorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eodem quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisque ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati: quod Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitaque coniurationis eius, quaestione ab Coss. ex S. C. habita, uirgis caesi, ac securi percussi. Tamen ne profus imbellem gereret annum, parua expeditio in Umbria facta est: quod nuntiabatur ex spelunca quadam excursionem armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa uulnera accepta, maximeque lapidum ictu: donec altero eius specus ore (nam peruius erat) inuenito, utraque fauces congestis lignis accensa, ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorum ruentia non uisissime in ipsas flammam dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuius, & C. Aemilio Coss. redintegratum Aequorum bellum. Coloniam aegre patientes uelut arcem suis finibus impositam summa uis expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. caeterum tantum Romae terrorem fecerunt, quia uix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitum, profectus primo congressu Aequos subegit, ac die octauo triumphans in urbem cum redisset, eodem Salutis, quam Coss. uouerat, censor locauerat: dictator dedicauit. Eodem anno classis Graecorum Cleonymo duce Lacedaemonio ad Italiae littora appulsa Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem Coss. Aemilius missus praelio uno fugatum compulit in naues. Thuriarum reditae ueteri cultori: salentinoque agro pax parata. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quam confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundisij promontorium, medioque sinu Hadriatico uentis latus, cum leua importuosa Italiae littora, dextra Illyrici, Liburnique, & Istri, gentes ferreae & magna ex parte atrocissimijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit, ibi expositis paucis, qui loca explorarent: cum audissent tenue praetentum littus esse, quod transgressis, stagna ab tergo sunt irrigua aestibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles uideri esse: ostium praetati fluminis, quod circummagi naues in stationem tutam, uidisse (Meduacus amnis erat) eodem inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauisimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui praesidio nauibus relicto, uicos expugnant: inflammant tecta: hominum, pecudumque praedas agunt: & dulcedine praedandi longius usque a nauibus procedunt. Haec ubi Patauium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolae Galli habebant)

in duas

in duas partes iuuentutem diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nuntiabatur: altera, ne cui praedonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIII ab oppido aberant) ducta. In naues paruas custodibus intereptis repentinus impetus factus: territiq; nauae coguntur naues in altera ripam amnis traicere. & in terra prosperum aequae in palatos praedatores praelium fuerat: refugientibusq; ad stationem Graecis Veneri obsistunt. Ita in medio circuuenti hostes, caesiq; pars capti classem indicant, regemq; Cleonymum tria millia abesse. Ibi captiuus proximo uico in custodia datus, pars fluuiatiles naues ad superada uada stagnoru apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis coplent. profectiq; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quam hostem timentes circuadunt: fugientesq; in altu, ac nusquam repugnantes usq; ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus hostium, quas trepidatio in uada intulerat: uictores reuertunt. Cleonymus uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaq; Laconum in aede Iunonis ueteri fixa, multi supersunt, qui uiderunt. Patauii monumentum naualis pugnae eo die, quo pugnatu est: quotannis solenni certamine nauium flumine in oppidi medio exercetur. Eodem anno Romae cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est foedus. Multiplex deinde exortus terror. Ferruriam rebellare ab Arretinoru seditio nibus motu orto nuntiabatur: ubi ciuium Liciniu genus praepotens diuitiaru inuidia pelli armis ceptum. simul Marfos agrum ui tueri: in quem colonia Carfeoli deducta erat, quatuor millibus hominu scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitu sibi legit M. Amylium Paulu, id magis credo, quam Q. Fabium ea aetate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. caeteru ex Maximi comuni cognomine ortu errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu praelio uno Marfos fudit, compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plistiam, Fresiliam intra paucos dies cepit: & parte agri multa tis Marfis foedus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum, & cum dictator auspicio rum re petendorum causa profectus Romae esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circumuenitur: signisq; aliquot amissis foeda militum caede, ac fuga in castra est copulsus. qui terror non eo tantum a Fabio abhorret: quod si qua alia arte cognomen suu aequauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam, quod memor papyrianae sauitiae nunquam ut dictatoris in iussu dimicaret, adduci potuisset. Nuntiata ea clades Romam maiorem quam res erat terro rem exciuit, nam ut exercitu deleta, ita iustitium indictum: custodiae in portis, uigiliae uicatum exactae: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tuto rem locum redacta, cohortes, quae signa amiserant, extra uallum sine tentorijs destitutas in uenit: exercitum audum pugnae: quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; confestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eo & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine uirtu spem habebant: tamen insidijs quoq; quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semirutata, uici per uastationem agroru deusti haud procul castris Ro manoru aberant, ibi abditis armatis, pecus in conspectu praesidij Romani, cui praerat C. Ful uiius legatus: propulsus. ad quam illecebram cum comoueretur nemo ab Romana statione: pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis uici per cus propellentes quid cessarent: cum per media castra Romana tuto agere possent. Haec cum legato Carites quidam interpretarentur: & per omnes militum manipulos ingens esset indi gnatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguae attendere animu, pastorum sermo agresti an urbano propior esset. Cum referrent sonum linguae, & corporu habitum, & nitorem cultiora, quam pastoralia esse: ite igitur, dicite inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanu: nec magis iam dolo capi, quam armis uinci posse. Haec ubi au dita sunt, & ad eos, qui confederant in insidijs, perlata: consurrectum repente ex latebris est: & in patentem ad conspectum undiq; campu prolata signa. uisa legato maior acies, q; quae ab suo praesidio sustineri posset, itaq; propere ad dictatore auxilia accitum mittit: interea ipse im petus hostium sustinet. Nutio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant, rapta extemplo signa, armaq; & uix ab impetu, & cursu tenebant.

cum ira ab accepta nuper clade stimulabat: tum concitator accedens clamor ab crescente certamine. urgent itaque alij alios: hortanturque signiferos ut ocius eant, quo magis festinantes uidet dictator, eo impensius retentat agmen: ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra, principio exciti pugnae omnibus copijs aderat: & super alios alij nuntiat dictatori omnes legiones Hetruscorum capessisse pugnae: nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine praesidium esset: caeterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi uindictam, quam maxime uult fatigari hostem, ut integris adoriatur uiribus fessos, quanquam lente procedunt: iam tamen ad impetum capiendum equi utique modicum erat spatium. prima incedebant signa legionum: nequid occultum, aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditum: quae satis lato spatio equi praemitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immixtus eques libero cursu in hostem inuehit: in compositisque aduersus equestrem procellam subitum pauorem offundit. Itaque ut prope seruum auxilium iam penes circumuentis, ita uniuersa requies data est. integri accipere pugnae: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetunt: inferentibusque iam signa Romanis cedunt: & in ultimam castrorum partem conglobantur. haerent fugientes in angustijs portarum: pars magna aggerem, uallumque conscendunt: si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquam, & euadere possent. Forte quodam loco male densatus agger pondere supra stantium in fossam procubuit: atque ea cum deos pandere uiam fugae conclamassent: plures inermes, quam armati euadunt. Hoc praelio fractae iterum Hetruscorum uires: & pacto annuo stipendio, & duum mensium frumeto, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romam. pax negata: induciae biennij datae. dictator triumphans in urbem rediit. Habeo auctores, sine ullo memorabili praelio pacatam ab dictatore Hetruriam esse: seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cum plebe in gratiam rediit. Cos. ex dictatura factum M. Valerium non petentem, atque adeo absentem etiam creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. id unum non ambigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio Coss. satis pacatae res foris fuere. Hetruscum aduersa belli res, & induciae quietum tenebant: Samnitum multorum annorum cladibus domitum haud dum foederis noui poenitebat. Romae quoque plebem quietam, & exoneratam deducta in colonias multitudo praestabat. tamen ne undique tranquillae res essent, certamen inceptum inter primores ciuitatis patricios, plebeiosque ab tribunis plebis Q. & Cn. Ogulnij. qui undique criminandorum patrum apud plebem occasionibus quaesitis, postquam alia frustra tentata erant: eam actionem susceperunt, qua non infimam plebem accenderet, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesque plebeios: quorum honoribus nihil, praeter sacerdotia, quae nondum promiscua erant, deesset. Rogationem quoque promulgarunt, ut cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent: placeretque augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse, ut tres antiquae tribus, Ramnenses, Titenses, Luceres suum quaeque augurem habeant. aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinque adiecti nouem numerum, ut terni in singulas essent, expleuerunt. Caeterum quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem aegre passi patres, quae cum consulatum uulgari uiderent: simulabant ad deos id magis, quam ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur, id se optare tantum, nequa in rempublicam clades ueniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum uinci, & cernebant aduersarios non id, quod olim uix sperauerint, affectantes, magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum: tamen adeptos, multiplices consulatus, censurasque, & triumphos. Certatum tamen suadenda, dissuadendaque lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Decium Murem, qui cum eadem ferme de iure patrum ac plebis, quae pro lege Licinia quondam, contraque eam dicta erant, cum plebeis consulatus rogabatur, differuissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem: qualem eum multi, qui in concione erant, uiderant: incinctum gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium consulem purum, piunquam deus immortalibus uisum, aequae ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem

eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret: legi rite nō potuisse: id esse periculum: ne suas preces minus audirēt dii, quā Ap. Claudij: castius eum sacra priuata facere: & religiosius deos colere, quā se: quē pœnitere uotorū, quæ pro re publica nūcupauerint tot Coss. plebei, tot dictatores aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella: Numerarētur duces eorum annorum, quibus plebeiorū ductu, & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarētur triumphii: iam ne nobilitatis quidē suæ plebeios pœnitere, pro certo habere, si quod repens bellum oriatur: non plus spei fore Senatui, populocq; Romano in patricijs, quā in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat: cui deorū, hominumūe indignū uideri potest, inquit, eis uiris, quos uos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triūphali, laurea q; honoratis: quorū domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis: pontificalia, atq; auguralia insignia adijcere: Qui Iouis optimi maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitoliū ascenderit: si conspiciatur cū capide ac lituo, capite uelato uictimam cædat: auguriumūe ex arce capiat: cuius imaginis titulo cōsulatus, censura q;, & triūphus equo animo legetur: si auguratū, aut pontificatum adieceritis: nō sustinebunt legentium oculi: equidem (pace dixerim deū) eos nos iā populi Romani beneficio esse spero: qui sacerdotijs non minus reddamus dignatione nostra honoris, quā acceperimus: & deorū magis, quā nostra causa expetamus, ut quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquā integra sit causa patriciorū de sacerdotijs: & nō nos iam in possessione unius amplissimi simus sacerdotij: decemūiros sacris faciundis, carminū Sibyllæ, ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdē apollinaris sacri, cerimoniarū q; aliarū plebeios uidemus. nec & tum patricijs ulla iniuria facta est, cū duū uiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, uir fortis ac strenuus, quin q; augurū loca, quatuor pontificum adiecit: in quæ plebei nominentur: nō ut uos Appij uestro loco pellant, sed ut adiuuent uos homines plebei diuinis quoq; rebus procurandis: sicut in cæteris humanis pro parte uirili adiuuant. Noli erubescere Appi collegā in sacerdotio habere, quem in censura, quē in cōsulatu collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quā magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam principē nobilitatis uestre, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suū numerū acceperunt, ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere, multa nobiscū decora afferimus: imō omnia eadem, quæ uos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe consul est factus: Caius Licinius Stolo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator, & censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadē: penes uos auspicia esse: uos solos gentē habere: uos solos iustū imperium & auspiciū domi militia q;: æque adhuc prosperū plebeium, ac patriciū fuit, porro q; erit. En unquā fando audistis patricios primo esse factos, nō de cælo demissos, sed qui patrē ciere, auū q; possent: id est nihil ultra, q; ingenuos. Cōsulē iā patrē ciere possum: auū q; iam poterit filius meus, nihil est aliud in re Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. certamen tantū patricij petunt: neq; curāt quē euentū certaminū habeant. Ego hanc legē, quod bonum, faustū, felix q; sit uobis, ac reip. uti rogastis, iubendam censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebar: apparebat q; accipi legē: ille tamē dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est. Pontifices creant, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; augures, itē de plebe C. Genuitius, P. Ælius Prætor, L. Minutius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pōtificū, nouē augurū numerus factus. Eodē anno M. Valerius Cos. de prouocatione legē tulit diligentius sanctā, tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem, causam renouandæ sapius haud aliā fuisse reor, quā quod plus paucorū opes, quā libertas plebis poterant. Portia tamen lex sola pro tergo ciuium lata uidetur: quod ea graui pœna, si quis uerberasset, necassetūe ciuem Romanū: sanxit. Valeria lex, cū eum, qui prouocasset, uirgis cædi, securi q; necari uetuisset: si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra, quā improbe factū adiecit. id (quod tum pudor hominū erat) uisum credo uinculum satis ualidum legis, nunc uix seruo suo ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cū præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent: gestum est. Alter consul

Apuleius in Umbria Nequinum oppidum circumfedit. locus erat arduus, atque in parte una preceps, ubi nunc Narnia sita est: nec uis, nec munimento capi poterat, itaque eam infectam rem M. Fulvius Patrus, T. Manlius Torquatus noui Coss. acceperunt. In eum annum cum Fabium Cos. non petentem omnes dicerent centuriam: ipsum auctorem fuisse Macer Licinius, ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosorem annum: eo anno maiori se usui reip. fore urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, aedilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium auctor Piso effecit: qui eo anno aediles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinium, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximum. id credo cognomen errorem in aedilibus fecisse: secutamque fabulam mistam ex edilicijs, & consularibus comitijs conuenientem errori. Et lustrum eo anno conditum a P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Auerrione censoribus: tribusque additae duae, Anienis, ac Tarentina. Haec Romanae gesta. caeterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erant aedificia iuncta muro: specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti praesidium armatum se intra moenia, & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res uisa, neque incaute credenda. cum altero eorum (nam alter ob ses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portam, quae proxima erat, cepere: qua refracta Cos. exercitusque Romanus sine certamine urbem inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani uenit. colonia eodem aduersus Umbros missa a Nare flumine Narnia appellata. exercitus cum magna praeda Romam reductus. Eodem anno ab Haetruscis aduersus inducias paratum bellum. sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus paulisper a proposito auertit: pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur: ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur, qua pacta, acceptaque, cum parata caetera ad bellum essent: sequique Haetruscus iuberet: inficias eunt mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint, accepisse ne agrum Haetruscum uastarent: armisque lacefferent cultores. militaturos tamen se, si utique Haetrusci uelint: sed nulla alia mercede, quam ut in partem agri accipiantur: tandemque aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Haetruriae habita: nec perfici quicquam potuit: non tam, quia imminui agrum, quam quia accolae sibi quisque adiungere tam efferatae gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecuniam ingentem sine labore, ac periculo paratam retulerunt. Romae terrorem praebuit fama Gallici tumultus ad bellum Haetruscum adiecti: eo minus cunctanter seductus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio Cos. Haetruria prouincia sorte euenit: qui uix dum ingressus hostium fines, cum exerceret inter equites ab rapido cursu circumagendo equo effusus extemplo propere expirauit: tertius ab eo casu dies finis uitae Cos. fuit. Quo uelut omine belli accepto, deos pro se commisisse bellum memorantes Haetrusci sustulere animos. Romae tum desiderio uiri, tum incommoditate temporis tristis nuntius fuit, ut patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium Cos. omnes sententiae, centuriqueque dixere: quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Haetruriam ad legiones proficisci iussit. aduentus eius compressit Haetruscos, adeo ut nemo extra munimenta egredi auderet: timorque ipsorum obsidioni similis esset. neque illos nouus Cos. uastandis agris, urendisque tectis, cum passim non uillae solum, sed frequentes quoque uici incendijs fumarent: elicere ad certamen potuit. Cum hoc segnius bellum opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat: fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma, & rebellionem spectare: seque ab ipsis sollicitatos esse. Picentibus gratiae actae: & magna pars curae patribus ab Haetruria in Samnites uersa est. Caritas etiam annonae sollicitam ciuitatem habuit: uentumque ad inopiae ultimum foret: ut scripsere, quibus aedilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet: nisi eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis dormi tum in annonae dispensatione preparando, ac conuehendo frumento fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum. interreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpitius. is comitia consularia habuit: creauit L. Cornelium Scipionem, & Cn. Fuluium consules. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos consules uenerant questum: quia conditionibus perlicere

perlicere se nequiverint ad societatem armorū: Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare: belloq; ad bellum cogere. Lucano populo satis superq; erratum quondā. nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre, ac pati tolerabilius ducāt: quā ut unquā postea nomen Romanū uiolent. Orare patres, ut & Lucanos in fidem accipiant: & uim, atq; iniuriam ab se Samnitium arceant. Se, quanquā bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit: tamen obsides dare paratos esse. Breuis cōsultatio Senatus fuit. ad unū omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq; repetēdas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis: iētumq; fœdus. Fœciales missi, qui Samnitē decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent, quibus obuiā missi ab Samnitibus: qui denuntiant: si quod adissent in Samnio concilium: haud inuiolatos abituros. Hæc postquā audita sunt Romæ, bellū Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. Consules inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluius Samnites obuenerūt: diuersiq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum, & simile prioris anni militiæ expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerūt. pugnatū maiore parte diei magna utrinq; cæde, nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. lux insequens uictorē, uictumq; ostendit. nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerūt. Romanus egressus in aciem ubi profectioe hostiū concessam uictoriā uidet: progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nam & statua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falernijs cum modico præsidio reliquisset: expedito agmine ad depopulandos hostium fines intendit. omnia ferro, igniq; uastantur: prædæ undiq; actæ. nec solūmodo uastatū hosti relictum, sed castellis etiā, uicisq; illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatum: in quas timor Hetruscos cōpulerat. Cn. Fuluij consulis clara pugna in Samnio ad Bouianum haudquaquā ambiguae uictoriæ fuit. Bouianum inde aggressus: nec ita multo post Aufidenam, ui cepit. Eodem anno Carseolos Colonia in agrū Aquicolorū deducta. Fuluius cōsul de Samnitibus triumphauit. Cum comitia cōsularia instarent: fama exorta: Hetruscos, Samnitesq; ingentes cōscribere exercitus: palām omnibus concilijs uexari principes Hetruscorū: quod non Gallos quacūq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitum aduersus lucanum hostem cōparatum obiecerint Romanis, itaq; suis, sociorumq; uiribus cōsurgere hostes ad bellum: & haudquaquā pari defungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentem, deinde ut inclinata studia uidit, etiā recusantem cōuertit. Quid se iam senem, ac perfunctum laboribus, laborumq; præmijs sollicitarent: nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunā ipsam uereri: ne cui deorum nimia iam in se, & cōstantior quā uelint humanę res, uideatur: & se gloriæ seniorum succreuisse: & ad suā gloriā consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis uiris Romæ, nec honoribus deesse fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia: quæ uerecūdia legum restringenda ratus, legem recitari iussit: qua intra decē annos eundē cōsulem refici nō liceret. uix præ strepitu audita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimēti futurū aiebant. se ad populū luros: uti legibus solueret. & ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attinet leges ferri rogans: quibus per eosdē, qui tulissent, fraus fieret: iam regi leges, nō regere. Populus nihilominus suffragia inibat: & ut quæq; intro uocata erat centuria: cōsulē haud dubie Fabiū dicebat. Tū demū cōsensu ciuitatis uictus, dei approbēt, inquit, quod agitis, acturiq; estis Quirites, ceterū quoniā in me, quod uos uultis, facturi estis: in collega sit meæ apud uos gratiæ locus. P. Deciū expertū mihi cōcordi collegio uirū, dignū uobis, dignū parente suo, quæso mecū cōsulē faciatis. Iusta suffragatio uisa. omnes quæ supererant, centuriæ Q. Fabiū, P. Deciū cōsules dixerunt. Eo anno pleriq; dies dicta ab eolibus: quia plus, quā quod lege finitū erat, agri possiderent: nec quisquā fermē est purgatus: uinculumq; ingens immodicæ cupiditatis iniectum est. Consules noui, Q. Fabius Maximus quartū, & P. Decius Mus tertium, cum inter se agerent uti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc, aut in illam prouinciā copiæ satis essent: & uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio, & Nepete, & Falernijs legati, authores, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt.

Profecti

Profecti consules, quo expeditiores cōmeatus essent: & incertior hostis, quā uenturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines uentum est: uterq; populabundus effuso agmine incedit: explorāt tamen latius, quā populantur. Igitur non sefellere ad Tifernū hostes in occulta ualle instructi: qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locū tutum re motis, praesidioq; modico imposito, praemonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad praedictas hostium latebras succedit. Samnites desperantes improviso tumultu, quando in apertū semel discrimen euasura esset res: & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaq; & in aequum descendunt: ac fortunae se maiore animo, quā spe cōmittunt. ceterum siue quia ex omniū Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summae rerum augebat animos: aliquantū quoq; aperta pugna praebuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidet: M. Fuluium, & M. Valerium tribunos militū, cū quibus ad primā aciem procurrerat: ire ad equites iubet: & adhortari, ut si quando unquam equestri ope adiutam rempub. meminerint, illo die annitantur ut ordinis eius gloriā inuictam praestent. peditum certamine immobilem hostem restare: omnē reliquā spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate utrunq; nunc laudibus, nūc promissis onerat. Ceterum quando ne ea quoq; tentata uis proficeret: cōsilio grassandū, si nihil uires iuuant, ratus, Scipionem legatū hastatos primae legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quā posset occultissime, circumducere iubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auerſoq; hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus, quā suis ex improviso ante signa euecti praebuerūt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte ulla pelli, aut perumpi potuit. & postquam irritū inceptum erat: recepti post signa praelio exceſſerunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longū certamen, incrementemq; fiducia sui uim potuisset: ni secunda acies iussu Cos. in primū successisset. Ibi integrae uires sistunt inuehentem se iam Samnitium. & tempore improvisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non uero tantū metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegā appropinquare exclamauit: & pro se quisq; miles adesse alterū consulē, adesse legiones gaudio alacres fremunt: errorq; utilis Romanis oblati, fugae formidinisq; Samnites impleuit: in maxime territos ne ab altero exercitu integro, intactoq; fessis opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt: minor caedes, quā pro tanta uictoria fuit. tria millia & cccc caesi: capti trecēti ferme & triginta: signa militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli se ante praeliū coniunxissent: ni P. Decius consul is ad Maleuentum castra obieciſſet: extractosq; deinde ad certamen fudiſſet. Ibi quoque plus fugae fuit, quā caedis. duo millia Appulorū caesa. spretoq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo cōsulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinque mensium euastarunt. quadraginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerūt: alterius Cos. sex & octoginta. nec ualli tantū, ac fossarū uestigia relicta: sed multo illis insigniora monumenta uastitatis circa, regionūq; depopularū. Fabius etiā urbem Cimetrā cepit. ibi capta armatorū duo millia cccc. caesi ferme pugnantibus ad quadringentos triginta. Inde comitiorū causa Romā profecturus maturauit eam rem agere. cū primo uocatae Q. Fabium Cos. dicerent omnes centuriae: Ap. Claudius cōsularis candidatus, uir acer, & ambitiosus non sui magis honoris causa, q̄ ut patricij recuperarent duo cōsularia loca: cū suis, tum totius nobilitatis uiribus incubuit, ut se cū Q. Fabio Cos. dicerent. Fabius primo de se eadē ferē, quae prior anno dicendo abnuere. circumstare sellā omnis nobilitas: orare ut ex ceno plebeio cōsulatū extraheret: maiestatemq; pristinā tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominū sedauit. facturū enim se fuisse dixit, ut duorum patriciorum nomina reciperet, si aliū, q̄ se Cos. fieri uideret: nūc se sui rationem comitijs, cū contra legem futurū sit, pessimo exemplo non habiturū. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Appio Claudio Cos. est factus: priorē item cōsulatu inter se cōparati. Nobilitas obiectare Fabio, fuisse eum Appium Claudiū collegā, eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubie praestantem. Comitij perfectis ueteres Coss. iussi bellū in Samnio gerere prorogato in sex menses imperio.

Itaq; insequenti quoq; anno L. Volumnio, & Ap. Claudio Coss. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari nō destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se praelio committentem postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam saepe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriae conciliū. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt, omnia expertos esse, si suis met ipsorum uiribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiā haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quam liberis bellum esset. unam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentē Italiae opulentissimā armis, uiris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suo ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se, auroq; redemptum haud uana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenae quondam, maioribusq; eorum fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua, nō de intolerando Italiae regno cogat. Samnitum illis exercitum paratum: instructum armis stipendio uenisse: confestim secuturos, uel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant. Haec eos in Hetruria iactantes, molientesq;, bellum dormi Romanum urebat. nam P. Decius ubi cōperit per exploratores profectum Samnitium exercitum: aduocato concilio, quid per agros inquit uagamur uicatim circumferentes bellum? quin urbes, ac moenia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio praesidet, cessere finibus: ac sibi metipsi exiliū conficiere. Approbantibus cunctis ad Murgantiā ualidam urbem oppugnandam ducit: tantusq; ardor militum fuit, & charitate ducis, & spe maioris, quam ex agrestibus populationibus praedae, ut uno die uicatim armis urbem caperent, ibi duo millia Samnitium, & centum pugnantem circumuenti, captiq; & alia praeda ingens capta est, quae ne impediret grauibus agmen oneraret, cōuocari milites Decius iubet, haccine inquit uictoria sola, aut hac praeda contenti estis futuri? si uultis uos pro uirtute spes gerere, omnes Samnitium urbes, fortunaeq; in urbibus relictae uestrae sunt: quando legiones eorum tot praelijs suas, postremo finibus expulistis, uendite ista: & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen, ego subinde suggeram, quae uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, praeda maior manet. Diuendita praeda, ultro adhortantes imperatorem ad Romuleam pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis simul admota sunt signa: nulla uic deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis in moenia euasere, captum oppidum, ac direptum est, ad duo millia & trecenti occisi: & sex millia hominum capta. Et miles ingenti praeda potitus: quam uendere, sicut priorem coactus: Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus, caeterum ibi plus laboris ac periculi fuit, & defensa summa uic moenia sunt: & locus erat munimento, naturaq; tutus, sed euicit omnia assuetus praedae miles, ad tria millia hominum circa muros caesa: praeda militum fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur: Murgantiā ab Decio, à Fabio Ferentinum, Romuleamq; oppugnatas tradunt, sunt, qui nouorum consulum hanc gloriam faciant, quidam non amborum, sed alterius P. Volumnij: ei Samnium provinciam euenisse. Dum ea in Samnio cuiuscunq; ductu, auspicioq; gererentur: Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur: cuius auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tusci ferē omnes conscuerant bellum, traxerat contagio proximos Umbriae populos: & Gallica auxilia mercede sollicitabantur, omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est: cum iam L. Volumnius Cos. cum legione secunda, ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriam ire placuit, duae Romanae legiones secutae, prima, & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Caeterum magis eò profectum est, quod mature uentum erat: ut quosdam spectantes iam arma in Hetruria populos metus Romani nominis comprimeret: quam quod ductu Cos. quicquam ibi satis scite, aut fortunate gestum sit. Multa praelia locis, & temporibus iniquis commissa: spesq; in dies grauiorem hostem faciebat, & iam propere erat, ut nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam accersendum

ex Samnio missas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter Coss. populi Romani iam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium caesa erant: dimidium ferè eius captum. Et Lucanorum seditiones à plebeis, & egentibus ducibus ortas, summa optimatum uoluntate per Q. Fabium proconsulem missum eò cum ueteri exercitu cõpresserat. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum suis copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quæ aduenientem læti omnes acceperunt. Appium ex conscientia sua credo animum habuisse haud immerito iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantem. uix enim salute mutua reddita cum obuiam egressus esset: fatin' saluæ inquit, Luci Volumni: ut sese in Samnio res habet: quæ te causa, ut prouincia tua excederes, induxit: Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum uenisse: quæ si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu uero abeas, inquit: neque te quisquam moratur. etenim minime consentaneum est, cum bello tuo forsitan uix sufficiat, hic te ad opem ferendam alijs gloriari uenisse. Bene Hercules uerteret dicere Volumnius: malle frustra operam insumptam, quam quicquam incidisse cur non satis esset Hetruriae unus consularis exercitus. Digredientem iam Cos. legati, tribunique ex Appiano exercitu circumstant, pars imperatorem suum orare ne collegæ auxiliu, quod accidendum ultro fuerit, sua sponte oblatu sperneretur. plures abeunti Volumnio obistere: atque obtestari ne prauo cum collega certamine remp. perdat, si qua clades incidisset: desertori magis, quam deserto noxiæ fore, eò rem adductam: ut omnis rei bene, aut secus gestæ in Hetruria decus, de decusque ad L. Volumniu sit delegatum, neminem quaesituru quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit, dimitti ab Appio eum: sed ab repub. & ab exercitu retineri, experiretur modo uoluntatem militu. Hæc monendo, obtestandoque propè resistentes Coss. in concione pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferè sententiã, in quam inter paucos certatum uerbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidam aduersus eximiam eloquentiam collegæ uisus esset: cauillansque Appius sibi acceptu referre diceret debere, quod ex muto, atque elingui facundum etiã Cos. haberent: priore consulatu primis utique mensibus hincere eum nequisse: nunc iam populares orationes serere: quam mallet, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quam ego abs te scite loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit non orator (neque enim id desyderare rempub.) sed imperator uter sit melior: Hetruriam, & Samnium prouincias esse: utram mallet, eligeret. suo exercitu seuel in Hetruria, uel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius, quoniam in collegæ uoluntate interpretanda inquit erraui: non committam ut quid uos uelitis, obscurum sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uero tantus est clamor exortus, ut hostem e castris excitet. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac uexilla efferri e castris iussit. Appium ad dubitasse ferunt: cernentem seu pugnate, seu quieto se fore collegæ uictoriam: deinde ueritum ne suæ quoque legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoque impetu magis milites, quam cuiusquam ductu, aut imperio pugnam capebant. & Romani exercitus nec pariter ambo ducti: nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrat Volumnius, quam Appius ad hostem perueniret. itaque fronte inæquali concursum est: & uelut sorte quadam mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnae discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad caelum sublatis conspiceretur: ita precatus esse. Bellona, si hodie nobis uictoriam dais: ast hic ego tibi templum uoueo. Hæc precatus uelut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius uictoria incipiat, annituntur. ergo fundunt, fugantque hostes, maiorem molem haud facile sustinentes, quam cum qua manus conferere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoque effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gelij, cohortiumque sabellaru paulisper recruduit pugna. ijs quoque mox suscis, iam à uictoribus

tibus castra oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret: Appius Bellonam
 uictricem identidem celebrans, accenderet militū animos: per uallum, per fossas irruerunt. ca-
 strata capta, direptaq; præda ingens parta, & militi cōcessa est. septē millia ac trecenti hostium
 occisi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo Coss. omnisq; Romana uis in Hetru-
 scum bellum magis inclināt: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Ro-
 mani fines per Vestinos in Campaniam, Falernumq; agrū transcendunt: ingentesq; prædas
 faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntē (iam enim Fabio, Decioq; pro-
 rogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, depopulationibusq; Campani agri
 ad tuendos socios conuertit. Ut in Calcenum agrum uenit: & ipse cernit recentia cladis uesti-
 gia: & Calcenī narrant tantū iam prædæ hostes trahere, ut uix explicare agmen possint: itaq;
 iam propalā duces loqui, extemplo eundū in Samnium esse: ut relicta ibi præda in expedi-
 tionem redeāt: nec tam oneratū agmen dimicationi cōmittant. Ea quanquam similia ueris
 erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palan-
 tes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturum flumen sedere hostem: inde ter-
 tia uigilia moturū iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab ho-
 stibus confedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset: & egredientē e castris
 hostem opprimeret, aliquāto ante lucem ad castra accessit: gnarosq; oscæ linguæ exploratum
 quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cogno-
 scunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæq; custodes exire, ignobile agmen,
 & sua quenq; molientē, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggredien-
 di aptissimū uisum est: & iam lux appetebat: itaq; signa canere iussit: agmenq; hostiū aggre-
 ditur. Samnites præda impediti infrequentes armati, pars addere gradū, ac præ se agere præ-
 dam: pars stare, incerti utrū progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationē oppri-
 muntur. & Romani iam trāscenderant uallū: cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium
 agmen præter quā hostili tumultu, captiuorū etiam repentina defectione turbatū erat: qui
 partim ipsi soluti uinctos soluebant: partim arma in sarcinis deligata rapiabant: tumultumq;
 prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. memorandū deinde edidere facinus:
 nam Statium Egnatiū ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadūt: dissipatis inde equi-
 tibus, qui cū eo aderant, ipsum circumstant: insidentemq; equo captū ad Cos. Romanum ra-
 piunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumq; iam profligatū integratum
 est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominū: duo millia & quingenti capti: in eis
 tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimum uictoribus fuit, captiuo-
 rum recepta septem millia & cccc. præda ingens sociorū: accitiq; edicto domini ad res
 suas noscendas, recipiendasq; præstituta die. quarū rerum non extitit dominus, militi cōcessit:
 coactiq; uendere prædā: ne alibi, quā in armis animū haberent. Magnū ea populatio Cam-
 pani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, post de-
 ductum inde uolumnianū exercitum Hetruriā concitam in arma: & Gelium Egnatiū Sam-
 nitium ducem, & Umbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntii
 Senatus conterritus iustitium indici, delectum omnis generis hominum haberi iussit: nec
 ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt: sed seniorū etiam cohortes factæ: liberti-
 niq; centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq; rerum prætor P. Sempro-
 nius præerat. cæterum parte curæ exonerarūt Senatū Lucij Volumnij Cos. literæ: quibus cæ-
 sos, fusosq; populatores Campaniæ cognitū est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam
 Cos. nomine decernunt: iustitium remittunt, quod fuerat dies decem octo: supplicatioq; per-
 læta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cceptū: itaq; placuit ut
 duæ coloniæ circa Vestinū, & Falernū agrū deducerent: una ad hostiū Liris fluuij, quæ Min-
 turnæ appellata: altera in saltu uestino Falernum cōtingente agrū: ubi Synope dicitur græca
 urbs fuisse, Sinuessæ deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotiū datum
 est, ut plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis
 creare. nec qui nomina darent, facile inueniebantur: quia in stationē se propē perpetuā infestæ
 regionis, nō in agros mitti rebant. auertit ab eis curis Senatū Hetruriæ ingrauescens bellum:

& crebrae literae Appij, monentis ne regionis eius motum negligerent: quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Umbros, Gallos. iam castra bifaria facta esse: quia unus locus capere tantam multitudinem non posset. Ob haec etiam appetebat tempus comitorum: quorum causa L. Volumnius Cos. Romam reuocatus, qui prius quam ad suffragium centurias uocaret: in concionem aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit: fuisse tantum bellum, ut nec duce uno, nec uno exercitu geri poterit: accessisse postea dici Umbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos duces Coss. illo die deligi meminissent, se, nisi consideret eum consensu populi Romani Cos. declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubium erat quin Q. Fabius omnium consensu destinaret: eumque & prerogatiuae, & primo uocatae omnes centuriae consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio ante: deinde ut uincebat consensu, uersa postremo ad collegam P. Decium postcedum, id senectuti suae adminiculum fore: censura, duobusque consulatibus simul gestis expertum se nihil concordiae collegio firmiter ad rempublicam tuendam esse. nouo imperij socio uix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius Cos. cum meritis P. Decij laudibus, tum quod ex concordia consulum bona quaeque, ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent: memorando quam propere ad ultimum discrimen suis, & collegae certaminibus nuper uentum foret: admonendo Decium Fabiumque, ut uno animo, una mente uiuerent. Esse praeterea uiros natos militiae, factis magnos, ad uerborum linguarumque certamina rudes: ea ingenia consularia esse, callidos, sollertesque, iuris atque eloquentiae consultos, qualis Ap. Claudius esset, urbi, ac foro praesides habendos, praetoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus, postridie ad praescriptum Cos. & consularia & praetoria comitia habita. Coss. creati Q. Fabius, & P. Decius: Ap. Claudius praetor: omnes absentes, & L. Volumnio ex S. C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit, publice uinum, ac thus praebitum. supplicatum iere frequentes uiri, foeminaeque. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiae patriciae, quae in foro bouario est ad aedem rotundam Herculis: inter matronas ortum. Virginiae Auli filiae patriciam plebeio nuptam L. Volumnio Cos. matronae, quod est patribus nupsisset, sacris arcuerat. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentione animorum exarsit, cum se Virginia & patriciam, & pudicam in patriciae Pudicitiae templum ingressam, & uni nuptam, ad quem uirgo deducta sit: nec se uiri, honorumque eius, ac rerum gestarum poenitere uero gloriaretur: facto deinde egregio magna uerba adauxit, in uico longo, ubi habitabat, ex parte aedium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramque ibi posuit: & conuocatis plebeijs matronis conuicta de iniuria patriciarum, hanc ego aram, inquit, Pudicitiae plebeiae dedico: uosque hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiae inter matronas sit: detisque opera, ut haec ara, quam illa, siquid potest, sanctius, & a castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & haec ara, quo illa antiquior, culta est: ut nulla nisi spectatae pudicitiae matrona, & quae uni uiro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata deinde religio a pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis foeminis, postremo in obliuionem uenit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij aediles curules aliquot foeneratoribus diem dixerunt, quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est: aenea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea uasa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulachra infantium conditorum urbis sub uberibus lupae posuerunt: semitamque saxo quadrato a Capena porta ad Martis aedem strauerunt. Et ab aedilibus plebeijs L. Aelio Pato, & C. Fuluio Curuo ex mulctaticia item pecunia, quam exegerunt pecuarijs damnatis: ludi facti: pateraque aureae ad Cereris aedem positae. Q. Fabius inde quintum, & P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraque collegae, nec gloria magis rerum, quae ingens erat: quam concordia inter se clari, quae ne perpetua esset: ordinum magis, quam ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs authoribus Decio, ut ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu, & postquam ibi Fabius plus poterat: reuocata res ad populum est, in concione, ut inter

ut inter militares viros, & factis potius, quàm dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem conseruisset: sub ea legere alium fructum, indignū esse dicere, se aperuisse Ciminiam syluam: uiamq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis sollicitassent, si alio duce bellum gesturi essent: Nimirum aduersarium se, non sociū imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra, quàm ut, si se dignum prouincia ducerent: in eam mitteret, in Senatus arbitrio se fuisse: & in potestate populi futurū. P. Decius Senatus iniuriam querebatur. Quoad potuerint patres, annisof ne pleberjs aditus ad magnos honores esset, postquàm ipsa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata esset: quæri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ: & in paucorum potestatem uertantur. Omnes ante se cōsules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatū prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deq; repub. meritum esse, ut faueat Q. Fabij gloria: quæ modo non sua contumelia splendeat, cui autem dubium esse: ubi unum bellum sit asperum ac difficile, cū id alteri extra sortem mandetur: quin alter consul pro superuacaneo, atq; inutili habeatur: gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: uelle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit: ita, ut toties nouum ex improviso incendium daret: eum se extincturum. Postremo se collegæ honores, præmiaq; concessurum uerecundia ætatis eius, maiestatisq; cū periculum, cum dimicatio proposita sit: neq; cedere sua sponte, neq; cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, ut quod populi sit, populus iubeat potius, quàm patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosq; immortales se precari: ut ita sortem æquam sibi cum collega dent: si eandem uirtutem, felicitatemq; in bello administrando daturi sint, certe id & natura æquum, & exemplo utile esse: & ad famam populi Romani pertinere: eos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Hetruscum geri recte possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut prius quàm introuocarentur ad suffragiū tribus: Ap. Claudij prætoris ablatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit, nec minore populi cōsensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursum inde ad consulem factus omnium ferme iuniorū: & pro se quisq; nomina dabant, tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circūfusus turba, quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est, hodierno, & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducā, maiori mihi cura est, ut omnes locupletes reducam: quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiducia ac spei gerente, quod non desyderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, unde haud procul hostes erant: ad castra Appij prætoris pergit, paucis citra millibus lignatores ei cū præsidio occurrunt, qui ut lictores prægredi uiderunt: Fabiumq; esse consulem acceperunt: læti, atq; alacres dijs, populoq; Romano gratias agūt: quod eum sibi imperatorem misissent. Circūfusi deinde cum consulem salutarent: quærit Fabius quò pergerent, respōdentibusq; lignatum se ire, ain' tandem, inquit, num castra uallata nō habetis: ad hoc cum succlamatum esset: duplici quidem uallo, & fossa: & tamē in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & uellite uallum. Redeunt in castra, terroremq; ibi uellentes uallum & ijs, qui in castris remanserant, militibus, & ipsi Appio fecerūt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, cōsulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus, inde nusquā statua Romanis fuere, negabat utile esse uno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem, ac salubriorem esse, fiebant autē itinera, quanta fieri sinebat hyems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusiū, quod Camars olim appellabant: præpositoq; castris L. Scipione proprætoris, Romā ipse ad cōsulandum de bello rediit: siue ipse sponte sua: quia bellū ei maius in conspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat: siue senatuscōsulto accitus: nā in utrūq; authores sunt. Ab Ap. Claudio prætoris retractum quidam uideri uolunt: cū in senatu, & apud populum (id, quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Hetrusci augetet, non suffecturum ducem unum, nec exercitum unum aduersus quatuor populos, periculosum esse, siue iuncti unum premant: siue id diuersi gerant bellum: ne ad omnia simul adire, & obire unus nō possit, duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum, equitumq; cum Fabio uenisse, sibi placere,

P. Decium cōsulem primo quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari, si consul malit in suam prouinciam ire: L. Volumnium in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio pratoris: P. Decium censuisse ferunt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur: donec uel ipse, si per cōmodum reipub. posset: Romam uenisset: uel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset: quātisq; administrandū copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, ut nec augere, nec minuere uideretur belli famā: magisq; in altero assumendo duce aliorum indulgere timori: quā suo, aut reipub. periculo consulere. Cæterū si sibi adiutorem belli, sociūq; imperij darent: quonam modo se obliuisci P. Decij cōsulis per tot collegia experti posse: neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cū P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Si collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriam proficisci paratum esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria animis: triumphusq; nō bellum decretum consulibus uideretur. Inuenio apud quosdam: extemplo cōsulatu inito profectos in Hetruriam Fabium, Deciumq; sine ulla mentione sortis prouinciarum, certaminumq; inter collegas, quæ exposui. Sunt, quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populū, & pertinaciam aduersus præsentem Cos. pratoris: contentionemq; aliam inter collegas: tendente Decio, ut suæ quisq; prouinciæ sortem tueretur. Cōstare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo Coss. ad bellum sunt.

Cæterū antequam Coss. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingēri ad Clusium uenerunt, legionem Romanam, castraq; oppugnaturi. Scipio, qui castris præerat: loco adiuuandam paucitatem suorū militum ratus, in colle, qui inter urbem & castra erat: aciem erexit. sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad iugū perrexit: quod hostes ceperāt parte alia aggressi. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis undiq; urgeret, circūuenta. Deletam quoq; ibi legionem, ita ut nuntius non superesset, quidā authores sunt: nec ante ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant: famam eius cladis perlatam: quā in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspena gestātes capita, & lanceis infixā, uanitatesq; moris sui carmine. Sunt qui Umbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: uictoresq; Umbros redintegrato prælio uictos esse: captiuosq; eis, ac prædam ademptam. Similius uero est, à Gallo hoste, quā Umbro eam cladem acceptam, quod cum sæpe aliās, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit.

Itaq; præterquā quod ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum, nominisq; latini maiore exercitu, quā Romani: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppositi: unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætore ambo, statim in eis locis habere iussi. consules ad hostes transgresso Appennino in agrum sentinatem peruenerunt. ibi quatuor milliū fermè interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atq; ita conuenit, ut ne unis castris miscerentur omnes: neue in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Umbri adiecti. dies indicta pugne: Samnitibus, Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci, Umbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarūt transfugæ Clusini tres, clam nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis hostium cōsilijs dimissi cū donis, ut subinde ut quæ res noua decreta esset, exploratam perferrent, consules Fuluius, ut ex Falisco, Posthumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueat: summaq; ui fines hostium depopulentur: scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde consules, ut absentibus ijs pugnaretur. per biduum laceffiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrinq; cecidere: magisq; iritati sunt ad iustū certamen animi: quā ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omnibus copijs

pijs est. Cum instructæ acies starent: cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, illac fuga, inquit, & cædes uertit, ubi sacrâ Dianæ ferâ iacentē uidetis: hinc uictor Martius lupus integer, & intactus gentis nos Martiæ, & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt, aduersus Samnites Q. Fabius primâ, ac terciâ legionem pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintâ & sextam instruxit, secunda & quarta cū L. Volumnio proconsule in Samnio gerebat bellū. Primo cōcurfu adeo æquis uiribus gesta res est: ut, si affuissent Hetrusci, & Umbri; aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit, cæterū quanquā cōmunis adhuc Mars belli erat: necdū discrimen fortuna fecerat, quâ datura uires esset: haudquaquam similis pugna in dextro, læuoque cornu erat: Romani apud Fabiū arcebant magis, quàm inferebant pugnâ: extrahebaturq; in quàm maxime serum diei certamē: quia ita persuasum erat duci: & Samnites, & Gallos primo impetu feroces esse: quos sustineri fatis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorū quidem etiâ corpora intolerantissima laboris, atq; æstus fluere: primâq; eorum prælia plusquàm uirorum, postrema minusquàm sceminarū esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis: quàm integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate, & uigore animi, quantūcunq; uiriū habuit, certamine primo effudit: & quia lentior uidebatur pedestris pugna, equitatum in pugnâ concitat: & ipse fortissimæ iuuenū turmæ immixtus orat proceres iuuentutis, ut secū in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriâ fore: si ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertere Gallicū equitatum, iterū longius euectos, & iam inter media equitum agmina præliū cientes, nouum pugnæ cōterrui genus: effedis, carrisq; sustentans armatus hostis ingenti sonitu equorū, rotarumq; aduenit: & insolitos eius tumultus Romanorū conterruit equos. Ita uictorem equitatum uelut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos uirosq; improuida fuga, turbata hinc etiâ signa legionū: multiq; impetu equorū, ac uehicularum raptorū per agmen obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes uidit, Gallica acies nullum spatiū respirandi, recipiendiq; se dedit. Vociferare Decius, quod fugerent: quam uie in fuga spem haberent? obistere cedentibus: ac reuocare fusos. deinde ut nulla ui percussos sustinere poterat: patrem P. Deciū nomine cōpellans, quid ultra moror? inquit, familiare fatū datū hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus, iam ego mecum legiones hostium mactandas Telluri, ac dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pontificem, quem descēdens in acie digredi uetuerat ab se: præire iussit uerba, quibus se, legionesq; hostiū pro exercitu populi Romani Quiritiū deuoueret, deuotus inde eadē precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Vesperim bello latino se iusserat deuouerit: cum secundū solēnes precationes adiecisset: præ se agere sese formidinē ac fugam, cædemq; ac cruorem: cœlestiū, infernorum iras: cōtacturū funebribus diris signa, tela, arma hostium, locumq; eundē suæ pestis, & Gallorū ac Samnitium fore. Hæc execratus in se, hostesq; quâ confertissimam cernebat Gallorū aciem, cōcitat equū: inferensq; se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori aliās esse solet: sistere fugam, ac nouā de integro uelle instaurare pugnâ. Galli, & maxime globus circūstans consulis corpus, uelut alienata mente uana incassum iactare tela: torpere quidā: & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat: iussitq; proprætorem esse, uociferari uicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos, Samnitesq; Telluris matris, ac deorū maniū esse: rapere ad se, ac uocare Deciū deuotam secū aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniūt deinde his restituentibus pugnâ Cornelius Scipio, & C. Martius, cū subsidijs ex nouissima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaq; cū Galli structis ante se scutis conferti starent: nec facilis pede collato uideret pugna: iussu legatorū collecta humi pila: quæ strata inter duas acies iacebant: atq; in testudinem hostiū coniecta, quibus plerisq; in scuta, plerisq; uerutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent, hæc in sinistro cornu Roma-

norum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo (ut ante dictum est) cunctando ex-
 traxerat diem: deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem uim ha-
 bere uisa: praefectis equitum iussis ad latus Samnitium circumducere alas, ut signo dato in trans-
 uersos quanto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commoue-
 re hostem. Postquam non resisti uidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus
 subsidijs, quae ad id tempus reseruauerat: & legiones concitauit: & signum ad inuadendos hostes
 equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: praeterquam aciem ipsam Gallorum relictis
 in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant.
 Tum Fabius audita morte collegae, Campanorum alam, quingentos fere equites excedere acie
 iubet: & circumuectos a tergo Gallicam inuadere aciem: tertiae deinde legionis subsequi prin-
 cipes: & quae turbatum agmen hostium uiderent impetu equitum, instare ac territos caedere. Ipse
 aedem Ioui Victori, spoliaque hostium cum uouisset, ad castra Samnitium perrexit: quod multitu-
 do omnis consternata agebatur, sub ipso uallo, quia tantam multitudinem portae non recepere,
 tentata ab exclusis turba suorum pugna est, ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit.
 compulsi deinde intra uallum Samnites: paruoque certamine capta castra: & Galli a tergo circum-
 uenti. Caesa eo die hostium xxv millia, octo capta, nec incruentata uictoria fuit, nam ex P. De-
 cij exercitu caesa septem millia: ex Fabij mille ac ducti, Fabius dimissis ad quaerendum collegae
 corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit, Consulis corpus eo die,
 quia obrutum super stratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit, postero die inuentum, re-
 latumque est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius col-
 legae funus omni honore, laudibusque meritis celebrat. Et in Etruria per eos dies ab Cn. Ful-
 uio praetore res ex sententia gesta: & praeter ingentem illatam populationibus agrorum hosti-
 cladem, pugnatum etiam egregie est: Perusinorumque, & Clusinarum caesa amplius tria millia:
 & signa militaria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret: circum-
 uentum a Pelignis est, ex millibus quinque ad mille caesi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro
 bellatum: fama est, etiam uero stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exer-
 citu peditum quadraginta millia, cccxx, equitum sex & quadraginta millia, mille carpen-
 torum scripsere fuisse: scilicet cum Umbris, Thuscisque: quos & ipsos pugnae affuisse. & ut Ro-
 manorum quoque augerent copias: L. Volumnium proconsulem ducem consulibus, exercitumque
 eius legionibus consulum adijciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria uictor-
 ria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumque exercitum in Tifernum mon-
 tem compulsum, non deterritus iniquitate loci fundit, fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu reli-
 cto in Etruria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis, Etruscisque, ac Samnitibus trium-
 phauit, milites triumphantem secuti sunt, celebrata inconditis carminibus militaribus non ma-
 gis uictoria Q. Fabij, quam mors praecleara P. Decij est: excitataque memoria parentis, aequata
 euentu publico priuatoque filij laudibus. Data ex praeda militibus aëris octogeni bini, sagaeque
 & tunicae: praemia illa tempestate militum haudquaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec
 in Samnitibus adhuc, nec in Etruria pax erat, nam & Perusinis auctoribus post deductum
 ab consule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites praedatum in agrum Vestinum, Formianumque
 & parte alia, in Etrunium, quaeque Vulturno adiacet flumini: descendere. Aduersus eos Ap. Clau-
 dius praetor cum exercitu Deciano missus. Fabius Etruria rebellante denuo quatuor millia
 & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti sin-
 guli aëris trecentis decem, praeda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cum par-
 tim Ap. Claudius praetor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur: in agrum Stellatam con-
 uenerunt, ibi & Samnitium legiones omnes confidunt: & Appius, Volumniusque castra coniu-
 gunt, pugnatum infestissimis animis: hinc ira stimulante aduersus rebellantes totiens: illinc ab
 ultima iam dimicantibus spe. Caesa ergo Samnitium xvi millia trecenti, capta duo millia sep-
 tingenti, ex Romano exercitu cecidere duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, per-
 stilentia grauis, prodigiisque sollicitus, nam & terram multifariam pluuisse: & in exercitu Ap. Clau-
 dii plerisque fulminibus ictos, nuntiatum est: librique ob haec aditi. Eo anno Q. Fabius Gur-
 ges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit: ex quo
 mulctatio

multatitio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendam curauit. Superfunt etiã nunc Samnitium bella, quæ continua per quartũ iam uolumen, annumq; sextũ & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerũt: agimus. & ne tot annorum clades utriusq; gentis, laboresq; actos nũc referam: quibus nequiuert tamẽ dum illa pectora uinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernũ, Stellatibus cãpis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant: imperatorem clarissimũ gentis suæ amiserãt: socios belli, Hetruscos, Umbros, Gallos in eadẽ fortuna uidebant, qua ipsi erãt: nec suis, nec externis uiribus iam stare poterant: tamen bello non abstinebant. adeo ne infeliciter quidẽ defensæ libertatis tedeat: & uinci, quàm non tentare uictoriam, malebant. quĩnam sit ille, quẽ nõ pigeat longinquitatis bellorũ scribendo, legendoq; quæ gerentes nõ fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus consules secuti sunt. Samniũ ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus: uno Hetruriam, altero populationem Campaniæ repeti: tertium tuendis parari finibus, fama erat. Posthumiũ ualido aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondũ egres-
 sos opprimeret: uelut ex cõposito ibi obuĩum habuere hostem: ubi & intrare, nedum uastare ipsi Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumq; populi Romani fines Samnites prohiberent. cum castra castris collata essent: quod uix Romanus totiens uictor auderet: ausi Samnites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare, & quanquam non uenit ad finem tam audax inceptum: tamẽ haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multum diei, densa adeo: ut lucis usum eriperet, nõ prospectu modo extra uallum adempto, sed propinquo etiã congregientium inter se conspectu. hac uelut latebra insidiarum freti Samnites uixdum satis certa luce, & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem uigilias perueniũt. Improviso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec uirium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus, itaque captum quæstorium: quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam, Sueffanamq; quæ proximæ forte erant: tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali uia inducit. uixdum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis, quàm oculis hostem noscunt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primo incerti fortunæ suæ: & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul uociferaretur, expulsi ne extra uallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primo resistunt: deinde inferunt pedem, urgentq; & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam, uallumq; inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat: non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra uallum, trecentis fermẽ hostium occisus. Romanorum stationis primæ, uigilumq; & eorum qui circa quæstorium oppressi, perire ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerũ fama tumultuosior etiã, quàm res erant, perlata Romam cõggit L. Posthumium Cos. uix dum ualidum proficisci ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis cõuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex multatiticia pecunia faciendã curauerat: dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samniũ ad castra collegæ perrexit. inde postquàm Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse reuocauerunt: diuersi Coss. ad uastandos agros, urbesq; oppugnãdas discedũt. Posthumius Miloniam oppugnare adortus uix primo, atq; impetu: deinde postq; ea parum procedebãt, opere, ac uincis demũ iniunetis muro cepit. ibi capta iam urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferẽ horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt: nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit Cos. primo ita cõpositus instructusq; mœnibus successit, tanquã idem, quod ad

Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentium uastum in urbe, nec arma, nec uiros in turribus ac muris uidit: auidū inuadēdi deserta mœnia militem detinet: nequā occultā in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorū latini nominis circūequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet, equites portā unā, alteramq; eadē regione in propinquo patentēs cōspiciunt, itineribusq; ijs uestigia nocturnæ hostiū fugæ, adequitant deinde sensim portis: urbemq; ex tuto rectis itineribus per uiam cōspiciunt: & cōsuli referunt excessum urbe: solitudine haud dubia id perspicuū esse, & recentibus uestigijs fugæ, ac strage rerū in trepidatione nocturna passim relictarū. His auditis Cos. ad eam partē urbis, quā adierant equites: circumducit agmen: cōstitutisq; haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare urbem: & modicū spacium progressos tres manere eodē loco, si tuta uideant: duos explorata ad se referre. Qui ubi redierunt: retuleruntq; eò se progressos, unde in omnis partes circūspectus esset: longe, lateq; silentium, ac solitudinē uidisse: extemplo Cos. cohortes expeditas in urbē induxit: ceteros interim castra cōmunire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos inueniunt: relictāq; quæ migratu difficilia essent, ea direpta: & cognitū ex captiuis est communi cōsilio aliquot circa urbes conscisse fugā: suos prima uigilia profectos: credere eandē in alijs urbibus solitudinē inuenturos. Dictis captiuorū fides extitit: desertis oppidis Cos. potitur. Alteri Cos. M. Attilio nequaquā tam facile bellū fuit, cum ad Luceriā duceret legiones, quā oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finem Lucerinū ei hostis obuius fuit, ibi ira uires æquauit, prælium uarium, & anceps fuit: tristius tamen euentu Romanis: & quia insueti erant uinci: & quia digredientes magis, quā in ipso certamine senserūt quantū in sua parte plus uulnerum ac cædis fuisset. Itaq; is terror in castris ortus, qui si pugnares cepisset, insignis accepta clades foret, tum quoq; sollicita nox fuit, iam inuasurū castra Samnitē credentibus, aut prima luce cū uictoribus cōferendas manus. Minus cladis, ceterū nō plus animorū ad hostes erat, ubi primū illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una, & ea ipsa præter hostes erat: quā ingressi præbuere speciem recta tendentiū ad castra oppugnanda. Cos. arma capere milites iubet: & sequi se extra uallum: legatis, tribunis, præfectis sociorū imperat, quod apud quosq; factorum opus est. Omnes affirmāt se quidē omnia facturos: sed militū iacere animos, tota nocte inter uulnera, & gemitus morientū uigilatū esse. Si ante lucē ad castra uentū foret: tantum pauoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri: alioquin pro uictis esse. Quæ ubi cōsul accepit, sibimetipsi circūeundos, alloquendosq; milites ratus, ut ad quosq; uenerat, cunctantes arma capere increpabat, quid cessarent? tergiuersarenturq;? hostem in castra uenturū, nisi illi extra castra exissent: & pro tentorijs suis pugnatos, si pro uallo nollent, armatis, ac dimicantibus dubiam uictoriam esse: qui nudus atq; inermis hostem maneat, ei aut mortē, aut seruitutem patiendam. Hæc iurganti, increpantiq; respondebāt cōfectos se pugna hesternā: nec uirium quicquam, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinē hostiū apparere, quā pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, uallum secum portare Samnitē affirmant: nec dubiū esse quin castra circumuallaturi sint. Tunc enim uero Cos. indignum facinus esse uociferari tantā contumeliā, ignominiamq; ab ignauissimo accipi hoste, etiam ne circumsedebimur, inquit, in castris: ut fame potius per ignominiam, quā ferro, si necesse est, per uirtutem moriamur? Dñ bene uerterēt: facerentq; quod se dignum quisq; ducerent. Cos. M. Attilium uel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumq; inter signa Samnitium potius, quā circumuallari castra Romana uideat. Dicta consulis legati, tribuniq;, & omnes turmę equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere, tum pudore uictus miles segniter arma capit: segniter è castris egreditur: longo agmine, nec continenti mœsti, ac propè uicti procedunt uersus hostem, nec spe, nec animo certiorē, itaq; simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitium agmine ad nouissimū fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere uiam: illo loco aut cadēdum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum, in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spatium: & stabant expectātes: dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum:

Diuersiq;

Diuersiꝑ̄ integri, atq; intacti abissent: ni cedenti instaturum alterū timuissent. sua spē inter
 inuitos, tergiuersantesq; segnīs pugna clamore incerto, atq; impari cœpit: nec uestigio quisq;
 mouebatur. Tum Cos. Romanus ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinē im-
 misit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent: & alij turbati: & ab Samnitū acie ad oppri-
 mendos eos, qui ceciderant: & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum
 irritata pugna est: sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerant Samnites: & turba-
 tus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Ro-
 manam. Iamq; in terga fugientiū Samnites pugnabant: cū Cos. equo praeuectus ad portam
 castrorū, ac statione equitū ibi opposita, edictoꝝ ut quicūq; ad uallū tenderet, siue ille Roma-
 nus, siue Samnis esset, pro hoste haberet: hæc ipsa minitans obstitit profuse tendentibus suis
 in castra. quò pergis inquit miles: & hic arma, & uiros inuenies: nec uiuo Cos. tuo nisi uictor
 castra intrabis: proinde elige cum ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicente Cos. equites in se-
 stis cuspidibus circumfunduntur: ac pedites in pugna redire iubent. Nō uirtus solum Cos. sed
 fors etiā adiuuit: quod nō institerunt Samnites: spatiumq; circūagendi signa, uertēdiq; aciem
 à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari ut repeterēt pugna: centuriones ab signiferis ra-
 pta signa inferre: & ostēdere suis paucos, & ordinibus incōpositis effuse uenire hostes. Inter
 hæc Cos. manus ad cœlum attollens uoce clara, ita ut exaudiret, templū Ioui Statori nouet, si
 constitisset à fuga Romana acies: redintegratoꝝ prælio cecidisset, uicissetq; legiones Samni-
 tum, omnes undiq; annisi ad restituendā pugnam duces, milites, peditum, equitumq; uis. nu-
 men etiā deorū respexisse nomen Romanū uisum. adeo facile inclinata res: repulsiq; à castris
 hostes: mox etiā redacti ad eum locū, in quo cōmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum
 cumulo, quas coniecerant in mediū, hæere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem arma-
 torum sarcinis circundāt. Tum uero eos à fronte urgere pedites: ab tergo circumuecti equites,
 ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorū numerus fuit septē millia CCC. qui omnes nudi sub
 iugum missi, cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Nec Romanis quidē læta uictoria
 fuit. recensente Cos. biduo acceptā cladē, amissorū militum numerus relatus septem millia
 trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur: altero exercitu Samnites Interamnā coloniā Ro-
 manā, quæ uia latina est: occupare conati, urbem non tenuerunt: agros depopulati cum præ-
 dam aliam inde mistam hominū, atq; pecudū, colonosq; captos agerent: in uictorem incidit
 Cos. ab Luceria redeuntē: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo atq; impedito agmine
 incōpositi cædunt. Cōsul Interamnā edicto dominis ad res suas noscendas, recipiendasq;
 reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitorū causa Romā est profectus. Cui de triumpho agen-
 ti negatus honos, & ob amissa tot millia militū: & quod captiuos sine pactione sub iugum mi-
 sisset. Cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat: in Hetruriā traducto
 exercitu primū peruastauerat Volturnensem agrū: deinde cum egressis ad tuendos fines haud
 procul mœnibus ipsorū depugnat. duo millia CC Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas
 urbis tutata est. In Rosellanū agrum exercitus traductus. ibi nō agri tantum uastati, sed oppi-
 dum etiā expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæ-
 sa. Pax tamen clarior maiorq;, quàm bellū in Hetruria eo anno fuerat: parta est. tres ualidissi-
 mæ urbes, Hetruriæ capita, Volturni, Perugia, Arretium pacem petiere: & uestimentis militum,
 frumentoq; pacti cum Cos. ut mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos
 impetrauerunt. multa præsens quingentū millium aris in singulas ciuitates imposita. Ob
 hæc res gestas consul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quàm spe impetran-
 di petisset: uideretq; alios, quod tardius ab urbe exisset: alios, quod iniussu Senatus ex Sam-
 nio in Hetruriam transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æqua-
 tæ repulsæ sibi quoque negare triumphum: non ita, inquit, Patres conscripti, uestræ maiesta-
 tis meminero, ut me consulem esse obliuiscar: eodem iure imperij, quo bella gessi, bellis felici-
 ter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, uictoria & pace parta triumphabo. ita Senatum
 reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo
 triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad
 populum est: uocatusq; eò consul cū L. Horatium, Marcum Valerium consules: C. Martium
 Rutilium

Rutilium nuper, patrem eius qui tunc censor esset: nō ex autoritate Senatus, sed iūssu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: uoluntatem sibi, ac fauorem cōsentientis populi pro omnibus iussis affutura. Postero die auxilio tribunorum plebis triū aduersus intercessionem VII tribunorum, & consensum Senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum cōstans memoria est. Posthumium author est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumq;e, saucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triumphasse. Fabius ambos Coss. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumq; in Hetruriam exercitum: sed ab utro Cos. non adiecit: & ad Luceriam utriq; multos occisos: inq; ea pugna Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus ante uouerat: sed fanum tantū, id est locus templo effatus iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiusdem uoti damnata respub. in religionem uenit. Sequitur hunc annum & Cos. insignis, L. Papyrius Cursor qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens, uictoriaq;e: quantam de Samnitibus nemo ad eam diē, præter L. Papyrium patrem Cos. pepererat, & forte eodē conatu, apparatusq;e omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerant ritu quodā sacramenti uetusto uelut initiatis militibus, delectu per omne Samniū habito noua lege: ut qui iuniorum nō conuenisset ad imperatorum edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratum erat. Tum exercitus omnis Aquiloniam est inductus. ad XL millia militum, quod roboris in Samnio erat, cōuenerunt. ibi medijs ferē castris locus est conseptus cratibus, pluteisq; & linteis contactus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro uetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu: qui se id sacramentum petere affirmabat ex uetusta Samnitium religione: qua quōdam uirū maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto per uiatorem imperator acciri iubebat nobilissimū quenq; genere, factisq;e, singuli introducebantur. erat tum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circa omni contacto additæ aræ in medio uictimæq;e circa cæsa, & circūstantes centuriones strictis gladijs. admouebat altaribus miles, magis ut uictima, q;e ut sacri particeps: adigebaturq;e iure iurando quæ uisa, auditaq;e in eo loco essent, nō enunciaturum. dein iurare cogebat diro quodam carmine in execrationem capitis, familiæq;e, & stirpis composito, nisi isset in prælium, quod imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset: aut si quem fugientem uidisset, non exemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuratos se obruncati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem uictimarum documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum ut uir uirum legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat: appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerēt. Paulo plus uiginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam confedit. Coss. profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius: cui ueteres legiones, quas M. Attilius superioris anni Cos. in agro interamnati reliquerat: decretæ erant. cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agūt: Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit. cæsa ibi millia hominum duo ferme, atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita enim decretum erat) scripto Duroniam urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobique est parta. Inde peruagati Samnium Coss. maxime depopulato atinate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniā, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatū ab armis est: neq;e gnauiter pugnatū: laceffendo quietos, resisten-
tibus cedēdo, cōminādoq;e magis, q;e inferēdo pugnā dies absumebat. quod cum inciperet, remittereturq;e: omnium rerū etiā paruuarū cūctus proferebat in dies. Altera Romana castra uiginti millium spatio aberāt: & absentis collegæ cōsilia omnibus gerēdis intererant rebus: intētorq;e Caruilius, quo maiore discrimine res uertebat, in Aquiloniā, q;e ad Cominiū, quod obsidebat, erat.

erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus nuntium ad collegam mittit: sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, cōfligere cum hoste: opus esse & illū quantā maxima ui posset, Cominiū oppugnare: nequid laxamēti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiscendū nuntius habuit: nocte redijt. approbare collegā consulta referens. Papyrius nūtio misso extemplo cōcionē habuit: multa de uniuerso genere belli, multa de præsenti hostium apparatu uana magis specie, quā efficaci ad euentū differuit. Nō enim cristas uulnera facere: & per picta, atq; aurata scuta transire Romanū pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Aureā olim, atq; argenteam Samnitiū aciem à parente suo occisione occisam: spoliāq; ea honestiora uictori hosti, quā ipsis arma fuisse. Datū hoc forsā nomini, familiāq; suā: ut aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces: spoliāq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter totiens petita fœdera, totiens rupta: tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nulli unquā exercitui fuisse infestiores, quā qui nefando sacro mista hominū, pecudumq; cæde respersus, ancipiti deū iræ deuotus, hinc fœderum cū Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentū, uno tēpore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc cōperta perfugatum indicijs cū apud infensos iam sua spē milites differuisset: simul diuinæ, humanæq; spei pleni clamore consentienti pugnā poscunt: poenitet in posterū diem dilatū certamen: moram diei, noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit: & pullariū in auspiciū mittit. Nullū erat genus hominū in castris intactū cupiditate pugnae: summi, infimiq; æque intenti erant: dux militū, miles ducis ardorē spectabat. Is ardor omnium etiā ad eos, qui auspicio intererant: peruenit. nam cū pulli nō pascerentur: pullarius auspiciū mentiri ausus, tripudium sollicitū Cos. nuntiauit. Cos. lætus auspiciū egregiū esse, & deis authoribus rem gesturos pronuntiat: signumq; pugnae proponit. Exeunti iam forte in aciem nuntiat perfuga uiginti cohortes Samnitiū (quadrigenariæ fermè erant) Cominiū profectas, quod ne ignoraret collega, extemplo nuntium mittit: ipse sibi signa ocuis præferri iubet: subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem, equitibus legatos alios, C. Ceditium, & Trebonium præfecit. Sp. Nauitium mulos detractis clitelis cū cohortibus alaribus in tumultum cōspectum propere circumducere iubet: atq; inde inter ipsam dimicationē quanto maxime posset moto puluere ostēdere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis: qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante doctrinā deos spernētem natus, rem inquisitam nequid incompertum deferret, ad consulem detulit, cui ille, tu quidem maeste uirtute, diligētiaq; esto: cæterum qui auspicio adest, siquid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nuntiatum populo Romano, exercituiq; egregiū auspiciū est. centurionibus deinde imperauit, ut pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa: insequitur acies ornata, armataq;: ut hostium quoq; magnificum spectaculum esset. Prius quā clamor tolleretur, concurrereturq;, emissio temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit, quod ubi Cos. nuntiatum est: dii in prælio sunt, inquit: habet poenam noxiū caput. Ante Cos. hæc dicentem coruus uoce clara occinuit, quo lætus augurio cōsul affirmans nunquam humanis rebus magis præsentibus interfuisse deos, signa canere, & clamorem tollere iussit. Prælium commissum atrox, cæterū longe disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitiū magnam partem necessitas, ac religio inuitos magis resistere, q; inferre pugnā cogit, nec sustinuisent primū clamorem, atq; impetum Romanorū per aliquot iam annos uinci assueti: ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominū pecudūq; strages, & respersæ fando nefandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carnē detestandæ familiæ, stirpiq; cōpositū. his uinculis fugę obstricti stabāt, ciuē magis q; hostē timētes. Instare Romanus à cornu utroq;, à media acie: & cedere deorū, hominū attonitos metu, repugnat segniter, ut ab ijs, quos timor moraretur à fuga.

fuga. Iam propè ad signa cædes peruenerat: cum ex transuerso puluis uelut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metiũ quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant: insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant: arma, signaque per turbidam lucem in primo apparerant: post altior, densiorque puluis equitũ speciem cogentium agmen dabat. fefellitque non Samnites modo, sed etiã Romanos: & cõsul affirmauit errorem: clamitans inter prima signa, ita, ut uox etiã ad hostes accederet: captũ Cominium: uictorem collegam adesse. anniterentur uincere prius, quàm gloria alterius exercitus foret. Hæc insidens equo, inde tribunis, centurionibusque imperat, ut uias equitibus patefaciant. ipse Trebonio, Cæditioque prædixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem uidissent: quanta maxima uis possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex ante præparato, fiunt, panduntur inter ordines uia: prouolat eques: atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrupitque ordines, quacunque impetũ dedit. instant Volumnius, & Scipio: & percussos sternunt. Tum iam deorũ, hominũque uicta uis, funditur linteata cohortes: pariter iurati, iniurati que fugiunt: nec quenquã præter hostes metuunt. Peditũ agmen, quod superfuit pugnae: in castra ad Aquiloniã cõpulsus est. nobilitas, equitesque Bouianũ profugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua, dextrũ ad castra Samnitũ, læuum ad urbem tendit. Prior aliquãto Volumnius castra cepit. ad urbẽ Scipioni maiore resistitur uis: nõ quia plus animi uictis est, sed melius muri, quàm uallum armatos arcet. inde lapidibus propulsant hostẽ. Scipio, nisi in primo pauore, priusque colligerent animi, transacta res esset: lentiolem fore munita armis urbis oppugnationem ratus, interrogat milites: fatin' equo animo paterent ab altero cornu castra capta esse: se uictores pelli à portis urbis: Reclamantibus uniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alij testudine facta in urbẽ perrumpunt: deturbatisque Samnitibus, qui circa portam erant: muros occupauere, penetrare interiora urbis, quia pauci admodũ erant: nõ audent. Hæc primo ignorare cõsul, & intentus recipiẽdo exercitui esse, iã enim præceps in occasum sol erat: & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiã uictoribus faciebat, progressus longius, ab dextra castra capta uidet: ab leua clamorẽ in urbe, mistũ pugnantũ ac pauentiũ fremitu esse. & tum forte certamẽ ad portã erat. aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet: nec iam integri quicquã esse, quin temeritate paucorũ magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaque in urbẽ inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquarebat: quicquere, nocte oppidũ ab hostibus desertũ est. Cæsa illo die ad Aquiloniã Samnitũ milia triginta trecẽti quadraginta: capta tria milliã octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septẽ. Cæterũ illud memoriã tradit: nõ fermẽ aliũ ducem lætiorẽ in acie uisum: seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodem robore animi neque cõtrouerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus uouerĩ mos erat: uouerat Ioui Victori, si legiones hostiũ fudisset: pocillũ mulsi priusquã temetũ biberet: sese facturũ, id uotũ dijs cordi fuit: & auspicia in bonũ uerterunt. Eadẽ fortuna ab altero cõsule ad Cominiũ gesta res. Prima luce ad moenia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbẽ: sub sidiaque firma, nequa eruptio fieret: portis opposuit. Iam signũ dantem eum nunciũ à collega trepidus de uiginti cohortiũ aduentu, & ab impetu moratus est: & partẽ copiarũ reuocare instructam, intentamque ad oppugnandũ, coëgit. D. Brutũ Scæuam legatũ cũ legione prima, & uiginti cohortibus alaribus, equitatuque ire aduersus subsidiũ hostium iussit: quocunq; in loco fuisset: obuius oblisteret, ac moraretur: manumque, si forte ita res posceret, cõferret: modo ne ad Cominiũ eã copiarũ admoueri possent, ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit: ac testudine ad portas successit, simul & refringebantur portæ: & uis undique in muros fiebat. Samnites, sicut antequã in muris uiderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibẽdos urbis aditu hostes: ita, postquã iam nõ ex interuallo, nec missilibus, sed cõminus gerebat res: & qui æquo pugnabãt: relictis turribus murisque, in forũ omnes cõpuli, paulisper inde tentauerunt extremã pugnae fortunã. deinde abiectis armis, ad quindecim milliã hominũ & quadringenti in fidem cõsulis uenerunt. cæsa ad quatuor milliã ac trecẽti octuaginta. Sic ad Cominiũ, sic

ad

ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna: hostes non inuenti. septem millia passuum cū abessent à Cominio: reuocati ab suis, neutri praelio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniã habuissent: clamor eos utrinq; par accidens sustinuit: deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant: flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati passim inquietū omne tempus noctis, expectando timendoq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugã consternantur cōspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, uiderāt multitudinem nō uallo, nō stationibus firmatam, conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiã legionariæ cohortes sequebantur: cæterū nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duo de uiginti reliquere. alio agmine incolumi uix ex tãta trepidatione Bouianum peruentū est. Lætitiã utriusq; exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sententia cōsul captū oppidum diripiendum militi dedit: exhaustis deinde tectis ignem iniecit, eodemq; die Aquilonia, & Cominiū deflagrauerunt. & consules cum gratulatione mutua legionū, suãq; castra cōiunxerunt. In cōspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, apud quē multiplex in acie circa castra, circa urbem fuerat certamē: Sp. Nautium, Sp. Papyriū fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorū, armillis, aureisq; coronis donauit: Nautiū: propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyriū: propter nauatã cum equitatu & in praelio operã, & nocte: qua fugã infestã Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, militesq;, quia primi portã, murumq; Aquiloniæ ceperant. equites omnes ob insignē multis locis operã, corniculis, armillisq; argenteis donat. Cōsiliū inde habitū: cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut utriusq;, aut certe alterius, optimum uisum, quo magis fractæ res Samnitiū essent: eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitū Samnium insequentibus cōsulibus tradi posset. quãdo iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus uideretur: unū superesse belli genus: urbium oppugnationes: quarū per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis missis ad Senatum populumq; Romanū de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinū, Caruilius ad Volanam oppugnandã legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitiã & in curia, & in concione audita: & quadridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed peropportuna etiã ea uictoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animū: quoniam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset: siquid in Samnio aduersi uenisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo cōsules, omnisq; Romana uis auersa in Samnium esset: occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Attilio prætore in Senatum introductæ. querebantur uri, & uastari agros à finitimis Hetruscis: quod desciscere à populo Romano nollent: obtabanturq; patres conscriptos, ut se à ui, atque iniuriã communium hostium tutarentur. Respōsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret: Hetruscorum propediem eandem fortunam, quàm Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset: ni Faliscos quoq;, qui per multos annos in amicitia fuerant: allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, ut fœciales mittendos ad res reperendas censerent. quibus non redditis, ex autoritate patrum iussu populi bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, uter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanã, & Palumbinū, & Herculaneū ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies: Palumbinū eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiã signis collatis ancipiti praelio, & cum maiore sua, quàm hostiū iactura dimicauit: castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatum oppidum, captumq;. In his tribus urbibus capta, aut cæsa ad decem millia hominum: ita, ut pauore admodum plures caperentur. Sorrentibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum uota militum, qui uim

frigoris

frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior uis hostium restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam urbem aduersus eruptiones hostium pugnatum: neq; obsidio, neq; bellum ex æquo erat: nō enim muris magis se Samnites, quā armis ac uiris mœnia tutabantur. tandem pugnando in obsidionē iustam coëgit hostes: obsidendoq; ut atq; operibus urbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum: capta urbe, septē millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominū: præda, quæ plurima fuit, cōgestis Samnitium rebus in urbes paucas: militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant: nec durari extra terta poterat: itaq; consul de Samnio exercitū deduxit. Venienti Romā triumphus omniū consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, ut illorū temporū habitus erat: triūpho. pedites, equitesq; insignes donis trāsire: ac transuectis multæ ciuicæ coronæ, uallaresq; ac militares conspectæ. inspectata spolia Samnitium: & decore, ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorū erant: comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti. æris grauis trāsuecta uicies centum millia: & auri triginta tria millia: (id enim redactum ex captiuis dicebatur) argenti, quod captum ex urbibus erat: P. mil. CCCXXX. omne æs, argentumq; in ærariū conditum: militibus nihil datū ex præda est. aut etaq; ea inuidia est ad plebē, quod tributum etiā in stipendiū militum collatū est: cum, si sprete gloria fuisset captiue pecuniæ in ærarium illata: & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Ædem Quirini, quā in ipsa dimicatione uotā apud neminem ueterem auctorē inuenio: (neq; hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre uotam filius cōsul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs, quorū tanta multitudo fuit, ut nō templum tantū, forumq; his ornaretur, sed focijs etiā, colonisq; finitimis ad templorum, locorumq; publicorū ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat: hibernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem, oppidumq; ipsum uicē cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus centū millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, ut minus clarū de Samnitibus, quā collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatū. æris grauis tulit in ærariū trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio tribuno plebis fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quā peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierant: ipsiq; ipsis, quia uitio creati erant: quinque post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerūt: palmæq; tum primum translato è Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: damnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comititia consularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, Junium Brutum Scæuam, ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus uix ad solatium unius mali, pestilentie urentis simul urbem atq; agros, suffecit. portentoq; iam similis clades erat: & libri aditi, qui nam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris: Æsculapium ab Epidauro Romam accersendum, neq; eo anno, quia bello occupati consules erant: quicquam de ea re actum: præter quā quod unū diem Æsculapio supplicatio habita est.

TITI LIVII PATA
VINI DECAS
TERTIA

TIT LIIII PATA
VINI DECAS
TERTIA

IN ITALIA BELLI Punici secundi acta narratur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberū amnem transitus: à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginenses, qui quereretur. & cum satisfacere nolent: bellum ijs indictū est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias fuis, qui obsistere ei conati erant: ad Alpes uenit: & laborioso per eas transitu cū montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset: descendit in Italiā: & ad Tinum amnē Romanos equestri prælio fudit: in quo uulneratū P. Corneliū Scipionē protexit filius: qui Africani postea nomen accepit. iterūq; exercitu Ro. ad flumen Trebiam fuso, Annibal Appenninū per maximā militum uexationē propter uim tempestatū transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI II

ANNIBAL per cōtinuas uigilias in paludibus oculo amisso, uenit in Hetruriā: per quas paludes quatrduo, & tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius Cos. homo temerarius cōtra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli nō poterāt: & ab equo, quem conscenderat: per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circūuentus ad Trasimenum lacum cū exercitu cæsus est. Sex millia quæ eruperant: fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis uincta sunt. Cum ad nuntiū cladis Romæ luctus esset: duæ matres insperato receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex sibyllinis libris uer sacrū uotū. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cū eo cōfligere: ne cōtra ferocē tot uictorijs hostem territū aduersis prælijs militem pugnae cōmitteret: & opponendo se tantūmodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitū, ferox & temerarius, criminando dictatorē, tanq; timidū & segnem effecit: ut populi iussu ei imperium cū dictatore æquaretur. diuisoq; exercitu, cum in iniquū locum cōflixisset: & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniēte cū exercitu Fabio Maximo ex discrimine liberatus est. quo beneficio uictus castra cū eo iunxit: & patrē eū salutauit: idemq; milites facere cōmilitonibus iussit. Annibal uastata Cāpania inter Casilinū oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, farnētis ad cornua bouum alligatis & incensis, præsidium Romanorū, quod Calliculam insidebat: fugauit: & sic trāsgressus est saltū. idemq; Fabij Maximi dictatoris, cū circumposita ureret: agro pepercit: ut illum tanq; proditorem suspectū faceret. Amylio deinde Paulo, & Terentio Varrone Coss. & ducibus cū maxima clade aduersus Annibalem ad Cānas pugnatū est: cæsaq; eo prælio Romanorū quadragintaquinque millia cū Paulo cōsule & senatoribus LXXX, cōsularibus atq; prætorijs aut ædilitijs triginta. Post quā cladem cū à nobilibus adolescētibus propter desperationē consiliū de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militū qui postea Africanus nūcupatus est: stricto super capita deliberantiū ferro, iurauit pro hoste se habiturū eū: qui in uerba sua nō iurasset: effecitq; ut omnes minime relictū iri à se Italiā iureiurādo astringeretur. Præterea trepidationē urbis, & luctū, & res in Hispania meliore euctu gestas cōtinet. Opimia, & Flornia uestales incesti dānatae sunt. Propter paucitatē uero militū seruorū octo millia armata sunt. captiui cū potestas esset redimēdi: redēpti nō sunt. Varroni obuia itum est: & gratiæ actæ: q; de rep. non desperasset.

LIBRI III

CAMPANI ad Annibalem defecere. Nuntius cannēsis uictoriæ Mago Carthaginē missus annulos aureos à digitis occisorum Romanorū detractos in uestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensurā traditur. post quem quidē nuntium Hanno ex Pœnis uir nobilissimus suadebat senatui Carthaginensiu: ut pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepēte barchina factione. Claudius Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: ut corporū uiribus, atq; animorū eneruaretur. Casilinum à Pœnis ob-

sessum ita fame uexatū est: ut lora, & pelles scutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturū amnem à Romanis missis uixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius prætor à Gallis cū exercitu cæsus est.

Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem uicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Reliquiæ cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem, & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus Cos. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosq; res gestas continet: à quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit: & uicit: primusq; omniū tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

LIBRI IIII

HIERONYMVS Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat: ad Carthaginenses defecit: & propter crudelitatem, superbiamq; à suis interfectus est.

T. Sempronius Gracchus proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonē ducē ad Beneuentum pugnavit, feruorū maxime opera: quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus Cos. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat: Syracusas obsedit. Philippo Macedonū regi bellum indictū est, qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus, fugatusq; in Macedonia cū propè inermi exercitu profugit, ad id bellū gerendū Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginenses gestas continet. Syphax rex Numidarū in amicitiam ascitus cōtra Masanissam Regē Masæfulorū pro Carthaginensibus pugnans, uictus, in Hispaniā ad Scipionē cū maxima manu transit contra Gades: ubi angusto freto Africa, & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoq; in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

LIBRI V

PCORNELIUS Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal urbem Tarentū præter arcē per Tarentinos iuuenes, qui se noctu uenatū ire simulauerāt: cepit. Ludi Apollinares ex martijs carminibus, quibus cannensis clades prædicta fuerat: instituti sunt. A Q. Fulvio, & Ap. Claudio Coss. aduersus Hannonē Pœnorum ducem prospere pugnatum est. T. Sempronius Gracchus proconsul ab hospite suo Lucano in insidijs ductus, à Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat: cū peritisset à senatu: ut sibi exercitus daret: pollicitusq; esset, si hoc impetrasset, de Annibale uictoriam: octo millibus acceptis militum dux factus cōfluxit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduersus Annibalem pugnavit: in quo prælio hominum sexdecim millia ceciderūt: ipse cū equitibus ducētis effugit. Capua obsessa est à Q. Fulvio, & ab Ap. Claudio Coss. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio: & ingentem se uirū gessit, in eo tumultu urbis captæ Archimedes intentus formis, quas in puluere descriperat: interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerū feliciter gestarum tristē exitum tulerūt, propè cum totis exercitibus cæsi anno octauo, q̄ in Hispaniam iuerant, amissaq; eius prouinciæ possessio foret: nisi L. Martij equitis Romani uirtute & industria cōtractis exercituū reliquijs, eiusdē hortatu bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septē millia cæsa: ex mille octingētis: præda ingens capta, dux Martius appellatus est.

LIBRI VI

ANNIBAL ad tertium ab urbe Roma lapidē super Anienem castra posuit. ipse uero cum duobus millibus equitum usq; ad portā Capenam, ut urbis situm exploraret: obsequitauit. & cum per tridū in aciem utrinq; exercitus omnis descendisset: certamen tēpestas diremit, nam cum in castra redissent: statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fulvio, & Ap. Claudio Coss. Principes Campani ueneno sibi cōsciuerunt mortem. Cū senatus Campanorum deligatus esset ad palos: ut securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius Cos. quibus iubebatur parcere: antequā legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium periegit. Cum in comitijs apud populum quæreretur: cui mādaretur Hispaniarū imperiū: nullo id uolente

id uolente suscipere, P. Scipio P. filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & susfragio populi, consensuq; omnium missus, Nouam Carthaginem uno die expugnauit: cum ageret uigesimum quartum annum: uidereturq; diuina stirpe creatus: quonia & ipse, posteaquam togam acceperat: quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis saepenumero uisus est. Res praeterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnanas, & Philippum Macedonum regem.

LIBRI VII

CN. Fuluius proconsul cu exercitu ab Annibale caesus est. Meliore euetu a Claudio Marcello cofule aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est, inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit: donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit: Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater Cos. Tarentinos per deditiorem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris coflixit: & uicit, inter alia captum puerum regalem eximia formae ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus, T. Quintius Crispinus Coss. speculandi causa egressi a castris insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res praeterea a P. Sulpitio praetore aduersus Philippum, & Achaeos gestas continet. Lustrum a cesoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo, ex quo numero apparuit quatum hominum tot praetiorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu nouo transcenderat Alpes: ut se Annibali coiungeret: cum millibus hominum **LVI** caesus est M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita ut inimicum falleret: electa manu profectus Asdrubalem circūuenit.

LIBRI VIII

RES in Hispania prospere gestae a Syllano Scipionis legato, & a L. Scipione fratre aduersus Pcenos: a Sulpitio procofule, & ab Attalo rege Asiae aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuius, & Claudio Neroni Coss. triumphus decretus esset: Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat: quadrigis inuectus est: Nero, qui in collega prouincia, & ut uictoria eius adiuuaret: uenerat: equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriae, reuerentiaeq; habuit. nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in aede Vestae negligentia uirginis, quae non custodierat: extinctus est. uirgo caesa est flagro. P. Scipio in Hispania cu pceis debellauit **XIII** anno eius belli, anno quinto, posteaquam ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & a Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, foedus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubauit. munus gladiatorium in honorem patris, patriuq; Carthagini Nouae dedit, non ex gladiatoribus: sed ex ijs: qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant: in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cu Asta pa urbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extracto occiderunt: se insuper praecipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditione in parte exercitus motam cofirmatus discussit: rebellantesq; Hispaniae populos coegit in deditiorem uenire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset: pollicebatur. Cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat: ut in Italiam traiceret. Romam reuersus, cofulq; creatus. Africam prouinciam petenti, cofradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq; ut in Africam traiceret: si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius a minore Baleari insula, ubi hyemarat: in Italiam traiecit.

LIBRI IX

Ex Sicilia C. Laelius in Africam a Scipione missus ingentem praedam reportauit: & mandata Masanissae Scipioni exposuit, conquerentis: quod non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, uictore Romano: quod Indibilis excitauerat, ipse in acie occisus: Mandonius exproscetibus Romanis a suis deditus est. Magoni: qui in Galliam, & Liguriam

ierat: ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ: quibus auxilia conduceret: præceptumque: ut se Annibali iungeret. Scipio à Syraculis in Brutios traiecit: & Locros, pulso punico præsidio, fugatoque Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam à Pefinunte oppido Phrygiæ: carmine in libris sibyllinis inuento: pelli Italia alienigenam hostem posse: si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrē deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius, qui in Hispania perierat, uir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur: ut numen id ab optimo uiro recipere retur: consecrareturque. Locrenses legatos Romam miserunt: qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniam Proserpinæ abstulerat: & liberos eorum, & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat: in urbem perlatus esset: tanquam luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent: an ea uera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimoniû Asdrubalis Gisgonis, amicitia, quam cum Scipione ipse iunxerat: renuntiauit. Masanissa rex Masæfulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat: amisso patre Gala, de regno exciderat. quo pro bello sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum uictus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum uenerant: ab obsidione Vticæ depulsus hyberna communiuit. Sempronius Cos. in agro crotoniensi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCCXV millia. Inter censores M. Liuium, & Claudiû Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuius collegæ equum ademit: quod à populo Romano damnatus, actusque in exilium fuerat: & Liuius Claudio: quod falsum in se testimoniû dixisset: & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit: quod & innocetem se damnassent: & postea consulem, censoresque fecissent.

L I B R I X

IN Africa Scipio Carthaginenses, & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemque pluribus prælijs uicit, adiuuante Masanissa: binasque hostium castra expugnauit: in quibus XL millia hominum ferro ignique consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis uxorem habuit: castigatusque à Scipione uenenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumque est multis Scipionis uictorijs: ut Carthaginenses in desperationem acti in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. Isque anno decimo sexto Italia discedens in Africam traiecit: tentauitque per colloquium pacem cum Scipione componere, & cum de conditionibus pacis non conuenisset: acie uictus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suauit. Mago bello, quo in agro Insubrium cum Romanis conflixerat: uulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuertetetur: ex uulnere mortuus est. Reuersus in urbem Scipio amplissimum, nobilissimumque egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certe hic imperator uictæ à se nomine gentis nobilitatus est.

T. Liuij

7

T. LIVII PATAVINI HI

STORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS

TERTIAE LIBER PRIMVS.

IN PARTE operis mei licet mihi præfari, quod in principio sum-
 mæ totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum maxime me-
 morabile omnium, quæ unquam gesta sint: me scripturum: quod Anni-
 bale duce Carthaginenses cum populo Romano gessere. nam neque
 ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates, gentesque contulerunt ar-
 ma: neque his ipsis tantum unquam uirium, aut roboris fuit. & haud
 ignotas belli artes inter se, sed expertas primo punico conferebant
 bello. & adeo uaria belli fortuna, ancepsque mars fuit: ut propius pe-
 riculo fuerint, qui uicere. odios etiam prope maioribus certarunt, quam
 uiribus: Romanis indignatibus, quod uictoribus uicti ultro inferrent arma: Pœnis, quod su-
 perbe, auareque crederent imperitatum uictis esse. Fama etiam est: Annibalem annorum ferme
 nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam: cum perfecto Afri-
 co bello exercitum eò traiecturus sacrificaret: altaribus admotum, tactis sacris iureiurando ada-
 ctum: se, cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus ui-
 rum Sicilia, Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, &
 Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, inter-
 ceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem: per
 quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo punico imperio gessit: ut appa-
 reret maius eum quam quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius uixisset: Amilcare du-
 ce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse: qui Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris perop-
 portuna. & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium
 octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (uti ferunt) primo Amilcari conciliatus: ge-
 ner inde ob altam indolem profectus animi ascitus: & quia gener erat: factionis barchinæ opi-
 bus, quæ apud milites, plebemque plus quam modicæ erant: haud sanè uoluntate principum
 in imperio positus. Is plura consilio quam ui gerens, auspicijs regulorum magis, conciliandisque
 per amicitiam principum nouis gentibus, quam bello aut armis, rem Carthaginensem auxit.
 Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo do-
 mini obruncauit. comprehensusque à circumstantibus haud alio quam si euasisset uultu, tormentis
 quoque cum laceraretur: eo fuit habitu oris: ut superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem
 præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in sollicitandis gentibus, imperioque iungen-
 dis suo fuerat: foedus renouauerat populus Romanus: ut finis utriusque imperij esset amnis Ibe-
 rus: Saguntinisque medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdruba-
 lis locum haud dubia res fuit quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal
 intra prætorium delatus: imperatorque ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat:
 fauor etiam plebis sequeretur. Hunc uixdum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaque
 res in senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus ut assuesceret militiæ Annibal: atque in pater-
 nas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps, & æquum postulare uidetur, inquit,
 Asdrubal: & ego tamen non censeo quod petit, tribuendum. Cum admiratione tam ancipi-
 tis sententiæ in se omnes conuertisset: florem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Anni-
 balis fruendum præbuit: iusto iure cum à filio repeti censeret. nos tamen minime decet iuuetu-
 tem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne
 Amilcaris filius nimis sero imperia immodica, & regni paterni speciem uideat? & cuius regis
 genero hæreditarij sint relictus exercitus nostri: eius filio parum mature seruiamus? Ego istum
 iuuenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum uiuere æquo iure cum cæte-
 ris censeo: ne quandoque paruus hic ignis incendiū ingens exsuscitet. Pauci, ac ferme optimus
 quisque

quisq; Hannoni assentiebantur: sed (ut plerūq; fit) maior pars meliorem uicit. Missus Annibal in Hispaniam primo statim aduentu omnem exercitum in se cōuertit. Amilcarem uiuentem redditum sibi ueteres milites credere: eūdem uigorem in uultu, uimq; in oculis, habitum oris, lineamenta q; intueri. deinde breui effecit: ut pater in se minimum momentū ad fauorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atq; imperandum, habilis fuit, itaq; haud facile discerneres: utrum imperatori, an exercitui carior esset. neq; Asdrubal alium quenquam praeficere malle, ubi quid fortiter ac strenue agendum esset: neq; milites, alio duce plus confidere, aut audere, plurimū audaciae ad pericula capeffenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat. caloris, ac frigoris patientia par: cibi, potionisq; desyderio naturali, non uoluptate modus finitus: uigiliarum, somniq; nec die, nec nocte discriminata tempora. id quod gerendis rebus superesset: quieti datum. ea neq; molli strato, neq; silentio accersita. multi saepe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias, stationesq; militum conspexerunt. uestitus nihil inter aequales excellens: arma, atq; equi cōspiciebantur. equitū, peditumq; idem longe primus erat. princeps praelium inibat: ultimus conferto praelio excedebat. Has tantas uiri uirtutes in gentia uicia aequabāt: inhumana crudelitas, perfidia plus q; punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deūmetus, nullum iusurandum, nulla religio. Cum hac indole uirtutum ac uitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re, quae agēda audendaq; magno futuro duci esset: praetermissa. Caeterū ex quo die dux est declaratus: uelut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatum esset: nihil prolatandum ratus, ne se quoq; ut patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit: quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Olcadū fines prius (ultra Iberum ea gens in parte magis, quam in ditioe Carthaginensium erat) induxit exercitum: ut non petisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum uideri posset. Carteiam urbem opulentam caput gentis eius expugnat: diripitq;. quo metu percussae minores ciuitates, stipendio imposito imperium acceperunt. uictor exercitus, opulentusq; praeda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi large partiendo praedam, stipendia praeterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum sociorumq; animis in se firmatis, uere primo in Vacceos promotū bellum. Hermandica, & Arbacala Carteorum urbes ui captae. Arbacala & uirtute, & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermadica profugi exulibus Olcadum, priore aestate domitae gentis, cum se iunxissent: concitant Carpetanos: adortiq; Annibalem regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue praeda turbauere. Annibal praelio abstinuit: castrisq; super ripam positis, cum prima quies, silentiumq; ab hostibus fuit: agmē uado traiecit, ualloq; ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent: inuadere eos transeuntes statuit. equitibus praecipit: ut cum ingressos aquam uiderent: adorirentur peditum agmen. in ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appēdicibus Olcadum, Vacceorumq;. centum milia fuere: inuicta acies: si aequo dimicaretur campo. Itaq; & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu cessisse credebāt hostem: id morari uictoriam rati, quod interesset amnis: clamore sublato, passim sine ullius imperio quā cuiq; proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripae uis ingens equitum in flumen immissa: medioq; aluco haudquaquam pari certamine concursum: quippe ubi pedes instabilis, ac uix uado fidens uel inermi equite equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisq; liber, equo uel per medios gurgites stabili, comminus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absorpta. quidam uorticoso amni delati in hostes, ab elephantis obruti sunt. postremi, quibus ingressus in suam ripam tutior fuit: ex uaria trepidatione cum in unum colligerentur: prius quā tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: uastatisque agris intra paucos dies Carpetanos quoque in deditioem accepit. Et iam omnia trans Iberum, praeter Saguntinos, Carthaginensiu erant. cum Saguntinis bellum nondum erat. caeterū iam belli causa certamina cum finitimis serebantur: maxime Turdetanis, quos cum adisset idem,

qui

qui litis erat fator: nec certamen iuris, sed uim quæri appareret: legati à Saguntinis Romam missi: auxiliū ad bellum iam haud dubie imminens orātes. Cōsules tunc Romæ erāt P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus, qui cum legatis in senatū introductis de repub. retulissent: placuissetq; mitti legatos in Hispaniā ad res sociorum inspiciēdas: quibus si uideretur digna causa: & Annibali denuntiarent: ut ab Saguntinis socijs populi Romani abstineret: & Carthaginē in Africam trañceret: ac sociorū populi Ro. querimōnias deferrēt: hac legatione decreta, necdum missa, omnium spe celerius Sagūtum oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad senatū. Alij prouinciās cōsulibus Hispaniā, atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerendam censebant. alij totū in Hispaniā, Annibalemq; intendebant bellum, erant qui non temere mouendā rem tantā, expectandosq; ex Hispaniā legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima uidebatur: uicit, legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus, & Q. Bibius Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atq; inde Carthaginem, si nō absteretur bello: ad ducem ipsū in pœnā fœderis ruptī deponendum. Dum ea Romani parant: cōsulantq; iam Sagūtum summa ui oppugnabatur. Ciuitas ea longe opulentissima ultra Iberū fuit, sita passus mille fermē à mari, oriundi à Zacyntho insula dicūtur: mistiq; etiā ab Ardea Rutulorum quidam generis, cæterū in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremēto, seu sanctitate disciplinæ: qua fidem socialem usq; ad perniciem suā coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastratis passim agris, urbem tripartito aggreditur. Angulus muri erat, in planiorem patentioremq; q̄ cætera circa, uallem uergens: aduersus eum uineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri possit. Sed ut locus procul muro satis æquus agendis uineis fuit: ita haudquaq; prospere, postquam ad effectum operis uentum est: cœptis succedebat. & turris ingens imminebat: & murus, ut in suspecto loco, supra cæteræ modū altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta, ubi plurimum periculi ac laboris ostendebatur: ibi ui maiore obsistebāt. ac primo missilibus summouere hostem: nec quicq; satis tutum munitibus pati, deinde iam nō pro mœnibus modo, atq; turri tela micare: sed ad erumpendum etiam in stationes, operaq; hostium animus erat, quibus tam multuarijs certaminibus haud fermē plures Saguntini cadebant, q̄ Pœni. Ut uero Annibal ipse, dum murū incautius subit: aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga, atq; trepidatio fuit: ut nō multum abesset, quin opera ac uinea defererentur. Obsidio deinde per paucos dies magis, quàm oppugnatio fuit: dum uulnus ducis curaretur, per quod tempus ut quies certaminū erat: ita ab apparatu operū, ac munitiōnū nihil cessatum, itaq; acrius de integro obortum est bellum: pluribusq; partibus, uix accipiētibus quibusdā opéra locis, uineæ cœptæ agi: admoueriq; aries. Abundabat multitudine hominū Pœnus, ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda, atq; obeunda multimoda arte distineri cœpti sunt: & non sufficiebāt, iam enim feriebantur arietibus muris: quassatæ quoq; multæ partes erant, una cōtinentibus ruinis nudauerat urbem, tres deinceps turres, quantūq; inter eas muri erat: cū fragore ingenti prociderant, captumq; oppidū ea ruina crediderant Pœni, qua, uelut si pariter utrosq; murus texisset: ita utrinq; in pugnā procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat: quales in oppugnationibus urbium per occasionem partis alterius conseri solent: sed iustæ acies, uelut patienti campo, inter ruinas muri, tetaq; urbis modico distantia interuallo cōstiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos iritat: Pœno cepisse iam se urbē, si paululum adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec ullo pedem referente: ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaq; quo acrius, & cōfertim magis utrinq; pugnabatur: eo plures uulnerabātur: nullo inter arma corporaq; uano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, & cætera tereti, præterquā ad extremum: unde ferrum extabat, id, sicut in pilo, quadratum stappa circumligabant, linebantq; pice, ferrum autem tres in longum habebat pedes: ut cum armis transfigere corpus possit, sed id maxime, etiam si hæssisset in scuto: nec penetrasset in corpus: pauorē faciebat: quod cum mediū accēsum mitteretur: cōceptumq; ipso motu multo maiore ignem ferret: arma omitti cogebat: nudumq; militē ad insequētes ictus præbebat.

Cum

Cum ergo diu anceps fuisset certamen: & Saguntinis, quia præter spem resisterent: creuissent animi: Pœnus, quia non uicisset: pro uicto esset: clamorẽ repente oppidani tollunt: hostemq; in ruinas muri expellunt, inde impeditũ, trepidantemq; exturbat: postremo fusum, fugatũq; in castra redigunt. Interim ab Roma legatos uenisse nuntiatum est. quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui diceret: nec tuto eos adituros inter tot tam effrenatarũ gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerũ operæ esse legationes audire. Apparebat nõ admissos protinus Carthaginem ituros. literas igitur, nuntiosq; ad principes factionis barchinæ præmittit: ut præpararẽt suorũ animos: nequid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaq; præterquam quod admissi, auditũq; non sunt: ea quoq; uana atque irrita legatio fuit. Hanno unus aduerso senatu causam fœderis ruptĩ magno silentio propter authoritatem suam cum assensu audientium egit. Per deos fœderũ arbitros ac testes monuisse, prædixisse se: ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent, non manes, non stirpem eius cõquiescere uiri: nec unquam, donec sanguinis nominisq; barchini quisquã supersit: quietura Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, uiamq; unam ad id cernentẽ, si ex bellis bella serendo succintus armis legionibusq; uiuat, uelut materiã igni præbentes, ad exercitus misistis, aluistis ergo hoc incendiũ: quo nõc ardetis. Saguntum uestri circumsedent exercitus: unde arcentur fœdere: mox Carthaginem circumsedebunt Romanae legiones ducibus iisdem dijs: per quos priore bello rupta fœdera sunt ulti. Vtrum hostem, an uos, an fortunam utriusq; populi ignoratis? Legatos ab socijs, & pro socijs uenientes bonus imperator uester in castra non admisit: ius gentium sustulit, hi tamen, unde ne hostium quidem legati arcentur: pulsĩ ad uos ueniũt: res ex fœdere repetuntur: publica fraus absit: authorẽ culpæ, & reum criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius incipiũt: eo cum cœperint, uereor ne perseverantius sæuiant. Aegates insulas, Erycemq; ante oculos proponite: quæ terra mariq; per quatuor & uiginti annos passis sitis. Nec puer hic duxerat: sed pater ipse Amilcar, Mars alter: ut isti uolunt, sed Tarẽto tum in Italia nõ abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto nõ abstinemus, uicerunt ergo dijs, hominesq;: & id de quo uerbis ambigebatur: uter populus fœdus rupisset: euctus belli, uelut æquus iudex, unde ius stabat: ei uictoriã dedit, Carthagini nõc Annibal uineas, turresq; ad mouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinae (falsus utinã uates sim) nostris capitibus incident: susceptumq; cũ Saguntinis bellum, habendũ cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem: dicet aliquis, Scio meã leuem esse in eo authoritatẽ, propter paternas inimicitias, sed & Amilcarẽ eo perĩsse lætatus sum: quod si ille uiueret: bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenẽ tanq; furiã, facemq; huius belli odi, ac detestor, nec dedendũ solum ad piaculũ rupti fœderis: sed si nemo deposcat: deuehẽdum in ultimas maris terrarũq; oras: ablegandũq; eò, unde nec ad nos nomẽ fama q; eius accedere, nec sollicitare quietæ ciuitatis statũ possit. Ego autẽ ita censeo: legatos extemplo Romã mittendos: qui senatui satisfaciant: alios: qui Annibali nuntiẽt: ut exercitũ ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant, tertiã legationẽ ad res Saguntinis reddẽdas decerno. Cũ Hanno perorasset: nemini omnĩũ certare oratione cum eo necesse fuit, adeo propẽ omnis senatus Annibalis erat: infestiusq; locutũ arguebant Hannonẽ: q; Flaccũ Valeriũ legatũ Romanũ. Responsum inde legatis Romanis est: bellum ortũ ab Saguntinis, nõ ab Annibale esse, populum Ro. iniuste facere: si Saguntinos uetustissimæ Carthaginensũ societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittẽdis: Annibal, quia fessum militem prælijs, operibusq; habebat: paucorũ ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam uinearũ, aliorumq; operũ dispositis: interim animos eorũ nunc ira in hostes stimulando, nõc spe præmiorũ accendit, ut uero pro cõcione prædam captæ urbis edixit militũ fore: adeo accẽsi omnes sunt: ut, si extemplo signum datũ esset: nulla uĩ resisti uideret posse. Saguntini ut à prælijs quietẽ habuerãt, nec lacescentes, nec lacesciti per aliquot dies: ita nõ nocte, nõ die unq; cessauerãt ab opere: ut nouũ murum ab ea parte, qua patefactũ oppidũ ruinis erat: reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, q; ante adorta est: nec qua primũ, aut potissimũ parte ferrent opem: cũ omnia uarijs clamoribus streperent: satis scire poterãt, Ipse Annibal, quã turris mobilis omnia munimenta

urbis

urbis superans altitudine agebatur: hortator aderat, quæ cū admota, catapultis, balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset: tum Annibal occasione ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruendū ab imo murū mittit. Nec erat difficile opus: quod cæmenta non calce durata erant: sed interlita luto, structuræ antiquæ genere, itaq; ante quàm cæderetur, ruebat: perq; patentia ruinas agmina armatorum in urbem uadebāt, locum quoq; editum capiūt: collatisq; eò catapultis, balistisq;, ut castellum in ipsa urbe uelut arcem imminētē haberent: muro circumdāt, & Saguntini murū interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt. Vtrinq; summa uī & muniunt: & pugnāt, sed interiora tuendo, minorē in dies urbem Saguntini faciunt, simul crescit inopia omnium longa obsidione: & minuitur expectatio externæ opis: cum tam procul Romani, unica spes, circa omnia hostiū essent, paulisper tamen affectos animos recreauit repentina pfectio Annibalis in Oretanos, Carpetanosq;, qui duo populi delectus acerbitate cōsternati, retentis cōquisitoribus metum defectionis cū præbuisissent: oppressi celeritate Annibalis omiserūt mota arma. Nec Sagūti oppugnatio segnior erat: Maharbale Himilconis filio, quē præfecerat Annibal: ita impigre rem agente: ut ducem abesse, nec ciues, nec hostes sentirent. Is & prælia aliquot secunda fecit: & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataq; omnia recentibus ruinis adueniēti Annibali ostendit, itaq; ad ipsam arcem extēplo ductus exercitus: atroxq; prælium cum multorū utrinq; cæde initū: & pars arcis capta est. Tætata deinde per duos exigua pacis spes, Alconē Saguntinū, & Alorcum Hispanū, Alcon inconscijs Saguntinis, precibus aliquid moturū ratus, cum ad Annibalem noctu transisset: postq; nihil lachrymæ mouebant, cōditionesq; tristes, ut ab irato uictore ferebantur: transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit: moriturū affirmans, qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem: redderent res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egressi urbe cum singulis uestimentis ibi habitarent: ubi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Sagūtinios, Alorcus uinci animos ubi alia uincantur, affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publice Sagūtinis amicus, atq; hospes. Tradito palàm telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quò cum extemplo cōcursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit. Si ciuis uester Alcon, sicuti ad pacē petendam ad Annibalem uenit: ita pacis cōditiones ab Annibale ad uos retulisset: superuacaneum hoc mihi fuisset iter: quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad uos uenissent. cum uero ille aut uestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: uestra, si periculum est apud uos uera referentibus: ego, ne ignoretis esse aliquas & salutis, & pacis uobis cōditiones: pro uetusto hospitio, quod mihi uobiscum est: ad uos ueni. Vestra autem causa me, nec uilius alterius loqui, quæ loquor apud uos: uel ea fides sit: quod neq; dum uestris uiribus restitistis: neq; dum auxilia ab Romanis sperastis: pacis unquam apud uos mētione feci, postquam nec ab Romanis uobis ulla spes est: nec uestra iam aut arma uos, aut mœnia satis defendunt: pacē affero ad uos magis necessariam, quàm æquam, cuius ita aliqua spes est: si eam quemadmodū ut uictor fert Annibal: sic uos ut uicti audiatis: si nō id, quod amittitur: in damno, cum omnia uictoris sint: sed quicquid relinquitur: pro munere habituri estis. Urbem uobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet: adimit: agros relinquit: locum assignaturus, in quo nouum oppidum ædificetis: aurum, argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum, uestraq; corpora, ac liberorum uestrorum seruat inuiolata: si inermes cum binis uestimentis uelitis à Sagunto exire. Hæc uictor hostis imperat, hæc, quanquam sint grauiā, atq; acerba: fortuna uestra uobis suadet. Equidem haud despero: cum omnium potestas ei à uobis facta sit: aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patiēda censeo potius, quàm trucidari corpora uestra, rapi trahiq; ante ora uestra coniuges, ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audiēda cum circūfusa paulatim multitudine permittum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur: argentum, aurumque omne ex publico priuatoq; in forum collatum in ignem ad id raptim

raptim factum conijcientes, eodem pleriq; semetipfos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor, ac trepidatio totam urbem peruasisset: alius in super tumultus ex arce auditur. Turris diu quassa ta prociderat: perq; ruinam eius cohors Pœnorū impetu facto cum signū imperatori dedisset: nudatam stationibus custodijsq; solitis hostium esse urbem: non cūctandum in tali occasione ratus Annibal, totis uiribus aggressus urbem momento cepit: signo dato: ut omnes puberes interficerentur, quod imperiū crudele, cæterum propè necessariū cognitum in ipso euentu est, cui enim parci potuit ex his: qui aut inclusi cū coniugibus, ac liberis domos super seipfos concremauerunt: aut armati nullum ante finem pugnae quàm morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda, quanquam pleraq; ab dominis de industria corrupta erāt: & in cædibus uix ullum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex pretio rerum uenditarū aliquantum pecuniæ redactum esse constat: & multam pretiosam supellectilem, uestemq; missam Carthaginem. Octauo mense, quàm cœptum oppugnari, captum Saguntū quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense, quàm à Carthagine profectus sit: in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt: fieri nō potuit: ut P. Cornelius, T. Sempronius consules fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntū principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius consules fuerūt: non cœptum oppugnari est: sed captū, nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij, & C. Flamini non potest, quia Flaminius Arimini consulatū iniit, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam ad creandos consules Romam cum uenisset: comitijs perfectis, ad exercitū in hyberna redijt. Sub idem ferè tēpus & legati, qui redierant à Carthagine: Romam retulerunt: omnia hostilia esse: & Sagunti excidium nuntiatum est: tātuscq; simul mœror patres, misericordiãq; sociorū peremptorū indigne, & pudor non lati auxiliij, & ira in Carthaginenses, metuscq; de summa rerum cepit: uelut si iam ad portas hostis esset: ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis, quàm cōsulerent. Nam neq; hostem acriorē, bellicosiorēq; secum cōgressum: nec rem Romanam tam desidem unq; fuisse, atq; imbellem, Sardos, Corsosq; & Histros, atq; Illyricos laceffisse magis, q̄ exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatū magis, quam belligeratū, Pœnum hostem ueteranum trium & uiginti annorum militia durissima inter Hispanas gētes semper uictorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentē ab excidio opulentissimæ urbis Iberum transire: trahere secū tot excitos Hispanorū populos: cōciturum audas semper armorū Gallicas gentes: cum orbe terrarū bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea cōsulibus prouinciæ erant, tum sortiri iussi. Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annū decretæ legiones: & sociorum, quantum ipsis uideretur: & classis, quanta parari posset, quatuor & uiginti peditū Romanorum millia sunt scripta: mille & octingēti equites: sociorū XLIII peditum, & IIII equitum, naues CCCX quinqueremes, celoces uiginti deductæ. Latum inde ad populum: uellent: iuberent: populo Carthaginēsi bellum indici, eiusq; belli causa supplicatio per urbem habita: atq; adorati dij: ut bene, ac feliciter eueniret: quod bellū populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erant peditum, & treceni equites: sociorū sexdecim millia peditum, equites mille octingenti: naues longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terrestribus, maritimisq; copijs T. Sempronius missus in Siciliam: ita in Africam transmissurus: si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarū datum: quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauiū maxime Cornelio numerus diminutus. LX quinqueremes datæ: (neq; enim mari uenturū, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim millibus sociorū peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditū, mille equites socios, DC Romanos Gallia prouincia eodem anno uersa in punicum bellum habuit.

habuit. His ita comparatis, ut omnia iusta ante bellum fierent: legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Lium, L. Amilium, C. Licinium, Q. Bebius, in Africam mittunt ad percunctandos Carthaginenses: publico ne consilio Annibal Saguntum oppugnasset: & si, id quod facturi uidebantur: faterentur: ac defenderent publico consilio factum: ut indicerent populo Carthaginensi bellum. Romani postquam Carthaginem uenerunt: cum senatus datus esset: & Q. Fabius nihil ultra quam unum, quod mandatum erat: percunctatus esset: tum ex Carthaginensibus unus princeps, Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit: cum Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnatem deposcebatis. ceterum haec legatio uerbis adhuc lenior est, te asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur, & deposcebatur. nunc a nobis & confessio culpae exprimitur: & ut a confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non priuato, publico ne consilio Saguntum oppugnatum sit, quaerendum censeo: sed utrum iure, an iniuria, nostra enim haec quaestio, atque animaduersio in ciuem nostrum est: nostro, an suo fecerit arbitrio. uobiscum una disceptatio est: licuerit ne per foedus fieri. Itaque quoniam discerni placet: quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis uobiscum foedus est a Luctatio consule ictum: in quo cauetur utrorumque socijs, nihil de Saguntinis (necdum enim erant socij uestri) cautum est. At enim eo foedere, quod cum Asdrubale ictum est: Saguntini excipiuntur, aduersus quod nihil ego dicturus sum: nisi quod a uobis didici. uos enim quod C. Luctatius consul primo nobiscum foedus icit: quia neque auctoritate patrum, nec populi iussu ictum erat: negastis uos eo teneri. itaque aliud de integro foedus publico consilio ictum est. si uos non tenent uestra foedera, nisi ex auctoritate aut iussu uestro icta: ne nos quidem Asdrubalis foedus, quod nobis inscijs icit: obligare potuit. Proinde omittite Sagunti, atque Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus uester: aliquando pariat. Tum Romanus sinu ex toga facto, hic, inquit, uobis bellum, & pacem portamus: utrum placet, sumite. Sub hanc uocem haud minus ferociter, daret utrum uellet: succlamatum est. & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset: accipere se omnes responderunt: & quibus acciperent animis: isdem se gesturos. Haec directa percunctatio, ac denunciatio belli magis ex dignitate populi Romani uisa est: quam de foederum iure uerbis disceptare, cum ante, tum maxime Sagunto excisa. nam si uerborum disceptationis res esset: quod foedus Asdrubalis cum Luctatij priore foedere commutatum est: comparandum non erat: cum in Luctatij foedere diserte additum esset: ita id ratum fore: si populus celsuisset: in Asdrubalis foedere, nec exceptum tale quicquam fuerit: & tot annorum silentio ita uiuo eo comprobatum sit foedus: ut ne mortuo quidem authore quicquam mutaretur. quanquam & si priore foedere staretur: satis cautum erat Saguntinis, socijs utrorumque exceptis. nam neque additum erat: is, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. & cum assumere novos liceret socios: quis aequum censeret: aut ob nulla quaequam merita in amicitiam recipi: aut receptos in fidem non defendi: tantum: ne Carthaginensium socij, aut sollicitarentur ad defectionem: aut sua sponte defiscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romae imperatum erat: in Hispaniam, ut adirent ciuitates: ut in societate pellicerent: aut auerterent a Poenis: traiecerunt. Ad Bargusios primum uenerunt. a quibus benigne excepti, quia tadebat imperij Punici: multos trans Iberum populos ad cupidinem nouae fortunae erexerunt. Ad Volcianos inde est uentum. quorum celebre per Hispaniam responsum ceteros populos a societate Romana auertit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quae uerecundia est uos Romani postulare, uti uestram Carthaginensium praeponamus amicitiae: cum qui id fecerunt Saguntini: crudelius, quam Poenus hostis perdidit: uos socij prodideritis. ibi quaeratis socios censeo: ubi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Saguntini ruinae erunt: ne quis fidei Romanae, aut societati confidat. Inde extemplo abire finibus Volcianorum iussi, ab nullo deinde concilio Hispaniae benigniora uerba tulere. itaque ne quicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua, terribilisque species uisa est: quod armati (ita mos gentis erat) in conciliu uenerunt. Cum uerbis extollentes uirtutem gloriamque populi Romani, ac magnitudinem imperij, petissent: ne Peno bellum Italiae inferenti per agros, urbesque suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus: ut uix a magistratibus, maiori-

busq; natu iuuentus sedaretur. adeo stolidi, impudensq; postulatio uisa est: censere ne in Italia transmittant Galli bellū: ipsos id auertere in se: agrosq; suos pro alienis populādos obijcere. Sedato tandem fremitu, respōsum legatis est: neq; Romanorum in se meritum esse: neq; Carthaginensiu iniuriam: ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese: gentis suæ homines agris, finibusq; Italiae pelli à populo Romano: stipendiumq; pēdere: & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliae cōcilijs dicta, auditaq;. nec hospitale quicquā, pacatum ue satis prius auditum: quàm Massiliam uenerunt. ibi omnia ab socijs inuisita cum cura ac fide, cognita: præoccupatos iam ab Annibale Gallorū animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore: (adeo ferocia, atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est: principum animi concilientur. Ita peragratis Hispania & Gallia populis, legati Romam redeunt: haud ita multo post quàm consules in prouincias profecti erant. ciuitatem omnem in expectationē belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginē Nouam in hyberna cōcesserat, ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta, decretaq; forent: seq; non ducem solum, sed etiam causam esse belli: partitis, diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hispani generis milites cōuocat. Credo ego uos, inquit, socij & ipsos cerne: pacatis omnibus Hispania populis, aut finiendam uobis militiam, exercitusq; dimittēdos esse: aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam uictoriae bonis florebut: si ex alijs gētibus prædam, & gloriam quæremus. itaq; cum longinqua ab domo instet militia: incertumq; sit quando domos uestras, & quæ cuiq; ibi cara sint, uifuri sitis: si quis uestrum suos inuisere uult: cōmeatum do, primo uere edico ad sitis: ut dijs bene iuantibus bellum ingētis gloriae, prædæq; futurum incipiamus. Omnibus ferè uisendi domos oblata ultro potestas grata erat, & iam desyderantibus suos, & longius in futurum prouidentibus desyderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patiēda. uere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recēsuisset omnium auxilia gentium: Gadeis profectus Herculi uota exoluit: nouisq; se obligat uotis: si cætera prospera euenissent. Inde partiēs curas simul inferendi, atq; arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam, Galliasq; itinere Italiam peteret: nuda, apertaq; Romanis Africa ab Sicilia esset: ualido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petijt: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterq; miles, uelut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingētos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores baleares octingētos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducētos. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis, præsidium eosdem, & obsides duci Carthaginem iubet. Neq; Hispaniam negligēdam ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat: circuitam ab Romanis eam legatis ad sollicitandos principum animos: Asdrubali fratri uiro impigro eam prouinciam destinat: firmatq; eum Africis maxime præsidijs, peditum Afrorum undecim millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis Balearibus. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistum Punicum Afri genus, trecenti, & Numidæ, Mauri q; accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hispania ducenti equites: & ne quod terrestris deesset auxilij genus: elephantum quatuordecim. classis præterea data ad tuēdam maritimam oram: quia qua parte belli uicerant: ea tum quoque rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadriemes duæ, triemes quinque. sed aptæ, instructæq; remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triemes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus præter Etouissam urbem ad Iberum maritimā oram ducit. Ibi fama est in quiete uisum ab eo iuuenem diuina specie: qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum, proinde sequeretur: neq; usquam à se deflecteret oculos. pauidum primo nusquam circunspicientem, aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenij cum quidnam

nam id esset, quod respicere uetitus esset: agitare animo: temperare oculis nequiuisse. tum uidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum, ac uirgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quid uel prodigij esset, quærentem audisse: uastitatem Italiæ esse: pergeret porrò ire: nec ultra inquireret: sineretq; fata in occulto esse. Hoc uisu lætus tripartito Iberum copias traiecit: præmissis, qui Gallorum animos quæ traducendus exercitus erat, donis conciliarent: Alpiumq; transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilargetes inde, Bargusiosq; & Ausitanos, & Aquitaniam, quæ subiecta Pyreneis montibus est: subegit: oraq; huic omni præfecit Hannonem: ut fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt: in potestate essent. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data: & mille equites. Postquam per Pyreneum saltum traduci exercitus cœptus est: rumorq; per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. cõstabat non tam bello motos, quàm longinquitate uia, insuperabiliq; Alpium transitu. Annibal quia reuocare, aut uel retinere eos anceps erat: ne cæterorum etiam feroces animi iritarentur: supra septem millia hominũ domos remisit: quos & ipse grauari militia senserat: Carpetanos quoq; ab se dimissos simulans. inde ne mora, atq; otium animos sollicitarent: cum reliquis copijs Pyreneum transgreditur: & ad oppidum Illiberum castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen quia uel subactos trans Pyreneum Hispanos fama erat: præsidiaq; ualida imposita: metu seruitutis ad arma cõsternati, Ruscinonem aliquot populi conueniunt, quod ubi Annibali nuntiatum est: moram magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit: colloqui semetipsum uelle cum his: & uel illi propius Illiberum accederent: uel se Ruscinonem processurum, ut ex propinquo congressus facilius esset. nam & accepturum eos in castra sua se lætum: nec cunctanter se ipsum ad eos uenturum, hospitem enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec stricturum ante gladium: si per Gallos liceat: quàm in Italiam uenisset. Et per nuntios quidem hæc. Ut uero reguli Gallorum castris ad Illiberũ extemplo motis, haud grauate ad Pœnum uenerunt: capti donis cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscinonem oppidũ transmiserunt. In Italiam interim nihil ultra, quàm Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset: Boijs sollicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob ueteres in populum Romanum iras: quàm quod nuper circa Padum Placentiam, Cremonamq; colonias in agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaq; armis repente arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt: ut non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiroi Romani, qui ad agrum uenerant assignandũ: diffusi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint: C. Lucretius, A. Seruilius, T. Annius. Lucretij nomen haud dubium est. pro A. Seruilio, & T. Anno, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Mafonem. Id quoque dubium est: legati ad Boios ad exoptulandum missi, uiolati sint: an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur: & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, seignis intactis assideret muris: simulati cœptum de pace agi. euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed uiolata etiam, quæ data in id tempus erat: fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent: & Mutina, præsidijq; in periculo esset: L. Manlius prætor ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa uiam erant, plerisque incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus: multaq; cum cæde suorum ægre in apertos campos emerit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes: refectioni sunt militum animi: quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde de integro cœptum. necdum per patentia loca ducebatur agmen: cum apparuit hostis. ubi rursus syluæ intrata: tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis & Gallis territadi, & pauendi Romanis fuit: ut ex saltu inuio, atq; impedito euasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani Cannetum,

uicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tempus, com meatibusque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem in dies multitudinem hostium tabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus: & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium praetorem cum una legione Romana, & quinque millibus sociorum delectu nouo à consule conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent, qui sine ullo certamine (abscefferant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius, quae missa cum praetore fuerat: transcripta legione noua, profectus ab urbe sexaginta longis nauibus praeter oram Hetruriae, Ligurumque, & inde Salyum, mox peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat: uixdum satis credens Annibalem superasse Pyreneos montes, quem ut de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit: incertus quoniam ei loco occurreret, necdum satis relictis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliariis Gallis, ad exploranda omnia, uisendosque ex tuto hostes praemittit. Annibal caeteris metu, aut pretio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis ualidae. colunt autem circa utranque ripam Rhodani, & diffusi ceteriore agro arceri Poenum posse, ut flumen promunimento haberent: omnibus ferme suis trans Rhodanum traiectis, ulteriorem ripam amnis obtinebant. Caeteros accolae fluminis Annibal, & eos ipsos, qui ipsas sedes tenuerant: simul perlicit donis ad naues undique contrahendas, fabricandasque: simul & ipsi traieci exercitum, leuarique quamprimum regionem suam tanta urgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta uis nauium est, lintriumque temere ad uicinalem usum paratarum, nouasque alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiae, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquae, & capere onera possent: curantes, raptim faciebant: quibus se, suaque transueherent. Iamque omnibus satis comparatis ad traieciendum, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis uirisque obtinentes, quos ut auerteret: Hannonem Bomilcaris filium uigilia prima noctis cum parte copia rum, maxime Hispanis, aduerso flumine ire iter unius diei iubet: & ubi primo possit: quam occultissime traiecto amni, circumducere agmen: ut cum facto opus sit: adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & uiginti ferme supra paruam insulae circumfusum amnem, latiore ubi diuidebatur: eoque minus alto alueo transitum ostendere. ibi raptim caesa materia: ratesque fabricatae: in quibus equi, uirique, & alia onera traiecerentur. Hispani sine ulla mole in utres uestimentis coniectis, ipsi cetris superpositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris prope flumen positus, nocturno itinere atque operis labore fessus quiete unius diei reficitur: intento duce ad consilium opportune exequendum. Postero die profecti ex loco: prodito fumo significante transisse: & haud procul abesse, quod ubi accepit Annibal: ne tempori deesset: dat signum ad traieciendum. Iam paratas aptatasque habebat pedes lintres, eques ferè propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens, tranquillitatem infra traiecientibus lintribus praebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur: praeter eos: quos instructos frenatosque, ut extemplo egresso in ripam equiti usui essent: imposuerunt in naues. Galli occurrant in ripam cum uariis ululatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta super capita, uibrantesque dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta uis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore uario nauarum, & militum: qui nitebantur perumpere impetum fluminis: & qui ex altera ripa traiecentes suos hortabantur. Iam satis pauentes aduerso tumultu terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone captis, mox & ipse aderat: ancepsque terror circumstabat: & è nauibus tanta uis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquam uim facere conati, ultro pellebantur: quae patere uisum maxime iter, perumpunt: trepidique in uicos passim suos diffugiunt. Annibal caeteris copiis per otium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus castra locat. Elephantorum traieciendorum uaria consilia fuisse credo, certe uariata memoria est actae rei, quidam congregatis ad ripam elephatis tradunt ferocissimum ex his iritatum à rectore suo, cum

refugientem in aquam natantem sequeretur: traxisse gregem: ut quenq; timentem altitudi-
nem destituerat uadum, impetu ipso fluminis in alterā ripam rapiente. Cæterum magis con-
stat ratibus traiectos, id ut tutius consilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est.
Ratem unam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt,
quam, ne secunda aqua deferretur: pluribus retinaculis ualidis parte superiore ripæ religatam
pontis in modum humo iniecta constrauerunt: ut beluæ audacter uelut per solum ingrede-
rentur. altera ratis æque lata, longa pedes centum, ad trañciendum flumen apta, huic copula-
ta est: & cum elephanti per stabilem ratem, tanquam uiam, prægredientibus sceminis, acti, in
minorem applicatam transgressi sunt: ea extemplo resolutis, quibus leuiter annexa erat uincu-
lis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis, alij dein-
de repetiti, ac traiecti sunt, nihil sanè trepidabant: donec continenti uelut ponte agerentur. pri-
mis erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi urgentes inter se, cedētib;us
extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant: donec quietem ipse timor circūspicien-
tibus aquam fecisset. excidēre etiā sæuientes quidam in flumen: sed pondere ipso stabiles, de-
iectis rectoribus, quærendis pedetentim uadis in terram euasere. Dum elephanti trañciuntur,
interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum: ubi,
& quantæ copiæ essent: & quid pararent, huic alæ equitum missi, ut ante dictum est: ab ostio
Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt, prælium atrocius quàm pro numero pu-
gnantium editur, nam præter multa uulnera, cædes etiā prope par utrinque fuit. fugaq; &
pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis uictoriam dedit. uictores ad centum sexa-
ginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, uicti amplius ducentis ceciderunt. Hoc princi-
pium, simulq; omen belli ut summæ rerum prosperum euentum, ita haud sanè incruentam,
ancipitisq; certaminis uictoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad utrūq; ducem sui re-
dierunt. Nec Scipionis stare sententia poterat: nisi ut ex consilijs, cœptisq; hostis & ipse co-
natus caperet: & Annibalem incertum, utrum cœptum in Italiam intenderet iter: an cum eo,
qui primus se obtulisset Romanus exercitus: manus confereret: auerterat à præsentis certami-
ne Boiorum legatorum, reguliq; Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fo-
re affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis uiribus, Italiam aggrediendam censent.
Multitudo timebat quidem hostes, nondum oblitterata memoria superioris belli: sed magis
iter immensum, Alpesq; rem fama utique inexpertis horrendam metuebat. Itaq; Annibal,
postquàm ipsi sententia stetit pergere, ire, atq; Italiam petere: aduocata concione, uarie mili-
tum uersat animos, castigando, adhortandoq;. Mirari se quinquam pectora semper impauida
repens terror inuasert. per tot annos uincentis eos stipendia facere: neq; ante Hispania ex-
cessisse: quàm omnes gentesq; & terræ eæ, quas duo diuersa maria amplectantur: Carthagi-
nensium essent, indignatos deinde, quod quicunq; Saguntum obsedissent: uelut ob noxam
sibi dedi postularer populus Romanus: Iberum traiecisse ad delēdum nomen Romanorum,
liberandumq; orbem terrarum, tum nemini uisum id longum: cum ab occasu solis ad exortus
intenderent iter, nunc, postquàm multo maiorem partem itineris emensam cernant: Pyrene-
um saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanū tantum amnem, tot millibus Gal-
lorum prohibentibus, domita etiā ipsius fluminis ui, traiectum: in conspectu Alpes habe-
ant: quarum alterum latus Italia sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud Al-
pes esse credentes, quàm montium altitudines: fingerent altiores Pyreneis iugis: nullas profe-
cto terras cælum contingere: nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habita-
ri, coli: gignere, atq; alere animantes, peruias paucis esse: exercitibus inuias: eos ipsos, quos cer-
nant, legatos non pennis sublime elatos Alpes transgressos, nec maiores quidem eorum indi-
genas, sed aduenas Italiæ cultores has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis, ac
coniugibus migrantium modo tuto transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter
instrumenta belli portanti, quid inuium, aut inexuperabile esse: Saguntum ut caperetur: quid
per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse: Romam orbis terrarum caput petenti
bus quicquam adeo asperum atq; arduum uideri: quod inceptū moretur: cepisse quondam

Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet: proinde aut cederent animo, atq; uirtute gēti per eos dies toties ab se uictæ: aut itineris finem sperent campū interiacentē Tyberi, ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: nō quia rector ad Alpes uia esset: sed quātum à mari recessisset: minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius q̄ in Italiam uentū foret: non erat in animo manus conferere. Quartis castris ad Insulam peruenit: ibi Arar, Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquātulum amplexi confluunt in unum, medijs campis Insulæ nomen inditum, accolunt prope Allobroges, gens iam inde nulla gallica gente opibus aut fama inferior, tum discors erat, regni certamine ambigebant fratres, maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, ui plus poterat: pellebat. Huius seditionis peropportuna disceptatio cum ad Annibalē reiecta esset: arbiter regni factus, quod erat senatus principumq; sententia futurum: imperium maiori restituit, ob id meritum cōmeatu, copiaq; rerum omnium & uestimentis est adiutus: quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebāt. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret: non recta regione iter instituit: sed ad læuā in Tricastinos flexit: inde per extremā oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud usquam impedita uia, prius q̄ ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est, nam cum aquæ uim uehat ingentem: non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neq; iisdem alueis fluens, noua semper uada nouosq; gurgites faciens, (& ob eadē pediti quoq; incerta uia est) ad hæc saxa glareosa uoluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet, & tum forte imbribus auctus ingentē transgredientibus tumultum fecit: cum super cætera trepidatione ipsi sua, atq; incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius cos. triduo ferè, post q̄ Annibal ab ripa Rhodani mouit: quadrato agmine ad castra hostium uenerat, nullam dimicandi moram factururus, cæterū ubi deserta munimēta, nec facile se tātum progressos assecuturum uidet: ad mare ad naues redijt: tutius, faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus, ne tamen nuda auxilijs romanis Hispania esset: quam prouinciam sortitus erat: Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarū aduersus Asdrubalē misit: non ad tutandos tantūmodo ueteres socios, conciliandosq; nouos: sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalē, ipse cum admodū exiguis copijs Genuam repetit: eo, qui circa Padum erat exercitus: Italiam defensurus, Annibal ab Druentia cāpestri maxime itinere cum bona pace ad Alpes incolētium ea loca Gallorū peruenit. Tum, quanq; fama prius, quæ quidem incerta in maius uero ferri solent: percepta res erat: tamē ex propinquo uisa montium altitudo, niuesq; cælo propè immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora iumētaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigētia gelu, cætera uisu q̄ dictū fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen diuos apparuerunt immittentes tumulos insidentes montani, qui si ualles occultiores insedissent: coorti in pugna repente, ingentem fugam stragemq; dedissent, Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad uisenda loca præmissis, post q̄ comperit transitum eā non esse: castra inter confragosa omnia, præruptaq; q̄ extentissima potest ualle locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multū lingua moribusq; abhorrentes cum se immiscuissent colloquijs montanorū: edoctus, interdiu tantū obfideri saltum: nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subiit tumulos: ut ex aperto, atq; interdiu uiam per angustias factururus, die deinde simulando aliud q̄ quod parabatur, consumpto, cum eodem, quo cōstiterat, loco castra cōmunisset: ubi primum digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit custodias: pluribus ignibus q̄ pro numero manētium in speciem factis, impedimētisq; cum equite relictis, & maxima parte peditū, ipse cum expeditis acerrimo quoq; uiro raptim angustias euadit: ijsq; ipsis tumulis, quos hostes tenuerant: confedit. Prima deinde luce castra mota: & agmen reliquum incedere cœpit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminenteis, alios uia transire hostes, utraq; simul obiecta res oculis animis immobiles parumper eos defixit, deinde ut trepidationem in angustijs, suoq; ipso tumultu Annibalis miser

sceri agmen uidere: equis maxime consternatis: quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia, ac deuia assueti discurrunt. Tum uero simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq; tendenti ut periculo prius euaderet: q̄ cum hostibus certaminis erat. equi maxime infestum agmen faciebant. qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiã reperculsãq; ualles augebant: territi trepidabant: & icti forte, aut uulnerati adeo consternati sunt: ut stragẽ ingentẽ simul hominum, ac sarcinarũ omnis generis facerent. multosq; turba, cum præcipites diruptãq; utrinq; angustia essent: in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos: inde ruinae maximã modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanq; foeda uisu erant: stetit parumper tamen Annibal: ac suos cõtinuit: ne tumultum, ac trepidationem augetet. deinde, postq; interrumpi agmen uidit: periculumq; esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicq; incolumem traduxisset: decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem: suis tumultũ auxit. sed is tumultus momento temporis, postq; liberata itinera fuga montanorum erant: sedatur: nec per otium modo, sed propè silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat: uicosq; circumiectos capit: & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo percussis, nec loco magnopere impediabantur: aliquantum eo triduo uia confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populum, ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum ueniunt: alienis malis, utili exemplo doctos, memorantes amicitiam malle, quam uim experiri Pœnorum: itaq; obedienter imperata facturos. com meatum, itinerisq; duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent: benigne cum respondisset: obsidibus, quos dabant, acceptis, & com meatu, quem in uia ipsi detulerant: usus, nequaquam, ut inter pacatos, incomposito agmine duces eorũ sequitur. Primum agmen elephantum, & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans sollicitus omnia, incedebat. ubi in angustiorem uiam ex parte altera subiectam iugo insuper imminente uentum est: undiq; ex insidijs barbari à fronte, & à tergo coorti, comminus eminusq; petunt: saxa ingentia in agmen deuoluunt, maxima ab tergo uis hominum urgebat. in eos uersa peditum acies haud dubium fecit, quin, nisi firmata extrema agmina fuissent: ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremum periculi, ac propè perniciem uentum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: quia non, ut ipse equitibus præsidio erat: ita peditibus quicquam ab tergo auxiliij reliquerat: occursantes per obliqua montani erupto medio agmine uiam infedere. noxq; una Annibali sine equitibus, ac impedimentis acta est. Postero die iam segniter intercurfantibus barbaris, iunctæ copia: saltusq; haud sine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum perniciẽ superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinijs magis quam belli more cõcurabant modo in primum, modo in nouissimum agmen: ut cuiq; aut locus opportunitatem daret: aut progressi, morati ue aliquam occasionem fecissent. Elephantum sicut præcipites per arctas uias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quancunq; incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat: agmen præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraq; & errores: quos aut ducentium fraus, aut ubi fides ijs non esset: temere inita ualles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statim habitata: fessisq; labore, ac pugnando quies data militibus: iumenta q; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant: sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum niuis etiam casus, occidente iam sydere uergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet: pigritiaq; & desperatio in omnium uultu emineret: prægressus signa Annibal in promontorio quodam, unde longe ac late prospectus erat: consistere iussis militibus Italiam ostentat: subiectosq; Alpinis montibus circumpadanos campos: mœniaq; eos tum transcendere non Italiae modo, sed etiam urbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: uno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiae in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem

præter parua furta per occasionem, tentantibus. cæterum iter multo, quàm in ascensu fuerat: ut pleraq; Alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt: difficilius fuit. omnis enim ferme uia præceps, angusta, lubrica erat: ut neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paululum titubassent: hæere afflicti uestigio suo: aliq; super alios, & iumenta, & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiore rupem, atq; ita rectis saxis: ut ægre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens uirgulta, ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinē abruptus erat. Ibi cum uelut ad finem uia equites constitissent: miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum uisendum, haud dubia res uisa, quin per inuia circa, nec trita antea quàm uis longo ambitu circumduceret agmen. Ea uero uia insuperabilis fuit. nam cum super ueterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facile pedes ingredientium insistebant. ut uero tot hominum, iumentorumq; incessu dilapsa est: per nudam infra glaciem, fluentemq; labem liquefcentis niuis ingrediebatur. tetra ibi luctatio erat: ut à lubrica glacie non recipiente uestigium, & in prope citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent: ipsis adminiculis prolapsi si iterū corruissent: nec stirpes circa, radices ue, ad quas pede, aut manu quisquam eniti posset: erant. itaq; in leui tantum glacie, tabidaq; niue uolutabantur iumenta. secabantur interdum, etiam tum infirmam ingrediētia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo unguis, penitus perfringebant: ut pleraq; uelut pedica capta hærent in durata & alta concreta glacie. Tandem nequicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita: egerime ad idipsum loco purgato, tantum niuis fodiendum, atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam uia una esse poterat: milites ducti, cum cædendum esset saxum: arboribus circa immanibus deiectis detrucatisq; struem ingentem lignorum faciunt: eamq; cum & uis uenti apta faciendo igni coorta esset: succedunt: ardentiaq; saxa infuso aceto putrefaciunt, ita torridam incendio rupem ferro pandunt: molliuntq; anfractibus modicis cliuos: ut non iumenta solum, sed elephantum etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum, iumenta propè fame absumebantur. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli: obruunt niues. inferiora uallis apricos quosdam colles habent, riuosq; prope syluas, etiam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum missa: & quies muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est: etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mense à Carthagine Noua, (ut quidam authores sunt) quintodecimo die Alpibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores constat. qui plurimum: centum millia peditum, uiginti equitum fuisse scribunt. qui minimum: uiginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentus, qui captum se ab Annibale scribit: maxime author moueret me: nisi confunderet numerum, Gallis, Liguribusq; additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxisse uerisimile est: & ita quidam authores sunt) ex ipso autem audisse Annibale: postquam Rhodanum transierit: triginta sex millia hominum, ingentemq; numerum equorum, & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digressio. Id cum inter omnes constet: eo magis miror ambigiquanam Alpes transierit: & uulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo Alpium inditum: transgressum. Cælius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec uerisimile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utiq; cum quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neq; hercule montibus his (si quem forte id mouet) ab transitu Pœnorum ullo Veragri incolæ iugis eius norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum uertice Penninum montani appellant. Peropportune ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, ut parti alteri auxilio esset: in reficiendo maxime sentientem contracta ante mala, non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuue tabe, squalida & propè efferata corpora uarie mouebant.

uebant. Ea P. Cornelio consuli causa fuit, cum Pisas nauibus uenisset: exercitu à Manlio, Artilioq; accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: ut cum hoste nondum resecto manum confereret. sed cum Placentiam consul uenit: iam ex statuis mouerat Annibal: Taurinorumq; unam urbem caput gentis eius, quia uolens in amicitiam non ueniebat: uel expugnarat: iunxissetq; sibi non metu solum, sed etiam uoluntate Gallos accolas Padini eos circumspectantes defectionis tempus subito aduentus consulis oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsentem se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus: conuenerantq; duces, sicut uterq; inter se nondum satis notis, ita iam imbutus uterq; quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset: præstantem uirum credebat. & auxerant inter se opinionem: Scipio, quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibalis: Annibal conatu tam audaci trañciendarum Alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum trañcere: & ad Ticinum amnem motis castris, prius quàm educeret in aciem: adhortandorum militum causa talem orationem exorsus est. Si eum exercitū milites educerem in aciem: quem in Gallia mecum habui: supersedissem loqui apud uos, quid enim adhortari referret, aut eos equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum flumē egregie uicissent: aut eas legiones: cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro uictoria habui. nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit: ubi eum gerere senatus populusq; Romanus uoluit: ego, ut consulem ducem aduersus Annibalem, ac Pœnos haberetis: ipse me huic uoluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca uerba facienda sunt. Ne genus belli, ne ue hostem ignoretis: cum ijs est uobis milites pugnandum: quos terra, mariq; priore bello uicistis: à quibus stipendium per uiginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam, ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is uobis, illisq; animus: qui uictoribus, & uictis esse solet. Nec nunc illi, quia audent: sed quia necesse est: pugnaturi sunt, nisi creditis: qui exercitu incolumi pugnam detrectauerit: eos duabus partibus peditum equitumq; in trañitu Alpium amissis, qui plures penè perierint, quàm supersint: plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt: sed uigentes animis, corporibusq;: quorum robora, ac uires uix sustinere uis ulla possit. Effigies, immo umbræ hominum: fame, frigore, illuue, squalore enecti: contusi, ac debilitati inter saxa, rupesq;: ad hæc, perusti artus: niue rigentes nerui: membra torrida gelu: quassata, fractaq; arma: claudi, ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc peditate pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis uereor: ne antequàm uos cum hoste pugnaueritis: Alpes uicisse Annibalem uideantur. Sed ita forsitan decuit: cum scæderum ruptore duce, ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere, ac profligare bellum: nos autem, qui secundum deos uiolati sumus: commissum, ac profligatum conficere. Non uereor ne quis me hoc uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet: ipsum aliter animo affectum esse. Licuit in Hispaniam prouinciã meam ire: quò iam profectus eram cum exercitu meo: ubi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius, quàm Annibalem hostem: & minorem haud dubie molem belli, tamen cum præterueherer nauibus Galliæ oram: ad famam huius hostis in terram egressus, præmissis equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarum conferendi manum fortuna data est: hostem fudi, peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur: quia assequi terra non poteram: neq; regressus ad naues erat: quanta maxime celeritate potui, tanto maris, terrarumq; circuitu, in radicibus Alpium obuius fui. Huic timendo hosti utrum, cum declinarem certamen: improuisus uideor incidisse? an occurrere in uestigijs eius: laceffere? ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat: utrum alios certe repente Carthaginenses per uiginti annos terra ediderit: an ijsdem sint, qui ad Agates pugnauerunt infulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis: & utrum Annibal hic sit æmulus itinerum Hercules: ut ipse fert: an uectigalis, stipendiariusq;, & seruus populi Romani à

ni à patre relictus. quem nisi Saguntinum scelus agigaret: respiceret profecto, si non patriam uictam, domum certe, pacemq; & fœdera Amilcaris scripta manu, qui iussus à consule nostro præsidium deduxit ab Eryce: qui graues impositas uictis Carthaginensibus leges firmens, incerensq; accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaq; uos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis: pugnare uelim: sed cum indignatione quadam, atq; ira: uelut si seruos uideatis uestros arma repente contra uos ferentes. Licuit, si uoluissimus: ad Erycem clausos ultimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem uicticem in Africam traicere: atq; intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum uictis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus: cum Africo bello urgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes oppugnatam patriam nostram ueniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliae, ac Sardiniae, de quibus quondam agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum, nec est alius ab tergo exercitus: qui, nisi nos uincimus: hosti obsistat: nec Alpes alia sunt: quas dum superat: comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites: uelut si ante Romana moenia pugnemus. Unusquisq; se non corpus suum, sed coniugem, ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas: sed identidem hoc animo reputet: nostras nunc intueri manus senatum populumq; Romanum: qualis nostra uis, uirtusq; fuerit: talem deinde fortunam illius urbis, ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos consul. Annibal rebus prius, quam uerbis adhortandos milites ratus, circumdato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos uinctos in medio cõstituit: armisq; Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iussit: quis, si uinculis leuaretur: armaq; & equum uictor acciperet: decet tate ferro uellet? Cum ad unum omnes ferrum, pugnamq; posceret: & deiecta esset in id fors: se quisq; eum optabat: quem fortuna in id certamen eligeret. Ut cuiusq; fors exciderat: alacer, inter gratulantes gaudio exultans cum sui moris tripudijs arma raptim capiebat. ubi uero dimicarent: is habitus animorum non inter eiusdem modo conditionis homines erat: sed etiam inter spectantes uulgo: ut non uincientium magis, quam bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset: concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ fortis exemplo pauloante habuistis: eundem mox in æstimanda fortuna uestra habueritis: uicimus milites, neq; enim spectaculum modo illud, sed quædã ueluti imago uestræ conditionis erat. ac nescio, an maiora uincula, maioresq; necessitates uobis, quam captiuis uestris fortuna circumdederit. dextra, læuaq; duo maria claudant, nullum ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac uiolentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, uix integris uobis, ac uigentibus transitæ. Hic uobis uincendum, aut moriendum milites est: ubi primum hosti occurristis, & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit: præmia uobis ea uictoribus proponit: quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum, ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra uirtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum, congestumq; possident: id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantibus: arma capite. Satis adhuc in uastis Lusitaniæ, Celtiberiæq; montibus pecora cõsectando nullum emolumentum tot laborum periculorumq; uestrorum uidistis. tempus est iam opulenta uos ac ditia stipendia facere: & magna operæ pretia mereri, tãtum itineris per tot montes, fluminaq; & tot armatas gentes emensos. Hic uobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellum est: tam difficilem existimaueritis uictoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi, regesq; perleui momento uicti sunt. Nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est, quod illi uobis comparandi sint? Ut uiginti annorum militiam uestram cum illa uirtute, cum illa fortuna taceam: ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisq; ultimis terrarũ, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos uincentes huc peruenistis, pugnabitis cum exer-

citu tyrone, hac ipsa æstate caeso, uicto, circumfesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignorantique
 ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certe educatum, domi-
 torem Hispaniæ, Galliæque, uictorem eundem non Alpinarum modo gentium, sed ipsarum,
 quod multo maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui: cui si
 quis demptis signis Pœnos, Romanosque hodie ostendat: ignoraturum certum habeo, utrius
 exercitus sit cõsul. Non ego illud parui æstimo milites: quod nemo uestrum est: cuius non an-
 te oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus: cui non idem ego uirtutis spectator, ac
 testis notata temporibus locisque referre sua possim decora, tum laudastis me milites: donastis.
 Alumnus prius omnium uestrum, quàm imperator procedam acie aduersus ignotos inter se,
 ignorantesque. Quocumque circumtuli oculos: plena omnia uideo animorum, ac roboris: ueteranum
 peditem: generosissimarum gentium equites frenatos, & infrenatos: uos socios fidelissimos, for-
 tissimosque: uos Carthaginenses tum ob patriam, tum ob iram iustissimam pugnatos. Infe-
 rimus bellum: infestisque signis descendimus in Italiã: tanto audacius, fortiusque pugnaturi: quan-
 to maior spes, maiorque animus inferentis est uim, quàm arcentis. Accendit præterea animos,
 & stimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem primum: deinde
 uos omnes, qui Saguntum oppugnassetis: deditos ultimis cruciatibus affecturi fuere. Crude-
 lissima, ac superbissima gens sua omnia, sui que arbitrii facit: cum quibus bellum, cum quibus pa-
 cem habeamus, se modum imponere æquum censet: circumscribit, includitque nos terminis mon-
 tium, fluminumque, quos ne excedamus: neque eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transieris
 Iberum, ne quid rei tibi sit cum Saguntinis, ad Iberum est Saguntum, nusquam te uestigio mo-
 ueris. Parum est quod ueterrimas prouincias nostras Siciliam, ac Sardiniam ademit: nisi adi-
 mat etiam Hispaniã. & si inde cesserò: in Africam transcendet. Transcendisse autem dico, duos
 consules huius anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam misere. nihil usquam nobis re-
 lictum est: nisi quod armis uindicauerimus, illis timidis, & ignauis licet esse: qui receptum
 habent: quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient, uobis neces-
 se est fortibus uiris esse: & omnibus inter uictoriam, mortem uel certa desperatione abruptis,
 aut uincere: aut si fortuna dubitabit: in prælio potius, quàm in fuga mortem oppetere. Si hoc
 bene fixum omnibus, destinatumque in animo est: iterum dicam: uicistis, nullum incitamentum
 ad uincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum utrinque
 ad certamen accensi militum animi essent: Romani ponte Ticinum iungunt: tutandique pontis
 causa castellum super imponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalẽ cum ala Nu-
 midarum, equitibus quingentis ad depopulandos sociorum populi Romani agros mittit: Gal-
 lis parci quàm maxime iubet: principumque animos sollicitare ad defectionem. Ponte perfecto
 traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium, quinque millia passuum à uico tumultis con-
 sedit. Ibi Annibal castra habebat: reuocatoque propere Maharbale, atque equitibus, cum instar-
 re certamen cerneret: nihil unquam satis dictum, præmonitumque ad cohortandos milites ra-
 tus, uocatis ad concionem certa præmia pronuntiat: in quorum spem pugnarent, agrum sese da-
 turum esse in Italia, Africa, Hispania, ubi quisque uelit, immunem ipsi, qui accepisset: liberisque
 qui pecuniam que agrum maluisset: ei se argento satisfacturum, qui sociorum ciues Carthaginen-
 ses fieri uellent: potestatem facturum, qui domos redire mallent: daturum se operam, ne cuius
 suorum popularium mutatam secum fortunam esse uellent, seruis quoque dominos persecutis liber-
 tatem proponit: binaque pro his mancipia dominis se redditurum. Ea que ut rata scirent fore: agnum
 læua manu, dextra silicem retinens, si falleret: Iouem, ceterosque precatus deos: ita se mactarent,
 quemadmodum ipse agnum mactasset: secundum precationem caput pecudis saxo elisit.
 Tum uero omnes uelut dijs authoribus in spem suam quisque acceptis, id moram, quod non-
 dum pugnarent, ad potiẽda sperata rati, prælium uno animo, & uoce una poscunt. Apud Ro-
 manos haud quaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigijs,
 nam & lupo intrauerat castra: laniatisque obujs, ipse intactus euaserat, & examen apum in ar-
 bore prætorio imminente confederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu, iaculatori-
 busque expeditis profectus ad castra hostium, exque propinquo copias, quantæ, & cuius generis
 essent,

essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cū equitibus ad explorāda circa loca progresso. Neutri alteros primo cernebant, densior deinde incessu tot hominum equorumq; oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. Constitit utrumq; agmen: & praelio sese expediebant. Scipio iaculatores, & Gallos equites in fronte locat: Romanos: sociorumq; quod roboris fuit: in subsidijs. Annibal frenatos equites in mediū accipit: cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugere inter subsidia ad secundā aciem, inde equitum certamen erat aliquādiu anceps, deinde quia turbabant equos pedites intermisti: multis labentibus ex equis, aut desilientibus, ubi suos premi circumuentos uiderent: iam magna ex parte anceps pugna erat, donec Numidæ, qui in cornibus erant: circumuecti paululum ab tergo se ostendere. Is paucos perculit Romanos: auxiliumq; pauorem consulis uulnus, periculumq; intercursum primum pubescentis filij propulsatum: hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est: Africanus ob egregiam uictoriam de Annibale, & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maxime fuit: quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus consulem in medium acceptum nō armis modo, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepide neq; effuse cedendo, reduxit. Seruati consulis decus Cœlius ad seruū natione Ligurum delegat. Malim equidem de filio uerum esse: quod & plures tradidere auctores, seruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale praelium fuit, quo facile apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse: & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum, Alpesq; bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaq; proxima nocte iussis militibus uasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatumq; ad Padum est: ut ratibus, quibus iunxerat flumen: nondum resolutis, sine tumultu atq; insectatione hostis, copias traiceret. Prius Placentiam peruenere: quā satis sciret Annibal ab Ticino profectos, tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit, transire non potuit pontem: ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius auctor est: Magonem cum equitatu, & Hispanis pedibus flumen extemplo transnataste: ipsum Annibalem per superiora Padi uada exercitum traduxisse: elephantis in ordinem ad sustinendū impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius uix fecerint, nam neq; equites armis equisq; saluis tantam uim fluminis superasse, uerisimile est: ut iam Hispanos omnes inflati transuexerint utres: & multorum dierum circuitu Padi uada petenda fuerant: quā exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me auctores sunt: qui biduo uix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt: eā cum Magonem equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus traicit grauius peditum agmen: interim Mago, equitesq; ab transitu fluminis diei unius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit: & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnae fecit. Insequenti nocte caedes in castris Romanis, tumultu tamen quā re maior, ab auxiliariis Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, uigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt, quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad sollicitandos popularium animos dimisit. Scipio caedem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosq; eo scelere uelut iniecta rabie ad arma ituros: quanquā grauis adhuc uulnere erat, tamen quarta uigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium in loca altiora, collesq; impeditiores equiti castra mouet. Minus quā ad Ticinum sefellit, missisq; Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbasset utiq; nouissimum agmen: ni auiditate praedae in uacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum nullo satis digno morae pretio tempus terunt: emissus hostis de manibus est, & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesq; castra cōspexissent: paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec uexationem uulneris in uia iactantis ultra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus statiuus est uisus: delectum cōmuniuit. Nec procul inde Annibal cum confedisset: quantum uictoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam

præparatis com meatibus maior in dies excipiebat: ad Clastidium uicum, quo magnum frumenti numerum congefferant Romani: mittit. ibi cum uim pararet: spes facta proditiōis: nec sanè magno pretio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundisino præfecto præsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedētibus ad Trebiam. In capti uos ex tradito præsidio, ut fama clementiæ in principio rerum colligeretur: nihil sauitum est.

Cum ad Trebiam terrestre cōstitisset bellum: interim circa Siciliam, insulasq; Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra maricq; res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt: tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorū missæ, qui tum forte Messanæ erat consulem Romanū opperiens: nullo repugnate captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitū ex captiuis: præter uiginti naues, cuius ipsi classis essent: in Italiā missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad sollicitandos ueteres socios. Lilybæi occupandi præcipuā curam esse, credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti foret: eam quoq; classē ad Ægateis insulam deiectam. Hæc sicut audita erāt: rex Messanæ Amylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia: perscribit: monetq; Lilybæū firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorē ad ciuitates missi legati, tribunicq; qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatus belli: edicto proposito, ut socij nauales decē dierum cocta cibaria ad naues deferrent: ubi signum datum esset: ne quid moram conscendendi faceret: perq; omnem oram qui erant: ex speculis conspicerent aduentantem hostium classē. Simul itaq; quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginenses: ut ante lucem accederent Lilybæū: præsentum tamē est: quia & luna pernox erat: & sublati armamentis ueniebant: extemplo datum ē speculis signum: & in oppido ad arma conclamatum est: & in naues conscensum. pars militum in muris, portarumq; stationibus, pars in nauibus erāt. Et Carthaginenses, quia rem fore haud cū imparatis cernebant: usq; ad lucem portu se abstinerūt: demendis armamentis eo tempore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit: recepere classē in altum: ut spatium pugnæ esset: exitumq; liberum ē portu naues hostiū haberent. Nec Romani detrectauere pugnam: & memoriā circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine, ac uirtute. Vbi in altum euecti sunt: Romanus conferere pugnam, & ex propinquo uires conferre uelle, contra eludere Pœnus: & arte, non ui rem gerere: nauiumq; quam uirorū, aut armorū malle certamen facere, nam ut socijs naualibus affatim instructam classē, ita inopem milite habebat: & sicubi conferta manus esset: haudquaq; par numerus armatorum ex ea pugnat. Quod ubi animaduersum est: & Romanis multitudo sua auxit animum: & paucitas illis minuit. Extemplo septem naues punicæ circumuentæ: fugam ceteræ ceperunt. Mille & DCC fuere in nauibus capti, milites nautæq;: in ijs tres nobiles Carthaginensium. Classis Romana incolumis, una tantum perforata nauis, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum redijt. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris eis, qui Messanæ erant: T. Sempronius consul Messanam uenit: & fretum intrāti rex Hiero classē ornatā obuīam duxit. transfessusq; ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliam trāsitum, statum deinde insulæ, & Carthaginensium conata exposuit: pollicitusq; est: quo animo priore bello populum Romanum iuuenis adiuuisset: eo senem adiuturum: frumenta, uestimenta q; se legionibus consulis, socijsq; naualibus gratis præbiturū. grāde periculum Lilybæorum, maritimisq; ciuitatibus esse: quibusdam uolentibus nouas res fore. Ob hoc consuli nihil cunctandum uisum: quin Lilybæum classe peteret. & rex, regiaq; classis unā profecti, nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fasq; & captas hostium naues acceperē. A Lilybæo consul, Hierone cum classe regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ à Carthaginensibus tenebatur: traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidij cum paulo minus duobus millibus militū, oppidumq; cum insula traditur, inde post paucos dies reditum Lilybæum, captiuiq; & à consule, & à prætore, præter insignes nobilitate uiros, sub corona ue-

nierūt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat cōsul: ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi punicam classem: traiecit. nec quisquam hostiū circa eas insulas inuētus. iam forte transmiserant ad uastandam Italiae oram: depopulatoq; Vibonensi agro urbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli excursio hostium in agrum Vibonensem facta nuntiat: literaq; a senatu de trāsitu in Italiam Annibalis, & ut primo quoq; tempore collegæ ferret auxilium: missæ traduntur. Multis simul anxius curis exercitum extemplo in naues impositum Ariminū supero mari misit. Sex. Pomponio legato cum uiginti quinq; longis nauibus Vibonensem agrum, maritimamq; oram Italiae tuendam attribuit. M. Amylio prætori quinquaginta nauium classem expleuit: ipse cōpositis Siciliae rebus, decem nauibus oram Italiae legens, Ariminiū peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen collegæ cōiungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum uirium erat Annibali oppositū, aut illis copijs defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen cōsul alter equestri prælio uno, & uulnere suo minutus trahi rem malebat. recentis animi alter, eoq; ferocior nullam dilationē patiebatur. Quod inter Trebiā, Padumq; agri est: Gallitum incolebant: in duorū præpotētium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam uictoris spectantes. Id Romani, nequid modo mouerent: æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat: a Gallis accitum se uenisse ad liberandū eos dictitās. Ob eam iram, simul ut præda militem aleret: duo millia peditū, & mille equites, Numidas plerosq; mistos, quosdam & Gallos, populari omnem deinceps agrum usq; ad Padū ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos: coacti ab authoribus iniuriæ ad uindices futuros declinant: legatisq; ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laborātī, orant. Cornelio nec causa, nec tempus agenda rei placebat: suspectaq; ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, ut alia uetustate obsoleuissent: ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide socijs maximum uinculum esse, primos, qui coissent, ope defensos, censebat. Tum collega cūctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus fermè admistis, ad defendendū Gallicū agrum trans Trebiam mittit. Ii sparsos, & incompositos, oneratosq; præda plerosq; cum inopinātes inualissent: ingentem terrorem, cædemq; ac fugam usq; ad castra, stationesq; hostium fecere: unde multitudine effusa pulsī, rursus subsidio suorū præliū restituere, uaria inde pugna sequentes quanquam ad extremum æquassent certamen: maior tamē hostium Romanis fama uictoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior, iustiorq; quàm ipsi cōsuli uideri. gaudio efferri: qua parte copiarum alter consul uictus foret: ea se uicisse. restitutos ac refectos militū animos: nec quenquam esse, præter collegam: qui dilatam dimicationem uellet. eum animo magis, q̄ corpore ægrum memoria uulneris aciem ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim ultra differri, ac teri tempus? quem tertium cōsulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium in Italia, ac propè in conspectu urbis esse. non Siciliam, ac Sardiniam uictis ademptas: nec cis Iberū Hispaniam peti: sed solo patrio, terraq; in qua geniti forent: pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti: si uideant nos, progeniē suam, duos consules, cōsularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum quod inter Alpes, Apenninumq; agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio propè concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum: ne in novos cōsules bellum differretur: & occasio in se unum uertendæ gloriæ: dum æger collega erat. Itaq; nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimū foret hosti, cerneret: uix ullam spem habebat: temere, atq; improuide quicq; consules acturos. sed cum alterius ingeniū fama prius, deinde re cognitū, percitū ac ferox sciret esse: ferociusq; factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunā haud diffidebat. cuius ne quod prætermitteret tēpus: sollicitusq; & intentus erat: dum tyro hostiū esset miles: dum meliorē ex ducibus inutilem uulnus faceret: dum Gallorū animi uigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturā, quāto longius ab domo traherentur. Cum ob hæc, taliaq; speraret propinquum

pinquum certamen: & facere, si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda, quæ
 uellet, tutiores, quia in utrisq; castris militabant: paratos pugnae esse Romanos retulissent: lo-
 cum insidijs circûspectare Pœnus cepit. Erat in medio riuus, præaltis utrinq; clausus ripis, &
 circa oblitus palustribus herbis, & quibus inculta fermè uestiunt: uirgultis, uepribusq;. quem
 ubi ad equites quoq; tegēdos satis latebrosum locum circûuectus ipse oculis perlustrauit: hic
 erit locus, Magoni fratri ait, quē teneas, delige cētenos uiros ex omni pedite, atq; equite: cum
 quibus ad me uigilia prima uenias, nunc corpora curare tempus est. Ita præconium missum,
 mox cū delectis Mago aderat, Robora uirorū cerno, inquit Annibal, sed ut & numero etiā,
 nō animis modo ualeatis: singulis uobis nouenos ex turmis, manipulisq; uestri similes eligi-
 te, Mago locū monstrabit: quem insideatis, hostē cæcū ad has belli artes habebitis. Ita mille
 equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites transgres-
 sos Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis: iaculandoq; in stationes elicere ad pu-
 gnam hostem: iniecto deinde certamine, cedendo sensim circa flumen pertrahere. Hæc man-
 data Numidis, cæteris ducibus peditum equitumq; præceptū: ut prandere omnes iuberent:
 armatos deinde, instratisq; equis signum expectare. Sempronius ad tumultū Numidarum
 primū omnem equitatum, ferox ea parte uirium, deinde sex millia peditū, postremo omnes
 copias ad destinatū locum iam ante cōsilio, audus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tem-
 pus, & niualis dies in locis Alpibus Appēninoq; interiectis: propinquitate etiā fluminum
 ac paludum prægelidis, ad hæc raptim eductis hominibus atq; equis, non capto ante cibo,
 non ope ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis ap-
 propinquabat: afflabat acrior frigoris uis, ut uero refugientes Numidas insequentes aquam
 ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri) tum utiq; egressis rigere omni-
 bus corpora: ut uix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die fame
 etiā deficere, Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipulos, ut
 mollirent artus, misso, & cibo per otium capto, ubi transgressos flumen nūtiatum est hostes:
 alacer animis corporibusq; arma capit: atq; in aciē procedit. Baleares locat ante signa, leuem
 armaturam, octo fermè millia hominū: deinde grauiorem armis peditem, quod uiriū, quod
 roboris erat: in cornibus circūfudit: decem millia equitum: & ab cornibus in utranq; partem
 diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cum ab resistentibus subito Nu-
 midis incauti exciperentur: signo receptui dato reuocatos circūdedit peditibus. Duodeuiginti
 millia Romanorum erant: sociū nominis Latini x x: auxilia præterea Cenomanorum, ea
 sola in fide manserat gallica gens, his copijs concursum est. Prælium à Balearibus ortum est,
 quibus cum maiore robore legiones obsisterent: deductæ prope in cornua leues armaturæ
 sunt, quæ res effecit ut equitatus Romanus extemplo urgeretur, nam cum uix iam per se resi-
 sterent decem millibus equitū quatuor millia: & fessi Romani plerisq; integris Pœnis: obruti
 sunt in super uelut nube iaculorum à Balearibus coniecta, ad hoc elephantum eminentes ab ex-
 tremis cornibus, equis maxime nō uisu modo sed odore insolito territis, fugam late faciebāt.
 Pedestris pugna par animis magis, quàm uiribus erat: quas recentes Pœnus pauloante cura-
 tis corporibus in prælium attulerat: contra, ieiuna fessaq; corpora Romanis, & rigentia gelu-
 torpebant, restitissent tamē animis: si cum pedite solum foret pugnatum, sed & Baleares pul-
 so equite iaculabantur in latera: & elephantum iam in mediam peditum aciē sese tulerant: &
 Mago, Numidæq;, simul latebras eorū improuida præterlata acies est: exorti à tergo ingen-
 tem tumultum, ac terrorem fecere. Tamen in tot circūstantibus malis mansit aliquandiu im-
 mota acies: maxime præter spem omnium aduersus elephantos, eos pedites ad id ipsum loca-
 ti uerutis coniectis, & auertere: & infecuti auersos sub caudis, quæ maxime molli cute uulnera
 accipiūt: fodiebant. Trepidanteis propeq; iam in suos cōsternatos media acie in extremam,
 ad sinistrū cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal, extemplo haud dubiam fe-
 cere fugam, additus quoq; nouus terror Romanis: ut fusa auxilia sua uiderunt, itaq; cum iam
 in orbem utrinq; pugnarēt: decem millia fermè hominū cum alia euadere nequiuissent: me-
 dia Afrorum acie, quæ gallicis auxilijs firmata erat: cum ingenti cæde hostium perurpere, &

cū neq; in castra reditus esset flumine interclusis: neq; præ imbri satis discernere possent quā suis opem ferrent: Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partibus eruptiones factæ. & qui flumen petiere: aut gurgitibus absumpti sunt: aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant: uestigia cedentis sequentes agminis Placentiā cōtendere. alijs timor hostiū audaciam ingrediendi flumen fecit: transgressi in castra peruenere. Imber niue mistus, & intolerāda uis frigoris, & homines multos, & iumenta, & elephantos propè omneis consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpētes gelu in castra rediere: ut uix læticiā uictoriæ sentirent. Itaq; nocte insequenti cum præsidium Romanorū castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat: ratibus Trebiam trañcerent: aut nihil sentire Pœni obstrepēte pluuia: aut, quia iam mori ueri præ lassitudine nequibant, ac uulneribus: sentire sese dissimulauerunt. quietisq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione consule exercitus Placentiā est perductus: inde Pado traiectus Cremonam: ne duorū exercituum hybernis una colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est: ut iam ad urbem Romam crederent infestis signis hostem uenturum: nec quicq; spei, aut auxiliij esse: quo portis, mœnibusq; uim arcerent. Vno cōsule ad Ticinum uicto, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerferētur? Ita territis Sempronius cōsul aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis, q̄ consilio aut spe fallendi, resistendiue, si nō falleret: transgressus. Id quod unū maxime in præsentia desyderabatur: comitijs cōsularibus habitis, in hyberna redijt. Creati cōsules Cn. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterū ne hyberna quidem Romanis quieta erāt: uagantibus passim Numidis equitibus, &, quæ his impeditiora erant: Celtiberis, Lusitanisq;. Omnes igitur clausi undiq; cōmeatus erāt: nisi quos Pado naues subueherēt. Emporium propè Placentiam fuit, & opere ualido, & magno munitū præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus, ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimū in cælando incepto ad effectum spei habuisset: nocte adortus nō fefellit uigiles, tantus repente clamor est sublatus: ut Placentiæ quoq; audiretur. Itaq; sub lucem cum equitatu cōsul aderat: iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium iaterim cōmissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit: pauore hostibus iniecto, defensum egregie præsidium est. Paucorū inde dierum quiete sumpta, & uix dum satis percurato uulnere, ad Vicūuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis gallico bello fuerat munitum, inde locū frequentauerāt accolæ misti undiq; ex finitimis populis: & tum terror populationū eò plerosq; ex agris cōpulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine, quàm acie in uia concurrerunt, & cum ex altera parte nihil, præter inconditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinque millia hominū à paucis fusa. Postero die deditione facta præsidium intra mœnia accepere: iussiq; arma tradere, cum dicto paruissent: signum repente uictoribus datur: ut tanquam ui captam urbem diriperent. neque ulla, quæ in tali re memorabilis scribentibus uideri solet: prætermissa clades est. adeo omnis libidinis, crudelitatisq;, & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæc fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erāt: quies militi data est: & ad prima, ac dubia signa ueris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit: eam quoq; gentem, sicut Gallos, Liguresq;, aut ui, aut uoluntate adiuncturus. Transeuntem Appenninum adeo atrox tempestas adorta est: ut Alpium fœditatem propè superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut arma omittenda erant: aut contra enitentes uortice intorti affligebantur: constitere, deinde cum iam spiritum intercluderet: nec reciprocare animam sineret: auersi à uento parumper confedere. Tum uero ingenti sono cœlum strepere: & inter horrendos fragores micare ignes, capti auribus, & oculis metu omnes torpere. Tandem effuso imbri, cum eo magis accensa uis uenti esset: ipso illo, quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium uisum est. Id uero laboris uelut deintegro initium fuit, nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset: manebat:

manebat: omnia percindente uento, & rapiente, & mox aqua leuata uento cum super gelida montium cacumina cōcreta esset: tantū niuosæ grandinis deiecit: ut omnibus omiſſis procumberent homines, tegminibus ſuis magis obruti, quàm recti, tantaq̃ uis frigoris inſecuta eſt: ut ex illa miſerabili hominum, iumentorumq̃ ſtrage cum ſe quiſq̃ attollere, ac leuare uellet: diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis uix flectere artus poterant. deinde ut tandem agitando ſeſe mouère, ac recepere animos: & raris locis ignis fieri eſt cœptus: ad alienā opem quiſq̃ inops tendere. Biduum eo loco uelut obſeſſi manſere. multi homines, multa iumēta, elephanti quoq̃ ex his, qui prælio ad Trebiam factō ſuperſuerant: ſeptem abſumpti. Digreſſus Appennino retro ad Placentiā caſtra mouit: & ad decem millia progreſſus conſedit. Poſtero die XII millia peditum, quinq̃ equitum aduerſus hoſtem ducit. Nec Sempronius conſul (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen, atq̃ eo die tria millia paſſuum inter bina caſtra fuere. Poſtero die ingentibus animis, uario euentu pugnatū eſt. primo concuſſu adeo res Romana ſuperior fuit: ut non acie uincerent ſolum: ſed percuſſos hoſtes in caſtra perſequerentur: mox caſtra quoq̃ oppugnarēt. Annibal paucis propugnatoribus in uallo portisq̃ poſitis, cæteros conſertos in media caſtra recepit: intentosq̃ ſignum ad erumpendum ſpectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat: cū Romanus nequicquā fatigato milite, poſtq̃ nulla ſpes erat potiundi caſtris: ſignū receptū dedit. Quod ubi Annibal accepit: laxatāq̃ pugnam & reſeſſum à caſtris uidit: extemplo equitibus dextra lauaq̃ emiſſis in hoſtem, ipſe cum peditum robore de his caſtris erupit. Pugna raro ulla magis ſæua, & cum utriuſq̃ partis pernicie clarior fuiſſet: ſi extendi à die in longū ſpatiū quiuiſſet, nox accenſum ingentibus animis præliū diremit. itaq̃ acrior cōcuſſus fuit, quàm cædes. & ſicut æquata fermè pugna erat: ita clade pari diſceſſum eſt. ab utraq̃ parte ſexcentis plus peditibus, & dimidiū eius equitū cecidit. ſed maior Romanis, quàm pro numero iactura fuit: quia equeſtris ordinis aliquot, & tribuni militum quinq̃, & præfecti ſociorum tres ſunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucā conceſſit. Venienti in Ligures Annibali per inſidias intercepti duo quæſtores Romani, C. Fuluius, & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinq̃ equeſtris ordinis ſenatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacem ſocietatemq̃ crederet: traduntur. Dum hæc in Italia geruntur: Cn. Scipio in Hiſpaniam cum claſſe & exercitu miſſus, cum ab oſtio Rhodani profectus, Pyreneosq̃ montes circunuectus Emporij appuliſſet claſſem: expoſito ibi exercitu orſus à Lacetanis uſque ad Iberum flumen, partim renouandis ſocietatibus, partim nouis inſtituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama non ad maritimos modo populos, ſed in mediterraneis quoq̃ ac montanis ad ferocioreſ iam gentes ualuit: nec pax modo apud eos, ſed ſocietas etiam armorum parata eſt: ualidæq̃ aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conſcriptæ ſunt. Hanno non inſcius erat, cum reliquerat Annibal ad regionis eius præſidiū. itaq̃ priuſquam alienarentur omnia: obuiam eundem ratus, caſtris in conſpectu hoſtium poſitis, in aciem eduxit. Nec Romano differendum certamen uiſum: quippe qui ſciret cum Hannone, & Aſdrubale ſibi dimicādum eſſe: malletq̃ aduerſus ſingulos ſeparatim, quàm aduerſus duos ſimul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hoſtium cæſa: duo capta cum præſidio caſtorū. nam & caſtra expugnata ſunt: atque ipſe dux militum cum aliquot præſidijs capitur: & Stilſum propinquum caſtris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui pretij rerū fuit, ſupellex barbarica, ac uiliū mancipiorum. caſtra militem ditauere, nō eius modo exercitus, qui uictus erat: ſed & eius, qui cum Annibale in Italia militabat: omnibus ferè caris rebus, ne grauiſſa impedimenta ferentibus eſſent: circa Pyreneum relictis. Priuſquam certa huius cladis fama accederet: tranſgreſſus Iberum Aſdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorum occuſurus, poſtquam perditas res, amiſſaq̃ caſtra accepit: iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone claſſicos milites, naualesque ſocios uagos palanteisq̃ per agros (quod fermè fit: ut ſecundæ res negligentiam creent) equite paſſim dimiſſo, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari auſus, ne à Scipione opprimeretur: trans Iberum ſeſe recepit. Et Scipio raptim ad

famam nouorum hostium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset: præsidio Tarraconæ modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vixdum digressio eo Adrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat: ad defectionem impulsio, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum uastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberum Tarraconem uersus cedit. Agros Scipio relictos ab auctore defectionis, & Ilergetum gentem cum infesto exercitu inuasisset: compulsis omnibus, Athanagiam urbem, quæ caput eius populi erat: circumfedit: intraq; dies paucos pluribus quàm ante obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam multatos in ius ditionemque recepit, inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pænorum, procedit: atque urbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte, haud procul iam urbe, cum intrare uellent: excepit insidijs. Cæsa ad XII millia: exuti penè omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere, nec obsessos alia ulla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tatabatur. XXX dies obsidio fuit: per quos raro unquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoque pluteos, ac uineas Romanorum operuerat, ut ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amulitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset: XX argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa urbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet, motis semel in religionem animis) multa nuntiata, & temere credita sunt. In queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse: atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse: & nauium speciem de cælo affuluisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est: fulmine ictam: & Lanuuij hastam se commouisse: & coruum in ædem Iunonis deuolasse: atque in ipso puluinario confedisse: & in agro amitermino multis locis hominum specie procul candida ueste uisos: nec tamen illos congressos: & in Piceno lapidibus pluuisse: & Cære sortes extenuatas: & in Gallia lupum uigili gladium è uagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus pluisset in Piceno: nouendiale sacrum edictum: & subinde alijs procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omnium urbs lustrata est: hostiaq; maiores, quibus edictum est, dijs cæsæ: & donum ex auri pondo XL Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino adificauerunt: & lectisternium Cære, ubi sortes extenuatæ erant: imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque & lectisternium Iuuentæ: & supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde uniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. Attilius Seranus prætor uota suscipere iussus: si in X annos R. P. eodem stetit statu. Hæc procurata uotaq; ex libris sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulium designatorum alter, Flaminius, cui eæ legiones, quæ Placentiæ hybernabant: sorte euenerant: edictum & literas ad cõsulem misit: ut is exercitus idibus martijs Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori ueterum certaminum cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu, qui abrogabatur: dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem: quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, uno patrum adiuuante C. Flaminiotulerat: ne quis senator, qui uel senatoris pater fuisset: maritimam nauem, quæ plus, quàm trecentarum amphorarum esset: haberet. id satis habitum ad fructus ex agris uectandos, quæstus omnis patribus indecorus uisus est. Res per summam contentionem acta inuidiam apud nobilitatem sua fori legis Flaminiotulerat: fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumq; feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis: retenturos se in urbe, simulato itinere priuatus clam in prouinciam abiit. Ea res ubi palam facta est: nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. Non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere, consulem ante inauspicato factum reuocantibus ex ipsa acie dijs, atq; hominibus non paruissis: & nunc comitia prætorum, & Capitolium, & solennem uotorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus

Iouis opt. max. templum adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi uni inuisum uideret, consulere
retq; ne Latinas indiceret, Ioui q; Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspici
cato profectus in Capitolium ad uota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lictoribus
modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter, quam si exilij causa
solum uertisset: magis pro maiestate uidelicet imperij Arimini, quam Romae magistratum
initurum: & in diuersorio hospitali, quam apud penates suos praetextam sumpturum. Reuo
candum uniuersi, retrahendumq; censuerunt: & cogendum omnibus prius praesentem in deos
hominesq; fungi officijs: quam ad exercitum, & in prouinciam iret. In eam legationem (lega
tos enim mitti placuit) Q. Terentius, & M. Antistius profecti nihilo magis eum mouere: qm
priori consulatu literae mouerant a senatu missae. Paucos post dies magistratum inijt: immo
lantiq; ei uitulus iam ictus e manibus sacrificantium sese cum proripuisset: multos circunstan
tes cruore resperxit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio
fuit, id a plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus a Sempronio
prioris anni consule, duabus a C. Attilio praetore acceptis, in Hetruriam iam per Appennini
tramites exercitus duci est coeptus.

DECADIS TERTIAE LIBER SECVNDVS

NAM VER appetebat: cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam
ante conatus transcendere Appenninum intolerandis frigoribus, & cum
ingenti periculo moratus, ac metu. Galli, quos praedae populationuq; con
ciuerat spes: postquam pro eo, ut ipsi ex alieno agro raperent agerentq;
suas terras sedem belli esse, premi q; utriusq; partis exercitu uiderunt hy
bernis: uerterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusq; saepe
principum insidijs: ipsorumq; inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant, consensum in
dicantium seruatus erat: & mutando nunc uestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese
ab insidijs munierat. caeterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis.
Per idem tempus Cn. Seruilius Romae Idibus Martijs magistratum inijt. Ibi cum de repub.
retulisset: redintegrata in C. Flaminiu inuidia est. Duos se cosules creasse: unum habere, quod
enim illi iustum imperium, quod auspiciu esset magistratus: id a domo, publicis priuatisq;
penatibus, Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupa
tis, secum ferre, nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs profectu in externo ea solo no
ua, atq; integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuntiata:
in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circueunti uigilias equiti scipio
nem, quem manu tenuerat: arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem su
dasse: & milites quosdam ictos fulminibus: & solis orbem minui uisum: & Praeneste ardentem
lapides caelo cecidisse: & Arpis palmas in caelo uisas: pugnantemq; cum luna solem: & Cape
nae duas interdiu lunas ortas: & aquas Carere sanguine mistas fluxisse: fontemq; ipsum Her
culis cruentis manasse sparsum maculis: & Antij metentibus cruentas in corbem spicas cecidis
se: & Falerijs caelum findi uisum uelut magno hiatu: quaeq; patuerit, ingens lumen effulsisse:
sortes sua sponte attenuatas: unamq; excidisse ita scriptam. Mauors telum suum concutit. &
per idem tempus Romae signum Martis Appia uia ad simulachra luporum sudasse: & Ca
puae speciem caeli ardentis fuisse, lunaeq; inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu
prodigijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas: & gallinam in marem, gallum in
feminam sese uertisse. His sicut erant nuntiata expositis, authoribusque in curiam introdu
ctis, consul de religione patres consuluit. Decretum: ut ea prodigia partim maioribus ho
stijs, partim lactentibus procurarentur: & uti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria
haberetur. Caetera cum decemuiri libros inspexissent, ut ita fierent, quemadmodum cordi
esse diui carminibus praefarentur, id decemuirorum monitu decretum est: Ioui primum do
num fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni, Mineruae q; ex argento daretur: &
Iunoni Reginae in Auentino, Iunoni q; Sospitae Lanuij maioribus hostijs sacrificaretur: ma
trona q;

tronæq; pecunia collata, quantum conferre cuiq; cōmodum esset: donum Iunoni Reginae in
 Auentinum ferrent: lectisterniumq; fieret: quin & libertinae & ipsa, unde Feroniae donū dare
 tur: pecuniā pro facultatibus suis conferrent. Hæc ubi facta: decemviri Ardeæ in foro maiori-
 bus hostijs sacrificarunt. postremo ex libris decēbri iam mense ad ædem Saturni Romæ im-
 molatum est: lectisterniumq; imperatū: (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuū pu-
 blicum: ac per urbem saturnalia die ac nocte clamatum: populusq; eum diem festum habere,
 ac seruare in perpetuum iussus. Dum cōsul placandis Romæ dñs, habendoq; delectu dat
 operam: Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminiū cōsulem Arretium peruenisse fa-
 ma erat: cum aliud longius, cæterū cōmodius ostenderetur iter: propiorē uiam per paludem
 petit: qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & omne
 quod ueterani erat robur exercitus: admittis ipsorum impedimentis, necubi cōsistere coactis
 necessaria ad usus deessent: primos ire iussit: sequi Gallos: ut id agminis medium esset: nouissi-
 mos ire equites: Magonem inde cū expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si tæ-
 dio laboris longæq; uia (ut est mollis ad talia gens) dilaberentur, aut subsisterent: cohibentē.
 Primi, quā modo præirēt duces: p præaltas fluuij, ac profundas uoragines hausti penē limo,
 immergentesq; se, tamen signa sequebātur. Galli neq; sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex
 uoraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahen-
 tes membra: alij ubi semel uictis tædio animis procubuissent: inter iumenta & ipsa iacentia
 passim morientes. maximeq; omnium uigiliae conficiebant, per quadriduum iam, & tres no-
 ctes toleratae. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil, ubi in sicco fessa sternerent corpora, inue-
 niri posset: cumulatis in aquas farcinis insuper incumbebāt. iumentorum itinere toto prostra-
 torum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærētibus ad quietem, parui temporis ne-
 cessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex uerna primum intemperie uariante cæ-
 lores frigoraq; elephanto, qui unus superfuerat: quod altius ex aqua extaret, uectus, uigilijs
 tamen, & nocturno humore, palustriq; cælo grauante caput, & quia medendi nec locus, nec
 tempus erat: altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisq; fœde amissis, cum tandem
 de paludibus emerisset: ubi primum in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos ex-
 ploratores habuit: exercitū Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde consilia atq;
 animum, & situm regionum, itineraq; & copias, atq; commeatus expediēdos, & cætera, quæ
 cognoscenda in re erant: summa omnia cum cura inquirendo exequabatur. Regio erat in pri-
 mis Italiae fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter, Arretiumq; iacent: frumenti, ac pecoris, &
 omnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legum aut pa-
 trum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeri-
 tatem fortuna prospero ciuilibus, bellicisq; rebus successu aluerat. itaque satis apparebat: nec
 deos, nec homines consulentem, ferociter omnia ac præpropere acturum, quoq; pronior esset
 in uitia sua: agitare eum, atq; irritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, He-
 truriae agros prædatum profectus, quantam maximā uastitatem potest, cædibus, incendijsq;
 consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat: tum uero,
 posteaquam res sociorū ante oculos propè suos ferri agiq; uidit: suum id dedecus ratus, per
 mediam iam Italiam uagari Pœnum: atq; obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia ire op-
 pugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis, quàm speciosa suadentibus: collegam
 expectandum, ut coniunctis exercitibus communi animo, consilioq; rem gererent: interim
 equitatu, auxilijsq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: ira-
 tus se ex concilio proripuit: signumque simul itineris, pugnaeq; proposuit. Quinimmo Arre-
 tij ante mœnia sedeamus: inquit: hic enim patria, & penates sunt: Annibal emissus è manibus
 perpopuletur Italiam: uastandoque & urendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec
 ante nos hinc mouerimus: quàm, sicut olim Camillum ab Veijs, C. Flaminiū ab Arretio pa-
 tres acciuerint. Hæc simul increpans cum ocyus signa conuelli iuberet: & ipse in equum insi-
 lisset, equus repēte corruit: cōsulemq; lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circa
 erant, uelut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiat: signum omni ui moliente signifero
 conuelli

conuelli nequire. Conuersus ad nuntium, num literas quoq; inquit, ab senatu affers: quæ me rem gerere uetent: abi: nuntia, signum effodiant: si ad conuellendum manus præ metu obtor puerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superq; quod dissenserant à consilio, terri tis etiam duplici prodigio: milite in uulgus læto ferocia ducis: cum spem magis ipsam, quàm causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam urbem, Thrasimenumq; lacum: omni clade belli peruastat: quo magis iram hosti ad uindicandas sociorū iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca insidijs nata: ubi maxime montes cortonenses Thrasimenus subit. Via tantū interest perangusta, uelut ad id ipsum de industria relicto spatio: deinde paulo latior patescit cāpus: inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat: ubi ipse cū Afris modo, Hispanisq; consideret. Baleares, cæteramq; leuem armaturam post monteis circūducit: equi tes ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegētib; locat: ut ubi intrassent Romani: obiecto equi tatu clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum perue nisset: inexplorato postero die uixdum satis certa luce angustijs superatis, postquā in paten tiorem campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat: aspexit: à ter go, ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus ubi, id quod petierat, clausum lacu montibusq; & circumfusum suis copijs habuit hostem: signum omnibus dat inuadendū. Qui ubi quæ cuique proximum fuit, decurrere: eo magis Romanis subita, atq; improuisa res fuit: quod orta ex la cu nebula campo, quàm montibus densior federat: agminaq; hostium ex pluribus uallibus ipsa inter se satis conspecta: eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius undiq; orto, quàm satis cerneret, se circumuentū esse sensit: & ante in frontē, lateraq; pugnari cœptum est: quàm satis instrueretur acies: aut expediri arma, stringiq; gladij possent. Consul percussis omnibus ipse satis ut in trepida re impavidus, turbatos ordines, uertētesq; se quoq; ad disso nos clamores, instruit: ut tēpus locusq; patitur: & quacunq; potest, adhortatur: ac stare, & pu gnare iubet. Nec enim inde uotis, aut imploratione deūm, sed uī ac uirtute euadendum esse, per medias acies ferro uiam fieri: & quo timoris minus sit: eo minus fermè periculi esse. Cæte rum præ strepitu ac tumultu, nec cōsiliū, nec imperiū accipi poterat: tantumq; aberat, ut sua signa, atq; ordinem, & locū nosceret miles: ut uix ad arma capienda, aptandaq; pugnae cōpe teret animus: opprimereturq; quidam onerati magis his, quàm tecti. & erat in tanta caligine maior usus auriū, quàm oculorū. ad gemitus uulnerum, ictusq; corporū, aut armorum, & mi stos strepentiū pauentiūq; clamores, circūferebant ora, oculosq;. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebāt: alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. deinde ubi in omnis partes nequicq; impetus facti: & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo ho stium acies claudebat: apparuitq; nullā, nisi in dextra, ferroq; salutis spem esse: tum sibi unus quisq; dux, adhortatorq; factus ad rem gerendā: & noua de integro pugna exorta est: nō illa ordinata per principes, hastatosq;, ac triarios: nec uti pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec ut in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset. fors cōglobabat, & animus suus cuiq; ante aut post pugnandi ordinē dabat, tantusq; fuit ardor animorū: adeo intentus pugnae animus: ut eum terræ motū, qui multarū urbium Italiæ magnas partes pro strauit: auertitq; cursu rapido amneis: mare fluminibus inuexit: montes lapsu ingēti proruit: nemo pugnantium senserit. Tres fermè horas pugnatum est: & ubiq; atrociter, circa cōsulem tamen acrior, infestiorq; pugna est. eum & robora uirorū sequebantur: & ipse quacunq; in par te premi ad laborē senserat suos: impigre ferebat opeim: insignisq; armis, & hostē summa uī petebat: & tuebatur suos ciues. donec Insuber equum (Ducario nomē erat) faciemq; noscitās, Consul, inquit, hic est, popularibus suis: qui legiones nostras cecidit: agrosq;, & urbem est de populatus. iam ego hanc uictimā manibus peremptorū fœde ciuium dabo. subditisq; calca ribus equo, per confertissimā hostium turbam impetum facit. obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto uenienti obuiam obiecerat: consulem lancea transfixit. spoliare cupiētem triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primū cœpit: & iam nec lacus, nec montes obstabāt pauori: per omnia arcta, præruptaq; uelut cæci euadūt: armaq;, & uiri super aliū aliū præcipitant. pars magna, ubi locus fugæ deest: p̄ prima uada paludis in aquā p̄gressi, quoad

capitibus humerisque extare possunt: sese immergunt, suere, quos incōsultus pauor nando etiā capeffere fugam impulerit, quæ ubi immensa, ac sine spe erat: aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus: aut ubi nequicquam festinauerant: retro ægerrime terram repetebāt: atque ibi ab ingressis aquam hostiū equitibus passim trucidabantur. Sex millia ferme primi agminis per aduersos hosteis eruptione impigre facta, ignari omniū quæ post se ageretur: ex saltu euasere. & cum in tumulto quodam cōstitissent: clamorem modo, ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnae esset, neque scire, nec perspicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem: tum liquida iam luce montes, campi que perditas res, stratamque ostendere fœde Romanam aciem. itaque ne in conspectos procul immitteretur eques: sublati raptim signis, quamcitatissimo poterāt agmine, sese abripuerūt. postero die cum super cætera extrema fames etiā instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat: si arma tradidissent: abire cum singulis uel stimentis passurum: sese dediderunt. quæ punica religione seruata fides ab Annibale est: atque in uincula omnes cōiecti. Hæc est nobilis ad Trasimenū pugna, atque inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorū in acie cæsa sunt: decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriā diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostiū in acie, multi postea utrinque ex uulneribus periere. Multiplex cædes utrinque facta traditur ab alijs. Ego præterque quod nihil haustum ex uano uelim: quod nimis inclināt ferre scribentiū animi: Fabiū æqualem temporibus huiusce belli potissimū auctorem habui. Annibal captiuorum qui latini nominis essent, sine pretio dimissis, Romanis in uincula datis, segregata ex hostium coaceruatorū cumulis corpora suorum cum sepeliri iussisset: Flamini quoque corpus funeris causa magna cum cura inquisitum nō inuenit. Romæ ad primū nuntium cladis eius cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ uagæ per uias, quæ repens clades allata, quæ uel fortuna exercitus esset, obuios percunctantur. & cum frequētis concionis modo turba in comitiū & curiā uersa magistratus uocaret: tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius prætor, pugna, inquit, magna uicti sumus. & quanquā nihil certius ex eo auditum est: tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referūt: consulem cum magna parte copiarū cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus uicti fuerāt: tot in curas dispertiti eorū animi erant: quorum propinqui sub C. Flaminio consule meruerant: ignorantium quæ cuiusque suorum fortuna esset, ne quisquam satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior propè mulierum, quam uirorum multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nuntios de his operiens: circūfundebanturque obujs sciscitantes: neque auelli utique à notis, prius quam ordine omnia inquisissent: poterāt. inde uarios uultus digredientium ab nuntijs cerneret: ut cuique aut læta, aut tristia nuntiabatur: gratulantisque, aut cōsolantis redeuntibus domos circūfusos. Fœminarū præcipue, & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt. alterā, cui mors filij falso nuntiata erat: mœstam sedentem domi, ad primum cōspectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam. Senatū prætores per dies aliquot ab orto usque ad occidentē solem in curia retinent: consultant quonam duce, aut quibus copijs resisti uictoribus Pœnis posset. Priusque satis certa consilia essent: repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio prætoris missa ad collegam à Seruilio consule, in Umbria, quod post pugnam ad Trasimenum auditam auerterant iter: ab Annibale circumuenta. Eius rei fama uarie homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recentem equitum iacturam. pars non id, quod acciderat: per se æstimare: sed ut in affecto corpore quamuis leuis causa, magis, quam ualido grauior sentiretur: ita tum ægræ & affectæ ciuitati quodcumque aduersi inciderit: nō rerum magnitudine, sed uiribus extenuatis, quæ nihil, quod aggrauaret, pati possent: æstimandum esse. Itaque ad remedium iam diu desideratum, nec adhibitum. dictatore dicendum ciuitas cōfugit: & quia & consul aberat: à quo uno dici posse uidebatur: nec per occupatam armis punicis Italiam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem

populus

populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat: prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutiū Rufum. hisq; negotium ab senatu datum: ut muros, turresq; urbis firmarent: & præsidia disponderent quibus locis uideretur: pontesq; rescinderent fluminum, ac tum pro penatibus, pro urbe dimicandum esse: quando Italiā tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Umbriā usq; ad Spole tum uenit, inde cum perpopulato agro urbem oppugnare adortus esset: cū magna cæde suorum repulsus, coniectans ex unius coloniae haud nimis prospere tentatae uiribus, quanta moles Romanæ urbis esset: in agrum picenū auertit iter, non copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda: quam effulse auidi atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiuā habita: refectusq; miles, hybernis itineribus, ac palustri uia, prælioq; magis ad euentum secundo, quàm leui aut facili affectus. Vbi satis quieti datum: præda ac populationibus magis, quàm otio aut requie gaudentibus profectus, prætutianū, adrianumq; agrū, Marfos inde, Marrucinosq; & Pelignos deuastat: circaq; Arpos, & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius cōsul leuibus prælijs cum Gallis actis, & uno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit: iam incenibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo: ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum inijt, uocato senatu, ab dijs orsus cum edocuisset patres: plus negligentia carminiarum, auspiciorumq; temeritate, q̄ inscitia peccatum à C. Flaminiō consule esse: quæq; piacula iræ deū essent, ipsos deos consulendos esse: perucit: ut, quod nō fermè decernitur, nisi cum tetra prodigia nuntiata sunt: decemuiri libros sibyllinos adire iuberetur. qui inspectis fatalibus libris retulerunt patribus: quod eius belli causa uotum Marti foret: id nō rite factum, de integro, atque amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ, ac Menti uouendas esse: & supplicationem, lectisterniumq; habendum: & uer sacrum uouendū: si bellatum prospere esset: resq; publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permanisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset: M. Amyliū prætorem ex collegij pontificum sententia omnia ea ut mature fiant, curare iubet. His senatuscōsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus pontifex maximus cōsulente collegio pontificum, omnium primū populum consulendum de uere sacro censet: iniussu populi uouerī non posse. Rogatus in hæc uerba populus. Velitis, iubeatisne hoc sic fieri: si res populi Romani quiritium ad quinquenniū proximum, sicut uelim eam, salua seruata erit hisce duellis: datum donū duit populus Romanus quiritium: quod duellum populo Romano cum Carthaginēsi est: quæq; duella cum Gallis sunt: qui cis Alpeis sunt: quod uer attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæq; prophana crunt, Ioui fieri. ex qua die senatus, populusq; iusserit, qui faciet: quando uolet, quæq; lege uolet, facito: quo modo faxit: probe factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit: prophanium esto: neq; scelus esto. si quis rumpet, occidetūe insciēs: ne fraus esto. si quis deplet: ne populo scelus esto: neue cui depletum erit. si atro die faxit insciēs: probe factum esto. si nocte, siue luce, si seruus, siue liber faxit: probe factū esto. si ante id ea senatus, populusq; iusserit fieri: ac faxit: eo populus solutus, liber esto. Eiusdē rei causa ludi magni uoti aris CCCCXXII millibus, triente: præterea bubus Ioui CCC: multis alijs diuis bubus albis, atq; cæteris hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum cōiugibus, ac liberis non urbana multitudo tantum, sed agrestiuū etiam: quos in aliqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium: & per triduum habitum: decemuiris sacrorum curantibus, & puluinaria in cōspectu fuere: Ioui, & Iunoni unum: alterum Neptuno, & Mineruæ: tertium Marti, ac Veneri: quartum Apollini, ac Dianæ: quintum Vulcano, ac Vestæ: sextum Mercurio, & Cereri. Tum ædes uota Veneri Erycinæ. ædem Q. Fabius Max. dictator uouit: quia ita ex fatalibus libris edictum erat: ut is uoueret: cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Atilius prætor uouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello, resq; publica dictator retulit: quibus, quot ue legionibus uictori hosti obuiam eundum esse, patres cēferent. Decretum: ut ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus, sortisq; quantum equitum, ac peditum uideretur: cætera omnia ageret, faceretq;: ut è republica duceret.

duceret. Fabius duas legiones se adiecturū ad seruilianum exercitū dixit. his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad conueniendum edixit. edictoꝝ proposito, ut quibus oppida, castellaꝝ immunita essent: in loca tuta commigrarent: ex agris quoque uti demigrarent omnes regionis eius, qua iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugibus corruptis: ne cuius rei copia esset: ipse uia Flaminia profectus obuiam cōsuli exercituiꝝ, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemꝝ cum equitibus ad se progredientem: uiator rem misit: qui consuli nuntiaret: ut sine licitoribus ad dictatorem ueniret. Qui cum dicto paruisset: cōgressusꝝ eorū ingentē speciem dictaturæ apud ciues, sociosꝝ uetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset: literæ ab urbe allatæ sunt: naues onerarias cōmeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portātes à classe punica circa portum Cossanū captas esse. Itaqꝝ extemplo consul Hostiam proficisci iussus: nauibus, quæ ad urbem Romanam, aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostiū classem, ac litora Italiæ tutari. Magna uis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in uerba iurauerant. Ex hoc urbano exercitu qui minores quinꝝ & triginta annis erant: in nauis impositi: alij, ut urbi præsiderent, relictī. dictator exercitu cōsulis accepto à Fulvio Flacco legato, per agrum sabinum Tybur, quò diem ad cōueniendum edixerat nouis militibus: uenit: inde Prænestē trāsueris tramitibus in uiam Latinā est regressus: unde itineribus summa cum cura exploratis ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret: fortunæ se cōmissurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra: nulla mora facta: quin Pœnus educeret in aciem: copiamꝝ pugnandi faceret. sed ubi quieta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota uidet: increpans quidē uictos tandem martios animos Romanorū, debellatumꝝ, & concessum eis propalām de uirtute ac gloria esse, in castra redijt. Cæterum tacita cura animū incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio, Sempronioꝝ simili futura sibi res esset: ac tum demū edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsiissent: & prudentiam quidem, non uim dictatoris extemplo timuit: constantiamꝝ eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebro castra, populandoꝝ in oculis eius agros sociorum, cœpit: & modo citato agmine è cōspectu abibat: modo repete in aliquo flexu uia, si excipere digressum in æquum posset: occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo: ut neꝝ ommitteret eum: neꝝ congregetur. castris, nisi quantum usus necessario cogeret: tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebāt, nec passim, equitum, leuisꝝ armaturæ statio cōposita instructaꝝ in subitos tumultus, & suo militi tuta omnia, & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neꝝ uniuerso periculo summa rerum cōmittebatur: & parua momenta leuium certaminū ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem minus iam tandem aut uirtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat, q̄ magistrum equitum, qui nihil aliud, quàm quod non imperabat, moræ ad rempublicam præcipitandam habebat. ferox rapidusꝝ in consilijs, ac lingua immodicus, primo inter paucos, dein propalām in uulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, ab fingens uicina uirtutibus uitia, cōpellabat: premédorumꝝ superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorū successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit: beneuentanum depopulatur agrum: Telesiam urbem capit: iritat etiam de industria ducem: si forte accēsum tot indignitatibus, cladibusꝝ sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum italicī generis, qui ad Thrasimenum capti ab Annibale, dimissisꝝ fuerant: tres campani equites erant, multis iam tum illecti donis, promissisꝝ Annibalis ad cōciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniam exercitum admo uisset: Capuæ potiendæ copiam fore: cum res maior quàm authores esset: dubiū Annibalem, alternisꝝ fidentem ac diffidentem, tamen ut Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Mōnitos, ut etiam atqꝝ etiam promissa rebus confirmarent: iussosꝝ cum popularibus, & aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci: ut se in agrum Casinatē ducat: edoctus à peritis regionū, si eum saltum occupasset: exitum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum

clufurum. Sed punicum abhorrens ab latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersusq; ab itinere, per Alifanum, Calatinumq; & Calenum agrum in campum Stella tem descendit, ubi cum montibus, fluminibusq; clausam regionem circumspeisset: uocatū ducem percunctatur: ubi terrarum esset, cum is Casilini eo die mansurum cum dixisset: tum demum cognitus est error: & Casinum longe inde alia regione esse, uirgisq; caeso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem sublato, castris cōmunitis Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimisit. Usq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentē cladem, fugam tamen, terroremq; latius Numidæ fecerunt, nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent: fide socios dimouit: uidelicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod unum uinculum fidei est: melioribus parere. Vt uero ad Vulturnū flumen castra sunt posita: exurebaturq; amœnissimus Italiae ager: uillæq; passim incendijs fumabant: per iuga Massici montis Fabio ducente, propè de integro est orta seditio: ac duces seditionis accensi quidam, fuerat enim silētium per paucos diēs: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant, ut uero in extrema iuga Massici montis uentum est: hostesq; sub oculis erant, falerni agri, colonorumq; Sinuessæ tecta urentes: nec ulla erat mentio pugnae. Spectatum ne huc, inquit Minutius, ad rem fruendam oculis, sociorum caedes, & incendia uenimus? nec si nullius alterius nos, ne cuium quidem horum pudet? quos in Sinuessam colonos patres nostri miserunt: ut ab Samnite hoste tuta hæc ora esset: quam nunc non uicinus Samnis urit: sed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione, & secordia iam huc progressus. Tantum (prò dolor) degenerāmus à parentibus nostris: ut, præter quam oram illi Punicas uagari classes dedecus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numidarum hostium, ac Maurorum iam factam uideamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando non homines tantum, sed scœdera, & deos ciebamus: tendentem ad mœnia Romanæ coloniae Annibalem lenti spectamus. Fumus ex incendijs uillarum, agrorumq; in oculos atq; ora uenit: strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos, quàm deorum inuocantium opem, nos hic pecorum more per æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, cōditi nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere à Gallis urbem uoluisset: quo hic nouus Camillus nobis dictator unicus in rebus afflictis quæsitus Italiā ab Annibale recuperare parat: Gallorum Roma esset: quam uereor ne sic cunctatibus nobis, Annibali ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed uir, ac uere Romanus quo die dictatorem eum ex autoritate patrum iussuq; populi dictum, Veios allatus est nūtius: cum esset satis altum Ianiculum: ubi sedens prospectaret hostem: descendit in æquum: atq; illo ipso die media in urbe, quæ nunc busta Gallica sunt: & postero die citra Gabios cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? utrum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam premendo, obsidendoq;, & laceffendo uictorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samniti imposuit? Modo cōsuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas uictoriam dedit? quod postero die, quàm hostem uidit: classem grauem com meatibus, impeditam suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est sedendo, aut uotis debellari credere posse, armati copias oportet, deducendas in æquum: ut uir cum uiro congrediatis. Audendo, agendoq; res Romana creuit: non his sensibus, consilijs ue: quæ timidi cauta uocant. Hæc uelut concionanti Minutio circūfunde batur tribunorum, equitumq; Romanorum multitudo: & ad aures quoq; militum dicta ferocia uolebatur, ac si militaris suffragij res esset: haud dubie ferebant: Minutium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud minus, quàm in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans, quàmquam probe scit: non in castris modo suis, sed iam etiam Romæ suam cunctationē infamem esse: obstinatus tamen eodem consiliorum tenore æstatis reliquū extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hybernis locum circumspectaret: quia ea regio præsentis erat copiae, non perpetuæ: arbuta, uinæq; & consita omnia magis amœnis, quàm necessarijs fructibus. Hac per exploratores re-

lata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat falernum agrum: rediturum; Gallicanum montem, & Casilinum occupat modicis praesidijs: quae urbs Vulturno flumine dirempta, falernum à campano agro diuidit. ipse iugis ipsdem exercitū reducit: missis exploratum cum cccc equitibus sociorū L. Hostilio Mancino, qui ex turba iuuenum audientium saepe ferociter cōcionantem magistrum equitū, progressus primo exploratoris modo, ut ex tuto specularetur hostē: ubi uagos passim per uicos Numidas uidit: per occasionem etiam paucos occidit: extemplo occupatus certamine est animus: exciderūtq; praecipua dictatoris: qui quā tuto posset progressum prius recipere sese iusserat: quā in conspectum hostium ueniret. Numidae alij atq; alij occurrentes, refugientesq; ad castra propē ipsum cum fatigatione equorū, atq; hominum pertraxere, inde Cartalo, penēs quem summa equestris imperij erat: concitatis equis inuectus, cum prius quā ad coniectum teli ueniret: auertisset hostem: quinq; millia fermē continenti cursu secutus est fugientes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem uidit effugiendi esse: cohortatus suos in praeliū redijt, omni parte uirium impar, itaq; ipse, & delecti equitum circumuenti occiduntur, ceteri effuso rursus cursu Cales primum, inde propē inuijs collibus ad dictatorem perfugerūt. Eo forte die Minutius se cōiunxerat Fabio: missus ad firmandum praesidio saltum: qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari: ne immunito Appiae limite Pœnus peruenire in agrum Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitū castra in uiam deferunt: qua Annibal ducturus erat, duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod uiae inter binna castra erat: agmine cōpleuere. Cum Romani sub ipso cōstitissent uallo, haud dubie æquiore loco: successit tamē Pœnus cum expeditis equitibus: atq; ad laceffendū hostem raptim & procurfando, recipiendoq; sese pugnauere. Restitit suo loco Romana acies, lenta pugna, & ex dictatoris magis, quā Annibalis fuit uoluntate. cc ab Romanis, dccc hostium cecidere. Inclusus inde uideri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua, & Samniū, & tantum ab tergo diuitum sociorum Romanis cōmeatus subueheret: Pœnus contra intra formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaq; perhorrida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem sefellit suis se artibus peti, itaq; cum per Casilinum euadere non posset: petendiq; montes, & iugum Calliculae superandum esset: necubi Romanus inclusum uallibus agmen aggredieretur: ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem cōmentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis cōsiliij talis apparatus fuit. Faces undiq; ex agris collectae, falcesq; uirgarum, atq; arida sarmenta praeligantur cornibus boum: quos domitos, indomitosq; multos inter ceteram agrestem praedam agebat, ad duo millia fermē boum effecta: Asdrubalicq; negotium datum: ut primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad mōteis ageret, maxime, si posset, super saltus ab hoste infessos. Primis tenebris silentio mota castra: boues aliquanto ante signa acti, ubi ad radices montium, uiasq; angustas uentum est: signum extemplo datur: ut accensis cornibus armenta in aduersos concitentur monteis, & metus ipse relucētis flammæ ex capite, calorq; iam ad uiuum, ad imaq; cornuum adueniēs uelut stimulos furore agebat boues, quo repente discursu haud secus, q̄ syluis montibusq; accensis, omnia circum uirgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem praebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant: ubi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerunt: circumuentos se esse rati, praesidio excessere: quā ingens emicabat flamma, uelut tutissimum iter petentes summa montium iuga, tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt. & primo cum procul cernebant, ueluti flammam spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde ut humana apparuit fraus: tum uero insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam: leuicq; armaturæ hostium incurrere, ceterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: ceterum & insidias esse ratus, & ab nocturno utiq; abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis praelium fuit: quo interclusam ab suis leuem armaturā facile (etenim numero

mero aliquantum præstabant) Romani superassent: nisi Hispanorum cohors ad id ipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad cõcurfandum inter saxa rupesq; aptior ac leuior, cum uelocitate corporum, tum armorum habitu, cãpestrem hostem, grauem armis statariumq; pugnae genere facile elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi, Hispani ferè omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contèderunt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super Alifas loco alto ac munito confedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, usq; in Pelignos populabundus redijt. Fabius medijs inter hostium agmen, urbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens, nec cõgrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter: retroq; Apuliam repetens, Gerionem peruenit, urbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat: ab suis desertam. Dictator in Iarinate agro castra communit, inde sacrorum causa Romam reuocatus: non imperio modo, sed consilio etiam, ac propè precibus agens cum magistro equitum: ut plus consilio, quàm fortunæ confidat: & se potius ducem, quàm Sempronium, Flaminiūq; imitetur. ne nihil actum censeret extracta prope ætate per ludificationem hostis. medicos quoq; plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere. haud paruam rem esse: ab toties uictore hoste uinci desisse: & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquã præmonito magistro equitum, Romam est profectus.

Principio ætatis, qua hæc gerebantur: in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum, paratumq; acceperat: decem adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit: atq; ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in litore ducebat: paratus conflagere quacunq; parte copiarū hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquàm mouisse ex hybernis hostem audiuit: primo idem consilij fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum cõcurrere ausus, delecto milite in naues imposito, quinq; & triginta nauium classe ire obuiam hosti perguit. Altero ab Tarracone die ad stationem x x millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt: classem punicam stare in ostio fluminis: castraq; in ripa posita. Itaq; ut improuidos, incautosq; uniuerso simul effuso terrore opprimeret: sublati anchoris ad hostem uadit. Multas, & locis altis positas turreis Hispania habet: quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones utuntur. Inde primo conspectis hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tumultusq; prius in terra & castris, q; ad mare & ad naues est ortus: nondum aut pulsu remorum, strepituq; alio nautico exaudito: aut aperientibus classem promontorijs: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, uagos in litore, quietosq; in tentorijs suis, nihil minus, quàm hostem, aut prælium eodie expectantes, conscendere naues propere, atq; arma capere iubet. classem Romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: uarioq; omnia tumultu strepunt: ruentibus in naues simul remigibus militibusq; fugientium magis è terra, quàm in pugnam euntium modo. Vixdum omnes conscenderant: cum alij resoluunt oras, aut anchoram uellunt: alij, ne quid teneat, anchoralia incidunt: raptimq; omnia præpropere agendo, militum apparatu nautica ministeria impediuntur: trepidatione nautarū capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modo: sed direxerat etiam in pugnam naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quàm suomet ipsi tumultu turbabantur: & tentata uerius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt classem. & cum auerfi, ac diuerso late agmine à tam multis simul uenientibus haud sanè impenetrabiles essent: in litus passim naues egerunt: atq; alij uadis, alij sicco litore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per litus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant punicæ naues: quatuor suppressæ. Romani, quanquã terra hostium erat: armatamq; aciem toto prætentam in litore cernebant: haud cunctanter tamen infecuti trepidam hostium classem, naueis omnes, quæ non aut perfregerant proras litore illifas: aut carinas fixerant uadis: religatas puppibus in altum extraxere. ad v & x x naues ex x x x cepere. Neq; id pulcherrimum eius uictoriæ fuit: sed quod una leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaq; ad Honoscam classe proeecti, ascensu à nauibus in terram facto,

cum urbem uicē cepissent: captamq; diripuissent: Carthaginem inde petunt: atq; omnē agrum circa depopulati, postremo tecta quoq; coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis: ubi uis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod satis in usum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta: sed in Ebusum insulam transmissum, ubi urbe, quæ caput insulæ est: biduum nequicquã summo labore oppugnata, ubi in spem irritam frustra terit tempus animaduersum est: ad populationem agri uersi, direptis aliquot incensisq; uicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent: ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem uenerunt. Inde flexa retro classis: reditumq; in citeriora prouinciæ, quò omnium populorum, qui Iberum incolunt: multorum & ultimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui uere ditionis imperijq; Romani facti sunt: obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumviginti. Igitur terrestribus quoq; copijs satis fidens Romanus, usque ad saltum castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore uidebatur reliquum æstatis tempus: fuissetq; per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta, auidaq; in nouas res sunt ingenia: Mandonius uir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat: postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram: concitis popularibus in agrum pacatum romanorum sociorum ad populandum uenere. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leuicertamine ut tumultuariam manum fudere: multis occisis: quibusdam captis: magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant: cum fama repens aliò uertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsidesq; dederant Romanis: nuntio missò à Scipione excitati arma capiunt: prouinciãq; Carthaginensium ualido exercitu inuadunt: tria oppida uicē expugnant: inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregie pugnantes, xv millia hostium occiderunt: quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciã uenit: prorogato post consulatũ imperio ab senatu missus cum xxx longis nauibus, & octo millibus militum, magnoq; comœtu adiecto. Ea classis ingens agmine onerariarũ procul uisa cum magna læticia ciuium sociorumq;, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo, consilioq; gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginensibus celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec ullo uiso hoste Saguntum pergunt ire: quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id unum pignus inclinatos ad romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur: ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo uinculo Hispaniam uir unus solerti magis, quàm fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraq; sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem, cæterum trãsfugam sine magnæ rei prodicione uenientem ad hostes, nihil aliud quàm unum uile atq; infame corpus esse ratus, id agebat: ut quàm maximum emolumentum nouis socijs esset. circumspectis igitur omnibus, quæ fortuna potestatis eius poterat facere: obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam unam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse: Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra urbẽ in ipso litore habebat Bostar: ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum uelut ignorantem monet in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos: quia procul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, perfugiumq; nouas uolentibus res. itaq; quos metus non teneat: beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantiq;, quodnam id subitum tantæ rei donum possit esse, obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publice populis gratum erit. Vult sibi quisq; credi: & habita fides ipsam plerunq; obligat fidem. Ministerium

sterium restituendorum domos obsidum mihimet deposco ipse, ut opera quoque impensa consilium adiuem meum: & rei suapte natura gratæ quãtam insuper gratiam possim, adiciam. Homini nõ ad cætera punica ingenia callido ut persuasit: nocte clãm progressus ad hostium stationes. cõuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem perductus, quid afferret exprimit. Fide accepta, dataque, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit, diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis, dimissus cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret: constituisset: ad compositam cum ijs horam excitatis custodibus puerorũ profectus, ueluti ignarus in preparatas sua fraude insidias ducit. In castra romana perducti, cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat: acta per eundem ordinem: quasi Carthaginensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari: quã quanta futura Carthaginensium fuerat, illos enim graues, superbosque in rebus secundis expertos fortuna & timor mitigasse uideri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi liberalique initium fecerat, & Acedux uir prudens haud frustra uidebatur socios mutasse. Itaque ingenti consensu ad defectionem omnes spectare. armaque extemplo mota forent: ni hyems, quæ Romanos quoque, & Carthaginenses concedere in tecta coegit: interuenisset. Hæc in Hispania quoque secunda æstate punici belli gesta: cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset, quæ ut Annibalem non mediocri sollicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem: qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter, togatosque: utique postquam absente eo, temeritate magistri equitum lato, ut uerius dixerim, quã prospero euentu pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris, una fraude, ac dolo Annibalis: quod cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset: omnibus circa solo æquatis, ab uno eo ferrum, ignemque, & uim omnem hostium abstineri iussit: ut occulti alicuius pacti ea merces uideri posset, altera ipsius facto, primo forsitan dubio, quia nõ expectata in eo senatus auctoritas est: ad extremum haud ambigue in maximam laudem uerso, in permutandis captiuis: quod sicut primo punico bello factum erat: conuenerat inter duces Romanos, Pœnumque: ut quæ pars plus reciperet: quã daret: argenti pondo bina, & selibras in militem præstaret. CCXLVII cum plures Romanus, quã Pœnus recepisset: argentumque pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quoniam non consulisset patres: tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio uendidit: fidemque publicã impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius urbis captæ, atque incensæ ab se in usum horreorum pauca reliquerat tecta: statua habebat, inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circumspectans necunde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro larinati erat, præerat Minutius magister equitum, profecto, sicut ante dictum est: ad urbem dictatore. Cæterum castra, quæ in monte alto, ac tuto loco posita fuerant: iam in planum deferuntur: agitabanturque pro ingenio ducis consilia callidiora: ut impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta cum leui manu præsidioque fieret. Nec Annibalem fefellit: cum duce mutatam esse belli rationem: & ferocius, quã consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minime quis crederet) cum hostis propius esset: tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferme à Gerione millia, in tumulum hosti, conspectum: ut intentum sciret esse ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si luce palãm iretur, quia haud dubie hostibus breuiore uia præuentus esset: nocte clãm missi Numidæ ceperunt, quos tenentis locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent: ipsi eò transferunt castra. Tum itaque ut exiguum spatij uallum à uallo aberat: & id ipsum tota propè compleuerat Romana acies: simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores late cædem fugamque hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate uix castra, si oppugna-

rentur, tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat: iam ferme sedendo, & cunctando bellum gerebat: receperatque suos in priora castra: quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt, primo concursu Pœnum usque ad castra fufum: inde eruptione facta repente uersum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modo, unde erat: sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia perditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali: spem parti utrique præbuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma ueniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duocastella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa: quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ uictoriæ cum uanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu, & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator unus nihil nec famæ, nec literis crederet: ut si uera omnia essent: secunda se magis, quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id unum enimuero ferendum esse negat: non præsentem solum dictatorem obstinisse rei bene gerendæ: sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulo tempus terere: quo diutius in magistratu sit: solusque & Romæ, & in exercitu imperium habeat, quippe consulum alterum in acie cecidisse: alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum, duos prætores Sicilia, atque Sardinia occupatos: quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem uideret: ne quid rei bellicæ gereret: propè in custodia habitum. Itaque Hercule non Samnium modo, quo iam tanquam trans Iberum agro Pœnis concessum sit: sed Campanum, Calenumque, & Falernum agrum peruastatos esse: sedente Casilini dictatore: & legionibus populi Romani agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra uallum retentos: tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem ut abscesserit inde dictator: ut obsidione liberatos extra uallum egressos fudisse, ac fugasse hosteis. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset: audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure. nec tamen ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium: quàm consulem in locum C. Flamini suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minime popularis. ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur: tunc cum hostem uerbis extolleret: biennijque clades per temeritatem atque incitiam ducum acceptas referret: magistroque equitum, quod contra dictum suum pugnasset: rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij, consilijque sit: propediem effecturum, ut sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse: mentem, rationemque dominari. se sauo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperij dimicaret: pridie quàm rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta cum plebis concilium esset: magis tacita inuidia dictatoris, fauorque magistri equitum animos uersabat: quàm satis audebant homines ad suadendum quod uulgo placebat, prodire: & fauore superante, autoritas tamen rogationi deerat. Unus inuentus est suator legis C. Terentius Varro: qui priore anno prætor fuerat: loco non humili solum, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filioque hoc ipso in seruili eius artis ministerio usum. Is iuuenis ubi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit: togaque, & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia, & curuli, postremo & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cum attolleret animos: haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatori inuidia petit: sicque plebis unus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quicque Romæ, quicque in exercitu

citu erant, æqui, atq; iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua gravitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat: eadem & populi in se fauientis iniuriam tulit. acceptisq; in ipso itinere literis senatus consulti de æquato imperio, satis fidens haudquaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cumq; inuicto à ciuibus, hostibusq; animo ad exercitum redijt. Minutius uero cum iam ante uix tolerabilis fuisset: secundis rebus, ac fauore uulgi tum utiq; immodice, immodesteq; non Annibale magis uicto ab se, quàm Fabio gloriari. Illum in rebus asperis unicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium: iussu populi æquatam in eadem ciuitate: in qua magistri equitum uirgas, ac secures dictatoris tremere, atq; horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem, uirtutemq; enituisse, ergo secuturam se fortunam suam: si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumq; iudicio damnata perstaret. Itaq; quo die primum congressus est cum Fabio: statuentium omnium primum ait esse: quemadmodum imperio adæquato utantur, se optimum ducere: aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent: partitis temporibus alternis summum ius imperiumq; esse: ut par hosti non solum consilio, sed uiribus etiam esset: si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere, omnia enim fortunam habituram: quæcunq; temeritas collegæ habuisset, sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse, itaq; se nunquam uolentem parte, qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum: suisq; consilijs, quoniam omnia non liceret: quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit ut legiones, sicut consulibus mos esset: inter se diuiderent. prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociumq; & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoq; separati magister equitum uoluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit: (neq; enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur: eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem se suo modo captaturum: & solertiæ Fabij dimidium uirium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Pœnorumq; eum qui occupasset: haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturum, eum non tam capere sine certamine uolebat Annibal: quanquam id operæpretium erat: quàm causam certaminis cum Minutio, quem semper occursum ad obsistendum satis sciebat: contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori: quia non modo syluestre quicquam, sed ne uepribus quidem uestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidijs: eo magis, quod in nuda ualle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes: ut quædam earum duce nos armatos possent capere. In has latebras, quot quæque locum apte insidare poterant: quinque millia conduntur peditum, equitumq;. necubi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in ualle tam aperta detegeret: missis paucis prima luce ad capiendum quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas: ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos, ferocissimosq; ad arma uocat: & uanis animis, & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit: deinde conferto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoque subsidia mitti uideret: instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem: ac totis utrinque uiribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa, detrusaq; terrorem in succedentem intulit equitem: & ad signa legionum refugit. peditum acies inter percussos impauida sola erat: uidebaturq;, si iusta, aut si recta pugna esset: haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta, sed exorti repente insidiatores eum tumultum terroremq; in latera utrinq;, ab tergoq; incurfantes fecerunt: ut neq; animus ad pugnam, neq; ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie, ita est, inquit: non celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & uirtute & fortuna

superiorem uidet. sed aliud iurgandi succensendiq; tempus erit. nunc signa extra uallum proferre: uictoriam hosti extorqueamus: confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte caelis alijs, alijs circumspectantibus fugam, fabiana se acies repente uelut caelo demissa ad auxilium ostendit. itaq; priusquam ad coniectum teli ueniret: aut manum consereret: & suos a fuga effusa. & a feroci pugna hosteis continuit. Qui solutis ordinibus uage dissipati erant: undiq; confugerunt ad integrā aciem. qui plures simul terga dederant: conuersi in hostem. uolentesq; orbem, nunc sensim referre pedem: nunc conglobati restare. ac iam propè una acies facta erat uicti atq; integri exercitus: inferebantq; signa in hostem: cum Pœnus receptui cecinit: palam ferente Annibale: ab se Minutium, se a Fabio uictum. Ita per uariam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset: Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui milites: eum primum esse uirum: qui ipse consulat quid in rem sit: secundū, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse cōsulere, nec alteri parere scit: eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi, ingenijq; negata fors est: secundam, ac mediam teneamus: & dum imperare discimus: parere prudenti in animū inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: ubi ego eum parentem appellauero: quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: uos milites eos, quorum uos modo arma dexteræq; texerunt: patronos salutabitis. & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde ut colligantur uasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes, qui circa erant: cōuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa: progressus ante alios magister equitum cum patrem Fabium appellasset: circumfusosq; militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis dictator, quibus te modo nomine, que fando possum, æquauit: uitam tantum debeo: tibi cum meam salutem, tum omnium horum, itaq; plebiscitum, quo oneratus magis, quam honoratus sum: primus antiquo, abrogoq;: & quod tibi mihiq;, quod meo exercitui tuoq;, conseruato ac conseruatori sit felix: sub imperium auspiciūq; tuum redeo: & signa hæc legionesq; restituo. tu quaeso placatus me magistrum equitum, hos ordinibus suis quæq; teneri iubeas. Tum dextra interiuncta: militesq; concione dimissa a notis ignotisq; benigne atq; hospitaliter inuitati: lætusq; dies ex admodū tristi pauloante, ac propè execrabili factus. Romæ, ut est pertrata fama rei gestæ: dein literis non magis ipsorum imperatorum, quam uulgo militum ex utroq; exercitu affirmata: pro se quisq; Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, hosteisq; Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse. nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites spreuerant: ut uix cum eadem gente bellum esse crederent: cuius terribilem eam famam a patribus accepissent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt: tandem eam nubem, quæ federet in iugis montium: sollicitatam procellæ imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardinia & Corsica oram, & obsidibus utriusque acceptis, in Africam transmisit: & priusquam in continentem descensiones faceret, Meninge insula uastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum ureretur, diripereturq; ager: decem talentis argenti acceptis, ad litora Africae accessit: copiasq; exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesq; socij iuxta effusi, acsi insulas cultorum egenteis prædarentur, itaque in insidias temere illati, cum a frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur: cum multa cæde, ac scæda fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blefo quaestore amisso, classis a litoribus hostium plenis trepide soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaq; Lilybei tota Attilio prætori: ut ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisq; Fabij accitus & ipse, & collega eius M. Attilius: ut exercitum ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omnium propè annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Coelius etiā eum primum a populo creatum dictatorem scribit. Sed & Coelium, & cæteros fugit: uni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat: ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat:

poterat: eò decursum esse: ut à populo crearetur qui pro dictatore esset: res inde gestas, glori-
 amq; insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, ut dictator pro predictatore di-
 ceretur, facile obtinuisse. Consules M. Atilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus exercitu ac-
 cepto, hybernaculis mature communitis, (tum enim autumnus erat) Fabij artibus cum
 summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis op-
 portune aderant, carpentes agmen, palantesq; excipientes. in casum uniuersæ dimicationis,
 quam omnibus artibus petebat hostis: non ueniebant. adeoq; inopia est coactus Annibal: ut
 nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset: Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi
 exercitus in eis locis: si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cum ad Ge-
 rionem iam hyeme impendente constitisset bellum: Neapolitani legati Romam uenere. ab
 ijs quadraginta patera aurea magni ponderis in curiam illata: atq; ita uerba facta: ut dice-
 rent: scire se romani populi ararium bello exhauriri: & cum iuxta pro urbibus agrisque socio-
 rum, ac pro capite atq; arce Italiae urbe romana, atq; imperio geratur: æquum censuisse Nea-
 politanos: quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus
 relictum foret, eo iuuare populū romanum, siquam opem in sese crederent: eodem studio fuis-
 se obluros, gratum sibi patres romanos, populūq; facturū: si omnes res Neapolitanorum
 suas duxissent: dignosq; iudicauerint: à quibus donum animo ac uoluntate eorum, qui liben-
 tes darent, quàm re maius ampliusq; acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentiâ, curaq;
 patera, quæ ponderis minimi fuit: accepta. Per eosdem dies speculator carthaginensis, qui per
 biennium fefellerat: Romæ deprehensus: præcisissq; manibus dimissus: & serui quinque & uir-
 ginti in crucem acti: quod in campo martio coniurassent. indici data libertas: & æris grauis uir-
 ginti milia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendum Demetrium
 Pharium: qui bello uictus ad eum fugisset: & alij in Ligures, ad exostulandū quod Pœnum
 opibus auxilijsq; suis iuuissent: simul ad uisendum ex propinquo, quæ in Boijs, atq; Insubri-
 bus gererentur. Ad Pineum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies
 exierat: poscendum: aut, si diem proferre uellet: obsides accipiendos. adeo etsi bellum ingens
 in ceruicibus erat: nullius usquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugie-
 bat. In religionem etiam uenit: ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio an-
 te L. Manlius prætor in Gallia uouisset: locatam ad id tempus nō esse. itaq; duumuirum ad eam
 rem creati ab Æmylio prætore urbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce
 faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex senatus consulto literæ ad consules missæ: ut si
 ijs uideretur: alter eorum ad consules creandos Romam ueniret: se in eam diem, qua iussissent:
 comitia edicturam. Ad hæc à consulibus rescriptum: sine detrimento reipublicæ abscedi non
 posse ab hoste. itaq; per interregem comitia habenda esse potius: quàm consulum alter à bello
 auocaretur. Patribus rectius uisum est: dictatorem à consule dici comitorum habendorū cau-
 sa. Dictus L. Veturius Philo M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His uir-
 tute creatis, iussisq; die quaxtodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res redijt. consu-
 libus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus Cn. Claudius, Appij li-
 lius, Cento, inde P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine pa-
 trum ac plebis. C. Terentium Varronem, sui generis hominem, plebi insectatione principum,
 popularibusq; artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio cōcussis, aliena
 inuidia splendentem, uulgus etiam extrahere ad cōsulatum nitebatur. patres summa ope ob-
 stabant: ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus ple-
 bis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modo, sed etiam augures, quod dictato-
 rem prohibuissent comitia perficere: per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat.
 Ab hominibus nobiles per multos annos bellum quærētibus Annibalē in Italiam addu-
 ctum: ab iisdem, cum debellari possit: fraude id bellū trahi. cum quatuor militū legionibus uni-
 uersis pugnari posse apparuisset: eo qd' M. Minutius absente Fabio prospere pugnasset: duas
 legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas: ut pater, patronusq; appellare-
 tur, qui prius uincere prohibuisset Romanos, q; uinci. Consules deinde fabianis artibus, cum
 debellari

debellari posset: bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros: quàm consulem uere plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebcios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à patribus: coepisse. Cui non id apparere: id actum, & quæsitum esse: ut interregnum iniretur: ut in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitorum causa: expugnatum esse: ut uitiosus dictator per augures fieret. Abhorreere igitur interregnum eos: consulatum unum certe plebis romanæ esse: populum liberius habiturum: ac daturum ei, qui magis uincere, quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset: tribus patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Æmylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Ælio Pato, quorum alter pontifex, alter augur erat: C. Terentius consul unus creatur: ut in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse uirium in competitoribus eius, L. Æmylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat: & damnatione collegæ, & sua propè ambustus euaserat: infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit: ijs ius proximo comitiali die concedentibus omnibus, qui cum Varrone certauerant: parçq; magis in aduersando, quàm collega datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi urbana fors Pomponio: inter ciues Romanos, & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt: nec cuiquam eorum, præter Terentium consulem, erat mandatus honos: quem iam non antea gessisset: præteritis aliquot fortibus ac strenuis uiris: quia in tali tempore nullus nouis magistratus uidebatur mandandus. Exercitus quoq; multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumq; additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum uariant authores: ut uix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum, alij nouas quatuor legiones quinçq; legionibus additas: ut nouem legionibus rem gererent. numero quoq; peditum equitumq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: ut quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent: pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris romanis, cum pugnatum ad Cannas est: quidam authores sunt. Illud haudquaquã discrepat: maiore conatu atq; impetu rem actam, quàm prioribus annis: quia spem posse uinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quàm signa ab urbe nouæ legiones mouerent: decem uiri libros adire, atq; inspicere iussi, propter territos uulgo homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nuntiatum erat sub idem tempus lapidibus pluuisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis terrebat. & in uia Fornicata, quæ ad campum erat: aliquot homines de cælo tacti, exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt, ijs, sicut Neapolitanis, gratiæ actæ: aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. legati in senatum introducti nuntiarunt: cædem C. Flaminijs consulis, exercitusq; allatam adeo ægre tulisse regem Hieronem: ut nulla sui propria, regniq; sui clade moueri magis potuerit. itaq; quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè aduersis rebus, q̃ secundis esse: missa tamen à se omnia: quibus à bonis fidelibusq; socijs bella iuuari soleant, quæ ne accipere abnuant, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa uictoriam auream pondo CCCXX afferre sese: acciperent eam, tenerentq;: & haberent propriam, & perpetuam. aduexisse etiam treceta millia modium tritici, ducenta hordei: ne cōmeatus deessent. & quantū præterea opus esset: quò iussissent, subuecturos. Milite, atq; equite scire nisi romano, latiniq; nominis non uti populū romanū: leuium armatorum auxilia etiam externa uidisse in castris romanis. itaq; misisse mille sagittariorum ac funditorū, aptam manum aduersus Baleares, ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo gentes. Ad ea dona consiliū quoq; addebant: ut prætor, cui puincia Sicilia euenisset, classem in Africam

cam traiceret: ut & hostes in terra sua bellum haberent: minusq; laxamenti daretur ijs ad au-
 xilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est. Virum bonum, egregiumq;
 socium Hieronem esse: atq; uno tenore, ex quo in amicitiam populi romani uenerit: fidem co-
 luisse: ac rem romanam omni tempore, ac loco munifice adiuuisse: id perinde ac deberet, per-
 gratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum gratia rei accepta
 non accepisse populum romanum: uictoriam, omenq; accipere: sedemq; ei se diuæ dare, dica-
 re Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi, in ea arce urbis Romæ sacratam, uolentem,
 propitiamq;, firmam ac stabile fore populo romano. Funditores, sagittarij, & frumentū tra-
 ditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio propratore in Si-
 cilia erant: quinq; & uiginti additæ: permissumq; est: ut si è republica censeret esse: in Africam
 traiceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies: dum socij ab nomine latino ueni-
 rent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat: iureiurando à tribunis militum ada-
 cti: iussu consulum conuenturos: neq; iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacra-
 mentum fuerat: & ubi ad decuriatum, aut centuriatum conuenissent: sua uoluntate ipsi inter se
 equites decuriati, centuriati pedites coniurabant: sese fugæ atq; formidinis ergo non abituros:
 neq; ex ordine recessuros: nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis ferendi, aut ciuis seruandi
 causa. id ex uoluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurifurandi adactionem
 translatum. Conciones prius quàm ab urbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac fe-
 roces fuere, denuntiantes: bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumq; in uisceri-
 bus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet: se quo die hostem uidisset, profligatu-
 rum. Collegæ eius Pauli una, pridie q; ex urbe proficiscerentur: concio fuit, uerior, quàm gra-
 tior populo: qua nihil inclementer in Varronem dictum: nisi id modo. Mirari se, quo modo
 quis dux, prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nos-
 set: iam nunc locatus in urbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere
 posset: qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se quæ consilia magis res dent homini-
 bus, quàm homines rebus: ea ante tempus immatura non præcepturum. optare: ut quæ cau-
 te, atq; cõsulte gesta essent: satis prospere euenirent, temeritatem, præterquàm quod stulta sit:
 infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs præ-
 positurum: & quo id constantius perseveraret: Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem al-
 locutus fertur. Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Æmyli haberes: aut tu colle-
 gæ tui similis esses: superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacen-
 te omnia è republica fide uestra faceretis: & mali nec mea uerba auribus uestris, nec consilia
 animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem uirum intuenti mihi tecum omnis ora-
 tio est, quem uideo nequicquam & uirum bonum, & ciuem fore: si altera parte claudicet respu-
 blica: malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule: si tibi minus cer-
 taminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurum censes, nescio an infestior hic aduersa-
 rius, quàm ille hostis maneat. & cum illo in acie tatum, cum hoc omnibus locis ac temporibus
 certaturus es: & aduersus Annibalem, legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pugnandum
 tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Fla-
 minij memoria, tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere. hic
 prius quàm peteret consulatum: deinde in petendo consulatu: nunc quoq; consul, prius quàm
 castra uideat, aut hostem: insanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atq; acies iactando
 inter togatos ciet: quid inter armatam iuuetutem censes facturum? & ubi extemplo uerba res
 sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denuntiat: extemplo pugnauerit: aut ego rem mili-
 tarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro: aut nobilior alius Thrasimeno locus nostris cla-
 dibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus unum est: & ego contemnendo potius, quàm
 appetendo gloriam, modum excefferim. sed ita res habet, una ratio belli gerendi aduersus
 Annibalem est: qua ego gessi. nec cœuentus modo hoc docet: stultorum iste magister est: sed
 eadem ratio: quæ fuit, futuraq;, donec res eadem manebunt: immutabilis est. In Italia bel-
 lum gerimus: in sede, ac solo nostro. omnia circa plena ciuium, ac sociorum sunt, armis, uiris,
 equis,

equis, com meatibus iuuant, iuuabuntque: id iam fidei documentum in aduersis rebus nostris de-
 derunt, meliores, prudentiores, constantiores nos tempus diesque facit. Annibal contra, in alie-
 na, in hostili est terra: inter omnia inimica infestaque, procul a domo, procul a patria, neque illi ter-
 ra, neque mari est pax: nullae eum urbes accipiunt, nulla moenia: nihil usquam sui uidet: in diem
 rapto uiuit, partem uix tertiam exercitus eius habet: quem Iberum amnem traiecit, plures fa-
 mes, quam ferrum absumpsit, nec his paucis iam uictum suppeditat. Dubitas ergo quin eum
 sedendo superaturi simus: qui senescat in dies: non com meatus, non supplementum, non pec-
 uniam habeat? Quam diu pro Gerionis, castelli Apuliae inopis, tanquam pro Carthaginis
 moenibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius, atque Atti-
 lius proximi consules, uide quemadmodum eum ludificati sint. Haec una salutis est uia L. Pau-
 le, quam difficilem infestamque ciues sibi magis, quam hostes facient, idem enim tui, quod ho-
 stium milites, uolent: idem Varro consul romanus, quod Annibal pœnus imperator, cupiet.
 duobus ducibus unus resistas oportet, resistes autem: aduersus famam rumoresque hominum
 si satis firmus steteris: si te neque collegae uana gloria, neque tua falsa infamia mouerit. A ueritate
 laborare nimis ius saepe aiunt: extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit: ueram habebit. Sine
 timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli uocent, malo te sapi-
 ens hostis metuat: quam stulti ciues laudent, omnia audentem contemnet Annibal: nil teme-
 re agentem metuet. Nec ego, ut nihil agatur: sed ut agerem te ratio ducat, non fortuna, tuae po-
 testatis semper, tuaque omnia sint, armatus, intentusque sis: neque occasionem tuae desis: neque suam
 occasionem hosti des, omnia non properanti clara, certa que erunt, festinatio improuida est, &
 caeca. Aduersus ea oratio consulis haud sane laeta fuit, magis fatentis ea, quae diceret, uera,
 quam facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid consilij ad-
 uersus collegam seditiosum ac temerarium uirum, atque authoritatis fore? Se populare incen-
 dium priore consulatu semiustum effugisse, optare ut omnia prospere euenirent, at si quid ad-
 uersi caderet: hostium se telis potius, quam suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum. Ab
 hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequentibus primoribus patrum, Plebeium con-
 sulem sua plebs profecta, turba, quam dignitate conspectior. Ut in castra uenerunt: permisso
 nouo exercitu ac uetere, castris bifariam factis, ut noua minora essent propius Annibali: in ue-
 teribus maior pars, & omne robur uirium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium aeta-
 tem excusantem Romam miserunt, Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanae, &
 socium peditum equitumque duobus millibus praeficiunt, Annibal quanquam parte dimidia
 auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulum mire gaudere, non solum enim ni-
 hil ex raptis in diem com meatibus superabat: sed ne unde raperet quidem, quicquam reliqui
 erat: omni undique frumento posteaquam ager parum tutus erat: in urbes munitas conuectos:
 ut uix decem dierum, quod compertum postea est: frumentum superesset: Hispanorumque ob
 inopiam transitio parata fuerit: si maturitas temporum expectata foret. Caeterum temeritati
 consulis, ac praepropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quod in prohibendis praeda-
 toribus tumultuario praelio, ac procursum magis militum, quam ex praeparato, aut iussu imper-
 ratorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos caesi: non
 plus centum Romanorum, sociorumque occisis. Caeterum uictoribus effuse sequentibus me-
 tu insidiarum obstitit Paulus consul: cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat:
 Varrone indignante, ac uociferante: emissum hostem e manibus: debellarique, ni cessatum fo-
 ret, potuisse. Annibal id damnum haud aegerrime pati: quin potius credere, uelut inescatam
 temeritatem ferocioris consulis, ac nouorum maxime militum esse, & omnia ei hostium haud
 secus, quam sua, nota erant: dissimiles discordesque imperitare: duas propere partes tyronum mi-
 litum in exercitu esse, itaque locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima
 nihil praeter arma ferentis secum milites ducens, castra plena omnis fortunae publicae priuae
 traque relinquit: transque proximos montes leua pedites instructos condit: dextra equites: im-
 pedimenta per cornua in medium agmen traducit: ut diripiendis uelut desertis fuga domi-
 norum castris occupatum, impeditumque hostem opprimeret. Crebri relictis in castris ignes:

ut fides

ut fides fieret: dum ipse longius spatium fuga præriperet: falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset: tenere in locis consules uoluisse. Vbi illuxit: subductæ primo stationes, deinde propius aduentibus insolitum silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria consulum nuntiantium fugam hostium adeo trepidam: ut tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoque fuga obscurior esset: crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus: ut signa proferri iuberent: ducerentque ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. Et consul alter uelut unus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere: prouidendum, præcauendumque esse, postremo cum aliter neque seditionem, neque ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui ubi adequitauit portis: subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus uallum intrauit: speculatusque omnia cum cura, renuntiat: insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ uergat in hostem: relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relictæ: argentum quibusdam locis temere per uias uelut obiectum ad prædam uidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nuntiata erant, ea accederunt: & clamore sublato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit, nam ex templo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti pulli quoque auspicio non addixissent: obnuntiari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quamquam Varro ægre est passus: Flamini tamen recens casus, Claudique consulis primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit. Dij propè ipsi eo die magis distulere, quam prohibere imminentem pestem Romanis, nam forte ita euenit: ut, cum referri signa in castra iubenti consuli milites non parerent: serui duo, Formiani unus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio, atque Attilio consulibus inter pabulatores excepti à Numidis fuerant: profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad consules denuntiant: omnem exercitum Annibalis trans proximos montes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus consules imperij potentes fecit: cum ambitio alterius suam primum apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal postquam motos magis inconsulte Romanos, quam ad ultimum temere euectos uidit: nequicquam detecta fraude in castra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequebat: nouaque consilia in dies non apud milites solum mistos ex colluione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur, nam cum initio fremitus, deinde aperta uociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, querentiumque annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium fama esset: ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita ut relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc consilia, atque hic habitus animorum esset in castris: mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul ut quo longius ab hoste recessisset: transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisque paucis in speciem relictis: ut insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra castra, transque montes exploratis, cum relatum esset: uisum procul hostium agmen: tum die sequenti eius insequendi consilia agitari cepta. Cum utriusque consulis eadem, quæ semper ante, fuisset sententia: cæterum Varro ferè omnes, Paulo nemo, præter Seruiliū prioris anni consulem, assentiretur: maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti sunt. Prope eum uicium Annibal castra posuerat auersa à Vulturno uento: qui campis torridis siccitate nubes pulueris uehit. id cum ipsis castris percommodum fuit: tum salutare præcipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante uento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. Consules satis exploratis itineribus sequentes Pœnum, ut uentum ad Cannas est: ubi in conspectu Pœnum habebant: bina castra communiunt eodem ferme interuallo, quo ad Gerionem, sicut ante, copijs diuisis, Aufidus amnis utrisque castris affluens aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine dabat, ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant: liberius aquabatur Romani: quia ripa ulterior nullum habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte ui-

rium inuictus erat: facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem: laceffitque Numidarum procurfatione hostes. Inde rursus sollicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra: cum Paulus Sempronij, & Flaminiij temeritate Varroni, Varro speciosum timidis ac legibus ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturque deos & homines hic: nullam penes se culpam esse: quod Annibal iam uelut suam cepisset Italiam: se constrictum a collega teneri: ferrum, atque arma iratis, & pugnare cupientibus adimi militibus: ille, si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improuidam pugnam legionibus accideret: se omnis culpae exortem, omnis tamen euetus participem fore diceret. uideret: ut quibus lingua prompta, ac temeraria esset: aequae in pugnam uigerent manus. Dum altercationibus magis, quam consilijs tempus teritur: Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam: cum in castra caeteras reciperet copias: Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit, quam inconditam turbam cum uix dum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent: in stationem quoque pro uallo locatam, atque ipsas prope portas euecti sunt. Id uero indignum uisum: ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terri: ut ea modo una causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerentque aciem: tenuerit Romanos: quod summa imperij eo die penes Paulum fuerit. Itaque Varro postero die, cui fors eius diei imperij erat: nihil consulto collega signum proposuit: instructisque copijs flumen transiit, sequente Paulo: quia magis non probare, quam non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen eas quoque, quas in castris minoribus habuerat copias: suis adiungunt: atque ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites, laeuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores, ex caeteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. consules cornua tenent: Terentius laeuum, Aemilius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus, leuicque alia armatura praemissa transgressus flumen, ut quosque traduxerat: ita in acie locabat. Gallos, Hispanosque equites prope ripam laeuo in cornu aduersus Romanum equitatum, dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita, ut Afrorum utraque cornua essent: interponerentur his medijs Galli atque Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes acie: ita armati erant, armis & ad Trebiam, caeterum magna ex parte ad Thralimenum captis. Gallis, Hispanisque scuta eiusdem formae ferere erant: dispares ac dissimiles gladij. Gallis praelongi, ac sine mucronibus: Hispano punctum magis, quam caesum assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus, ante caeteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat.) Galli super umbilicum erant nudi. Hispani linteis praetextis purpura tunicis cadore miro fulgentibus constiterat. Numerum omnium, qui tum peditum, equitumque in acie steterunt: uidelicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus praerant, sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal, media aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit. sol seu de industria ita locatis, seu forte ita stando, peropportune utriusque parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Poenis in septentrionem uersis. uetus, quem Vuiturnum incolae regionis uocant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora uoluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxilijs: & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum. Gallorum, Hispanorumque leuum cornu cum dextro Romano concurret, minime equestri more pugnae, frontibus enim aduersis concurrentum erat: quia nullo circa ad euagandum relicto spatio, hinc amnis hinc peditum acies claudebant, in directum utrinque nitentes, stantibus ac confertis, postremo turbatis equis, uir uirum amplexus detrahebat equo, pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, acrius tamen, quam diutius pugnatum est: pulsique Romani equites terga uertunt. Sub equestri finem certaminis coorta est peditum pugna, primo & uiribus, & animis pares constabant ordines Gallis, Hispanisque. tandem Romani diu ac saepe consilio agitabant: qua fronte, acieque densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoque parum ualidum, a caetera prominentem acie, impulsis deinde, ac trepide referentibus pedem insistere: ac tenore uno per praecipuum pauore fugientium agmen in mediam primum aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenerunt: qui utrinque reductis

reductis alis cōstiterant. medijsq; Galli, Hispaniq; steterunt aliquantum prominēte acie. qui cuneus ut pulsus æquauit frontem primū: deinde nitēdo etiam sinū in medio dedit: Afri circa iam cornua uim fecerant: irruentibusq; incaute in mediū Romanis circūdedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquā prælio uno, omiſſis Gallis Hispanisq;, quorū terga ceciderant: etiā aduersus Afros integrā pugnā ineunt: non tantū eo iniquam: quod inclusi aduersus circūfufos, sed etiam quod fessī cum recētibus ac uegetis pugnabāt. Iam & in sinistro cornu Romano, ubi sociorū equites aduersus Numidas steterant: confertū prælium erat, segne primo, & à punica cœptū fraude. Quingenti fermē Numidæ præter cōsueta arma telaq;, gladios occultos sub lorice habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post terga habētes adequitassent: repente ex equis desiliunt: parmisq; & iaculis ante pedes hostiū proiectis, in mediā aciem accepti, ductiq; ad ultimos cōsidere ab tergo iubentur. ac dum præliū ab omni parte cōferitur quieti manserunt. postq; omniū animos oculosq; occupauerat certamen: tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæforum corporum strata erant: auersam adoriuntur Romanā aciem: tergaq; ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentē dederunt: ac maiore aliquanto pauorē, ac tumultū fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe præliū esset: Asdrubal, qui ea parte præerat: subductos ex media acie Numidas, quia segais eorū cum aduersis pugna erat: ad persequēdos passim fugientes mittit. Hispanos, & Gallos pedites Afri iam prope fessis cæde magis, q̄ pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanq; primo statim prælio funda grauius ictus fuerat: tamen & occurrit sæpe cū cōfertis Annibali: & aliquot locis præliū restituit, protegentibus eum equitibus Romanis, omiſſis postremo equis, quia consulem ad regendū equum uires deficiebant: tum denūtiānti cuidam, iussisse cōsulem ad pedes descēdere equites, dixisse Annibalem ferunt. q̄ mallem uinctos mihi traderet. Equitū pedestre prælium, quale iam haud dubia hostium uictoria: fuit: cū uicti mori in uestigio mallent: q̄ fugere: uictores morātibus uictoriam irati, trucidarēt quos pellere nō poterant, pepulerūt tamen iam paucos superatos, & labore ac uulneribus fessos, inde dissipati omnes sunt: equosq; ad fugā, qui poterāt, repetebāt. Cn. Lentulus tri. militū cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletum cōsulem uidisset: L. Æmylii, inquit, quem unum in fontem culpæ cladis hodiernæ dii respicere debēt: cape hunc equum, dum & tibi uiriū aliquid superest: comes ego te tollere possum, ac protegere: ne funestam hanc pugnā morte cōsulis feceris, etiā sine hoc lachrymarū satis, luctusq; est. Ad ea consul. Tu quidē Cn. Corneli macte uirtute esto, sed caue frustra miserādo exiguū tempus è manibus hostiū euadendi absumas. Abi: nuntia publice patribus: urbē Romā muniant, ac prius q̄ hostis uictor adueniat: præsidijs firmēt: priuatimq; Q. Fabio: L. Æmylium præceptorum eius memorem extitisse, & uixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militū meorū patere expirare: ne ut reus intereā: causaq; cōsulatus accusator collegæ existam: ut alieno crimine innocentiam meā protegā. Hæc exigentē prius turba fugientiū ciuium, deinde hostes oppressere cōsulem, ignorātes quis esset: obrueruntq; telis. Lentulū in tumulum abripuit equus, tum inde effuse fugiūt. Septem millia hominū in minora castra, decem in maiora, duo fermē in uicū ipsum Cannas perfugerūt, qui extemplo à Cartalone, atq; equitibus, nullo munimēto regente uicū, circunuenti sunt. Consul alter, seu forte, seu consilio, nihil fugientiū infestus agminum, cum quinquaginta ferē equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditū, duo millia septingenti equites, & tanta propē ciuiū sociorumq; pars cæsi dicuntur, in his alter consul: quæstores, L. Attilius, & L. Furius Bibaculus: XXI tribuni militū: cōsulares quidā, prætoriq;, & ædilitij: inter eos Cn. Seruilij, & C. Minutius Numatius: qui magister equitū prior anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX præterea senatores: aut q; eos magistratus gessissent: unde in senatū legi deberent: cum sua uoluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna cannēsi clade nobilitata, par cætera allienū: utq; hæc illa ijs, quæ post pugnā accidēre: leuior: quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, foediorq; fuit fuga, nanq; ad Alliam fuga sicut urbem prodidit: ita exercitū seruauit: ad Cannas fugientē cōsulem uix quinquaginta secuti sunt: alte-

rius morientis propè totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiarmis sine ducibus esset: nuntium qui in maioribus erant, mittunt: dum praelio, deinde ex laticia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret: ut ad se transirèt. uno agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari. cur enim illos, qui se accersant: ipsos nō uenire: cū æque cōiungi possent: quia uidelicet plena hostiū omnia in medio essent: & aliorū, quàm sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs nō tam sententia displicere: quæ animus deesse. P. Sempronius Tuditanus tribunus militum, Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo, & crudelissimo hoste: æstimari quæ capita uestra pretio: & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an latinus socius? ut ex tua cōtumelia & miseria alteri honos quaratur, non tibi. Non uos quidē L. Æmylij, qui se bene mori, quæ turpiter uiuere maluit: & tot fortissimorū uirorū, qui circa eum cumulati iacent: similes estis. Sed antequæ opprimat lux: maiora quæ hostiū agmina obsepant iter: per hos qui inordinati, atque incōpositi obstrepunt portis: erumpamus. Ferro, atque audacia iter fit quæ uis per cōfertos hosteis. cuneo quidem hoc laxum atque solutū agmen, ac si nihil obstet, transibimus. itaque ite mecū, qui & uosmetipsos, & remp. saluam uultis. Hæc ubi dicta dedit: stringit gladium: cuneo quæ facto per medios uadit hostes. & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur: translatis in dexteram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atque inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud uictos magis impetu animorū, quem ingeniū suum cuique, aut fors dabit: quàm ex consilio ipsorū, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali uictori cum cæteri circūfusi gratularerentur: suaderent quæ, ut tanto perfunctus bello, diei quod reliquū esset, noctisque insequeris, quietem & ipse sibi sumeret: & fessis daret milibus: Maharbal præfectus equitum minime cessandū ratus, Imò, ut quid hac pugna sit actū scias: die quinti, inquit, uictor in Capitolio epulaberis, sequere cū equite: ut prius te uenisse, quàm uenturū sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuntij: læta res est: sed uia maior: quàm ut eam statim capere animo possim. itaque uoluntatē se laudare Maharbalis, ait: ad cōsiliū prensandū tempus opus esse. Tum Maharbal. Nō omnia nimirū eidem dijs dedere. Vincere scis Annibal: uictoria uti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi, atque imperio. Postero die ubi primū illuxit: ad spolia legenda, scædam quæ etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebāt tot Romanorū millia, pedites passim, equites quæ: ut quem cuique fors, aut pugna iunxerat, aut fuga, assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerāt uulnera: ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentis uiuos succis feminibus, poplitibus quæ inuenerunt, nudanteis ceruicem iugulum quæ, & reliquū sanguinē inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus: quos sibi ipsos fecisse foueas obruenteis quæ ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritū apparebat. Præcipue cōuertit omnes substratus Numida mortuo super incumbenti Romano uiuus, naso auribus quæ laceratis: cum, manibus ad capiendū telum inutilibus, in rabiem ira uersus, laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multū diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda: & omnium primū brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterū ab omnibus, labore, uigilijs, uulneribus etiā fessis maturior ipsius spe deditio est facta, pacti ut arma atque equos traderent, in capita Romana trecentis numis quadrigatis, in socios ducentis, in seruos centenis, & ut eo pretio persoluto, cum singulis abirent uestimentis, in castra hosteis acceperunt: traditi quæ in custodia omnes sunt: sed seorsum ciues, socii quæ.

Dum ibi tempus teritur: interea cum ex maioribus castris, quibus satis uiriū aut animi fuit, ad quatuor millia hominū, & 600 equites, alij agmine, alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat: Cannusium perfugissent: castra ipsa ab faucijs, timidisque eadem conditione, qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos uiros quæ, & si quid argenti, quod plurimum in faleris equorū erat: (nam ad uescendum facto perexiguo utique militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in unum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorū uirorum. Consulē quoque Romanū conquisitū, sepultum quæ, quidam authores sunt. Eos, qui Cannusium perfugerant: mulier Paula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantū tectisque a Cannusinis acceptos.

acceptos, frumento, ueste: uiatico etiam iuuit, pro qua ei munificētia postea bello perfectō ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicus Bibulus, & P. Cornelius Scipio, & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher: qui proxime ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionē admodum adolescentem, & ad Ap. Claudium summa imperij delata est, quibus consultantibus inter paucos de summa rerū nūtiat P. Furius Philus, consularis uiri filius: nequicquā eos cōsultare: perditam spem fouere: desperatam, comploratamq; rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorū principem L. Cæciliū Metellum, mare ac naues spectare: ut deserta Italia, ad regū aliquē transfugiant. Quod malum præterquam quod atrox super tot clades: etiam nouū, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, concilium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendum atq; agendum, nō consultandum ait in tanto malo esse. irent secum extemplo armati: qui rempub. saluam uellent. nusquā uerius, quā ubi ea cogitentur: hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat: inuenisset: stricto super capita consultantium gladio, ex mei animi sententia, inquit, iuro: ut ego rempublicam nō deseram: neq; alium ciuem Romanum deserere patiar. si sciens fallo: tum me iupiter Optime Maxime, domum, familiam, remq; meā pessimo leto afficias. In hæc uerba L. Cæcili iures expostulo: cæteri q; qui adestis, qui nō iurauerit: in se hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus puidi, quā si uictorem Annibalem cernerent: iurant omnes: custodiendosq; semetipsos cōtra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc Cannusij agebantur: Venusiam ad cōsulem ad quatuor millia peditū equitumq;, qui sparsi fuga per agros fuerant: peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos, curādosq; cum diuisissent: in singulos equites togas, & tunicas, & quadrigatos numos quinosuicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerant, dederunt. cæteraq; publice, ac priuatim hospitaliter facta: certatumq;: ne à muliere cannusina populus uenusinus officijs uinceretur. Sed Cannusij grauius onus Busæ multitudo faciebat. & iam ad decem millia hominū erant. Appiusq; & Scipio postquam incolumem esse alterum consulem acceperunt: nuntium extemplo mittunt: quantæ secum peditū, equitumq; copię essent: sciscitatumq; simul: utrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij? Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species cōsularis exercitus erat: mœnibusq; se certe, si nō armis ab hoste uidebantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium, sociorumq;, sed occidione occisum cum duobus exercitibus cōsulem, deletasq; omnes copias, allatum fuerat. Nūquam salua urbe tantum pauoris, tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; succumbam oneri: neq; aggrediar narrare: quæ differendo minora uero facio. Consule, exercitūq; ad Thrasimenum priore anno amisso, non uulnus super uulnus, sed multiplex clades, cum duobus consulibus consulares exercitus amissi annūtiabantur: nec ulla iam castra Romana, nec ducē, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propē totam Italiam factam. Nulla profectō alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Ægateis insulas Carthaginēsiū prælio nauali acceptam: qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc uectigales ac stipēdiarios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam in Africa: cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparandæ sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius prætores senatū in curiam Hostiliam uocauerūt: ut de urbis custodia consulere. neq; enim dubitabant: deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod unum opus belli restaret: uenturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consilium quidem satis expediret: obstreperetq; clamor lamentantium mulierum: & nondum palam facti uiui, mortuiq; per omnes penē domos promiscue complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia, & Latina uia mittendos: qui obuiam euntes percunctarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos, forte referant: quæ fortuna consulum, atq; exercituum sit: & si quid dii immortales miseri imperij reliquū Romano nomini fecerint: ubi eæ copię sint: quò se Annibal post præ-

lium contulerit: quid paret: quid agat: acturusque sit. Hac exploranda, noscendaque per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuū parum sit: ut tumultum, ac trepidationē in urbe tollant: matronas publico arceant: cōtinerique intra suum quamque limen cogant: comploratus familiarum coerceant: silentium per urbem faciant: nūcios rerum omnium ad prætores deducendos curent: suæ quisque fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant: qui prohibeant quenquam egredi urbem: cogantque homines nullam, nisi urbe ac mœnibus saluis, salutem sperare, ubi conticuerit tumultus: recte tum in curiam patres reuocandos: consulendumque de urbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent: summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio consule allatæ sunt: L. Æmylium consulem, exercitumque cæsum: Cannusique se esse, reliquias tantæ cladis uelut ex naufragio colligentem: ad X millia militum ferme esse incompositorum, inordinatorumque, sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum pretijs, prædaque alia uictoriam nec uictoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos clades uulgatæ sunt: adeoque totam urbem oppleuit luctus: ut sacrum anniuersariū Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas: nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra publica, aut priuata desererentur, senatus consulto diebus XXX luctus est finitus. Cæterum cum sedato urbis tumultu reuocati in curiam patres essent: aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore, regnū Hieronis classe punica uastari, cui cum opem imploranti ferre uellet: nuntiatū sibi esse: aliam classem ad Ægateis insulas stare paratam, instructamque: ut ubi se uersum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent: Lilybæum extemplo, prouinciamque aliam Romanā aggredirentur, itaque classe opus esse: si regem socium, Siciliamque tueri uellent. Literis consulis, prætorisque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset: Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumque consuli: ut cum prætori exercitum tradidisset: primo quoque tempore, quantum per commodum reipublicæ fieri posset, Romam ueniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigijs: tum quod duæ uestales eo anno, Opimia, atque Floronia stupri compertæ: & altera sub terram, ut mos est: ad portam Collinam necata fuerat: altera sibi met ipsa mortem consciuerat: L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant: qui cum Floronia stuprum fecerat: à pontifice maximo eo usque uirgis in comitio cæsus erat: ut inter uerbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, ut fit, clades in prodigium uersum esset: decem uiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatus: quibus precibus, supplicationibusque deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatatibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra uiui demissi sunt in locū saxo conseptum, ibi ante hostijs humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis ut rebantur deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat: Romam, ut urbi præsidio essent, mittit, ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribunis mili. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex autoritate patrū dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitū, delectu edicto, iuniores ab annis XVII & quosdam prætextatos scribunt, quatuor ex his legiones, & mille equites effecti, item ad socios, latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent, & uetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusque. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum, ac necessitas dedit: octo millia iuuenum ualidorum exseruitijs, prius sciscitantes singulos uellentne militare, empta publice armauerunt. Hic miles magis placuit: cum pretio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam uictoris magis, quam bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis, segregatisque socijs, eos, sicut ante ad Trebiam, Thrasimenumque lacum, benigne allocutus sine pretio dimisisset: Romanos quoque uocatos, quod nunquam

quàm aliàs antea, satis miti sermone alloquitur. Non internecium sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate, atque imperio certare. & patres uirtuti Romanæ cecidisse: & se id admittere: ut suæ inuicem simul felicitati, & uirtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere. pretium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, seruo centum. Quanquam aliquantum adijciebatur equitibus ad id pretium, quod pepigerant dedites se: læti tamen quancunque conditionem paciscendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi: qui Romam ad senatum irent. nec pignus aliud fidei, quàm ut iurarent se redituros: acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginensis: qui, si forte ad pacem inclinarent animos: conditiones ferret. Cum egressi castris essent: unus ex ijs minime Romani ingenij homo, uelut aliquid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cum in castra redisset: ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romam uenire nuntiatum est: Carthalo obuiam licitor missus: qui dictatoris uerbis nuntiaret: ut ante noctem excederet finibus Romanis. Legatis captiuorum senatus ab dictatore datus est. Quorum princeps M. Iunius, P. C. inquit, nemo uestrum ignorat: nulli unquam ciuitati uiliores fuisse captiuos: quàm nostræ. cæterum, nisi nobis plus iusto nostra placet causa: non alij unquam minus negligendi uobis, quàm nos, in hostium potestatem uenerunt, non enim in acie per timorem arma tradidimus: sed cum propè ad noctem superstantes cumulis cæforum corporum prælium extraxissemus: in castra recepimus nos, diei reliquum, ac noctem insequetem fessi labore ac uulneribus uallum sumus tutati. postero die cum circumfessi ab exercitu uictore aqua arceremur: nec ulla aliam per confertos hosteis erumpendi spes esset, nec esse nefas duceremus: quinquaginta milibus hominum ex acie nostra trucidatis, aliquem ex cannensi pugna Romanum militem restare: tum demum pacti sumus pretium: quo redempti dimitteremur. arma, in quibus nihil iam auxiliij erat: hosti tradidimus. Maiores nostros quoque acceperamus se à Gallis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse. atqui in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, utraq; non tam clade infamis, quàm pauore & fuga, pugna fuit. Cannenses campos acerui Romanorum corporum tegunt: nec supersumus pugnae: nisi in quibus trucidandis & ferrum, & uires hostem defecerant. Sunt etiam de nostris quidam: qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris relictis, cum castra traderentur: in potestatem hostium uenerunt. Haud equidem ullius ciuis, aut commilitonis fortunæ, aut conditioni inuideo, nec premendo alium me extulisse uelim uideri. ne illi quidem, (nisi pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium est) qui pleriq; inerimes ex acie fugientes non prius, quàm Venusiæ, aut Cannensij constiterunt: se nobis merito prætulerint, gloriatiq; sint: in se plus, quàm in nobis præsidij reipublicæ esse. sed illis ut bonis ac fortibus uiris militibusq; utemini: & nobis iam promptioribus pro patria: quod beneficio uestro redempti, atque in patriam restituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorum audio armari. non minor numerus noster est: nec maiori pretio redimi possumus: quàm hi emuntur, nam si conferam nos cum illis: iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali consilio animaduertendum uobis censeam P. C. si tam duri oris esse uelitis: quod nullo nostro merito, faciatis: cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho uidelicet? qui nos hospitem numero habuit captiuos, an barbaro, ac pæno? qui utrum auarior, an crudelior sit, uix existimari potest. Si uideatis catenas, squalorem, deformitatemq; ciuium uestrorum: non minus profectò uos ea species moueat, quàm si ex altera parte cernatis stratas cannensibus campis legiones uestras. Intueri potestis sollicitudinem, & lachrymas in uestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorum, expectantiumq; responsum uestrum: cum ij pro nobis, proq; ijs qui absunt, ita suspensi ac solliciti sint: quem censetis animum ipsorum esse, quorum in discrimine uita libertasq; est? Si mediusfidius ipse in nos mitis Annibal contra naturam suam esse uelit: nihil tamen nobis uita opus esse censeamus: cum indigni ut à uobis redimeremur, uisi sumus. Rediere Romam quondam remissi à Pyrrho sine pretio capti, sed rediere cum legatis, primoribus ciuitatis, ad redimendos sese missis. Redeam ego in patriam trecentis numis non æstimatus ciuis? Suum quisq; habet animum P. C. scio in discrimine

esse uitam, corpusq; meum, magis me famæ periculum mouet: ne à uobis damnati, ac repulsi habeamur, neq; enim uos pretio pepercisse homines credent. Vbi is finem fecit: extemplo ab ea turba, quæ in comitio erat: clamor flebilis est sublatus: manusq; ad curiam tendebant orantes: ut sibi liberos, fratres, cognatos redderēt. Fœminas quoq; metus, ac necessitas turbæ huic uirorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs uariaretur: & alij redimendos de publico: alij nullam publicam impensam faciendam: nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset: dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusq; ac prædijs cauendū populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus prisca ac nimis duræ, ut plerisq; uidebatur, seueritatis, interrogatus sententiam ita locutus fertur. Si tantummodo postulassent legati pro ijs, qui in hostium potestate sunt: ut redimerentur: sine ullius insectatione eorū breui sententiam peregissem, quid enim aliud quam admonendū essetis: ut morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo seruaretis? nunc autem cum propè gloriati sint quod se hostibus dediderint: præferriq; non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam ijs, qui Venusiam, Canusiumq; peruenerunt: atque ipsi C. Terentio consuli, æquum censuerint: nihil uos eorum P. C. quæ illic acta sunt: ignorare patiar. Atq; utinam hæc, quæ apud uos acturus sum: Cannusij apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignauia cuiusq;, & uirtutis: aut unus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent: milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum uictoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent: & septena armatorum hominū millia erumpere etiā inter confertos hostes potuissent, neq; enim per se ipsi id facere conati sunt: neq; aliū sequi uoluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus nō destitit admonere, adhortariq; eos: dum paucitas hostiū circa castra, dum quies ac silentiū esset: dum nox incœptum tegeret: se ducē sequerentur, ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorū urbes posse. Sicut auorū memoria P. Decius tribunus militum in Samnio, sicut nobis adolescētibus priori punico bello Calpurnius Flamma trecentis uoluntarijs, cum ad tumultum eos capiendum, situm inter mediōs hosteis, duceret: dixit: moriamur milites: & morte nostra eripiamus ex obsidione circūuentas legiones: si hoc P. Sēpronius diceret: nec uiros quidē, nec Romanos uos duceret: si nemo tantæ uirtutis existeret comes. Viam non ad gloriā magis, q̄ ad salutē ferentem demonstrat: ducē se in patriā, ad parētes ad cōiuges ac liberos facit: ut seruemini, deest uobis animus, quid, si moriendū pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuiū, sociorūq; circa uos eo ipso die cæsa iacent. si tot exempla uirtutis non mouent, nihil unquam mouebit, si tanta clades uobis uilem uitam non fecit: nulla faciet. Liberi, atq; incolumes desyderate patriam, imò desyderate: dum patria est: dum ciues eius estis, sero nunc desyderatis, diminuti capite, ab alienati iure ciuium, serui Carthaginēsiū facti. Pretio redituri estis eò: unde ignauia, ac nequitia abiistis? P. Sempronium ciuem uestrū non audistis, arma capere, ac se iubentē sequi: Annibalem paulopost audistis, castra prodi, & arma tradi iubētem. Quā ego ignauiam istorū accuso: cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarunt benemouentem, sed obsistere, ac retinere conati sunt: ni strictis gladijs uiri fortissimi inerteis summouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quàm per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desyderet? quorum si cæteri similes fuissent: neminem hodie ex ijs, qui ad Cannas pugnaverunt: ciuem haberet. Ex millibus septem armatorū sexcenti extiterunt: qui erumpere auderēt: qui in patriam liberi, atq; armati redirent, neq; ijs quadraginta millia hostium obstitere, quàm tutum iter duarum propè legionum agmini futurum censeris fuisse? habere: tis hodie uiginti millia armatorum Cannusij, fortia, fidelia P. C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi quidē dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse: qui erumpentibus quin erumperent, obsistere conati sint: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorū per uirtutem partæ: cum sibi timorem, ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerūt in tentorijs latentes simul lucē, atq; hostem expectare: cū silentio noctis erumpendū occasio esset. Atenim ad erumpendū è castris defuit animus:

mus: ad tutanda fortiter castra animū habuerunt. dies noctesq; aliquot obsessi, armati se ipsi tutati uallo sunt: tandem ultima ausi, passiq; cū omnia subsidia uitæ deessent: affectisq; fame uiribus, arma iam sustinere nequirent: necessitatibus magis humanis, quā armis uicti sunt. Orto sole hostis ad uallum accessit. ante secūdam horam nullam fortunā certaminis experti tradiderunt arma, ac seipfos. Hæc uobis ipsorū per biduū militia fuit, cum in acie stare, ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro uallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neq; in acie, neq; in castris utiles. Quos redimam? cum erumpere castris oportet, cunctamini ac manetis, cum manere, & castra tutari armis necesse est: & castra, & arma, & uos ipsos traditis hosti. Ego nō magis istos redimēdos P. C. censeo: quā illos dedendos Annibali: qui per medios hosteis è castris eruperunt: ac per summam uirtutem se patriæ restituerunt. Postea quam Manlius dixit: quanquam patrū quoq; plerosq; captiui cognatione attingebant: præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoq; summa homines mouit, quia nec ærariū exhaurire, magna iam summa erogata in seruos ad militiam emendos, armandosq; nec Annibalem maxime huiusce rei, ut fama erat, egentem locupletari uolebāt. Cum triste responsum nō redimi captiuos redditum esset, nouisq; super ueterem luctus tot iactura ciuium adiectus esset: cum magnis fletibus, questibusq; legatos ad portam profecuti sunt. Vnus ex ijs domum abiit: quod fallaci reditu in castra iureiurando se exoluisset, quod ubi innotuit: relatumq; ad senatū est: omnes censuerūt, comprehendendum, & custodibus publice datis, deducendū ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama. X primos uenisse, de eis cum dubitatū in senatu esset: admitterentur in urbem, nec ne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morātibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos uenisse, L. Scriboniū, & C. Calpurnium, & L. Manlium, tum demum ab cognato Scribonij tribuno ple. de redimendis captiuis relatum esse: nec censuisse redimēdos senatum, & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse: decem ueteres remansisse: quod per causam recognoscēdi nomina captiuorū ad Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent, de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: uictosq; paucis sententijs: qui dedendos censuerint, cæterū proximis censoribus adeo omnibus notis, ignominijsq; confectos esse, ut quidam eorū mortem sibi ipsi extemplo cōsciuerint: cæteri nō foro solum omni deinde uita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeo discrepare inter auctores, q̄ quid ueri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit: uel ea res indicio est: quod qui sociorum ad eam diem firmi steterant: tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re: quā quod desperare cœperāt de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani: Calatini: Hirpini: Apulorum pars: Samnites: præter Petellinos, Brutij omnes: Lucani: præter hos Surrentini: & Græcorum omnis fermè ora: Tarentini: Metapontini: Crotonēses: Locriq; & Cisalpini omnes Galli, nec tamē hæc clades defectionesq; sociorū mouerunt, ut pacis unquam mentio apud Romanos fieret: neq; ante cōsulis Romani aduentum: nec postquam is rediit: renouauitq; memoriam acceptæ cladis, quo in tēpore ipso adeo magno animo ciuitas fuit: ut consuli ex tanta clade, cuius ipse maxima causa fuisset: redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit: & gratiæ actæ: quod de repub. non desperasset, cui, si Carthaginensium ductor fuisset: nihil recusandum supplicij foret.

DECADIS TERTIAE LIBER TERTIVS

ANNIBAL post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, cōfestim ex Apulia in Samniū mouerat: accitus in Hirpinos à Statio pollicente se Cossam traditurū. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorū factio familiæ per gratiā Romanorum potētis. post famam cannēsis pugnae, uulgatumq; Trebij sermonibus aduentū Annibalis, cū Cossani urbe excessissent: sine certamine tradita urbs Pœno: præsidiumq; acceptū est. Ibi præda omni, atq; impedimētis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius urbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectio-

nem

nem iubet. ipse per agrum campanū mare inferum petit oppugnaturus Neapolim: ut urbem maritimā haberet. Vbi fines Neapolitanorū intrauit: Numidas partim in insidijs (& pleræq; cauæ sunt uiæ, sinusq; occulti) quacunq; arte poterat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostētantibus obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi, & incōpositi uidebātur: cum turma equitū erupisset: à cedētibus cōsulto tracta in insidias, circūuenta est. nec euasisset quisquam: ni mare propinquum, & haud procul litore naues piscatoriæ pleræq; cōspectæ peritis nandi dedissent effugiū. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt. inter quos & Hegeas præfectus equitū intemperatius cedentes secutus, cecidit. Ab urbe oppugnanda Pœnū absterruere cōspecta mœnia, haudquaq; prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter luxuriantem longa felicitate, atq; indulgētia fortunæ, maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis. senatū & sibi, & plebi obnoxiiū Pacuius Caluius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Thrasimenū est: in summo magistratu esset: iam diu infestā senatū plebem ratus per occasionem nouandi res magnū ausurā facinus, ut si in ea loca Annibal cum uictore exercitu uenisset: trucidato senatu traderet Capuā Pœnis: improbus homo, sed non ad extremū perditus, cū mallet incolumi, quàm euersa rep. dominari: nullam aut incolumem esse orbatam publico cōsilio crederet: rationem iniit: qua & senatum seruaret: & obnoxium sibi, ac plebi faceret. Vocato senatu, cū sibi defectionis ab Romanis consiliū placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset: præfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet: filiamq; Romā nuptum Liuius dedisset: cæterū maiorem multo rem, magisq; timendam instare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatū plebem spectare: sed per cædē senatus uacuā rep. tradere Annibali, ac Pœnis uelle. eo se periculo posse liberare eos: si se permittant sibi: & certaminū in repub. obliti credant. Cū omnes uicti metu permitterent: claudā in curia uos, inquit: & tantq; & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicq; aduersaret: uiam saluti uestræ inueniam. in hoc fidem, quā uultis ipsi: accipite. Fide data egressus claudij curiā iubet: præsidiumq; in uestibulo reliquit: nequis adire curiam iniussu suo, nēue inde egredi possit. Tūc uocato ad cōcionem populo, quod saepe, inquit, optastis Cāpani: ut supplicij sumendi uobis ex improbo, ac detestabili senatu potestas esset: eam nunc non per tumultū expugnantes domos singulorū, quas præsidijs clientū, seruorūq; tuentur: cū summo uestro periculo, sed tutam habetis ac liberā. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nec quicquā raptim, aut forte temere egeritis. de singulorū capite uobis ius sententiæ dicendæ faciā: ut quas quisq; emeritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia ita uos iræ indulgere oportet: ut potiorē ira salutem, atq; utilitatem uestram habeatis. Etenim hos (ut opinor) odistis senatores. nam senatū omnino nō habere nō uultis. quippe aut rex, quod abominandum: aut, quod unum liberæ ciuitatis consiliū est: senatus habendus est. Itaq; duæ res simul agenda sunt uobis: ut & ueterē senatū tollatis: & nouū cooptetis. Citari singulos senatores iubebo: de quorū capite uos cōsulam. quod de quoq; censueritis fiet. sed prius in eius locū uirū fortem ac strenuū nouum senatorē cooptabitis: quàm de noxiō supplicij sumatur. Inde cōsedit: & nominibus in urnam cōiectis, citari quod primū sorte nomen excidit: ipsumq; è curia produci iussit. Vbi auditū est nomē, malum & improbū pro se quisq; clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuius, uideo, quæ sententia de hoc sit data: eicitur pro malo atq; improbo. bonum senatorē, & iustum eligite. Primo silentiū erat inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omissa uerecundia quempiam nominasset: multo maior extemplo clamor oriebatur: cum alij negarēt nosse: alij nunc probra, nūc humilitatē, sordidamq; inopiam, & pudendæ artibus aut quæstus genus obijcerent. Hoc multo magis in secūdo, ac tertio senatore est factum: ut ipsius pœnitere homines appareret: quem autē in eius substituerent locū: deesse. quia nec eodem nominari attinebat, nihil aliud q̄ ad audienda probra nominatos: & multo humiliores, obscurioresq; cæteri erāt eis: qui primi memoriæ occurrerāt. Ita dilabi homines: notissimum quodq; malū maxime tolerabile dicentes esse: iubētesq; senatū ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuius cum obnoxiiū uitæ beneficio senatū multo sibi magis, q̄ plebi fecisset: sine armis iam

iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omiſſa dignitatis libertatiſq; memoria plebē affari: ſalutare: benigne inuitare: apparatis accipere epulis: eius cauſas ſuſcipere: ei ſemper parati ad eſſe: ſecundū cum in lite iudicē dare, qui magis popularis, aptiorq; in uulgus fauori cōciliando eſſet. iam uero nihil in ſenatu actum aliter: q̄ ſi plebis ibi eſſet conciliū. Prona ſemper ciuitas in luxuriā nō ingeniorū modo uitio, ſed affluentī copia uoluptatum, & illecebris omnis amoenitatis maritimæ terreſtrisq;, tum uero ita obſequio principū, & licentia plebis laſciuire: ut nec libidini, nec ſumptibus modus eſſet. ad contemptum legum, magiſtratum, ſenatusq;, acceſſit tum poſt kannenſem cladem: ut, cuius aliqua erat uerecundia, Romanum quoq; imperiū ſpernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerēt: quod conubium uetūſtū multas familias claras ac potentes Romanis miſcuerat: & quod, cum militarent aliquot apud Romanos: maximum uinculum erant trecenti equites nobiliſſimus quiſq; Campanorū, in præſidia ſicularū urbium delecti ab Romanis, ac miſſi. Horum parentes, cognatiq; ægre peruicerūt: ut legati ad cōſulem Romanū mitterentur. Ii nondum Cannuſium profectū, ſed Venuſiæ cū paucis ac ſemiermibus cōſulem inuenerunt, q̄ poterat maxime miſerabilem bonis ſocijs, ſuperbis atq; infidelibus, ut erant Cāpani: ſpernedum. Et auxit rerum ſuarum, ſuiq; contemptū conſul, nimis detegendo cladem, nudandoq;, nam cum legati ægre ferre ſenatū, populumq; campanum aduerſi quicq; eueniſſe Romanis, nūtiāſſent: pollicerenturq; omnia, quæ ad bellum opus eſſent: Morem, inquit, magis loquendi cū ſocijs ſeruatiſtis Cāpani, iubentes quæ opus eſſent ad bellum, imperare: quàm cōuenienter ad præſentē fortunæ noſtræ ſtatū locuti eſtis. quid enim nobis ad Cannas relictū eſt: ut quaſi aliquid habeamus, id quod de eſt, expleri ab ſocijs uelimus? pedites uobis imperemus: tanq; equites habeamus? pecuniā de eſſe dicamus: tanquā ea tantum deſit? Nihil, ne quod ſuppleremus quidem: nobis reliquit fortuna, legiones, equitatus, arma, ſigna, equi, uiriq;, pecuniā, comineatus, aut in acie, aut in ruinis poſtero die amiſſis caſtris perierant. Ita q; non iuuetis nos in bello oportet Cāpani: ſed cū Pœnis bellum pro nobis ſuſcipiatis. Veniat in mentē: ut trepidos quondam maiores ueſtros intra mœnia cōpulſos, nec Samnitē modo hoſtē, ſed etiam Sidicinū pauentes, receptos in fidem apud Satriculā defenderimus: ceptumq; propter uos cū Samnitibus bellum per centū propē annos, uariāte fortuna euentū, tulerimus. Adijcite ad hæc: quod foedus æquū dedimus: quod leges noſtras, quod ad extremū, id quod ante kannenſem certe cladem maximū fuit: ciuitatē noſtram magnæ parti ueſtrum dedimus: cōmunicauimusq; uobis ſcum. Ita q; cōmunem uos hęc cladem, quæ accepta eſt: credere Cāpani oportet: cōmunem patriam tuendā arbitrari eſſe. Non cum Samnite, aut Hetrufco res eſt: ut quod à nobis ablatum ſit: in Italia tamen imperiū maneat. Pœnus hoſtis, ne Africæ quidē indigena, ab ultimis terrarū oris, freto Oceani, Herculisq; columnis, expertem omnis iuris, & cōditionis, & linguæ propē humanæ militē trahit. Hunc natura & moribus immitē ferumq; in ſuper dux ipſe efferauit, pontibus, ac molibus ex humanorū corporū ſtruce faciendis, & (quod proloqui etiam piget) ueſci humanis corporibus docendo, hos infandis paſtos epulis, quos cōtingere etiā nefas ſit: uidere, atq; habere dominos, & ex Africa, & à Carthagine iura petere, & Italiā Numidarum ac Maurorū patī prouinciā eſſe, cui non, genito modo in Italia, deteſtabile ſit? Pulchrum erit Cāpani: prolapſum clade Romanū imperiū ueſtra fide, ueſtris uiribus retentū, ac recuperatū eſſe. Triginta millia peditum, quatuor equitū arbitror ex Cāpania uos ſcripſiſſe, iam pecuniæ affatim eſſe, frumētūq;, qui ſi parem fortunæ ueſtræ fidē habetis: nec Annibal ſe uiciſſe ſentiet: nec Romani ſe uictos eſſe. Hæc oratione conſulis dimiſſis redeuntibusq; domū legatis, unus ex ijs, Subius Virius, tempus ueniſſe, ait: quo Cāpani non agrū ſolum ab Romanis quondā per iniuriā ademptū recuperare, ſed imperio etiā Italiæ potiri poſſint, foedus enim cū Annibale quibus uelint legibus facturos, neq; cōtrouerſiā fore: quin ipſe cōfecto bello Annibal uictor in Africā hinc decedat: exercitūq; deportet: Italię imperiū Cāpanis relinquatur. Hæc Virio loquētī aſſenſi omnes ita renuntiat legationē: uti deletū omnibus uideret nomen Romanū. Extēplo plebes ad defectionē, ac pars maxima ſenatus ſpectare, extracta tamē auctoritatibus ſeniorū per paucos dies eſt res. poſtremo uicit ſententiā pluriū: ut ijdeſdem legati, qui

ad

ad consulem Romanū ierant: ad Annibalem mitteretur. Quò prius quàm iretur, certum quàm defectionis consilium esset: Romā legatos missos à Campanis, in quibusdā annalibus inuenio, postulantes: ut alter cōsul campanus fieret: si rem Romanā adiuuari uellent. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missum quàm licτόrem: qui ex urbe educeret eos: atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorū quondam postulationi erat: Caelius quàm, & alij id haud sine causa pratermiserant scriptores: ponere pro certo sum ueritus. Legati ad Annibalem uenerunt: pacem quàm cum eo his conditionibus fecerunt. Ne quis imperator, magistratusue Pœnorum ius ullum in ciuem campanum haberet: neue ciuis campanus inuitus militaret: munusue faceret, ut suæ leges, sui magistratus Campanis essent. ut trecetos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis: quos ipsi elegissent: cum quibus equitū campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent: permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quam quæ pacta erant, facinora Cāpani ediderūt. nam præfectos sociūm, ciues quàm Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs implicitos, plebs repente omnis comprehensos, uelut custodia causa balneis includi iussit: ubi feruore, atque aestu anima interclusa, scœdum in modum expirarent. Ea ne fierent: neu legatio mitteretur ad Pœnū, summa ope Decius Magius, uir, cui ad summam authoritatem nihil, præter sanam ciuium mentem defuit: restiterat. ut uero præsidium mitti ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbam dominationem, miserabilem quàm Tarentinorū seruitutem exempla referens, primo ne reciperetur præsidium, palam uociferatus est: deinde ut receptū aut eijceretur: aut, si malum facinus, quod à uertustissimis socijs, consanguineis quàm defecissent: forti ac memorabili facinore purgare uellent: ut interfecto punico præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit, qui uocarent Magiū ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum: (nec enim Annibali ius esse in ciuem campanum) concitatus ira Pœnus comprehēdi hominem: uinctum quàm attrahi ad se iussit. ueritus deinde nequid inter uim tumultus, atque ex concitatione animorū inconsulti certaminis oriretur: ipse præmissis nuntio ad Mariū Blossium prætorem campanum postero die se Capuæ futurū, proficiscitur è castris cum modico præsidio. Marius concione aduocata edicit: ut frequentes cum coniugibus, ac liberis obuiam irent Annibali. Ab uniuersis id nō obediēter modo, sed enixe, fauore etiam uulgi, & studio uisendi tot iam uictorijs clarū imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec, quo timorem aliquem ex cōscientia significare posset: priuatim se tenuit. in foro cum filio, clientibus quàm paucis otiose inambulauit: trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum, uisendum quàm. Annibal ingressus urbem senatū extemplo postulat. precantibus quàm inde primoribus Campanorum, nequid eo die ferè gereret: diem quàm ut ipse aduētū suo festum lætus, ac libens celebraret: quanquam præceptis ingenio in iram erat: tamen nequid in principio negaret: uisendo urbem magnam diei partem cōsumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium, Pacuuium quàm, indytos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuuius Calauius, de quo ante dictum est: princeps factionis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos: filium iuuenem adduxit: abstractum quàm ab se à Decij ait latere: cū quo ferocissime pro Romana societate aduersus punicum scœdus steterat: nec cum aut inclinata in partem alterā ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis, quam purgando placauit. uictus quàm patris precibus lachrymis quàm, etiā ad cœnam eum cum patre uocari iussit: cui cōuiuio neminem Campanum, præterquam hospites, Iubellium quàm, Tauream insignem bello uirum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuium non ex more punico, aut militari disciplina esse: sed ut in ciuitate, atque etiam modo diu ad uarias omnium uoluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauij filius Perolla uinci potuit. ipsi quàm ualitudinē excusans patri, animi quoque eius mirabilem interturbationem cum quæreret: ante solis fermè occasum patrem Calauiū ex conuiuio egressum secutus filius. ubi in secretū (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerūt: consilium, inquit, affero pater: quo non ueniam solum peccati, quo deficimus ad Annibalem: impetrare ab Romanis: sed in multo maiore dignitate, & gratia simus Campani: quàm unquam fuimus.

faimūs. Cum mirabundus pater quidnam id esset consilij quareret: toga reiecta ab humero,
 latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis lanciam Romanum fœ-
 dus, te id prius scire uolui: si forte abesse, dum facinus patrat, malles. Quæ ubi uidit, audiuitq;
 fenex: uelut si iam agendis quæ audiebat, interesset: cū metu Per ego te, inquit, fili quæcunq;
 iura liberos iungūt parentibus, precor: quæsoq; ne ante oculos patris facere, & pati omnia in-
 fanda uelis. pauca horæ sunt, intra quas iurantes per quicquid deorū est, dextras dextræ iun-
 gentes fidem, obstrinximus: ut sacratis de mensis essemus. digressi à colloquio extēplo in eum
 armamur: surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale
 es: eam ipsam mensam cruentare uis hospitis sanguine? Annibalem pater filio meo potui pla-
 care: filium Annibali nō possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, nō pietas: audean-
 tur infanda: si non perniciem nobis cū scelere afferūt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid
 illa turba tot liberorum, seruorumq;? quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ?
 torpescant ne in amentia illa? uultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt: quem
 horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint: me ipsum ferire, corpus meum
 opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi,
 transigendusq; est. deterreri hic sine te potius, quàm illic uinci. ualeant preces apud te meæ, si
 cut pro te hodie ualuerunt. Lachrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur,
 atq; osculo hærens non ante precibus abstinit, quàm peruicit ut gladium poneret: fidemq; da-
 ret, nihil facturum tale. Tum iuuenis, Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatē, exol-
 uam patri. tuam doleo uicem: cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cum defe-
 ctionem inisti ab Romanis: iterum, cum pacis cum Annibale fuisti author: tertio hodie, cum
 restituendæ Romanis Capuæ mora, atq; impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te
 armatus hanc arcem defendere uolebam, hosti minime parcens: quādo parens extorquet, re-
 cipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicū trans maceriam horti abiecit: & quo minus res
 suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die Senatus frequens datur Annibali, ubi pri-
 ma eius oratio perblanda ac benigna fuit: qua gratias egit Campanis: quod amicitiam suam
 Romanæ societati preposuissent. & inter cetera magnifica promissa pollicitus, breui caput Ita-
 liæ omnis Capuam fore: iuraq; inde cum cæteris populis Romanum etiam petiturū. Vnum
 esse exortem punicæ amicitia, fœderisq; secum facti: quem neq; esse Campanū, neq; dici de-
 bere: Magium Decium, eum postulare, ut sibi dedatur: ac se præsentē de eo referat, senatusq;
 consultum fiat, omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti, & uir indignus ea
 calamitate, & haud paruo initio minui uidebatur ius libertatis. Egressus curia in templo ma-
 gistratus consedit: comprehendiq; Decium Magium, atq; ante pedes destitutum causam di-
 cere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ ca-
 tenæ: duciq; ante licitorē in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus: cōcionabundus
 inessit, ad circūfusam undiq; multitudinem uociferans. Habetis libertatem Campani, quam
 petistis, foro medio, luce clara, uidentibus uobis, nulli Campanorū secundus, uinctus ad mor-
 tem rapior, quid uiolentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali: exornate urbē: diemq;
 aduentus eius consecrate: ut hunc triumphum de ciue uestro spectetis. Hæc eo uociferante cum
 moueri uulgus uideretur: obuolutum caput est: ocyusq; rapi extra portam iussus, ita in castra
 perducitur: extemploq; impositus in nauim: & Carthaginem missus, ne motu aliquo Capuæ
 ex indignitate rei orto, Senatum quoq; pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repe-
 tendum eum, ne, aut negando rem, quam primum peterent: offendendi sibi noui socij: aut tri-
 buendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum author. Nauem Cyrenas detulit tem-
 pestas, quæ tum in ditione regum erant, ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi regis cōfugis-
 set: deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœ-
 deris uinctum se ab Annibale esse: uinculis liberatur: permissumq; ut rediret, seu Romam, seu
 Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutā dicere: & Romā eo tempore, quo inter Ro-
 manos, Campanosq; bellum sit: transfugæ magis, quàm hospitis fore domiciliū, nusquā mal-
 le, quàm in regno eius uiuere: quē uindicem, atq; authorem habeat libertatis. Dum hæc ge-
 ff runtur.

runtur: Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam redijt: responsumq̄ ex scripto recitauit. (diui quoq̄ in eo erant: quibus, quoq̄ modo supplicaret) Tum si ita faxitis Romani: uestre res meliores, facilioresq̄ erunt: magisq̄ ex sententia resp. uestra uobis procedet: uictoriaq̄ duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, repub. uestra bene gesta, seruataq̄, lucris meritis donum mittitote: deq̄ præda, manubijs, spolijsq̄ honorem habetote. Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitauit: tum dixit, se oraculo egressum extemplo his omnibus diuis rem diuinam thure ac uino fecisse: iussumq̄ ab antistite, sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset: & rem diuinam fecisset: ita coronatum nauim ascendere: nec ante deponere eam: quam Romam peruenisset, se quæcunq̄ imperata sint, cum summa religione ac diligetia executum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse: Senatus decreuit, ut ex res diuinæ, supplicationesq̄ primo quoq̄ tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atq̄ in Italia geruntur, nuntius uictoriæ ad Cannas Carthaginem uenerat, Mago Amilcaris filius, non ex ipsa acie à fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum, quæ deficiebant. Is, cum ei Senatus datus esset: res gestas in Italia à fratre exposuit. Cū sex imperatoribus eum, quorum quatuor consules, duo, dictator ac magister equitum fuerint: cū sex consularibus exercitibus acie conflixisse, occidisse supra ducenta millia hostium: supra L millia cepisse, ex quatuor consulibus duos occidisse. ex duobus saucium alterum, alterum toto exercitu amisso uix cum L hominibus effugisse, magistrum equitum, qui consularis potestatis sit: fuissem, fugatumq̄, dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit: unicum haberi imperatorem, Brutios, Apulosq̄, partem Samnitum, ac Lucanorum, defecisse ad Pœnos, Capuam, quod caput non Campaniæ modo, sed post afflictam rem Romanam Cannensi pugna, Italiæ sit: Annibali se tradidisse. Pro his tantis, totq̄ uictorijs rerum sacrum dijs immortalibus agi, haberiq̄. Ad fidem deinde tam lætarū rerum effundi in uestibulo curiæ iussit annulos aureos, qui tantus aceruus fuit, ut, metientibus dimidium super treis modios expleffe, sint quidam authores. Fama tenuit, quæ propior uero est: haud plus fuisse modio. Adiecit deinde uerbis, quo maioris cladis indicium esset: neminem, nisi equitem, atq̄ eorum ipsorum primores id gerere insigni. Summa fuit orationis, quo propius spes belli perficiendi sit: eo magis omni ope iuuandum Annibalem esse, procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra: magnā uim frumenti, pecuniæque absumi: & tot acies ut hostium exercitus delesse: ita uictoris etiam copias parte aliqua minuisse, mittendum igitur supplementum esse: mittendam in stipendium pecuniam, frumentumq̄ tam benemeritis de nomine punico militibus. Secundū hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco uir factionis barchinæ locum Hannonis increpandi esse ratus, Quid est Hanno? inquit: etiam nūc pœnitet belli suscepti aduersus Romanos? iube dedi Annibalem: ueta instam prosperis rebus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Romanū Senatorem in Carthaginensiu curia. Tum Hanno, Tacuisssem hodie Patres cōscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus lætum quod esset uobis, loquerer, nunc interroganti Senatori, pœniteat ne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli: si reticeam: aut superbus, aut obnoxius uidear, quorum alterum est hominis alienæ libertatis obliti, alterum suæ. Respondeam, inquit, Himilconi: nō desisse pœnitere me belli: neq̄ desitutum ante inuictum nostrum imperatorem incusare: quam finitum aliqua tolerabili conditione bellum uidero, nec mihi pacis antiquæ desyderium ulla alia res, quam pax noua finiet. Itaq̄ ista, quæ modo Mago iactauit: Himilconi, cæterisq̄ Annibalis satellitibus iam læta sunt, mihi possunt læta esse: quia res bello bene gestæ, si uolumus fortuna uti, pacem nobis æquiorē dabunt, nam si prætermittimus hoc tempus: quo magis dare, quam accipere possumus uideri pacē: uereor ne hæc quoq̄ lætitia luxuriet nobis, ac uana euadat, quæ tamen nunc quoq̄ qualis est? Occidi exercitus hostium, mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses uictus? Hostium cepi bina castra: prædæ uidelicet plena, & commeatum, frumentum, & pecuniam date. Quid aliud inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoq̄ enim, quoniam respondit Himilconi: interrogare ius fasq̄ est) uelim seu Himilco, seu Mago respondeat: cum ad internitionem Romani imperij pugnatum ad Cannas sit: constetq̄, in defectione totam Italiam

liam esse: primum ecquis latini nominis populus defecerit ad nos: deinde ecquis homo ex V & XXX tribubus ad Annibalem transfugerit: Cum utrunq; Mago negasset: Hostium qui dem ergo, inquit, adhuc multum superest. sed multitudo ea quid animorum, quidue spei habeat, scire uelim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt de pace: ecquam deniq; mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad uos est: Cum id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrum habemus, quam habuimus qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quam uaria uictoria priore punico bello fuerit: pleriq; qui meminerimus, super sumus. nunquam terra, maricq; magis prosperę res nostrę uisę sunt: quam ante consules C. Luctatium, & A. Posthumium fuerunt. Luctatio & Posthumio consulibus, deuicti ad Ægateis insulas sumus. Quod si (id quod dii omen auertant) nunc quoq; fortuna aliquid uariauerit: tum pacem speratis, cum uincimur: quam nunc, cum uincimus, dat nemo: Ego, si quis de pace consulat, seu de ferenda hostibus, seu accipienda: habeo quid sententię dicam, si de ijs quę Mago postulat, refertis: nec uictoribus mitti at tinere puto: & frustrantibus nos falsa atq; inani uictoria multo minus censeo mittenda esse.

Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & similtas cum familia Barchina leuiorem auctorem faciebat: & occupati animi presentia lætitiā nihil, quo uanius fieret gaudium suum: auribus admittebant: debellatumq; mox fore, si adniti paululum uoluissent, rebantur. Itaque ingenti consensu fit senatusconsultum, ut Annibali XL Numidarum millia in supplementum mitterentur: & XL elephanti: & argenti multa talenta. Dictatorq; cum Magone in Hispaniam præmissus est ad cōducenda XX millia peditum, quatuor equitum, quibus exercitus, qui in Italia, quiq; in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, ut in secundis rebus, segnitè ocioseq; gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul ulli rei, quę per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Junius rebus diuinis perfectis, latoq; ut solet ad populum, ut equum ascendere liceret: præter duas urbanas legiones, quę principio anni à consulibus conscriptę fuerant: & seruorum delectum, cohortesq; ex agro Piceno & Gallico collectas, ad ultimū propè desperatę reipub. auxiliū, cum honesta utilibus cedunt: descendit equo, dixitq;: qui capitalem fraudem ausi, quiq; pecunię iudicati in uinculis essent: qui eorum apud se milites fierent: eos noxa, pecunięq; se exolui iussurum. & sex millia hominum gallicis spolijs, quę triumpho C. Flamini translata erant, armauit. itaq; cum XXV millibus armatorū ab urbe profiscitur. Annibal Capua recepta cum iterum Neapolitanorum animos partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrū Nolanum exercitum traducit: & ut non hostiliter statim, quia non desperabat uoluntariam deditiōnem: ita si morarentur spem: nihil eorum, quę pati aut timere possent, prætermittitur. Senatus, ac maxime primores eius in societate Romana cum fide perstare, plebs nouarum (ut solet) rerum auida, atq; Annibalis tota esse: metumq; agrorum populationis, & patiēda in oblidione multa grauiā, indignaq; proponere animo. neq; authores defectionis deerant. Itaq; ubi Senatum metus cepit, si palām contrā tenderent: resisti multitudini concitatę non possent: clam simulando dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus autem conditionibus in fœdus, amicitiamq; nouam transeant, parū constare. Ita spatio sumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudiū, qui Cannusij cum exercitu erat, mittunt: docentq;, quāto in discrimine sit Nolana res, agrum Annibalis esse: & Pœnorum urbem extemplo futuram, ni subueniatur, concedendo plebi Senatum, ubi uelint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit: interim cælari quę secū acta essent: spemq; omnem auxiliij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petit: atq; inde Vulturno amne traiecto, perq; agrum Satriculanum, Trebianumq; super Suessulam per mōtes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus marini oppidi potiūdi: quod cursus nauibus tutus ex Africa esset, Cæterum posteaquā Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Junius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim quoq;, sicut Nolam, non admissus, petit Nucetiam.

riam. Eam cum aliquandiu circumsedisset: sæpe ui, sæpe solicitandis nequicquã nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditioem accepit. pactus: ut inermes cum singulis abirent uestimentis. deinde, ut qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos, uideri uellet: præmia atque honores ipsi, qui remansissent: ac militare uellent secum, proposuit. nec ea spes quęquam tenuit. dilapsi omnes quocumque hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniã urbem, maxime Nolam, Neapolimque. Cum ferme triginta senatores, ac forte primus quisque Capuam petissent: exclusi inde, quod portas Annibali clausissent, Cumas se contulerunt. Nuceriã præda militi data est: urbs direpta atque incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidij, quam uoluntate principum habebat. plebs timebat: & ante omnes L. Bantius: quę consensu attentatę defectionis, ac metus à prætore Romano nunc ad proditionem patrię, nunc si eadē die fortuna defuisset: ad transfugiendum stimulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. seminecem eum ad Cannas in aceruo cæforum corporum inuentum, curatumque benigne etiã cum donis Annibal domum remisit. ob eius gratiam meriti rem Nolanam in ius, ditionemque dare uoluerat Pœno. anxiumque eum, & sollicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio conciliandus: sibi assumpsisse, quam hosti ademisse fortem ac strenuum maluit socium. accitumque ad se benigne appellat. Multos eum inuidos inter populares habere, inde existimatum facile esse: quod nemo ciuis Nolanus sibi indicauerit quam multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Romanis militauerit castris, non posse obscuram eius uirtutem esse. multos sibi, qui cum eo stipendia fecerint: referre qui uir esset ille: quęque, & quoties pericula pro salute ac dignitate populi Romani adisset: utique Cannensi pugna non prius prælio abstiterit: quam propere exanguis ruina super incidentium uirorum, equorum, armorumque sit oppressus. Itaque maxime uirtute esto, inquit, apud me tibi omnis honos, atque omne præmiũ erit: & quo frequentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitatem atque emolumento esse. Lætumque iuueni promissis equum eximium dono dat, bigatosque quingentos quæstorem numerare iubet. lictoribus imperat, ut eum se adire, quoties uelit patiantur. Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis animus adeo est mollitus, ut nemo inde sociorum rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset: (Nolanam enim rursus à Nuceria mouerat castra) plebesque Nolana de integro ad defectionem spectaret: Marcellus sub aduentum hostium intra muros se recepit: non castris metuens, sed ne prodenda urbis occasionem nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde utrinque acies ceptæ, Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc parua inter urbem castraque, & uario euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere rogantes, nec dare signum uniuersæ pugne uolebant. in hac comitiaria iam duorum exercituum statione principes Nolanorum nuntiant Marcello: nocturna colloquia inter plebem, ac Pœnos fieri: statutumque esse, ut cum Romana acies egressa portis iret: impedimenta eorum, ac sarcinas diriperent: clauderentque deinde portas, murosque occuparent, ut potentes rerum suarum atque urbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc ubi nuntiata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus in muris oriretur: fortunam pugnae experiri statuit. Ad tres portas in hostes uersas tripartito exercitum instruxit. impedimenta subsequi iussit: calones, lixasque, & inualidos milites uallum ferre. media porta robora legionum, & Romanos equites, duabus circa portis novos milites, leuemque armaturam, ac sociorum equites statuit. Nolani muros, portasque adire uetiti, subsidiaque destinata impedimentis data, ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie stanti primo miraculo esse: quod nec exercitus Romanus porta egrederetur: nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuque refides factos, partem militum in castra remittit, iussos propere apparatus omnem oppugnandę urbis in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret: tumultum aliquem in urbe plebem moturam. Moxque dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa: succeditque ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus signa canere, clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo possent impetu, in hostem erumpere iubet. Satis terroris, tumultusque in aciem
mediam

mediam intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus, & C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. Addidere clamorem lixæ, calonesq̄, & alia turba custodiæ impedimentorum apposita, ut paucitatē maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidē ausim affirmare, quod quidā authores sunt, duo millia & CCC hostiū cæsos: non plus uno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor uictoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. nō uinci enim ab Annibale uincētibus difficilius fuit, quā postea uincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta cū Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibusq̄ dispositis, ne quis egrederetur: quæstionē in foro de ijs, qui clam in colloquijs hostium fuerant, habuit. supra LXX damnatos prodicionis securi percussit, bonaq̄ eorū iussit publica esse. & summa rerū senatui tradita, cū exercitu omni profectus supra Sueffulam castris positus confedit. Pœnus Acerras primū ad uoluntariā deditiōnem conatus perlicere, postea quā obstinatos uidit: obsidere inde atq̄ oppugnare parat. Cæterū Acerranis plus animi, quā uirium erat. itaq̄ desperata tutela urbis, ut circumuallari mœnia uiderunt: priusquā cōtinuarentur hostium opera: per intermissa munimenta, neglectasq̄ custodias silentio noctis dilapsi, per uias, inuiaq̄, quā quenq̄ aut consiliū, aut terror tulit: in urbes Campaniæ, quas satis certū erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq̄ incensis, cum à Casilino dictatorem Romanum legionesq̄ nuntij accipi nuntiaissent: ne quis tam propinquis hostium castris Capua quoq̄ recurrat: exercitum ad Casilinū ducit. Casilinū eo tempore quingenti Prænestini habebant cū paucis Romanis, latiniq̄ nominis: quos eodē audita Cannensis clades contulerat. Hi nō confecto Præneste ad diē delectu, serius profecti domo cū Casilinum ante aduersæ pugnæ famā uenissent: & alijs aggrogarent sese Romanis, socijsq̄: profecti à Casilino cū satis magno agmine irent: auertit eos retro Casilinum nuntius Cannensis pugnæ. ibi cū dies aliquot suspecti Campanis timentesq̄ cauendis ac struendis inuicem insidijs traduxissent: iamq̄ de Capuæ defectione agi, accipi q̄ Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem urbis quæ citra Vulturturnum est, (eo enim diuidit̄ anni) occupauere. idq̄ præsidium Casilini habebant Romani. Additur & perusina cohors, homines CCCC & LX, eodem nuntio, quo Prænestini paucos ante dies, Casilinū cōpuli. & satis fermē armatorū ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta, tuenda erat, penuria frumenti, nimium etiam ut uideretur hominū, efficiebat. Annibal cū iam inde haud procul esset: Getulos cū præfecto nomine Isalca præmittit, ac primo, si fiat colloquiū copia: uerbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumq̄ accipiendū perlicere iubet. sin in pertinacia perstet, rem gerere, ac tentare si qua parte inuadere urbem possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentiū erat, solitudo uisa, metuq̄ cōcessum barbarus ratus, moliri portas, & seras claustraq̄ effringere parat. cū patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intus, ingenti cū tumultu erumpunt, stragemq̄ hostiū faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cū maiore robore uirorū missus, nec ipse eruptionem cohortiū sustinuit. Postremo Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruā urbem, paruūq̄ præsidium summa ui, atq̄ omnibus copijs oppugnare parat, ac dum instat: laceffitq̄, corona undiq̄ circumdati mœnibus: aliquot milites, & promptissimū quenq̄ è muro, turribusq̄ ictos amisit. Semel ultro erumpentis agmine elephantorū opposito propè interclusit: trepidosq̄ compulit in urbem: satis multis, ut ex tanta paucitate, interfectis, plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omniū animi ad oppugnandū accenduntur: utiq̄ posteaq̄ corona aurea muralis proposita est: atq̄ ipse dux castelli plano loco positi segnem oppugnationē Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum, Trasimeniq̄, & Trebiæ singulos admonens, uniuersosq̄, inde uinæ quoq̄ cœptæ agi, cuniculicq̄: nec ad uarios conatus hostium aut uis ulla, aut ars deerat. Socij Romanorū propugnacula aduersus uineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere: & palam, & clam cœptis obuiam ire: donec pudor etiā Annibalem ab incepto auertit, castrisq̄ cōmunitis, ac præsidio modico imposito, ne omissa res uideretur: in hyberna Capuā cōcessit, ibi partē maiore hyemis exercitū in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantē, bonis inexpertū atq̄ insuetū. itaq̄ quos nulla mali uice-

rat uis: perdidere nimia bona, ac uoluptates immodicæ: & eo impēsius, quō auidius ex insolentia in eas se immerferant, somnus enim, & uinum, & epulæ, & scorta, balneaq; & ociū cōsuetudine in dies blandius, ita eneruauerūt corpora, animosq; ut magis deinde præteritæ uictoriæ eos, quàm præsentis tutarent uires: maiusq; id peccatū ducis apud peritos artiū militariū haberetur: quàm quod nō ex Cannensi acie protinus ad urbem Romā duxisset. illa enim cūctatio distulisse modo uictoriā uideri potuit: hic error uires ademisse ad uincendū. Itaq; Hercule, uelut si cū alio exercitu à Capua exiret: nihil usquā pristinæ disciplinæ tenuit, nam & redierunt pleriq; scortis impliciti, & ubi primū sub pellibus haberi cœpti sunt: uiaq; & alius militaris labor excepit: tyronū modo corporibus, animisq; deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine cōmeatibus ab signis dilabebantur: neq; aliæ latebræ, quàm Capua desertoribus erant. Ceterū mitescente iam hyeme ducto ex hybernis milite, Casilinum redit, ubi quanquā ab oppugnatione cessatū erat, obsidio tamen continuata oppidanos, præsidiumq; ad ultimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat: dictatore auspicio rum repetendorū causa profecto Romā. Marcellum & ipsum cupientē ferre auxilium oblessis Vulturis amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atq; Acerranorū tenebāt, Campanos timentiu: si præsidium Romanum abcessisset. Gracchus assidens tantū Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret: nihil mouebat: quanquā quæ facile omnē patientiam uincerent, nuntiabant à Casilino. nam & præcipitasse se quosdā non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorū ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cū neq; pugnam conferere dictatoris iniussu auderet: pugnadum autem esse, si palam frumentū importare uellet, uideret: neq; clam importandi spes esset: farre ex agris circa undiq; conuecto cum cōplura dolia compleisset: nuntiu ad magistratum Casilinum misit, ut exciperent dolia, quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen ac spem ab nuntio Romano factam, dolia medio missa amni defluerunt, æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoq; die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur, & perueniebant. eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde cōtinuis citatior solito amnis transuerso uertice dolia impulit ad ripam: quæ hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta cōspiciuntur, nuntiatūq; Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturis ad urbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris cū medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id uentum inopiæ est, ut lora, detractasq; scutis pelles, ubi seruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, alioque animali abstinerent: & omne herbarū, radicūq; genus aggeribus infimis muri eruerēt. & cū hostes obarassent quicquid herbidi terreni extra murū erat: raporū semen iniecerunt, ut Annibal, eone usq; dū ea nascant, ad Casilinu sessurus sum: exclamaret. Qui nullā antea partionem auribus admiserat: tum demū agi secū est passus de redemptione liberorū capitū. Septuages auri in singulos pretiū cōuenit, fide accepta, sese tradiderunt, donec omne aurū perfolutum est: in uinculis habitū, tum remissi Cumas cū fide. Id uerius est, q̄ ab equite in abeūteis immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere, ex quingētis septuaginta, qui in præsidio fuerūt: minus dimidiū ferrum, famesq; absumpsit. cæteri incolumes Prænesti cū prætore suo Manitiō (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Prænesti in foro statuta, lorata, amicta toga, uelato capite: & tria signa cū titulo laminæ æneæ inscripto: Manitiū pro militibus, qui Casilini in præsidio fuerint, uotū uouisse. Idē titulus tribus signis in æde Fortunæ positus fuit subiectus. Casilinu oppidū redditū Campanis est, firmatū septingentorū militum de exercitu Annibalis præsidio: ne, ubi Pœnus inde abcessisset, Romani oppugnarēt. Prænestinis militibus Senatus Romanus duplex stipendiū, & quinquennij militiæ uacationē decreuit. ciuitate cū donarent ob uirtutē, nō mutauerunt. Perusinorū casus obscurior fama est: quia nec ipsorū monumento ullo est illustratus, nec decreto Romanorū. Eodē tempore Petellinos, qui uni ex Brutijs manserant in amicitia Romana: nō Carthaginenses modo, qui regionē obtinebant, sed Brutij quoq; cæteri ob separata ab se cōsilia oppugnabant, quibus cū obsistere malis nequirent Petellini: legatos Romā ad præsidiu petendū miserunt. Quorū preces, lachry

mæcæ (in questus enim flebiles, cū sibi metipsi consulere iussī sunt: sese in uestibulo curiæ profu-
 derunt) ingentē misericordiā patribus ac populo mouerunt. cōsultiq; iterū à M. Æmylio præ-
 tore patres, circūspectis omnibus imperij uiribus fateri coacti, nihil iam longinquis socijs in se
 præsidij esse, redire domū, fideq; ad ultimū expleta, cōsulere sibi met ipsos in præsentī fortuna
 iusserunt. Hæc posteaq; renuntiata legatio Petellinis est: tantus repente mæror, pauorq; sena-
 tum eorū cepit, ut pars profugiendi quā quisq; posset, ac deserendę urbis authores essent: pars
 quando deserti à ueteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Brutijs: ac per eos dedendi An-
 nibali. Vicit tamē ea pars, quæ nihil raptim, nec temere agendū, cōsulendumq; de integro cen-
 suit. Re laxata postero die per minorē trepidationē retinuerunt optimates, ut cōuectis omni-
 bus ex agris, urbē ac muros firmarent. Per idē ferē tempus literæ ex Sicilia, Sardiniaq; Ro-
 mam allatæ, priores ex Sicilia Octaciliij proprætore in senatu recitatæ sunt. L. Furiū prætorem
 cū classe ex Africa Lilybæum uenisse, ipsum grauius sauciū in discrimine ultimo uitæ esse. mi-
 liti & naualibus socijs neq; stipendiū, neq; frumentū ad diem dari: neq; unde det, esse, magno
 pere suadere ut quāprimū ea mittant: sibiq; si ita uideat, ex nouis prætoribus successorem
 mittant. Eademq; fermē de stipendio, frumentoq; ab A. Cornelio Mammula proprætore ex
 Sardinia scripta. Responsum utrisq; nō esse, unde mitteret, iussiq; ipsi classibus atq; exerciti-
 bus suis cōsulerent. Octacilius ad unicū subsidium populi Romani Hieronem legatos cū mi-
 sisset: in stipendiū quantū argenti opus fuit: & sex mensiū frumentū accepit. Cornelio in Sardi-
 nia ciuitates sociæ benigne cōtulerunt. Et Romæ quoq; propter penuriā argēti triumuirū men-
 sarij rogatione Minutiij tribuni pl. facti, L. Æmylius, qui consul, censorq; fuerat: & M. Attilius
 Regulus, qui bis cōsul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus pl. erat. Et duū uiri crea-
 ti, M. & C. Attilij, ædem Cōcordiæ, quā L. Manlius prætor uouerat, dedicauerūt. Et tres pon-
 tifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locū P. Scari-
 tini demortui, & L. Æmylij Pauli cōsulis, & Q. Ælij Pæti, qui ceciderāt pugna Cannensi. Cū
 cætera, quæ cōtinuis cladibus fortuna minuerat: quātū cōsilijs humanis assequi poterāt, patres
 expleissent: tandē se quoq; & solitudinē curiæ, paucitatēq; cōuenientiū ad publicū cōsiliū respe-
 xerūt. neq; enim post L. Æmyliū, & C. Flaminiū censores senatus lectus fuerat: cū tantū sena-
 torum aduersæ pugnæ, ad hoc sui quenq; casus per quinquenniū absumpissent. Cū de ea re
 M. Æmylius prætor, dictatore post Casilinū amissum profecto iam ad exercitū, exposcenti-
 bus cunctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cū longa oratione nō solū inopiā, sed paucitatē etiam
 ciuiū, ex quibus in patres legerent, cōquestus esset: explendi senatus causa, & iungendi arctius
 latini nominis, pro magna re se suadere dixit, ut ex singulis populis Latinorum binis senatori-
 bus, si patres Romani censuissent: ciuitas daret, atq; in demortuorū locum in senatū legerent.
 Eam sententiā haud æquioribus animis, q̄ ipsorū quondā postulatū Latinorū patres audie-
 runt, & cū fremitus indignantiū tota curia esset: & præcipue Manlius, esse etiā nunc stirpis eius
 uirum diceret: ex qua quondā in Capitolio cōsul minatus esset: quē Latinum in curia uidisset,
 eum sua manu se interfectorum: Q. Fabius Maximus nunquā rei ullius alieniore tēpore men-
 tionem factā in senatu dixit, q̄ inter tam suspensos sociorum animos, incertamq; fidem id ta-
 ctum: quod insuper sollicitaret eos, eam unius hominis temerariā uocem silentio omniū extin-
 guendā esse: & siquid unquā arcani, sanctiue ad silendum in curia fuerit, id omniū maxime te-
 gendum, occultandum, obliuiscendū, pro non dicto habendū esse. Ita eius rei oppressa mentio
 est. Dictatorem, qui censor ante fuisset: uetustissimusq; ex ijs qui uiuerent, censorijs esset: crea-
 ti placuit, qui senatum legeret: acciriq; C. Terentium cōsulem ad dictatorem dicendum iusse-
 runt, qui cū ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romā redisset: nocte proxima,
 ut mos erat: M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses
 dixit. Is, ubi cum licitoribus in rostra ascendit: neq; duos dictatores tempore uno, quod nun-
 quam antea factum esset, probare se dixit: neq; dictatorem se sine magistro equitum: nec cen-
 soriā uim permissam uni & eidem iterū: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex men-
 ses datum imperium, quæ immoderata, fors, tempus, ac necessitas fecerint: ijs se modū imposi-
 turum, nam neq; senatu quenquam moturum ex ijs, quos C. Flaminius, L. Æmylius censores

in Senatum legissent:transcribi tantū,recitariq; eos iussurum:ne penes unū hominē iudicium arbitriumq; de fama ac moribus senatoris fuerit:& ita in demortuorū locum sublecturum, ut ordo ordini,nō homo homini praelatus uideret. Recitato uetere senatu, inde primū in demortuorum locū legit, qui post L. Amylium, & C. Flaminiū censores curulem magistratum cepissent, necdum in senatū lecti essent: ut quisq; eorū senator primus creatus erat, tum legit qui ediles, tribuni, prætores, quæstores uē fuerant, tum ex ijs, qui spolia ex Romano hoste tixa domi haberent, aut ciuicam coronā accepissent. Ita CLXXVII cum ingenti approbatione omnium in senatū lectis, extemplo se magistratu abdicauit: priuatusq; de rostris descendit, licitori bus abire iussis, turbæq; se immiscuit priuatas agentiu res: tempus hoc sedulo terens, ne deducendi sui causa populū de foro abduceret, neq; tamen elanguit cura hominū ea mora, frequentesq; eum domū deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitū redijt, nō facto certiore senatu, ne comitorū causa in urbe retineretur. Postero die cōsultus à M. Pomponio prætore senatus decreuit dictatori scribendū: uti, si è repub. censeret esse: ad cōsules subrogādos ueniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, ut ex ijs præsentibus noscere patres possent quo statu respub. esset, consiliaq; ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes uenerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca, ac modice locutus, in magistrum equitum T. Semproniu Gracchū magnā partem gloriæ uertit, comitiæq; edixit: quibus L. Posthumius III absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitū: & eò accurrerat, cōsules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Leuius, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scauola. Dictator creatis magistratibus, Theanū in hyberna ad exercitū redijt, relicto magistro equitū Romæ: qui, cū post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis, cōparandisq; in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nuntiata: alia super alia cumulate in eum annū fortuna: L. Posthumiu consulem designatū, in Gallia ipsum, atq; exercitū deletos. Sylua erat uasta: (Litanam Galli uocant) qua exercitū traducturus erat. eius syluæ dextra, læuaq; circa uiam Galli arbores ita inciderant, ut immotæ starent: momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociūmq; ab supero mari tantum cōscripserat, ut XXV millia armatorū in agros hostium induxisset, Galli oras extreme syluæ cum circumfessissent, ubi intrauit agmen saltum: tum extremas arborū succifarū impelunt. quæ alia in aliā instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, uiros, equos obruerūt, ut uix decem homines effugerent, nam cū exanimati pleriq; essent arborum truncis, fragmentisq; ramorū: cæteram quoq; multitudinē inopinato malo trepidā Galli saltum omnē armati circumfidentes interfecerūt, paucis è tanto numero captis: qui pontem fluminis petentes obfesso ante ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni uine capere obnixus, occubuit, spolia corporis, caputq; ducis præcisum Boij ouantes tēplo, quod sanctissimū est apud eos, intulere, purgato inde capite, ut mos ijs est: caluā auro cælauere, idq; sacrū uas ijs erat, quo solennibus libaret: poculumq; idē sacerdotis esse, ac templi antistitibus. Præda quoq; haud minor Gallis, q̄ uictoria fuit, nam etsi magna pars animaliu strage syluæ oppressa erat, tamen cæteræ res, quia nihil dissipatū fuga est: strata per omnem iacentis agminis ordinē inuentæ sunt. Hac nuntiata clade cū per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, ut tabernis clausis, uelut nocturna solitudine per urbem acta, senatus ædilibus negotiū daret, ut urbem circumirent, apeririq; tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem urbi demi iuberet: tum T. Sempronius senatum habuit, cōsolatusq; patres est: & adhortatus, ne, qui Cannensiu ruinæ nō succubissent, ad minores calamitates animos summitteret, quod ad Carthaginenses hostes, Annibalemq; attinet: prospera modo esset, sicut speraret, fortuna: Gallicū bellum & omitti tuto, & differri posse: ultionemq; eam fraudis in deorū ac populi Romani potestate fore, de hoste Pæno, exercitibusq; per quos id bellū gereretur, consultandū atq; agitandum. Ipse primū quid peditum, equitumq; quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, differuit. Tum Marcellus suarū copiarum summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, à peritis quæsitum est. duōne consulares exercitus satis firmati tanto bello

lo sufficerent, inibatur ratio. itaq; Galliam, quanquā stimulat iusta ira: omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Sicilia eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia bellū esset, placuit. eodē ex dictatoris legionibus reijci militem minimi quēq; roboris, nullo praestituto militiae tempore: nisi quod stipendiorū legitimorū esset. Duæ legiones urbanae alteri cōsuli, qui in locū L. Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: eumq; cū primū saluis auspicijs posset, creari placuit. legiones præterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde cōsul, cui legiones urbanae euenissent: militū sumeret quantū opus esset. C. Terentio cōsuli prorogari in annū imperiū: neq; de eo exercitu, quē ad praesidiū Apuliae haberet, quicquā minui. Dum hæc in Italia gerunt, apparanturq; nihilo segnus in Hispania bellū erat, sed ad eam diē magis prosperum Romanis. P. & Cn. Scipiones inter se partiti copias, ut Cn. terra, P. mari nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœnorū imperator neutri parti uiriū satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multū, ac diu obtestanti quatuor millia peditū, & quingēti equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum resecta tandē spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui, parariq; iubet, ad insulas, maritimamq; oram tutandā. In ipso impetu mouendarū de integro rerū perculit eum præfectorū nauium transitio: qui post classem ad Iberū per pauorem desertā grauiter increpiti, nunquā deinde satis fidi aut duci, aut Carthaginensiu rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Carpesiorū gente: descuerantq; ijs authoribus urbes aliquot: una etiam ab ipsis uī capta fuerat. In eam gentē uersum ab Romanis bellū est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrū hostium, pro captæ ante dies paucos urbis mœnibus Galbum nobilem Carpesiorū ducem cū ualido exercitu castris se detinentē aggredi statuit. præmissa igit leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugnā: peditum partē ad depopulandum per agros passim dimisit, ut palanteis exciperent. simul & ad castra tumultus erat: & per agros fugaq; & cædes. deinde undiq; diuersis itineribus cū in castra se recepissent: adeo repente decessit animis pavor, ut nō ad munimenta modo defendenda satis animorū esset, sed etiā ad laceffendū hostem prælio. Erumpunt igit agmine è castris tripudiantes more suo: repenti naq; eorū audacia terrorem hosti pauloante ultro laceffenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduū, tutumq; flumine etiā obiecto tum copias subducit: & præmissam leuē armaturam, equitesq; palatos eodem recepit: nec aut colli, aut flumini satis fidens, uallo castra permuniit. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt contracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, uelocitate pari, robore animi uiriūq; aliquantum præstanti. Posteaq; neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant: neq; castrorum oppugnatio facilis erat: urbem Aſenam, quò sineis hostiū ingrediens Asdrubal frumentum, commeatusq; alios conuexerat: uī capiunt, omniq; circa agro potiuntur. nec iam aut in agmine, aut in castris ullo imperio contineri. Quam ubi negligentiam ex re (ut fit) bene gestatoriri senserat Asdrubal: cohortatus milites ut palantes sine signis hostes aggredierent, digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem ut adesse tumultuosi nuntij refugientes ex speculis stationibusq; attulere: ad arma conclamatum est. Ut quisq; arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompressi, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondū è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostē. deinde rari in cōfertis illati, cū paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & undiq; pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicatur, armaq; armis iungunt, in arctum cōpuli, cū uix mouendis armis satis spatij esset: corona hostiū cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars eruptione facta, syluas ac montes petit. pariq; terrore & castra sunt deserta: & uniuerſa gens postero die in deditioem uenit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, ut Asdrubal primo quoq; tempore in Italiā exercitū duceret. quæ uulgata res per Hispaniam omniū ferme animos ad Romanos auertit. Itaq; Asdrubal extēplo literas Carthaginem mittit, indicās: quāto fama profectionis suæ dāno fuisset. Si uero inde pergeret: priusq; Iberū transiret: Romanorū Hispaniā fore. nā præterq; q; nec praesidiū, nec ducē haberet: quem relinqueret pro se: imperatores esse Romanos: quibus uix equis uiribus resisti possit. itaq; si ulla

Hispaniæ

Hispaniæ cura esset: successorem sibi cum ualido exercitu mitterent. cui si omnia prospere euenirent, non tamen ociosam prouinciã fore. Hæ literæ quanquã primo admodũ mouerunt Senatũ, tamen quia Italiæ cura prior, potiorq; erat: nihil de Asdrubale, neq; de copijs eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendã terra mariq; ac tuendã Hispaniam est missus, qui ut pedestreis, naualeisq; copias traiecit: castris cõmunitis, nauibusq; subductis, & uallo circumdatis, cũ equitibus delectis ipse quãtum maxime accelerare poterat: per dubios infestosq; populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta Senatũ, mandataq; exposuisset: atq; edidicisset ipse inuicem: quemadmodũ tractandũ bellum in Hispania foret: retro in sua castra redijt: nulla re, q; celeritate tutior: q; undiq; abierat, anteq; populi cõsentirent. Asdrubal priusquam moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus Annibalem transitus quosdã pretio mercatũ: nec auxilia gallica aliter, quã conducta habuisse: inopem tantũ iter ingressum, uix penetraturũ ad Alpeis fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberũ descendit. Decreta Carthaginensium, & Asdrubalis iter ubi ad Romanos sunt perlata, omnibus ommissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cõceptis, atq; obsistere parant: rati, si Annibali uix per se ipsi tolerãdo Italiæ hosti Asdrubal dux atq; Hispaniensis exercitus esset iunctus: illico Romani finẽ imperij fore. His anxij curis ad Iberũ contrahunt copias, & transito amne cũ diu consultaissent: utrum castra castris conferrent: an satis haberent, socijs Carthaginensium oppugnandis morari ab itinere proposito hostem: urbem à propinquo flumine Iberam appellatã, opulentissimã ea tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod ubi sensit Asdrubal, pro ope ferenda socijs pergit ipse ire ad urbem deditã nuper in fidem Romanorũ oppugnandam. Ita iam cõcepta obsidio ommissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalem uersum bellum. Quinq; milliũ interuallo castra distantia habuere paucos dies: nec sine leuibus prælijs, nec ut in aciem exiret. tandem uno eodemq; die uelut ex cõposito utrinq; signum pugnæ propositũ est: atq; omnibus copijs in campũ descensum est. Triplex stetit Romana acies, peditũ pars ante signa locata, pars post signa accepta, equites cornua cinxere. Asdrubal mediã aciem Hispanis firmat, in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros, mercenariorumq; auxilia equitum Numidas Pœnorũ peditibus, ceteros Afros pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus defultorum in modũ binos trahentibus equos inter acerrimã sæpe pugnam in recentem equum ex fesso armatis transultare mos erat. tanta uelocitas ipsis, tamq; docile equorum genus est.

Cum hoc modo instructi starent, imperatorum utriusque partis haud fermẽ dispares spes erant, nam ne multum quidem aut numero, aut genere militum hi, aut illi præstabant. militibus longe dispar animus erat. Romanis enim, quanquã procul à patria pugnarent: facile persuaserãt duces pro Italia, atq; urbe Roma eos pugnare. itaq; uelut quibus reditus in patriã eodiscrimine pugnæ uerteret: obstinauerãt animis uincere, aut mori. Minus pertinaces uiros habebat altera acies, nam maxima pars Hispani erant, qui uinci in Hispania, q; uictores in Italiam trahi, malebãt. Primo igitur concursu cũ uix pila cõiecta essent, retulit pedem media acies, inferentibusq; sese magno impetu Romanis terga uertit. Nihilo segnus in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer urget: & uelut in circumuictos prælio ancipiti pugnãt. sed cũ in mediũ tota iam coisset Romana acies: satis uiriũ ad dimouenda hostiũ cornua habuit. itaq; duo diuersa prælia erãt: utroq; Romani, ut qui pulsus tandẽ medijs, & numero & robore uirorũ præstarent, haud dubie superarũt. Magna uis hominũ ibi occisa, & nisi Hispani uixdũ cõserto prælio tã effuse fugissent: perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodũ fuit: quia simul inclinatã mediã acie Mauri, Numidæq; uiderũt: extẽplo fuga effusa nuda cornua, elephãtis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal usq; ad ultimũ euentũ pugnæ moratus, è media cede cũ paucis effugit. Castra Romani cepere, atq; inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erãt, Romanis adiũxit: Asdrubaliq; nõ modo in Italiã traducẽdi exercitus, sed ne manedi quidẽ satis tuto in Hispania spem reliquit. Quæ posteaq; literis Scipionũ Romæ uulgata sunt, nõ tam uictoria, q; prohibito Asdrubalis in Italiã transitu lætabant. Dũ hæc in Hispania geruntur: Petellia in Brutijs aliquot post mensibus, q; cõcepta oppugnari erat: ab Himilcone

Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorumque sanguine, ac uulneribus ea Pœnis uictoria stetit. nec ulla magis uis obsessos, quam fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum, sutrinæque postremo corijs, herbisque, & radicibus, & corticibus teneris, strictisque rubis uixere. nec antequam uires ad standum in muris, ferendaque arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit. quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditioem accepit. Iisdem ferme diebus & Brutiorum exercitus Crotonem græcam urbem circūsedidit, opulentam quondam armis uirisque, tum iam adeo multis magnisque cladibus afflictam, ut omnis ætatis minus uiginti millia ciuium superessent. itaque urbe defensoribus uastata facile potiti sunt hostes. arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ urbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenses desciuere ad Brutios, Pœnosque, prodita multitudine à principibus. Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad ultimum manserunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit. namque Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana societate, ad Pœnos defecit. mouissetque in Sicilia res: nisi mors adeo opportuna, ut patrem quoque suspicione aspergeret: armatam eum multitudinem, sollicitantemque socios absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania uario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à Senatu postulauit, ut ædem Veneris Erycinæ, quam dictator uouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, ut T. Sempronius consul designatus, cum primum magistratum inisset, ad populum ferret, ut Fabium duumuirum esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Æmilio Lepido, qui bis consul, augurque fuerat: filij tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & xx per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius, & T. Sempronius Gracchus consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat: ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludij à M. Aurelio Cotta, & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumactio tertio anno punici belli, T. Sempronius consul Idibus Martijs magistratum inijt. Prætoresque Fuluius Flaccus, qui antea consul, censorque fuerat: urbanam, M. Valerius Leuius peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius pulcher Siciliam, Q. Mutius Scæuola Sardiniam sortiti sunt. M. Marcello proconsulis imperium esse populus iussit: quod post Cannensem cladem unus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio consultus, decreuit, ut eo anno duplex tributum imperaretur: simplex confestim exigere, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur: præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est, ut duabus legionibus urbanis T. Sempronius consul Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Sueffulam deducerentur. quæ ibi legiones essent: (erant autem Cannensis maxime exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher prætor in Siciliam traiceret: quæque in Sicilia essent: Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad conueniendum Cales edicta dies erat: M. Claudius Marcellus missus: isque iussus in castra Claudiana deducere urbanas legiones. ad ueterem exercitum accipiendum, deducendumque in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectauerant homines, uti consul comitia collegæ creando haberet. deinde ubi ablegatum uelut de industria M. Marcellum uiderunt: quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari uolebant, fremitus in curia est ortus. Quod ubi sensit consul, utrunque, inquit, è republica fuit patres conscripti: & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci: & comitia non prius edici, quam is inde confecto, quod mandatum est, negotio, reuertisset: ut uos consulem, quem tempus reipublicæ postulare: quemque maxime uultis, haberetis. Ita de comitijs, donec redijt Marcellus: silentium fuit. Interea duumiri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Crassus ædibus dedicandis, Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraque in Capitolio est, canali uno discretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendijs emeritis Romam uenerant: delatum ad populum, ut ciues Romani essent: ite uti municipes cumani

cumani essent: pridie, quàm populus Campanus à populo Romano defecisset. Maxime ut hoc ferretur, mouerat: quod quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, uetere patria relicta, in eam, in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquàm Marcellus ab exercitu rediit: comitia uni consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus: qui extemplo magistratum occiperet, cui ineunti consulatum cum tonuisset, uocati augures uitio creatum uideri pronuntiauerunt. uulgoq; patres ita fama ferebant: quod tum primum duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, ubi is se magistratu abdicauit: suffectus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuij ad Iunonis Sospitæ cruore manuere: lapidibusq; circa id templum pluuit, ob quæ imbrem nouendiale, ut assolet, sacrum fuit, cæteraq; prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio uolonum quod fuerat: & sociorum xxv millia. M. Valerio prætori legiones, quæ ex Sicilia redissent: decretæ. M. Claudius proconsul ad eum exercitum, qui supra Sueffulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam, ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt: quoties senatum uocassent, uti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiam liceret: ad portam Capenam conuenirent. Prætores, quorum iurisdicção erat: tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eò uadimonium fieri iusserunt. ibiq; eo anno ius dictum est.

Interim Carthaginem, unde Mago frater Annibalis xii millia peditum, & mille quinque equites, xx elephantos, mil. argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum præsidio lx nauium longarum: nuntius affertur: in Hispania rem male gestam: omnesq; ferme eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem cum classe ea, copiisque omiſsa Italia in Hispaniam auerterent: cū Sardinia recipienda repentina spes affulſit. Paruum ibi exercitum Romanum esse, ueterem prætorem inde Cornelium prouinciæ peritum decedere: nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardonum esse diuturnitate imperij: & proximo hys anno acerbe, atq; auare imperatum: graui tributo, & collatione iniqua frumeti oppressos, nihil deesse aliud quàm authorem, ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maxime eam rem moliente Harſicora: qui tum autoritate atq; opibus longe primus erat. His nuntijs propè uno tempore turbati, erectiq;, Magonem cū classe sua, copiisque in Hispaniam mittunt, in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducentem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus, quæ in urbe agenda erant: mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, consulto prius Senatu, ut frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas in urbes munitas conueherent, qui non inuexissent: eorum se agrum populaturum: seruos sub hasta uenditurum, uillas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant: uacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum. cum ex Sicilia legiones uenissent: hys potissimum uti ad regionis eius præsidium: terentianum mitti cum alio quo legatorum. Et xxv naues M. Valerio datæ sunt: quibus oram maritimam inter Brundisium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fulvio prætori urbis decretus ad suburbana litora tutanda. C. Terentio proconsuli negotium datum: ut in Piceno agro cõquisitionem militum haberet: locisq; hys præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquàm ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio, qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum omnes reges, gætesq; animos intenderant, inter quos Philippus Macedonum rex, eo magis: quod propior Italiae, ac mari tantum Ionio discretus erat. Is ubi primum fama accepit, Annibalem Alpes transgressum: ut bello inter Romanos, Pœnumq; orto lætatus erat: ita utrius populi mallet uictoriam esse, incertis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat, posteaquàm tertia iam pugna, tertia uictoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinauit: legatosq; ad Annibalem misit, qui uitantes portus Brundisium, Tarentinumq;, quia custodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Lacinae Iunonis templum in terram egressi sunt, inde per Apuliam petentes Capuam media in præsidia

præsidia romana illati sunt: deductiꝫ ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait ad amicitiam, societatemꝫ iungendam cum populo romano, mandata habere ad consules, ac senatum populumꝫ romanum. Inter defectiones ueterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodũ hostem pro hospite comiter accepit, dat, qui prosequantur: itineraꝫ cum cura demonstrant: quæ loca, quosꝫ saltus, aut Romani, aut hostes teneant, Xenophanes per præsidia romana in Campaniam, inde quã proximum fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusꝫ cum eo, atꝫ amicitiam iungit legibus his: ut Philippus rex quã maxima classe (ducentas autem naues uidebatur effecturus) in Italiam trañceret: & uastaret maritimam oram: bellũ pro parte sua terra, mariꝫ gereret, ubi debellatum esset: Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginensium atꝫ Annibalis esset: prædaꝫ omnis Annibali cederet, perdomita Italia, nauigarent in Græciam: bellũꝫ cum quibus regibus placeret, gererent, quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam uergunt: eæ Philippi, regniꝫ eius essent. In has fermè leges inter Pœnum ducem, legatosꝫ Macedonũ ictum fœdus, missiꝫ cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniaẽ templum, ubi naus occulta in statione erat: perueniũt, inde profecti cum iam altum tenerent: conspecti à classe romana sunt: quæ præsidio erat Calabriaẽ litoribus. Q. Fuluius Flaccus Coryraeos ad perfequendam, retrahendamꝫ nauem cum misisset: primo fugere regij conati: deinde ubi celeritate uicti cesserunt: tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, cum quæreret: qui: & unde: & quò tenderet cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere: à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit: peruenisse: Campaniã superare nequisse, septam hostium præsidijs, deinde ut punicus cultus, habitusꝫ suspectos legatos fecit Annibalis: interrogatosꝫ sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoꝫ ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumꝫ ducem, Quibus satis cognitis, optimum uisum est: captiuos, comitesꝫ eorum Romam ad senatum, aut cõsules, ubicũꝫ essent: quãprimum deportare, ad id celeritæ quinꝫ naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præffet, missus: eiꝫ mãdatum: ut in omnes naues legatos partim custodiendos diuideret: daretꝫ operam: ne quod ijs colloquiũ inter se, ne ue cõmunicatio cõsiliij esset. Per idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset: qui status rerum in insula esset: ad bellum, ac defectionẽ omnes spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi: grauitate cœli aquarumꝫ aduenientem exceptum, non tam in periculosum, quã longum morbum implicitum, diu ad belli uim sustinẽdam inutilem fore: exercitumꝫ ibi ut satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse: ita parum bello: quod motum iri uideretur: decreuerũt patres: ut Q. Fuluius Flaccus quinꝫ millia peditum, quadringentos equites scriberet: eamꝫ legionem primo quoꝫ tempore in Sardiniam trañciendam curaret: mitteretꝫ cum imperio quem ipsi uideretur: qui rem gereret: quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem, missus est T. Manlius Torquatus: qui bis consul, censorꝫ fuerat: subegeratꝫ in cõsulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomẽ erat: fœda tempestate uexata ad Balearis insulas ducitur, ibiꝫ (adeo non armamẽta modo, sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post kannensem pugnam fractis partis alterius uiribus, alterius mollitis animis, sergnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem cumanam suæ ditionis facere: primo sollicitates ut ab Romanis deficerent, ubi id parum processit: dolum ad capiẽdos eos comparant. Campanis omnibus statutum sacrificium ad Hamas, eò senatum campanum uenturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntꝫ: ut & cumanus eò senatus ueniret ad consultandũ communiter: ut eosdem uterꝫ populus socios, hostesꝫ haberet, præsidium ibi armatum sese habituros: nequid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat: nihil abnuẽre, ita tegi fallax cõsiliium posse rati. Interim T. Sempronius consul romanus Sinuessiæ, quò ad conueniẽdum diem edixerat: exercitu lustrato, transgressus Vulturnum flumen, circa

Linternum castra posuit. Ibi, quia otiosa statua erant: crebro decurrere milites cogebat: ut tyrones (ea maxima pars uolonū erat) assuescerent signa sequi: & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concordia maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; præceperat: ne quam exprobratio cuiquam ueteris fortunæ discordiā inter ordines fereret: uetus miles tyroni, liber uoloni sese exæquari sineret. omneis satis honestos, generososq; ducerent: quibus arma sua, signaq; populus romanus commisisset. quæ fortuna coegisset ita fieri: eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt: quàm à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi: ut propè in obliuionem uenirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus. Hæc agenti Graccho legati cumani nuntiarunt: quæ à Campanis legatio paucos ante dies uenisset: & quid ipsi respondiissent. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solum omnem ibi futurum: sed castra etiam, & exercitum campanum. Gracchus iussit Cumanis omnia ex agris in urbem conuehere: & manere intra muros. ipse pridie, quàm statutum sacrificiū Campanis esset: Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eo frequentes ex composito conuenerant. nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis: cum XIII millibus militum habebat castra. is sacrificio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquāto intentior, quàm muniendis castris, aut ulli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas. nocturnū erat sacrum: ita, ut ante mediam noctem completeretur. Huic Gracchus insidiādum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enūtiare posset: à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somnoq; operam dare, ut primis tenebris conuenire ad signum posset: uigilia fermè prima tolli iussit signa. silentiq; profectus agmine cū ad Hamas media nocte peruenisset: castra campana, ut in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio. capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus, Cumas se prope re recepit, ab Annibale metuens: qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida uiri fefellit opinio. nam simul Capuam ea clades est nuntiata: ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum tyronum magna ex parte seruorumq; spoliāntem uictos prædasq; agentem ad Hamas se inuenturū, citatum agmen præter Capuam rapit. obuiosq; ex fuga Campanorū per duo præsidia Capuam duci, saucios uehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas uacua ab hostibus castra, nec quicquam, præter recētis uestigia cædis, strataq; passim corpora sociorum, inuenit. Authores erant quidam: ut protinus inde Cumas duceret: urbemq; oppugnaret. Id quāquam haud modice Annibal cupiebat, ut quia Neapolim non potuerat: Cumas saltem maritimam urbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat: retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus sequenti die cum omni apparatu oppugnandæ urbis Cumas redit: populatoq; agro cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis uerecundia in tali necessitate deserendi socios imploranteis fidem suam populiq; romani substitit: quàm satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat: Vulturū traducere audebat exercitum: occupatus primo auspicijs repetendis Romæ, dein prodigijs: quæ alia super alia nuntiabantur: expiantiq; ea haud facile litari aruspices respondebant. Hæ causæ cum Fabium tenerent: Sempronius in obsidione erat: & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit consul romanus aliquanto altio rem: quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicijs pro solo usus erat. inde primum saxis, sudibusq; & cæteris missilibus propugnatores urbem ac moenia tuebatur. postremo ubi promouendo adiunctam muro uiderunt turrim: facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret: eruptio ex oppido simul duabus portis facta stationes hostium fudit, fugauitq; in castra: ut eo die obsessio, quàm obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille cccc Carthaginensium cæsi: unde quadraginta uiui capti: qui circa muros, & in stationibus solute ac negligenter agentes,

agentes, cum nihil minus, quam eruptionem timuissent: ex improviso oppressi sunt. Gracchus priusquam se hostes ab repentino pauore colligerent: receptui signum dedit: ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulem iusto praelio ratus certaturum, aciem inter castra atque urbem instruxit. ceterum posteaquam neminem moueri ab solita custodia urbis uidit: nec committi quicquam temerariae spei: ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumae liberatae sunt obsidione: iisdem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat: cum Hannone Pœno prospere pugnat, supra duo millia hominum occidit: & CCLXXX milites amisit, signa militaria ad XLI cepit. Pulsus finibus lucanis Hanno retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quae à populo Romano defecerant: ui recepta per M. Valerium praetorem, Vercellius, Siciliusque, authores defectionis securi percussi, supra mille captiuorum sub hasta uenerunt, praeda alia militi concessa, exercitusque Cumas reductus. Dum haec in Lucanis, atque in Hirpinis geruntur: quinque naues, quae Macedonum, atque Pœnorum captos legatos Romam portabant: à supero mari ad inferum circumuectae propè omnem Italiae oram, cum praeter Cumas uelis ferretur: neque hostium, an sociorum essent, satis sciretur: Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percunctando inuicem cognitum esset, consulem Cumis esse: naues Cumas appulsa: captiuosque ad consulem deducti: & literae datae. Consul literis Philippi, atque Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem ferè die literae, legati que Romam uenissent: & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent: primo grauis cura patres incessit: cernentes quanta uix tolerantibus punicum bellum macedonici belli moles instaret, cui tamen adeo non succubuerunt: ut extemplo ageretur: quemadmodum ultro inferendo bello auerterent ab Italia hostem. Captiuos in uineula conditis, comitibusque eorum sub hasta uenditis, ad naues XXV, quibus Q. Fuluius Flaccus praefectus praerat: uiginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisque & additis quinque nauibus, quae aduexerant captiuos legatos: quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectae: iussusque Q. Fuluius militibus uarronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti praerat: in naues impositis, L nauium classe non tueri modo Italiae oram: sed explorare de macedonico bello, si congruentia literis, legatorumque indicijs Philippi consilia essent: ut M. Valerium praetorem literis certiore faceret: isque L. Apustio legato exercitui praeposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoque tempore in Macedoniae transmitteret: daretque operam: ut Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumque macedonicum ei decreta est: quae Ap. Claudio in Sicilia missa erat: ut redderetur Hieroni regi. & haec per L. Apustium legatum Tarentum est deuecta, simul ab Hierone missa ducenta millia modium tritici, & hordei centum. Dum haec Romani parant, aguntque, ad Philippum captiua nauis una ex his, quae Romam missae erant: excussa fugit, inde scitum, legatos cum literis captos, itaque ignarus de his, quae cum Annibale legatis suis conuenissent: quaeque legati eius ad se allaturi fuissent: legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi Heraclitus, cui Scotino cognomen erat: & Crito Boreusetis, & Sositheus Magnes, hi prospere tulerunt, ac retulerunt mandata, sed prius se aetas circumiegit: quam mouere, ac moliri quicquam rex posset, tantum nauis una capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo consules rem gerebant, Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam urbes, quae ad Pœnum defecerant: Fabius ui cepit, praesidiaque in his Annibalis, Campani permulti capti, & Nolae, sicut priore anno, senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: consiliaque occulta de caede principum, & prodicione urbis inibantur. Quibus ne incepta procederent: inter Capuam castraque Annibalis, quae in Tifatis erant: traducto exercitu Fabius super Vesuuiam in castris claudianis confedit, inde M. Marcellum proconsulem cum his copijs, quas habebat: Nolam in praesidium misit. Et in Sardinia res per T. Manlium praetorem administrari coepit: quae omisae erant: posteaquam Q. Mutius praetor graui morbo est implicitus. Manlius nauibus longis ad Caralis subductis, naualibusque socijs armatis, ut terram gereret: & à praetore exercitu accepto, duo & uiginti millia peditum, mille & ducentos equi-

tes cōfecit. Cum his equitum peditumq; copijs profectus in agrum hostium, haud procul ab Harficoræ castris castra posuit. Harficora tum forte profectus erat in Pellidos Sardos ad iuentutem armandam: qua copias augetet. Filius eius nomine Hioftus castris præerat. Is adoleſcentia ferox temere prælio inito fuſus, fugatusq; ad xxx millia Sardorum eo prælio cæſa. mille trecenti ferme uiui capti. Alius exercitus primo per agros, ſyluaſq; fuga palatus: dein, quò ducem fugiſſe fama erat: ad urbem nomine Cornum, caput eius regionis, confugit. Debellatumq; eo prælio in Sardinia eſſet: ni claſſis punica cum duce Aſdrubale, quæ tempeſtate deiecta ad Baleares erat: in tempore ad ſpem rebellandi adueniſſet. Manlius poſt famam apuſſæ punicæ claſſis Calareis ſe recepit. ea occaſio Harficoræ data Pœno ſe iungendi. Aſdrubal copijs in terram expoſitis, & claſſe remiſſa Carthaginem, duce Harficora ad ſociorum populi romani agrum populandum profectus, Calareis peruenturus erat: ni Manlius obuiſſe exercitu ab effuſa eum populatione cōtinuiſſet. Primo caſtra caſtris modico interuallo ſunt obiecta: deinceps procurſationes, leuiaq; certamina uario euentu inita: poſtremo deſcenſum in aciem: ſignis collatis iuſto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile uinci aſſuetis fecerunt: poſtremo & ipſi, cum omnia circa ſtrage ac fuga Sardorum repleta eſſent: fuſi. cæterum terga dantes circumducto cornu, quo pepulerat Sardos: incluiſit Romanus. cædes inde magis, quàm pugna fuit. Duodecim millia hoſtium cæſa, Sardorum ſimul, Pœnorumq; ferme III millia, & DCC capti: & ſigna militaria ſeptem & xxx.

Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Aſdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginenſes: Mago ex gente barchina propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubie concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus ſuis fecerunt. nam & filius Harficoræ Hioſtus in acie cecidit: & Harficora cum paucis equitibus fugiēs, ut ſuper afflictas res necem quoque filij audiuit: nocte, ne cuiuſquam interuentus cœptum impediret: mortem ſibi conſciuit. Cæteris urbs Cornus eadem, quæ ante, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius uictore exercitu aggreſſus intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoq; ciuitates, quæ ad Harficoram Pœnosq; defecerant: obſidibus datis, dediderunt ſeſe, quibus ſtipendio frumētōq; imperato pro cuiuſq; aut uiribus, aut delicto, Calareis exercitum reduxit. Ibi nauibus longis deductis, impoſitoq; quem ſecum aduexerat milite, Romam nauigat: Sardiniamq; perdomitam nuntiat patribus: & ſtipendium quaëtoribus, frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluiſ prætori tradidit. Per idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo claſſe in Africam tranſuectus, depopulatusq; agrum carthaginenſem, cum Sardiniam inde peteret: quò fama erat Aſdrubalē à Balearibus nuper traieciſſe: claſſi Africam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto commiſſo, ſeptem inde naues cum ſocijs naualibus cepit. cæteras metus haud ſecus, quàm tempeſtas paſſim diſiecit. Per eodem forte dies & Bomilcar cum militibus ad ſupplementum Carthagine miſſis, quadragintaq; elephantis, & comœatu, Locros acceſſit. quem ut incautum opprimeret Ap. Claudius: per ſimulationē prouinciæ circumeunda Meſſanā raptim exercitu ducto, æſtu ſecundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus erat: & Locrenſes portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re geſta, Meſſanam repetit. Eadem æſtate Marcellus ab Nola, quam præſidio obtinebat: crebras excuſiones in agrum hirpinum, & Samnites Caudinos fecit, adeoq; omnia ferro, atq; igni ualſtauit: ut antiquarum cladum Samnio memoriam renouaret. itaq; ex templo legati ad Annibalem miſſi ſimul ex utraq; gente, ita Pœnum allocuti ſunt. Hoſtes populi Romani Annibal fuimus primum per nos ipſi: quoad noſtra arma, noſtræ uires noſ tutari poterant. poſteaquàm ijs parum fidebamus: Pyrrho regi nos adiunximus. à quo relicti, pacem neceſſariam accepimus: fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta ad id tempus: quo in Italiam ueniſti. Tua nos non magis uirtus fortunaq; quàm unica comitas ac benignitas erga ciues noſtros, quos captos nobis remiſiſti: ita conciliauit tibi: ut te ſaluo atq; incolumi amico, non modo populum romanum, ſed ne deos quidem iratos (ſi dici fas eſt) timeamus. At Hercule non ſolum incolumi & uictore, ſed præſente te, cum ploratum propè coniugum

iugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspiceri: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati: ut M. Marcellus, non Annibal uicisse ad Cannas uideatur: glorianturque Romani: te ad unum modo ictum uigentem, uelut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quod per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit uires: quàm suis uiribus nos defendit. Non ego secundis rebus nostris gloriabor: duos consules, ac duos consulares exercitus à nobis sub iugum missos: & si qua alia aut læta, aut gloriosa nobis euenerunt, quæ aspera, aduersaque tunc acciderunt: minore indignatione referre possumus: quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros, ante explorato, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè unius, & parui ad tuendam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius: quàm si in Romano uagarentur agro. Causa autem hæc est: quod neque tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur: omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies fufas, stratasque esse sciam: ei facile esse ducam opprimere populos nostros uagos, sine signis, palatos, quò quencque trahit quamuis uana prædæ spes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt: præsidiumque missum nobis erit: & Nolæ ademeris: si modo quos ut socios haberes, dignos duxisti: haud indignos iudicas, quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: omnia simul facere Hirpinos, Samnitesque: & indicare clades suas: & petere præsidium: & queri indefensos se, neglectosque. Indicandum autem fuisse primum: dein petendum præsidium: postremo ni impetraretur: tum denique querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitum uel, ne & ipse oneri esset: sed in proxima loca sociorum populi Romani adducturum, ijs populandis & militem suum repleturum se: & metu procul ab ijs summoturum hosteis. Quod ad bellum romanum attineret: si Thrasimeni, quàm Trebia, si Cannarum, quàm Thrasimeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoque memoriam obscuram maiore & clariore uictoria facturum. Cum hoc responso, muneribusque amplis legatos dimisit, ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum supplemento Carthagine aduecto, atque elephantis uenit. ibi castris haud procul positis, longe alia omnia inquirenti comperta sunt: quàm quæ à legatis sociorum audierat. nihil enim Marcellus ita gerebat: ut aut fortunæ, aut temere hosti commissum dici posset. explorato, cum firmisque præsidijs tuto receptu prædatum ierat: omniaque uelut aduersus præsentem Annibalem cauta, prouisaque fuerunt. tum ubi sensit hostem aduētare: copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit: & omnia circa explorare: quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hanno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium euocatos, permissisque Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis uirtutem, fortunamque extollit: populi Romani obterit senescentem cum uiribus maiestatem, quæ si paria essent: ut quondam fuissent: tamen expertis quàm graue romanum imperium socijs, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem, atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exercitibus ad Nolam essent: tamen non magis pares Annibali futuros: quàm ad Cannas fuissent: nedum prætor unus cum paucis, & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorum magis, quàm Annibalis interesse: capta, an tradita Nola potiretur, potiturum enim: ut Capua, Nuceriaque potitus esset, sed quid inter Capuam, Nuceriaque fortunam interesset: ipsos propè in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ urbi cessura forent: sed potius spondere: si Marcellum cum præsidio, ac Nolam tradidissent: neminem alium, quàm ipsos, legem, qua in societatem amicitiamque Annibalis uenirent: dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum, Nolanumque populum amicitiam esse: cuius neutros ad eam diem pœniteret, & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat: sero iam esse mutare eam, dediturum se Annibali non fuisse accersendum romanum præsidium, cum ijs, qui ad se tuendos uenissent: omnia

sibi & esse confociata: & ad ultimum fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ: itaq; oppidum corona circundedit: ut simul ab omni parte mœnia aggrediretur. Quem ut successisse muris Marcellus uidit: instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu percussis, cæsiq; sunt. deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; uiribus, atrox cœpit esse pugna. memorabilisq; inter paucas fuisse: ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; iritatis animis, in urbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione percussis ceciderunt haud plus, quàm triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam usq; ad horam tertiam diei insequentis tenuit, itaq; quanquam utraq; pars auida certaminis erat: eo die tamen tenuerunt sese munimētis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod ubi animaduertit Marcellus: extemplo in aciem copias eduxit. neq; Annibal detrectauit. Mille ferè passuum inter urbem erant, castraq;. eo spatio (& sunt omnia campi circa Nola) concurrerunt. Clamor ex parte utraq; sublatus proximis ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierāt: ad prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare, & saucios ex acie efferre iussit. pugna abstinere: nisi ab se signum accepissent. Prælium erat anceps, summa ui & duces hortabantur: & milites pugnant. Marcellus uictis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsus priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie: prædanteis uagari in agro. sed qui pugnent: marcere campana luxuria, uino, scortis, omnibusq; lustris per totam hyemem confectos. abisse illam uim, uigoremq; dilapsa esse robora corporum animorumq;: quibus Pyrenæi, Alpiumq; superata sint iuga. reliquias illorum uirorum uix arma, membraq; sustinenteis pugnare. Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi uirtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. Cum hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret: Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, signaq; eadem se aiebat noscere: quæ ad Trebiam, Thrasimenumq;, postremo ad Cannas uiderit: habueritq;. militem alium profectò se in hyberna Capuam duxisse: alium inde eduxisse. Legatum ne romanum, & legionis unius atq; alæ magno certamine uix toleratis pugnam: quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidijs inultus nos iam iterum laceffit? Vbi ille meus miles est: qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? ubi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet: an dexteræ torpent: an quid prodigij est aliud? qui pauci plures uincere soliti estis: nunc paucis plures uix restatis. Romã uos expugnaturus, si quis duceret: fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri uim, uirtutemq; uolo. expugnate Nola, campestem urbem, non flumine, non mari septam. hinc uos ex tam opulenta urbe præda spolijsq; onustos uel ducam quò uoletis, uel sequar. Nec bene, nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur: Romanisq; crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ: terga Pœni dederunt: atq; in castra cõpuli sunt. quæ oppugnare cupientes milites romanos Marcellus Nola reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis: quæ ante inclinatio ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die: capti mille DC: & signa militaria undeuiginti: & duo elephantis: quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem indutis datis sepeliendo utrinq; cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcanò uotum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII equites misti Numidæ, Hispaniq; ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fidelisq; opera in eo bello usi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, & Numidis in Africa post bellum uirtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone cum quibus uenerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit: circaq; Arpos confedit. Q. Fabius ut profectum in Apuliam Annibalem audiuit: frumento ab Nola, Neapoliq; in ea castra conuecto, quæ super Suessulam erant: munimentisq; firmatis, & præsidio, quod per hyberna

hyberna ad tutandum locum satis esset: relicto, ipse Capuam propius mouit castra: agrumque Campanum ferro, ignique est depopulatus. donec coacti sunt Campani nihil admodum uiribus suis fidentes egredi portis: & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant: peditem imbellem: equitatu plus poterant. itaque equestribus praeliis lacecebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea. ciuis indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo, ut cum apud Romanos militaret: unus eum Romanus, Claudius Afellus gloria equestri aequaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis: tandem facto silentio, ubi esset Claudius Afellus quaesuit. & quoniam uerbis secum de uirtute ambigere solitus esset: cur non ferro decerneret: daretque opima spolia uictus: aut uictor caperet. Haec ubi Afello nuntiata sunt in castra: id modo moratus, ut consulem percunctaretur: liceret ne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eius arma extemplo cepit: prouectusque ante stationes equo, Tauream nomine compellauit: congregique ubi uellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnae eius frequentes exierant. & Campani non uallum modo castrorum, sed moenia etiam urbis prospectantes repleuerunt. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitasent: infestis hastis concitarunt equos. dein libero spatio inter se ludificantes, sine uulnere pugnam extrahebant. tum Campanus Romano, Equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen: nisi e campo in cauam hanc uiam demittimus equos. ibi nullo ad euagandum spatio comminus conferentur manus. Dicto prope citius equum in uiam Claudius egit. Taurea uerbis ferocior, quam re, minime sis, inquit, canterium in fossa, quae uox in rusticum inde prouerbum prodita. Claudius cum ex uia longe perequitasset, nullo obuiio hoste in campum rursus euectus: increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione uictor in castra redit. Huic pugnae equestri rem, quam satis certam, communis existimatio est: mirabilem certe, adijciunt quidam annales: cum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur: patienti hostium portae inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quia inde statua fuere: ac retro etiam consul mouit castra: ut sementem Campani facerent. nec ante uiolauit agrum Campanum: quam iam altae in segetibus herbae pabulum praebere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suesulam: ibique hyberna aedificauit. M. Claudio proconsuli imperauit: ut retento Nolae necessario ad tuendam urbem praesidio, caeteros milites dimitteret Romam: ne oneri socijs, & sumptui reipublicae essent. Et T. Gracchus a Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset: M. Valerium inde praetorem Brundisium cum eo, quem Luceriae habuerat, exercitu misit: tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret: iussit. Exitu aestatis eius, qua haec gesta perscripsimus: literae a P. & Cn. Scipionibus uenerunt: quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, uestimenta, & frumentum exercitui, & socijs naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat: si aerarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. caetera utique ab Roma mittere esse. nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat: qui non & uera scribi, & postulari aequa fateretur. sed occurrebat animis: quantos exercitus terrestres, naualesque tuerentur: quantaque noua classis mox paranda esset: si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam, ac Sardiniam, quae ante bellum uectigales fuissent: uix praesides prouinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. uerum cum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragibus & ad Thrasimenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum qui superessent pauci: si multiplici grauarentur stipendio: alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica: opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluius praetori esse: indicandasque populo publicas necessitates: exhortandosque, qui redempturis auxissent patrimonia: ut reipublicae, ex qua creuissent: ad tempus commodarent: conducerentque ex lege praebenda, quae ad exercitum Hispaniensem opus essent: ut cum pecunia in aerario esset: his primis solueretur. Haec praetor in concione edixit: qua die uestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui praebenda, quaeque alia opus essent naualibus so-

cijs: esset locaturus. Vbi ea dies uenit: ad conducendum tres societates aderant hominum un-
 deinginti, quorum duo postulata fuere, unum: ne alij triennio eo publicani essent, alterum:
 ut quæ in naues imposuissent: ab hostium, tempestatisq; ui publico periculo essent. Vtroque
 impetrato, conduxerunt: priuataq; pecunia respublica administrata est. Hi mores, eaq; ca-
 ritas patriæ per omnes ordines, uelut tenore uno pertinebat. Quemadmodum conducta
 omnia magno animo sunt: sic summa fide præbita: nec quicquam desyderatum: ac si ex o-
 pulento ærario, ut quondam, alerentur. Cum hi commeatus uenerunt: Illiturgum oppidum
 ab Asdrubale, ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos op-
 pugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno cer-
 tamine, ac strage obsistentium peruenissent: frumentum, cuius inopia erat: aduexerunt, co-
 hortatiq; oppidanos, ut eodem animo mœnia tutarentur: quo pro se pugnantem romanum
 exercitū uidissent: ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat: ducunt. Eodem
 & duo duces, & duo exercitus Carthaginensiu, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt.
 itaq; eruptione è castris pugnatum est. LX hostium millia eo die in pugna fuerunt: sexdecim
 circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia uictoria fuit: ut plures numero, quàm ipsi erant:
 Romani hostium occiderint: ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equo-
 rum, unde sexaginta militaria signa: elephantis V in prælio occisis, ternisq; castris eo die poti-
 ti sunt. Illiturgo obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum punici exercitus traducti: sup-
 pletis copijs ex prouincia, ut quæ maxime omnium belli auida: modo præda, aut merces esset:
 & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadem fortuna utriusq; partis pugnatum.
 supra XIII millia hostium cæsa: supraq; tria capta, cum signis duobus & XL, & nouem ele-
 phantis. Tum uero omnes propè Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoq; maio-
 res ea æstate in Hispania, quàm in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIAE LIBER QUARTVS

VTEX Campania in Brutios reditum est: Hanno adiutoribus & duci-
 bus Brutijs Græcas urbes tentauit: eo facilius in societate manenteis Ro-
 mana: quod Brutios, quos & oderant & metuebant: Carthaginensiu par-
 tis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est: diesq; aliquot ibi
 nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq; & cætera
 necessaria usibus ex agris in urbem rapere etiam: nequid relictum prædæ
 hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effundi, postre-
 mo h modo relictæ in urbe erant: qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula congere
 re cogebantur. In permistam omnium ætatum ordinumq; multitudinē, & uagam in agris
 magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit, qui uiolare quæquam uetiti, tantum
 ut excluderent ab urbe fuga dissipatos: turmas obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit:
 unde agros, urbemq; possit conspiciere. Brutiorum cohortem adire muros, atq; uocare princi-
 pes Locrensiū ad colloquium iussit: & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad urbem
 tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primo fides est: deinde ut Pœnus apparuit in colli-
 bus: & refugientes pauci aliam omnem multitudinē in potestate hostium esse afferebant: tum
 metu uicti cōsulturos se populum respōderunt. aduocataq; extemplo concione, cum & leuissi-
 mus quisq; nouas res, nouamq; societate mallet: & quorum propinqui extra urbem interclusi
 ab hostibus erant: uelut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti pba-
 rent constantē fidem, q̄ probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœ-
 nos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quiq; cum eo milites romani erant: clam in portū de-
 ductis, atq; impositis in naueis, ut Rhegium deueherentur: Amilcarē, Pœnosq; ea cōditione,
 ut foedus extemplo æquis legibus fieret, in urbem acceperunt. Cuius rei propè non seruata fi-
 des deditio est: cum Pœnus dolo dimissum Romanū incularet: Locreses profugisse ipsum cau-
 sarētur. Insecuti etiā equites sunt: si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram
 posset, & eos quidē, quos sequebatur: non sunt adepti. alias à Messana traiciēteis freto Rhe-
 gium

giū naues cōspexerunt. milites erant romani à Claudio prætorē missi ad obtinendā urbem præsidio. itaq; Rhegio extēplo abscissum est. Locrensis iussu Annibalis data pax: ut liberi suis legibus uiuerent: urbs pariter, & portus in potestate Locrensiū esset: societas eo iure staret, ut Pœnus Locrensem, Locrensisq; Pœnū pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutijs: quod Rhegium, ac Locros, quas urbes direpturos se destinauerāt: intactas reliquissent. Itaq; per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suæ xv millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam urbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac urbem mœnibus ualidam tenuissent: credentes. Ea cura angebat: quod neq; non accersere ad auxiliū Pœnos satis audebant: nequid non pro socijs egisse uiderentur: etsi Pœnus rursus magis arbiter pacis, quàm adiutor belli fuisset: ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaq; optimum uisum est: ad Annibalem mitti legatos: cauēriq; ab eo: ut receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentī eam consultationem esse respondisset: & ad Hannonem eos reiecisset: ab Hannone nihil certi allatum: nec enim diripi uolebant nobilem, atq; opulentam urbem: & sperabant: cum Brutius oppugnaret: Pœnos nec probare, nec iuuare eam oppugnationem appareret: eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium unum inter populares, nec uoluntas erat. Vnus uelut moribus inuaserat omnes Italiæ ciuitates: ut plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret: & plebs ad Pœnos retraheret. Eam dissensionem in urbe perfuga nūtiat Brutijs. Aristomachum esse principem plebis, tradendæq; authorem urbis: & in uasta urbe, lateq; omnibus dissectis mœnibus partitas stationes custodiasq; senatorum ac plebis esse, quacūq; custodiant plebis homines: eā patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt urbem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant: præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit: tanq; Pœnis, non Brutijs author urbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem xii millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post uastitatē eo bello factam uix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat: extra frequētia tectis loca præter fluebat muros, procul ijs, qui inhabitabantur. sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Lacinia Junonis, sanctum omnibus circa populis, lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus, læta in medio pascua habuit: ubi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine ullo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis greges nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, non fraude uiolati hominum, magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaq; inde aurea solida facta, & sacrata est: indlytumq; templum diuitijs etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est aram esse in uestibulo templi: cuius cinerem nullus unquā moueat uentus. Et arx Crotonis una parte imminens mari, altera uergente in agrum, situ tantum naturali quondam munita: postea & muro cincta: quā per auersas rupes ab Dionysio Siciliae tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, ut uidebatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant: circumsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremo Brutij, cum suis uiribus inexpugnabilem uiderent arcem: coacti necessitate Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionē compellere Crotoniatas conatus, ut coloniam Brutiorum eò deduci, antiquamq; frequentiam eorum recipere uastam ac desertam bellis urbem paterentur: omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius: quàm immitti Brutijs in alienos ritus, mores, legesq; ac mox linguam etiam uerteretur. Aristomachus unus, quando nec suadendo ad deditionem satis ualebat: nec sicut urbem prodiderat, locum prodæ arcis inueniebat: transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati cum permissu Hannonis arcem intrassent: persuadent: ut traduci se in Locros paterentur: nec ultima experiri uellent. iam hoc ut sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad idipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad mare naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos, atq; Annibalem erat. Luceria Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos le-

uia prælia ex occasione, aut opportunitate huius, aut illius partis oriebantur: meliorque eis Romanus, & in dies cautior, tutiorque ab insidijs fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum, uixdum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Late id ingenium tutores, atque amici ad præcipitandum in omnia uicia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima senectæ uoluisse dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obstitere filia: nomen regium penes puerum futurum rata, regimen rerum omnium penes se, uirosque suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam ægenti annum, circumfesso dies noctesque muliebribus blanditijs liberare animum: & conuere re ad publicam priuatam curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit, quos precatus est moriens: ut fidem erga populum romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent: iuuenemque suis potissimum uestigijs insistere uellent: disciplinæque, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset: tutores prodeunt, testamento prolato, pueroque in concionem producto, (erat autem XV tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant: approbantibus testamentum, cæteris uelut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus, funus sit regium magis amore ciuium & caritate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dititans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat: in se unum omnium uires conuertit. Vix quidem ulli bono, moderatoque regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedenti tanta caritate Hieronis. uerum enim uero Hieronymus, uelut suis uitijs desiderabilem efficere uellet auum: primo statim conspectu omnia quam disparia essent, ostendit, nam qui per tot annos Hieronem, filiumque eius Gelonem, nec uestis habitu, nec alio ullo insigni differentes à cæteris ciuibus uidissent: & conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatus, habitumque cõuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta, aditus non alienis modo, sed tutoribus etiã difficilis, libidines nouæ, inhumana crudelitas, itaque tantus omneis terror inuaserat: ut quidam ex tutoribus aut morte uoluntaria, aut fuga præuenterent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat: Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginenses, Thraso ad societatem romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index unum ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat: nominare potuit, qui comprehensus extemplo, traditusque Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios cælabat, postremo cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur: uictum malis se simulans auertit ab conscijs in insontes indicium Thrasonem esse authorem consilij mentitus, nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam auros, ab latere inde eos nominat tyranni: quorum capita uilissima fingenti inter dolores, gemitusque occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit, itaque extemplo traditur ad supplicium, adiectique pœnæ cæteri iuxta insontes. Cõsciorum nemo, cum diu socius consilij torqueretur: aut latuit: aut fugit, tantum illis in uirtute ac fide Theodori fiducia fuit: tantumque ipsi Theodoro uirum ad arcana occultanda. Itaque, quod unum uinculum cum Romanis societatis erat: Thrasone sublato è medio, extemplo haud dubie ad defectiorem res spectabat, legati que ad Annibalem missi: ac remissi ab eo cum Annibale nobili adolescentulo, Hippocrates, & Epicides, nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere, per hos iuncta societas Annibali, ac Syracusano tyranno, nec inuito Annibale apud tyrannum manserunt. App. Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: ubi ea accepit: extemplo legatos ad Hieronymum misit, qui cum sese ad renouandam societatem.

tatem, quæ cum auo fuisset: uenisse dicerent: per ludibrium auditi, dimissique sunt ab quærente per iocum Hieronymo: quæ fortuna eis pugnae ad Cannas fuisset. uix credibilia enim legatos Annibalis narrare, uelle quid ueri sit scire: ut ex eo utram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum serio legationes audire cepisset: redituros se ad eum dicentes esse, monito magis eo, quam rogato, ne fidem temere mutaret: proficiscuntur. Hieronymus legatos Carthaginem misit ad foedus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit: ut cum Romanos Sicilia expulissent: (id autem breui fore: si naues, atque exercitum misissent) Himera amnis, qui ferme insulam diuidit: finis regni Syracusani, ac Punici imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum, qui eum non Hieronis tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iuebant meminisse: legationem misit: qua æquum censebat: Siciliam sibi omnem cedi: Italiae imperium proprium quæri Carthaginensi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neque mirabantur in iuvene furioso: neque arguebant: dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocrate, atque Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas urbes, quæ præsidijs tenebantur Romanis: & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad xv millia peditum equitumque) profectus esset: liberæ ædes cõiurati (& omnes forte militabant) imminentes uia angustæ, qua descendere ad forum rex solebat: sumpturunt. ibi cum instructi armatiq; cæteri transitum expectantes starent: uni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia custos corporis erat: partes datæ sunt: ut cum appropinquaret ianua rex: per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita, ut conuenerat: factum est. tanquam laxaret elatum pedem abstricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit: ut cum in prætereuntem sine armatis regem impetus fieret: confoderetur aliquot prius uulneribus: quam succurri posset. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubie obstantem tela conijciuntur, per quæ tamen, duobus acceptis uulneribus, euasit. fuga satellitum, ut iacentem uidere regem: facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regionumque aliorum consilia. Incerto rerum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret: senatum literis certior fecit: Siciliam carthaginensi populo, & Annibali conciliari. ipse aduersus syracusana consilia prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia.

Exitu anni eius Q. Fabius ex autoritate senatus Puteolos, per bellum ceptum frequetari emporium, cõmunij: præsidiumque imposuit. inde Romam comitorum causa ueniens, in eum, quem primum diem comitiale habuit: comitia edixit: atque ex itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum fors prærogatiuæ ante iuniorum exisset: eaque T. Octacium, & M. Amylium Regulum coss. diceret: tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est usus. Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus: in quo negligentia, aut errori locus esset: qui uetris studijs, quæ in campum ad mandandos quibus uelit honores affertis: moram ullam offerret: is mihi parum meminisse uideretur uestræ libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquam ab ullo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem uos cura, qua in aciem armati descenditis: inire suffragium ad creandos coss. decet: & sibi sic quenque dicere. Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Capano summo equiti prouocanti summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in ponte Anienis Manlium fidentem & animo & uiribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim: cur M. Valerius non diffideret, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quæadmodum pedites equitesque optamus ut ualidiores, si minus, ut pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cum qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus aduersus ueterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis, neque iuris inclusum angustijs: quominus ita omnia gerat, administretque, ut tempora postulabunt belli, nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circūagitur. Quonia quales uiros creare uos consules deceat, satis est dictum: restat ut pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit: dicam. M. Amylius Regulus flamem est Quirinalis: quem neque mittere a sacris, neque

retinere

retinere possumus: ut non deum, aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meae filiam uxorem, atque ex ea liberos habet. ceterum non ea uestra in me, maioresque meos merita sunt: ut non potiore priuatis necessitudinibus rempublicam habeam. Quilibet nautarum, uectorumque tranquillo mari gubernare potest. ubi saeva orta tempestas est: ac turbato mari rapitur uento nauis: tum uiro, & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi penes sumus. itaque quis ad gubernacula sedeat: summa cura prouidendum, ac praecauendum nobis est. In minore re experti T. Octacili operam tuam sumus. haud sane, cur ad maiora tibi fidamus: documentum quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu praefuisti: trium rerum causa parauimus: ut Africae oram popularetur: ut tuta nobis Italiae litora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio, comitatuque ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia haec, sed si aliquid eorum reipublicae praestitit. Sin autem te classem obtinere, etiam uelut pacato mari quaelibet Annibali tuta atque integra ab domo uenerunt: si ora Italiae infestior hoc anno, quam Africae fuit: quid dicere potes: cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses: dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate romana meliorem bello haberi, quam te. magis nullius interest, quam tua T. Octacili: non imponi ceruicibus tuis onus: sub quo concidas. Ego magnopere suadeo: eodem animo, quo, si stantibus uobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent: quorum ductu atque auspicio dimicaretis: hodie quoque consules creentur: quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Thrasimenus, & Cannae, triste ad recordationem exemplar: at ad praecauendum simile, utiles documento sunt.

Prerogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum uelle uociferaretur: atque obstreperet: lictores ad eum accedere consul iussit, & quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus: admonuit: cum securibus sibi fasces praeferi. Interim prerogatiua suffragium in: creatique in ea consules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium, eosdem consules caeterae centuriae sine uariatione ulla dixerunt, & praetor unus relictus, Q. Fuluius Flaccus nonum. alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum aedilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus, Comitibus praetorum perfectis, S. C. factum est: ut Q. Fuluius extra ordinem urbana prouincia esset: isque potissimum consulibus ad bellum profectis, urbi praeset. Aquae magnae, & niues eo anno fuerunt: Tyberisque agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumque & hominum pernicie. Quinto anno secundi punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulatum par non fuerat. Referebant senes: sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum gallicum, sic postea Papyrium, & Caruilium aduersus Samnites, Brutiosque, & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus: cum ad exercitum esset, praesenti Fabio, atque ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus, ac necessitas belli, ac discrimen summam rerum faciebant: ne quis aut in exemplum exquireret: aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: quod cum summo imperatore esse opus reipublicae sciret: seque eum haud dubie esse minoris inuidiam suam, si qua ex re oriretur: quam utilitatem reipublicae fecisset. Quo die magistratum inierunt consules: senatus in Capitolio est habitus: decretumque omnium primum, ut consules sortirentur: compararentque inter se: uter censoribus creandis comitia haberet: priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus: qui ad exercitus erant: iussique in prouincijs manere: T. Gracchus Luceriae, ubi cum uolonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico, ex praetoribus prioris anni prorogatus: Q. Mutius obtineret Sardiniam: M. Valerius ad Brundisium orae maritimae, interitus aduersus omnes motus Philippi Macedonum regis, praeset. P. Cornelio Lentulo praetori Sicilia decreta prouincia: T. Octacilio classis eadem: quam aduersus Carthaginenses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nuntiata sunt, quae quo magis credebantur simplices ac reli-

ac religiosi homines: eo etiam plura nuntiabantur. Lanuuij in æde intus Sospitæ Iunonis cor uos nidum fecisse. In Apulia palmã uiridem arfisse. Mantuæ stagnũ effusum Mintio anni cruentum uisum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse. Et in uico Istri co fontem sub terra tanta ui aquarũ fluxisse: ut serias, doliaq̃, quæ in eo loco erant: prouoluta uelut impetus torrētis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq̃ uiam: murũ, ac portam Gabijs. Iam alia uulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotã: bouem in Sicilia locutum: infantem in utero matris in Marrucinis, Io triumphẽ, clamasse: ex muliere Spoleti uirum factũ: Hadriæ aram in cœlo, speciesq̃ hominum circũ eam cum candida ueste uisas esse. Quin Romæ quoq̃ in ipsa urbe secundũ apum examen in foro uisum, quod mirabile est, quia rarum, affirantes quidam legiones se armatas in Ianiculo uidere, concitauerunt ciuitatem ad arma. qui cum in Ianiculum iuissent: negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus dijs, quorũ puluina Roma sint: indicta est. Perpetratis, quæ ad pacẽ deũ pertinebant: de republica belloq̃ gerendo, & quantum copiarum, & ubi quæq̃ essent, consules ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas consules sibi sumere: binis Galliam, Siciliamq̃, ac Sardinia obtineri: duabusq̃ Q. Fabiũ prætorem Apuliæ, duabus uolonum T. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio proconsuli ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium, & duas urbi præsidium relinqui. Hic ut numerus legionũ expleretur: sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoq̃ tempore consules scribere iussi: & classem parare: ut cum eis nauibus, quæ pro Calabriae litoribus in statione essent: CL longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censorsibus creãdis habuit. creati M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor: bellum in Sicilia esse: T. Octacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nauæ: consules ex senatus consulto edixerunt: ut qui L. Amylio, C. Flamini censoribus, millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset usq̃ ad centũ millia: aut cui postea res tanta esset facta: nauã unum cum sex mensiũ stipendio daret, qui supra centum millia usq̃ ad CCC millia: treis nauas cum stipendio annuo, qui supra trecenta millia usq̃ ad decies æris: quinq̃ nauas: qui supra decies: septem, senatores octo nauas cũ annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nauæ armati, instructiq̃ ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primum est factũ: ut classis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis completeretur. Hic maior solito apparatus præcipue conterruit Capanos: ne ab obsidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq̃ legatos ad Annibalem oratum miserũt: ut Capuam exercitũ admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus scribi Romæ: nec ullius urbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nuntiabãt: maturandũ Annibal ratus, ne præuenirẽt Romani: profectus Arpis ad Tifata in ueteribus castris super Capuã cõsedit. inde Numidis, Hispanisq̃ ad præsidium simul castrorũ simul Capuæ relictis, cũ cætero exercitu ad lacũ Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, ut tentaret Puteolos: quiq̃ ibi præsidio erant: descendit. Maximus, postq̃ Annibalem Arpis profectũ, & regredi in Campaniã, allatũ est: nec die, nec nocte intermissio itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere: Q. Fabium prætorem (is filius consulis erat) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo prætores profecti: P. Cornelius ad exercitũ: Octacilius, qui maritimæ oræ, rei q̃ nauali præesset. & cæteri in suas quisq̃ prouincias profecti, & quibus prorogatum imperium erat: easdem, quas priore anno, regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset: quinq̃ nobiles iuuenes ab Tarento uenerũt: partim ad Thrasimenum lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq̃ domos cum eadem comitate, qua usus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorũ eius perpulisse magnam partem se iuuentutis tarentinæ referunt: ut Annibalis amicitiam ac societate, quã populi Romani mallent: legatosq̃ ab suis missos rogare Annibalem: ut exercitũ propius Tarentũ admoueat, si signa

eius si castra conspecta à Tarento sint: haud ullam intercessuram moram, quin urbs dedatur, in potestate iuniorū plebem, in manu plebis rem tarentinā esse. Annibal collaudatos eos, onerososq; ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cū spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido inceserat Tarēti potiundi. urbem esse uidebat cum opulentā nobilemq;, tum maritimā, & in Macedoniā opportune uersam: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam: cum Brundisium Romani haberēt: petiturū. Sacro inde perpetrato, ad quod uenerat: & dum ibi moratur, peruastrato agro cumano usq; ad Miseni promontoriū, Puteolos repente agmen conuertit ad opprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominū erant: & locus munimento quoq;, nō natura modo tutus. Triduū ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, ut nihil procedebat: ad populandū agrum neapolitanum magis ira, quàm potiundæ urbis spe processit. Aduentu eius in propinquum agrum nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ urbis uenerunt. Præuenit inceptū eorū Marcellus consul à primoribus accitus. die uno Suesulam à Calibus, cum Vulturnus amnis traicientē moratus esset: contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; CCC, qui præsidio senatui essent: Nolam intromisit. & uti à consule omnia impigre facta sunt ad præoccupandā Nolam: ita Annibal tempus terebat: bis iam ante nequicquā tentata re segnior ad credendū Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius consul ad Casilinum tentandum, quod præsidio punico tenebatur: uenit. Et ad Beneuentum uelut ex cōposito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit. qui primo oppidum intrauit. deinde, ut Hannonem tria millia fermè ab urbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrū populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille fermè passus ab hoste castra locat: ibiq; cōcionem militum habuit. Legiones magna ex parte uolonū habebat: qui iam alterum annum libertatem tacite mereri, quam postulare palām maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquam ne liberi militaturi essent: scripseratq; senatui, non tam quid desyderarent: quàm quid meruissent. bona, forticq; opera eorū se ad eam diē usum: neq; ad exemplum iusti militis quicquam eis, præter libertatem, deesse. De eo permissum ipsi erat: faceret quod è republica duceret esse. Itaq; prius quàm cum hoste manum cōsereret: pronuntiat: tempus uenisse eis libertatis, quam diu sperassent: potiūdæ. postero die signis collatis dimicaturū puro ac patēti campo: ubi sine ullo insidiarū metu uera uirtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset: eum se extemplo liberum iussurum esse, qui loco cessisset: in eum seruilis supplicio animaduersurum. Suam cuiq; fortunam in manu esse, libertatis authorem eis nō se fore solum: sed cōsulem M. Marcellum, & uniuersos patres: qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde consulis, ac senatus consultū recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus. pugnam poscebant: signumq; ut daret extemplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterū diem propūtiato, cōcionem dimisit. Milites læti, præcipue quibus merces nauatæ in unum diem operæ libertas futura erat: armis expediendis quod reliquum diei fuit, cōsumpserunt. Postero die ubi signa cœperūt canere: primi omnium parati, instructiq; ad prætorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij, ac Lucani: equites MCC: inter quos pauci admodū Italici: cæteri Numidæ ferè omnes, Mauricq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutrò inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediēbat res: quàm capita hostiū pretia libertati facta. nam ut quiq; hostem impigre occiderat: primum capita ægre inter turbam tumultumq; abscindendo tempus terebat: deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator esse desierat. Quod ubi tribuni militum Graccho nuntiauerunt: neminem stantem iam uulnerari hostem: carnificari iacentes: & in dextris militum pro gladijs humana capita esse: signum dari propere iussit: proijcerent capita: inuaderentq; hostem. claram satis, & insignem uirtutem esse: nec dubiam libertatē futurā strenuis uiris. Tum redintegrata pugna est: & eques etiā in hostē emissus.

Quibus

Quibus cum impigre Numidæ cōcurrissent, nec segnior equitū quā peditum pugna esset, iterū in dubium adducta res: cum utrinq; duces, Romanus Brutium, Lucanumq; toties à maioribus suis uictos subactosq;, Pœnus mācipia Romana, & ex ergastulo militem uerbis obtereret. Postremo pronūtiat Gracchus: esse nihil, quod de libertate sperarēt: nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum uox ita animos accendit: atq; renouato clamore uelut alij repente facti, tanta uī se in hostem intulerunt: ut sustineri ultra non possent. Primo antesignani Pœnorū, deinde signa perturbata: postremo tota impulsā acies: inde haud dubie terga data. ruuntq; fugientes in castra adeo pauidi trepidiq; ut ne in portis quidem, aut uallo quisquam restiterit: ac propē cōtinenti agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium uallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit. & adiuuere captiui: qui raptō inter tumultū ferro cōglobati, & à tergo ceciderūt Pœnos: & fugam impediterunt. itaq; minus duo millia hominum ex tāto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt, alij omnes cæsi: aut capti, capta & signa duodequadraginta. Ex uictoribus duo millia fermè cecidere, præda omnis, præter quā hominū captorum, militi concessa est, & pecus exceptum est: quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent: quatuor millia fermè uolonum militū, qui pugnauerāt segnius: nec in castra irruperant simul: metu pœnæ collem haud procul castris ceperunt. postero die per tribunos militum inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniunt. Vbi cū proconsul ueteres milites primum, prout cuiusq; uirtus atq; opera in ea pugna fuerat: militaribus donis donasset: tunc quod ad uolones attineret: omnes ait malle laudatos à se, dignos, indignosq;, quā quenquam eo die castigatum esse, quod bonum faustum felixq; reipub. ipsiq; esset: omnes eos liberos esse iubere. Ad quam uocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc cōplexi inter se, gratulantesq;, nunc manus ad cælum tollentes bona omnia populo Romano, Gracchoq; ipsi precarentur: tum Gracchus, prius quā omnes iure libertatis æquassem: inquit: neminem nota strenui, aut ignaui militis notasse uolui, nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne uirtutis, ignauiæq; pereat: nomina eorum, qui detrectatæ pugnae memores secessionem pauloante fecerunt: referri ad me iubebo: citatosq; singulos iureiurando adigam: nisi quibus morbus causa erit: nō aliter, quā stantes cibum potumq;, quoad stipēdia faciēt: capturos esse. Hanc mulctam ita æquo animo feretis: si reputabitis: nulla ignauiæ nota leuiore uos designari potuisse. Signū deinde colligēdi uasa dedit: militesq; prædam portantes agentesq; per lasciuiā ac iocū ita ludibundi Beneuentum rediere: ut ab epulis celebrem festumq; diem actis, nō ex acie reuerti uiderētur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiam ad portas exissent: cōplecti milites: gratulari: uocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo adium fuerāt: ad ea inuitabant: Gracchumq; orabant: ut epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit: in publico epularent omnes. Ante suas quibusq; fores prolata omnia, pileati, aut lana alba uelatis capitibus uolones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes: qui simul ministrabant: uescebanturq;. Digna res uisa: ut simulachrū celebrati eius diei Gracchus, postquam Romā rediit: pingi iuberet in æde libertatis: quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia faciendā curauit: dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentū geruntur: Annibal depopulatus agrum neapolitanū ad Nolam castra mouet. Quem ubi aduentare consul sensit: Pomponio proprætore cum eo exercitu, qui super Sueffulam in castris erat: accito, ire obuiam hosti parat: ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portam emittit: circumuectumq; occulte subsequi sensim agmen hostiū iubet: & cum coortū prælium uideret: ab tergo se obijcere. Id errore uiarum, an exiguitate temporis Nero exequi nō potuerit: incertum est. Absente eo cum prælium cōmissum esset: superior quidem haud dubie Romanus erat, sed quia equites non affuere in tempore: ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, uincens suis signum receptui dedit, plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romanorum minus CCCC. Solis ferè occasu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne uiso quidem hoste rediens adeo grauius est ab consule incre-

patus: ut per eum stetisse diceret: quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam cōfessione uictus castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omīssa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad certiorē spem proditiōnis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quæ militiæ gerebantur. Censores uacui ab operū locandorū cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterunt, castiganda quæ uitia: quæ, uelut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt: nata bello erant. Primū eos citauerunt: qui post kannensem pugnam rempub. deseruisse, Italiæque excessisse uelle dicebātur, princeps eorū L. Cæcilius Metellus: qui quæstor tum forte erat, iussu deinde eo, cæterisque eiusdem noxæ reis causam dicere, cum purgari nequissent: pronuntiarunt: uerba, orationemque eos aduersus rempublicam habuisse: quo cōiuratio deserendæ Italiæ causa fieret. Secundū eos citati nimis callidi exoluendi iurisperandi interpretes, qui captiuorū ex itinere regressi clam in castra Annibalis, solutum, quod iurauerant redituros: rebantur. His, superioribusque illis equi adempti: qui publicū equum habebant: tribuque moti, ærarij omnes facti. Neque senatu modo, aut equestri ordine regendo cura se censorū tenuit, nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt: qui quadriennio non militassent: quibus neque uacatio iusta militiæ, neque morbus causa fuisset. & ea supra duo millia nominū in ærarios relata: tribuque omnes moti, additumque inerti censoriæ notæ triste senatus consultū: ut si omnes, quos censores notassent: pedibus mererent: mitterenturque in Siciliam ad kannensis exercitus reliquias, cui militum generi nō prius quam pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorū tempus erat. Cū censores ob inopiam ærarij se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarū, curuliumque equorū præbendorum, ac similibus his rerum, cōuenere ad eos frequentes: qui hastæ huius generis assueuerāt: hortarique censores: ut omnia perinde agerent: locarentque: ac si pecunia in ærario esset, neminem nisi bello cōfecto, pecuniam ab ærario petiturum esse. Cōuenere deinde domini eorū: quos T. Sempronius ad Beneuentū manu emiserat: accersitosque se ab triumuiris mensarijs esse dixerunt: ut pretia seruorū acciperent, cæterum non antequam bello cōfecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoque pupillares primo, deinde uidiuarū ceptæ conferris: nusquam eas tutius, sanctiusque deponere credentibus, qui deferebant: quam in publica fide, inde si quid emptum, paratumque pupillis, ac uidiuis foret: a quæstore perscriberetur. Manuit ea priuatorum benignitas ex urbe etiam in castra: ut nō eques, nō centurio stipendium acciperent: mercenariumque increpantes uocarent, qui accepisset. Q. Fabius cōsul ad Casilinum castra habebat: quod duum millium Campanorū, & septingentorū militū Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Stadius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat: seruitiaque, & plebem promiscue armabat: ut castra Romana inuaderet: intento cōsule ad Casilinum oppugnandum. Nihil eorū Fabium fefellit, itaque Nola ad collegam mittit: altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur: opus esse, qui Campanis opponatur, uel ipse relicto Nolæ præsidio modico ueniret, uel si eum Nola teneret, & necdum securæ res ab Annibale essent: T. Gracchū præconsulem à Beneuento acciturū. Hoc nuntio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum uenit, aduentuque eius Campani iam mouentes sese quieuerunt, ita à duobus consulibus Casilinum oppugnari ceptū, ubi cum multa succedentes temere mœnibus Romani milites acciperent uulnera: neque satis inceptis succederet: Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abscedendumque inde censebat: cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut nō aggredienda, ita semel aggressis nō dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in utraque parte fierent: tenuit ne incepto abiret. Vineæ inde, omniaque alia operū machinationumque genera cum admouerentur: Campanique Fabium orarent: ut abire Capuam tuto liceret: paucis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur: occupauit: cædesque promiscue omnium circa portam primo, deinde irruptione facta, etiam in urbe fieri cepta est. Quinquaginta ferè primo egressi Campanorum cum ad Fabium cōfugissent: præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemque petentiū fidem, per occasionem captum est, captiuique Campanorum.

norum, quicq; Annibalis militum erant: Romam missi: atq; ibi in carcere inclusi sunt. oppida
 norum turba per finitimos populos in custodiã diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene
 gesta recessum est: eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione cõscriptas cū præ
 fecto sociorũ in agros hostium prædatũ misit. eos effuse palatos Hanno adortus, haud mul
 to minorem, q̃ à Beneueto acceperat: reddidit hosti cladem: atq; in Brutios raptim, ne Grac
 chus assequeretur: cõcessit. Consules, Marcellus retro, unde uenerat, Nolam redit: Fabius in
 Samniũ ad populandos agros, recipiẽdasq; armis, quæ defecerãt, urbes processit. Caudinus
 Samnis grauius deuastatus: perusti, populatiq; late agri: prædæ pecudũ, hominumq; actæ.
 oppida ui capta, Cõpuleria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blan
 dæ, Apulorũ Ancæ oppugnata. Millia hostiũ in his urbibus xxv capta, aut occisa: & rece
 pti perfugæ cccclxx. quos cum Romam misisset cõsul: uirgis in comitio cæsi omnes, ac
 de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerẽdis rebus ua
 litudo aduersa Nolæ tenuit. Et à prætore Q. Fabio, cui circa Luceriã prouincia erat: Accua op
 pidum per eos dies ui captũ: statiuãq; ad Ardoneas cõmunita. Dum hæc alijs locis ab Ro
 manis geruntur: iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunq; ierat,
 clade. in tarentino demum agro pacatũ incedere agmẽ ccepit. nihil ibi uiolatũ: neq; usquam
 uia excessum est. apparebatq; non id modestia militũ, aut ducis, nisi ad cõciliandos Tarenti
 norũ animos fieri. Cæterũ cū propè iam mœnibus accessisset: nullo ad conspectũ primi agmi
 nis, ut rebatur, motu facto, castra ab urbe fermè passus mille locat. Tarentum triduo anteq̃
 Annibal ad mœnia accederet: à M. Valerio proprætore, q̃ classi ad Brundisiũ præerat: T. Va
 lerius legatus missus. Is primorũ iuuẽtute cõscripta, dispositisq; ad omnes portas, circaq; mu
 ros quã res postulabat, stationibus, die ac nocte plurimũ intentus, neq; hostibus, neq; dubijs
 socijs loci quicq; præbuit ad tentandũ. Sicq; diebus aliquot frustra ibi absumptis, Annibal,
 cum eorũ nemo, qui ad lacum auerni adissent: aut ipsi uenirent: aut nuntium, literasue mitte
 rent: uana promissa se temere secutũ cernens, castra inde mouit. Tum quoq; intacto agro ta
 rentino, quanquam simulata lenitas nondum profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud
 abistens, Salapiam tendit: eoq; frumentũ ex agris metapontino, atq; heraclensi (iam media
 æstas exacta erat: & hybernis placebat locus) cõportat. Prædatum inde Numidæ, Mauriãq;
 per salentinũ agrum, proximosq; Apuliæ saltus dimissit: unde cæteræ prædæ haud multum,
 equorũ greges maxime abacti. è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Ro
 mani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces ma
 gis impigros dedisset Syracusanis: q̃ causam, aut animos mutasset: M. Marcello alteri consu
 lum eam prouinciã decernunt. Secũdum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leon
 tinis apud milites fuerat: uociferatumq; ferociter: parentandum regi sanguine coniuratorum
 esse, deinde libertatis restitutæ dulce auditum nomen crebro usurpatũ, spes facta ex pecunia
 regia largitionis militi, atq; fungendi potioribus ducibus, & relata tyranni fœda scelera, fœdio
 resq; libidines, adeo mutauere animos: ut insepultũ iacere corpus pauloante desyderati regis
 pateretur. Cum cæteri ex cõiuratis ad exercitũ obtinendum remansissent, Theodorus, & So
 sis regijs equis quanto maximo cursu poterant, ut ignaros omniũ regios opprimeret: Syracu
 sas contendit. cæterum præuenerat nõ fama solum: qua nihil in talibus rebus est celerius: sed
 nuntius etiam ex regijs seruis. itaq; Andronodorus & insulam, & arcem, & alia, quæ poterat:
 quæq; opportuna erant: præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus, ac Sosis post solis occa
 sum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam uestem, atq; insigne capitis ostentarent:
 trãsuecti per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma uocantes, in Acradinam conuenire
 iubent. Multitudo pars procurrat in uias: pars in ædium uestibulis stat: pars ex tectis, fene
 strisq; prospectant: & quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collucet: strepituq; uario com
 plentur. armati locis patẽtib; congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo spolia Gal
 lorum, Illyricorumq;, dono data Hieroni à populo Romano, fixaq; ab eo, detrahunt, precan
 tes Iouem: ut uolens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deũ delubris, pro libertate
 sese armatibus. Hæc quoq; multitudo stationibus per principes regionũ urbis dispositis ad

iungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidij firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atq; arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntq; nuntios in Acradinâ: horrea, frumētumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus, inermisq; in Acradinam ad curiâ cōuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat: ex principibus unus nomine Polyneus concionem & liberam, & moderatam habuit. Seruitudinis, indignitatisq; homines expertos aduersus notum malum iritados esse. Discordia ciuilibus quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos: quàm ipsos uidisse. Arma quod impigre ceperint, laudare, magis laudaturû: si nō utantur, nisi ultima necessitate coacti, in præsentia legatos ad Andronodorû mitti, placere: qui denuntient: ut in potestate senatus, ac populi sit: portæ insulæ pateant: reddat præsidium, si tutelam alieni regni suum regnû uelit facere: eûdem se censere: multo acrius ab Andronodoro, q̄ ab Hieronymo repeti libertatē. Ab hac cōcione legati missi sunt, senatus inde haberi cœptus est, quod sicut regnate Hierone manserat publicum cōsiliū: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Ut uentû ad Andronodorû est: ipsum quidem mouebat & ciuî cōsensus, & cum aliæ occupatæ urbis partes, tum pars insulæ, uelut munitissima prodita, atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata uxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis ac muliebri spiritu, admonet sæpe usurpatæ Dionysij tyranni uocis: qua pedibus tractum, nō insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere, facile esse momēto quo quis uelit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere, & parare eam, difficile atq; arduum esse, paululum sumeret spatij ad consultandû ab legatis, eo uteretur ad accersendos ex Leontinis milites, quibus si pecuniâ regiâ pollicitus esset: omnia in potestate eius futura. Hæc muliebria cōsilia Andronodorus neq; tota aspernatus est: neq; extemplo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse uiam, si in præsentia temporis cessisset, itaq; legatos renuntiare iussit: futurû se in senatus, ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forû Acradinæ uenit, ibi in aram Cōcordiæ, ex qua pridie Polyneus cōcionatus erat: ascendit: orationemq; eam orsus est: qua primum cunctationis suæ ueniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentem, qui finis credibus esset futurus: utrum, quod satis libertatis foret: contenti nece tyranni essent: an quicumq; aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministerijs regiam contigissent: alienæ culpæ rei trucidarentur, postquam animaduertit: eos, qui liberassent patriam: seruare etiam libertatem uelle: atq; undiq; cōsuli in mediû: nō dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia, quæ suæ fidei tutelæq; essent: quando eum, qui mandasset, suus furor absorpsisset: patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorû, ac Sosim, facinus, inquit, memorabile fecistis, sed, mihi credite, inchoata uestra gloria nondum perfecta est: periculumq; ingens manet: nisi communi concordiæ consulitis: ne libera efferatur res. Post hanc orationem clauis portarum, pecuniæq; regiæ ante pedes eorum posuit, atq; illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia fana deûm supplicauerunt cum coniugibus, ac liberis, postero die comitia prætoribus creandis habita, creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni, duos etiam absentes, Sopatrum, ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quæ Syracusanis acta erant: pecuniâ regiâ, quæ in Leontinis erat: Syracusas deuectam quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt, & ea, quæ in insula erat, & Acradina: tradita est, muriq; ea pars, quæ ab cætera urbe nimis firmo munimento intersepibat insulam: consensu omnium deiecta est, secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates, atq; Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nūtio interfecto cælare uoluerat: deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus uidebatur: Syracusas redire, ubi ne suspecti obseruarentur, tanquã nouandi res aliquam occasionē quærētes: prætores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymû, tanquam amicum, ac socium, paruisse imperio eius: cuius imperator suus uoluerit, uelle ad Annibalem redire, cæterû cum iter tutum non sit, uagatibus passim per totâ Siciliâ Romanis armis: petere ut præsidij dent aliquid: quo Locros in Italiam perducantur.

perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inuituros. Facile res impetrata. abire enim duces regios. cū peritos militiæ. tum egentes eosdem atq; audaces cupiebāt. sed quod uolebant. non quàm maturato opus erat. nauiter expediebant. Interim iuuenes militares. & assueti militibus. nūc apud eos ipsos. nunc apud transfugas. quorū maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina serebāt in senatū. optimatesq; moliri clam eos atq; struere: ut Syracusæ per speciem recōciliandæ societatis in ditione Romanorū sint: dein factio. & pauci authores fœderis renouati dominant. His audiendis. credēdisq; opportuna multitudo maior indies Syracusas cōfluebat: nec Hippocrati. & Epicidi solum spem nouandarū rerū. sed Andronodoro etiā præbebat. Qui fessus tandem uxoris uocibus monentis. nunc illud esse tempus occupandi res: dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent: dum regijs stipēdijs pastus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incepta: cū Themistio. cui Gelonis filia nupta erat: rem cōsotiatā paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori. cui & alia arca na cōmittere assuerat: incaute aperit. Huic & genus. & fortuna honesta erāt: nec ars. quia nihil tale apud Græcos pudori est: ea deformabat. itaq; fidem potiorē ratus. quā patriæ debebat. indicium ad prætores defert. Qui ubi rem haud uanam esse certis indicijs compererunt: consultis senioribus. & autoritate eorum præsidio ad fores posito. ingressos curiam Themistiū. atq; Andronodorū interfecerūt. & cum tumultus ab re in speciem atrociorē causam alijs ignorantibus ortus esset: silentio tandem facto. indicem in curiam introduxerūt. Qui cum ordine omnia edocuisset: & principiū cōiurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filia nuptijs. quibus Themistio iuncta esset: Afrorum. Hispanorumq; auxiliares instructos ad eadem prætorum. principumq; aliorum: bonaq; eorum prædæ futura interfectores pronuntiatum: iam mercenariorum manum assuetam imperijs Andronodori paratā fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde. quæ. per quosq; agerentur: totamq; uiris. armisq; instructam cōiurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iure cæsi. quàm Hieronymus. uidebantur. Ante curiam uariæ. atq; incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantiem in uestibulo curiæ corpora coniuratorū eo metu compresserunt: ut silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab Senatu. & ab collegis. ut uerba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab ante acta uita orsus. quæcūq; post Hieronis mortem scelestæ. atq; impie facta essent: Andronodorū. ac Themistiū arguit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum. ac uixdum pubescentem facere potuisse: tutores. ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaque aut ante Hieronymum. aut certe cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosq; alia noua scelera post mortem tyranni molitos. palam primo: cum clausis Andronodorus insulæ portis hæreditate regni creuerit: quæq; procurator tenuerat: pro domino possederit. proditus deinde ab eis. qui in insula erant: circumfessus ab uniuersa ciuitate. quæ Acradinam tenuerat: nequicquam palam atque aperte petitum regnum. clam & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem. atque honore potuerit uinci: cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset prætor. sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis. alteri Gelonis. filias nuptas. Sub hanc uocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur: nullam earum uiuere debere: nec quenquam superesse tyrannorū stirpis. Hæc natura multitudinis est. aut seruit humiliter: aut superbe dominatur. libertatem. quæ media est: nec spernere modice. nec habere sciunt. & non fermè defunt irarū indulgētes ministri: qui auidos. atq; intemperantes plebeiorū animos ad sanguinē. & cædes iritent. sicut tum extemplo prætores rogationē promulgarunt: acceptaq; penè prius. q̄ promulgata est: ut omnis regia stirps interficeret. missiq; à prætoribus Demaratam Hieronis. & Harmoniā Gelonis filiam. cōiuges Andronodori & Themistiū. interfecerūt. Heraclia erat filia Hieronis. uxor Solippi: qui legatus ab Hieronymo ad regē Ptolemæū missus. uoluntariū cōsciuerat exiliū. Ea cum ad se quoq; uenire præscisset: in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus uirginibus. resolutis crinibus. miserabilicq; alio habitu: & ad ea addidit preces: nunc per memoriā Hieronis patris. Gelonisq; fratris: ne se innoxiam inuidia

Hieronymi conflagrare sinerent, nihil se ex regno illius, præter exilium uiri, habere, neque fortunam suam eandem uiuo Hieronymo fuisse, quam sororis: neque interfecto eo causam eandem esse. Quid quod, si Andronodoro cōsilia processissent: illa cum uiro fuerit regnatura: sibi cum cæteris seruiendum? Si quis Sosippo nuntiet: interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas: cui dubium esse, quin extemplo conscensurus sit nauim, atque in patriam rediturus? Quantum spes hominum fallit, in liberata patria coniugem eius, ac liberos de uita dimicare? quid obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuique periculum, à sola, ac propè uidua, & puellis in orbitate degentibus esse? At enim periculi quidem nihil ab se timeri: inuisam tantū regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syracusis, Siciliaque: & asportari Alexandriam iuberent ad uirū uxorē, ad patrem filias. Aueris auribus, animisque, casse ne tempus tereretur, (ferum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare institit: à qua ætate etiam hostes irati abstinerent, ne tyrannos ulciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractā à penetralibus iugulant, in uirgines deinde resperfas matris cruore impetum faciunt, quæ alienata mente simul luctu, metuque, uelut captæ furore occursum se ex sacrario proriperunt: ut, si effugium patuisset in publicū: impleturæ urbem tumultu fuerint, tum quoque haud magno ædiū spatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusque, cū tot ac tam ualidæ eluctandæ manus essent: sese eripuerunt, tandem uulneribus confectæ, cū omnia replessent sanguine, exanimis corruerunt. cædemque pro se miserabilem, miserabiliore casus fecit: quod paulo post nuntius uenit, mutatis repente ad misericordiā animis, ne interficerentur. Ira deinde ex misericordia orta: quod adeo festinatum ad supplicium: neque locus poenitendi, aut regressus ab ira relictus esset. itaque fremere multitudo: & in locum Andronodori, ac Themistij (nam ambo prætores fuerant) comitia poscere: quæ nequaquam ex sententia prætorum futura essent. Statutus est comitijs dies: quo nec opinatibus omnibus, unus ex ultima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem, crebriores deinde eæ uoces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant: permistis. Prætores dissimulare primo: & trahendam rem esse, postremo uicti consensu, & seditionem metuentes, pronuntiant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare quid uellent: quanquam ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renouando agerent: missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat: quod euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracusis: quoque eos ageret noua atque insolita libertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum ueniētem in Siciliam legati syracusani missi ab Appio essent: auditis conditionibus pacis Marcellus posse rem conuenire ratus, & ipse legatos Syracusas, qui coram cum prætoribus de renouando fœdere agerēt: misit. Et iam ibi nequaquam eadem quies, ac tranquillitas erat. postquam punicam classem accessisse Pachynum allatum est: dempto timore Hippocrates, & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabantur. At uero Appius naues ad ostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet opperiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus uanis accesserat fides, ac primo etiā tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos: si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum in concionem uocari placuit, ubi cum alij aliò tenderent, nec procul à seditione res esset: Apollonides principū unus orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit. Nec spem salutis, nec perniciem propiorem unquam ciuitati ulli fuisse, si enim uno animo omnes uel ad Romanos, uel ad Carthaginēses inclinent: nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratiorem uel fore, si alia aliò trahat res: non inter Pœnos, Romanosque bellum atrocius fore: quàm inter ipsos Syracusanos: cum intra eosdē muros pars una quæque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces, itaque ut idem omnes sentiāt: summa ui agendum esse, utra societas sit utilior: longe minoris adeo rem momēti cōsultatione esse, sed tamen Hieronis potius quàm Hieronymi auctoritatē sequendam in socijs legendis: uel quinquaginta annis feliciter expertā amicitiam

nunc

nunc incognitæ, quondam infideli præferendam. Esse etiã momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginensibus ita pax negari possit, ut nõ utiq; in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacẽ, aut bellum habendũ. Quo minus cupiditatis, ac studij uisa est oratio habere: eo plus authoritatis habuit. Adiectũ est prætoribus, ac delectis senatorum militare etiã consilium, iussi & duces ordinũ præfectiq; auxiliiorum simul consulere. Cum sæpe acta res esset medijs certaminibus: postremo quia belli cũ Romanis gerendi ratio nulla apparebat: pacem fieri placuit: mittiq; cum eis legatos ad rem confirmandã. Dies haud ita multi intercesserant: cum ex Leontinis legati præsidũ finibus suis orantes uenerunt. Legatio peropportuna uisa ad multitudinẽ inconditã ac tumultuosam exonerandã, ducesq; eius ablegãdos. Hippocrates prætor ducere eò transfugas iussus, secuti multi ex auxilijs mercenarijs quatuor millia armatorũ effecerunt. Et mittẽtibus, & missis ea læta expeditio fuit, nam & illis, quod iam diu cupiebãt: nouãdĩ res occasio data est: & hi sentinam quandã urbis rati exhaustam, lætabantur, cæterũ leuauerunt modo in præsentia uelut corpus ægrum: quo mox in grauiorẽ morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primo furtiuus excursionibus uastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorũ agros missum ab Appio præsidium esset: omnibus copijs impetũ in oppositam stationẽ cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello: legatos extemplo Syracusas misit: qui pacis fidem ruptam esse dicerẽt: nec belli defuturã unquã causam: nisi Hippocrates, atq; Epicides nõ ab Syracusis modo, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præfens esset: aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Leontinos: quia satis eos aduersus populum Romanũ concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacẽ pepigisse cum Romanis: ut quicunq; populi sub regibus fuissent: & suæ ditionis essent, nec iam libertate contentos esse: nisi etiam regnent: ac dominantur. Renũtiandum igitur eis esse: Leontinos quoq; æquum censere liberos esse: uel quod in solo urbis suæ tyrannus ceciderit: uel quod ibi primum conclamatum ad libertatem: relictisq; regijs ducibus Syracusas sit concursum. Itaq; aut eximendũ id de fœdere esse: aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum, legatisq; Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atq; Epicidem abire, seu Locros, seu quò aliò mallent: dum modo Sicilia cederent: iubentibus ferociter responsum est. Neq; mandasse sese Syracusanis: ut pacem pro se cum Romanis facerent: neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse, itaq; integro secũ fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos, neq; sese defuturos ei bello: ita, ut in potestatem redacti suæ rursus ditionis essent: sicut pax cõuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito, ut altera parte aggrediretur: tanto ardore militum est usus ob iram inter cõditiones pacis interfectæ stationis: ut primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates, atq; Epicides posteaquam capi muros, refringiq; portas uiderunt: in arcem sese cum paucis recepere, inde clam nocte Herbesum per fugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo ad Milam flumen nuntius occurrit: captam urbem esse: cætera falsa mista ueris ferens: cædem promiscuam militum, atq; oppidanorũ factam: nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem: bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem cõstitit agmen: concitatisq; omnibus, duces (erant autem Solis, ac Dinomenes) quid agent cõsultabant. Erroris speciem haud uanã mendacio præbuerãt uerberati, ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominũ. Cæterũ Leontinorũ, militumq; aliorũ nemo post captam urbem uiolatus fuerat: suaq; omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ urbis absumpserat: restituebant. Nec ut Leontinos irent, proditos ad cædem cõmilitones querẽtes, perPELLI potuerent: nec ut eodẽ loco certiorẽ nuntiũ expectarent. Cum ad defectionẽ inclinatos animos cernebant prætores: sed eum motũ haud diuturnũ fore: si duces amentiaẽ sublati essent: exercitũ ducunt Megarã, ipsi cũ paucis equitibus Herbesum proficiscuntur: spe territis omnibus per proditionẽ urbis potiundæ, quod ubi frustra eis fuit inceptũ: ui agendũ rati, postero die Megaris castra mouet: ut Herbesum omnibus copijs oppugnarẽt. Hippocrates, & Epicides nõ tam tutũ

prima specie, quàm unum spe undiq; abscissa consilium esse rati, ut se militibus permitterent, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis cõmilitonum accēsis: obuiam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erant: qui apud Hieronymum meruerāt sub eis: & Annibalis beneficium habebant, capti ad Thrasimenum inter Romana auxilia, dimissiç. quos ubi ex signis armorumç habitu cognouere Hippocrates, atq; Epicides: ramos oleæ, ac uelamenta alia supplicum porrigentes orare: ut reciperent sese: receptosç tutarentur: neu proderent Syracusanis: à quibus mox ipsi trucidandi populo Romano dederent. Enim uero conclamant: bonū ut animū haberēt: omnem se cum illis fortunam subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant: tenebaturç agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem, atq; Epicidem adesse peruasit rumor: fremitusç toto agmine erat haud dubie approbantium aduentum eorū: extemplo prætores citatis equis ad prima signa perrexerunt, qui mos ille, quæ licentia Cretensiu esset, rogantes, colloquia serendi cum hoste: iniussuç prætorum miscendi eos agmini suo: comprehendi, uinciriç catenis iusserunt Hippocratem. Ad quam uocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus: deinde exceptus ab alijs: ut facile, si ultra tenderent: appareret eis timendū esse. Solliciti, incertiç rerum suarum Megaram, unde profecti erant: referri signa iubent: nuntiosç de statu præsentis Syracusas mittūt. Fraudem quoq; Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, uelut interceptas literas, quas ipse composuerat: recitat. Prætores Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, ut assolet, scriptū erat. Recte eum, atq; ordine fecisse: quod in Leontinis nulli pepercisset. Sed omnium mercenariorū militum eandem esse causam, nec unquam Syracusas quieturas: donec quicquā externorū auxiliorum aut in urbe, aut in exercitu suo esset. itaq; daret operam: ut eos, qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent: in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorū liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent: tanto clamore ad arma discursum est: ut prætores inter tumultum pauidi abequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est: impetusç in syracusanos milites fiebat. nec ab ullo temperatū foret: ni Epicides, atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: nō à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderēt sibi: & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum, atq; amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent. expertiç quàm uana, aut leui aura mobile uulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circūfessi erant: subornant: ut Syracusas perferret nuntium cõuenientem eis: quæ ad Mylam falsò nuntiata erant: authoremç se exhibendo, ac uelut uisita, quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum. Huic non apud uulgum modo fides fuit: sed senatū quoq; in curiam introductus mouit: ut uani quidā homines palam ferrēt: perbene detectam in Leontinis esse auaritiam, & crudelitatem Romanorū. eadem, si intrassent Syracusas: aut scēdiora etiā, quo maius ibi auaritiæ præmiū esset: facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam urbem censere. sed non ab eisdem omnes timere: nec eosdem odisse. ad militares penè omnes, partemç magnam plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores, optimatumç pauci quanç inflati uano nuntio erant: tamen ad propius, præsentiusç malum cautiore esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates, atq; Epicides: ferebanturç colloquia per propinquos popularium, qui in exercitu erant: ut portas aperirēt: sinerentç cõmunem patriā defendi ab impetu Romanorū. Iam unis foribus Hexapyli apertis cœpti erāt recipi: cū prætores interuenerūt. & primo imperio minisç, deinde autoritate deterrendo, postremo, ut omnia uana erant: oblitī maiestatis precibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omniū aures concitatae multitudinis erant: quod non minore intus ui, quàm foris portæ effringerentur. effractisç omnibus tuto in Hexapylo agmen receptū est. Prætores in Acradinam cum iuentute populariū cõfugiunt. mercenarij milites, perfugæç, & quicquid regionū militū Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoq; primo impetu capitur: prætoresç, nisi qui inter tumultū effugerūt: omnes interficiūtur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum

pileum uocati: & carcere uincti emissi. confusaq; omnis multitudo Hippocratem, atq; Epicidem creant prætores. Syracusæq; cum breue tempus libertas affulisset: in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nuntiata cū essent Romanis: ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portū missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadrimis cū intrasset fauces portus: capitur. legati ægre effugerūt. Et iam non modo pacis, sed ne belli quidē iura relicta erāt: cum Romanus exercitus ad Olympiū (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab urbe castra posuit. Inde quoq; legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent urbem: extra portam Hippocrates, atq; Epicides obuiam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumq; afferre ait: & ijs, qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se: & eis, qui metu oppressi fœdiorem non exilio solum, sed etiam morte seruitutem patiant. Nec cædem nefandam sociorū inultam Romanos passuros. Ita q; si eis, qui ad se perfugerunt: tutus in patriā reditus pateret: ac cædis authores dantur: & libertas, legesq; Syracusanis restituantur: nihil armis opus esse. si ea non fiant: quicunq; in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua ad se mandata haberent: responsum eis, ait, se daturos fuisse. cum in eorum, ad quos uenerint: manu res syracusana esset: tum reuerterentur. Si bello laceffant: ipsa re intellecturos: nequaquā idem esse Syracusas, ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra, mariq; simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo: mari ab Acradina: cuius murus fluctu alluitur. & quia sicut Leontinos terrore, ac primo impetu ceperāt: non diffidebant, uastam dissectamq; spatio urbem parte aliqua se inuasuros: omnem apparatus oppugnandarum urbium muris admouerunt. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam: nisi unus homo Syracusis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, unicus spectator cœli syderumq;: mirabilior tamen inuentor, ac machinator bellicorum tormentorum, operumq;: quibus ea, quæ hostes ingenti mole agerent: ipse perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis uallibus adiri possent: ut cuiq; aptum uisum est loco: ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, ut ante dictum est, mari alluitur: ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagittarij, funditoresq; & uelites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est: uix quenquam sine uulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est: procul muro tenebant naues. iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, ut lateri applicaretur: cum exteriori ordine remorum uelut naues agerentur: turres contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduersus hunc naualem apparatus Archimedes uariæ magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas quæ procul erant nauis saxa ingenti pondere emittebat. propiores leuioribus, eorūq; magis crebris petebat telis. postremo ut sui uulnere intacti tela in hostem ingererēt: murum ab imo ad summum crebris cubitalibus ferè cauis aperuit. per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues: quo interiores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iniecta proræ esset: grauiq; libramēto plumbi recelleret ad solum: suspensa pro ra, nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, uelut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita undæ affligebant: ut etiam si recta recideret: aliquantū aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa. omnisq; uis est auersa: ut totis uiribus terra aggredierentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat. Hieronis impensis curaq; per multos annos, Archimedis unica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt: magna ex parte ita procliuē est: ut non solum missa tormento, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent: grauius in hostem inciderent. eadem causa ad subeundū arduum aditū, instabilemque ingressum præbebat. Ita consilio habito, cū omnis conatus ludibrio esset: abistere oppugnatione, atq; obsidendo tantū arcere terra mariq; cōmeatibus hostem placuit. Interim Marcellus cū tertia ferè parte exercitus ad recipiendas urbes profectus: quæ in motu rerum ad Carthaginēses defecerant: Pelorum, atq;

Herbesum

Herbesum deditibus ipsis recepit. Megaram ui captam diruit, ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum terrorem. Per idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontoriũ classẽ diu tenuerat: ad Heracleam, quam uocant Minoam: quinque & uiginti milia peditum, tria equitũ, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copijs ante tenuerat ad Pachynum classẽ, sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant: profectus Carthaginẽ, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui uenisse tempus aiebat Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud uanus præsens monitor facile perpulerat: ut quantæ maxime possent, peditũ equitumq; copiæ in Siciliam trañcerentur. Adueniens Heracleam intra paucos dies, inde Agrigentum recipit, aliarumq; ciuitatũ, quæ partis Carthaginensium erant: adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos: ut postremo etiam qui obsidebantur Syracusis: animos sustulerint, & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: ut Epicides præfesset custodiæ urbis: Hippocrates Himilconi coniunctus bellum aduersus consulem Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Accillas urbem ponebat. Munientibus superuenit Marcellus: ab Agrigento iam occupato, cum frustra eò præuenire hostem festinãs tetendisset: rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore, ac loco Syracusanũ sibi exercitum obuiam fore, sed tamen metu Himilconis, Pœnorumq; ut quibus nequaquã eis copijs, quas habebat: par esset: q; poterat maxime intētus, atq; agmine ad omnes casus cõposito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata: aduersus Siculos usui fuit. Castris ponendis incompositos, ac dispersos nactus eos, & plerosq; inermes, quod peditũ fuit, circũuenit, eques leui certamine inuito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos: Marcellus Syracusas rediit, & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatum, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinque & quinquaginta Carthaginensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrere: & Romana item classis, XXX quinqueremes legionẽ primam Panormi exposuere, uersumq; ab Italia bellum, adeo uterq; populus in Siciliam intētus fuisse uideri poterat. Legionem Romanam, quæ exposita Panormi erat: uenientem Syracusas prædæ haud dubiæ sibi futuram Himilco ratus, uia decipitur, mediterraneo nanq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynũ cum parte copiarũ obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt, & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe aduētantibus Romanis, simul inutili mora cernēs nihil aliud ab suis, quàm inopia aggrauari socios, uelis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur: occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat: tutumq; ad Syracusas & munimento, & uiribus hostem cernebat: ne frustra assidendo, spectandoq; obsidionem sociorum tempus tereret: castra inde mouit: ut quocũq; uocasset defectionis ab Romanis spes: admoueret exercitum: ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgatiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: ubi frumenti magna uis, cõmeatusq; omnis generis cõuecti erant a Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaq; Romana aut pellebantur arcibus: aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelso loco ac prærupto undiq; sita, cum loco inexpugnabilis erat: tum præsidium in arce ualidũ, præfectũq; præsidij haud sanè opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat, utr acer: & qui plus in eo, ne posset decipi: quàm in fide Siculorum reponeret, & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot audiatæ proditiones, defectionesq; urbium, & clades præsidiorũ, itaq; nocte, dieq; iuxta parata, instructaq; omnia custodijs, ac uigilijs erant: nec ab armis, aut loco suo miles abscedebat. Quod ubi Ænensium principes iam pacti cũ Himilcone de proditione præsidij, animaduertent: nulli occasione fraudis Romanũ patere, aperte ac propalãm placuerat agendum. Urbem, arcemq; suæ potestatis aiunt debere esse: si liberi in societatem, nõ serui in custodiam traditi essent Romanis, itaq; clauẽ portarũ reddi sibi æquum cõsent, bonis socijs fidem

fidem suam maximum uinculum esse. & ita sibi populum Romanū, senatumq̄ gratias habiturum: si uolentes, ac nō coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse, dicere, ab imperatore suo: clauēsq̄ portarū, & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Ænensium arbitrio haberet: sed eius, qui cōmisisset, præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nec liberorum etiam suorū causa parentes, sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse, ad eum mitterent legatos: cuius iuris, atq; arbitrij esset. Se uero negare illi missuros: testariq̄, si uerbis nihil agerēt: uindictam aliquā libertatis suæ quæsituros. Tum Pinarius ait illis: si ad consulem grauarentur mittere: sibi saltem darent populi conciliū: ut sciretur: utrum paucorum ea denuntiata, an uniuersæ ciuitatis essent. Consensu in posterū diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit: cōuocatis militibus, Credo ego uos audisse milites, inquit: quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta, & oppressa sint per hos dies. eam uos fraudē deūm primo benignitate, dein uestra ipsi uirtute, dies noctesq̄ perstando ac peruigilando in armis, uitastis. utinam reliquum tempus nec patiēdo infanda, nec faciendo, traduci possit. Hæc occulta fraude cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquā successit: aperte ac propalam clauēs portarum reposcūt. quas simul tradiderimus: Carthaginensium extemplo Ænna erit: scēdiusq̄ hic trucidabimur: q̄ Murgantiæ præsidium interfectū est. Noctem unam ægre ad cōsultandum sumpsit: qua uos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumq̄ in uos populum. itaq; crastino die aut uestro, aut Ænensium sanguine Ænna inundabitur. nec præoccupati peculi, nec occupantes periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum: eius uictoria erit. Intenti ergo omnes, armatiq̄ signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus, quoad omnia instructa sint: loquendo, altercandoq̄ traham. cum toga signum dederō: tum mihi undiq; clamore sublato turbā inuadite: ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisq̄ ex ijs supersit: à quibus aut uis, aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater, ac Proserpina precor, cæteri superni, inferniq̄ dij: qui hæc urbem, hoc sacratos lacus, lucosq̄ colitis: ut ita nobis uolentes propitij adsitis: si uitandæ, non ferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Pluribus uos milites hortarer: si cum armatis dimicatio futura esset, inermes, incautos ad satietatē trucidabitis. Et cōsulis castra in propinquo sunt: nequid ab Himilcone, & Carthaginensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudēdosq̄ oppidanis exitus, pars maxima super theatrū, circaq̄, assueti & ante spectaculis concionū consistunt. Productus ad populum a magistratibus præfectus Romanus, cum consulis de ea re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraq; eadem, quæ pridie, prius dixisset: primo sensim, ac plures reddere clauēs: dein iam una uoce id omnes iuberent: cunctantiq̄, ac differenti ferociter minitarentur: nec uiderentur ultra uim ultimam dilaturi: tum præfectus toga signum, ut cōuenerat, dedit. militesq̄ intenti dudū ac parati, alij superne in aduersam concionem clamore sublato decurrunt: alij ad exitus theatri conferti obsistūt. Cæduntur Ænenses cauea inclusi: coaceruanturq̄ non cæde solum, sed etiā fuga: cum alij super aliorum capita ruerent: atq; integri saucijs, uiui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurrunt: & urbis captæ modo fugaq̄, & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira, quod iure turbam inermem cædebant: q̄ si periculum par, & ardor certaminis eos iritaret. Ita Ænna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factū improbauit: & prædam Ænensium militibus concessit: ratus timore deterritos, tēperaturos prodicionibus præsidiorum Siculos. Atq; ea clades, ut urbis in media Sicilia sitæ, claraq̄ uel ob insignem munimento naturali locū, uel ob sacrata omnia uestigijs raptæ quondā Proserpinæ, propè uno die omnem Siciliam peruasit, & quia cæde infanda rebantur nō hominum tantum, sed etiam deorum sedem uiolatam esse: tum uero qui etiam ante dubij fuerāt: defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit: cum acciti à proditoribus nequicquam ad Ænnam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumētisq̄, & com meatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas uenit. inde Appio Claudio Romam ad cōsulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum

in eius locū classi, castrisque præfecit ueteribus. ipse hybernacula quinque millia passuum Hexapylo (Leontiam uocant locum) cōmuniit: ædificauitque. Hæc in Sicilia usque ad principium huius mensis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege quod iam ante suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Oricum ad M. Valerium prætorem uenerunt, præsidem classi Brundisio, Calabriaque circa litoribus, nuntiantes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus CXX flumine aduerso subuectum: deinde, ut ea res tardiore spe fuerit: ad Oricum clam nocte exercitum admouisse: eamque urbem sitam in plano, neque mœnibus, neque uiris, neque armis ualidam primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes orabant, ut opem ferret: hostesque haud dubium Romanis terra, aut maritimis uiribus arceret: qui ob nullam aliam causam, nisi quod imminerent Italia: peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataque, & quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: urbemque eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus: haud magno certamine recepit. Legati eodem ab Apollonia uenerunt nuntiantes: in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent: esse: neque sustinere ultra uim Macedonum posse: nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ uellent, pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto socium Næuio Crispo, uiro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro, unde uenerat, ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per uiam minime ab regibus obsessam duxit: & nocte, ita ut nemo hostium sentiret: urbem est ingressus. Die insequenti quiescere: dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armaque, & urbis uires inspiceret. ubi ea uisa, inspectaque satis animorum fecere: simulque ab exploratoribus comperit: quanta secordia, ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab urbe sine ullo tumultu egressus, castra hostium adeo neglecta atque aperta intrauit: ut satis constaret prius plus mille hominum uallum intrasse, quam quisque sentiret: ac si cæde abstinuissent: peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes, inde tantus terror, pauorque omnes occupauit: ut non modo alius quisque arma caperet: aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat: propè seminudus fugiens, militi quoque nedum regi, uix decoro habitu, ad flumen nauisque perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa, plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatae catapultas, balistas, tormentaque alia, quæ oppugnanda urbi cõparata erant: ad tuenda mœnia, siquãdo similis fortuna uenisset: Apolloniã deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nuntiata: M. Valerius classem extemplo ad hostium fluminis duxit: ne nauibus capeffere fugam rex posset. Itaque Philippus neque terrestri, neque nauali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniã petiit, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. Eodem anno in Hispania uarie res gesta. nam prius quam Romani amnem Iberum transirent: ingentes copias Hispanorum Mago, & Asdrubal fuderunt. defecissetque ab Romanis ulterior Hispania: nisi P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primo ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita: & cõuexerant ante frumentum, tamen quia omnia circa hostium plena erant: agmenque Romanum impune incursum ab equitibus hostium fuerat: & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessare inde Romani propius pacata loca: & ad montem Victoriæ castra cõmuniuere. Eodem Cn. Scipio cum omnibus copiis, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginensium dux cum exercitu iusto aduenit: contraque castra Romana trans fluuium omnes confedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa uisenda, haud fefellit hostes: oppressissentque eum in patentibus campis: nisi tumultum in propinquo cepisset. ibi quoque circumsessus aduentu fratris obsidione eximitur. Castulo urbs Hispaniæ ualida, ac nobilis, & adeo cõiuncta societate Pœnis, ut uxor inde Annibali esset: ad Romanos defecit. Carthaginenses Illiturgum oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat, uidebanturque inopia eum locum maxime expugnaturi.

Cn. Scipio

Cn. Scipio ut socijs præsidioq; ferret opem, cum legione expedita profectus inter bina castra cum magna cæde hostiū urbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnavit. supra duodecim millia hominū cæsa duobus prælijs: plus decem millia capta, cū sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde urbs (socia & hæc Romanorū erat) à Carthaginēsis oppugnari cœpta est. Eam obsidionē sine certamine adueniens Cn. Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra punica mota. Et Romani eò cōfestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatū per quatuor ferme horas: egregieq; uincens Romanis signum receptui est datum: quod Cn. Scipionis femur tragula cōfixum erat: pauorq; circa eum ceperat milites: ne mortiferum esset uulnus. Cæterū haud dubium fuit: quin, nisi ea mora interuenisset: castra eo die punica capi potuerint. iam enim non milites solum, sed elephantū etiam usq; ad uallum acti erant: superq; ipso nouem & triginta elephantū pilis confixi. Hoc quoq; prælio ad duodecim millia hominū dicuntur cæsa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere. & ut territis instaret: secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus confligit. nec dubia uictoria fuit. minus tamen dimidiū hostiū, quàm antea, quia pauciores superfuerāt, qui pugnant: occisum. Sed gens nata instaurandis, reparandisq; bellis, Magone ad cōquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitū: animosq; ad tentādum deingro certamen fecit. Alij pleriq; milites, sicut pro parte toties intra paucos dies uicta, eisdem animis, quibus prius, eodemq; euentu pugnaere, plus octo millia hominū cæsa: haud multo minus q̄ mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæq; magnus numerus, duo etiam insignes reguli Gallorū (Mœnicapto, & Ciuismaro nomina erant) eo prælio ceciderūt. octo elephantū capti: tres occisi. Cū iam res prosperæ in Hispania essent: uerecundia Romanos tandem cepit: Saguntum oppidū, quod causa belli esset: octauum iam annum sub hostiū potestate esse. itaq; id oppidum ui pulso præsidio punico receperūt: cultoribusq; antiquis, quos uis reliquerat belli: restituerunt. & Turdetanos, qui contraxerant eisdem Carthaginensibus bellum: in potestatem redactos sub corona uendiderūt: urbemq; eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio cōsulibus, gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratum inissent: extemplo censoribus P. Furio, & M. Attilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant: atq; ærarium fecerant, propter coniurationem deferendæ Italiæ ad Cannas factam, sed nouem tribunorū auxilio uetiti causam in magistratu dicere: dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent: mors prohibuit P. Furij, M. Attilij magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo consule: creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus cōsulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Attilius, & qui tum ædiles curules erant: P. Sēpronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Cētimalus, & M. Æmylius Lepidus. Ludos scenicos per quatrīduū eo anno primū factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat: qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitij perfectis ab Q. Fabio consule, designati cōsules Romam accersiti magistratum inierunt: senatumq; de bello, ac prouincijs suis, prætorumq; & de exercitijs, quibus quicq; præessent: consuluerunt. Itaq; prouinciæ, atq; exercitus diuisi. Bellum undecunq; cum Annibale consulibus mandatum: & exercitus unus: quem ipse Sempronius habuerat: alter: quem Fabius consul. eæ binæ erant legiones. M. Æmylius prætor, cuius peregrina fors erat: iurisdictionem Attilio collegæ prætori urbano mandarat: ut Luceriā prouinciā haberet, legionesq; duas: quibus Q. Fabius, qui tum cōsul erat: prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluius Sueffula, cum binis item legionibus eueniunt: ut Fuluius urbanas legiones duceret: Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia, prouinciæq; M. Claudio Sicilia, finibus eis, quibus regnum Hieronis fuisset: Lentulo prætori prouincia uetus: T. Octacilio classis: exercitus nulli additi noui: M. Valerio Gracia, Macedoniaq; cum legione, & classe, quā haberet: Q. Mutio cum uetere exercitu (duæ autē legiones erant) Sardinia: C. Teretio cum legione una, cui iam diu præerat: Picenū. Scribi præterea

duæ legiones urbanæ iussæ: & uiginti millia sociorū. His ducibus, his copijs aduersus multa si-
 mul aut mota, aut suspecta bella munierunt Romanum imperium. Cōsules duabus urbanis
 legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, prius quàm ab urbe mouerēt: prodigia pro-
 curarunt: quæ nuntiata erant. Murus, ac portæ tactæ. & Ariciæ etiam Iouis ædes de coelo ta-
 cta fuerat. Et alia ludibria oculorum, auriumq; credita pro ueris. nauium longarum species in
 flumine Tarracinæ, quæ nullæ erāt: uisæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in cossano agro est:
 arma concrepuisse. & flumen Amiterni cruentū fluxisse. His procuratis ex decreto pontificū,
 profecti cōsules, Sempronius in Lucanos, in Apuliā Fabius, Pater filio legatus ad Sueffulam
 in castra uenit. cū obuiam filius progrediretur: lictoresq; uerecūdia maiestatis eius taciti an-
 teirent nō summouētes patrē: præter undecim falces equo præuectus senex, ut cōsul animad-
 uertere proximū lictorē iussit: & is ut descenderet ex equo, inclamauit: tum demum defiliens,
 experiri, inquit, uolui fili: fatin' scires consulem te esse. In ea castra Classius Altinius Arpinās
 clam nocte cum tribus seruis uenit, promittēs: si sibi præmio foret: se Arpos proditurum esse.
 Cū eam tunc rem ad consiliū retulisset Fabius: alijs pro transfuga uerberādus, necandusq; ui-
 deri ancipitis animi cōmunis hostis: qui post cannelem cladem: tanq; cū fortuna fidem stare
 oporteret: ad Annibalem discessisset: traxissetq; ad defectionē Arpos: tum posteaq; res Ro-
 mana cōtra spem, uotaq; eius uelut resurgeret: turpius uideatur nouam referre proditionē: ut
 proditio pro septemuirali iudicio esset: semperq; aliud sentiret, infidus socius, uanus hostis: ad
 Faleriorum, Pyrrhiūe proditorem, tertium transfugis documentum esset. Contra ea consu-
 lis pater Fabius, temporū oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace, libera de
 quoq; arbitrari, & agere, aiebat: cum illud potius agēdum, atq; eis cogitandum sit: si quo mo-
 do fieri possit: ne qui socij à populo Romano desciscant: & non uocitent, documētum autem
 ducāt statui oportere: si quis resipiscat: & antiquam societatem respiciat, quod si abire ab Ro-
 manis liceat: redire ad eos nō liceat: cui dubium esse: quin breui deserta ab socijs Romana res
 fcederibus puniceis omnia in Italia iuncta uisura sit? Se tamen nō eum esse: qui Altinio fidei
 quicquam censeat habendum: sed mediam consecuturum consilij uiam, neq; eum pro hoste,
 neq; pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fi-
 da ciuitate seruari per belli tempus, perpetrato bello, tum consultandum: utrū defectio prior
 plus merita sit pœnæ: an hic reditus ueniæ. Fabio assensum est, catenisq; ligatus traditus &
 ipse, & comites: & aurī satis magnū pondus, quod secum tum attulerat: ei seruari iussum. Cali-
 bus eum interdiu solutum custodes sequebantur: nocte clausum asseruabant. Arpis domi pri-
 mum desyderari, quæriq; est coeptus: dein fama per totam urbem uulgata tumultū pro prin-
 cipe amisso fecit: metuq; rerum nouarum extemplo nuntij ad Annibalem missi. Quibus ne-
 quaquam offensus Pœnus: quia & ipsum ut ambigua fidei uirum suspectum iam pridem ha-
 bebat: & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi, uēdendiq; cæterum ut iræ
 magis, q; auaritiæ datū crederēt homines: crudelitati quoq; grauitatem addidit: cōiugemq;
 eius, ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primum de fuga, deinde quantum au-
 ri argentiq; domi relictum esset: satis cognitis omnibus, uiuos combussit. Fabius ab Sueffula
 profectus, Arpos primum institit oppugnare. ubi cum à mille ferè passibus castra posuisset:
 contemplatus ex propinquo sitū urbis mœniāq; quæ pars tutissima mœnibus erat: quia ma-
 xime neglectam custodia uidit: ea potissimum aggredi statuit. Cōparatis omnibus, quæ ad
 urbes oppugnādas usui sunt: centurionū robora ex toto exercitu delegit: tribunosq; uiros for-
 tes eis præfecit: & milites sexcentos, quantū satis uisum est: attribuit: eosq; ubi quartæ uigiliæ
 signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis, & angusta erat. uia infre-
 quenti per desertam partem urbis, eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere:
 & ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partem urbis cornu signum dare: ut
 cæteræ copię admouerentur. parata omnia, atq; instructa sese habiturum. Ea impigre facta,
 & quod impedimentum agentibus fore uidebatur: id maxime ad fallendum iuuuit. Imber à no-
 cte media coortus custodes, uigilesq; dilapsos è stationibus suffugere in tecta coegit: sonituq;
 primo largioris procellæ strepitum demolentiū portam, exaudiri prohibuit: lentior deinde,
 aqualiorq;

æqualiorq; accidēs auribus, magnam partem hominum sopiuit. Posteaquam portam tenuerunt, cornicines in uia paribus interuallis dispositos canere iubent, ut consulem excirēt. Id ubi factum ex composito est: signa efferi cōsul iubet: ac paulo ante lucem per effractam portam urbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt, iam & imbre cōquiescēte, & propinqua luce. Præsidium in urbe erat Annibalis quinque millia fermè armatorū: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset: hosti opposuerunt. Pugnatum primo in tenebris: angustisq; uis est: cū Romani non uias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent: ne peti superne, ac uulnerari possent. Cogniti inter se quidā Arpiniq;, & Romani: atq; inde colloquia cœpta fieri: percūctantibus Romanis: quid sibi uellent Arpini: quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italiæ aduersus ueteres socios Romanos bellum gererent: & uectigalem ac stipendiariam Italiā Africæ facerent: Arpinis purgantibus: ignaros omnium se uenum à principibus datos, penè captos oppressosq; à paucis esse. Initio orto plures cū pluribus colloqui. postremo prætor arpinus ab suis ad consulem deductus: fideq; data inter signa aciesq;, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginenses arma uerterunt. Hispani quoq; paulo minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quàm ut sine fraude punicum emitteretur præsidium: ad cōsulem transtulerunt signa. Carthaginensibus portæ patefactæ: emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem Salapiam uenerunt. Arpi sine clade ullius, præterquā unius ueteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaq; eorum forti ac fideli persæpe respublica usa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXXII nobiles cāpani per speciem prædandi ex hostium agro permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Sueffulam erant: uenerunt. stationi militū qui essent dixerunt: colloqui se cum prætore uelle. Cn. Fuluius castris præerat. cui ubi nuntiatum est: X ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, ubi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant: quàm ut Capua recepta bona sibi restituerēt) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum, amplius septuaginta millia hominum capta: & æris, argentiq; signati aliquantum. Romæ scædum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Æquimelio, Iugarioq; uico, in templis Fortunæ, ac Matris Matutæ, & Spei extra portam, late uagatus ignis sacra, profanaq; multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelij, cum in Hispania res prosperæ essent: multosq; & ueteres recipere socios: & nouos adijcerent: in Africam quoq; spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt: qui cum eo amicitiam, societatemq; facerent: & pollicerentur, si perseveraret urgere bello Carthaginenses: gratam eam rem fore senatui populoq; Romano: & adnixuros: ut in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit, collocutusq; cum legatis de ratione belli gerēdi, ut ueterum militum uerba audiuit: quàm multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, ut pro bonis ac fidelibus socijs facerēt: orauit: ut duo legationem referrēt ad imperatores suos: unus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarū gentem esse: equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse: ita se à pueris insuetos, sed habere hostem pedestri fidentem Marte: cui se æquari robore uirium uelit. & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare. sed armandi, ordinandiq;, & instruendi eos, artem ignorare. omnis, uelut forte congregata, turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod uellet, legati responderunt: fide accepta: ut remitteret extemplo eum: si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit: qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numida, legatosq; in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. isdem mandauit: ut protinus Numidas, qui intra portas, seu præsidia Carthaginensium auxiliares essent: ad transitionē perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites cōscripsit: ordinatosq; proxime mo-

rem Romanū instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsq; institutis militaribus ita assuefecit: ut breui rex non equiti magis fideret, q̄ pediti: collatisq; æquo campo signis iusto prælio Carthaginēsem hostem superaret. Romanis quoq; in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. namq; ad famam eorū transiōnes crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iūcta amicitia est. Quod ubi Carthaginēses acceperūt: extēplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens uocatur) regnantem legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterū iuuenem ea indole: ut iam tum appareret: eius regnum opulentius, quàm quod accepisset, facturum. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset: ut potentior societate eorum aduersus reges, populosq; Africæ esset: docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginensibus iungi quamprimum. antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeāt: opprimi Syphacem, nihildū præter nomen ex fœdere Romano habentē, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, ut exercitū mitteret. Qui Carthaginēsiū legionibus cōiunctis, magno prælio Syphacem deuicit. xxx millia eo prælio hominū cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusq; ad famā eius undiq; barbaris, ingēteis breui copias armauit. cum quibus anteq̄ in Hispaniā angusto diremptā freto trañceret: Masanissa cū uictore exercitu aduenit, isq; ibi cū Syphace ingenti gloria per se sine ullis Carthaginensiu opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestū: præterq̄ quod Celtiberum iuuentutē eadē mercede, quæ pacta cū Carthaginensibus erat: imperatores Romani ad se perduxerūt: & nobilissimos Hispanos supra ccc inde in Italiā ad sollicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erāt: miserūt. Id modo eius anni in Hispania ad memoriā insigne est: q̄ mercenarium militem in castris neminem, anteq̄ tum Celtiberos, Romani habuerūt.

D E C A D I S T E R T I A E L I B E R Q V I N T V S

DVM HAEC in Africa atq; in Hispania gerūtur: Annibal in agro tarētino æstatem cōsumpsit, spe per proditiōē urbis Tarentinorū potiundæ. ipsorum interim Salentinorū ignobiles urbes ad eum defecerūt. Eodē tempore in Brutijs ex xii populis, qui anno priore ad Pœnos descuerāt: Consentini, & Thurini in fidē populi Romani redierūt. & plures redissent: ni L. Pomponius Veientanus præfectus sociūm, prosperis aliquot populationibus in agro brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cū Hannone cōflixisset. Magna ibi uis hominū, sed incōditæ turbæ agrestiu, seruorūq; cæsa, aut capta est. minimūq; iacturæ fuit: quod præfectus inter cæteros est captus, & tum temerarię pugnae author, & ante publicanus, omnibus malis artibus & reipub. & societatibus infidus, damnosusq;. Sempronius cōsul in Lucanis multa prælia parua, haud ullum dignū memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorū aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum: & uariabāt secundæ, aduersæq; res non fortunā magis, q̄ animos hominū: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatē incessit: ut aut homines, aut dij repēte aliq; uiderētur facti. nec iam in secreto modo, atq; intra parietes ac postes cōtemnebantur Romani ritus: sed in publico etiā, ac foro, Capitoliocq; mulierū turba erat, nec sacrificantiū, nec precantiū deos patrio more. Sacrificuli, ac uates ceperāt hominū mentes, quorū numerū auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello, infestisq; agris egestate, & metu in urbem cōpulsæ: & quæstus ex alieno errore facilis: quē uelut ex cōcessæ artis usu exercebant. Primo secrete bonorū indignationes exaudiebant. deinde ad patres etiā, & ad publicam querimoniā excessit res. Incusati grauius ab senatu ædiles, triuuiricq; capitales, quod non prohiberent: cū emoueri eam multitudinē è foro, ac disjicere apparatus sacrorū conati essent: haud procul abfuit, quin uiolarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit: q̄ ut minores per magistratus sedaretur: M. Amylio prætori urbis negotium ab senatu datū est: ut & his religionibus populū liberaret. Is & in concione senatus consultum recitauit: & edixit: ut quicūq; libros uaticinos precationesue, aut artem sacrificandi cōscriptam haberet:

haberet: eos libros omnes, literasq; ad se ante Calen. Apriles deferret: neu quis in publico, sacro loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus pontifex maximus, & C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus. in Papyrii Cn. Seruilius Cepio, pontifices successi sunt, augur creatus L. Quintus Flaminius: decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules a bello intentos auocare non placebat: T. Sempronius consul comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem, ab eo magister equitum est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitali die creauit consules Q. Fuluium Flacum magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum: cui Sicilia provincia in praetura fuerat. Tum praetores creati Cn. Fuluius Flaccus, Claudius Nero, M. Junius Syllanus, P. Cornelius Sulla. comitijs perfectis, dictator magistratu abiit. Aedilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio: cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti aedilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem eius habendam esse: quod nondum ad petendum legitima aetas esset: si me, inquit, omnes quirites aedilem facere uolunt: satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est: ut tribuni repente incepto destiterint. Aedilitia largitio haec fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice facti, & diem unum instaurati: & congijs olei in uicos singulos dati. L. Julius Apulus, & M. Fundanius aediles plebeij aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et praetores provincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla urbanam, & peregrinam: quae duorum ante fors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam: Claudius Nero Suesulam: M. Junius Syllanus inter consules. Consulibus bellum cum Annibale, & binas legiones decretas, alter a Q. Fabio superioris anni consule, alter a Fuluio Cetermalo acciperet. Praetorum Fuluii Flacci, quae Luceriae sub Amylio praetore: Neronis Claudij, quae in Piceno sub C. Terentio fuissent: legiones essent, supplementum in eas quisque scriberet sibi, M. Junio inter consules legiones urbanae prioris anni datae. T. Sempronio Graccho, & P. Sempronio Tuditano imperium, provinciaeque, Lucaniae, & Galliae cum suis exercitibus prorogatae, item P. Lentulo, quae uetus provincia in Sicilia esset: M. Marcello Syracusae, & quae Hieronis regnum fuisset: T. Octacilio classis: Graecia M. Valerio: Sardinia Q. Mutio Scaeuolae: Hispaniae P. & Cn. Cornelijs. Ad ueteres exercitus duae urbanae legiones a consulibus scriptae, summaque trium & uiginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Posthumij Pyrgensis cum magno prope motu rerum factum impedit. Publicanus erat Posthumius: qui multis annis parem fraude avaritiaeque neminem in ciuitate habuerat, praeter L. Pomponium Veientanum: quem populan-tem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperat Carthaginenses. Hi, quia publicum periculum erat a ui tempestatis in ijs, quae portarentur ad exercitus: & ementiti erant facta naufragia: & ea ipsa, quae uera renuntiauerant: fraude ipsorum facta erant, non casu: in ueteres, quassatasque naues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum meruissent eas in alto, exceptis in praeparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Amylio praetori priore anno fuerat: ac per eum ad senatum delata: nec tamen ullo senatus consilio notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. Populus seuerior uindex fraudis erat, excitatiq; tandem duo tribuni ple. Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemque cernerent: ducentum millium aenis multam M. Posthumio dixerunt, cuius certandae cum dies aduenisset: conciliuque tam frequens plebis adesset: ut multitudinem area Capitolij uix caperet: perorata causa, spes una uidebat esse: si C. Seruilius Casca tribus ple. q. propinquus cognatusque Posthumio erat: prius quam ad suffragium tribus uocarentur: intercessisset. Testulis datis, tribuni populum summouerunt: sitellaque allata est: ut sortirentur, ubi Latini suffragium ferret. Interim publicani Cascae instare, ut concilio die eximeret, populus reclamare, & forte in cornu primus se debat Casca: cui simul metus, pudorque animu uersabat. Cum in eo parum praesidij esset: turbadae rei causa publicani per uacuum uisum occupato loco in eos irruerunt, iurgantes simul cum populo,

tribunisq̄. Nec procul dimicatione res erat: cum Fuluius cōsul tribunis, nōne uidetis, inquit, uos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare: ni propere dimittitis plebis concilium. Plebe dimissa, senatus uocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato ui atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit: damna ri se ab ingratis ciuibus passum esse. Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem ui uerent: multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per uim extorsisse: conciliū plebis sustulisse: tribunos in ordinē coegisse: cōtra populum Romanum aciem introduxisse: locum occupasse: ut tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium uocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum: quod cesserint in præsentia furori atq; audaciæ paucorum: uinciq; se, ac populum Romanum passi sint: & comitia, quæ reus ui, atq; armis prohibitus erat: ne causa quærentibus dimicationē daretur: uoluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent: uim q̄ eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis ommissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni uades daret: prehendi à uiatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius uadibus datis, non affuit. Tribuni uocauerunt plebem. quæ ita sciuit. Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset: citatusq; eo die nō respondisset: neq; excusatus esset: uideri eum in exilio esse: bonaq; eius uenire: ipsi aqua, & igni placere interdici. Singulis deinde eorum, qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant: rei capitalis diem dicere, ac uades poscere cœperunt. primo non dantes, deinde etiam eos, qui dare possent: in carcerem coniecerunt. cuius rei periculum uitantes pleriq; in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorū, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comititia inde pontifici maximo creādo sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit.

Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus consul: qui & ante bis consul, & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus, & censura insignis: & Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes, honoratosq; iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & uiginti nemo, præter P. Cornelium Caluffam, pontifex maximus creatus fuerat: qui sella curuli non sedisset. Cōsules cum ægre delectum conficerent: quod inopia iuniorum non facile in utrunq; ut & nouæ urbanæ legiones, & supplementum ueteribus scriberetur: sufficiebat: senatus abistere eos incepto uetuit: & triumuiros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis, forisq; & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere uiderentur: etiam si nondum militari ætate essent: milites facerent. Tribuni plebis, si ijs uideretur: ad populum ferrent: ut qui minores septem & decem annis sacramento dixissent: ijs perinde stipendia procederēt: ac si septem & uiginti annorū, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatus consulto creati triumuiroi bini conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant: in senatu recitatae sunt. Cannensis reliquæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam: sicut ante dictum est: ne ante punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitū centurionumq; & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellū miserunt. e quibus unus potestate dicendi facta. Consul te M. Marcelle in Italiam adissemus: cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatus consultum factū est: nisi hoc sperassemus: in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellū aduersus Siculos simul, Pœnosq; mitti: & sanguine nostro, uulneribusq; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhū ipsum pugnātes satisfecerunt. quanq; quod ob meritū nostrū succensuistis patres conscripti nobis: aut succensetis? Ambos mihi consules, & uniuersum senatum intueri uideor: cū te M. Marcelle intueor. quem si ad Cannas consulem habuissemus: melior & reip. & nostra fortuna esset. Sine quæso prius q̄ de conditione nostra queror: noxam, cuius arguimur: nos purgare. Si nō deū ira, nec fato, cuius lege immobilis rerū humanarū ordo seritur: sed

sed culpa perijmus ad Cannas: cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil unquam dicam de imperatore eo: cui praesertim gratias sciam ab senatu actas: quod non desperauerit de republica: cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Caeteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militum habuimus: honores petere, & gerere, & prouincias obtinere audiuimus. An uobis, uestrisque liberis ignoscitis facile patres conscripti? in haec uilia capita sauitis? & consuli, primoribusque alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset: turpe non fuit? milites utique morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (ut alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo: ut ulla ignominia ijs exercitibus inureretur: ut & urbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Veios transfugerat: recuperaretur: & caudinae legiones, quae sine armis redierant Romam: armatae remissa in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint: qui hac sua ignominia laetatus fuerat. Cannensem uero quisquam exercitum fugae, aut pauoris insimulare potest? ubi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? unde consul cum equitibus quinquaginta fugit? unde nemo superest: nisi quem hostis caedendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur: nos uulgo homines laudabant: quod reipublicae nos seruassent: quod ad consulem Venustiam redissent: & speciem iusti exercitus fecissent. Nunc deteriore conditione sumus: quam apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum, atque ordo militandi, locisque, in quo tenderent: in castris est mutatus. quae tamen semel nauata reipublicae opera, & uno felici praelio recuperarunt. nemo eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis denique est datus: cum quo dimicantes, aut uitam semel, aut ignominiam finiret. Nos, quibus, nisi quod commisimus ut quisquam ex cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obijci potest: non solum a patria procul, Italiaque, sed ab hoste etiam relegati sumus: ubi senescamus in exilio: ne qua spes, ne qua occasio abolendae ignominiae, ne qua placandae ciuium irae, ne qua denique benemoriendi sit. Neque ignominiae finem, nec uirtutis praemium petimus: modo experiri animum, & uirtutem exercere liceat. laborē, & periculum petimus: ut uirorum, ut militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annum ingenti dimicatione geritur. urbes alias Poenus, alias Romanus expugnat. peditum, & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra marique res geritur. clamorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus residues ipsi, ac segnes: tanquam nec manus, nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius consul toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operae pretium habent, libertatem, ciuitatemque. pro seruis saltem ad hoc bellum emptis nobis simul congruere cum hoste liceat: & pugnando quaerere libertatem. Vis tu mari, uis terra, uis acie, uis urbibus oppugnandis experiri uirtutem? asperrima quaeque ad laborē, periculumque deposcimus: ut quod ad Cannas faciendum fuit: quam primum fiat. quoniam quicquid postea uiximus: id omne destinatum ignominiae est. Sub haec dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris, nec potestatis suae esse dixit. senatui scripturum se: omniaque de sententia patrum facturum esse. Haec literae ad novos consules allatae: ac per eos in senatu recitatae sunt. consultisque de his literis ita decreuit senatus. Militibus, qui ad Cannas comilitones suos pugnantes deseruissent: senatui nihil uideri rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter uideretur: faceret quod est reipublicae fideque sua duceret: dum ne quis eorum munere uacaret: neu dono militari uirtutis ergo donaretur: neu in Italiam reportaretur: donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde a praetore urbano de senatus sententia, plebisque scito sunt habita. quibus creati sunt quinque uiri muris, turribusque reficiendis: & trium uiri bini: uni sacris conquirendis, donisque persignandis: alteri reficiendis aedibus Fortunae, & Matris Matutae intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam: quae priore anno incendio consumptae fuerant. Tempestates foedae fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluuit. taeta de caelo multa: duae in Capitolio aedes: uallum in castris multis locis supra Sueffulam: & duo uigiles exanimati: murus, turresque quaedam Cumis non icta modo fulminibus, sed etiam deussae. Reate saxum ingens uisum uolitare: sol rubere solito magis, sanguineoque similis. Horum prodigiorum

prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit: & per aliquot dies cōsules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorū defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspicione Romanis esset: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem legationis Romæ cum esset: uir inquieti animi, & minime otium, quo tum diutino senescere uidebatur: patiētis, aditum sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorū fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs sollicitatos, corruptis ædituis duobus, cū primis tenebris custodia eduxisset: ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima uulgata per urbem fuga est: remissiq; qui sequeretur, à Tarracina cōprehensos omnes retraxerunt, deducti in comitio: uirgisc; approbāte populo cæsi, de saxo deijciūtur. Huius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarū in Italia græcarum ciuitatum animos iritauit, tum publice, tum etiā singulos priuatim: ut quisq; tam tæde interemptos aut propinquitate, aut amicitia cōtingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini cōiurauerunt: quorū principes Nico, & Philomenes erant. Hi prius q̄ aliquid mouerent: colloquendū cum Annibale rati, nocte per speciem uenandi urbe egressi ad eum proficiscuntur. & cū haud procul castris abessent: cæteri sylua prope uiam sese occuluerunt: Nico & Philomenes progressi ad stationes cōprehensiq;, ultro id petentes, ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas cōsiliū sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati, oneratiq; promissis iubentur, ut fidem popularibus facerent prædandi causa se urbe egressos: pecora Carthaginensium, quæ pastum propulsa essent: ad urbem agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Cōspecta ea præda iuuenū est: minusq; iterum, ac sæpius id eos audere, miraculo fuit. Cōgressi cum Annibale rursus fide sanxerunt: liberos Tarentinos leges, suaq; omnia habituros: neq; ullum uēctigal Pœno pensuros: præsidiumq; inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginensium fore. Hæc ubi cōuenerunt: tunc uero Philomenes consuetudinem nocte egrediendi, redeundiq; in urbem frequentiore facere (& erat uenandi studio insignis) canescq;, & alius apparatus sequebatur: captumq; fermè aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatū reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum, nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam cōsuetudinis adducta res est: ut quocunq; noctis tempore sibilo dedisset signum: porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali uisum est. Tridui uia aberat, ubi, quo minus mirum esset uno, eodemq; loco statiuam eum tamdiu habere: agrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Tarenti erant: suspecta esse iam segnīs mora eius desierat. Caterum posteaquam Tarentum ire constituit: decem millibus peditum, atq; equitum, quos in expeditione uelocitate corporum, ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est: electis, quarta uigilia noctis signa mouit. præmissisq; octuaginta ferè numidis equitibus præcepit: ut discurrerent circa uias: perlustrarentq; omnia oculis: ne quis agrestium procul spectator agminis falleret: progressos retraherent: obuios occiderent: ut prædonum magis quàm exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spatio castra ab Tarēto posuit. & ne ibi quidem nuntiato quò pergerent, tantum conuocatos milites mouit: uia omnes irent: nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis pateretur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent: neu quid nisi ducum iussu facerent, se in tempore editurum, quæ uellet agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat: numidas equites paucos populari agros: terroremque late agrestibus iniecit. Ad quem nuntium nihil ultra motus præfectus Romanus: quàm ut partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcēdum populationibus hostem, interea adeo nihil obediēter curatū est: ut contra pro argumento fuerit illa procuratio Numidarum: Annibalem, exercitumq; castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ uenationis onere, cæteri proditores ea, quæ composita erant: expectabant. Conuenerat autem ut Philomenes portula assueta uenationem inferens armatos induceret. parte alia portam Temenitidā adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat, aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret: editus ex composito ignis ab Annibale est: refulsitq;. idem redditum ab Nicone

ab Nicone signū. extinctæ deinde utrinq; flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portā. Nico ex improviso ad portas sopitos uigiles in cubilibus suis obrūcat: portamq; aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur: equites subsistere iubet: ut quod res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia, qua cōmeare assuerat: appropinqua bat. nota uox eius, & familiare iam signum cum excitasset uigilem, dicentis, uix sustinere grandis bestia onus: portula aperitur. inferētes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito uenatore, uigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebāt uersum, uenabulo traicit. ingressi deinde triginta ferè armati cæteros uigiles obrūcāt: refringūtq; portam maximam. & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silentio in forū ducti, Annibali sese cōiunxerunt. Tum duo millia Gallorū Pœnus in treis diuisa partes per urbem dimittit. Tarentinos, & Afros quam maxime frequētia occupare iubet. tumultu orto, Romanos passim cædi: oppidanis parcī, sed ut fieri id posset: præcipit iuuenibus tarentinis: ut ubi quem suorum procul uiderent: quiescere & silere, ac bono animo esse iuberēt. Iam tumultus erat, clamorq;: qualis esse in capta urbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos. Romanis seditio aliqua cū fraude uideri ab oppidanis mota, Præfectus primo excitatus tumultu in portum effugit: inde acceptus scapha in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat, nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata: & inscīenter à Græco inflata, quis, aut quibus signum daret, incertū efficiebat. Vbi illuxit: & Romanis punica, & gallica arma cognita tum dubitationem exemerūt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernētes, ab Annibale captā urbem senserunt. Postquam lux certior erat: & Romani qui cædibus superfuerant: in arcem confugerant: conticescebātq; paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes: præterq; qui cedenteis in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunā persecuti fuerāt. Ibi Annibal benigne allocutus Tarentinos, testatusq; quæ præstitisset ciuibus eorū: quos ad Thrasimenū, aut ad Cannas cepisset: simul in dominationē superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quemq; iussit: & foribus nomen suum inscribere. se domos eas, quæ inscriptæ non essent: signo extemplo dato, diripi iussurū. si quis in hospitio ciuis Romani (uacuas aut cernebat domos) nomen inscripisset: eū se pro hoste habiturū. Conicione dimissa, cū titulis notatę fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato, ad diripiēda hospitia Romana passim discursum est. & fuit prædæ aliquantū. Postero die ad oppugnandā arcem ducit, quam cum & mari, quo in peninsulæ modū pars maior circūluitur: & præaltis rupibus, & ab ipsa urbe muro & fossa ingenti septā uideret: eoq; nec uis, nec operibus expugnabilem esse: ne aut se ipsum cura tuendī Tarentinos à maioribus rebus moraret: aut in relictos sine ualido præsidio Tarentinos impetū ex arce, cū uellent, Romani facerēt: uallo urbem ab arce intersepire statuit: nō sine illa etiā spe: cū prohibentibus opus Romanis manum posse cōferi: & si ferocius procurrissent: magna cæde ita attenuari præsidij uires: ut facile per se ipsi Tarentini urbem ab ijs tueri possent. Vbi cceptū opus est: patefacta repente porta, in nūnienteis impetū fecerunt Romani, pelliq; se statio passa est: quæ pro opere erat: ut successu cresceret audacia: pluresq; & longius pulsos persequerētur. Tum signo dato coorti undiq; Pœni sunt: quos instructos ad hoc Annibal tenuerat, nec sustinere impetū Romani, sed ab effusa fuga loci angustia eos, impedimētaq; alia opere iam ccepto, alia apparatu operis, morabant. plurimi in fossam præcipitati: occisiq; sunt plures in fuga, q; in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cceptū, fossa ingens ducta: & uallum intra eam erigit: modicoq; post interuallo murū etiam eadē regione addere parat: ut uel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent, reliquit tamen modicū præsidium: ut simul interfaciendo muro adiuuaret. ipse profectus cū cæteris copijs ad Galesum flumen (quinq; millia ab urbe abest) posuit castra. Ex ijs stauis regressus ad inspiciendū opus, quod aliquantū opinione eius celerius creuerat: spem cepit etiā arcem expugnari posse. Et est nō altitudine, ut cætera, tuta: sed loco plano posita: & ab urbe muro tantū, ac fossa diuisa. Cum iam machinationū omni genere, & operibus oppugnaretur: missum à Metaponto præsidium Romanis fecit animū: ut nocte ex improviso opera ho-

stium

stium inuaderent, alia disiecerunt: alia igni corruperunt. isque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes: nec ea satis efficax, quia arcem tenentes, quam in peninsula posita imminet faucibus portus: mare liberum habebant: urbs contra exclusa maritimis comitatibus: propiusque inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal conuocatis principibus tarentinis omnes praesentes difficultates exposuit: neque arcis tam munitae expugnandae uiam cernere: neque in obsidione quicquam habere spei: donec mari potiantur hostes. quod si naues sint: quibus comitatus inuehi prohibeant: extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini, caeterum ei, qui consilium afferret: opem quoque in eam rem afferendam esse censebant, punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quae sinu exiguo interclusae essent: cum claustra portus hostis haberet: quemadmodum inde in apertum mare euasuras. Euadent, inquit Annibal, multa, quae impedita natura sunt: consilio expediuntur, ut urbem enim in campo sitam habetis: planae, & satis latae uiae patent in omnes partes. uia, quae in portum per mediam urbem ad mare transmissa est: plaustris transueham naues haud magna mole, & mare nostrum erit: quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circumsedebimus arcem, imo breui, aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Haec oratio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contraextemplo undique plaustra: iunctaque inter se: & machinae ad subducendas naues admotae, munitumque iter: quo faciliora plaustra, minorque moles in transitu esset, iumenta inde, & homines contracti: & opus impigre coeptum, paucosque post dies classis instructa, ac parata circumuehitur arcem: & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit: regressus ipse in hyberna. Caeterum defectio Tarentinorum utrum priore anno, an hoc facta sit: in diuersum auctores trahunt, plures, propioresque aetate memoriae rerum hoc anno tradunt factam. Romae consules, praetoresque usque ante diem quintum Calen. Maias Latinae tenuerunt, eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque provincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus martianis. Vates hic Martius illustris fuerat, & cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret: in M. Aemilij praetoris urbis, qui eam rem agebat: manus uenerunt, is protinus nouo praetori Sullae tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarata auctoritas euentu, alteri quoque, cuius nondum tempus uenerat: afferebat fidem. Priore carmine cannensis praedicta clades in haec ferme uerba erat. Annem troiugena Cannam Romane fuge: ne te alienigenae cogant in campo Diomedis conserere manus, sed neque credes tu mihi: donec compleris sanguine campum: multaque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra frugifera piscibus, atque auibus, ferisque: quae incolunt terras: ijs suat esca caro tua, nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in ijs locis: iuxta, atque ipsam cladem, agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum: non eo tantum obscurius: quia incertiora futura praeteritis sunt: sed perplexius etiam scripturae genere. Hostes Romani si expellere uultis, uomicamque: quae gentium uenit longe: Apollini uouedos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus dederit ex publico partem: priuati uti conferant pro se, suisque, ijs ludis faciendis praerit praetor is: qui ius populo, plebique dabit summum, decemuiri graeco ritu hostijs sacra faciant, haec si recte faxitis: gaudebitis semper: fietque res uestra melior, nam is dius extinguet perduelles uestros: qui uestros campos pascit placide. Ad id carmen explanandum diem unum sumpserunt, postero die senatusconsultum factum est: ut decemuiri libros de ludis Apollini, reque diuina facienda inspicerent. Ea cum inspecta, relataque ad senatum essent: censuerunt patres: Apollini ludos uouendos, faciendosque: & quando ludi facti essent: duodecim millia aeri praetori ad rem diuinam, & duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum est: ut decemuiri sacra graeco ritu facerent: ijsque hostijs: Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis: Latona boue saemina aurata. Ludos praetor in circo maximo cum facturus esset: edixit: ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. Haec est origo ludorum Apollinariu, uictoriae non ualetudinis ergo, ut plerique rentur, uotorum, factosque populus coronatus spectauit, marronae supplicare.

supplicauere. uulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celebrēq; dies omni carimonia-
rum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentū, consules ambo in Samnio essent: sed circum-
fessuri Capuam uiderentur: quod malum diuturnae obsidionis esse solet: iam famem Campa-
ni sentiebant: quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaq; legatos ad An-
nibalem miserunt, orantes, ut prius quam consules in agros suos educerent legiones: uiaq; o-
mnes hostium praesidijs insiderentur: frumentū ex propinquis locis couehi iuberet Capuam.
Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam ut fru-
menti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, uitabundus ca-
stra hostium, consulesq; qui in Samnio erant, cum Beneuento iam appropinquaret, tria pas-
suum millia ab ipsa urbe loco edito castra posuit, inde ex focijs circa populis, quò aestate com-
portatum erat: deuehi frumentū in castra iussit, praesidijs datis, quæ commeatus eos prosequere-
rentur. Capuam inde nuntiū misit, qua die ad accipiendum frumentū praesto essent, omni un-
diq; genere uehicularū, iumentorumq; ex agris cōtracto. Id pro caetera secordia, negligētiaq;
à Campanis actum, paulo plus CCCC uehicula missa: & pauca praeterea iumēta. ob id ca-
stigatis ab Hannone, quod ne fames quidē, quæ mutas accenderet bestias, curā eorum stimu-
lare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendū. Ea omnia, sicut acta
erant, cū enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad cōsules (circa Bouianū ca-
stra Romanorū erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se compa-
rassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat: profe-
ctus nocte Beneuentum, moenia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cū exerci-
tus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemq; aliā tur-
bam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formā, & militarem
ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edi-
cit: signa tantum, armaq; in proximam noctem expedirent, castra punica oppugnanda esse.
Quarta uigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimētisq; Beneuenti relictis, paulo ante lucem
cum ad castra peruenissent, tātum pauoris iniecerunt: ut si in plano castra posita essent, haud
dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderūt: quæ nulla ex par-
te adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima praelium ingens accensum est, nec
uallum modo tutantur Pœni: sed, ut quibus locus æquior esset: deturbant nitentis per ardua
hostes. Vicit tamen omnia pertinax uirtus, & aliquot simul partibus ad uallum, ac fossas per-
uentum est: sed cum multis uulneribus: ac militum pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militum
consul absistendum temerario incepto ait, tutius sibi uideri, reduci eo die exercitum Beneuen-
tum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, neue Hanno regredi pos-
set, id quo facilius obtineatur: collegam quoq; & exercitum eius se acciturum: totumq; eò uer-
suros bellum. Hæc consilia ducis, cum iam receptui caneret: clamor militum asperrantiū tam
segne imperium disiecit. Proxima portæ hostiū erat cohors peligna, cuius praefectus Vibius
ereptum uexillum trans uallum hostiū traiecit, execratus inde seq; & cohortem, si eius uexilli
hostes potiti essent: princeps ipse per fossam, uallumq; in castra irrumpit. Iamq; intra uallum
Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis expro-
brante Romanis ignauiam, qui focijs captorum castrorum concederent decus: T. Pedanius
princeps primus centurio, cū signifero signum ademisset: iam hoc signum, & hic centurio, in-
quit, intra uallum hostium erit: sequantur qui capi signū ab hoste prohibitori sunt. Manipu-
lares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est. Iam & consul ad conspe-
ctum transgredientium uallum mutato consilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosq;
uersus milites, ostendere in quāto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & ciuium
legio esset. Itaq; pro se quisq; omnes per æqua atq; iniqua loca, cū undiq; tela conicerentur:
armaq; & corpora hostes obijcerent, peruadunt, irrumpuntq;. multi uulnerati, etiam quos ui-
res, sanguisq; desereret, ut intra uallum hostium caderent: nitebantur. Capta itaq; momento
temporis, uelut in plano sita, nec permunita castra. Cædes inde, nō iam pugna erat: omnibus
intra uallum permistis, supra sex millia hostium cæsa, supra septem millia capiuntur, cum fru-
menta

mentatoribus campanis, omnique plaustrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit: quam Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentum reditum est. prædamque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies uenit) uendiderunt, diuiseruntque. & donati, quorum opera castra hostium capta erant: ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Comino Cerito, quò nuntiata castrorum clades est: cum paucis frumentatoribus, quos forte secum habuerat: fugæ magis, quàm itineris modo in Brutios rediit. Et Campani audita sua pariter, sociorumque clade, legatos ad Annibalem miserunt: qui nuntiarent: duos consules ad Beneuentum esse: diei iter à Capua: tantum non ad portas, & muros bellum esse. ni propere subueniat, celerius Capuam, quàm Arpos, in potestatem hostium uenturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere esse, ut Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus, desertam, indefensamque populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit: quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidijque, quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex autoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum cõmendandum missus, cum aliquot nauibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit. Cuius aduentu, qui ante in exigua spe, uocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia, erant: ultro ad transeundum hosteis uocabant, sollicitabantque. & erat satis ualidum præsidium: traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplo metu, quo tenebantur, liberati ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant: quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatique literas ac nuntios ad Hannonem, Magonemque, qui in propinquo in Brutis erant, miserunt: si exercitum ad moenia admouissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Attinius Thurinis cum modico præsidio præerat, quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur posse, non tam militum, quos per paucos habebat, fiducia, quàm iuentutis thurinæ, eam ex industria centuriauerat, armaueratque ad tales casus. Diuisis copiis inter se duces pœni cum agrum thurinum ingressi essent: Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit: Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias operis, subsistit. Attinius peditum tantum agmine per exploratores cõperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne: paucis in prima acie pugnantibus Romanis: Thurinis expectantibus magis, quàm adiuuantibus euentum. & Carthaginensium acies de industria pedem referebat, ut ad terga collis ab equite suo infessi hostem incautum pertraheret. Quò ubi uentum est, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo, unde pugnat, stantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani, quanquam circumuentos hinc pedes, hinc eques urgebat: tamen aliquandiu pugnam traxere. postremo & ipsi terga uertunt, atque ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: ubi Romanos fusos ad urbem ferri uiderunt, conclamant, instare Pœnum, permistosque hosteis urbem inuasuros: ni propere portas claudant, ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Attinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij urbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam urbem uictoribus censerent, cæterum, ut plerumque, fortuna, & consilia mala uicerunt. Attinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum uolebant, quàm respectu Romanorum, Carthaginenses in urbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt: non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrupenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quod urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterum ne Beneuentum sine præsidio esset: & ut ad subita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant)

dubitabant) ad opem ferendā socijs Capuam uenisset: equites uim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu, ac leui armatura Beneuentum uenire iubent. legionibus, stantijsq; ad obtinendas res in Lucanis aliquē præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere iecur: conspectiq; repente ex oculis abierunt. id cum aruspicum monitu sacrificiū instauraretur, atq; intentius exta referata seruarentur: iterum, ac tertiu uenisse tradunt: libatoq; iocinore intactos angues abisse. Cum aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent: & ab occultis cauendum hominibus, consilijsq; nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flavius Lucanus fuit, caput partis eius Lucanorū: (cum pars ad Annibalem defecisset) quæ cum Romanis stabat: & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repente uoluntate locum gratiæ apud Pœnū quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite, ac sanguine foedus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat: clam in colloquiū uenit. fideq; ab eo accepta, si Romanū is imperatorem tradidisset: liberos cū suis legibus uenturos in amicitiam Lucanos: deducit Pœnum in locū pacis Gracchū adducturus. Magonem ibi pedites, equitesq; armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; undiq; explorato, dies composita gerendæ rei est. Flavius ad Romanum imperatorem uenit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo cōmuni Italiæ motu descissent, persuasisse: ut redirent in amicitiam Romanorum: quando res quoq; Romana, quæ prope exitium clade Cannensi uenisset: in dies melior atq; auctior fieret: Annibalis uis fenesceret, ac propè ad nihilum uenisset. ueteri delicto haud implacabilis fore Romanos, nullam unquam gentē magis exorabilem, promptioremq; ueniam dandæ fuisse, quoties rebellionī etiam maiorum suorum ignotum: Hæc ab se ait dicta. cæterum ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos: præsentisq; contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotum, haud procul à castris Romanis, ibi paucis uerbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni, & rei abesse ratus, ac similitudine ueri captus, cum licitoribus ac turma equitū à castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti, & ne dubia proditio esset, Flavius his se adiungit, tela undiq; in Gracchum atq; equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilit: idem cæteros facere iubet: hortaturq; ut quod unum reliquum fortuna fecerit, id honestent uirtute, reliquum autem quid esset paucis à multitudine in ualle sylua ac montibus septa circumuentis, præter mortem: id referre: utrum præsentī torpore pecorum modo inulti trucidentur: an toto animo à patiendo, expectandoq; euentu in impetum atq; iram uerso, agentes audentesq; perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent, qui eam uictimam præ se ad inferos misisset: eum decus eximiū, egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. Inter hæc dicta paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quam pro numero hominum editur pugna. iaculis maxime aperta corpora Romanorum, & cū undiq; ex altioribus locis in cauam uallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio uiuum capere Pœni nituntur. cæterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hosteis adeo infestus confertos inuasit, ut parci ei sine multorum perniciē nō posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit: poniq; cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc uera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres uocantur: perijt. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum licitoribus, ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum forte inter salicta innata ripis laterent hostes: nudum atq; inermem, saxiscq; quæ uoluit amnis: propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingentos passus à castris progressum, uti loco puro ea, quæ ante dicta prodigia sunt, procuraret: ab insidentibus forte locum duabus turmis Numidarum circum-

uentum scribant, adeo nec locus, nec ratio mortis in uiro tam claro & insigni constat. Funeris quoque Gracchi uaria fama est. Alij in castris Romanis sepultum ab suis, alij ab Annibale (& ea uulgatior fama est) tradunt in uestibulo punicorum castrorum rogam extructum esse: armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuique genti assuetis: ipso Annibale omni rerum uerborumque honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei gestæ authores sunt. Si illis, qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere uelis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt, eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo: qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum Campanum ingressi cum passim popularentur, eruptione oppidanorum, & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & uixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suapte ingenio genti creuit: multisque prælijs laceſcebant Romanos, sed intentiores ad cauendum consules una pugna fecerat, incaute atque inconsulte inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua una res, sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat per familiari hospitio iunctus, creuerat consuetudo: quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterque curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit, quod ubi est Crispino nuntiatum, ratus colloquium amicum ac familiare queri, manente memoria etiam in dissidio publicorum foederum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum uenere: prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius, conscendamus equos: summotisque alijs, uter bello melior sit decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse: in quibus uirtutem ostendat, se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum: ne hospitali cæde dextram uiolet, conuersusque abibat. Enimvero ferocius tum Campanus increpare mollitiem, ignauiamque: & se digna probra in fontem iacere: hospitalem hostem appellans: simulantemque parcere cui sciat parem se non esse, si parum publicis foederibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet: Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hospitium, nihil sibi cum eo consociatum: nihil foederatum hospiti cum hoste: cuius patriam ac penates publicos priuatosque oppugnatum uenisset, si uir esset, congregaretur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur, itaque tantum moratus, dum imperatores consuleret: permitterent ne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eorum arma cepit, equumque conscendit: & Badium nomine compellans ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est, infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superque delapsus cum uulnere ex equo desiliit, ut pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus: laudatusque ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quam uenit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna: quin multo minus se, suumque toties uictorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari coeptum est, equitum maxime incurſu cum iaculis obrueretur: laborabat Romana acies, donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos, itaque equestre prælium erat, cum procul uisus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat: utrique parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent, uelut ex composito utrinque signum receptui datum: reductique in castra propè æquo Marte decesserunt, plures tamen ab Romanis primo incurſu equitum ceciderunt. Inde consules, ut auerterent Capua Annibalem: nocte quæ secuta est: diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos abiit. Postero die cum uacua castra Romanorum, nuntiatum Annibali esset: & duobus agminibus diuersos abiisse

abijisse: incertus primo utrum sequeretur, Appium instituit sequi. Ille circumducto hoste quā uoluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primi pili centuriones & magnitudine corporis, & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in Senatum introductus petit à patribus: uti sibi quinque millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ pretium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent: ijs aduersus inuentorem usurum. Id non promissum magis stolide, quàm stolide creditum: tanquam eadem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum uoluntariorum itinere in agris conciuuit: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit, ubi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusq; alterum uincendo ueteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium, ac semiermem. Ut conspecta inter se agmina sunt: & neutra pars detrectauit pugnam: extemplo instructæ acies. pugnatum tamen ut in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro uetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset: obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus uijs ab equite infessis, ut ex tanta multitudine uix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à consulibus interim summa ui obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturini ostium, ubi nunc urbs est, castellum communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat: quodq; Mutius prætor ex Hetruria coëmerat: ab Ostia conuectum est, ut exercitui per hylmem copia esset. Cæterum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, uolonum quoq; exercitus, qui uiuo Graccho summa fide stipendia fecerat: uelut exauthoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimine desertos uolebat socios, sed prospero ex temeritate unius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nuntiabant, primo, dum urbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem descuiissent, oppugnaret: intentiùs rem egisse: postea nimio successu & ipsum, & milites præda impletos in tantam licentiam, secordiamq; effusos, ut nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe aliàs, tum paucis diebus ante expertus qualis sub incio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones, & prætor Fuluius erant. quò ubi allatum est hostes aduertare: propè est factum, ut iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res ulla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, ubi uellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum ut daret instituisse duci ad arma uocanteis, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in uillis circa, uepribusq;, & syluis disponit: qui signo dato simul omnes è latebris exilerent, & Magonem, ac duo ferme millia equitum, quæ fugam inclinaturam credebat: omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cunctatus, non tam sua ulla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militū forte procurrentium, consistentiumq; quo loco ipsorum tulisset animus: deinde per libidinem, aut metum deserentium locum. prima legio, & sinistra ala primo instructæ: & in longitudinem porrectæ acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac uirium esse: & quacunque impetum fecissent: hostes perrupturos. nihil, quod salutare esset: nō modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haudquaquam simili exercitu, neq; ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem, atq; impetum primum eorum Romani sustinere. Dux stultitia, & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatum, ac trepidantes

dantes suos uidit: equo arrepto cum ducentis ferme equitibus effugit. cætera à fronte pulsa, à tergo atque alis circumuenta acies eo usque est cæsa, ut ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nuntiata: ingens quidem & luctus, & pauor ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, ubi summa rerum esset: ad id locorum prospere gererent: minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Metilium, qui nuntiarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentque operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederent: (id quod post Cannensem accidisset cladem) & ut desertores de exercitu uolonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isque per fora, conciliabulaque edixit: ut conquisitio uolonum fieret: neque ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Junio ad ostium Vulturii, M. Aurelio Cotta Puteolis preposito, qui, ut quæque naues ex Hetruria, ac Sardinia accessissent: extemplo in castra mitterent frumentum: ipse ad Capuam regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem, molientemque ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circumfederunt urbem: & Claudium Neronem prætorum ab Sueffula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, cæteris cum omnibus copijs ad Capuam descendit, ita tria prætoria circa Capuam erecta: tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa ualloque circundare urbem parant: & castella excitant modicis interuallis: multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, ut postremo portis, muroque se contineret Campanus. Prius tamen, quam hæc continuarentur opera: legati ad Annibalem missi: qui quererentur: desertam ab eo Capuam: ac propè redditam Romanis: obtestarenturque, ut tunc saltem opem non circumfessis modo, sed etiam circumuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætorum missæ, ut priusquam clauderent Capuam operibus: potestatem Campanis facerent, ut qui eorum uellent, exirent ab Capua, suasque res secum auferrent. liberos fore, suaque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent: hostium futuros numero. Ea pronuntiata Campanis, atque ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque. Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut uii, aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod ubi parum processit, ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus: legati Campani ad eum uenerunt, querentes simul, orantesque. quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidionem: & nunc aduentum suum consules non laturos. cum hac spe dimissi legati uix regredi Capuam iam duplici fossa, ualloque cinctam potuerunt. Cum maxime Capua circumuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem uenit, præterquam uii ac uirtute ducis exercitusque, intestina etiam prodicione adiuta. Nanque Marcellus initio ueris incertus utrum Agrigentum ad Himilconem, & Hippocratem uerteret bellum: an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec uii capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame: quam propè liberi ab Carthagine commeatibus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret: transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant, pulsi) colloquijs suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si tradita forent Syracusæ: liberos eos, ac suis legibus uicturos esse. Non erat colloqui copia, quia multorum animi suspecti omnium curam, oculosque conuerterant: ne quid falleret tale admissum. Seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit, deinde in piscatoria quidam nauis retibus operti: circumuectique ita ad castra Romana: colloctique cum transfugis. & idem sapius eodem modo alij atque alij. postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad prodicionem essent: inditio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam non esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc uana euaserat, excepit. Damalippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis

manis nauibus erat. huius utique redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuuit Marcellus: iam tum Ætolorum: cuius gentis focij Lacedæmonij erant: amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atque utrisque opportunus locus ad portum Trogilorum propter turrim, quam uocant Galeagram, est uisus. quò cum sapius commearent: unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoque ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat: permensus, humilioremque aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & uel mediocribus scalis superabilem, ad Marcellum rem defert. Haud spernenda res uisa. sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuntians: diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, uino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito uniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id ubi accepit Marcellus: cum paucis tribunorum militum collocutus, electisque per eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus militibusque, & scalis in occulto comparatis, cæteris signum dari iubet, ut mature corpora curarent: quietique darent, nocte in expeditionem eundum esse. Inde ubi id temporis uisum, quo die epulatis iam, uinoque satiatis principium somni esset: signi unius milites ferre scalas iussit: & ad mille fere armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murum: secuti ordine alij: cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusque scalis in murum euadebant: signo ab Hexapylo dato: quò per ingentem solitudinem erat peruentum: quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti uino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula. ea magna ui refringi cœpta. & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam undique non furtim, sed ui aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum, peruentum erat: terrendique magis hostes erant, quam fallendi: sicut territi sunt. nam simulac tubarum est auditus cantus, clamorque tenentium muros, partemque urbis: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere: alij fallere de muro: precipitarique turba pauentium. magna pars tamen ignara tanti mali erat: & grauatibus omnibus uino, somnoque: & in uastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto Marcellus omnibus copijs urbem ingressus, excitauit, conuertitque omnes ad arma capienda, opemque si quam possent, iam captæ propè urbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nasson uocant: citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret: occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiora uero afferre, postquam conspexit omnia circa Epipolas armis completa: lacescito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit: non tam uim, multitudinemque hostium metuens: quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur: clausasque inter tumultum Acradinæ, atque insulæ inueniret portas. Marcellus ut mœnia ingressus ex superioribus locis urbem omnium fermè illa tempestate pulcherrimam subiectam oculis uidit: illachrymasse dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim uetusta gloria urbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginensibus tanto cum discrimine gesta: tot, ac tam opulenti tyranni, regesque: præter cæteros Hiero, cum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ uirtus ei fortunæque sua dederat: beneficijs in populum Romanum insignis. ea cum uniuersa occurrerent animo: subiretque cogitatio: iam illa momento horæ arsura omnia: & ad cineres reditura: priusquam signa Acradinæ admoueret: præmittit Syracusanos: qui inter præsidia Romana, ut ante dictum est, fuerant: ut alloquio leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas, murosque maxime transfugæ: quibus nulla erat per conditiones ueniæ spes. ij nec adire muros, nec alloqui quenquã passi. itaque Marcellus postquã id inceptum irritum fuit: ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte urbis uersus à mari,

uiaque imminens ferenti in agros mediterranea que insula, per commodus ad com meatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impositus, ad quem missus à Marcello Sosis, unus ex interfectoꝝ tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerent castra, legionesque: haud dubius, si in arcem accepisset eos: delere Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus ut Euryalum neque tradi, neque capi uideret posse: inter Neapolim, & Thicam (nomina partium urbis, & instar urbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca: contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica, & Neapoli cum insulis, & uelamentis uenerunt precantes, ut à cædibus, & ab incendijs parceretur. De quorum precibus quàm postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus: ne quis liberum corpus uiolaret: cætera prædæ futura. castraque tectis parietum pro muro septa. portis regione platearum patentibus stationes, præsidiaque disposuit: ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt, refractisque foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, a cædibus tamen temperatum est. rapinis nullus ante modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona egressere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxiliij nulla esset: fide accepta ut inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auerſis omnibus ad tumulum ex parte captæ urbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter uim tempeſtatis stare ad anchoram in ſalo Romana classis non posset: cum triginta quinque nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari uela in altum dedit: quinque & quinquaginta nauibus Epicidæ, & Syracusanis relictis, edoctisque Carthaginensibus, in quanto res Syracusana discrimine esset: cum c nauibus post paucos dies redit: multis (ut fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioque addito, una cura erat liber: nequa ab tergo uis hostium in arcem accepta inclusos, impeditosque mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circumſedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes utrinque fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, ut ultro undique oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoque suo dato, qui Acradinam tenebant: castra uetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit: & classis punica litori, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est: nequid præsidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiores præbuerunt, quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis: sed incutitus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in urbem compulſit. satisque iam etiam in posterum uidebatur prouisum: ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum: quod facile utrorumque animos auerteret à belli consilijs. nam tempore autumnii, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra urbem, quàm in urbe, intoleranda uis æstus per utraq; castra omnium ferme corpora mouit. & primo temporis ac loci uitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & cõtractus ægrorum uulgabat morbos: ut aut neglecti, desertique, qui incidissent, morerentur: aut assidenteis, curanteisque eadem uis morbi repletos secum traherent: quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset: & undique dies, noctesque ploratus audirentur. postremo ita assuetudine mali efferauerant animos, ut non modo non lachrymis, iustoque comploratu prosequerentur mortuos: sed ne efferrent quidem, aut sepelirent, iacerentque strata exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium: mortuique ægros, ægri ualidos cum metu, tum tabe, ac pestifero odore corporum conficerent. & ut ferro potius morerentur, quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo tamen maior uis pestis Pœnorum castra, que Romana, diu circumſedendo Syracusas cede aquisque affecerat magis. Ex hostium exercitu Siculi ut primũ uidere ex grauitate loci uulgari morbos: in suas quisque propinquas urbes dilapsi sunt. at Carthaginenses, quibus nusquam receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internicionem omnes perierunt.

Marcellus.

Marcellus, ut tanta uis ingruerat mali: adduxerat in urbem suos: infirmaque corpora tecta, & umbræ recreauerant, multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant: haud in magna oppida, caeterum & situ, & munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, ut spem faceret, non ipsis modo salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo urbe capi: perpulit ut onerarias naues quam plurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemque suam auerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & septuaginta onerarijs profectus à Carthagine satis prosperos uentos ad traiciendum in Siciliam habuit, sed idem uenti superare eum Pachynum prohibebat. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter spem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis, Syracusanisque præbisset: Epicides metuens ne, si pergerent idem, qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures uenti: classis punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, classem in statione uersam in Africam habentem, atque timentem nauale prælium, non tam quod impar uiribus, aut numero nauium esset: (quippe etiam plures habebat) quam quod uenti aptiores Romanæ, quam suæ classi flarent: perpulit tandem, ut fortunam naualis certaminis experiri uellet. Et Marcellus cum & siculum exercitum ex tota insula conciri uideret: & cum ingenti commeatu classem punicam aduentare, ne simul terra, marique inclusus urbe hostium urgeretur: quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, ubi primum tranquillitas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaque cadente iam euro, qui per dies aliquot saeuierat: prior Bomilcar mouit, cuius prima classis petere altum uisa est: quo facilius superaret promontorium. caeterum postquam tendere ad se Romanas naues uidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar uela in altum dedit: missisque nuntijs, Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam repeterere iuberent: ipse Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ urbis rediret: Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum, quam inde quicquam moturus. Quæ ubi in castra Siculorum sunt nuntiata, Epicidem Syracusis excessisse: à Carthaginensibus relictam insulam: & propè iterum Romanis traditam, legatos de conditionibus dedendæ urbis, explorata prius per colloquia uoluntate eorum, qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud fermè discreparet: quin quæ ubique regum fuissent, Romanorum essent: Siculis caetera cum libertate, ac legibus suis seruentur: euocatis ad colloquium ijs, quibus ab Epicide credita res erat: missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorum aiunt, ut una omnium, qui obsiderentur, quique extra obsidionem essent, fortuna esset: neue alteri proprie sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab ijs, ut necessarios, hospitesque alloquerentur: expositis, quæ pacta iam cum Marcello haberent: oblata spe salutis perpulere eos, ut secum præfectos Epicidis Polycletum, & Philistionem, & Epicidem, cui Sydon cognomen erat, aggredierentur. Interfectis ijs, & multitudine ad concionem conuocata, & inopiam, qua ipsi inter se fremere occulte soliti erant, conuesti: & quanquam tot mala urgerent, negarunt fortunam accusandam esse: quod in ipsorum esset potestate, quandiu ea pateretur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium, nam ut occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atque Epicide audierint: tum bellum mouisse: & obsidere urbem cepisse, ut crudeles tyrannos eius, non ut ipsam urbem expugnarent. Hippocrate uero interepto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occisis, Carthaginensibus omni possessione Siciliae terra marique pulsas, quæ superesse causam Romanis: cur non perinde, ac si Hiero ipse uiueret, unicus Romanæ amicitie cultor, incolumes Syracusas esse uelint? Itaque nec urbi, nec hominibus aliud periculi, quam ab semetipsis esse, si occasione reconciliandi se Romanis prætermisissent. eam autem, qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore: si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. * Omniu ingenti assensu oratio audita est. præto

res tamen prius creati quam legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum. quorum princeps, Neque primo, inquit, Syracusani à uobis defecimus: sed Hieronymus, nequaquam tam in uos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni cæde cõpositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates atque Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquam dicere potest: aliquando nobis libertatis tempus fuisse: quod pacis uobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum, qui oppressas tenebant Syracusas: cum primum arbitrij nostri esse cœpimus: extemplo uenimus ad tradenda arma: dedendos nos, urbem, mœnia: nullam recusandam fortunam, quæ imposita à uobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ, pulcherrimæque urbis Græcarum dii tibi dederunt Marcelle. quicquid unquam terra, marique memorandum gessimus, id tui triumphij titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta urbs à te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse. quod quisquis terra, quisquis mari uenerit: nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginensibusque trophæa, nunc tua de nobis ostendat. incolumesque Syracusas familiæ uestræ sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas. ne plus apud uos Hieronymi, quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo amicus fuit, quam hic hostis: & illius etiã benefacta persensistis: huius amentia ad perniciem tantum ipsius ualuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. namque transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum. arreptisque armis prætores primum obruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrent: quosque fors obtulit, irati interfecerunt: atque omnia, quæ in promptu erant, diripuerunt. tum, ne sine ducibus essent, sex præfectos creauerunt, ut terni Acradinæ, ac Nassi præessent. Sedato tandem tumultu exequentibus sciscitando mercenarijs, quæ acta cum Romanis essent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam, ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt: falsa eos suspitione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum ullam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorum de industria unus ex Hispanorum auxiliarijs est missus. qui sine arbitris Mericum nactus, primum quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde uenerat) exponit, omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæpretium faciat: principem populariũ esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. contra, si malle obsideri pergat: quam spem esse terra, marique clauso. Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset: fratrem inter eos mittit. qui per eundem illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellum deductus cum fidem accepisset: composuissetque agendæ rei ordinem, Acradinã redit. Tum Mericus, ut ab suspitione proditiõis auerteret omnium animos: negat sibi placere legatos commeari ultro, citroque. neque recipiendum quenquam, neque mittendum. & quo intentius custodia seruentur: opportuna loca diuidenda præfectis esse, ut suæ quisque partis tutandæ reus sit. Omnes assensu sunt partibus diuidendis. ipsi regio euenit ab Arethusa fonte usque ad ostium magni portus. id ut scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponique milites regione portæ: quæ prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta uigilia factum esset: expositosque milites porta, ut cõuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copijs mœnia Acradinæ aggreditur: ita ut non eos solum, qui Acradinam tenebant, in se conuerteret: sed ab Nassi etiã agmina armatorum cõcurrerent, relictis stationibus suis, ad uim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues instructæ iam ante, circuectæque ad Nassum armatos exponunt. qui improviso adorti semiplenas stationes, & adaperatas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati: haud magno certamine Nassum cepere, desertâ trepidatione & fuga custodum. neque ullis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quam transfugis fuit, quia ne suis quidem satis credentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus ut captam esse Nassum didicit: & Acradinæ regionem unã teneri, Mericumque cum præsidio suis adiunctum, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama maior quam res erat, diriperent. Suppresso impetu militum, & ijs qui in Acradina erant, transfugis spatium, locusque fugæ datus est. & Syracusani tandem liberi metu, portis Acradi-

nã apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes aliud, quã incolumitatem sibi, li-
 berisq; suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiã Syracusanis, qui per seditiones
 pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit: non plura per annos quinquagin-
 ta benefacta Hieronis, quã paucis his annis maleficia eorum, qui Syracusas tenuerint: erga
 populum Romanum esse, sed pleraq; eorum quò debuerint, recidisse: fœderumq; ruptorum
 ipsos ab se grauiores multo, quã populus Romanus uoluerit: pœnas exegisse. Se quidẽ ter-
 tium annum circũsedere Syracusas: non ne populus reseruatam ciuitatẽ haberet: sed ne trans-
 fugarũ duces captam & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo uel
 eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint, uel Hispanum ducem Mericum,
 qui præsidium tradiderit: uel ipsorum Syracusanorum postremo serum quidem, sed forte con-
 filium. Omnium sibi laborum, periculorumq; circa mœnia Syracusana terra, mariq; tandiu
 exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quã capere Syracusas potuisse. Inde que-
 stor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniã regiam, custodiendamq; missus, di-
 ripiendamq; urbs militi data est: custodibus diuisis per domos corũ, qui intra præsidia Roma-
 na fuerunt. Cum multa irã, multa inuidiã, auaritiãq; fœda exempla ederẽtur: Archimede-
 memoria proditum est, in tanto tumultu, quãtum capta urbs in discursu diripientiũ militum
 ciere poterat: intentum formis, quas in puluere descripserat: ab ignaro milite quis esset, interfe-
 ctum, ægre id Marcellum tulisse: sepulturãq; curam habitam: & propinquis etiã inquisitis ho-
 nori, præsidioq; nomen, ac memoriã eius fuisse. Hoc maxime modo Syracusã captã, in qui-
 bus praeda tantũ fuit, quantum uix capta Carthagine tum fuisset, cũ qua uiribus æquis certa-
 batur. Paucis ante diebus, quã Syracusã caperent, T. Octacilius cũ quinquere milibus octo-
 ginta Vticam ab Lilybœo transmisit, & cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumento
 onustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticã: pradamq;
 omnis generis retro ad naues egit. Lilybœum tertio die, quã inde profectus erat: cũ centum
 triginta onerarijs nauibus frumento, pradamq; onustis redijt: idq; frumentum extemplo Sy-
 racusas misit, quod ni tam in tempore subuenisset: uictoribus, uictisq; pariter perniciosa fa-
 mes instabat. Eadem æstate in Hispania, cum biennio fermẽ nihil admodũ memorabile fa-
 ctum esset: consilijsq; magis, quã armis bellũ gereretur: Romani imperatores egressi hyber-
 nis copias coniunxerunt, ibi conciliũ aduocatu: omniumq; in unum congruerunt sententiã:
 quãdo ad id locorũ id modo actum esset, ut Asdrubalem tendentem in Italiã retinerent: tem-
 pus esse id iam agi, ut bellum in Hispania finiretur, & satis ad id uiriũ credebant accessisse, tri-
 ginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant, Asdrubal Gis-
 gonis filius, & Mago coniunctis castris quinq; fermẽ dierũ iter ab Romanis aberãt. Propior
 erat Amilcaris filius Asdrubal, uetus in Hispania imperator, ad urbẽ nomine Anitorgin exer-
 citum habebat. Eum uolebãt prius opprimi duces Romani, & spes erat satis superq; ad id ui-
 rium esse, illa restabat cura, ne fuso eo perculsi alter Asdrubal, & Mago in auios saltus, mon-
 tesq; recipientes sese, bellum extraherent. Optimũ igitur rati diuisis bifariam copijs totius si-
 mul Hispaniã amplecti bellũ, ita inter se diuiserunt, ut P. Cornelius duas partes exercitus Ro-
 manorũ, sociorumq; aduersus Magonẽ duceret, atq; Asdrubalẽ: Cn. Cornelius cũ tertia par-
 te ueteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellũ gereret. Vnã profe-
 cti ambo duces, exercitusq;, Celtiberis pręredientibus, ad urbem Anitorgin in cõspectu ho-
 stium, dirimente anie, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum est copijs sub-
 stitit. Et P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal postquã animaduertit
 exiguum Romanum exercitum in castris: & spem omnem in Celtiberorum auxilijs esse: peri-
 tus omnis barbaricã & præcipue omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat:
 perfidiã, facili linguã commercio, cum utraq; castra plena Hispanorum essent: per occulta col-
 loquia paciscitur magna mercede cũ Celtiberorum principibus, ut copias inde abducãt. Nec
 atrox uisum facinus: (non enim ut in Romanos uerterent arma, agebatur) & merces, quan-
 ta uel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus do-
 mum, fructusq; uidendi suos, suaq;, grata uulgo erant, itaq; non ducibus facilius, quã mul-
 titudini

titudini persuasum est. simul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, se ne re-
 tinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc uere pro do-
 cumentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, ut non plus sui roboris, suarūq; proprie ui-
 rium in castris habeant. Signis repete sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quæretibus cau-
 sam, obtestantibusq; ut manerent Romanis respondentes, quàm domestico se auocari bello.
 Scipio, postq; socij nec precibus, nec ui retineri poterant: nec se aut parem sine illis hosti esse,
 aut fratri rursus cõiungi uidit posse: nec ullū aliud salutare consiliū in promptu esse: retro quan-
 tum posset, cedere statuit: in id omni cura intentus: nec ubi hosti æquo se cõmitteret loco, qui
 transgressus flumen propè uestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par-
 terror, periculū maius ab nouo hoste urgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat so-
 cius Carthaginensium: quem deinde clarum, potentemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum
 equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit: & deinde assidue dies, noctesq; infe-
 stus aderat, ut non uagos tantum procul à castris lignatum, pabulatumq; progressos excipe-
 ret: sed ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes omnia ingenti tumultu
 turbaret. noctibus quoq; sæpe incurfu repentino in portis, ualloq; trepidatum est: nec aut lo-
 cus, aut tempus ullum uacuum à metu ac sollicitudine erat Romanis. cõpulsisq; intra uallum,
 adempto rerum omnium usu, cum propè iusta obsidio esset: futuramq; arctiorem eam appa-
 reret: si se Indibilis, quem cum septem millibus & quingentis Sueffanorum aduentare fama
 erat: Pœnis cõiunxisset: dux cautus & prudens Scipio uictus necessitatibus temerarium capit
 consilium, ut nocte Indibili obuiam iret: & quocunq; occurrisset loco, prælium confereret. Re-
 licto igitur modico præsidio in castris, præpositoq; T. Fonteio legato, media nocte profectus
 cum obujs hostibus manus conseruit. Agmina magis, quàm acies pugnant. superior ta-
 men, ut in tumultuaria pugna, Romanus erat. ceterum & equites Numidæ repete, quos fefel-
 lisse se dux ratus erat: ab lateribus circumfusi magnum terrorem intulere. Cõtracto aduersus
 Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis, duces pœni affecuti ab tergo iã pu-
 gnantes. ancepsq; prælium Romanos circumsteterat: incertos in quem potissimum hostem,
 quam uie in partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantiq; imperatori, & offeren-
 ti se, ubi plurimus labor erat: latus dexterum lancea traicitur, cuneusq; is hostium, qui in con-
 fertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem, labentemq; ex equo Scipionem uidit: ala-
 cres gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes discurrunt: imperatorem Romanum
 cecidisse. Hæc peruagata passim uox, ut & hostes haud dubie pro uictoribus, & Romani pro
 uictis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. ceterum ut ad erumpen-
 dum inter Numidas, aliaq; leuium armatorū auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tan-
 tum equitum, æquantiumq; equos uelocitate peditum, uix poterant. cæsiq; propè plures in fu-
 ga, quàm in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad uesperum die nox in-
 teruenisset. Haud segniter inde duces pœni fortuna usi, confestim è prælio, uix necessaria quie-
 te data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt: non dubia spe, cum co-
 pias cõiunxissent, debellari posse. Quò ubi est uentum, inter exercitus, ducesq; uictoria recen-
 ti lætos gratulatio ingens facta: imperatore tãto cum omni exercitu deleto, & alterã pro haud
 dubio parem uictoriam expectantes. Ad Romanos nondū quidem fama tantæ cladis perue-
 nerat, sed tamen mœstū quoddã silentium erat, & tacita diuinatio: qualis iam præfagientibus
 animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab socijs se desertū, ho-
 stium tantū auctas copias sentiebat: cõiectura etiã & ratione ad suspicionē acceptæ cladis, q̄
 ad ullam bonam spem pronior erat. Quonã modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi de-
 functo suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisset: quo modo autē nõ obsti-
 tisset: aut ab tergo non secutū fratrem: ut, si prohibere quo minus in unum coirent & duces, &
 exercitus hostiū, non posset: ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis id mo-
 do esse salutare in præsens credebat: cedere inde quãtum posset, & inde una nocte ignaris ho-
 stibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce ut senserunt profectos hostes, præ-
 missis Numidis, quàm poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. ante noctem affecuti
 Numidæ.

Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt: ac tutari agmen, quantum possent. tamen tuto ut simul pugnarent, procederentq̃, Scipio hortabatur: priusq̃ pedestres copiæ assequerentur. cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur: & nox iam instaret: reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quædam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen, quàm cætera circa erant: subducit. Ibi primo impedimētis, & equitatu in medium receptis, circumdati pedires haud difficulter impetus incurfantium Numidarū arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant: apparebatq̃ parum armis ad tuendum locum sine munimento ualituros esse: circūspectare, atq̃ agitare dux cœpit: si quo modo posset uallum circū inijcere. sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli: ut nec uirgulta uallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, aliq̃ ue ulli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum, aut abscissum erat: quod hosti aditum, ascensum ue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, ut tamen aliquã imaginem ualli obijcerent: ditellas illigatas oneribus uelut struentes ad altitudinem solitam circū dabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad moliendum ditellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere: in tumulum quidem perfacile agmen erexere. munitionis uero facies noua primo eos uelut miraculo quodam tenuit: cum duces undiq̃ uociferarentur: quid starent? & non ludibrium illud uix sceminis, pueris ue morandis satis ualidum distraherent, diriperentq̃: captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contēptim duces increpabant. cæterum neq̃ transilire, neque moliri onera obiecta, nec cædere stipatas ditellas, ipsisq̃ obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu cū amoliti obiecta onera armatis dedissent uiam: pluribusq̃ idem partibus fieret: capta iam undiq̃ castra erāt: pauci ab multis, perculsiq̃ à uictoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas: in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat: perfugerunt. Cn. Scipionem aliq̃ in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt. aliq̃ cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circumdatam: atq̃ ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt ui: captam: omnesq̃ intus cum ipso imperatore occisos. Anno octauo postquam in Hispaniam uenerat Cn. Scipio, undetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior, quàm per totam Hispaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebāt, desiderabantq̃ duces. Cneum tamen magis: quod diutius præfuerat ijs: priorq̃ & fauorem occupauerat: & specimen iustitiæ, temperantiæq̃ Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissæq̃ Hispaniæ uiderentur: uir unus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques romanus, impiger iuuenis, animiq̃ & ingenij aliquanto quàm pro fortuna, in qua erat natus: maioris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidij deductis, haud contemnendum exercitum fecerat: iunxeratq̃ cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tātum præstitit eques romanus autoritate inter milites, atq̃ honore: ut castris citra Iberum communitis, cum ducem exercituum comitij militibus creari placuisset: subeuntes aliq̃ alijs in custodiã ualli, stationesq̃, donec per omnes suffragium iret: ad L. Martium cuncti summam imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehendisq̃ comitatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigre, tum haudquaquam abiecto animo exequébatur. Cæterum postquam Asdrubalem Gisgonis uenientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signumq̃ pugnæ propositū ab nouo duce milites uiderunt: recordati, quos pauloante imperatores habuissent: quibusq̃ & ducibus, & copijs freti prodire ad pugnam soliti essent: flere omnes repente: & offensare capita: & aliq̃ manus ad cœlum tendere, deos incusantes: aliq̃ strati humi suum quisq̃ nominatim ducem implorare. neq̃ sedari lamētatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipso minitante & increpante Martio: quod in muliebres, & inuiles se proiecissent fletus: potius quàm ad tutandos semetipsos, & rempublicã secum acuerent

animos: & ne inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subito clamor, tubarumq; sonus (iam enim propè uallum hostes erant) exauditur. inde uerso repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac uelut accensi rabie discurrunt ad portas: & in hostem negligenter, atq; incompositè uenientem incurrunt. Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis. mirabundiq; unde tot hostes tam subito exorti propè deleto exercitu forent: unde tãta audacia, tanta fiducia sui uictis, ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset: q; castris præesset: quis signum dedisset pugnae: ad hæc tot iam nec opinata primo omnium incerti, stupentesq; referunt pedem: dein ualida impressione pulsi terga uertunt. & aut fugientium cædes foeda fuisset, aut temerarius periculosusq; sequentiū impetus: ni Martius propere receptui dedisset signum: obstitensq; ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Carthaginenses trepide primo ab hostium uallo acti, postquam neminem insequi uiderunt: metu substitisse rati, cōtemptim rursus, & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis ijs Martius ad consiliū prima specie temerarium magis, quàm audax animum adiecit: ut ultro castra hostiū oppugnarret: simul facilius esse ratus unius Asdrubalis expugnari castra: q; si se rursus tres exercitus, ac tres duces iunxissent: sua defendi: simul, aut si successisset cœptis: recepturū se afflictas res: aut si pulsus esset: tamen ultro inferendo arma contemptum sui dempturum, ne tamen subita res, & nocturnus error etiamnum suæ fortunæ consiliū perturbaret: alloquendos, adhortandosq; sibi milites ratus, concione aduocata ita differuit. Vel mea erga imperatores nostros uiuos, mortuosq; pietas, uel præsens omniū nostrū milites fortuna fidem cuiuis facere potest: mihi hoc imperium, ut amplum iudicio uestro, ita re ipsa graue, ac sollicitum esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorem obstupesceret: uix ita compos mei essem: ut aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor uestram omnium uicem (quod difficillimum in luctu est) unus consolari. & ne tum quidem, ubi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim: cogitandum est: auertere animum ab assiduo mœrore libet, præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies, noctesq; curis, insomnijsq; agitant: & excitant saepe somno: neu se, neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, commilitones uestros, neu rempublicam patiar inultam: & suam disciplinam, suaq; instituta sequi iubent. Et ut imperijs uiuorum nemo obedientior me uno fuerit: ita post mortem suam, quod quaq; in re facturos illos fuisse maxime censeam: id optimū ducere uos quoq; uelim milites: non lamentis, lachrymisq; tãquam extinctos prosequi: (uiuunt enim, uigentq; fama rerum gestarum) sed quotiescunq; occurreret memoria illorum: uelut si adhortanteis, signumq; dantes uideatis eos: ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterni die oculis, animisq; uestris oblata memorabile illud edidit prælium: quo documētum dedistis hostibus: non cum Scipionibus extinctum esse nomen romanum: & cuius populi uis, atq; uirtus non obruta sit kannensi clade: ex omni profecto sœuitia fortunæ emerisuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte uestra: experiri libet quantum audeatis duce uestro authore. non enim hesterni die cum signum receptui dedi, sequentibus effuse uobis turbatum hostem: frangere audaciam uestram, sed differre in maiorem gloriam, atq; opportunitatem uolui: ut postmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionem aggredi possētis. Nec huius occasionis spem milites forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A uobis quoq; profecto si quis quærat: quonā modo pauci à multis, uicti à uictoribus castra tutati sitis: nihil aliud respondeatis, quàm id ipsum: timentes uos, omnia & operibus firmata habuisse: & ipsos paratos, instructosq; fuisse. Et ita se res habet. ad id, quod ne timeatur fortuna facit: minime tuti sunt homines. quia quod neglexeris: incautum, atq; apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes: quàm ne obses si modo ipsi, atq; oppugnati, castra sua ultro oppugnemus. Audeamus quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum uidetur: facillimum erit. Tertia uigilia noctis silenti agmine ducam uos, exploratum habeo: non uigiliarum ordinem, non stationes iustas esse.

clamor

clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno, pauentibus ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa caedes edatur: à qua uos hesternò die reuocatos ægre ferebatis. Scio audax uideri consilium. sed in rebus asperis & tenuibus, fortissima quæque cõsilia tutissima sunt. quia si in occasionis momẽto, cuius præteruolat opportunitas: cunctatus paulum fueris: nequicquam mox omissam queraris. Unus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentastis uestras, atque illorum uires. si diem proferimus: & hesternæ eruptionis fama contenti deserimus: periculum est ne omnes duces, omnesque copiarum conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit. Vt diuidendo copias perire duces nostri: ita separati, ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi uia nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus: corpora curate: ut integri, uigentesque eodem animo in castra hostium irrumpatis: quo uestra tutati estis. Læti & audire ab nouo duce nouum consilium: & quo audacius erat: magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta uigilia mouere. Erant ultra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiarum Pœnorum. Vallis caua intererat, condensa arboribus. in huius syluæ medio fermè stadio cohors romana arte punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiarum silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neque in uallo custodiæ essent: uelut in sua castra, nullo usque obstituto, penetrauerunt. inde signa canunt: & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt, pars ignis escas stramẽto arido tectis iniiciunt. pars portas occupant: ut fugam intercludant, hosteis simul ignis, clamor, caedes, uelut alienatos sensibus, nec audire, nec puidere quicquam sinunt, incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super uallum saliant, & ut quisque euaserat: protinus ad castra altera fugiunt. ubi à cohorte, & equitibus ex occulto proruentibus circumuenti, cæsique ad unum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea caede effugisset: adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est: ut præuenire nuntius cladis non posset. Ibi uero quo longius ab hoste aberant: & quia sub lucem pabulatum, lignatum, & prædatum quidam dilapsi fuerant: neglecta magis omnia, ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita: milites inermes, aut humi sedentes, accubantesque, aut obambulantes ante uallum, portasque. Cum his tam securis, solutisque Romani calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesque uictoria prælium ineunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas, concursu ex totis castris ad primum clamorem, & tumultu factò, atrox prælium oritur. diuque tenuisset: nisi cruenta scuta Romanorum uisa indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pauore iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusi que quæ iter est, nisi quos caedes oppressit: exiunt castris. Ita nocte, ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad trigintaseptem millia hostium cæsa, author est Claudius: qui annales Acilianos ex graeco in latinum sermonem uertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias una castra Magonis capta tradit: septem millia cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatum cum Asdrubale: decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia hominum, cum Mago cedentibus nostros effuse sequeretur: cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est. & ueræ gloriæ eius etiam miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu cum magno pauore circumstantium militum, monumẽtumque uictoriæ eius de Pœnis usque ad incẽsum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere: utrisque post tantas acceptas inuicem, illatasque clades cunctantibus periculũ summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur: Marcellus captis Syraculis cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset: ut non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem populi Romani auerteret: ornamenta urbis, signa, tabulasque, quibus abundabant Syracusæ: Romam deuexit. Hò-

stium quidem illa spolia: & parta belli iure. Cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra, profanaq; omnia uulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in Romanos deos, templum id ipsum primum, quod à Marcello eximie ornatum est: uertit. uisebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta: quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Siciliae ad eum conueniebant, dispar ut causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas, aut non descuerant: aut redierant in amicitiam: ut socij fideles accepti, cultiq;. quos metus post captas Syracusas dediderat: ut uicti à uictore leges acceperunt. Erant tamen haud parua reliquia belli circa Agrigentum Romanis: Epicides, & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares uocabant) uir impiger, & sub Annibale magistro omnis belli artes edoctus. Huic ab Epicide, & Hannone Numidæ dati auxiliariæ, cum quibus ita peruagatus est hostium agros: ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adiit: ut breui tempore totam Siciliam impleat nominis sui: nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigentis dux pœnus, Syracusanusq;, non consilio Mutinis, quam fiducia, magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est: extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo confedit: quid agerent, pararent ue, expectaturus. Sed nullum neq; locum, neq; tempus cunctationi, consilio ue dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore, ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio cõpulit hostem intra munimenta, inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum Heracleam Minoam concessissent: ad mitigandos, reuocandosq; eos profectus magnopere monuisse duces dicitur: ne absente se cum hoste manus confererent. Id ambo agre passi duces: magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginensi, misso ab senatu populoq;. Is perpulit cunctantem Epicidem: ut transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur: & secunda pugnae fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se qui Annibalem subnixum uictoria Cannensi ab Nola reppulisset: his terra, mariq; uictis ab se hostibus cedere: arma propere capere milites, & efferrè signa iubet. Ad instruentem exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nuntiantes: populares suos primum ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriae eius sub ipsam certaminis diem ablegatum uideant: quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaq; & Romanis creuit animus, nuntio celeri per ordinem misso: destitutū ab equite hostem esse: quem maxime timuerant: & terri hostes: præterquam quod maxima parte uirium suarum non iuuabantur: timore etiam incusso: ne ab suo ipsi equite oppugnarentur. Itaq; haud magna uis certaminis fuit. Primus clamor atq; impetus rem decreuit. Numidæ cum in cõkursu quieti stetissent in cornibus: ut terga dantes suos uiderunt: fugæ tantum parumper comites facti, postq; omnes Agrigentum trepido agmine petentes uiderunt: ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum caesa, captaq;: & VIII elephantum. Hæc ultima in Sicilia Marcelli pugna fuit. uictor inde Syracusas rediit. Iam fermè in exitu annus erat. itaq; senatus Romæ decreuit: ut P. Cornelius prætor literas Capuam ad coss. mitteret: dum Annibal procul abesset: nec ulla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita uideretur: ad magistratus subrogandos Romam ueniret. Literis acceptis, inter se consules cõpararunt: ut Claudius comitia perficeret: Fuluius ad Capuam maneret. Consules Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpitium Seruiliū, Quinti filium, Galbam: qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prætores deinde creati L. Cornelius Lentulus, Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio urbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

N. FVLVIVS Centimalus, P. Sulpitius Galba consules cum idibus martijs magistratum inissent: senatu in Capitolium uocato, de republica, de administratione belli, de prouincijs, exercitibusq; patres consuluerunt. Q. Fuluius, & Appio Claudio prioris anni consulibus prorogatum imperium est: atq; exercitus, quos habebant: decreti. adiectumq; ne à Capua, quam obsidebāt: abscederent: priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram: quæ in nullam unquam ciuitatem iustior fuit: quam quod urbs tam nobilis, ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos: ita recepta inclinatura rursus animos uidebatur ad ueteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant: prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello: ut pro consul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu: quem haberet. si supplemento opus esset: suppleret de legionibus: quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum nequem militem legeret ex eo numero: quibus senatus missionē, reditumq; in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euenerat: duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset: decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluij: qui priore anno in Apulia fœde cæsus, fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem cannensibus, finem statuerat militiae. additum etiam utrorumq; ignominia est: ne in oppidis hybernarent: ne ue hyberna propius ullam urbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ: quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset: consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliae, Græciæq; ora cum legionibus, classibusq;, quibus præerāt: decretæ. Quinquaginta Græci cum legione una, centū Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & uiginti legionibus Romanis eo anno bellū terra maricq; est gestum. Principio eius anni cū de literis L. Martij referretur: res gestæ magnificæ senatui uisæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex autoritate patrū dato, proprætor senatui scripserat: magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse: imperatores legi ab exercitibus: & solenne auspicatorum comitorū in castra, & prouincias procul ab legibus, magistratibusq; ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendū ad senatum censerent: melius uisum differri eam consultationem: donec proficiscerentur equites: qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento, & uestimentis exercitus placuit: utramq; rem eam curæ fore senatui. ascribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne id ipsum, quod consultationi reliquerant: pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius cōsules retulerunt. omniūq; in unum sententiæ congruebant: agendum cum tribunis plebis esse: primo quoq; tempore ad plebem ferrent: quem cum imperio mitti placeret in Hispaniā ad eum exercitum: cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta, promulgataq; est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in cōcionibus uexabat: multa imperatorem temeritate, atq; inscitia exercitū in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, ante corrupisse omnibus uitijs legiones suas: quàm proderet. itaq; uere dici posse: prius eos perisse: quàm uiderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo uictos esse. Neminem, cum suffragium ineat: satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium: Cum ei seruorum exercitus datus esset: breui effecisse disciplina, atq; imperio: ut nemo eorum generis, ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum, aliasq; urbes eos uelut è faucibus Annibalis ereptos populo Romano restituisset: Cn. Fuluium Quiritium Romanorum exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus uitijs imbuisse. ergo effecisse: ut feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modo Pœnorum, sed ne clamorē quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse: milites in acie non stetisse: cum primus omnium imperator fugeret. ma

gis mirari se: aliquos stantes cecidisse: & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse paucioris ac fugæ. C. Flaminius, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse: quæ de serere circumuentos hostibus suos exercitus. Cn. Fuluium propè unum nuntium delati exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse: Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit: in Siciliam deportatum: ne prius inde dimittatur: quæ hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum: Cn. Fuluius fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: & cum in ganea, lustrisq; ubi iuuetam egerit: senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint: quæ quod imperatoris similes fuerint: relegatos propè in exilium ignominiosam pati militiam: adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscenteis productos in aciem, non eo, quo uoluerint: quia serum diei fuerit: sed postero die, & tempore, & loco æque instructos, seu famam, seu uim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent: se quoq; turba ablatum: ut Varronem Cannensi pugna: ut multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse reipublicæ potuisse: nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia comatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem in insidijs circumuentum. uel aperta, armis, acie uictum, nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuique ingenium audaciam, aut paucorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; acquisita, tertio testibus datis, cum præterquam quod omnibus probris onerabatur: iurati permulti dicerent: fugæ, pauciorisq; initium à prætoribus ortum: ab eo desertos milites, cum haud uanum timorem ducis crederent: terga dedisse: tanta ira accensa est: ut capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia acquisisset: tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati. cum collegæ negarent se in mora esse: quo minus, quod ei more maiorum permittum esset: seu legibus, seu moribus mallet: anquireret: quoad uel capitis, uel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluius dixit: diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætoribus urbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentq; patres à republica esse abscedi à Capua: priusquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc uis omnis belli uersa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quam oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia, ac plebs poterant: aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida: qui acceptis literis euasurum se professus, ut promissum præstaret: per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis: dum aliquid uirium superesset: ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria prælia ferme prospera faciebant: pedites superabatur. sed nequaquam tam lætum uincere, quam triste uinci ulla parte erat ab obsesso, & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est: ut quod uiribus deerat: arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime uigore, ac leuitate corporum ueloces. eis parmæ breuiiores, quam equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro: quale hastis uelitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & uehi post sese: & desilire perniter; ubi datum signum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepide uisum est fieri: in campum, qui medius inter castra, murumq; erat: aduersus instructos Campanorum equites processerunt. & ubi ad coniectum teli uentum est: signo dato uelites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos uirosq; passim coniectis permultos uulnerauerunt. paucioris tamen plus ex re noua, atq; inopinata iniectum est. & in percussum hostem equites inuecti, fugam stragemq; eorum usq; ad portas fecerunt. Inde equitatu quoq; superior Romana acies fuit. Institutum: ut uelites in legionibus essent. Authorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honorisq; id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent:

sent: Annibalem in diuersum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæq; retinendæ trahebant curæ. uicit tamen respectus Capuæ: in quam omnium sociorum, hostiumq; conuersos uidebat animos; documento futuræ: qualemcunq; euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq; quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, secuti tamen tam raptim euntē tres & xxx elephantum, in ualle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ confedit. Adueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde uipulso, cepisset: in circumsedenteis Capuam se uertit: præmissis ante nuntijs Capuam: quo tempore castra Romana aggressurus esset: ut eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitesq; & cum ijs Punicum præsidium, cui Bostar, & Hanno præerant: erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad unam concurrento partem aliquid indefensū relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis, quæ Sueffulam fert: C. Fuluius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modo clamore, ac tumultu est cœptum: sed ad alium uirorum equorum armorumq; sonum disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet: edidit clamorem: ut auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in uallo Appius arcebat. Maior uis ab altera parte Fuluium, Annibal & Pœni urgebant. legio ibi sexta loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usque ad uallum peruasit: ruperatq; mediâ aciem Romanorum: & in ancipiti spe, ac periculo erat: utrum in castra perumperet: an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculumq; castrorum Fuluius ubi uidit: Q. Nauium, primoresq; alios centurionum hortatur: ut cohortem hostium sub uallo pugnantem inuadant, ac trucident. In summo discrimine rem uerti, aut uiam dandam ijs esse: & minore conatu, quàm condensam aciem irrupissent: in castra irrupturos: aut conficiendos sub uallo esse. nec magni certaminis rem fore. paucos esse: & ab suis interclusos: & quæ, dum pauet, Romanis interrupta acies uideatur: etiam si se utrinq; in hostem uertat: ancipiti pugna medios circumuenturam. Nauius ubi hæc imperatoris dicta accepit: secundi hastati signum ademptum signifero in hostes infert: iacturum in medios eos minitans: ni se propere sequantur milites: & partem capebant pugnae. Ingens corpus erat: & arma honestabant: & sublato alte signum conuerterat ad spectaculum ciues, hostesq;. cæterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorum: tum undique in eum tragulæ coniectæ: & propè tota in unum acies uersa. sed neque hostium multitudo, neq; telorum uis arcere impetum eius uiri potuerunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorum coegit. Et qui castris præerant: L. Portius Licinius, & T. Popilius legati pro uallo acriter pugnant: elephantosq; transgredientes in ipso uallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta esset fossa: uelut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erant Campani, Punicumq; præsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert: pugnabatur: neque tam armati irrupentibus Romanis resistebant: quàm quod porta balistis scorpionibusq; instructa, missilibus procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum uulnus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortanti sub læuo humero summum pectus gæso ictum est. magna tamen uis hostium ante portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum stragem uidit: summaq; uicinia castra hostium defendi: ommissa oppugnatione recipere signa, & conuertere agmen peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret: cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit. sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad utrunque profectum ratus: ut & Campani quàm haud multum in Annibale præsidij esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnae authores sunt: VIIII millia hominum de Annibalis exercitu,

citu, tria ex Campanis tradunt: signaꝫ Carthaginensibus quindecim adempta: duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnae inuenio, plusꝫ pauoris, quam certaminis fuisse: cum inopinato in castra Romana Numidæ, Hispanicꝫ cum elephantis irrupissent: elephantum per media castra uadentes stragem tabernaculorum ingenti sonitu, ac fuga abruptentium uincula iumentorum facerent. fraudem quoꝫ super tumultum adiectam: immixtis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari latinæ linguæ iuberent consulum uerbis, quoniam amissa castra essent: pro se quenque militum in proximos montes fugere. sed eam celeriter cognitam fraudem: oppressamꝫ magna cæde hostium, elephantos igni è castris exactos. Hoc ultimum, ut cunꝫ initum, finitumꝫ est: ante deditionem Capuæ prælium fuit.

Mediastuticus, qui summus magistratus apud Cāpanos est: eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuiꝫ fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, cum respondisset aruspex: summum quod esset imperium Capuæ, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt. tu perditas res Campanorum narras: ubi summus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio ueri & ipsa in uerum uertit. nam cum fame, ferroꝫ urgeretur: nec spes ulla superesset: ijs qui nati in spem honorum erant: honores detrectantibus: Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal ut nec hostes elici amplius ad pugnam uideret: nec per castra eorum perumpi ad Capuam posse: ne suos quoꝫ comitatus intercluderent noui consules: abscedere irritum incepto, & mouere à Capua statuit castra. multa secum quò iam inde ire pergeret uolenti subiit animū impetus caput ipsum belli Romam petēdi, cuius rei semper cupita prætermittam occasione post Cannensem pugnam, & alij uulgo fremebant: & ipse non dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Si Roma in discrimine esset: Capuam extemplo omisso aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex ijs, qui si diuisissent copias: utrūꝫ infirmiore factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam duros esse. Vna ea cura angebat: ne ubi abscessisset: extemplo dederetur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicuit: ut literis acceptis, specie transfugæ castra romana ingressus, altera parte Capuam clam peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem suam, quæ salutaris illis foret: abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces, atꝫ exercitus Romanos, ne desponderent animos, tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum: iussit. quarum ubi tantam copiam esse, ut una nocte traici posset exercitus: allatum est: cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret: ita futurum comperit ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset: uarie hominum animi pro cuiusꝫ ingenio affecti sunt. Ut in re tam trepida, senatu extemplo uocato, P. Cornelius, cui Asina cognomen erat: omnes duces, exercitusꝫ ex tota Italia, neꝫ Capuæ, neꝫ ullius alterius rei memor, ad urbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua: terreriꝫ & circumagi ad nutus comminationesꝫ Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas uictor, ire tamen ad urbem ausus non esset: eum à Capua repulsum spem potiunda urbis Romæ cepisse. Non ad Romam obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam, cum eo exercitu, qui ad urbem esset: Iouem foederum ruptorum ab Annibale testem, deosꝫ alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci uicit, qui utriusꝫ rei memor imperatoribus, qui ad Capuam essent: scribendum censuit: quid ad urbem præsidij esset, quantas autem Annibal copias duceret: aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset: ipsos scire. si & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset: ut ab reliquo & duce, & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius, Fuluiusꝫ utri obsidenda Capua: utri ad prohibendam obsidione patriam, Romam ueniendum esset.

Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui, collega ex uulnere agro, eundem Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites

equites Vulturum traducit. inde cum Annibalem Latina uia iturum satis comperisset: ipse per Appiæ municipia, quæq; propter eam uiam sunt: Setiam, Soram, Lauinium præmisit: ut commeatus paratos & in urbibus haberent: & ex agris deuijs in uiam proferrent: præsidiaq; in urbes contraherent: ut sua cuiq; respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturum est transgressus: haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem unum populando moratus, per Sueffulam, Allifanumq;, & Casinatem agrum uia Latina ducit. sub Casinū biduo statiuā habita: & passim populationes factæ. inde præter Interamnam, Aquinumq; in fregellanum agrum ad Lirim fluuium uentum. ubi intercisum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturum tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad trañciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquū Fuluius expeditum iter, non per urbes modo, sed circa uiam expositis benigne commeatibus, erat. alacresq; milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriam: hortabantur. Romam Fregellanus nuntius diem noctemq; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm allatum erat: cursus hominum affingentium uana auditis totam urbem conciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur: sed undiq; matronæ in publicum effusæ circa deum delubra discurrunt, crinibus passis aras uertentes, nixæ genibus, supinas manus ad cælum ac deos tendentes, orantesq;: ut urbem Romam è manibus hostium eriperent: matresq; romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est: siquid consulere uelint. alij accipiunt imperia: disceduntq; ad suas quisq; officiorum partes. alij offerunt se: siquo usus opere sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano, atq; arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluius proconsulem profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in urbem uenisset: decreuit senatus: ut Q. Fuluius par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius perpopulato agro fregellano propter intercisos pontes, per frusinatem, ferentinatemq;, & anagninum agrum in Labicanum uenit. inde Algido Tusculum petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat: eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum, atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media urbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam, Collinamq; portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eò comportarunt. consules, senatusq; in castra uenerunt. ibi de summa reipublicæ consultatum. Placuit: consules circa portas Collinam, Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio, atq; arce præesse: & senatum frequentē in foro contineri: si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienē fluuium tria millia passuum ab urbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitū ad portam Collinā usq; ad Herculis templū est progressus: atq; unde proxime poterat, mœnia situmq; urbis obequitās contēplabatur. Id eum tam licenter atq; otiose facere, Flacco indignū uisum est. itaq; immisit eqtes: submoueriq;, atq; in castra redigi hostium equitatū iussit. Cum cōmissum prælium esset: coss. transfugas Numidarū, qui tum in Auentino ad mille & CC erant: media urbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter cōualles, tecta q; hortorū, & sepulchra, & cauas undiq; uias ad pugnandū futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrētes quidam uidissent: captū Auentinum cōclamauerunt. Ea res tantum tumultū, ac fugam præbuit: ut nisi castra punica extra urbem fuissent: effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos, atq; in tecta refugiebant: uagosq; in uijs suos pro hostibus lapidibus, telisq; incessebāt. nec cōprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestiuū turba pecorūq;, quæ repētinus pauor in urbem compulerat. Equestre prælium secundū fuit: summotiq; hostes sunt. & quia multis locis cōprimendi tumultus erant: qui temere oriebātur: placuit: omnes, qui dictatores, cōsules, censores uel fuissent: cum imperio esse: donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte

insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressiꝑ. Postero die transgressus Anienem Annibal in aciem omnes copias eduxit. nec Flaccus, consulesꝑ certamen detrectauere. Instructis utrinꝑ exercitibus in eius pugnae casum, in qua urbs Roma uictori praemium esset, imber ingens graidine mistus ita utranꝑ aciem turbauit: ut uix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. ubi recepissent se in castra: mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos uersa est: auditaꝑ uox Annibalis fertur: potiunda sibi urbis Romae modo mentem non dari, modo fortunam. Minuere etiam spem eius & alia parua, magnaꝑ res. magna illa: quod cum ipse ad moenia urbis Romae armatus sederet: milites sub uexillis in supplementum Hispaniae profectos audiuit. parua autem: quod per eos dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet: uenisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. Id uero adeo superbum, atque indignum uisum: eius soli, quod ipse bello captum possideret: haberetꝑ: inuentum Romae emptorem: ut extemplo uocato pracone, tabernas argentarias, quae circa forum romanum tunc essent: iusserit uenire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab urbe. inde ad lucum Feroniae pergir ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolae eius erant. primitias frugum eò, donataꝑ alia pro copia portantes, multo auro argentoꝑ id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum, aris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent: post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Coelius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterꝑ eius ab Reate, Cutilijsꝑ, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: praeterꝑ oppidum Sulmonē in Marrucinos transisse: inde albenſi agro in Marſos: hinc Amiternum, Forulosꝑ uicum uenisse. Neꝑ ibi error est: quod tanti exercitus uestigia intra tam breuis aui memoriam potuerint confundi. isse enim ea constat. tantum id interest: uenerit ne eo itinere ad urbem: an ab urbe in Campaniam redierit. Caeterum non quantum pertinaciae ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit: tantum ad defendendam Annibali. namꝑ ex Lucanis in brutium agrum, ad fretum uero, ac Rhegium eo cursu cõtendit: ut propè repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnus oppressa per eos dies fuerat: tamen aduentum Flacci sensit. & admiratio orta est: non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt: relictos se, desertosꝑ: & spem Capuae retinendae deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex senatusconsulto propositum, uulgatumꝑ apud hostes: ut qui ciuis Campanus ante certam diem transisset: sine fraude esset. nec ulla facta est transitio: metu magis eos, quam fide cõtinente: quia maiora in defectione deliquerant: quam quibus ignosci posset. Caeterum quemadmodum nemo priuato cõsilio ad hostem transibat: ita nihil salutare in medium cõsulebatur. Nobilitas rempublicam deseruerat: neꝑ in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat: qui non sibi honorē adiecisset: sed indignitate sua uim ac ius magistratui, quem gerebat: dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam apparebat. domibus inclusi patriae occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curae omnis in Hostarem, Hannoneꝑ praefectos praesidij punici uersa erat, suorum sociorum periculo sollicitos. Hi conscriptis ad Annibalē literis non libere modo, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditam in manum hostibus, sed se quoꝑ, & praesidium in omnes cruciatus proditos incusabant: abiisse eum in Brutios, uelut auertentem sese: ne Capua in oculis eius caperetur. at Hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Romae abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Romanum, quam amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam: bellumꝑ omne eò uertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis, neꝑ Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. ubi Romanae legiones sint: ibi & Carthaginensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasimenum rem bene gestam: coeundo, conferendoꝑ cum hoste castra: fortunam tentando. In hanc sententiam litterae conscriptae Numidis, proposita mercede iam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra uenissent: ut inde tempore captato

ptato abirent: famesq; quæ tam diu Capuæ erat: nulli non probabilem causam transitionis faceret: mulier repente campana in castra uenit, scortum transfugarum unius: indicatq; imperatori Romano: Numidas fraude composita transisse: literasq; ad Annibalem ferre. Id unum ex ijs, qui sibi rem aperuisset: arguere sese paratam esse. Productus primo satis constanter ignorare se mulierem simulabat, paulatim deinde conuictus ueris, cum tormenta posci, & parari uideret: fassus id ita esse: literasq; prolata: & additum etiam indicio, quod cælabatur: & alios specie transfugarum Numidas uagari in castris romanis. Hi supra LXX comprehensi: & cum transfugis nouis multati uirgis: manibusq; præcis Capuam rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursum ad curiam populi factus coegit Lesium senatum uocare, & primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant: pro palam minabantur: nisi uenirent in senatum: circa domos eorum ituros se: & in publicum omnes ui extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mittendis ad imperatores romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis author fuerat: interrogatus sententiam, negat eos, qui de legatis, & de pace, ac deditioe loquatur: meminisse, nec quid facturi fuerint: si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid uos, inquit, eam deditioem fore censetis: qua quondam, ut aduersus Samnites auxilium impetraremus: nos, nostraq; omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit: quo tempore, & in qua fortuna à populo romano defecerimus: iam quemadmodum in defectione præsidium, quod poterat emitti: per cruciatum, & ad contumeliã necauerimus: quoties in obsidenteis quàm inimici eruperimus: castra oppugnauerimus: Annibalem uocauerimus ad opprimendos eos: hoc quod recentissimum est: ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age cõtra, quæ illi infeste in nos fecerint repetite: ut ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset: & Annibal hostis: & cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos consules, & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt, alterum annũ circumuallatos inclusosq; nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula, grauissimos labores perpeffi: circa uallum, ac fossas sæpe trucidati: & propè ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc, uetus, atq; usitata res est: in oppugnanda hostium urbe labores, ac pericula pati, illud iræ, atq; odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copijs peditum, equitumq; castra oppugnauit: & ex parte cepit, tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione, profectus trans Vulturium perussit calenum agrum, nihil tanta sociorum clade auocati sunt, ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri iussit, eam quoq; tempestatem imminentem spreuerunt, transgressus Anienem tria millia passuum ab urbe castra posuit: postremo ad mœnia ipsa, & ad portas accessit: Romam se adempturum eis, nisi omitterent Capuam: ostendit, & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas: ad opem suis ferendam auertas, Romanos Roma circumfessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic quoq; propè exaudiebantur: aræ, focij, deum delubra, sepulchra maiorum temerata ac uiolata, à Capua non auerterunt, tanta auiditas supplicij expetendi: tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis, nec iniuria forsitan, nos quoq; idem fecissemus: si data fortuna esset. Itaq; quando aliter dijs immortalibus uisum est: cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus, cõtumeliasq;, quas sperat hostis: dum liber, dum mei potens sum: effugere morte præterquam honesta, etiam leni possum: non uidebor apud Claudium, & Q. Fuluium, uictoria insolenti subnixos: neq; uinctus per urbem Romam triumphispectaculum trahar: ut deinde in carcerem, aut ad palum deligatus, lacerato uirgis tergo, ceruicem securi Romanæ subiiciam: nec dirui, incendiq; patriam uidebo: nec rapij ad stuprum matres Campanas, uirginesq;, & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant: à fundamentis prouerunt: ne stirpis, ne memoria originum suarum extaret: nedum eos Capuæ parafuros credam: cui infestiores, quàm Carthagini sunt. Itaque quibus uestrum ante fato cedere, quàm hæc tot, & tam acerba uideant: in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ, paratæq; sunt, satiatis uino ciboq; poculũ idem, quod mihi datum fuerit: circumferetur, ea potio corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos aures à uidendis audiendisq; omnibus acer-

bis indignisq; quæ manent uictos: uindicabit. parati erunt: qui magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima iniçiant. Hæc una uia & honesta, & libera ad mortem. & ipsi uirtutem mirabuntur hostes: & Annibal fortes socios sciet ab se desertos, ac proditos esse.

Hanc orationem Virij plures audierunt cum assensu: quàm forti animo id, quod probabant: exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani demerentiam haud diffidentes sibi quoq; placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt: miseruntq;. Vibium Virium septem & uiginti fermè senatores domum secuti sunt: epulatiq; cum eo: & quântum facere potuerant, alienatis mentibus uino ab imminentis sensu mali, uenenū omnes sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, ultimoq; complexu, collachrymantes suum patriæq; casum, aliq; ut eodem rogo cremarētur: manserunt: aliq; domos digressi sunt. Impletæ cibus uinoq; uenæ minus efficacem in maturanda morte uim ueneni fecerunt. itaq; noctem totam pleriq; eorum, & diei insequentis partem cum animam egissent: omnes tamen prius quàm aperirentur hostibus portæ: expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra romana erat: iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio una: & duæ alæ cum C. Fuluiō legato. Is cum omnium primum arma telaq; quæ Capuæ erant: ad se conferenda curasset: custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire, aut emitti posset, præsidium punicum comprehendit: senatum campanum ire in castra ad imperatores romanos iussit. quo cum uenissent: extemplo his omnibus catenæ iniectæ: iussiq; ad quæstiones deferre quod auri, argentiq; haberent. auri pondo LXX fuit: argenti tria millia pondo & CCC. senatores quinq; & uiginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi: quorum de sententiâ maxime descitum ab Romanis cōstabat. De supplicio campani senatus haudquaquam inter Fuluium, Claudiumq; conueniebat. facilis impetrandæ ueniæ Claudius: Fuluij durior sententiâ erat. Itaq; Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reiçiebat. percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus: num communicassent consilia cum aliquibus sociorum latini nominis municipiorum: & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adiuti: Id uero minime committendum esse, Fuluius dicere: ut sollicitarētur criminibus dubijs sociorum fidelium animi: & subiçerentur indicibus: queis neq; quid facerent, neq; quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset. itaq; se eam quæstionē oppressurum, extincturumq;. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipsum impedimentum incepto foret, dimittens prætorium, tribunis militum, ac præfectis sociorum imperauit: uti duobus millibus equitum delectis denuntiarent: ut ad tertiã buccinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit: atq; in forum perrexit: concursuq; ad primum equitum ingressum facto, magistratum sidicinum citari iussit: imperauitq;: ut pduceret Campanos: quos in custodia haberet. Producti omnes: uirgisq; cæsi: ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali consedisset: productiq; Campani deligarentur ad palū: eques citus ab Roma uenit. literasq; à C. Calpurnio, populocq; romano Fuluiō cum tradidisset: murmur à tribunali totam concionem peruasit: deferri rem integram ad patres de Cāpanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas, neq; resolutas cum in gremio reposuisset: præconi imperauit: ut lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoq; qui Calibus erant: sumptū supplicium, tum literæ lectæ: senatusq; consultum, seruum ad impediendam rem actam: quæ summa ope appropinata erat: ne impediri posset. Consurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam uadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese uellet, residisset Flaccus: me quoq; inquit, iube occidi: ut gloriari possis: multo fortiozem, quàm ipse es: uirum abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profectò satis compotem mentis esse: modo prohiberi etiam se, si id uellet: S. C. diceret: tum Iubellius, quandoquidem, inquit, capta patria, propinquis amicisq; amissis, cum ipse manu mea coniugem, liberosq; interfecerim: ne quid indigni paterētur: mihi ne mortis quidem copia eadē est: quæ his ciuibus meis: petatur à uirtute inuisæ huius uitæ uindicta. atq; ita gladio, quē ueste texerat: per aduersum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus

tibundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum: & pleraque alia de Flacci unius sententia acta erant: mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte uenisse cales: neque sua manu interfectum: sed cum inter ceteros ad palum deligatus: quia parum inter strepitus exaudiri possent, quæ uociferabatur: silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa, quæ ante memorata sunt, dixisse: uirum se fortissimum à nequaquam pari ad uirtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronuntiasse. Licetor uiro forti adde uirgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret: quidam authores sunt, sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit: si ei uideretur: integram rem ad Senatum reijceret: interpretatum esse: quid magis è repub. duceret: æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est. Atellaque, & Galatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos, qui capita rerum erant, animaduersum. ita ad LXX principes Senatus interfecti, trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi. alij per sociorum latini nominis urbes in custodias dati, uarijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorum uenundata. De urbe, agroque reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus urbem præualidam, propinquam, inimicam. Ceterum præsens utilitas uicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse: urbs seruata est, ut esset aliqua aratorum sedes. urbi frequentanda multitudo incolarum, libertinorumque, & institorum, opificumque retenta. ager omnis, & tecta publica populi Romani facta. Ceterum habitari tantum, tanquam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum ciuitatis, nec Senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sine concilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore. præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ consilio ab omni parte laudabili, seuerè, & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sauitum incendijs, ruinisque in tecta innoxia, murosque: & cum emolumento quæsitæ etiam apud socios lenitatis species incolumitate urbis nobilissimæ, opulentissimæque: cuius ruinis omnis Capania, omnes, qui Campaniam circa accolunt: populi ingemissent: confessio expressa hosti: quanta uis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs: & quàm nihil in Annibale auxiliij ad receptos in fidem tuendos esset. Romani proconsules perfuncti, quod ad Capuam attinebat: cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerant: sex millia peditum, & trecentos equites, quos ipse legisset: & socium latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cùm Tarraconem nauibus uenisset: expositisque ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoque nauales multitudinis augendæ causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio, & Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapidem Atros castra habebat in Ausetanis. is locus est inter oppida Illiturgim, & Mentissam, huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal, ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepisset: diem posterum Asdrubal colloquio petiuit, ut Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieque statuenda, ad quam præsidia deducerentur: suaque omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte quod grauissimum exercitus erat, Asdrubal quacunque posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, ut ipsa paucitas tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas semitas, ac difficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est. sed loquedo plura, scribendoque, dedita opera, quæ in rem non essent: die consumpto, in posterum dilatatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem inuenit. ita aliquot dies disceptando palam de legibus, noctesque emittendis clam è castris Carthaginensibus absumptæ. & posteaquam maior pars emissa exercitus erat: iam ne ijs quidem, quæ ultro dicta erant, stabatur: minusque ac minus, cum timore simul fide decrecente, conueniebat. Iam ferme pedestres omnes copias

euaserant è saltu: cum prima luce densa nebula saltum omnem, camposq; circa intexuit, quod
 ubi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illum di-
 em religiosum Carthaginensibus ad agendum quicquam rei, feriatum esse. Ne tum quidem
 suspecta fraus, cum data esset uenia eius diei, extemplo Asdrubal cum equitatu, elephantisq;
 castris egressus sine ullo tumultu in tutum euasit. Hora ferme quarta depulsa sole nebula ape-
 ruit diem, uacuaq; hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius punicam
 fraudem agnoscens, ut se dolo captum sensit: proficiscentem institit sequi, paratus confligere
 acie, sed hostis detrectabat pugnam, leuia tamen praelia inter extremum punicum agmen, præ-
 cursoresq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam
 defecerant, redibant ad Romanos, nec ulli noui deficiebant. Et Romæ Senatui, populocq;
 post receptam Capuam non Italiæ iam maior, quam Hispaniæ cura erat. & exercitum auge-
 ri, & imperatorem mitti placebat, nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc,
 ubi duo summi imperatores intra dies xxx cecidissent: qui in locum duorum succederet:
 extraordinariâ cura deligendus esset. Cum alij alium nominarent: postremum eò decursum
 est, ut populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet, diemq; comitijs consules
 edixerunt. Primo expectauerat, ut qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiteren-
 tur, quæ ut destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis: desyderiumq; impe-
 ratorum amissorum. Mœsta itaq; ciuitas propè inops consilij, comitiorum die tamen in cam-
 pum descendit, atq; in magistratus uersi circumspectant ora principum, aliorum alios intuen-
 tium, fremuntq;: adeo perditas res, desperatumq; de repub. esse, ut nemo audeat in Hispaniam
 imperium accipere. Cum subito P. Cornelius, illius, qui in Hispania ceciderat, filius, quatuor
 & uiginti ferme annos natus, professus se petere, in superiore, unde conspici posset, loco consti-
 tit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplo sunt
 felix, faustumq; imperium, iussi deinde inire suffragium, ad unum omnes nõ centuriæ modo,
 sed etiam homines P. Scipioni imperium esse in Hispaniam iusserunt. Cæterum post rem
 actam, ut iam residerat impetus animorum, ardorq;: silentium subito ortum: & tacita cogita-
 tio: quidnam egissent noui, quod fauor plus ualuisset, quam ratio ætatis: maxime pœnitebat,
 quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenq; ex funestis duabus familijs in eas pro-
 uincias, ubi inter sepulchra patris, patruicq; res gerendæ essent, proficiscentis. Quam ubi ab re
 tanto impetu acta sollicitudinem, curamq; hominum animaduertit: aduocata concione, ita de
 ætate sua, imperioq; mandato, & bello, quod gerendum esset, magno elatoq; animo disseruit,
 ut ardorem eum, qui residerat: excitaret rursus, innouaretq;: & impleret homines certioris spei,
 quam quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subijcere solet. Fuit enim
 Scipio non ueris tantum uirtutibus mirabilis: sed arte quoq; quadam ab iuuenta in ostenta-
 tionem earum compositus: pleraq; apud multitudinem aut per nocturnas uisa species, aut ue-
 lut diuinitus mente monita, agens: siue & ipse capti quadam superstitione animi: siue ut impe-
 ria consiliaq;, uelut sorte oraculi missa, sine cunctatione assequeretur, ad hæc iam inde ab initio
 præparans animos, ex quo togam uirilem sumpsit, nullo die prius ullam publicam, priuatamq;
 rem egit, quam in Capitolium iret: ingressusq; ædem consideret: & plerunq; tempus solus in
 secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem uitam seruabatur: seu consulto, seu temere uulgate
 opinionioni fidem apud quosdam fecit: stirpis eum diuinæ uirum esse, retulitq; famam in Alexan-
 dro Magno prius uulgatam, & uanitate, & fabula parem: anguis immanis concubitu conce-
 ptum: & in cubiculo matris eius persæpe uisam prodigij eius speciem: interuentuq; hominum
 euolutam repente, atq; ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est, quin
 potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmadi. Multa alia eius-
 dem generis, alia uera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo iuvene excefferant modum.
 quibus freta tunc ciuitas ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumq; impe-
 rium permisit. Ad eas copias, quas ex uetere exercitu Hispania habebat: quæq; à Puteolis
 cum Claudio Nerone traiectæ erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur, & M. Ju-
 nius Syllanus proprætor adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum xxx nauium classe,
 omnes.

omnes autem quinqueremes erant: ostijs tyberinis profectus praeter oram tusci maris, Alpes, atque gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, Emporijs urbe Graeca (oriundi & ipsi a Phoea sunt) copias exposuit, inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni se prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium: quae officij causa ab domo profectae fuerant. Responfa inde legationibus suspensae uarietate tot casuum dare coepit: ita elato ab ingenti uirtutum suarum fiducia animo: ut nullum ferox uerbum excideret: ingensque omnibus, quae diceret: cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone, & ciuitates sociorum, & hyberna exercitus adiit: collaudauitque milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hosteis passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosque cum fide tutati essent. Martium secum habebat cum tanto honore, ut facile appareret: nihil minus eum uereri, quam ne quis obstaret gloriae suae. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus, quae ad eunda, agendaque erant, mature aditis, peractisque, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quam apud ciues, sociosque: & diuinationo quaedam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens metum. In hyberna diuersi concesserant. Asdrubal Gisgonis usque ad Oceanum, & Gades: Mago in mediterranea maxime supra castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo, quo capta est Capua: & Scipio in Hispaniam uenit: punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus praesidij Romani, quod in arce Tarentina erat: clauserat quidem omneis ad arcem a mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam socijs, quam hosti faciebat, non enim tantum subuehi oppidanis per pacata litora, apertosque portus praesidio nauium punicarum poterat: quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominum absumebat: ut arcis praesidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex ante praeparato sustentari posset: Tarentinis classisque ne inuectum quidem sufficeret, tandem maiore gratia, quam uenerat, classis dimissa est, annona haud multum laxauerat, quia remoto maritimo praesidio, subuehi frumentum non poterat. Eiusdem aestatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad urbem uenisset: a C. Calpurnio praetore senatus ei ad aedem Bellonae datus est, ibi cum de rebus ab se gestis differuisset: questus leniter non suam magis, quam militum uicem, quod prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulauit, ut triumphanti urbem inire liceret: id non impetrauit. Cum multis uerbis actum esset, utrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret: & dijs immortalibus habitus honos, ei praesenti negare triumphum: an quem tradere exercitum successori iussissent: quod nisi manente in prouincia bello non decerneretur: eum quasi debellato triumphare: cum exercitus testis meriti atque immeriti triumphum abesset: medium uisum, ut ouans urbem iniret. Tribuni plebis ex autoritate Senatus ad populum tulerunt, ut M. Marcello, quo die urbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quam urbem iniret, in monte Albano triumphauit, inde ouans multam praese praedam in urbem intulit. Cum simulachro captarum Syracusarum capitatae, balistaeque, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnae, regiaeque opulentiae ornamenta: argenti, aeneisque fabrefacta uasa: & alia supellex, pretiosaque uestis: & multa nobilia signa, quibus inter primas Graeciae urbes Syracusae ornatae fuerant. Punicae quoque uictoriae signum, octo ducti elephantum. Et non minimum fuisse spectaculum cum coronis aureis praecedentes Sosius Syracusanus, & Mericus Hispanus, quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nassum, quodque ibi praesidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quingena iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset: & aedes Syracusis cuius uellet eorum, in quos belli iure animaduersum esset: Merico, Hispanisque, qui cum eo transierant: urbs, agerque in Sicilia ex his, qui a populo Romano defecissent: iussa dari, id M. Cornelio mandatum, ut ubi ei uideretur: urbem, agrumque eis assignaret, in eodem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat: CCCC iugera agri de-

creta. Post profectiōem ex Sicilia Marcelli punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ descuerunt terræ, secutæ defectionem earum Hybla, & Magella sunt: & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ præfecto Mutine uagi per totam Siciliam sociorum populi Romani agros urebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia esset: partim quod in oppidis hybernare uetiti erant: segni fungebantur militia: magisq; eis author ad seditionem, quam animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius prætor, & militum animos nunc consolando, nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes, quæ defecerant, in deditiōem redegit: atq; ex his Murgantiā Hispanis, quibus urbs agerq; debebatur, ex S. C. attribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciā haberent, minusq; iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam, Macedoniāq; prouincias. Sulpitio Macedonia euenit, isq; Leuino successit. Fuluius Romam comitiōrum causa accersitus cum comitia consulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatū, & T. Octacilium. Manlius, qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret: nec dubius esset consensus populi: magna circumfusis turba ad tribunal cōsulis uenit, petitq; ut pauca sua uerba audiret: centuriamq; quæ tulisset suffragiū, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnā postulaturus esset: oculorum ualetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem, & imperatorem esse: qui, cum alienis oculis ei omnia agenda sint: postulet sibi aliorum capita, ac fortunas committi. proinde si uideretur, & redire in suffragiū centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit: temporumq; reipublicæ. uixdum requiescere aureis à strepitu, & tumultu hostili: quo paucos ante menses affederint propè mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemq; consules dicturos esse: tum Torquatus, neq; ego uestros, inquit, mores consul ferre potero: neque uos imperium meum, redite in suffragiū, & cogitate, bellum punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & autoritate mota uiri, & admirantium circa fremitu, petit à consule, ut centuriam seniorum citaret. uelle sese cum maioribus natu colloqui, & ex autoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio, & M. Marcello: & si utiq; nouum aliquē aduersus Pœnos consulem creari uellent: M. Valerium Leuinum egregie aduersus Philippum regem terra, mariq; res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragiū ineunt. M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium, absentes consules dixerunt. autoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes, non equidem, si qua sit sapientium ciuitas: quam docti fingunt magis, quam norunt: aut principes grauiores, temperatioresq; à cupidine imperij, aut multitudinē melius moratam censeant fieri posse. Centuriam uero iuniorum seniores consulere uoluisse: quibus imperium suffragio mandaret: uix ut uerisimile sit: parentum quoq; hoc seculo uilis leuisq; apud liberos autoritas fecit. Prætoriam inde comitia habita, P. Manlius Volso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentus creati sunt. Forte ita incidit, ut comitijs perfectis nuntiaretur: T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiōrum esset, collegam absentem daturus fuisse uidebatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant: & eo

* anno ut fierent, repente Calpurnio prætori Senatus decreuit, ut in perpetuum uouerentur.

Eodem anno prodigia aliquot uisa, nuntiataq; sunt. In æde Concordiæ Victoria, quæ in culmine erat: fulmine icta, decussaq; ad Victorias, quæ in ante fixæ erant: hæsit: neque inde procidit. Et Anagninæ, & Fregellis nuntiatum est murum, portasq; de cælo tactas, & in foro sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse. & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in unum diem populo indicta, & nouédiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt: nouiq; suffecti, in locum M. Æmylij Numidæ decemuirii sacrorum M. Æmylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij maximi auguris M. Seruilius.

uilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat: ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis, quod exta perperam dederat: flaminio abiit. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum ante ad idipsum concilium Aetolorum classe expedita uenit. Vbi cum Syracusas, Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum successum ostentasset: adiecitque, iam inde a maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, ut socij esse, quam ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi uenissent. Philippum eis, & Macedonas graues accolas esse, quorum se uim, ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, ut non his modo urbibus, quas per uim ademissent Aetolis, excedant: sed ipsam Macedoniã infestam habeant. Et Acarnanas, quos a gre ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restitutum se in antiquam formulam iurisque ac ditionis eorum.

Hæc dicta, promissaque à Romano imperatore Scopas, qui tunc prætor gætis erat: & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt autoritate sua, minore cum uerecundia, & maiore cum fide uim, maiestatemque populi Romani extollentes, maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniã. Igitur cõscriptæ conditiones, quibus in amicitiam, societatemque populi Romani uenirent, additumque, ut si placeret, uellentque, eodem iure amicitia Elei, Lacedæmonijque, & Attalus, & Pleuratus, & Scerdiletus essent: Asia Attalus, hi Thracum, & Illyricorum reges. Bellum ut extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus xx quinque remibus adiuuaret Romanus. Urbium Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum, tecta que, & muri cum agris, Aetolorum, alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani, ut Acarnaniã Aetoli haberent. Si Aetoli pacem cum Philippo facerent, foederi adscriberent: ita ratam eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis, sociisque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus foedere iungeretur regi, ut caueret, ne ius ei belli inferendi Aetolis, sociisque eorum esset. Hæc conuenerunt, cõscriptaque biennio post, Olympiã ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratissimis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Aetoliã: urbem unam eodem, quo ipsa est, nomine habet: eam, præter arcem, uicem cepit) & Oleniada, Naxumque Acarnanum captas Aetolis contulit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Annibale posset respicere: Corcyram ipse se recepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est, itaque quia primo uere moturus exercitum in Græciam erat: Illyricos, finitimasque eis urbes alterno metu quietas ut Macedonia haberet: expeditionem subitam in Oricinorum, atque Apolloniatum fines fecit: egressosque Apolloniatas cum magno terrore, ac pauore compulit intra muros, uastatis proximis Illyricis, in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter, inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit. His rebus actis, memor Aetolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam, & Nympheum, & Boleam in Thessaliam descendit, ad bellum secum aduersus Aetolos capeendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipse, priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam, atque inde in Thraciam exercitum, ac Medos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat: ubi regem occupatum externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur uastare agros, & urbem Iampharniam, caput arcemque Medicæ oppugnare cepit. Scopas ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audiuit: armata omni iuuentute Aetolorum, bellum inferre Acarnaniã parat. Aduersus quos Acarnanum gens, & uiribus impar, & iam mœnia Oleniados Naxumque amissa cernens, Romanaque insuper arma ingruere, ira magis instruit, quam consilio bellum, coniugibus, liberisque, & senioribus supra LX annos in propinquam Epirum missis, ab XV ad LX annos coniurant: nisi uictores, se non redituros, qui uictus acie excessisset, eum nequis urbe tecto mensa lare reciperet,

diram execrationem in populares, obtestationem quàm sanctissimam potuerunt, aduersus hostes composuerunt. precati què simul Epirotas sunt, ut qui suorum in acie cecidissent, eos uno tumultu cõtegerent, adhiberent què humatis titulum. Hic liti sunt Acarnanes, qui aduersus uim atque iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt, nuntijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippum id, quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iampharnia per deditiõnem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum impetum tardauerat primo cõiurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: ultra Clinem est progressus, inde cum audisset reditum Aetolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Leuinus ueris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum uenisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit, ut præsto ibi Scopas, Aetoli què essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus, breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio fermè post die utrinque oppugnari cœpta est, grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta, machinæ què omnis generis in nauibus erant: & Romani inde oppugnabant, ita què intra paucos dies recepta urbs per deditiõnem, Aetolis traditur, præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino reddite: consulem eum absentem declaratum, & successorem uenire P. Sulpitium, cæterum diuturno ibi morbo implicitus serius spe omnium Romam uenit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum inisset, Senatam eo die moris modo causa habuit: professus nihil se absente collega, neque de republica, neque de prouincijs acturum, Scire se frequentes Siculos prope urbem in uillis obtrectatorum suorum esse, quibus tantum abesse, ut per se non liceat palam Romæ crimina edita, ficta què ab inimicis uulgare: ut ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse: ipse eis extemplo daturus Senatam fuerit, ubi quidem collega uenisset: non passurum quicquam prius agi, quàm Siculi in Senatam introducantur, delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quàm plurimi questum de se Romam uenirent, eundem literis falsis urbem impleffe, bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuatur.

Moderati animi gloriam eo die adeptus consul Senatam dimisit, ac prope iustitiam omnium rerum futurum uidebatur: donec alter consul ad urbem uenisset. Otium, ut solet, excitauit plebis rûmores, belli diuturnitate, & uastatos agros circa urbem, quæ infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro republica Cannis exercitus caelos, querebantur: & consules bellicosos ambos, uiros acres nimis & feroces creatos: qui uel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit: pluribus simul locis circa forum incendium ortum, eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque: & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere, comprehensa postea priuata ædificia: (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latuniæ, forum què pilcatorium, & atrium regium, ædes Vestæ uix defensa est, tredecim maxime seruorum opera: qui in publicum redempti, ac manumissi sunt, nocte ac die continuatum incendium fuit, nec ulli dubium erat, humana id fraude factum esse: quod pluribus simul locis, & ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex autoritate Senatus pro concione edixit: qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur: præmium fore, libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Caluiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio securi percussi erant: id incendium fecisse, uulgo què facturos alia, ni comprehendantur. Cõprehensi, familiæ què eorum, & primo eleuabatur index, indicium què, pridie eum uerberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram, ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum, cæterum ut coram coarguebantur: & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est: falsi omnes, atque in dominos seruos què conscios animaduersum est, indici libertas data, & xx millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis, ut sibi Romam ad Senatam ire liceret oratum:

oratum: si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad ultimum perditam irent: nomenque Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam similitatem cum Campanis negare ullam esse: publicas inimicitias & hostileis esse: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum esse sciret, nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorum populum nomini Romano, ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui euasissent aliqua, uelut feras bestias per agros uagari: & laniare, & trucidare quodcumque obuium detur, alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos, inuenturum in semiusto foro consulem uestigia sceleris Campanorum, Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani, se minime censere tutum esse: Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die, quàm à Senatu responsum accepissent: Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circumfusis multitudine simul Siculis obuiam egressis potestatem Romam ad eundem fecit: clarissimarum urbium excidio celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducens. De republica tamen primum, ac de prouincijs ambo consules ad Senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia, & Græcia, Ætoli, Acarnanes, Locrici essent: quasque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit. Philippum inferentem bellum Ætolis in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abiisse: legionemque inde deduci posse, classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, deque prouincia, cui præfuerat. Consul de prouincijs communis relatio fuit. Deceuerunt patres, ut alteri consul Italia, bellumque cum Annibale, prouincia esset: alter classem, cui T. Octacilius præfuisset: Siciliamque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria, Galliaque essent, eæ quatuor erant legiones urbanæ, duæ superioris anni in Hetruriam: duæ, quibus Sulpitius consul præfuisset: in Galliam mitterentur. Gallia, & legionibus præfisset: quem consul, cuius Italia prouincia esset, præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus. Et Q. Fuluius Capua prouincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus ciuium, sociorumque minui iussus, ut ex duabus legionibus una legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis, qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipendiorum habita in ueteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluius consuli superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu, quem habuerat: quicquam mutatum, tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præfisset: ubi consul in prouinciam uenisset, dimitti iussus. L. Cincio prætori ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni prætori decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Urbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijque fuissent: neue eo anno plures, quàm una & xx Romanæ legiones essent. His Senatus consultis perfectis, sortiti prouincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quæ fors, uelut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione fortis in consulum conspectu stantibus, ut comploratio eorum, flebilesque uoces, & extemplo oculos hominum conuerterent: & postmodum sermones præberint. Circumibant enim Senatum cum ueste sordida, affirmantes: se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos: si eò Marcellus iterum cum imperio redisset, nullo suo merito eum ante implacabilem in se fuisse: quid iratum, quod Romam de se questum uenisse Siculos sciat, facturumque obrui ab Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi insulæ esse, quàm uelut dedici noxæ inimico. Hæc Siculorum querelæ, domos primum nobilium circumlatæ, celebratæque sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat: in Senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est, ut de permutandis prouincijs Senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab Senatu Siculi essent: aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam, dicere, nunc ne quis timore frenari eos dicere posset:

quo minis de eo libere querantur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil interficit, mutare se prouinciam paratum esse, deprecari Senatus præiudicium. nam cum extra sortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, immo contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita Senatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quàm decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem, facta est: ut ex quo primus aduersæ pugnae gloriâ ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in Senatum introducti multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum uerba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum, ac postea Hippocratem, & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum à principibus iuuentutis propè publico consilio interfectum, & in Epicidis, Hippocratisq; cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam, quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset: indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoq; Hippocratis, atq; Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire, polliceriq; se urbem, cum uellet, ei tradituros. sed eum primo ui capere maluisse: dein cum id neq; terra, neq; mari, omnia expertus, potuisset, authores traditarum Syracusarum fabricum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerentibus, præoptasse: quo scilicet iustiore de causa uetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus, & Senatus: si portas Marcello Syracusani publice, & non, oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates, & Epicides clausissent: si Carthaginensium animis bellum cum populo Romano gessissent: quid ultra, quàm quod fecerit: nisi ut deleter Syracusas: facere hostiliter Marcellum potuisset? Certe præter mœnia, & tecta exhausta urbis, sacra fracta, ac spoliata deum delubra, dijs ipsis, ornamentisq; eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse, bona quoq; multis adempta: ita, ut ne nudo quidem solo, reliquis direptis, alere sese, ac suos possent. Orare se patres conscriptos, ut si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognoscere possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere ex templo, ut de postulatis eorum patres consuli possent: Leuinus iussisset: maneat, inquit Marcellus, ut coram his respondeam: quando ea conditione pro uobis patres conscripti bella gerimus, ut uictos armis accusatores habeamus: duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul. Non adeo maiestatis, inquit, populi Romani, imperijq; huius oblitus sum patres conscripti: ut si de meo crimine ambigeretur: consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim, sed non quid ego fecerim, in disquisitionem uenit: sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt hostes: nihil interest: nunc, an uiuo Hierone Syracusas uiolauerim. sin autem desciuerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt: urbem, ac mœnia clauserunt: exercitumq; Carthaginensium aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia, cum fecerint: indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin, & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui alijs humilitatem obijciatis: quis est uestrum, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis, & execramini eos, qui fecerunt: & ne hic quidem contumeliosus in eos dicendis parcitis. tantum abest, ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum patres conscripti, quam isti obijciunt: maximo argumento est, me neminem, qui nauatam operam reipublicæ nostræ uelit, auersatum esse. Et antequàm obsiderem Syracusas: nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentauim pacem: & posteaquàm neque legatos uiolandi uerecundia erat: nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra mariq; exhaustis laboribus, tandem ui atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem, & Carthaginenses, uictosq; iustius, quàm

quàm apud uictoris populi Romani Senatum quererentur. Ego Patres conscripti Syracusas spoliatas si negaturus essem: nunquam spolijs earum urbem Romam exornarem. quæ autem singulis uictor aut ademi, aut dedi, cum belli iure, tum ex cuiusque merito satis scio me fecisse. ea uos rata habeatis patres conscripti, necne: magis reipublicæ interest, quàm mea. mea quippe fides exoluta est: ad rempublicam pertinet: ne acta mea rescindendo, alios in posterum legniores duces faciatis. Et quoniam coràm & Siculorum, & mea uerba audistis patres conscripti: simul templo excedemus, ut me absente liberius consuli Senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sententijs certatum esset, & magna pars Senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum, & populi Romani: & urbem recipi, non capi, & receptam legibus antiquis, & libertate stabiliri: non fessam miseranda seruitute bello affligi: inter tyrannorum, & ducis Romani certamina præmium uictoris in medio positam urbem pulcherrimã, ac nobilissimam perijisse, horreum atq; ærarium quondam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso punico bello adiuta ornataq; respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor: quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse? cum ubi semirutam ac spoliatam patriam respexerit, ingrediens Romam, in uestibulo urbis, propè in porta, spolia patriæ suæ uisurus sit? Hæc, taliacq; cum ad inuidiam consulis, miserationemq; Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causa Marcelli. Quæ is gerens bellum, uictorq; egisset, rata habenda esse, in reliquum curæ Senatui fore rem Syracusanam: mandaturosq; cõsuli Leuino: quoad sine iactura reipub. fieri posset: fortunis eius ciuitatis consuleret. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad cõsulem, uti rediret in curiam: & introductis Siculis, Senatus consultum recitatum est. legatq; benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis proiecerunt, obsecrantes: ut quæ deplorandæ, ac leuandæ calamitatis causa dixissent, ueniã eis daret: & in fidem, & clientelam se, urbemq; Syracusas acciperet, post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde Senatus datus est, quorũ oratio miserabilior, causa durior erat. neq; enim meritas pœnas negare poterant: nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœnarũ, tot ueneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobiliũ superstites esse, quos nec sua conscientia, ut quicquã de se grauius cõsulerent, impulerit: nec uictoris ira capitis dannauerit. eos libertatem sibi, suisq; & bonorũ aliquã partem orare, ciues Romanos, affinitatibus plerosq; & propinquis iam iam cognationibus ex connubio uetusto iunctos. Summo tis deinde è templo, paulisper dubitatum: an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captã Claudius consul erat) ut coràm imperatore, qui res gessisset: sicut inter Marcellum, Siculosq; disceptatũ fuerat, disceptaretur. dein cũ M. Attilium, C. Fuluiũ fratrem Flacci, legatos eius, atq; Minutiũ, & L. Veturiũ Philonem item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant: in Senatu uiderent: nec Fuluiũ auocari à Capua, nec differri Campanos uellent: interrogatus sententiã M. Attilius Regulus, cuius ex ijs, qui ad Capuã fuerat: maxima autoritas erat: In consilio, inquit, arbitror me fuisse consulibus Capua capta, cũ quaereretur: ecquis Campanorũ de rep. nostra benemeritus esset, duas mulieres compertũ est, Vestiam Oppiam Attellanam Capuæ habitantẽ, & Fauculam Cluuiam, quæ quondã questum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & uictoria populi Romani: hanc captiuis egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorũ omniũ Campanorũ eundẽ erga nos animũ, quem Carthaginensiu, fuisse, securiq; percussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorũ dignitas inter alios, quàm quorũ culpa eminebat. Per Senatũ agi de Campanis, qui ciues Romani sunt: iniussu populi nõ uideo posse. idq; & apud maiores nostros in Sutrianis factum est, cũ defecissent, ut M. Antistius tribunus ple. prius rogationẽ ferret: sciretq; plebs, uti Senatui de Sutrianis sententiã dicendã ius esset. Itaq; censeo cũ tribunis pl. agendũ esse, ut eorũ unus, plures uero rogationẽ ferant ad plebẽ, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus pl. ex autoritate Senatus plebẽ in hæc uerba rogauit. Omnes Campani, Attellani, Calati-

tini,

tini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemque populi Romani Fulvio proconsuli: quæque una secum dediderunt, agrum, urbemque, diuina, humanaque, utensiliaque: siue quid aliud dediderunt: de ijs rebus quid fieri uelitis, uos rogo quirites. Plebes sic iussit. Quod Senatus maxima pars censeat, qui assidens, id uolumus, iubemusque. Ex hoc plebiscito Senatus consultus Oppiæ, Cluuiæque primum bona, ac libertatem restituit, si qua alia præmia petere à Senatu uellent, uenire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ pretium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda: ipsos, liberosque eorum, & cōiuges uendendas: extra filias, quæ nupsissent: prius quàm in populi Romani potestatem uenirent. alios in uincula condendos: ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt: publicanda necne bona essent, pecua captiua, præter equos, & mancipia, præter puberes uirilis sexus, & omnia quæ solo non continerentur: restituenda censuerunt dominis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt: ita, ut nemo eorum ciuis Romanus, aut latini nominis esset, neue quis eorum, qui Capuæ fuissent: dum portæ clausæ essent: in urbe, agroue Campano intra certam diem maneret. locus, ubi habitarent: trans Tyberim, qui non contingeret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in urbe Campana, quæ à populo Romano defecisset: per bellum fuissent: eos cis Lirim amnem Romam uersus: qui ad Romanos transissent, prius quàm Annibal Capuam ueniret: cis Vulturum emouendos censuerunt, ne quis eorum propius mare xv millibus passuum agrum, ædificiumue haberet. qui eorum trans Tyberim emoti essent: ne ipsi, posteriue eorum uspiam pararent, haberentue: nisi in Veiente, aut Sutriño, Nepesinoque agro: dum ne cui maior, quàm quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ gefuissent: bona uenire Capuæ iusserunt. libera corpora, quæ uendari placuerat, Romam mitti, ac Romam uenire. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur: quæ eorum sacra, ac profana essent: ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto, quàm Romam uenerant, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deum, atque execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis, Campanisque, delectus habitus, scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur stipendiumque acciperent: pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset, edixerunt consules, ut priuati ex censu, ordinibusque, sicut antea, remiges darent cum stipendio, cibariisque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tanta indignatio fuit, ut magis dux, quàm materia seditioni deesset. Secundum Siculos, Campanosque plebem Romanam perdendam, lacerant. antequam sibi consules sumpsissent. per tot annos tributo exhaustos nil reliqui, præter terram nudam ac uastam, habere. reecta hosteis incendisse: seruos agricultores rempublicam abduxisse: nunc ad militiam paruo ære emendo: nunc remiges imperando. siquid cui argenti, ærisue fuerit: stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se ut dent, quod non habent: nulla ui, nullo imperio cogi posse. bona sua uenderent: in corpora, quæ reliqua essent: sæuirent. ne unde redimantur quidem, quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalam in foro, atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spatium deinde his tribuere se, dareque ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam, expediendamque usi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. ubi cum multa disseruissent: cur æqua plebis recusatio esset: uerterunt orationem eò, ut dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum onus iniungendum esse. nam unde, cum pecunia in æratio non esset: paraturos nauales socios? quomodo, autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ litora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret: ac propè torpor quidam occupasset hominum mentes: tum Leuinus consul. Magistratus Senatui, & Senatus populo sicut honore præstet: ita ad omnia, quæ dura atque aspera essent, subeunda ducem debere esse. siquid iniungere inferiori uelis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris: facilius omneis obediens habeas. nec impensa

impensa grauis est, cum ex ea plus quam pro uirili parte sibi quæque capere principum uident. Itaque ut classem habeat, quam ornare uolumus: populus Romanus: priuatos sine recusatione remiges dare, nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum omnes senatores crastina die in publicum conferamus: ita ut annulos sibi quisque & coniugi, & liberis, & filio bullam: & quibus uxor, filiaque sunt: singulas uncias auri, pondo relinquunt. argenti, qui curuli sella sederunt: equi ornamenta, & libras pondo, ut salinum, patellamque deorum causa habere possint. cæteri senatores libram argenti tantum. æris signati quina millia in singulos patres familiae relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros menfarios extemplo deferamus: nullo ante senatus consulto facto, ut uoluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primū equestris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc unam uiam, multa inter nos collocuti, cōsules inuenimus. Ingreddimini dijs bene iuuantibus. Respublica incolumis & priuatas res facile saluas præstat, publica prodendo, tua nequicquam serues. In hæc tanto animo consensum est, ut gratiæ ultro consulibus agerentur, senatu inde misso, pro se quisque aurum, argentum, & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, ut prima inter primos nomina sua uellent in publicis tabulis esse, ut nec triumuiroi accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus: equestris ordinis plebs, ita sine edicto, sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio respub. eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in provincias profecti sunt. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginenses, Romanique pariter uarijs casibus immixtis magis in ancipiti spe ac metu fuerint. Nam Romanis & in provincijs, hinc in Hispania aduersæ res, hinc prosperæ in Sicilia, luctum, & lætitiā miscuerant: & in Italia, cum Tarentum amissum damno & dolori: tum arx cum præsidio retenta præter spem, gaudio fuit: & terrorem subitum pauoremque urbis Romæ obsessæ & oppugnatae, Capua post dies paucos capta in lætitiā uertit. Transmarinæ quoque res quadam uice pensatae. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus: Ætoli noui adsciti socij: Attalusque Asiae rex: iam uelut despondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginenses quoque Capuam amissam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia urbis Romæ nullo prohibente se peruenisse in gloria ponebant: ita pigebat irriti incepti: pudebatque adeo se spreto, ut sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hispaniam duceretur. Ipsæ quoque Hispaniæ quo propius spem uenerant: tantis duobus ducibus exercitibusque cæsis, debellatum ibi: ac pulsos inde Romanos esse: eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad uanum & irritum uictoriam redactam esse, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia utrinque erant, integra spe, integro metu: uelut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat: quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defensa ab se, multorum Italiae populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidij, nisi uellet in multas paruasque partes carpere exercitum: quod minime tum expediebat: poterat: nec deductis præsidij spei liberam, uel obnoxiam timori sociorum relinquere fidem. Præceptum in auaritiā & crudelitatem animus ad spolianda, quæ tueri nequibat, ut uastata hosti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum consilium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam, quippe ad plures exemplum, quam calamitas pertinebat. Nec consul Romanus tantis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapia principes erant Dasius, & Blactius: Dasius Annibali amicus, Blactius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat: & per occultos nuntios spem prodicionis fecerat Marcello, sed sine adiutore Dasio res transigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia consilij potioris, quam spe effectus, Dasium appellabat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accersito utroque, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blactio cogniturus, starentque summoto populo accusator, & reus: Blactius de prodicione Dasium appellabat. Enimuero ille uelut in manifesta re exclamat: sub oculis Annibalis secum de prodicione agi, Annibali, atque eis, qui aderant: quo audacior res erat: minus similis

ueri uisa est. æmulationem profecto, atq; odium esse: & id crimē afferri, quod, quia testem ha-
 bere non posset, liberius fingeretur. Ita inde dimissi sunt. nec Blactius ante abstulit tam auda-
 ci incepto: quàm idem obtundendo, docendoq; quàm ea res ipsis, patriæq; salutaris esset, per-
 uicit, ut præsidium punicum, (hi autem Numidæ erant) Salapiaq; traderetur Marcello. Nec
 sine cæde multa tradi potuit, longe fortissimi equitum toto punico exercitu erant. itaq; quan-
 quam improuisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat, tamē armis inter tumultum captis, &
 eruptionem tentauerunt: & cum euadere nequirent, pugnantibus ad ultimum occubuerunt. nec
 plus quinquaginta ex his in potestatem hostium uiui uenerunt. plusq; aliquanto damni hæc
 ala equitum amissa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde unquam Pœnus, quo longe plu-
 rimum ualuerat, equitatu superior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina uix inopia
 tolerabilis esset, spem omnem præsidium, quod ibi erat, Romanū, præfectusq; præsidij atq;
 arcis M. Liuius in cōmeatibus ab Sicilia missis habebant, qui ut tuto præterueherentur oram
 Italiæ: classis uiginti fermè nauium Rhegyi stabat. Præerat classi, cōmeatibusq; D. Quintius
 obscuro genere ortus, cæterum multis fortibus factis gloria militari illustris. primo quinque na-
 ues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigre
 sæpe gerenti tres additæ quinqueremes: postremo ipse à socijs, Rhegynisq; & à Velia, & Pe-
 sto debitas ex fœdere exigēdo, classem xx nauium, sicut ante dictum est, effecit. Huic ab
 Rhegyo profectæ classi Democrates cum pari classe nauium Tarentinarum numero, quinde-
 cim millia fermè ab urbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri cer-
 taminis Romanus ueniebat: sed circa Crotonem, Sibarimq; suppleuerat remigio nauis: in-
 structamq; & armatam egregie pro magnitudine nauium classem habebat. & tum forte sub
 idem ferè tempus & uenti uis omnis cecidit: & hostes in conspectu fuere, ut ad componenda
 armamenta, expediendumq; remigem ac militē ad imminens certamen satis temporis esset.
 Raro aliàs tantis animis iustæ cōcurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei, quàm
 ipsæ erant, pugnantibus Tarentini, ut recuperata urbe ab Romanis post centesimum propè an-
 num, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoq; hostibus, si nauali prælio possessionem
 maris ademissent, interclusuri: Romani, ut retenta possessione arcis, ostenderent: nō ui aut uir-
 tute, sed prodicione ac furto Tarentum amissum. Itaq; ex utraq; parte signo dato cum rostris
 concurrissent: neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur: quam quis in-
 deptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conferebant ex propinquo pugnam, ut non missi-
 libus tantum, sed gladijs etiam propè collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hære-
 bant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, ut uix ullum
 telum in mari uanum intercideret. frontibus uelut pedestris acies urgebāt: peruiæq; naues pu-
 gnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis cōcut-
 rerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat: in Tarentina Nico: cui Perconi fuit cogno-
 men: non publico modo, sed priuato etiam odio inuisus atq; infestus Romanis: quod eius fa-
 ctionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem, hortan-
 temq; suos, incautum hasta transfigit. ille atq; præceps cū armis procidit ante proram, uictor
 Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigre transgressus cum summouisset hostes:
 & prora iam Tarentinorum esset: puppim male conglobati tuerentur Romani: repēte & alia
 à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæ-
 teris terror iniectus, ut prætoriam nauem captam uidere: fugientesq; passim, alia in alto mer-
 sæ: alia in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis, Metapontinisq; ex onerarijs,
 quæ cum commeatu sequebantur: perpauca in potestatem hostium uenere: alia ad incertos
 uentos hinc atq; illinc obliqua transferentes uela, in altum euectæ sunt. Nequaquam pari
 fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egres-
 sa cum in agris passim uagarentur: Liuius, qui arcis præsidioq; Romano præerat: intentus in
 omnes occasiones gerendæ rei, C. Persum impigrum uirum cum duobus millibus armato-
 rum ex arce emisit. qui uage effusos per agros, palatos que adortus cum diu passim cecidisset:
 paucos ex multis trepida fuga incidentes semiapertis portarum foribus, in urbem compu-
 lit: ne

lit: ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquata res ad Tarentum: Romanis uictoribus terra, Tarentinis mari, frumenti spes, quæ in oculis fuerat, utrosque frustrata pariter. Per idem tempus Leuinus consul iam magna parte anni circumacta, in Siciliam ueteribus nouisque socijs expectatus cum uenisset, primum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res, Agrigentum inde, quod belli reliquum erat: tenebaturque à Carthagenisium ualido præsidio: duxit legiones, & affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthagenisium, sed omnem in Mutine, Numidisque spem repositam habebat. Per totam Siciliam uagus prædas agebat ex socijs Romanorum: neque intercludi ab Agrigento uel, aut arte ulla, nec quin erumperet ubi uellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoque famæ officiebat: postremo in inuidiam uertit, ut ne bene gestæ quidem res iam Hannoni propter authorem satis lætæ essent, propter quæ postremo præfecturam eius filio suo dedit: ratus cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum, quod longe aliter euenit, nam ueterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit, neque ille indignitatē iniuriæ tulit: confestimque ad Leuinum occultos nuntios misit de tradendo Agrigento, per quos ut est facta fides, compositusque rei gerendæ modus, portam ad mare ferentem Numidæ cum occupassent, pulsos inde custodibus, aut cæsis: Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. & cum agmine iam in media urbis, ac forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud, quam tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. atque ille, cum ei multitudo maior, quam Numidarum procul uisa: & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset: prius quam ad ictum teli ueniret, cepit fugam. per auersam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactique opportune paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum, Siculorumque ne tentato quidem certamine cum cæci in fugam ruerent: clausique exitus essent: circa portas cæsa. Oppido recepto Leuinus, qui capita rerum Agrigenti erant: uirgis cæcos securi percussit: cæteros, prædamque uendit: omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinarum cladis Siciliam cum peruassisset, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt xx oppida, sex uel septem uoluntaria deditio in fidem uenerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusque merito consul præmia, pœnasque exoluisset: coegissetque Siculos positos tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: ut esset non incolarum modo alimentis frugifera insula, sed urbis Romæ, atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transuexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluione, exules, obærat, capitalia ausi plerique, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus uixerant: & postquam eos ex uarijs causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnae per latrocinia ac rapinam tolerantes uitam. Hos neque relinquere Leuinus in insula, tum primum noua pace coalescente, uelut materiam nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rhegynis usui futuri erant ad populandum brutium agrum, assuetam latrocinij quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est. In Hispania principio ueris P. Scipio nauibus deductis, euocatisque edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem, onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iussisset, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est. quod cum uenisset, alloquendos maxime ueteres milites, qui tantis superfuere cladibus: ratus, concione aduocata ita differuit. Nemo ante me nouus imperator militibus suis, prius quam opera eorum usus esset: gratias agere iure, ac merito potuit. me uobis, priusquam prouinciam, aut castra uiderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga patrem, patrumque meum, uiuos, mortuosque fuistis: deinde, quod amissam tanta clade prouinciæ possessionem integram & populo Romano, & successori mihi uirtute uestra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deum id paremus atque agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni manent: nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed uel ultro transeamus, transferamusque bellum: uereor ne cui uestrum maius id, audaciusque consilium, quam aut pro me

moria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea uideatur. Aduersæ pugnae in Hispania nullius in animo, quàm meo minus obliterari possunt. quippe cui pater, & patruus intra triginta dierum spatium, ut aliud super aliud cumularetur familiae nostræ funus, interfecti sunt. sed ut familiaris penè orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica cum fortuna, tum uirtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis fors est, ut magnis omnibus bellis uicti uicerimus. Vetera omitto: Porfenam, Gallos, Samnites, à punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus, aut quibus abfui, maxime unus omnium eas sensi. Trebia, Trasimenus, Cannæ, quid aliud sunt, quàm monumenta occisorum exercituum, consulumq; Romanorum? adde defectionem Italiae, Siciliae, maioris partis Sardiniae: adde ultimum terrorem ac pauorem, castra punica inter Anienem & mœnia Romana posita, & uisum propè in portis uictorem Annibalem. In hac ruina rerum stetit una integra atque immobilis uirtus populi Romani. hæc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cladem uadenti Asdrubali ad Alpes, Italiamq; qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Romani: ductu, auspicioq; patris mei obstitistis, & hæc secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deum omnia secunda, prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia, Siciliaq; geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentum captum: pulsi tota insula hostes: receptaq; prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua captâ, iter omne ab urbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus nihil iam maius precatur deos, quàm ut incolumi cedere atq; abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quàm cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dii propè ipsi cum Annibale starent: uos hic cum parentibus meis (equentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda, lætaq; sunt, animis deficere? Nuper quoq; quæ acciderunt, utinam tam sine meo luctu, quàm uestro transissent. Nunc dii immortales imperij Romani præsidēs, qui centurijs omnibus, ut mihi imperium iuberent dari, fuere authores: iidem augurijs, auspicijs, ac per nocturnos etiam uisus omnia læta ac prospera portendunt, animus quoq; meus, maximus mihi ad hoc tempus uates, prælagit: nostram Hispaniam esse breui tempore: hinc omne punicum nomen maria, terrasq; foeda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diuinat, idem subiicit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos implorant, tres duces discrepantes, propè ut defecerint alij ab alijs: trifariam exercitus in diuersissimas regiones distraxere. eadem in uiros ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit, nam & deseruntur ab socijs, ut prius ab Celtiberis uos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoque meo causa exitij fuit, nec discordia intestina coire eos in unum sinet: neq; singuli nobis resistere poterunt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorum uestrorum, uelut accisis recrescenti stirpibus, agite milites ueteres, nouum exercitum, nouumq; ducem traducite Iberum: traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe à uobis peragratas. Breui faciã, ut quemadmodum nunc noscitis in me patris, patruicq; similitudinem oris, uultusq; & lineamenta corporis: ita ingenij, fidei, uirtutisq; exemplum, ac effigiem uobis reddam, ut reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem uiginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in treis tam diuersas regiones discessissent punici exercitus: proximum aggredere, periculum esse ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret: nec par esset unus tot exercitibus: Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit, urbem tum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam, (ibi arma, ibi pecuniæ, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea tum opportune ad traiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantæuis classi: & nescio an unam Hispaniæ oram: quæ nostro adiacet mari. Nemo omnium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum nauium

nauium iussus erat, ut eodem tempore exercitus ostenderet, & classis portū intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem uentum est. simul terra, mariq; castra ab regione urbis, qua in Septentrionem uersa est, posita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) nullum obiectum ualidum. Cæterū sita Carthago sic est. Sinus est maris media ferè Hispaniæ ora, maxime Africo uento oppositus, quingētos passus introrsus retractus, paulo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus uentis præterquam Africo, tutum facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est: ab ortu solis, & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, patulum, & ad septentrionem fufum, incertæ altitudinis: ut cunq; exastuat mare. continenti urbem iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset: non obiecit uallum imperator Romanus, seu fiduciam hosti superbe ostentans: siue ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Cætera, quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, uelut maritimam quoq; ostentans obsidionem, instruxit. circūuectusq; classē cum monuisset præfectos nauium, ut uigilias nocturnas interim seruariēt: (omnia ubiq; primo obsessum hostem conari) regressus in castra, ut cōsiliij sui rationem, quod ab urbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ hortando faceret, concione aduocata ita differuit. Ad urbem unam oppugnandam si quis uos adductos credit: is magis operis uestri, quàm emolumentum rationem exactam milites habet. oppugnabit enim uere mœnia unius urbis, sed in una urbe uniuersam ceperitis Hispaniā. Hic sunt obsides omnium nobilium, regum, populorumq;: qui simul in potestate uestra erunt, ex templo omnia, quæ nunc sub Carthaginensibus sunt, in ditionem nostram tradent. hic pecunia omnis hostium: sine qua neq; illi gerere bellū possunt: quippe qui mercenarios exercitus alant, & quæ nobis maxime usui ad conciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, omnis apparatus belli est, qui simul uos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulētissimaq; urbe, tum opportunissima portu egregio: unde terra mariq; quæ belli usus poscunt, suppeditentur, quæ cū magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hæc horreum, ærarium, armamentarium: hæc omnium rerum receptaculum est. huc rectus ex Africa cursus est, hæc una inter Pyreneum, & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam uos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginē Nouam oppugnandā totis uiribus, & bono animo trāseamus. Cumq; omnes una uoce hoc faciendum succlamaret, eos Carthaginem duxit. tum terra, mariq; eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux, cum terra mariq; instrui oppugnationē uideret: & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in orientem uerso imponit, multitudinem aliam quò clamor, quò subita uis aduocasset, resistētē ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos, quos in uia ferēte ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, ut propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primo haud impari steterē acie. subsidia deinde identidem summissa è castris non auerterunt solum in fugam hostes, sed adeo effusis institerunt, ut nisi receptui cecinisset, permitti fugientibus irrupturi fuisse in urbem uiderentur. Trepidatio uero non prælio maior, quàm tota urbe fuit. multæ stationes pauore atq; loca deserta sunt, relictisq; muris, cum quæ cuiq; erat proximum, desiluissent. Quod ubi uersus Scipio in tumulum, quē Mercuriū Teutatem appellant, aduertit: multis partibus nudata defensoribus mœnia esse: omnes è castris excitos ire ad oppugnandam urbem, & ferre scalas iubet. ipse trium præ se iuuenum ualidorum scutis oppositis (ingens enim iam uis omnis generis telorum è muris uolabat) ad urbem succedit. hortatur, imperat, quæ in rem sunt: quodq; plurimū ad accendendos militum animos intererat, testis, spectatorq; uirtutis, atq; ignauia cuiusq; adest. Itaq; in uulnera, ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstātes armati arcere queunt, quin certatim ascendāt. Et ab nauibus eodē tempore ea, quæ mari alluitur, pars urbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde maior, quàm uis uideri poterat. dum applicant, dū partim exponūt scalas militesq;

dum quâ cuique proximum est, in terram euadere properant: ipsa festinatione, & certamine alij alios impediunt. Inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & uis magna, & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neq; uiri, nec tela, nec quicquam aliud æque, quàm mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaq; cum summus quisque euadere non posset, subirent tamen alij, onere ipso frangebantur, quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines, scalæq; ruerent: & ipso successu audacia atq; alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est. quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit: scalis, & corona capi urbem non posse, opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam, uulneratisq; recentis, intergrosq; alios accipere scalas iubet, & ui maiore aggredi urbem, ipse, ut ei nuntiatum est, æstum decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc, ubi eæ sederent, uadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari, eò armatos duxit. Medium fermè diei erat, & ad id, quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua: acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem, quò estus, ferebat: & adeo nudauerat uada, ut alibi umbilico tenuis aqua esset, alibi genua uix superaret. Hoc cura ac ratione compertum in prodigium ac deos uertens Scipio, qui ad transitum Romanis mare uerterent, & stagna auferrent: uiasq; ante nunquam initas humano uestigio aperirent: Neptunum iubebat ducem itineris sequi: ac medio stagno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediabantur: sed quod euntes ad ancipites utrinq; ictus subiectos habebant Romanos, ut latera infestiora subeuntibus, quàm aduersa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neq; opere emunitus erat, ut ubi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret: nec ulla armatorum statio, aut custodia opposita: intentis omnibus ad opem ferendam, unde periculum ostendebatur. Vbi urbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam: circa quam omne contractum certamen erat, in quod adeo intenti omnium non animi solum fuere, sed etiam oculi, auresq; pugnantium, spectantiumq;, & adhortantium pugnantes, ut nemo sentiret ante ab tergo captam urbem, quàm tela in auersos inciderunt. Vtrinq; ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta: & porta intus, forisq; pariter refringi cœpta: & mox cædendo confectis ac distractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat: sed ipsi passim ad cædem oppidanorum uersi, illa, quæ portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum ordinibus mediâ urbe in forum processit. inde cum duobus itineribus fugientes uideret hostes, alios ad tumulum in orientem uersum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio, alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus ferè armatis, qui muris pulsî fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit: partem ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus, & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena uideret: neque spem ullam esse, se, arcemq;, & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes tota urbe passim factæ: nec ulli puberum, qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus, ad prædam uictores uersi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberos capitum uirilîs sexus ad X millia capta. inde qui ciues Nouæ Carthaginis erant, dimisit, urbemq;, & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano edixit, cum spe propinqua libertatis: si ad ministeria belli enixe operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum, ac ualidorum seruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant, quorum perinde, ac si sociorum liberi essent: cura habita. Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ fermè centum uiginti, minores CCLXXXI, ballistæ maiores XXIII, minores LII, scorpionum maiorum, minorumq;, & armorum, telorumq;

lorumq; ingens numerus: signa militaria LXXIII. Et auri, argentiq; relata ad imperato-
rem magna uis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI, libræ fermè omnes pondo: argenti fa-
cti, signatiq; decem & octo millia & CCC pondo: uasorum argenteorum magnus nume-
rus. Hæc omnia C. Flaminiø quæstori appensa, adnumerataq; sunt, tritici XL millia modio-
rum: hordei CCLXX. At naues onerariæ LXIII in portu expugnata, captæq; quedam
cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq;, & linteis, & sparto, & nauali alia ma-
teria ad classem ædificandam, ut minimum omnium inter tâtas opes bellicas Carthago ipsa
fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cû socijs naualibus urbem custodire iusso, ipse in castra legio-
nes reduxit: fessosq; milites omnibus uno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent,
& in capienda urbe tantum laboris, periculiq; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confuge-
rant: iniquo etiã loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibusq; so-
cijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasq; egit: qui se non urbis solum opu-
lentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent, sed ante eò congestissent omnis
penè Africæ atq; Hispaniæ opes, ut neq; hostibus quicquã relinqueretur, & sibi ac suis omnia
supereissent. Militũ deinde uirtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, nõ altitudo
mœniũ, non inexplorata stagni uada, nõ castellũ in alto tumulo situm, nõ munitissima arx de-
terrisset: quo minus transcenderent omnia, perũperentq;. Itaq; quanquã omnibus omnia
deberet: præcipuũ tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murũ ascendisset, profite-
retur, qui se dignũ eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Tyberilius centurio legionis quartæ,
& Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excita-
uerant uterq; sui corporis hominum, socijs C. Lælius classicis, legionarijs M. Sempronius Tu-
ditanus aderat. Ea contentio cû prope seditionem ueniret, Scipio tres recuperatores cû se da-
turum pronuntiaisset, qui cognita causa, testibusq; auditis iudicarent, uter prior in oppidum
transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis utriusq; Cornelium Claudium de
medio adiecit: eosq; tres recuperatores considerare, & causam cognoscere iussit. Cum res eo ma-
iore ageretur certamine, quod admoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderato-
res studiorum fuerant: C. Lælius relicto cõsilio, ad tribunal ad Scipionẽ accedit, eumq; docet,
rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, ut manus inter se conserant, cæterum etiã si uis
absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi. quippe ubi fraude, ac periurio decus petatur
uirtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis
quæ uelint, quàm quæ sciant uera esse, & obstringere periurio non se solum, suumq; caput, sed
signa militaria, & aquilas, sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelijs,
& M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem aduocauit, pronuntiauitq;
se satis compertum habere: Q. Tyberilium, & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seq;
eos ambos uirtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritum,
uirtusq; erat, donauit, ante omnes C. Læliũ præfectum classis, & omni genere laudis sibimet
ipsi æquauit, & corona aurea, ac xxx bobus donauit. Tum obsides ciuitatũ Hispaniæ uo-
cari iussit, quorũ quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe ubi alibi CCC fermè, alibi
DCCXXV fuisse inueniam, Æque & alia inter authores discrepât. Præsidium punicũ alius
X, alius VII, alius haud plus, quàm duũ millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia
capitum, alibi supra V & XX, inuenio. Scorpiones maiores, minoresq; ad LX captos
scripserim, si authorem Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem, maiorum scorpio-
num sex millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem
conuenit, pleriq; Lælium præfuisse classi: sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præ-
fuisse punico præsidio, deditumq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tra-
dunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri, atq; argenti, & redactæ pecu-
niæ conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, mediã simillima ueris sunt. Cæterum Scipio
uocatis obsidibus, primum uniuersos bonum animum habere iussit, uenisse eos in populi Ro-
mani potestatem, qui beneficio, quàm metu obligare homines malit: exterasq; gentes fide ac
societate iunctas habere, quàm tristi subiectas seruitio, deinde acceptis nominibus ciuitatum,

recensuit captiuos: quot cuiusque populi essent: & nuntios domum misit, ut ad suos quisque recipiendos ueniret. si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis presentibus suos restituit. ceterorum curam benigne tuendorum C. Flamini quaestori attribuit. Inter haec est media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat: flens ad pedes imperatoris procubuit, obtestarique cepit, ut curam, cultumque feminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum diceret: tum rursus mulier, haud magni ista facimus, inquit. quid enim huic fortunae non satis est? alia mihi cura aetatem harum intuenti (nam ipsa iam extra periculum iniuriae muliebris sum) animum stimulat. stabant aetate & forma florentes circa eam Indibilis filiae, eaque nobilitate pari, quae omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, meae, populique Romani disciplinae causa facerem, inquit, nequid, quod sanctum usquam esset apud uos, uiolaretur. nunc ut id curem impensius, uestra quoque uirtus, dignitasque facit: quae nec in malis quidem oblitae decoris matronalis estis. Spectatae deinde integritatis uiro tradidit eas, tuerique haud secus uerecunde ac modeste, quam ciuium coniuges ac matres iussit. Captiua deinde a militibus adducitur ad eum adulta uirgo, adeo eximia forma, ut quacumque incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesque, inter caetera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Luceio nomen erat. Extemplo igitur parentibus, sponsoque ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsae amore, ubi primum uenit: accuratiore eum sermone, quam parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello. minor sit inter nos huius sermonis uerecundia. Ego, cum sponsa tua uocata a militibus nostris ad me deducta esset: audiremque eam tibi cordi esse: & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret, ludo aetatis praesertim illecto, & laeto legitimoque amore: & non respublica animum nostrum occupasset: ueniam mihi dari sponsam impensius amanti uellem: tuo, cuius sponsa est, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me: eadem, qua apud foceros tuos, parentesque suos, uerecundia seruata est tibi, ut inuiolatum, & dignum me, teque dari tibi donum posset. hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis, & si me uirum bonum credis esse: qualeis patrem, patruumque meum iam ante haec gentes norant: scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec ullum in terris populum hodie dici posse: quem minus tibi hostem, tuisque esse uelis, aut amicum malis.

Adolescens simul pudore, gaudioque perculsus, dextram Scipionis tenens deos omnes inuocare ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se esset. Parentes inde, cognatique uirginis appellati, qui quoniam gratis sibi redderetur uirgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, ceperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam fore affirmantes, quam redditae inuiolatae foret uirginis. Scipio, quando tantopere peterent: accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: uocatoque ad se Luceio, super dotem, inquit, quam accepturus a focero es: haec tibi a me dotalia dona accedent. aurumque tollere, ac sibi habere iussit. His laetus donis honoribusque dimissus domum, impleuit populares laudibus, & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum iuuenem, uincens omnia cum armis, tum benignitate ac beneficijs. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & cccc equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit. Scipio retentum secum Laelium, dum captiuos, obsidesque, & praedam ex consilio eius disponderet: satis omnibus compositis, data quinquereme, captiuis Magone, & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuntium uictoriae Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat: exercendis naualibus, pedestribusque copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt, secundo die arma curare, & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iustae pugnae concurrerunt: praepilatisque missilibus iaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisque, quo ad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio classis ciues, militesque tranquillo in altum euecti agilitatem nauium simulachris naualis pugnae experiebantur. Haec extra urbem terra, marisque corpora simul, animosque ad bellum acuebant. Res ipsa strepebat apparatus belli. Fabris omnium generum

generum in publica officina inclusis data cuncta: quam pari cura subibat. nunc operibus aspiciendis tempus dabat: quæq; in officinis, quæq; in armamentario, ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, relictisq; quos quassauerant, muris, dispositisq; praesidijs ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in uia aditus, quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem: quò omnibus nouis, ueteribusq; socijs edixerat conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt, populi, multiq; etiam ulterioris Hispaniæ cõuenerunt. Carthaginensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde ut clarior res erat, quàm ut tegi, ac dissimulari posset, eleuabant uerbis. Nec opinato aduentu, ac propè furto unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam, cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ uictoriæ imposuisse. at ubi appropinquare tres duces, tres uictores hostium exercitus audisset, occursum ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in uulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia uirum Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIAE LIBER SEPTIMVS

Hic status rerum Hispaniæ erat. In Italia autem consul Marcellus, Salapia per prodicionem recepta, Maroneam, & Meles de Samnitibus uicinitate cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ praesidij causa relicta erant, oppressa, prædæ aliquantum eius militi fuit concessum, tritici quoq; CCCXL millia modium, & CXX millia hordei inuenta. Cæterum nequaquam inde tantum gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea urbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiendæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat: nec loco satis tuto posita, nec praesidijs firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea: quod labare ijs aduersus Pœnum fidem senserat: postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ urbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita ut famam propè præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accessit. Pari audacia Romanus, cõsilio & uiribus impar, copijs raptim eductis confligit, quinta legio, & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, ut cum pedestres acies occupassent praesenti certamine oculos, animosq; circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in iisdem deuicerat locis: increpans, similem euentum pugnae fore affirmabat. Neq; ea spes uana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines, signaque: equestris à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam legionem ante, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atque eos, qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusa, pars in medio caesi. ubi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribus militum cecidit. Romanorum, sociorumque quot caesa in eo praelio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plusquam septem inueniam? Castris, prædaque uictor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansuram in fide, si inde abcessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: occiditque principes, qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus literas Romam ad senatum de duce, & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem uictoria Annibalem contudit, ire aduersus eum, breuem illi lætitiâ, qua exultet, facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tunc timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus

ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret: posuit castra, addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, ut signa portis efferri uidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites, & funditores baleares, elephanti quoque, commisso iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexterae alæ sinistra subiit, & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit: recentibus animis, corporibusq; sed nox incerta uictoria dirimit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diei steterunt in acie, ubi nemo hostium aduersus prodijt: spolia per otium legere, & congestos in unum locum cremare suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abiit. Marcellus ubi lux fugam hostium aperuit, faucibus cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque his L. Furio Purpurione tribuno militum, uestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procurfaretur, mista equitum, peditumq; tumultuosa magis prælia, quam magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine ullo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato ante, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum uendendis, agro, qui publicatus fuerat: locando (locauit autem omne frumentum) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenta locarentur: simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret: in portis, murisque sibi metipsis tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraque ex cratibus, aut tabulis facta: alia arundine texta, stramento intecta: omnibus uelut de industria alimentis ignis. Hæc noctis una hora ut omnia incenderent, CLXX Campani, principibus fratribus Blossijs, coiurauerunt. indicio eius rei ex familia Blossiorum facto, portis repente iussu proconsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes, qui in noxa erant: & quaestione acriter habita, damnati, necatiq; indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinis, & Acerranis querentes ubi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis. Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificaret quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasq; res, quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Hetruriam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu Vibano, par numerus Romanorum, sociorumq; eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è rep. esse, uestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenq; abnienti grauius ipse instaret: curam iniecerant, ne aut consulem Marcellum tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. Optimum uisum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocare. Ad eum literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore urbis missæ cum literis consulis M. Marcelli, ut ex ijs nosceret, quæ causa patribus eum potius, quam collegam, reuocandi ex prouincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam uenerunt, quæ prospera prælia rex cum Carthaginensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem ulli populo, quam Carthaginensi, nec amiciorem, quam Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos, nunc ab ipso uelut fonte petere Romanam amicitiam uoluisse. Senatus non legatis modo benigne respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Petellium Geminum, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunnicam purpuream, sellam eburneam, pateram ex quinque pondo auri factam. Protinus & alios Africae regulos iussit adire, ijs quoque quæ darent, portatæ togæ prætextæ, & terna pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum & Cleopatram reges M. Attilius, & M. Acilius legati

legati ad commemorandam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam, & tunnicam purpuream cū sella eburnea: Reginae pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa ea ætate, qua hæc facta sunt, ex propinquis urbibus, agrisq; nuntiata sunt prodigia. Tusculi agnum cum ubere lactanti natum, Iouis ædis culmen fulmine ictum: ac propè omni tecto nudatum. Iisdem fermè diebus Anagninae terram ante portam ictam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse, & aues ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinae in mare haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuentium piscium more exulasse. Tarquinij porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feronia IIII signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem unum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feronia lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia, exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumq;, quæ populus Carthaginensis ageret, pararetq;: misso, ipse X nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset, senatum extemplo habuit, ubi de suis rebus gestis cōmemorauit. Cum annos propè LX in Sicilia terra mariq; magnis sæpe cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse, neminem Carthaginensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, abesse, omnes in urbes, in agros suos reductos, arare, serere, desertā recolī terrā tandem, frugiferam ipsi cultoribus, populoq; Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium.

Exinde Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem à consule habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex authoritate patrū ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuissam in agro Vticensi excursionem fecit: eumq; late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues redijt, & ad Siciliam transmisit: tertio decimo die, quàm profectus erat inde, Lilybeum reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: cōsulq; Leuino omnia ordine perscripta, ut sciret quo ordine, uel in quo statu Africæ res essent. Quinq; millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio, acerrimo iuvene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede cōduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traicerentur: ut is quàm maximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam uictoriam credere Carthaginenses, classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendā, eamq; se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule ita mouere senatum, ut nō expectanda comitia consuli censerent, sed dictatorem comitorum habendorū causa dici: & extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod cōsul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset: dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autē in Italia terminari) negabāt dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cū de ea re cōsuleret: ita decreuit senatus, ut consul prius quàm ab urbe discederet, populum rogaret: quē dictatorem dici placeret: eumq; quem populus iussisset, diceret dictatorem. si consul noluisset: prætor urbanus populum rogaret. si ne is quidem uellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populū rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremq; uetuisset rogare, tribuni plebis rogarunt: plebesq; sciuit, ut Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurū erat, cōsul clam nocte in Siciliam abijt, destitutiq; patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ ab collega reipub. subueniret, diceretq;, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodem plebiscito ab Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator postea quàm Romam uenit: Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat: in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, ut Capuæ, exercituq; suo præesset, literis exciuit, ipse comitia in quē diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerāt.

Galeria

Galeria iuniorum, quæ forte prærogatiua erat: Q. Fuluium, & Q. Fabium consules dixerat, eo demq; iure uocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neq; magistratum continuari satis ciuile esse aiebant, & multo scedioris exempli, eum ipsum creari, qui comitiâ haberet, itaq; si suum nomen dictator acciperet, se comitijs intercessuros, si aliorum, præterquam ipsius, ratio haberetur, comitijs se moram nõ facere. Dictator causam comitiõrum autoritate Senatus, plebiscito, exemplisq; tutabatur. Namq; Cn. Seruilio Cos. cum Flaminius alter consul ad Thrasimenum cecidisset: ex autoritate patrum ad plebem latum: plebemq; sciuisse, ut quoad bellum in Italia esset, ex ijs, qui consules fuissent: quos, & quoties uellet, reficiendi consules populo ius esset, exemplumq; ea in re uetus se habere L. Posthumij Megelli: qui interrex ijs comitijs, quæ ipse habuisset: consul cū Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recensq; Q. Fabij, qui sibi continuari cõsulatum, nisi id bono publico fieret: profecto nunquam fuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, ut eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ uisum est, ut per ueteres & expertos, belliq; peritos imperatores reipublica gereretur. itaq; moram fieri comitijs non placere. Concedentibus tribunis, comitiâ habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus IIII. Prætores creati L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis punica nauium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbensem primo, deinde postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit: circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum uastauit: & cum præda omnis generis in Africam redijt. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectiq; C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crassi, Decemuir item sacris faciendis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Æmylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul, nec prætor ante fuerat, quàm censor est factus, ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Hi censores neq; senatum legerunt, nec quicquam reipublicæ egerunt. mors diremit L. Veturij, inde & Licinius censura se abdicauit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem unum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Cantius, & L. Portius Licinius ex multaticio argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis huius copia magnifici apparatus fecerunt. Exitu anni huius die IIII & XXX, quàm ab Tarracone profectus erat: Lælius Romam uenit, isq; cum agmine captiuorum ingressus urbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem caput Hispaniæ uno die, receptasq; aliquot urbes, quæ defecissent: nouasq; in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè cõgruentia: quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, uix Annibali atque eius armis subsistentem. Productus in concionem Lælius eadem differuit. Senatus ob res feliciter ab Scipione gestas supplicationes in unum diem decreuit. C. Lælium primo quoq; tempore cum quibus uenerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. quod mihi minus simile ueri uisum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluius Flacco IIII consulibus Idibus Martijs, quo die magistratũ inierunt: Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamẽ partitum imperiũ. Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Claudio prorogatũ in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanam: L. Veturius Philo peregrinam cū Gallia: T. Quintius Crispinus Capuam: C. Aurunculeius Sardinia. Exercitus ita per prouincias diuisi, Fuluius duæ legiones, quas in Sicilia Valerius Leuinus haberet, Q. Fabio: qbus in Hetruria C. Calpurnius præfesset, exercitus urbanus ut in Hetruria succederet: C. Calpurnius eidẽ præfesset prouinciæ, exercituiq; quẽ Q. Fuluius habuisset.

Capuam

Capuam, exercitumq; Quintius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio propratore prouinciam, exercitumq;, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul rem gesserat, legiones decretae. M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumq; supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fuluij superessent, iussi. Conquisitos eos consules in Siciliam miserunt, additaq; eadem militiae ignominia, sub qua Cannenses militabant: quicq; ex praetoris Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugae missi eo ab Senatu fuerat. C. Aurunculeio eadem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Volso eam prouinciam obtinuerat, decretae. P. Sulpitio eadem legione, eademq; classe Macedoniam obtinere iusso prorogatum in annum imperium. xxx quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussa: caetera classe placere praedatum in Africa aut ipsum M. Valerium Leuinum traicere: aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messalam uellet. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod non in annum Scipioni, Syllanoq;, sed donec reuocati ab Senatu forent, prorogatum imperium est, ita prouinciae, exercitusq; in eum locum partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis, cum in locu M. Aemylj sacerdos crearetur: uetus excitauerunt certamen: patricijs negatibus C. Manlij Attelij, qui unus ex plebe petebat: habendam rationem esse: quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad Senatum reiecerunt. Senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attelius. Et flaminem dialem inuitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum, decemuir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutij Scauolae demortui C. Lectorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam uertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamq; C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisq; alijs ob eadem uicia inuisus. Is, ut animum eius cura sacrorum, & caerimoniarum cepit: ita repente exiit antiquos mores, ut nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisq; esset. Huius famae consensu elatus ad iustam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, ut in Senatum introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius praetor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamen. Vetustum ius sacerdotij repetebat, datum id cum toga praetexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Praetor non exoletis uetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimae cuiusque consuetudinis usu uolebat, nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius usurpasse. Tribuni rem inertia flaminum oblitteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum aequum censuissent: ne ipso quidem contra tendente praetore, magno assensu patrum plebisq; flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus: magis sanctitate uitae, quam sacerdotij iure rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius quam in prouincias irent, duas urbanas legiones: in supplementum, quantum opus erat caeteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum ueterem exercitum Fuluius consul C. Fuluius Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriam deducendum: & legiones, quae in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia cccxxxvi) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atq; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil haec eductae ex insula legiones minuerunt, nec uiribus, nec specie eius prouinciae praesidium. nam cum praeter egregie suppletas duas ueteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq; magnam uim haberet: Siculos quoq; qui in exercitu Epicedis, aut Pcenorum fuerant: belli peritos uiros, milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset: duorum speciem exercituum seruauit, altero L. Cincium partem insulae, qua regnum Hieronis fuerat: tueri iussit, altero ipse caeteram insulam tuebatur, diuisam quondam Romani, puniciq; imperij finibus. Classis quoq; nauium lxx parata, ut omni ambitu litorum praesidio ora maritimae essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, ut uiseret agros, cultaq; ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretq;. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conueheret: unde exercitui,

qui ad

qui ad Tarentum æstiuæ acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars latini nominis, sociorumq;) propè magni motus causa fuere. adeo ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos, sociosque in concilijs ortus. Decimum annum delectibus, & stipendijs exhaustos esse. quotannis fermè clade magna pugnare. alios in acie occidi: alios morbo absumi. magis perire sibi ciuem: qui ab Romano miles lectus sit, quàm qui à Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam: ab Romanis extra Italiam in exilium uerius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequàm Italia hostis, quippe nunc cum maxime florens uiribus, excedat. si ueteres milites non redeant in patriam: noui legantur, breui neminem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit: prius quàm ad ultimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios uideant Romani: profecto de pace cum Carthaginensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam uiuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in concilijs. Triginta tum coloniæ populi Romani erant, ex ijs XII, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, unde milites, pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba, Carfeoli, Sueffa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules iceti cum abstertere eos à tam detestabili consilio uellent, castigando increpandoque plus, quàm leniter agendo, profecturos rati: eos ausos esse consulibus dicere, aiebant: quod consules in Senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaque propere in colonias: & tanquam integra re locuti magis, quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, non Campanos, neq; Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos. quæ liberi parentibus deberent: ea illos Romanis debere: si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitaissent: ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali uictoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neque se quod domum renuntiarent, habere dixerunt: neque Senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles, qui legeretur: nec pecunia, quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos uiderent consules, rem ad Senatum detulerunt. ubi tantus pauor animis hominum est iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas: idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romanam. Consules hortari, & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide, atque officio pristino fore. eas quoque ipsas, quæ officio decessissent: si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur: uerecundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu ijs cum esset, agerent, facerentque, ut è republica ducerent: tentatis prius aliarum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæsiueruntque ab ijs, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites paratos ex formula esse: & si pluribus opus esset, plureis daturus: & quicquid aliud imperaret, uelletque populus Romanus: enixe facturos. ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum uideri præfati pro merito eorum, sua uoce collaudari eos, nisi uniuersi patres in curia gratias egissent: sequi in Senatum eos iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populum quoque eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis, maioribusq; suis præstitissent: recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur: fraudenturque laude sua. Signini fuere, & Nolani, & Norbani, Satriculaniq;, & Brundisini, & Fregellani, & Nucerni, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Perustani, & Cossani, & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spolerani, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit, ijsq; gratiæ & in Senatu, & ad populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium: mentionem fieri patres uetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus.

consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani uisa est. cætera expedi-
 entibus, quæ ad bellum opus erant, cōsulibus, aurum uicesimarium, quod in sanctiore arario
 ad ultimos casus seruabatur, promi placuit, prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quin-
 genta pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio procoss. & L. Veturio prætori,
 qui Galliam prouinciam sortitus erat. additumq; Fabio Cos. C pondo auri præcipuum,
 quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero usi sunt ad uestimenta præsentis pecunia locan-
 da exercitui, qui in Hispania bellū sua secunda fama, ducisq; gerebat. Prodigia quoq; prius
 quàm ab urbe consules proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cælo
 erant, signū Iouis, arborq; templo propinqua: & Hostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæq;
 ædes, & Sinuessæ murus portaq;. Hæc de cælo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Alba-
 nam, quidam authores erant. Et Romæ intra cællam ædis Fortis Fortunæ de capite signum,
 quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locu-
 tum, uulturiumq; frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natū ambiguo inter ma-
 rem ac fœminam sexu infantem: quos androgynos uulgas, ut pleraq; faciliore ad duplicanda
 uerba græco sermone, appellat, & lacte pluuisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea
 prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, obsecratio in
 unum diem indicta, & decretum, ut C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis uoti,
 factiq; erant, uoueret, faceretq;. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fuluius consul comi-
 tia habuit. Creati censes, ambo qui nondum consules fuerant: M. Cornelius Cethegus,
 P. Sempronius Tuditanus. Censes ut agrum Campanum fruendum locarent, ex authori-
 tate patrum latum ad plebem est, plebesq; sciuit. Senatus lectionem contentio inter censes
 de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à
 patribus sequendum aiebat, ut qui primus censor ex ijs, qui uiuerent, fuisset, eum principem le-
 gerent: is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dii sortem legendi dedissent: & ius
 liberum eosdem dedisse deos, se id suo arbitrio facturū, lecturumq; Q. Fabium Maximum,
 quem tū principem Romanæ ciuitatis esse, uel Annibale iudice dicturus esset. Cum diu certa-
 tum esset uerbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maxi-
 mus consul. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, in-
 famis author deferendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoq; notis eadem
 seruata causa, sed erāt perpauca, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erāt) adem-
 pti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant, addiderunt acerbitati etiam tem-
 pus, ne præterita stipendia procederent ijs, qui equo publico meruerant, sed dena stipendia
 equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo mereri
 deberent: atq; ex ijs, qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant: neq; militauerant, o-
 mnes ararios fecerunt. Locauerunt inde reficienda, quæ circa forum incendio consumpta erāt,
 VII tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus, quæ Romæ agenda erant,
 consules ad bellum profecti, prior Fuluius prægressus Capuam, post paucos dies consecutus
 Fabius, qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, ut quàm acerrimo bello
 detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret, ea urbe adempta hosti undiq; pulso,
 nec ubi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne remorandi quidem causam in Italia
 fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Leuino Cos. aduersus
 Brutios ibi locatum erat, octo millia hominū, pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum
 est) ex Sicilia traducta, rapto uiuere hominum assuetorum, additi erant Brutiorum indidem
 perfugæ, & audacia, & audēdi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium agrum
 primum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata
 non impigre solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisq; cultoribus agri, summa ui ur-
 bem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitus, & quia in animum induxerat, ne-
 minem ducem Romanum tam parem Annibali, quàm se esse: ubi primum in agris pabuli co-
 pia fuit: ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectio-
 nem Cannusinos Pœnus, cæterum ut appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit.

Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris. itaque in loca saltuosa cedere inde coepit. Marcellus uestigijs instabat, castraque castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque iaculatores leuia certamina serens, casum uniuersae pugnae non necessarium ducebat. tractus est tamen ad id quod uitabat certamen. Nocte praegressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copijs. & cum iam nox instaret, Marte aequo discessum est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis uerbis adhortatus milites, ut memores Thrasimeni, Cannarumque, contunderent ferociam hostis, urgere, atque instare eum: non castra ponere pati, non respirare, aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis uidendam esse. si uno praelio haud incruentus abeat: quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulque taedio ferociae hostium quotidie instantium laceffentiumque, acriter praelium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij coepere, quod ubi Marcellus uidit, duodeuicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepidi cedunt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & uincente pudorem metu terga dabant. Cecidereque in pugna ad duo millia & septingenti ciuium, sociorumque. in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius, & M. Fuluius, signa militaria quatuor de ala prima, quae fugit: duo de legione, quae cedentibus socijs successerat, amissa. Marcellus, postquam in castra reditum est, concionem adeo saeuam atque acerbam apud milites habuit, ut praelio per diem totum infeliciter tolerato tristior ipsi irati ducis oratio esset. Dijs immortalibus ut in tali re laudes gratesque, inquit, ago: quod uictor hostis cum tanto pauore incidentibus uobis in uallum portasque, non ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto eodem terrore castra, quo omisistis pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quae repente, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit: nempe iidem sunt isti hostes, quos uincendo, & uictos sequendo priorae aetate absumpsistis: quibus dies, noctesque fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus praелиjs fugastis, quos hesterni die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea, quibus gloriari potestis: & cuius ipsius pudere, ac poenitere uos oportet, referam. Nempe aequis manibus hesterni die diremistis pugnam, quid haec nox, quid haec dies abstulit? uestrae his copiae imminutae sunt, an illorum auctae? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui uideor, nec cum Romanis militibus, corpora tantum, atque arma eadem sunt, an si eosdem animos habuissetis: terga uestra uidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non adhuc caesis Romanis legionibus gloriabatur? uos illi hodierno die primum fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, ut ueniam eius diei daret, ubi uellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego uero experiar, inquit, milites: & uos crastina die in aciem educam, ut uictores potius, quam uicti ueniam impetretis, quam petitis. Cohortibus, quae signa amiserant, hordeum dare iussit: centurionesque manipulorum, quorum signa amissa fuerat, districtis gladijs discinctos destituit: & ut postero die omnes pedites, equitesque armati adessent, edixit. Ita concio dimissa, fatendo iure ac merito sese increpitos: neque illo die uirum quenquam in acie Romana fuisse, praeter unum ducem, cui aut morte satisfaciendum, aut egregia uictoria esset. Postero die ordinati, armatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat, pronuntiatque: a quibus orta pridie fuga esset, cohortesque quae signa amississent, se in primam aciem inducturum, edicere iam sese: omnibus pugnandum ac uincendum esse: & adnitendum singulis, uniuersisque: ne prius hesternae fugae, quam hodiernae uictoriae fama Romanam perueniat. Inde cibo corpora firmare iussi, ut si longior esset pugna, uiribus quoque sufficerent. Vbi omnia dicta, factaque sunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. Quod ubi Annibali nuntiatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est: qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest. seu uicit, ferociter instat uictis, seu uictus est, instaurat cum uictoribus certamen. Signa inde canere iussit, copias educit. Pugnatum utrinque aliquanto quam pridie

pridie acrius est: Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitentibus: Romanis ad demen-
 dam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis, & cohortes, quæ amiserant signa: in prima acie
 pugnabant, & legio uicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Clau-
 dius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortator, testisque præfens fir-
 mabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem. & id roboris in omni exercitu
 erat. Cum anceps diu pugna esset: Annibal elephantos in primam aciem induci iussit: si-
 quem iniicere ea res tumultum, ac pauorem posset. Et primo turbarunt signa, ordinesque: &
 partim conculcatis, partim dissipatis terrore, qui circa erant: nudauerant una parte aciem. la-
 tiusque fuga manasset: ni C. Decimus Flavius tribunus militum signo arrepto primi hastati
 manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit ubi maxime tumultum conglobatæ belluæ fa-
 ciebant: pilaque in eas conijci iussit. Hæere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta cor-
 pora ictu, & tam conferta turba, sed ut non omnes uulnerati sunt: ita in quorum tergis infixæ
 steterunt pila, ut est genus anceps, in fugam uersi etiam integros auertere. Tum iam non unus
 manipulus, sed pro se quisque miles, qui modo assequi agmen fugientium elephantorum pote-
 rat, pila conijcere, eo magis ruere in suos belluæ: tantoque maiorem stragem edere, quam inter
 hostes ediderant: quanto acrius pavor cōsternatas agit, quam insidentis magistri imperio re-
 guntur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud
 magno certamine dissipatos, trepidantesque auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit
 Marcellus, nec ante finis sequendi est factus, quam in castra pauentes compulsi sunt. nam su-
 per alia, quæ terrorem trepidationemque facerent, elephantum forte duo in ipsa porta corruerāt,
 coactique erant milites per fossam, uallumque ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta.
 Cæsa ad octo millia hominum, quinque elephantum. Nec Romanis incruenta uictoria fuit, mille
 ferme, & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M & CCC occisi: uulnerati
 permulti ciuium, sociorumque. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Mar-
 cellum prohibuit multitudo fauciorum. Speculatores, qui prosequerentur agmen: missi, poste-
 ro die retulerunt: Brutios Annibalem petere. Iisdem ferme diebus & ad Q. Fuluium consu-
 lem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidij Annibalis, quæ in urbibus habebant,
 dediderunt sese: clementerque à consule cum uerborum tantum castigatione ob errorem præte-
 ritum recepti sunt. Et Brutij similis spes ueniæ facta est, cum ab ijs Vibius, & Pactius fratres,
 longe nobilissimi gentis eius, eandem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditiois peten-
 tes uenissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam uicinitatem cepit. ibi ad quatuor
 millia hominum capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis fauci-
 bus portus posuit castra, naues, quas Liuius tutandis com meatibus habuerat: partim machi-
 nationibus onerat, apparatusque mœnium oppugnandorum: partim tormētis, & saxis, omni-
 missilium telorum genere instruit, onerarias quoque, non eas solum, quæ remis agerentur, ut alij
 machinas, scalasque ad muros ferrent: alij procul ex nauibus uulnerarent mœnium propugna-
 tores. Ex naues ab aperto mari ut urbem aggredierentur, instructæ, paratæque sunt. Et erat li-
 berum mare, classe punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet: Corcyram transmis-
 sa. In Brutij interim Caulonia oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur:
 in tumultum à præsentis impetu tutum, ad cætera inopem, se recepere. Fabium Tarentum
 obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Bru-
 tiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperibat amore
 mulierculæ: cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua
 consuetudine aduenæ locupletis, atque inter populares tum honorati, spem nactus per soro-
 rem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud
 uana cogitatio uisa esset, pro transfuga iussus Tarentum transire. ac per sororem præfecto
 conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs mu-
 liebribus perpulit eum ad proditorem custodiæ loci: cui præpositus erat. Vbi & ratio agen-
 dæ rei, & tempus conuenit: miles nocte per interualla stationum clam ex urbe emissus, ea,
 quæ acta erant: quæque ut agerentur, conuenerant, ad consulem refert. Fabius uigilia prima

dato signo ijs, qui in arce erant: quiq; custodiam portus habebant: ipse circuito portu ab regione urbis in orientem uersa occultus confedit. Canere inde tubæ simul ab arce, simul à portu & à nauibus, quæ ab aperto mari appulsæ erant: clamorq; undiq; cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus classis fuerat, forte illo loco præpositus postquam quieta omnia circa se uidit: alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor: ueritus ne inter cunctationem suam consul aliquam uim faceret, signaque inferret: præsidium ad arcem, unde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum & ex temporis spatio, & ex silentio ipso: quod ubi paulo ante strepebant excitantes, uocantesque ad arma, inde nulla accidebat uox: deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum præsidium esse agitatae proditiõis conciliator nuntiauerat, iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs: & transcensum in urbem est, inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; undique, qui ad arcem, portumq; pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quam perseverantia commissum est, non animo, non armis, non arte belli, non uigore aut uiribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius penè, quam conferrent manus, terga dederunt: dilapsiq; per nota urbis itinera in suas, amicorumq; domos. Duo ex ducibus, Nico, & Democrates fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditiõis ad Annibalem author fuerat: cum citato equo ex prælio auectus esset, uacuis paulo post equus, erransq; per urbem cognitus: corpus nusquam inuentum est, creditum uulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitatum esse. Carthalonem autem præfectum punici præsidij cum commemoratione paterni hospitij positis armis uenientem ad cõsulem miles obuio obtruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos, inermesq; cædunt, Carthaginenses, Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, seu per errorem, seu uetere in eos insito odio, seu ad proditiõis famam, ut ui potius atq; armis captum Tarentum uideretur, extinguendam. Tum à cæde ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicuntur capta: argenti uis ingens facti, signatiq; auri LXXXIII millia pondo: signa, tabulæq; prope ut Syracusarum ornamenta æquauerint. Sed & maiore animo generis eius præda abstulit Fabius, quam Marcellus: qui interroganti scribæ, quid fieri de signis uellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs, qui Cauloniam obsidebant, in deditiõem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine facto cum festinans ad opem ferendam captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent, eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen uideretur: quo constiterat loco, quinque millia ferme ab urbe posuit castra, ibi paucos moratus dies Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab cõsule accepturos: impunita ijs priora fore, si Metapontum ei cum præsidio punico prodidissent. Fabius uera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, cõstituit, literasq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatae sunt. Enimvero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus fuisset: haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicianti, prius quam egrederetur ab Tarento: aues semel atq; iterum non addixerunt, hostia quoq; caesa consulenti deos aruspex cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non uenerat diem: remissi ut cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius principio, qua hæc agebantur: P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpisset: Edefco ad eum, clarus inter duces Hispanos, uenit. Erant coniux, liberiq; eius apud Romanos, sed præter eam causam etiam uelut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam

Spaniam omnem auerterat ad Romanum à punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibilis, Mandonioque fuit, haud dubie omnis Hispaniae principibus, cum omni popularium manu, relicto Asdrubale, secedendi in imminenteis castris eius tumulos: unde per continentia iugatus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostium res tantis augete incrementis cererent: suas imminui, ac fore, ut, nisi audendo aliquid moueret: qua coepissent, fluere: dimicare quamprimum statuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum ea spe: quam successus rerum augebat: tum quod prius quam iungerentur hostium exercitus, cum uno dimicare ducem, exercituque, quam simul cum uniuersis malebat. Ceterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret: arte quadam copias auxerat. nam cum uideret nullum esse nauium usum: quia uacua omnis Hispaniae ora classibus punicis erat, subductis nauibus Tarraconem, nauales socios terrestribus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quae post captam eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cum ijs copijs Scipio ueris principio ab Tarracone egressus (iam enim & Laelius redierat ab Roma: sine quo nihil maioris rei motum uolebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cuiusque populi fines transiret, prosequentibus, excipientibusque socijs: Indibilis & Mandonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haudquaquam ut barbarus stolidè incauteque: sed potius cum uerecunda grauitate: propiorque excusanti transitionem ut necessariam, quam gloriantem eam uelut primam occasionem raptam. Scire enim se, transfugae nomen execrabile ueteribus socijs, nouis suspectum esse, neque enim se reprehendere morem hominum, si tam anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginenses commemorauit. auaritiam contra eorum, superbiamque, & omnis generis iniurias in se, atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse, animum iam pridem ibi esse, ubi ius ac fas crederet coli. ad deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum uim, atque iniurias pati. se id Scipionem orare, ut transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex hac die experiundo cognouerit: perinde operae eorum pretium faceret. Ita prorsus respondet facturum Romanus, nec pro transfugis habiturum: qui non duxerint societatem raptam: ubi nec diuini quicquam, nec humani sanctum esset. Productae deinde in conspectum ijs coniuges, liberi que lachrymantibus praegaudium redduntur: atque eo die in hospitium adducti. Postero die foedere accepta fides, dimissique ad copias adducendas. Iisdem deinde in castris tendebant: donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginensium exercitus Asdrubalis prope urbem Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas uelites, antesignanisque, & qui primi agminis erant: aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent: adeo contemptim impetum fecerunt, ut facile appareret, quid utrique parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaque Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die iritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumultum copias recepit, plano campo in summo patentem: & fluius ab tergo, ante, circaque uelut ripa praecipue oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planities. eam quoque altera crepido haud facilius in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem uidit: equites numidas, leuiumque armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumuectus ordines signaque, ostendebat hostem, praedamnata spe dimicandi aequo campo, captantem tumulos. Loci fiducia, non uirtutis armorumque stare in conspectu. sed altiora moenia habuisse Carthaginem: quae transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, nec mare quidem armis obtinuisse suis. ad id fore altitudines, quas cepissent hostes, ut per praecipitia & praerupta salientes fugerent. eam quoque se illis fugam clausurum. Cohortesque duas, alteram tenere fauces uallis, per quam deferretur amnis, iubet: alteram uiam insidere, quae ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspera primum nihil aliud, quam uia impediti iere, deinde ut sub iactum uenerunt: telorum primo omnis generis uis ingens effusa est in eos. ipsi contra saxa, quae locus strata passim omnia ferme missilia praebet,

ingerere: non milites solum, sed etiam turba calorum immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebantur telis, saxisque: assuetudine tamen succedendi muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atque interuallo tutum, cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad comminus conferendas manus, expulerunt loco: & eum cæde magna in aciem altiore superstantem tumulo impegere. Inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem uictoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus uiam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua, & obuertere ordines uolunt. Hoc tumultu & Lælius subiit. & dum pedem referunt, ne ab tergo uulnerarentur: laxata prima acies, locusque ad euadendum medijs datus est, qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, nunquam euasissent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat: maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes utrinque Romanæ, dextra, læuaque infederant uias: & castrorum portam ducis principumque fuga clauerat: addita trepidatione elephantorum: quos territos atque, atque hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominum, Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit, Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset: in recensendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex his Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros uendere quæstorem iussit. Circumfusa inde omnis multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerabile esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite iudicarent: uocis usurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alij mortales stuperent: id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis, principibusque Hispanorum diuisa. & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos uellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros uenderet iussu imperatoris quæstor: puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij generis esse: ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuius, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se esse ait. Massiuam populares uocare. orbem à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum educatum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginensibus uenisset: in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inisse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset: incio auunculo clam armis equoque sumpto in aciem exisse. ibi prolapsa equo effusum in præceps captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset: quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset: uocatum eum interrogat, uellet ne ad Masanissam reuertitur? Cum effusis gaudio lachrymis cupere uero diceret: tum puero annulum aureum, tunicam lato clatio cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat: iussisque prosequi quoad uellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum, & auctoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem cõsequeretur: anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo iungerent copias: præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum ætatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius, & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem uenere: serum post male gestam rem auxilium: consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusque prouinciæ regione animorum Hispanis esset: unus Asdrubal Gisgonis ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum, & Gades uergit: ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem al-

terum,

terum, & Magonem constabat, beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice, priuatimq; esse: nec trāitionibus finem ante fore, quā omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniā amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaq; etiam si senatus Carthaginensium nō cen-
 fuisse, eundem tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi belli caput, & rerum summa esset: simul
 ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret, exercitum eius cum
 transitionibus, tum aduerso praelio imminutū Hispanis repleti militibus. Et Magonē, Asdru-
 bali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecuniā ad conducenda mercede auxi-
 lia in Baleares trañcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec
 cum Romanis manus conferere. Masaniſſæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia
 equitum expleri: eumq; uagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre: hostium oppida
 atq; agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo an-
 no in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum inge-
 nio magis quā uirtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere fama. Marcellus etiam aduerso ru-
 more esse, super quā quod primo male pugnauerat: quia uagante per Italiam Annibale, me-
 dia æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publilius Bibulus tribu-
 nus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamē, inuisumq;
 plebi Claudium fecerat, & iam de imperio abrogando eius agebat: cū tamen necessarij Clau-
 dij obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romā rediret ad purganda ea, quæ ini-
 mici obijcerent: nec de imperio eius abrogando absente ipso agerent. Forte sub idem tempus
 & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam
 uenit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminiō est, ingenti cōcursu plebisq; & omnium
 ordinum. accusauitq; tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. Fraus
 de eorum, & cunctatione fieri, ut Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat,
 diutiusq; ibi, quā Carthagine uixerit, habere fructū imperij prorogati Marcello populum
 Romanū, bis cæsum exercitum eius æstiuā Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni oratio-
 nem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, ut non rogatio solum de imperio
 eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti cōsensu centuriæ omnes
 crearent. Addit collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores crea-
 ti P. Licinius Crassus Diues, pōtifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Clau-
 dius Flaminius. Comitiorum ipsorum diebus sollicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit.
 Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam propræ-
 tor obtinebat. Itaq; confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret: ac si
 digna uideretur, exercitu accito bellum ex Appulia in Hetruriam transferret. Eo metu com-
 pressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate, ac legibus
 suis responsum ab senatu est, ut redirent, cum Fabius consul Romam uenisset. Ludi & Ro-
 mani, & plebei eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Clau-
 dius, & Ser. Sulpitius Galba: plebei, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus. Seruiliū nega-
 bant iure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse: quod patrem eius, quem triumuirum
 agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, uiuere, atq; in
 hostium potestate esse, satis constabat. Undecimo anno punici belli consulatum inierunt
 M. Marcellus quintum, (ut numeretur consulatus, quem uitio creatus non gessit) & Quintius
 Crispinus. Vtrisque consulibus Italia decreta prouincia est, & duo consulares prioris anni exer-
 citus: (tertius tum erat Venusiæ: cui M. Marcellus præfuerat) ita ut ex tribus eligerent duos,
 quos uellent: tertius ei traderetur: cui Tarentum, & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ pro-
 uinciæ ita diuisæ prætoribus: P. Licinio Varo urbana: P. Licinio Crasso pontifici maximo pe-
 regrina: & quæ senatus censuisset: Sex. Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flaminiō Tarentum.
 Prorogatum imperium in annum est Q. Fuluiō Flacco, ut prouinciam Capuam, in qua &
 T. Quintius prætor fuerat, cum una legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo
 est, ut proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum &
 L. Veturio Philoni est, ut proprætor Galliā eandem prouinciā cū iisdem duabus legionibus

obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab senatu. latumque de prorogando imperio ad populum est. qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat: additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues: quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, licique exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat: quinquaginta in Sardiniam trāsmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatus eo anno Carthagine esse: CC nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæ, Sardiniaque impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoque enim in annum prorogatum imperium est) classem, quæ ad Siciliam erat, nauium LXX obtineret, adderet eò XXX naues, quæ ad Tarentum priore anno fuerant, cum ea centum nauium classe, si uideretur ei: prædatum in Africam tranjeret. Et P. Sulpitio, ut eadem classe Macedoniam, Græciamque prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, ut scriberent, consulibus permissum. Vna & uiginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori urbis negotium datum, ut naues longas XXX ueteres reficeret, quæ Hostiæ erant: & uiginti nouas naues socijs naualibus impleret, ut quinquaginta nauium classe oram maris uicinam urbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius uetitus ab Arretio mouere exercitum: nisi cum successor uenisset. Idem & Tubulo imperatum, ut inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nuntiatis, non facile litabant. Ex Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot de cælo tacta: cum ijs, (adeo minimis etiã rebus praua religio inferit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Cassini examen apum ingens in foro cōsedisse. Et Hostiæ murum, portamque de cælo tactam. Cære uulturium uolasse in ædem Iouis. Vulturni sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem unum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsæ: diuque non impetrata pax deum. in capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus uertit. Ludi Apollinares Q. Fuluius, Ap. Claudio Coss. à P. Cornelio Sulla prætore urbis primum facti erant: inde omnes deinceps prætores urbane fecerant. sed in unum annu uouebant, dieque incerto faciebant.

Eo anno pestilentia grauis incidit in urbem, agrosque: quæ tamen magis in morbos longos, quam in perniciales euasit. Eius pestilentia causa, & supplicatum per compita tota urbe est: & P. Licinius Varus prætor urbis legem ferre ad populum iussus, ut hi ludi in perpetuum in statum diem uouerentur. Itaque ipse primus ita uouit, fecitque ante diem III Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis, & fama in dies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, & cui traderet Romam deducendos: C. Terentius Varro cum imperio missus, qui ut aduenit, extemplo Hostilius legionem unam, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaque locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cū senatus biduum ad considerandum tempus peteret, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit, inde portas custodire iussit tribunis militum, præfectisque socium, & centurionibus, ne quis nocte urbe exiret. Id segnus, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius quam custodia in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari coeptus esset, desiderati: bonaque eorum uenerunt. à cæteris senatoribus CXX obsides, liberi ipsorum accepti, traditi que C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, que ante fuerant, in senatu fecit. itaque tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamque habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrarè, & cauere, ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione uenit: clauis portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, que negligentia intercidisse, ipse alias clauis omnibus portis imposuit, cauitque

cavitq; cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intensius monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret: si nequid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio: defendente ipso, quos ceperat armis: alijs infensis, & plerisq; æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæq;. S. C. in sententiam M. Acilij factum est, ut oppidum præsidio custodiretur: Tarentiniquæ omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuijo præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus præfectum: quod eius secordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset: maximeq; unius eius opera receptum Tarentum foret: medijs ad censors, non ad senatum notionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius uulgo in senatu iactassent. neq; enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consul alter Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atq; aliæ obiectæ animo religiones tenebant, in quibus: quod, cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti uouisset, dedicatio eius à pontificibus impediabatur, quod negabant unam cellam duobus recte dedicari, quia si de cælo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri deo diuina res fieret, sciri non posset. neq; enim duobus, nisi certis deis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædēs appropere opere, neq; tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur.

Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur: omne genus tormentorum, machinarumq; ex Sicilia accerserat: & naues indidem accitæ erant: quæ uergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omiſsa oppugnatio est: quia Lacinium Annibal admouerat copias, & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat, cui coniungi uolebat. Itaq; in Apuliam ex Brutijs reditum est: & inter Venusiam Bautiamq; minus trium millium passuum interuallo consules binis castris conſederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi ambo consules ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire: haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congressus uicerat, uictusq; erat: ut cum eodem si dimicandum foret: nec spem, nec metum ex uano haberet: ita duobus cõsulibus haudquaquam sese parem futurum credebat. itaq; totus in suas artes uersus insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra uario euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent: nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajiceret, scribunt. Et ut ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, quæ in præsidio erat, duci eò iusserunt. Eà ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent: mittit ad insidendam ab Tarento uiam. Ibi sub tumulto Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent: ad duo millia armatorum cæsa, & mille & CC ferme uiui capti. alijs dissipati fuga per agros, saltusq; Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris inter punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius, quæ uergeret ad hostium castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quàm castris aptiorem eum crediderat. itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat. quorum interdum nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant uulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, uelut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum, & collegæ, quin imus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum: subiecta res oculis nostris certius dabit consilium. Consentiente Crispino, cū equitibus ducentis & uiginti, ex quibus XL Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus cõsulis filius, & A. Manlius, tribunus militum: simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam prodidere memoriæ Cos. Marcellum

lum:& prima hostia cæsa; iecur sine capite inuentū: in secunda omnia cōparuisse, quæ assolent. Auctum etiam uisum in capite: nec id sanè aruspici placuisse, quod secūdum trunca & turpia exta nimis lata apparuissent. Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam satis castra castris collata crederet. Tum quoq; uallo egrediens signum dedit, ut ad locum miles esset paratus: ut si collis, in quem speculatum irent, placuisset, uasa colligerēt, ac sequerentur. Exiguam campi ante ea castra erat: inde in collem aperta undiq; , & conspecta ferebat uia. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos uagos pabuli, aut lignorum caula longius à castris progressos posset excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisq; latebris exorirentur. Non ante apparuere, quibus obuirs ab iugo ipso confurgendum erat: quàm circumiere, qui ab tergo includerent uiam. Tum undique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Cum in ea ualle consules essent, ut neq; euadere possent in iugum occupatum ab hoste: nec receptum ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris inieciisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Hetruscis Fregellani: donec integri consules hortando, ipsiq; ex parte pugnādo rem sustinebant. Sed postquām uulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo moribundū uidere: tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus iaculis ic̄to, & Marcello adulescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfecti A. Manlius tribunus militum: & ex duobus præfectis sociū M. Aulius occisus: L. Arennius captus. & lictores consulum quinq; uiui in hostium potestatem uenerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. equitum tres & XL aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti uiui capti. Et tumultuatum in castris fuerat, ut consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium alterius consulis saucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra uenientes cernunt. Mors Marcelli cum alio qui miserabilis fuit: tum quod nec pro ætate, (maior iam enim LX annis erat) neque pro ueteris prudentia ducis, tam improuide isset: collegamque, & propè totam rempublicam in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim: si, quæ de Marcelli morte uariant authores, omnia exequi uelim. Ut omittam alios: C. Lælius triplicem rei gestæ ordinem edit: unam traditam fama: alteram scriptam laudatione filij: qui rei gestæ interfuit: tertiam, quam ipse pro inquisita, ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama uariat, ut tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis unius, uulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasio: castra in tumulum, in quo pugnatum erat: extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo uulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est monteis: in ijs loco alto & tuto undiq; castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne cui dolus neceretur à pœno, metuens Crispinus; circa ciuitates proximas miserat nuntios: occisum collegam esse, annuloq; eius hostem potitū: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuntius consulis Salapiam uenerat, cū literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset; Salapiam uenturum, parati milites essent, qui in præsidio erant, si qua opera eorū opus esset. Sensere Salapiani fraudem, & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicij petere, misso retro nuntio, (perfuga autē Romanus erat) ut sine arbitro milites, quæ uellent, agerent: oppidanos per muros, urbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, uigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa portam, qua uenturū hostem rebanditur: quod roboris in præsidio erat, opponūt. Annibal quarta uigilia fermè ad urbē accessit. Primi agminis erāt perfugæ Romanorū: & arma Romana habebāt. ij ubi ad portā est uentū, latine omnes loquētes excitant uigiles: apeririq; portā iubent. cōsulē adesse. Vigiles uelut ad uocem eorū excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eā partim uectibus leuāt: partim funibus subducūt in tāū altitudinis, ut subire recti possent. Vixdū satis patebat

patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam, & cum sexcenti fermè intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma inuadunt: alij è turri eius portæ murisq; saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal sua & ipse fraude captus abiit: profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem, quam Cincius summa ui, operibus, tormetorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti, retenturum defensurumq; se urbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius: Annibalem Numidarum equitatu præmissis, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaq; ubi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fecerat: quàm quod par uiribus esset, anceps certamen erat. deinde ut superuenere Numidæ, tātus pauor Romanis est iniectus, ut passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus, machinisq;e, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est.

Crispinus postquàm in Brutios profectum Annibalem sensit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venusiam adducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, uix lecticæ agitationem præ grauitate uulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit: quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam uenire: quia nec uix laborem passurus uideretur, & de Tarento sollicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò cōuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti uiros prudenteis, cum quibus quæ uellet, de repub. loqueretur. Hæ literæ recitatae, & magnū luctum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusiam miserunt: & ad consulem tres legati missi, Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus: cū paucis ante diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare consuli iussi, ut si ad comitia ipse Romam uenire non posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa. si consul Tarentum profectus esset: Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum urbes tueri posset. Eadem æstate Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit, & ad Clupeam urbem excursionem facta, agrum late nullo fermè obuio armato uastauit, inde ad naues raptim prædatos recepti: quia repente fama accidit, classem punicam aduentare. LXXX erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis alijs, cum magna terrestri naualiq; præda Lilybæum rediit. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat: & Ætoli nauibus per fretum, quod Naupactum, & Patras interfluit: (Rhion incolæ uocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoq; regem Asiæ, quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hoc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam urbem Ætoli duce Phylia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & fermè mille ex Romana classe à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc duces, atque has copias Philippus bis prospero euentu pugnavit: multos admodum hostium utraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu compulsi Lamix urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasq; circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremq;. Eo legati ab rege Ægypti Ptolemæo, Rhodijsq; & Atheniensibus, & Chijs uenerunt ad dirimendum inter Philippum atq; Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem nō tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingenijs Græcorū gentis: quàm ne Philippus regnumq; eius, graue libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratae. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamq;e, Chalcidem Eubœæ uenit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat: portibus, & litorum appulsu arceret.

arceret. Inde praesidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse cum paucis equitum, leuisque armaturae Argos uenit. Ibi curatione Hereorū, Nemeorumque suffragijs populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum multo ante sociorū concilium. Ibi de aetolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Graeciam esset. Sed ea omnia uixdum induciarum tempore circūacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalum Aeginam uenisse, & Romanā classem stare ad Naupactū audiuerunt. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eadem legationes erant, quae ad Phaleram egerant de pace: primo questi sunt quaedam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: pax Romanis restitueretur, Athamānis, Scerdileto, Pleurato, & Archidi. Enimuero indignum ratus Philippus uictos uictori sibi ultro condiciones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse, dixit, spem ullam habentem quieturos Aetolos: sed ut omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quaesisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad praesidium Achæorum, & quinque longis nauibus acceptis, quas si adiecisset missae nuper ad se classi Carthaginensium, & ex Bithynia ab rege Prusia uenientibus nauibus, statuerat nauali praelio laceessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris. ipse ab eo concilio Argos regressus, iam enim Nemeorum appetebat tempus, quae celebrari uolebat praesentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius, quam inter belli tempora remittente animum, Sulpitius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimae fertilitatis effuse uastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit, raptimque cum equitatu profectus, iussis se subsequi peditibus, palatos passim per agros, grauesque praeda, ut qui nihil tale metuerant, adortus Romanos compulit in naues. Classis Romana haudquaquam laeta praeda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoque, qui reliqui erant, celebritatem quantacunque de Romanis tum uictoriae partae fama auxerat: laetitiaque ingenti celebrati festi dies, eo magis etiam, quod populariter dempto capitis insigni, purpuraque, atque alio regio habitu, aequauerat caeteris se in speciem, quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Praebuisseque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine foeda ac deformia effecisset, uagabatur enim cum uno aut altero comite per maritas domos dies noctesque: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus conspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs uanam ostendisset, totam in suam licentiam uerterat. Neque enim omnia emebat, aut eblandiebatur, sed uim flagitij adhibebat: periculosumque & uiris, & parentibus erat: moram incommoda seueritate libidini regiae fecisse. uni etiam principi Achæorum Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per haec flagitia solenni Nemeorum peracto, paucisque additis diebus, Dymas est profectus ad praesidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in urbem erat, erigendum. Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accensi odio, quod a caeteris Achæis dissentirent: & infensi Aetolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum à Dymeo dirimit. Primum diem, quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad urbem accesserunt, praemissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacefferent Aetolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque improuisa res ingentem iniecit terrorem: postquam inter Aetolos, Eleosque Romana signa atque arma cognouere. Et primo recipere suos uoluerat rex: deinde contracto iam inter Aetolos, & Tribalos (Illyricorum id est genus) certamine, cum urgeri uideret suos: & ipse rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum in caput regem effudisset: atrox pugna utrinque accensa est: & ab Romanis impetu
in regem

in regem facto: & protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit: cum pedes inter equites coactus esset praelium inire. deinde cum iam impar certamen esset: caderentq; circa eum multi: & uulnerarentur: raptus ab suis, atq; alteri equo iniectus fugit. Eo die castra v millia passuum ab urbe Eleorum posuit. postero die omneis copias ad propinquum Eleorum castellum, quod Pyrgum uocant: duxit: quod agrestium multitudinem cum pecoribus metu populatio- num compulsam audierat. eam inconditam, inermemq; multitudinem primo statim terrore adueniens cepit: compensaueratq; ea praeda, quod ignominiae ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti praedam, captiuosq; (fuerunt autem quatuor millia hominum: pecorumq; omnis generis ad millia uiginti) nuntius ex Macedonia uenit Eropum quaedam corrupto arcis praesidijq; praefecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam uicos: & Dardanos etiam concire. Omisso igitur achaico, atq; atolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphate ducibus ad praesidium sociorum, profectus ab Dymis per Achaiam, Boeotiamq;, & Euboeam, decimis castris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuntij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem iam tenere: ac descendisse in argestæum campum: famamq; inter barbaros celebrè esse: Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Aetolo quodam, perlatumq; in Aetoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ: famam interfecti regis uulgauit. Post profectionem ex Achaia regis Sulpitius Aeginæ classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisq; haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Aeginæ hybernarunt. Exitu huius anni T. Quintius consul, dictatore comitorum ludorumq; faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex uulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo consules sine memorando praelio interfecti uelut orbam rempublicam reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilius, qui tum ædilis curulis erat: dixit. Senatus quo die primum est habitus: ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. Aemilius praetor urbis, C. Flaminius, Cn. Seruilio consulis, fecerat: & in quinquenniū uouerat. Tum dictator & ludos fecit: & in insequens lustrum uouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, una praecipua cura patres, populumq; incessit consules primo quoq; tempore creandi: ut eos potissimum crearent: quorum uirtus satis tuta à fraude punica esset. Cum toto eo bello damnosa praepropera ac feruida ingenia imperatorum fuissent: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis romani pepercisse innoxijs exercitibus: temeritatē consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circumspicerent patres quosnam consules facerent: longe ante alios eminebat C. Claudius Nero, ei collega quaerebatur. & uirum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorē, acrioremq; quam tempora belli postularent: aut hostis Annibal. temperandum acre ingenium eius moderato, & prudenti uiro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat, multis annis ante ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat: ut & rus migraret: & per multos annos & urbe, & omni cœtu careret hominum. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Leuinus consules reduxerant eum in urbem. sed erat ueste obsoleta, capilloq; & barba promissa, praese referens in uultu habituq; insignem memoriam ignominiae acceptae. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tondere, & squallorem deponere, & in senatum uenire, fungiq; alijs publicis muneribus coegerunt. sed tum quoq; aut uerbo assentiebatur: aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur: statem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditis conuertit ora hominum in se: causamq; sermonibus praebuit: indigno iniuriā à populo factam: magnoq; id damno fuisse: quod tam graui bello nec opera, nec consilio talis uiri usa respub. esset. C. Neroni neq; Q. Fabium, neq; M. Valerium Leuinum dari collegas posse: quia duos patritios creati non liceret. eandem

causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum cōsulatum: recusaturusq; esset. egregium par consulum fore: si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is, cui debebatur honos: abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidam togam inuito offerre. eodem honores, pœnasq; congeri. si bonum uirum ducerent: quid ita pro malo, ac noxio damnassent: quid ita male credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc, taliaq; arguentem, & querentem castigabant patres: & M. Furium memorâtes reuocatum de exilio patriam pulsum sede sua restituisse. ut parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Portius Licinius, C. Manlius, A. & C. Hostilius Catones. Comitibus perfectis, ludisq; factis, dictator, & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam proprætor missus: ut ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret: quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare lægatus iret: uiseretq; quæ ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat: quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: ut si tuto per hostem posset: adiret id concilium: ut qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarētini ciues relegati ab Annibale essent: domos redirent: scirentq; sua omnia ijs, quæ ante bellum habuissent: reddere populum romanum. Quia periculosissimus annus imminere uidebatur: neq; consules in republica erant: in consules designatos omnes uersi, quam primū eos sortiri prouincias, & præsciscere quam quis eorum prouinciam, quem hostem haberet: uolebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitia autem nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indignioresq; Liuius sua calamitas fecerat: quod spretum se in ea fortuna credebatur. itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen authoritas senatus: ut positis simultatibus, communi animo consilioq; administrarent rempublicam. Prouinciæ ijs nō permittæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani, alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem Alpibus appropinquare fama erat: decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quicq; in Hetruria essent: addito urbano eligeret, quem mallet: qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset: nouis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet cōsulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum autem à consule exercitum Q. Fuluius procōsul acciperet: eiq; in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarētum mutauerant prouinciam: pro Tarento Capuam: legio una data est: cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium primum legati nuntiauerant, eum in Galliam transgressum: erectosq; aduentu eius, quia magnum pondus auri attulisse dicebatur ad mercede auxilia conducenda: Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant: misisse se cum Massiliensibus ducibus: qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperito habere: Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo uere Alpeis traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari: nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus: inauguratusq;. Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martij: qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censu ciuium capita CXXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus: quam qui ante bellum fuerat. Eo anno primum, ex quo Annibal in Italiam uenisset: comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio, & plebeijs ludis biduum instauratum est ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum, qui, quia iam designati prouincias sortiti erant: prætores sortiri iusserunt, C. Hostilio urbana iurisdicctio euenit: addita

addita & peregrina: ut tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Portio Gallia euenit. Summa legionum trium & xx ita per prouincias diuisa: ut binæ consulum essent: quatuor Hispania haberet: tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum, & Salentinos: unam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ urbanæ ut scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit, in cæteras consules miserunt. Priusquam consules proficiscerentur: nouendiale sacrum fuit: quia Veris de cælo lapidauerat. Sub unius prodigij (ut fit) mentionem alia quoque nuntiata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cælo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant: sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuæ lupus nocte portam ingressus uigilem laniauerrat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem unum fuit. & ex decreto pontificum iterum nouendiale instauratum: quod in Armilustro lapidibus uisum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nuntiatum: Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum: quam quod is quoque, ut Sinuessæ biennio ante, incertus mas, an fœmina esset, natus erat. Id uero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro romano procul terræ contactu alto immergendum. uiuum in arcam condidere, prouectumque in mare proiecerunt. Deceuerunt item pontifices: ut uirgines ter nouenæ per urbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta carmen: tacta de cælo ædes in Auentino Iunonis Reginæ, prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent: donoque diuam placandam esse: ædilium curulium edicto in Capitolium conuocata, quibus in urbe Roma, intraque decimum lapidem ab urbe domicilia essent: ipsæ inter se quinque & uiginti delegerunt: ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta: lataque in Auentinum: pure, casteque à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies: cuius ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ: post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum: si referatur. uirginum ordinem sequebantur decemuirii coronati laurea, prætextatique, à porta Iugatio uico in forum uenere, in foro pompa constitit. per manus recte data, uirgines sonum uocis pulsu pedum modulantes inceserunt, inde uico Tusco, Velabroque per Boarium forum in diuum publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatae: & simulachra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis, delectum consules habebant acrius, intentiusque, quam prioribus annis quisquam meminerat habitum, nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuetutis erat: unde scriberent milites, itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam uacationem dicebantur habere: dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam: ut quo quisque iure uacationem haberet: ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum uenerunt: Hostiensis, Alliensis, Antiâs, Anxurâs, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum uacationes suas quisque populus recitaret: nullius, cum in Italia hostis esset: præter Antiatem, Hostiensemque, uacatio obseruata est. earumque coloniarum iuniores iureiurando adacti: supra dies triginta non pernoctaturos se extra mœnia coloniarum suarum: donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent: primo quoque tempore consulibus eundem ad bellum: (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus: ne Gallos Cisalpinos, ne ue Hetruriam erectam in spem rerum nouarum sollicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Brutijs: atque obuiam fratri ire posset) Liuus cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus. collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarētī præesset: electionem habere. intuleratque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit. & supplendi unde uellent: & eligendi de omnibus exercitibus, quos uellent: permutandi que & ex prouincijs, quos è republica censerent esse: traducendi. Ea omnia cum summa concordia

consulum acta. Volones in undeuicesimam, & uicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liviò missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum, Gallorumque: & duo millia de legionibus militum: equitumque mille octingentos, mistos Numidas, Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus adduxisse. & sagittariorum, funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Portio prætorè: Asdrubalem mouisse ex hybernis: & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque: cõiuncturaque se transgresso in Italiam esse: nisi mitteretur in Ligures, qui eos bello occuparet, se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret: progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius, quam constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente: ut uterque hostem in sua prouincia contineret: neque coniungi, aut conferre in unum uires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat: recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium cum hominibus, locisque pugnando per quinque menses exhausisset: haudquaquam tam facilem, maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo Aruerni eum: deincepsque alia Gallicæ, atque alpinæ gentes: sed etiam secutæ sunt ad bellum: & cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea inuia fuerant: ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine perujs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inusitati namque antea alienigenis, nec uidere ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi humano infociales erant: & primo ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes, suaque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant. fama deinde punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur: satis edocuerat: uiam tantum Alpeis esse: duas præualidas urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de imperio, & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat: id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quam oppugnat: corruptum. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniarum induxerat eum, magnum se excidio eius urbis terrorem cæteris ratum iniecturum. Non ipsum solum ea oppugnatio impedijt: sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua celeriore, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quippe reputantem non solum quam lenta urbium oppugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia uictor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab urbe uelut in duo pariter bella, distenderant curas hominum: simul recordantium, quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura: quos tam propitios urbi atque imperio fore deos: ut eodem tempore utrobique respublica prospere gereretur: aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse, cum in Italia ad Thrasimenum, & Cannas præcipitasset romana respublica: prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte delisset: multa secunda in Italia, Siciliaque gesta quassatam rempublicam excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur: spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italia accepta, duos celeberrimi nominis duces circumstare urbem Romam: & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior uicisset: intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules profecti sunt. Memoriae proditum est: plenum adhuc ira in ciues M. Liviū ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium nosset: temere manum confereret: respondisse: ubi primum hostium agmen conspexisset: pugnaturum. cum quæreretur: quæ causa festinandi esset: aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus uictis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouinciam ueniret: per extremum finem agri Larinatis ducentem in Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus incomposito agmine terribilem tumultum

multum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit: nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius: qui per urbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal: nocte castra ex agro Tarentino mouit: atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia: duo millia & quingenti equites: quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus: ut Q. Fuluius proconsuli traderet. Annibal undique contracto exercitu, quem in hybernis, aut in praesidijs agri Brutij habuerat: in Lucanos ad Grumentum uenit, spe recipiendi oppida: quae per metum ad Romanos defecissent. eodem a Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit: & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumentum moenibus propere iunctum uidebatur Pœnorum uallum, quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interiacebat campus: colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginensium, dextro Romanorum, neutri suspecti: quod nihil syluae, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procurstantes certamina haud satis digna dictu ferebant. Id modo Romanum quaerere apparebat: ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis uiribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis usus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiae poterant: quinque cohortibus additis quinque manipulis, nocte iugum superare, & in auersis uallibus confidere iubet: exurgendi tempus ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Afellum tribunum militum, & P. Claudium praefectum socium edocet: quos cum ijs mitterebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnae propositum est: clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesque certatim portis ruere: ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul uidet: tribuno militum tertiae legionis C. Aurunculeio imperat: ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompósitos toto passim se campo fudisse: ut sterni, obterique: priusquam instruantur: possint. Non dum Annibal e castris exierat: cum pugnantium clamorem audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equites terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala praelium inibant. incompósitos hostes, ut quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit: ita conferunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantisque (quod nisi in uetere exercitu, & duci ueteri haud facile est) inter tumultum, ac terrorem instruxisset Annibal: ni cohortium, ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur a castris: iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri coepta est. minorque caedes fuit: quia propinquitas castrorum breuiorem fugam percussis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus uia nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephantum etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat: quatuor occisi: duo capti. Romanorum sociorumque ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs ductis, posteaquam neminem signa contra efferre uidit: spolia legi caesorum hostium, & suorum corpora collata in unum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis: ut propere inferre signa uideretur. donec Annibal tertia uigilia crebris ignibus tabernaculisque, quae pars castrorum ad hostes uergebat: & Numidis paucis, qui in uallo portisque se ostenderent: relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit: successit uallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se, ualloque ostentauere: frustratique aliquandiu hostes, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem, qui prima luce obambulauerant: parte ulla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra praemissis, posteaquam tuta omnia satis esse exploratum est: inferri signa iussit. tantumque ibi moratus, dum milites ad praedam discurrerent: receptui deinde cecinit: multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & ue-

stigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit, supra duo millia Pœnorum caesa. Inde nocturnis, montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret: Metapontum petiit. Hanno inde (is enim praesidio eius loci praefuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus uenerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero uestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur: in Lucanos, ne regio ea sine praesidio esset: accerserat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit: quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medium hostem totam fermè longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur: incertis itineribus Tarentum delati, à uagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri uera coegit: edocuerunt: literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erant, signatis L. Virginitio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmae Samnitum praesidij causa missæ. Qui ubi ad consulem peruenerunt: literasque lectæ per interpretem sunt: & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret: audendum, ac nouadum aliquid improuisum, inopinatumque, quod conceptum non minorem apud ciues, quam hosteis terrorem faceret: perpetratum in magnam lætitiâ ex magno metu uerteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipsos patres conscriptos quid pararet, edocet: ut cum in Umbria occursum se Asdrubal fratri scribat: legionem à Capua Romam accersant: delectum Romæ habeant: exercitum urbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Praemissi inde per agrum Larinetem, Marrucinum, Ferentinum, Prætutianum, quæ exercitum ducturus erat: ut omnes ex agris urbibusque commeatus paratos militi ad uescendum in uiam deferrent: equos, iumentaque alia producerent: ut uehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium, sociorumque quod roboris erat, delegit: sex millia peditum, & mille equites, pronuntiat: occupare se in Lucanis proximam urbem, Punicumque in ea praesidium uelle: ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis itineribus poterat, ad collegam ducebat: relicto Q. Tatio legato: qui castris praefesset. Romæ haud minus terrores, ac tumultus erat: quam fuerat biennio ante: cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus, portisque fuerant. neque satis constabat animis: tam audax iter consulis laudarent: uisuperarent ne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famam habiturum. Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu: cui detractum foret omne, quod roboris, quod floris fuerat: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum, & Galliam peteret: castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam errore hostis: qui ducem inde, atque exercitus partem abesse ignoraret. Quid futurum: si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu uelit? aut castra inuadere prædæ relicta, sine uiribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse: cum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset, nunc duo bella Punica facta: duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitatum bello, gemina uictoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quam Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in ijs locis hunc coegisse exercitum: quibus ille maiorem partem militum fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera sint: amisisset. Adiciebant etiam periti rerum Hispaniæ: haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum: sed quem in saltu impedito deprehensus forte haud secus, quam puerum: conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam uero praesidia hostium, minora sua, metu interprete semper in-

deter

deteriora inclinatio, ducebant. Nero postquam tantum interualli ab hoste fecerat: ut detegere consilium satis tutum esset: paucis milites alloquitur. Negat ullius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse: quam suum. Ad certam eos se uictoriam ducere, quippe ad quod bellum collega non antequam ad satietatem ipsius peditum atque equitum datae ab senatu copiae fuissent, maiores, instructioresque: quam si aduersus ipsum Annibalem iret: profectus sit: eò ipsos, quatenus uirium momentum addiderint: rem omnem inclinatos. auditum modo in acie, (nam ne ante audiretur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam uictoriam facturum. Famam bellum conficere: & parua momenta in spem, metumque impellere animos. Gloriam quidem ex re bene gesta partem fructum prope omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit: id rem totam uideri traxisse. Cernere ipsos: quo concursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus uirorum, mulierumque undique ex agris effusorum inter uota, & preces, & laudes ibant. illos praesidia reipublicae, uindictae urbis Romae imperijque appellabant. in illorum armis, dexterisque suam, & liberorum suorum salutem ac libertatem repositam esse. deos, deasque precabantur: ut illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus uictoria esset: & damnarentur ipsi uotorum: quae pro his suscepissent: ut quemadmodum nunc solliciti prosequerentur eos: ita paucos post dies laeti uictoriae obuiam irent. Inuitare inde pro se quisque: & offerre: & fatigare precibus: ut quae ipsis, iumentisque usui essent: ab se potissimum sumerent. benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites: nequid ultra usum necessarium sumerent. nihil morari: nec ab signis subsistere. cibum capientes diem ac noctem ire: uix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam praemissi erant: qui nuntiarent aduentum: percunctarenturque: clam an palam, interdum, ac noctu uenire sese uellet: hisdem an alijs considere castris. Nocte clam ingredi melius uisum est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat: ut tribunus tribunum, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse: ne hostis aduentum alterius consulis sentiret. & coartatio plurimum in angusto tendentium facilis futura erat: quod Claudianus exercitus nihil ferè, praeter arma, secum in expeditionem tulerat. Caeterum in ipso itinere auctum uoluntarijs agmen erat. offerentibus sese ultro & ueteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus: quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque uirium aptum militiae uidebatur: conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant. quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque cum iam appropinquaret: tectus montibus substitit Nero: ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium laetitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum: cui & L. Portius Licinius praetor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus: ut transitum clauderet: modo ab latere, aut ab tergo carperet agmen: ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinabant sententiae: ut, dum fessum uia ac uigilijs reficeret militem Nero: simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies: tempus pugnae differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare institit: ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset: temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset: uelut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi: nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat: deleri exercitum Asdrubalis posse: redireque in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det: eum & illa castra prodere Annibali: & aperire in Galliam iter: ut per otium, ubi uelit, Asdrubali coniungatur. Extemplo signum dandum: & exeundum in aciem: abutendumque errore hostium absentium, praesentiumque: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus, & ualidioribus rem esse. Concilio dimisso, signum pugnae proponitur: confestimque in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnae attulit: quod Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta uetera hostium notauit: quae ante non uiderat: & strigosiores equos. multitu-

do quoque maior solita uisa est. Suspensus id quod erat, receptui propere cecinit: ac misit ad flumen, unde aquabantur: ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis: si qui forte adustioris coloris, ut ex recenti uia, essent. simul circumuehi procul castra iubet: speculari quoque: num auctum aliqua parte sit uallum: & ut attendant: semel, bis ne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent: castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant: sicut ante aduentum consulis alterius fuerant: una Liuii: altera L. Portii, neutris quicquam, quo latius tenderetur: ad munimenta adiectum. Illud ueterem ducem, assuetum quoque Romano hosti mouit: quod semel in praetorii castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse, duos profecto consules esse, & quonam modo alter ab Annibale abcessisset, cura angebat, minime id, quod erat, suspicari poterat: tantae rei frustratione Annibalem elusum: ut ubi dux, ubi exercitus esset: cum quo castra collata habuerit: ignoraret, profecto haud mediocri clade absterritum, insequi non ausum, magnopere uereri: ne perditis rebus serum ipse auxilium uenisset: Romanis quoque eadem iam fortuna in Italia, quae in Hispania esset, interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptis quoque iis, consulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, uigilia prima dato signo, ut taciti uasa colligerent: signa efferri iussit. In trepidatione, & nocturno tumultu duces parum intenti iter asseruare, alter in destinatis iam inde ante animo latebris subsedit: alter per uada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum a ducibus agmen primo per agros palatur: fessique aliquot somno, ac uigiliis sternunt corpora passim: atque infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum lux uiam ostenderet: ripa fluminis signa ferri iubet, & per tortuosi amnis sinus flexus quoque cum errore uoluens haud multum processisset: ubi prima lux transitum opportunum ostendisset: transiturus erat, sed cum, quantum a mari abscedebat: tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non inueniret uada: diem terendo spatium dedit ad insequendum sese hosti. Nero primum cum omni equitatu aduenit: L. Portius deinde affecutus cum leui armatura. Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte: incurfarent quoque: & iam omissa itinere, quod fugae simile erat: castra metari Poenus in tumulto super fluminis ripam uellet: aduenit Liuius peditum omnibus copiis, non itineri modo, sed ad conferendum extemplo praelium instructis, armatis quoque. Sed ubi omnes copias coniunxerunt: directa quoque acies est: Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro pugnam instruit: media acies praetori tuenda datur. Asdrubal omissa munitione castrorum, postquam pugnam uidit: in prima acie ante signa elephantos collocat: circa eos laeua in cornu aduersus Claudium Gallos opponit: haud tantum eis fidens: quantum ab hoste timeri eos credebat, ipse dextrum cornu aduersus M. Liuium sibi, atque Hispanis, & ubi maxime in uetere milite spem habebat: sumpsit. Ligures in medio post elephantos positi, sed longior, quam latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hispani tenebant: cum sinistro Romanorum cornu concurrat, dextra omnis acies extra praelium eminens cessabat, collis oppositus arcebat: ne aut a fronte, aut ab latere aggredierentur. Inter Liuium, Asdrubalem quoque ingens contractum certamen erat: atrox quoque caedes utrinque edebatur, ibi duces ambo: ibi pars maior peditum, equitum quoque Romanorum: ibi Hispani, uetus miles, peritus quoque Romanae pugnae: & Ligures, durum in armis genus, eodem uersi elephantum: qui primo impetu turbauerant ante signanos: & signa mouerant loco: deinde crescente certamine & clamore, impotentes iam regi, inter duas acies uersari, uelut incerti quorum essent: haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo uagis. Claudius, quid ergo praecipiti cursu tam longum iter emensi sumus? clamitans militibus, cum in aduersum collem frustra signa erigere conatus esset: postquam ea regione penetrari ad hostem non uidebat posse: cohortes aliquot subductas a dextro cornu, ubi stationem magis segnem, quam pugnam futuram cernebat: post aciem circumducit: & non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistram hostium latus incurrit: tanta quoque celeritas fuit: ut cum ostendissent se ab latere: mox in terga iam pugnarent. Ita ex omnibus partibus: ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hispani, Ligures quoque: & ad Gallos iam caedes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit, nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, strati quoque somno passim per agros: & qui aderant: itinere ac uigiliis fessi, intolerantissima laboris

laboris corpora, uix arma humeris gestabant. Et iam diei medium erat: sitisq; & calor hiantes cædendos, capiendosq; affatim præbebat. Elephantum plures ab ipsis rectoribus, quam ab hoste interfecti. fabrilis scalprum cum malleo habebant. id, ubi sæuire belluæ, ac ruere in suos cœperant: magister inter aures positum ipsa in compage, qua iungitur capiti ceruix: quanto maximo poterat ictu, adigebat. ea celerissima uia mortis in tantæ molis bellua inuenta erat: ubi regendi spem uicisset, primusq; id Asdrubal instituerat: dux cum sæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipue pugna, ille pugnantem hortando, pariterq; obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, abnuenteisq; tædio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit, omisamq; pugnam aliquot locis restituit. postremo cum haud dubia fortuna hostium esset: ne superesset tanto exercitui suum nomen secuto: concitato equo se in cohortem Romanam immisit, ibi, ut patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat: pugnantem cecidit. Nunquam eo bello una acie tantum hostium interfectum est. redditaq; æqua Cannensi clades uel ducis, uel exercitus interitu uidebatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti. Præda magna alia tum omnis generis, tum auri etiam, argentiq; ciuium etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant: supra quatuor millia capitum recepta. id solatiū fuit pro amissis eo prælio militibus, nam haudquaquam incruenta uictoria fuit. octo ferme millia Romanorum, sociorumq; occisa. Adeoq; etiam uictores sanguinis, cædisq; ceperat facietas: ut postero die, cum esset nuntiatum Liuiō consuli: Gallos Cisalpinos, Liguresq; qui aut prælio nō affuissent: aut inter cædem effugissent: uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo, aut imperio: posse, si una equitum ala mittatur: omnes deleri: supersint, inquit, aliqui nuntij & hostium cladis, & nostræ uirtutis. Nero ea nocte, quæ secuta est pugnam: citatiore, quam inde uenerat, agmine die sexta ad statua sua, atq; ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, quia nemo præcesserat nuntius: lætitia uero tanta, uix ut compotes mentium præ gaudio essent: celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici, enarrariq; potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerat: nec quo uictoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit: ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atq; ab magistratibus abscessit: aut populus è foro, Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat: in preces, obtestationesq; uersæ, per omnia delubra uagæ supplicij, uotisq; fatigare deos. Tam sollicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit: duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ opposita erant: uenisse ex prælio nuntiantes: cæcos hostes, & primo magis auribus, quam animis id acceptum erat: ut maius, lætiusq; quam quod mente capere, aut satis credere possent: & ipsa celeritas fidem impediabat: quod biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal perlatæ senatū curia exciuerunt: tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursus est: ut adire nuntius nō posset: trahereturq; à percunctantibus, uociferantibusq;: ut in rostris, priusquam in senatu literæ recitarentur, tandem cum summo motu, & coerciti à magistratibus fuerunt: dispensariq; lætitiā inter impotentes eius animos potuit: in senatu primum, deinde in concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio, alijs iam certum gaudium, alijs nulla ante futura fides erat: quam legatos cōsulum, uel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tunc enim uero omnis ætas currere obuij: primus quisq; oculis, auribusq; haurire tantum gaudiū cupientes. Ad Miluium usq; pontem continens agmē peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circūfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt: cum alijs ipsos, alijs comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur: & ut quisq; audierat: exercitum hostium, imperatoremq; occisum: legiones romanas incolumes, saluos consules esse: extemplo alijs porrò impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruentum esset: multo ægrius summotā turba, ne patribus misceretur: literæ in senatu recitatæ sunt, inde introducti in concionē legati. L. Veturius literis recitatis ipse planius omnia, quæ acta erant: exposuit, cum ingenti assensu, postremo etiam clamore uniuersæ concionis: cum uix gaudium animis caperent. Discursum inde

inde ab alijs circa templa deum: ut grates agerent: ab alijs domos: ut coniugibus, liberisque tam laetum nuntium impertirent. Senatus, quod M. Liuius, & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium, legionesque occidissent: supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius praetor pro concione edixit, celebrata a uiris, foeminisque est. Omnia templa per totum triduum aequalem turbam habuere: cum matronae amplissima ueste cum liberis, perinde, ac si debellatum foret: omni solutae metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea uictoria mouit: ut iam inde haud secus, quam in pace, res inter se contrahere, uendendo, emendo, mutuuum dando, argentum creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset: caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat: proijci ante hostium stationes: captiuosque Afros uinctos, ut erant, ostendi: duos etiam ex his solutos ire ad Annibalem: & expromere quae acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico, familiarisque ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisque inde motis, ut omnia auxilia, quae diffusa latius tueri non poterat: in extremum Italiae angulum, Brutios, conheret: & Metapontinos, ciuitatem uniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suae ditionis erant: in Brutium agrum traduxit.

DECADIS TERTIAE LIBER OCTAVVS

VM TRANSITV Asdrubalis quantum in Italia declinauerat belli, tantum leuatae Hispaniae uideretur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœniisque. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus, Gadeisque concesserat, Nostri maris ora, omnisque ferme Hispania, qua in orientem uergit: Scipionis ac Romanae ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis cum nouo exercitu ex Africa transgressus, Magonisque iunctus, cum in Celtiberia, quae media inter duo maria est: breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediiebant autem & asperitates uiarum, & angustiae saltibus crebris, ut pleraque Hispaniae sunt: inclusa) tamen non solum nuntios, sed etiam famam aduentus sui praegressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa uiam, qua irent: esse: laeva Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra punica tenere castra. Haec stationibus, uigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, ut barbarorum, & tyronum, & minus timetium: quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda esse ratus Syllanus, signa quammaxime ad laeuam iubebat ferri: necunde ab stationibus punicis conspiceretur. ipse praemissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia ferme aberat: cum haud dum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita uirgultis tenebant colles. ibi in caua ualle, atque ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, uenerunt. Tum sarcinis in medium coniectis, arma Romani capiunt: aciesque iusta in pugnam uadunt. Mille passuum aberant: cum ab hoste conspecti sunt. trepidarique repente coeptum. Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant in Celtiberico exercitu quatuor millia scutata, & CC equites. hanc iustam legionem, & id ferme, quod roboris erat: in prima acie locat: leuem armaturam in subsidijs posuit. Cum ita instructos educret e castris: uix dum in egressos uallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste. inde ad emittenda ipsi consurgunt. quae cum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus: & gladijs res geri coepta est. Caeterum asperitas locorum Celtiberis, quibus in praelio concurrere mos est: uelocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnae assuetis: nisi quod angustiae, & internata uirgulta ordines dirimebant: & singuli, binique uelut cum paribus conferere pugnam cogebantur. quod ad fugam impedimento hostibus erat: id ad caedem eos, uelut uinctos praebe-

præbebat. Et iam fermè omnibus scutatatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginenses, qui ex alteris castris subsidio uenerant: perculsi cædebantur. Duo haud amplius milia peditum, & equitatus omnis, uix inuito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis, qui postremi iam profligato prælio aduenerant: uiuus capitur. Magonè fugientem equitatus fermè omnis, & quod ueterum peditum erat: secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Peropportuna uictoria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset his Celtiberorum gente excita, & alios ad arma sollicitare populos: oppressa erat. Itaque collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset: nactus, ad id, quod reliquum belli erat: in ultimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra tum forte ad sociorum animos in Betica continēdos in fide haberet: signis repente sublati, fugæ magis, quàm itineris modo penitus ad Oceanum, & Gadeis ducit. Cæterum quoad continuisset exercitum: propositum bello se fore ratus, antequam freto Gades traiceret: exercitum omnem passim in ciuitates diuisit: ut & muris se ipsi, & armis muros tutaretur. Scipio ubi animaduertit: dissipatum passim bellum: & circumferre ad singulas urbes arma, diutini magis, quàm magni esse operis: retro uertit iter, ne hostibus tamen eam relinqueret regionem: L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in his locis urbem, quam Oringin barbari appellabant: mittit. In Melessum finibus est sita, hispanæ gentis. ager frugifer, argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuerat Asdrubali ad excursions circa mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope urbem positus, prius quàm circumuallaret urbem: misit ad portas: qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentque: ut amicitiam potius, quàm uim experirentur Romanorum. Vbi nihil pacati respōdebatur: fossa, duplici uallo circumdata urbe in treis partibus exercitum diuisit: ut una semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est: atrox sanè, & anceps prælium fuit. non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. & iam qui crexerant ad murum scalas: alij furcis ad idipsum factis detrudebantur: in alios lupi superne ferrei iniecti: ut in periculo essent: ne suspensi in murum extraherentur. Quod ubi animaduertit Scipio: nimia paucitate suorum exæquatam certamen esse: & iam eo superare hostem: quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, urbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando: ut & oppidani mcenia repentina fuga desererent: & punicum præsidium metu, ne prodita urbs esset: relictis stationibus in unum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit: ne, si hostis urbem intrasset: sine discrimine, Pœnus, an Hispanus esset: obuim passim cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt: scuta præ se tenentes: ne tela procul conicerentur: dextras nudas ostentantes: ut gladios abiecisse appareret. Id utrum parum ex interuallo sit cōspectum: an dolus aliquis suspectus fuerit: incertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quàm aduersa acies cæsi: eademque porta signa infesta urbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisque cædebantur, & refringebantur portæ. & ut quisque intrauerat eques: ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cæteras partibus peruadunt. direptione, & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur: abstinerunt. Carthaginenses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoque CCC fermè: qui clauserant portas. cæteris traditum oppidum: suæ redditæ res. Cecidere in urbis eius oppugnatione hostium duo millia fermè: Romanorum haud amplius XC. Læta & ipsis, qui rem gesserunt: urbis eius expugnatio fuit: & imperatori, cæteroque exercitui speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat uerborum honore Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset: quia & hyems instabat: ut nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consecrari posset: in citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit: dimissisque in hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisque nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit.

classis

classis romana cum M. Valerio Leuino procōsule ex Sicilia in Africam transmissa, in uticensi, carthaginiensiq; agro late populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensiu, circa ipsa moenia Vticae praedae actae sunt. Repetentibus Siciliam classis punica (LXX erant longae naues) occurrit: decemq; & septem naues ex ijs captae sunt: quatuor in alto mersae: caetera fusa, ac fugata classis. Terra maricq; uictor Romanus cum magna omnis generis praeda Lilybaeum repetit. Tuto inde mari pulsus hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti.

Principio aestatis eius, qua haec sunt gesta: P. Sulpitius procōsul, & Attalus rex cum Aeginae (sicut ante dictum est) hybernassent: Lemnum inde classe iuncta romanae V & XX quinque remes, regiae V & XX transmiserunt. Et Philippus, ut, seu terra, seu mari obuia eundum hosti foret: paratus ad omnes conatus esset: ipse Demetriadem ad mare descendit: Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Undiq; ab socijs legationes Demetriadem ad famam regis couenerunt. Sustulerant enim animos Aetoli, cum ob romanam societatem: tum post Attali aduentum: finitimosq; depopulabatur. nec Acarnanes solum, Bœotiq; & qui Eubœam incolunt: in magno metu erant: sed Achæi quoq;: quos super aetolicum bellum Machanidas etiam lacedaemonius tyrānus haud procul Argiuorum sine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; urbibus quae pericula terra maricq; portendebantur, memorantes, auxilia regē orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillae nuntiabantur res. Et Scerdiletum, Pleuratumq; motos esse: & Thracum maxime Mædos, si quod longinquū bellum regem occupasset: proxima Macedonia incursum. Bœotij quidem, & interiores Græciae populi, Thermopylarum saltus, ubi angustae fauces coarctant iter: fossa, ualloq; intercludi ab Aetolis nūtiabant: ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus, ac res se daret: omnibus latum se auxilium, in praesentia quae maxime urgebant, res pararent. Tum praesidium urbi mittit: unde allatum erat: Attalum ab Lemno classe transmissa omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetrae haud dissimilis est) Chalcidem mittit, additi quingenti Aenianum: ut omnes insulae partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nuntiatum est: concilium Aetolis Heracleam indictum: regemq; Attalum ad consultandum de summa belli uenturum. Hunc conuentum ut turbaret subito aduentu: magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam uenit: segetibus tamen, quae iam prope maturitatem erant, maxime in sinu aeniano euastatis, Scotusam copias reduxit, ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recepit. Inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere: etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit: qui loca alta eligerent: unde editi ignes apparerent. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentē cacuminis editi) speculā posuit: ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes: momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt. inde classē in Eubœam ad urbem Oreum transmittunt: quae ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti ad laeuam prima urbium Eubœae posita est. Ita inter Attalum, ac Sulpitium conuenit: ut Romani à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est: urbem aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo praepositus urbi erat: colloquijs absumptum est. Duas arces urbs habet: unam imminetē mari: altera urbis medio est: cuniculo inde uia ad mare ducit: quam à mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen: & turre instructa omni genere telorum: & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omnium animos, oculosq; id certamen auertisset: porta maritimae arcis Plator Romanos accepit: momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant: qui fores portae obijcerent. ita exclusi in medio caduntur, capiunturq;. Macedonum praesidium conglobatum sub arcis muro stetit: nec fuga effuse petita: nec pertinaciter praelio iterato. Eos Plator uenia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad demetriacum Phthiotidis exposuit: ipse ad Atta-

ad Attalum sese recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus uictrici classe petit. ubi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti utrinque coactum in angustias mare speciem intuenti primo gemini portus in ora duo uersi praebuit. sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & uenti ab utriusque terrae praetis motibus subiti, ac procellosi deiciunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert: temporibus statim reciprocatur: sed temere in modum uenti nunc huc, nunc illuc uerso mari, uelut monte praecipiti deuolutus torrens, rapitur. ita nec nocte, nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit: tum & oppidum alia parte clausum mari, alia a terra egregie munitum, praesidioque ualido firmatum, & praecipue fide praefectorum, principumque, quae fluxa & uana apud Oreum fuerant: stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, ut in temere suscepta re, Romanus fecit: quod circumspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret: celeriter abstulit incepto: classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est urbis Opuntiorum mille passuum a mari sita) traiecit. Philippum & ignes ab Oreum editi mouerant, sed serius Platoris fraude a specula elati: & impari tum maritimis uiribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita re per cunctationem omissa, ad Chalcidis auxilium, ubi signum accepit: impigre est motus. nam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insulae urbs est: tamen adeo arcto interscinditur freto: ut ponte continenti iungatur: terraque aditum faciliorem, quam mari habeat. igitur Philippus deiecto praesidio, suscipiens Aetolis, qui saltum Thermopylarum insidebant: cum ab Demetriade Scotusam, inde tertia uigilia profectus trepidos hostes Heracleam compulisset: ipse uno die Phocidis Elatiam millia amplius LX contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diripiebatur. concesserat eam praedam regi Sulpitius: quia Oreum paucos ante dies ab romano milite, expertibus regis, direptum fuerat: cum romana classis eodem se recepisset. Attalus igitur ignarus aduentus Philippi, pecuniis a principibus exigendis terebat tempus. adeoque improuisa res fuit: ut, nisi Cretensium quidam forte pabulatum ab urbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent: opprimi potuerit. Attalus inermis, atque incoeposus, cursu effusus mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philippus superuenit: tumultumque etiam ex terra nauticis praebuit. inde Opuntem rediit, deos, hominesque accusans: quod tantae rei fortunam ex oculis prope raptam amisisset. Opuntij quoque ab eadem ira increpiti: quod cum trahere obsidionem in aduentum suum potuissent: uiso statim hoste prope in uoluntariam deditioem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus, Toronem est profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset: Prusiam Bithyniae regem in fines regni sui transgressum: omissis Romanis, atque aetolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius Aeginam classem recepit: unde initio ueris profectus erat. Haud maiore certamine, quam Opuntem Attalus ceperat: Philippus Toronem cepit. Incolebant eam urbem profugi ab Thebis Phthiotici, urbe sua capta a Philippo, cum in fidem Aetolorum perfugissent: sedem eis Aetoli eam dederant, urbis uastatae ac desertae priore eiusdem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atque ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, iussis ibi se opperiri Ptolemaei, Rhodiorumque legatis, uenit. ubi cum de finiendi aetolico bello ageretur: (affuerant enim legati nuper Heracleae concilio Romanorum, Aetolorumque) nuntius affertur: Machanidam olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Prauertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis: se neque causam eius belli fuisse: nec moram, si modo aequa, & honesta conditione liceat: paci facturum: cum expedito agmine profectus per Boeotiam Megaram, atque inde Corinthum descendit. unde com meatibus sumptis, Phliunta, Pheneumque petit. & iam cum Eream uenisset: audit: Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedaemonem: Aegiumque se ad concilium Achaeorum recepit: simul classem punicam, ut mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante diebus inde Phocaeas traiccerant Poeni. inde portus Acarnanum petierant: cum ab Oreum profectum Attalum, Romanosque audissent: ueriti, ne in se iretur: & intra Rhium (fauces eae sunt corinthiaci sinus) opprimerentur. Philippus mcebat quidem, & angebatur: cum ad omnia ipse raptim isset: nulli tamen se rei in tempore occurrisse: & rapietam omnia ex

oculis eluisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo differuit, testatus deos, hominesq; se nulli loco, nec tempori defuisse: quin ubi hostium arma concrepuissent: eò quanta maxima posset celeritate, tenderet. sed uix rationē inire posse: utrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab Opunte Attalū, sic Sulpitium à Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsam. Sed nō semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum: in quo, si modo congressus cum hostibus sis: uiceris, quod primum esset: confessionem se hostium habere: nequaquam pares esse eos sibi, breui & uictoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euentu eos secum, quàm spe pugnaturus. Læti regem socij audierunt. Reddidit inde Achæis Eream, & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quod suorum fuisse finium satis probabant: restituit, inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram traiecit, inde quinqueremibus septem, & lembis uiginti amplius, quos, ut adiungeret Carthaginensium classi: miserat in corinthium sinum: profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt: exscensionem fecit. Haud sefellit Ætolos, nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ, atq; Apolloniæ fuit: in syluas, montesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiuertant: sunt direpta: & in naues compulsa. Cum his, cæteraq; præda Nicia prætor Achæorum Ægium misso, cum Corinthum perisset: pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit, ipse ab Oenotrijs præter terram Atticam super sinum nauigans inter medias propè hostiū classes Chalcidem peruenit, inde collaudata fide, ac uirtute, quod neq; timor, neq; spes flexisset eorum animos: hortatusq; in posterū, ut eadem constantia permanerent in societate: si suam, quàm Oreanorum, atq; Opuntiorum fortunam mallent: ab Chalcide Oreum nauigat, principumq; ijs, qui fugere capta urbe quàm se Romanis tradere maluerant: summa rerum, & custodia urbis permessa, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primum ad opem ferendam socijs profectus erat: traiecit. Casandrea deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaq; ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillæ & profectio Attali fecerat: & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium: retro in regnum concessit: ut Dardanis bellum inferret. Extremo ætatis eius, qua hæc in Græcia gesta sunt: cum Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuiio consule Romam ad senatum missus nuntiasset: consulem satis præsidij Gallia: prouinciæ credere L. Porcium cum suis legionibus esse: decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantum redire ad urbem, sed collegam quoq; eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decreto interfuit: quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Anibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas cōuenit: ut quem admodum uno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus conuenirent: uno quoq; tempore ad urbem accederent. Præneste qui prior uenisset: collegam ibi oppetiri iussus. Forte ita euenit: ut eodem die ambo Præneste uenirent, inde præmissis edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset: omni multitudine obuiam effusa ad urbem accessere. Non salutabant modo uniuersi circumfusi: sed contingere pro se quisq; uictrices dexteris consulum cupiētes, alij gratulabantur: alij gratias agebant: quod eorum opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent: ut pro republica fortiter feliciterq; administrata, & dijs immortalibus haberetur honos: & ipsis triumphantibus urbem inire liceret: se uero ea, quæ postularent: decernere patres merito deorum primum, dein secundum deos consulum, responderunt: & supplicatione amborum nomine, & triumpho utriq; decreto. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent: triumphum separarent: ita conuenit: ut quoniam & in prouincia M. Liuij res gesta esset: & eo die, quo pugnatum foret: eius forte auspiciū fuisset: & exercitus Liuianus deductus Romam uenisset: Neronis de prouincia deduci non potuisset: M. Liuium quadrigis urbem ineuntem milites sequerentur: C. Claudius equo sine militibus inueheretur. Ita consociatus triumphus, cum utriq; tum magis ei, qui quātum merito anteibat: tantum honore collegæ cesserat: gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spatio transcurrisse longitudinem

dinem Italiae: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse: quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita unum consulem pro utraq; parte Italiae aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem uero qua alia re, quam aduentu eius obrutum, atq; extinctum esse? Ita q; iret alter cōsul sublimis curru multijugis, si uellet, equis: unius equo per urbem uerum triumphum uehi: Neroni q;, etiam si pedes incedat: uel parto eo bello, uel spreto triumpho, gloriam memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem usq; in Capitolium profecuti sunt. Pecuniam in ararium tulerunt sestertium tricies octoginta millia aëris. militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus: cum ad exercitum redisset. Notatum, eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quam in cōsulem suum iactata: equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus, hortatosq; esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent: adiecisse equitum prærogatiuæ auctoritatem consules: postero die in concione, quam forti fidelicq; duorum præcipue legatorum opera usi essent, commemorantes. Cum comitorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit: Liuius Q. Cæcilium magistrum equitum. A' M. Liuius dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius: is ipse, qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Afellus, Q. Manlius Thurinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitibus perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissoq; exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S. C. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum, Umbrorum uel populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentu eius consilia agitassent: quicq; eum auxilijs, aut comæatu, aut ope aliqua iuuisent. Hæc eo anno domi, militiæq; gesta. Et ludi romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cepione, Serg. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeijs semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Póponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertio decimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello consulibus, ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi, consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul: alteri, quem Q. Claudius proprætor (æ binae legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas uolonum legiones à C. Terentio proconsule M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperiũ erat: acciperet. Et Q. Manlio, ut collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor præfuerat, obtineret, decretum est: iussusq; populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentu Asdrubalis defecissent, C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia uetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus, nouam legionẽ, quam T. Claudius traiceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, ut Tarentum: C. Hostilio Tubulo, uti Capuam prouinciam haberet: prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuenda circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat: xxx nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad urbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli sollicita, cum omnium secundorum, aduersorumq; causas in deos uerterent, multa prodigia nuntiabantur. Taracinae Iouis ædẽ, Satrici matris Matutæ de cælo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nũtiatum est: cruentas spicas mentibus uisas esse. Care porcus biceps, & agnus mas, idemq; fœmina natus erat. Et Albæ duos soles uisos ferebant: & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro romano locutus, & ara Neptuni multo manasse sudore in circo Flamini dicebatur: & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cælo tactæ. Prodigia cōsules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregre, aut uisis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis uirgo, cuius custodia eius noctis fuerat: iussu P. Licinij pontificis. Id

quanquam nihil portendentibus deis, ceterum negligentia humana acciderat: tamen & hostijs maioribus procurari: & supplicationem ad Vestæ aram haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum: moniti ab senatu sunt: ut in agros reducendæ plebis curam haberent, deum benignitate summotum bellum ab urbe Roma, & Latio esse, posse sine metu in agris habitari, minime cõuenire: Sicilia, quàm Italia, colendæ maiorem curam esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis: & liberis cultoribus bello absumptis: & inopia seruitiorum: & pecore direpto: uillisq; dirutis, aut incensis: magna tamen pars autoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorũ & Cremonensium legati, querentes: agrum suum ab accolis Gallis incurfari, ac uastari: magnamq; partem colonorum suorum dilapsam esse: & infrequentes se urbes, agrum uastatum ac desertum habere. Manlio pratori mandatum: ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex S. C. edixerunt: ut qui ciues Cremonenses, aut Placentini essent: ante certum diem in colonias reuertentur, principio deinde ueris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio propratore accepit: nouisq; militibus, quos ipse conscripserat: suppleuit. Et in Consentinum agrum consules exercitum duxerunt: passimq; depulati, cum agmen iam graue præda esset: in saltu angusto à Brutijs, iaculatoribusq; numidis turbati sunt: ita ut non præda tantum, sed armati quoq; in periculo fuerint. maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca culta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei gestũ est, nam neq; ipse se obtulit in tam recenti uulnere publico, priuatoq;: neq; lacefferunt quietum Romani, tantam inesse uim, etsi omnia alia circa eum ruerent: in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior in aduersis, quàm secundis rebus fuerit, quippe qui, cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, uaria fortuna bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed misto ex colluione omniũ gentium: quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia uestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent: ita quodam uno uinculo copulauerit eos: ut nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio extiterit: cum & pecunia sæpe in stipedium, & commeatus in hostium agro deesset: quorum inopia priore punico bello multa infanda inter duces, militesq; commissa fuerant. Post Asdrubalis uero exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita uictoriæ fuerat: deletum, cedendoq; in angulum brutium cætera Italia concessum, cui non uideatur mirabile: nullum motum in castris factum: nam ad cætera id quoq; accesserat: ut ne alèdi quidem exercitus, nisi ex brutio agro spes esset, qui ut omnis coleretur: exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: cum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum bellum occupauerit, & mos uitio etiam insitus genti per latrocinia militiam exercendi, nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis: tanq; omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunã, quadam longe disparem habebant, eandem: quod prælio uicti Carthaginenses duce amisso in ultimam Hispaniæ oram usq; ad Oceanum compulsi erant, disparem autem: quod Hispania non quàm Italia modo, sed quàm ulla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum, hominumq; ingenijs. Ita q; ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint: postrema omnium nostra demum ætate ductu, auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimuscq; eo bello secundum Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hispaniã habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copijs fermè inter authores cõuenit, peditum LXX millia quidam adducta ad Silpium urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces poeni ea mente, ne detrectarent certamen: confiderunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset: neq; romanis legionibus tantæ se fore parem multitudinĩ ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum uirium ponendũ, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoq;, magnum momentum facerent: præmissis Syllano ad Colcam duo detriginta

7 15 ANNO
 Hannibal in
 Italia fuit

detriginta oppidis regnantem, ut equites peditescq; ab eo, quos se per hyemem cōscripturum pollicitus erat: acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt uiam: modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & equites quingenti. Inde ad Betulam urbem progressus cum omni exercitu ciuium sociorumq;, peditum equitumq; V & XL millibus. Castra ponenteis eos Mago, & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt, turbassentq; munientes: ni abditi post tumultum, opportune ad id positi ab Scipione, equites improviso in effusos incurrissent. Hi prōptissimum quenq;, & proxime uallum, atq; in ipsos munitores primum inuectum uixdum praelio inito fuderunt, cum cæteris, qui sub signis, atq; ordine agminis incesserant: longior, & diu ambigua pugna fuit, sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atq; arma capere iussi, plures & integri fessis subirent: magnumq; iam agmen armatorum à castris in praelium rueret: terga haud dubie uertunt Pœni. Numidæq; primo turmatim abibant, nihil propter pauorem, festinationem uel cōfusis ordinibus, deinde postquam acrius ultimis incidebat Romanus: neq; sustineri impetus poterat: nihil iam ordinum memores, passim quâ cuiq; proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquam eo praelio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum, leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina uires sunt: prior Asdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani processere, sed utraq; acies pro uallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset: iam die ad occasum inclinãte, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum, prior semper Pœnus copias castris educebat: prior fessis stando signum receptui dabat, ab neutra parte procursum: telum uel missum: aut uox ulla orta, mediã aciem hinc Romani, illinc Carthaginenses misti Afris, cornua socij tenebant, erant autem utrinq; Hispani pro cornibus, ante Punicam aciem elephantum castellorum procul speciem uisu præbebant. Iam hoc in utrisq; castris sermonis erat: ita ut instructi stetissent, pugnatueros: medias acies, Romanum Pœnumq;, quos inter belli causa esset: pari robore animorum armorumq; concursuras. Scipio ubi hæc obstinate credita animaduertit: omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat: mutauit. Tesseram uesperis per castra dedit: ut ante lucem uiri equiq;, cum rapitum pransi essent: armatus eques frenatos stratosq; teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes punicas immisit, inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit: præter opinionem destinatam suorum, hostiumq;, Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediã aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus ut ex tabernaculo profiluit: tumultumq; ante uallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos uidit: equitatum omnem extemplo in equites emittit, ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam in acie struenda mutat. Equitum iam diu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat: quia pulsus (quod propè inuicè fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat, sed ubi iam haud plus quingentos passus acies inter sese diuisæ aberant: signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in mediã acceptam, diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat, inde ubi incipiendæ iam pugnae tempus erat: Hispanos (ea mediã acies fuit) presso gradu incedere iubet, ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuntium ad Syllanum, & Martium mittit: ut cornu extenderent in sinistram partem: quemadmodum se tendentem ad dexterã uidissent: & cum expeditis peditum, equitumq; prius pugnam confererent cum hoste: quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq; equitum turmis, ad hoc uelitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat: quia segnius Hispanorū signa incedebant, & iam conflixerant cornua: cum, quod roboris in acie hostium erat: Pœni ueterani, Africq; nondum ad teli coniectum uenissent: neq; in cornua, ut adiuuarent pugnantes: discurrere auderent: ne aperirent mediã aciem uenienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti praelio urgebantur, eques, leuisq; armatura, & uelites circumductis alis in latera incurrebant: co-

hortes à fronte urgebant: ut abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haud quaquam par pugna erat: tum, quod turba Balearium, tyronumque Hispanorum Romano Latinoque militi obiecta erat: procedente iam die vires etiam deficere Asdrubalis exercitum ceperant: oppressos matutino tumultu: coactosque, priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio: ut sera pugna esset, nam ab septima demum hora peditum signa cornibus incurrerunt, ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna: ut prius æstus à meridiano sole, laborque standi sub armis, & simul fames sitisque corpora afficerent: quam manus cum hoste confererent, itaque steterunt scutis innixi, nam super cætera elephantum etiam tumultuoso genere pugnae equitum, ueliturumque, & leuis armaturæ consternati è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus, animisque retulere pedem: ordines tamen seruantes haud secus, quam si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, ubi inclinatum sensere: uictores se undique inueherent: nec facile impetus sustineri posset: quanquam retinebat, obstitabatque cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis, tutumque receptum, si modice se reciperent: clamitans: tamen uincente uerecundiam metu, cum proximus quisque hostem caderet: terga extemplo data: atque in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem ceperant: cunctantibus in aduersum collem erigere aciem Romanis, inde ut inferri impigre signa uiderunt: integra fuga, in castra pauidi compelluntur. Nec procul uallo Romanus aberat, cepissetque tanto impetu castra: nisi ex uehementi sole, qualis inter graues imbre nubes effulget: tanta uis aquae deiecta esset: ut uix in castra sua receperint se uictores: quosdam etiam religio ceperit: ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginenses, quanquam fessos labore, ac uulneribus, nox imberque ad necessariam quietem uocabat: tamen quia metus, & periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra: saxis undique circa ex propinquis uallibus congestis augent uallum: munimento sese, quando in armis parum praesidij foret: defensuri. Sed transitio sociorum, fuga ut tutior mora uideretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est, is cum magna popularium manu transfugit, inde duo munitione oppida cum praesidijs tradita à praefectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res: silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio, ut prima luce qui in stationibus erant, retulerunt: profectos hostes: praemisso equitatu signa ferri iubet, adeoque citato agmine educti sunt: ut si uia recta uestigia sequentes issent: haud dubie ascuturi fuerint, sed ducibus est creditum: breuius aliud esse iter ad Bætium fluuium: ut transeuntes aggredierentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit, & iam inde fugientium modo effusi abibant: idque ab legionibus Romanis aliquantum interualli fecit, eques, leuisque armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque, sed cum ad crebros tumultus signa consisterent: & nunc equestria, nunc cum uelutibus, auxiliisque peditum praelia confererent: superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio uelut pecorum fieri: donec ipse dux fugae author in proximos colles cum septem millibus ferme semiermum euasit, caeteri caesi, captique, castra tumultuaria raptim Poeni tumulto editissimo communierunt: atque inde, cum hostis nequicquam subire iniquo ascensu conatus esset: haud difficulter sese tutati sunt, sed obsidio in loco nudo, atque inopi uix in paucos dies tolerabilis erat, itaque transitiones ad hostes fiebant, postremo dux ipse nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites reliquit Syllano ad castrorum obsidionem, ipse cum caeteris copijs, septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis, ut praemia ad ueram meritorum aestimationem tribui possent: Tarraconem redijt. Post profectiorem eius Masanissa cum Syllano clam congressus, ut ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet: cum paucis popularibus in Africam traiecit: non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa: quam documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei: ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit, Caeteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissi-

pati

pati per proximas ciuitates sunt: nulla manus numero, aut uiribus insignis. Hoc maxime modo ductu atq; auspicio proconsulis Scipionis pulsi Hispania Carthaginenses sunt, quartodecimo anno post bellum initum, quinto postquam prouinciam, & exercitū accepit. Haud multo post Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuntius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia, gloriaq; ingenti eam rem uulgo ferrent: unus, qui gesserat: inexplebilis uirtutis, ueræq; laudis, paruum instar eorum, quæ spe ac magnitudine animi concepisset: receptas Hispanias ducebat. iam Africam, magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; uelut consummatam eius belli gloriam spectabat. Itaq; præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosq; regum gentiumq; animos, Syphacem primum regem statuit tentare. Masæfulorum is rex erat. Masæfuli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maxime quæ sita Noua Carthago est: spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginensibus erat, quod haud grauius ei, sanctiusq; quàm uulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides: ratus fore, oratorē ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prospera ubiq; Romanis, Pœnis autem in Italia aduersa, in Hispania nullæ iam erant: amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ eius fidem nec dare, nec accipere: nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentum fore, ad Scipionem redit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res erat Africa: opulentissimus eius terræ, bello iam expertus ipsos Carthaginenses: finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quæ freto exiguo dirimuntur, positus. Dignam itaq; rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset: magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, Syllano Carthagine Noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat: ad præsidium Hispaniæ relictis, ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni adiuuante uento in Africam traiecit. Forte ita incidit: ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus anchoris positus terræ applicaret naues: cum conspectæ duæ quinqueremes haud cuiquam dubio, quin hostium essent: opprimiq; à pluribus, priusquam portum intrarent, possent: nihil aliud, quàm tumultum ac trepidationem simul militum, ac nautarum, nequicquam armaq; & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto uela paulo acriori uento prius in portum intulerunt quinqueremes: quàm Pœni anchoras molirentur. nec ultra tumultum edere quisquam in regio portu audebat. Itaq; prior in terram Asdrubal, mox Scipio, & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificumq; id Syphaci: nec erat aliàs uisum: duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorum uno die suam pacem, amicitiamq; petentis uenisse. Vtrunq; in hospitium inuitat, & quoniam fors eos sub uno tecto esse, atq; ad eosdem penates uoluisset: contrahere ad colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente: aut priuatim sibi ullum cum Pœno odium esse: quod colloquendo finiret: aut de republica quicquam se cum hoste agere iniussu senatus posse, illud magnopere contendente rege: ne alter hospitem exclusus mensa uideretur: ut in animum induceret ad easdem uenire epulas: haud abnuit, cœnatumq; simul apud regem est, & eodem etiam lecto Scipio, atq; Asdrubal, quia ita cordi erat regi: accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas: ut non Syphacem modo barbarum, insuetumq; moribus romanis, sed hostem etiam infestissimum facunde alloquendo sibi conciliaret, mirabilioremq; sibi eum uirum congresso coram uisum præ se ferebat: quàm bello rebus gestis, nec dubitare: quin Syphax, regnumq; eius iam in Romanorum esset potestate. eam artem illi uiro ad conciliandos animos esse. Itaq; non quo modo Hispaniæ amissæ sint, quærendū magis Carthaginensibus esse: quàm quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum, neq; circa amœnas oras uagantem tantum ducem romanum, relictæ prouincia nouæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse: & commississe sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexperitam: sed potiundæ Africæ spem affectantem, hoc eum iam pridem uolutare in animo: hoc palam fremere: quod non quemadmodū Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret.

Scipio foedere ic̄to cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsq̄ & plerisq̄ sauis in alto iactatus uentis, die quarto Nouae Carthaginis portum tenuit. Hispaniae sicut à bello Punico quietae erant: ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpae metu magis, quam fide quietas esse apparebat: quarum maxime insignes & magnitudine & noxa, Illiturgum & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus socij fuissent: post caesos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant: interficendisq̄, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiae Hispaniae essent: merito magis, quam utiliter sauitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendae pœnae uidebatur uenisse: accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandam mittit. ipse cum caetero exercitu quintis ferme ad Illiturgum castris peruenit. Clausae erant portae: omniaq̄ instructa, & parata ad oppugnationem arcendam. adeo conscientia, quid se meritos scirent: pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendis portis indicasse Hispanos: quid ut timerent, meriti essent. itaq̄ multo infestioribus animis cum eis, quam cum Carthaginensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis sine ira propè de imperio, & gloria certari: ab ijs perfidiae, & crudelitatis, & sceleris pœnas expetendas esse. uenisse tempus: quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipos, si eodem fuga delati forent: instructam fraudem ulciscerentur: & in omne tempus graui documento sancirent: ne quis unquam Romanum ciuem, militem ue in ulla fortuna opportunum iniuriae duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos uiris diuidunt. partito exercitu, ita ut parti alteri Laelius praesesset legatus: duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed sua ipsorum conscientia culpae metu ad defendendam impigre urbem hortatur. & meminerant: & admonebant alios: supplicium ex se, non uictoriam peti. ubi quisq̄ mortem oppeteret: id referre: utrum in pugna & in acie, ubi mars communis & uictum saepe erigeret, & affligeret uictorem: an postmodum cremata & diruta urbe ante ora captarum coniugum liberorumq̄ inter uerbera & uincula, omnia foeda atque indigna passi, expirarent. Igitur non militaris modo aetas, aut uiri tantum, sed foeminae quoq̄, pueriq̄ supra animi corporisq̄ uires adsunt: propugnantibus tela ministrant: saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur: quae uirorum fortium tantum pectora acuit: sed ultima omnibus supplicia, & foeda mors ob oculos erat. accendebantur animi, & certamine laboris, ac periculi, atq̄ ipso inter se conspectu. Itaq̄ tanto ardore certamen initum est: ut domitor ille totius Hispaniae exercitus ab unius oppidi iuuentute saepe repulsus à muris haud satis decoro praelio trepidaret. Id ubi uidit Scipio: ueritus ne uanis conatibus suorum hostibus cresceret animus: & segnior miles fieret: sibi met conandum ac partem periculi capeffendam esse ratus, increpita ignauiam militum, ferri scalas iubet: & se ipsum, si caeteri cunctentur: ascensurum minatur. Iam subieerat haud mediocri periculo moenia: cum clamor undiq̄ ab sollicitis uicem imperatoris militibus sublatus: scalaeq̄ multis simul partibus erigi coeptae. Et ex altera parte Laelius instat. Tum uicta oppidanorum uis: deiectisq̄ propugnantibus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, qua inexpugnabilis uidebatur: inter tumultum capta est. Transfugae Afri, qui tum inter auxilia Romana erant: & oppidanis in ea tuenda, unde periculum uidebatur: uersis, & Romanis subeuntibus scalis moenia, quae adire poterant: conspexerunt editissimam urbis partem, quae rupe praeralta tegebatur: neque opere ullo munitam, & ab defensoribus uacuam. leuium corporum homines, & multa exercitatione perniciousum, clauos secum ferreos portantes, quae per inaequaliter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum, & leue saxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum uelut gradus fecissent: primi sequentes extrahentes manu, postremi subleuant eos, qui praerent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in urbem iam captam ab Romanis. Tum uero apparuit ab ira, & ab odio urbem oppugnatam esse. nemo capiendi uiuos: nemo, patentibus ad direptionem omnibus, praedae memor est. trucidant inermes iuxta, atq̄ armatos: foeminas pariter, ac uiros: usq̄ ad infantium caedem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt: ac diruunt, quae incendio

dio absumi nequeunt. adeo uestigia quoque urbis extinguere, ac delere memoriam hostium se-
dis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitū ducit. quam urbem non Hispani modo con-
uenæ, sed punici etiam exercitus ex dissipata passim fuga reliquæ tutabantur. sed aduentum
Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorum: terrorque deinde, ac desperatio inuaserat.
& in diuersis causis cum sibi quisque cōsultum sine alterius respectu uellet: primo tacita suspicio,
deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginenses, atque Hispanos fecit. His Cerdubellus
propalā deditiois author, Himilco punicis auxiliariis præerat: quos, urbemque, fide
clam accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea uictoria fuit. nec tantundem noxæ ad-
missum erat: & aliquantum iræ lenierat uoluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui
nondum perdomiti erant: sub ius, ditionemque redigendos missus. Scipio Carthaginem ad
uota soluēda dijs, munusque gladiatorium, quod mortis causa patris, patruique parauerat: eden-
dum rediit. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum: ex quo lanistis com-
parare mos est: seruorum delectu, ac libertorum: qui uenalem sanguinem habent. uoluntaria
omnis, & gratuita opera pugnantium fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimen insitæ
genti uirtutis ostendendum: alij ipsi professi se pugnuros in gratiam ducis: alios æmulatio,
& certamen, ut prouocarent: prouocati ue haud abnuerent: traxit. quidam quas disceptando
controuersias finire nequuerant: aut noluerant: pacti inter se, ut uictorem res sequeretur: ferro
decreuerunt. Neque obscuro generis homines, sed clari illustresque, Corbis, & Orsua, patruales
fratres, de principatu ciuitatis, quam Iberniam uocabant: ambigentes, ferro se certaturos professi
sunt. Corbis maior erat ætate. Orsua pater princeps proxime fuerat: à fratre maiore post mor-
tem eius principatu accepto. Cum uerbis disceptare Scipio uellet: ac sedare iras: negatum id
ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum, hominum ue, quam Martem se iudi-
cem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam
ut alter alterius imperio subigeretur: præoptantes, cum ab tanta rabie dirimi nequirent: insi-
gne spectaculum exercitui præbuere: documentumque: quantum cupiditas imperij malum in-
ter mortales esset. Maior usu armorum, & astu facile stolidas uires minoris superauit. Huic
gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali, & castrensi apparatu.

Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ
Cirtim appellant: duas opulentas ciuitates sine certamine in deditioem accepit. Astapa
urbs erat, Carthaginensium semper partis. neque id tam dignum ira erat: quam quod extra ne-
cessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium, nec urbem aut situ, aut munimento
tutam habebant: quæ ferociores ipsius animos faceret. sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut
excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent: impulerant: & uagos mi-
lites Romanos, lixasque, & mercatores exciperent. magnum etiam comitatum, quia paucis pa-
rum tutum fuerat: transgredientem fines positus insidijs circumuentum iniquo loco interfece-
runt. Ad hanc urbem oppugnandam cum admotus exercitus esset: oppidani conscientia scele-
rum, quia nec deditio tuta ad tam infestos uidebatur: nec spes mœnibus, aut armis tuendæ sa-
lutis erat: facinus in se, ac suos scedum, ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant: quò pre-
tiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulum coniuges, ac liberos confidere cum
iussissent: ligna circa extruunt: falcisque uirgultorum coniiciunt. quinquaginta deinde iuueni-
bus armatis præcipiunt: ut donec incertus euentus pugnae esset: præsidium eo loco fortuna-
rum suarum, corporumque, quæ cariora fortunis essent: seruarent. si rem inclinatam uiderent,
atque in eo iam esse, ut urbs caperetur: scirent: omnes, quos euntes in prælium cernerent: mor-
tem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos, inferosque orare: ut memores libertatis,
quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset: nihil relinquerent in quod
sæuire iratus hostis posset. ferrum, ignemque in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea, quæ
peritura essent: absumerent manus: quam insultarent superbo ludibrio hostes. His adhorta-
tionibus execratio dira adiecta: si quem à proposito spes, mollitia ue animi flexisset. inde con-
citato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firma sta-
tio opposita: quia nihil minus, quam ut egredi mœnibus auderent: timeri poterat. perpaucæ
equitum

equitum turmæ, leuisq; armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atq; animis, quàm compositior ullo ordine pugna fuit. Itaq; pulsus eques, qui primus hosti se obtulerat: terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumq; sub ipso uallo foret: ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est: cum cæci furore in uulnera, ac ferrum uecordi audacia ruerent, dein uetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit, conatus paulo post ultro inferre pedem, ut neminẽ cedere, atq; obstinatos mori in uestigio quenque suo uidit: patefacta acie, quod ut facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat: cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantesq; edebantur. scædior alia in urbe trucidatio erat. Cum turbam scæminarum, puerorumq; imbellem, inermemq; ciues sui cæderent: & in succensum rogam semianima pleraq; iniicerent corpora: riuicq; sanguinis flammam orientem restinguerent: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati cum armis medio incendio se iniecerunt. Iam cædi perpetratæ uictores Romani superuenere, ac primo conspectu tam scædæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. deinde cum aurum, argentumq; cumulo rerum aliarũ interfulgens auiditate ingenij humani rapere ex igne uellent: correpti aliq; flamma sunt: aliq; ambusti afflatu uaporis: cum receptus primis urgente ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro igniq; absumpta est. Martius cæteris regionis eius metu in deditionem acceptis, uictorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus uenerunt, pollicentes: urbem, Punicumq; præsidium, quod in ea urbe esset: & imperatorem præsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis: aliquantum auxiliorum & transfretum ex Africa ora, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coegerat. Fide accepta, dataq; perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, quinqueremi una est missus: ut terra, mariq; communi cõsilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque, quod audierat: insita hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid: prouinciã omnem, ac maxime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura molem uera fuisset clades, cum uanus rumor tantas procellas exciuisset: non socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius, & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsus inde Carthaginensibus destinarant animis: nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus, (Lacetani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum, Sedetanumq; sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt: impositum. Motæ eorum autem mêtes sunt non tum: cum primum de uita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante, licentia ex diutino, ut fit, otio collecta: & non nihil: quod in hostico laxius raptos uetus uiuere arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti serebantur, si bellum in prouincia esset: quid sese inter pacatos facere: si debellatum iam, & confecta prouincia esset: cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoq; stipendium procacius, quàm ex more, & modestia militari erat: & à custodibus probra in circumeuntes uigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremo interdium, ac propalam sine com meatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto, aut disciplina militiæ, aut imperio eorum, qui præerant: gerebatur. forma tamen romanorum castrorũ constabat una ea spe: quod tribunos ex cõtagine furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principijs sinebant: & signum ab eis petebant: & in stationes, ac uigilias in ordinem ibant: & ut uim imperij abstulerant: ita speciem dicto parentium ultro ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio: postq; reprehendere, atq; improbare tribunos ea, quæ fierent: & conari obuiam ire, & propalam abnuere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo post è castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites, C. Albiũ Calenũ, & C. Atrium Vmbrium, delatum omnium consensu imperium

perium, qui nequaquam tribunicijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces securesque attrectare ausi, neque ijs uenit in mentem: suis tergis, suisque ceruicibus uirgas illas, securesque imminere: quas ad metum aliorum praeferrent. Mors Scipionis falso credita occaecabat animos: sub cuius uulgatam iam famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello: in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse: & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent: minus insignia fore, quae ipsi fecissent. Cum alios subinde recetes nuntios non mortis modo, sed etiam funeris expectarent: neque superueniret quisquam: euanesce-
retque temere ortus rumor: tum primi authores requiri coepti, & subtrahentes se quoque, ut credidisse potius temere, quam finxisse rem talem uideri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro uana imagine imperij, quod gererent: ueram, iustamque mox in se uersuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum uiuere primo, mox etiam ualere Scipione, certi authores afferrent: tribuni militum septem, qui ab ipso Scipione sunt missi: superuenerunt. Ad quorum primum aduentum exasperati animo: mox ipsis placido sermone permulcētibus notos, cum quibus congressi erant: leniti sunt, circueuntes enim tentoria primo, deinde in principijs, pratorioque, ubi sermones inter se ferentium circulos uidissent: alloquebantur: percūctantes magis, quae causa irae, consternationisque subitae foret: quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanorum extitisset: post duorum imperatorum, duorumque exercituum stragem sua uirtute defensum nomen romanum, ac retenta prouincia esset: Illiturgitanos poenam noxae meritam habere: suis recte factis gratiam qui exoluat, non esse. Talia querentes aequa orare, seque ea relatu-
ros ad imperatorem respondebant, laetari: quod nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem pro consulem deum benignitate, & rempublicam esse gratiae referendae. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res: ne aut exercitus peccado, aut ipse puniendo modum excederet. in praesentia, ut coepisset, leniter agi placuit: & missis circa stipendiarum ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum conuenirent Carthaginem: seu carptim partes, seu uniuersi malent. Tranquillam seditionem iam per se languelcentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit, redierant enim in fines omissa incepto Mandonius, & Indibilis: postquam uiuere Scipionem allatum est, nec iam erat aut ciuis, aut externus: cum quo furorem suum confociarent, omnia circumspectantes consilia nihil reliqui habebant, praeter unum tutissimum a malis consilijs receptum: ut imperatoris uel iustae irae, uel non desperandae clementiae sese committerent, etiam hostibus eum ignouisse: cum quibus ferro dimicasset, suam seditionem sine uulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci poena dignam, ut ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat: singulae ne cohortes, an uniuersi ad stipendium petendum irent, inclinauit eò sententia: quod tutius censebant uniuersos ire. Per eosdem dies, quibus haec illi consultabant: consilium de ijs Carthagine erat: certabaturque sententijs: utrum in authores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quam quinque & triginta) animaduertetur: an plurium supplicio uindicanda tam foedi exempli defectio magis, quam seditio esset. Vicit sententia lenior: ut unde culpa esset orta, ibi poena consisteret, ad multitudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum uideretur: expeditio aduersus Mandonium, Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat: & cibaria dierum aliquot parare iubentur, tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant: obuiam exercitui missis quina nomina principum seditionis edita sunt: ut eos per idoneos homines benigno uultu, ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosque uino uincirent. Haud procul iam Carthagine aberant: cum ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modo omni, qui tacitus insidebat animis: liberauit eos: sed licentiam ingentem fecit: quod magis habitu-
ri solum imperatorem, quam ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt: exercitumque alterum parantem omnia ad iter uiderunt. Excepti sermonibus de industria compositis: laetum, opportunumque aduentum eorum imperatori esse: quod sub
ipsa

ipsa profectio alterius exercitus uenissent. corpora carent. A tribunis sine ullo tumultu au-
 thores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehēsi, ac uincti sunt. Vigilia
 quarta impedimenta exercitus, cuius simulabatur iter: proficisci cœpere. sub lucem signa mo-
 ta: & ad portā retentum agmē: custodesq; circa omnes portas missi: ne quis urbe egrederetur.
 Vocati deinde ad concionem qui pridie uenerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris,
 ut ultro territuri succlamationibus, cœcurrerunt. Simul & imperator in tribunal ascendit: & re-
 ducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circūfuderunt: tum omnis ferocia concidit: &
 (ut postea fatebātur) nihil æque eos terruit: q̄ præter spem robur, & color imperatoris, quem
 affectum uisuros crediderant: uultusq;: qualem ne in acie quidē aiebant meminisse. Sedit raci-
 tus paulisper: donec nuntiatum est: deductos in forum authores seditionis: & parata iam om-
 nia esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit. Nunquam mihi defuturā orationem,
 qua exercitū meum alloquerer: credidi: non quo uerba unquam potius, quàm res exercuerim:
 sed quia propè à pueritia in castris habitus assueram militaribus ingenijs, apud uos quemad-
 modum loquar: nec consilium, nec oratio suppeditat: quos ne quo nomine quidem appellare
 debeam, scio. ciues: qui à patria uestra desciuistis: an milites: qui imperiū, auspiciūq; abnu-
 stis: sacramenti religionem rupistis: hostes: corpora, ora, uestitum, habitum ciuium agnosco:
 facta, dicta, consilia, animos hostium uideo. Quid enim uos, nisi quod Illergetes, & Lacetani:
 aut optastis aliud: aut sperastis: & illi tamen Mandonium, atq; Indibilem, regiae nobilitatis
 uiros, duces furoris secuti sunt: uos auspiciū, & imperiū ad Vmbrium Atrium, & Calenum
 Albium detulistis. Negate uos id omnes fecisse: aut factum uoluisse milites, paucorū cum fu-
 rorem, atq; amentiam esse. libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa: quæ uul-
 gata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam uulne-
 ra attingo: sed nisi tacta, tractataq; sanari non possunt. Equidē pulsas Hispania Carthaginen-
 sibus, nullum locum tota prouincia, nullos homines credebā esse: ubi uita inuisa esset mea. sic
 me non solum aduersus socios gesseram: sed etiā aduersus hostes. In castris meis (en quantum
 me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta solum, sed etiam expectata est. nō quod ego
 uulgari facinus per omnes uelim: (equidem si totum exercitum meum mortem mihi optasse
 crederē: hic statim ante oculos uestros morerer: nec me uita iuuaret inuisa ciuibus, & militibus
 meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris, per se immobilis est: ut uenti, & auræ cident: ita
 aut tranquillum, aut procellæ in uobis sunt: & causa, atq; origo omnis furoris penes authores
 est: uos contagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire uideamini, quō amentia pro-
 gressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesq; ac liberos uestros, quid in deos sa-
 cramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militatis: quid aduersus morem militiæ, di-
 sciplinamq; maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De meipso taceo.
 temere potius, quàm auide credideritis: is deniq; ego sum: cuius imperij tædere exercitum, mi-
 nime mirandum sit. patria quid de uobis meruerat: quam cum Mandonio, & Indibili conso-
 ciando consilia prodebatis: quid populus romanus: cuius imperiū ablatum ab tribunis sus-
 fragio populi creatis ad homines priuatos detulistis: cum, eo ipso non contenti, si pro tribunis
 illos haberetis: fasces imperatoris uestri ad eos, quibus seruus, cui imperarent, nūquam fuerat:
 romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius, & Atrius: classicum apud eos ce-
 cinit: signum ab ijs petatum est: sederunt in tribunali proconsulis P. Scipionis: lictor apparuit:
 submouēte eo inceserunt: fasces cum securibus prælati sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de
 cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, uos portenta esse putatis: hoc est portētum: quod nul-
 lis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt: expiari
 possit. Atq; ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen ut in re nefaria, quæ mens,
 quod consilium uestrum fuerit: scire uelim. Rhegyum quondam in præsidium missa legio, in-
 terfectis per scelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter
 quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro romano securi percussi sunt. Sed illi
 tamen non Atrium Vmbrium semilixam, nominis etiam abominādi ducem, sed Decium Lu-
 bellium tribunum militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus, aut Lucanis, ho-
 stibus

stibus populi romani se coniunxerant. uos cum Mandonio, & Indibili consilia cōmunicastis: & armā confociaturi fuistis. Illi, sicut Cāpani Capuam Tuscis ueteribus cultoribus adēptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic tum Rhegyum habituri perpetuam sedem erant: nec populum romanum, nec socios populi Ro. ultro laceffituri bello. Sucronem ne uos domiciliū habituri eratis: ubi si uos decedens confecta prouincia imperator relinquerem: deūm, hominūq; fidem implorare debebatis: quod nō rediretis ad coniuges, liberosq; uestros. sed horū quoq; memoriam, sicut patriæ, meiq; eieceratis ex animis uestris. Viam consilij scelerati, sed non ad ultimum demētis exequi uolo. Me ne uiuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die uno Carthaginem cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginensium fudi: fugauit: Hispania expulsi: uos octo millia hominum, maioris certe omnes pretij, quā Albius, & Umbrius sunt: quibus uos subiecitistis: Hispaniam prouinciam populo romano erepturi eratis: Amolior, & amoueo nomen meum: nihil ultra facile creditam mortem meam à uobis uolatus sim. quid? si ego morerer: mecum expiratura resp. mecum casurum imperiū populi Ro. erat: ne istud Iuppiter Opt. Max. sinat: urbem auspicato dijs authoribus in aternū conditam huic fragili, & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo Æmylio, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, C. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam præclaris imperatoribus uno bello absumptis superstes est populus Ro. eritq; mille alijs, nunc ferro, nunc morbo morietibus: meo unius funere elata respub. esset: Vos ipsi hic in Hispania patre, & patriuo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimium Martiū ducem uobis aduersus exultantem recentem uictoria Pcenos delegistis. (& sic loquor: tanquā sine duce Hispaniæ futurae fuerint.) M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, uindices maiestatis imperij deessent: utrū exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat: quibus si omnibus superiores essetis: arma contra patriam, contra ciues uestros ferretis: Africam Italiæ, Carthaginē urbi Romæ imperare uelletis: quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserum & indignum exilium, ut iret ad oppugnandā patriam: impulit: reuocauit tamen à publico paricidio priuata pietas. uos qui dolor, quæ ira incitauit: stipendium ne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum satis digna causa fuit: cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes descisceretis à populo Ro. cur nihil diuinarum, humanarum ue rerum inuiolatum uobis esset: insanistis profecto milites: nec maior in corpus meum uis morbi, quā in uestras mentes inuasit. Horret animus referre: quid crediderint homines: quid sperauerint: qd optauerint. auferat omnia irrita obliuio: si potest. si non: utcunq; silentium tegat. Non negauerim: tristem, atrocemq; uobis uisam orationē meam, quanto creditis facta uestra atrociora esse: quā dicta mea: & me quæ fecistis, pati æquum censetis: uos ne dici quidē omnia æquo animo feretis: sed ne ea quidem ipsa ultra exprobrabuntur. utinam tam facile uos obliuiscamini eorum: quā ego obliuiscar. Itaq; quod ad uos uniuersos attinet: si erroris pœnitet: satis superq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umbrius, & cæteri nefariæ seditionis authores sanguine luent quod admiserunt. uobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens redijt: debet esse. de nullis enim, quā de uobis infestius, aut inimicius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat: cum ex præparato simul omnium terror oculis, auribusq; est offusus. Exercitus, qui corona concionem circūdederat: gladijs ad scuta concrepuit, præconis audita uox citantis nomina damnatorum in concilio, nudi in medium protrahebantur: & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palum: uirgisq; cæsi: & securi percussi: adeo torpentibus metu, qui aderant: ut non modo ferocior uox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes: purgatoq; loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in uerba P. Scipionis iurauerunt: stipendiumq; ad nomen singulis persolutum est. Hunc finem, exitumq; seditio militū cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætium fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos sollicitando, ad 1111 millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultū ca-

prororum castrorum, quibusdam & in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætum fluuium geruntur: Lælius interim freto in Oceanū euectus ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est: ubi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine per deditiōem recipiēdi, ultro qui eam rem pollicerentur, in castra romana uenientibus, spes, sicut ante dictum est: fuerat. sed patefacta immatura proditio est: comprehensosq; omnes Mago Adherbali prætori Carthaginē deuehēdos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, præmissaq; ea, quia tardior, quàm triremis erat: ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretū intrabat quinqueremis: cum Lælius & ipse in quinqueremi ex portu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triemes inuehitur: quinqueremē satis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parūper incertus trepidauit: utrum quinqueremem sequeretur: an in hosteis rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatē delectandæ pugnæ ademit. iam enim sub ictu teli erant: & undiq; instabāt hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat. neq; erat nauali pugna similis: quippe ubi nihil uoluntarium, nihil artis, aut consilij esset. una natura freti, æstusq; totius certaminis potens suis alienisq; nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat: ut fugientem nauem uideres retro uertice intortam uictricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris: fugientis modo sese auertētem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem: obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat, illa cum transuersa obijceretur hosti: repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triemes fortuna regente anceps prælium misceretur: quinqueremis romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus uertices, cum facilius regeretur: duas triemes suppressit: unius prælata impetu lateris alterius remos deterfit. cæterasq; quas indepta esset: multasset: nisi cum reliquis u. nauibus Adherbal uelis in Africam transmisisset. Lælius uictor Carteiam reuectus, auditis, quæ acta Gadibus erant: patefactam proditiōem: coniuratosq; missos Carthaginem: spem ad irritum redactam: qua uenissent: nuntijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis uellent: redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respirauit modo Mago: cum terra marisq; ancipiti metu urgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetū spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuntios Carthaginem ad senatum mittit: qui simul seditionē ciuilem in castris romanis, simul defectionem sociorum in maius uerbis extollentes, hortarentur: ut auxilia mitterent: quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius, & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent: suspensi quiesuerunt: si ciuium errori ignosceretur: non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. postquam uulgata est atrocitas supplicij: suam quoq; noxam pari pœna æstimatā rati, uocatis rursus ad arma popularibus, contractisq; etiam, quæ ante habuerant, auxilijs, in sedetanum agrum, ubi principio defectionis statua habuerant: cum xx millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendis pariter omnibus noxijs innoxijsq; stipendijs, uultu ac sermone in omne placato facile reconciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret: concione aduocata, multis uerbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad uindicandum id scelus: quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quàm uiscera secantē sua, cum gemitu & lachrymis triginta hominū capitibus expiasset octo millium seu imprudentiā, seu noxam: nunc lato & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec ulla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerat: fidem, atq; amicitia ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterq; quod omnes ciues, aut socios, latinisq; nominis uideat: etiam eo moueri: quod nemo ferè sit miles: qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus romani nominis in eam prouinciā uenerit: aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini, auspicijsq; omneis assuetos: quos secum in patriam ad meritum triumphū deducere uelit: quos consulatum petenti, uelut si omnium cōmunis agatur honos: affuturos speret.

Quod

Quod ad expeditionem attineat: quæ instet: immemorem esse rerum suarum gestarum: qui bellum id ducat. Magonis Hercule sibi, qui extra orbem terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus: maiorem curam esse, quam Illergetum, quippe illic & ducem carthaginensem, & quantumcunque punicum praesidium esse: hic latrones, latronumque duces: quibus ut ad populandos finitimorum agros: tecta quoque urenda, & rapienda pecora aliqua uis sit: ita in acie, ac signis collatis nullam esse, magis uelocitate ad fugam, quam armis fretos, pugnatores esse. Itaque non quod ullum inde periculum, aut semen maioris belli uideat: ideo se, priusquam provincia decedat: opprimendos Illergetes duxisse: sed primum: ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde: ne quis in provincia simul uirtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur non tam ad bellum gerendum: (neque enim cum pari hoste certamen esse) quam ad expetendas ab hominibus sceleris poenas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet, profectusque decimis castris peruenit ad Iberum flumen, inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circumseptus erat, in eam uallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris propelli ad irritandam ferocitatem barbarorum iussisset: uelites subsidio misit, a quibus ubi per procurfationem commissa pugna esset: Laelium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet, mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec ulla mora pugnae facta est. Hispani in conspecta procul pecora, uelites in Hispanos praeda occupatos incurere, primo missilibus territauere, deinde emissis leuibus telis, quae irritare magis quam decernere pugnam poterant: gladios nudant: & collato pedes coepta geri est. Anceps pedestre certamen erat: nisi equites superuenissent, neque ex aduerso tantum illati obuios obtriuere: sed circumuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, ut plerisque intercluderent: obiecerunt, maiorque caedes fuit: quam quantam edere leuia per excursions praelia solent. Ira magis accensa aduerso praelio barbaris est: quam imminuti animi, itaque ne pulsi uiderentur: prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut antedictum est, uallis, duae ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat: obliquo constituerunt colle, Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna romano aptior, quam hispano militi futura uidebatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset: qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animum: equitem nec posse circumdare cornibus in tam angusto spatio: & hosti, quem cum pedite eduxisset: inutilem fore, itaque imperat Laelio: ut per colles quam occultissimo itinere circumducat equites: segregetque quantum possit, equestrem a pedestri pugna, ipse omnia signa peditum in hostes uertit: quatuor cohortes in fronte statuit: quia latius pandere aciem non poterat, moram pugnandi nullam fecit: ut ipso certamine auerteret a conspectu transeuntium per colles equitum, neque ante circumductos sensere: quam tumultum equestris pugnae ab tergo accepere. Ita duo diuersa praelia erant, duae peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi, quia misceri ex genere utroque praelium angustiae non patiebantur: pugnabant. Hispanorum cum neque pedes equiti, neque eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temere commissus campo caederetur: eques circumuentus nec peditum a fronte, (iam enim stratae pedestres copiae erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent: ad unum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum, equitum uel superfuit: qui in ualle pugnauerunt. Tertia pars, quae in colle ad spectaculum magis tutum, quam ad partem pugnae capeffendam steterat: & locum, & tempus ad fugiendum habuit, inter eos & reguli ipsi fugerunt: priusquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum praeter reliquam praedam cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani, sociique ad mille CC eo praelio ceciderunt: uulnerata amplius tria millia hominum, minus cruenta uictoria fuisset: si patientiore campo, & ad fugam capeffendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tutius in afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat: cum uelut contagione quadam pestifera non Illergetes modo, & Lacetani, sed castra quoque romana insanierint, suam quidem, & fratris, & reli-

quorum popularium eam conditionem esse: ut aut, si ita uideatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis uni debitam uitam pro eo in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia uictoris spem positam habere. Mos uetustus erat Romanis: cum quo nec foedere, nec æquis legibus iungeretur amicitia: non prius imperio in eum tanquam pacatum uti: quam omnia diuina, humanaque dedisset: & obsolescentes armaque adempta, & praesidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in praesentem Mandonium, absentemque Indibilem uerbis, illos quidem merito perisse ipsorum maleficio, ait: uicturos suos, atque populi romani beneficio. ceterum se neque arma ipsius adempturum: (quippe ea pignora timorem rebellionem esse: se libere arma relinquere, solutosque metu animos) neque se in obsolescentes innoxios, sed in ipsos, si defecerint: sauiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste poenas expectituum. utranque fortunam expertis permittere sese: utrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius: pecunia tantummodo imperata: ex qua stipendium militi praestari posset. Ipse Martio iam ulteriorem Hispaniam praemisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent: cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceanum assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa alius atque alius de causis dilata erat: quod Numida cum ipso utique congregari Scipione uolebat: atque eiusdem dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset: certior aduenire eum a Martio factus, causando corrumpti equos in insula inclusos, penuriamque omnium rerum & facere ceteris, & ipsos sentire, adhuc equitem marcescere desidia, Magonem perpulit: ut se transire in continentem ad populandos proximos Hispaniae agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum praemittit ad tempus, locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri a Scipione iubet. remisso tertio, qui quod iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium uenerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerum gestarum admiratio uiri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam, ac magnificam. ceterum maior praesentis ueneratio cepit. & praeterquam quod suapte natura multa maiestas inerat: adornabat promissa caesaries, habitusque corporis non cultus munditius, sed uiriliter uere, ac militaris: & ætas erat in medio uirum robore: quod plenius, nitidiusque ex morbo uelut renouatus flos iuuentutis faciebat. Propere attonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quaesisse occasionem: quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit, cupere se illi, populoque romano operam nauare: ita, ut nemo unus externus magis enixe adiuuerit rem romanam, id se, etiam si iam pridem uellet: minus praestare in Hispania, aliena atque ignota terra potuisse: in qua autem genitus, educatusque in spem paterni regni esset: facile praestaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani: satis sperare per breuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio uidit, audiuitque: cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret: & ipse iuuenis specimen animi praese ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisset in continentem uideretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primū militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant: paranti transire in Africam nuntiatum ab Carthagine est: iubere senatum: ut classem, quam Gadibus haberet: in Italiam traiceret: conductaque ibi Gallorum, ac Ligurum quantam maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: ne senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna ceptum sineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quantam potuit, a Gaditanis exegit: non arario modo eorum, sed etiam templis spoliatis: & priuatim omnibus coactis aurum, argentumque in publicum conferre. Cum praeterueheretur Hispaniae oram: haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus proximos depopulatus agros, inde ad urbem classem appulit. ibi cum interdum milites in nauibus tenuisset: nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat: ducit: nec praesidio satis ualido urbem teneri ratus: & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res

aliquid

aliquid moturos. Cæterum nuntij ex agris trepidi simul populationem, agrestiumq; fugam, & hostium aduentum, attulerant: & uisa interdiu classis erat: nec sine causa erectam ante urbem stationem apparebat, itaq; instructi armatiq; intra portam ad stagnum ac mare uersam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore, quam ui subierunt: patefacta repente porta Romani cum clamore erumpunt: turbatosq; hostes, & ad primum incursum coniectumq; telorum auersos usq; ad litus cum multa cæde persequuntur, nec, nisi naues litori appulsæ trepidos accepissent: superfuisset fugæ, ac pugnae quisquã. In ipsis quoq; trepidatum nauibus est: dum, ne hostes cum suis simul irruerent: trahunt scalas, orasq; & anchoras, ne in moliendo mora esset: præcidunt, multiq; adnantes nauibus, incerto præ te nebris quid aut peterent, aut uitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, unde uenerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi, inter murum litusq; ad duo millia armatorum inueta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul à Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoq; quod portæ sibi socio, atq; amico clausæ forent: purgantibus ijs multitudinis concursu factum, infeste ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus: ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus: cum quæstore elicit: laceratosq; uerberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pityusam insulam ceterum millia ferme à cõtinenti (Pœni tum eam incolebant) traiecit. itaq; classis bona cum pace accepta est: nec commeatus modo benigne præbiti: sed in supplementum classis iuuentus, armaq; data, quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quingenta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares insulæ, maior altera, atq; opulentiore armis uirisq; & portum habet: ubi commode hybernaturum se (& iam extremum autumnus erat) credebatur. cæterum haud secus, quam si Romani eam insulam incolerent: hostiliter c'assi occursum est. Fundis ut nunc plurimum, ita tunc solo eo telo utebantur, nec quisquã alterius gentis unus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta uis lapidum creberimæ grandinis modo in appropinquantem iam terræ classem effusa est: ut intrare portum non ausi auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, uiris armis haud æque ualidam, itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine urbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliariu inde conscriptis, missisq; Carthaginem ad hybernandum, naues subdixerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu, auspicioq; gesta. Ipse L. Lentulo, & L. Manlio Acidino prouincia tradita, cum decem nauibus Romam redijt, & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset: quot oppida ex hostibus uicisset, quas gentes in ditionem populi romani redegetisset, aduersus quatuor se imperatores, quatuor uictores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, urbem est ingressus, argentiq; præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII: & signati argenti magnum numerum. Comititia inde creandis cõsulibus habuit L. Veturius Philo: centuriarq; omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt, collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore, quam ulla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est, conueniant undiq; non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: cõcurrebantq; & domum frequentes, & in capitolium ad immolantem eum: cum centum bobus uotis in Hispania Ioui sacrificaret, spondebantq; animi: sicut C. Lucretius superius bellum punicum finisset: ita id, quod instaret: P. Cornelium finiturum, atq; ut Hispania omni Pœnos expulisset: sic Italia pulsurum esse, Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita, creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius, & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cepio, & L. Æmylius Pappus. Quartodecimo anno punicus belli P. Cornelius Scipio, & P. Licinius Crassus ut cõsulatum inierunt, nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura

pontificem maximum in Italia retinebat: Brutij Crasso. Tum prætoriam prouinciã in sortem coniectã urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio: Sicilia L. Æmylio: Cn. Octauio Sardinia. Senatus in capitolio habitus. ibi referẽte P. Scipione, senatusconsultum factum est: ut quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset: ex ea pecunia, quam ipse in ærarium detulisset: faceret. Tum Saguntinorũ legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natus. Et si nihil ultra malorum est P. C. quã quod passi sumus: ut ad ultimum fidem uobis præstaremus: tamen ea uestra merita, imperatorumq; uestrorum erga nos fuerunt: ut nos cladum nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptumq; quartumdecimũ annum tam pertinaciter geritis: ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi ueneritis: & populũ carthaginensem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum, & Annibalem hostem haberetis: consules cum exercitu in Hispaniam, uelut ad colligendas reliquias naufragij nostri misistis. P. & Cn. Cornelij ex quo in prouinciã uenerunt: nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæq; aduersa hostibus nostris essent: facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt, per omnem Hispaniam ciues nostros uenundatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatẽ restituerunt. cum iam prope esset: ut optabilem eam ex miserima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores uestri luctuosius nobis propè, quã uobis perierunt, tum uero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam uidebamur: ut iterum periremus: & alterum excidium patriæ uideremus: nec ad perniciem nostram carthaginensium utiq; aut duce, aut exercitu opus esse: ab Turdetanis ueterrimis hostibus, qui prioris quoq; excidij causa nobis fuerant: extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis hunc P. Scipionem, quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum uidemur, quia consulem declaratum uidemus: ac uidisse nos, ciuibus nostris renuntiaturi sumus: spem, opem, salutemq; nostram, qui cum plurimas hostium uestrorum cepisset in Hispania urbes: ubiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit, postremo Turdetaniam adeo infestam nobis, ut illa gente incolumi, stare Saguntum non posset: ita bello afflixit: ut non modo nobis, (absit uerbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum: quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. uectigal ex agro eorum capimus: quod nobis non tam fructu iucundius est, quã ultione. Ob hæc, quibus maiora nec sperare, nec optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos saguntinus senatus, populusq; ad uos misit: simul gratulatum: quod ita res per hos annos in Hispania, atq; in Italia gessistis: ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quã terrarum ultimas finit Oceanus: domitã armis habeatis: Italiae, nisi quatenus uallum castrorũ cingit: nihil reliqueritis Pæno. Ioui Opt. Max. præfidi capitolinæ arcis non grates tantũ ob hæc agere iussi sumus: sed donum hoc etiam, si uos permitteretis: coronã auream in capitolium uictoriæ ergo ferre. Id uti permittatis, quæsumus: utiq; si uobis ita uideretur: quæ nobis imperatores uestri comoda tribuerunt: ea rata, atq; perpetua authoritate uestra faciatis. Senatus legatis saguntinis respondit: & dirutum, & restitutum Saguntum fidei socialis utrinq; seruatae documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores recte, & ordine, & ex uoluntate senatus fecisse: quod Saguntum restituerint: ciuesq; saguntinos seruitio exemerint. quæq; alia eis benigne fecerint: ea senatum ita uoluisse fieri. donum permittere ut in capitolio ponerent. Locus inde, lautiaq; legatis præberi iussa: & muneris ergo in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ, auditæq;. Et petentibus Saguntinis, ut quatenus tuto possent, Italiã spectatum irent: duces dati: literæq; per oppida missæ: ut Hispanos comiter acciperent. Tum de rep. de exercitibus scribendis, de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciã extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria cõtentus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se cõsulem declaratum esse: neq; aliter id fieri posse: q; si ipse in Africam exercitum transportaret: & acturum se id per populum aperte ferret: si senatus aduersaretur: idq; consilium haudquaquam primoribus patrum conscriptorum placeat: cæteri q; per metum, aut ambitionem mussarent. Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis uestrum uideri patres conscripti, rem actam hodierno die agi: & frustra habiturum

biturum orationem: qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiã dixerit. Ego autem primum illud ignoro: quemadmodũ certa iam prouincia Africa consulis uiri fortis ac strenui sit: quam nec senatus cõsult in hunc annum prouinciã esse: nec populus iussit. deinde, si est: consulem peccare arbitror: qui de re transacta simulando se referre, senatũ ludibrio habet: non senatorem modo: qui de quo consulitur: suo loco dicit sententiã. Atq; ego certum habeo: dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam trañciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse. unius, in sitã ingenio meo cunctationis, quam metũ pigritiamq; homines adulescentes sanè appellent: dum me non pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper uisa: mea usu meliora. alterius, obrectationis atq; inuidiã aduersus crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspitione si me neq; uita acta, & mores mei, neq; dictatura cum quinq; consulatibus, tantũq; gloriã belli domiq; partã uindicat: ut propius fastidium eius sim, q̃ defyderium: ætas saltem liberet. quã enim mihi æmulatio cum eo esse potest: qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum uigerem adhuc uiribus: & in cursu maximarum rerum essem: recusantẽ nemo aut in senatu, aut apud populum audiuit: quo minus infectanti me magistro equitum, quod fando nũquam ante auditum erat: imperium mecum æquaretur. rebus, quã uerbis assequi malui: ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat: sua mox cõfessione me sibi prãferret. nedũ ego perfunctus honoribus certamina mihi, atq; æmulationem cum adolescente florẽtissimo proponam: uidelicet ut mihi iam uiuendo, non solum rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit: Africa prouincia decernatur. cum ea gloria, quã parta est: uiuendum, atq; moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem: ut à uobis, quorum uigent nunc uires: etiã uinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit: si, cum in me ipso nunquam pluris famam hominũ, quã remp. fecerim: ne tuam quidem gloriam bono publico prãponam. quanquam, si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset: ex quo uicto nihil gloriã quæreretur: qui te in Italia retineret: etsi id bono publico faceret: simul cũ bello materiã gloriã tuã ire ereptũ uideri posset. cum uero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimũ annum Italiam obsideat: pœnitebit te P. Corneli gloriã tuã: si hostem eum, qui tot funerum, tot cladum nobis causa fuit: tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Luctatium prioris punici perpetrati belli titulus fuit: ita penes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux est prãferendus: aut illud bellum huic: aut uictoria illa maior, clariorq; quã hęc (modo contingat ut te cõsule uincamus) futura est. Ab Drepano, atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quã Italia expulisse Pœnos, atq; Annibalem malis? Ne tu quidem, etsi magis partam, quã speratam gloriam amplecteris: Hispania potius, quã Italia bello liberata gloriatu fueris. Nondum is est Annibal: quem non magis timuisse uideatur: quã contẽpsisse: qui aliud bellũ maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, ut cum in Africam traiceris: secuturum te illuc Annibalẽ speres: potius, quã recto hinc itinere, ubi Annibal est: eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli punici peracti petis? hoc & natura prius est: tua cum defenderis: aliena ire oppugnatum. pax ante in Italia, quã bellum in Africa sit: & nobis prius decedat timor: quã ultro alijs inferatur. si utrunq; tuo ductu, auspicioq; fieri potest: Annibale hic uicto, illic Carthaginem expugna. si alterutra uictoria nobis consulibus relinquenda est: prior cum maior clariorq; tum causa etiã insequentis fuerit. Nam nunc quidem prãterquã quod & in Italia, & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest: prãterquã quod unde classes tueamur: unde com meatibus sufficiamus prãbendis, nihil reliqui est: periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? si (quod omnes dñj omen auertant: & dicere etiã reformidat animus: sed quã acciderunt: accidere possunt) & uictor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid? quod in Africa quoque mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater, patruusq; intra triginta dies cum exercitibus cãsi documento sint: ubi per aliquot annos maximis rebus terra, mariq; gerendis amplissimum nomen apud exterarum gentes populi romani, uestrãq; familiã fecerant. Dies me deficiet: si reges, imperatoresq; temere in hostium terras transgressos cum maximis

cladibus suis, exercituumque suorum, enumerare uelim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello
 domi relicto, authore æque impigro atque nobili iuvene magna classe in Siciliam transmissa,
 una nauali pugna florentem rempublicam suam in perpetuum affligerunt. Externa, & nimis anti
 qua repeto. Africa eadem ista, & M. Attilius, insigne utriusque fortunæ exemplum, nobis docu
 mento sint. Næ tibi P. Cornelii, cum ex alto Africam conspexeris: ludus, & iocus fuisse Hispaniæ
 tuæ uidebuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæque uectus Emporias
 in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios, & ami
 cos populi romani, Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia romana: circa
 Iberum exercitus patris, patruique tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa fa
 cti: dux tumultuarius quidem ille, L. Martius, & militari suffragio ad tempus lectus: ceterum
 si nobilitas, ac iusti honores adornarent: claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugna
 ta per summum otium Carthago: nullo trium punicorum exercituum socios defendente. Cæ
 tera, neque ea eleuo. nullo tamen modo africo bello comparanda. ubi non portus ullus classi no
 stræ apertus: non ager pacatus: non ciuitas socia: non rex amicus: non consistendi usquam lo
 cus: non procedendi. quacunque circumspexeris: hostilia omnia, atque infesta. An Syphaci, Numi
 disque credis? satis sit semel creditum. non semper temeritas est felix, & fraus fidem in paruis sibi
 præstruit: ut cum operæpretium sit: cum mercede magna fallat. Non hostes patrem, patruumque
 tuum armis, priusquam Celtiberi socii fraude circumuenerunt. nec tibi ipsi à Magonè, & Asdru
 bale hostium ducibus, quantum ab Indibili, & Mandonio in fidem acceptis periculi fuit. Nu
 midis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax, & Masanissa se,
 quam Carthaginenses, malunt potentes in Africa esse: Carthaginenses: quæquenquam alium.
 nunc illos æmulatio inter sese, & omnes causæ certaminum acuunt: quod procul externus metus
 est. ostende romana arma, exercitum alienigenam: iam uelut ad commune restinguendum incen
 dium concurrent. Aliter eadem illi Carthaginenses Hispaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ,
 templa deum, aras, & focos defendent: cum euntes in prælium pauida prosequetur coniux: & par
 ui liberi occurrabunt. Quid porro? si satis confisi Carthaginenses consensu Africæ, fide sociorum
 regum, mœnibus suis, cum tuo exercitusque tui præsidio nudatam Italiam uiderint: ultro ipsi no
 uum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem à Balearibus classe trans
 missa iam præter oram Ligurum alpinorum uectari constat: Annibali se coniungere iusserint?
 nempe in eodem terrore erimus: in quo nuper fuimus: cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem
 tu, qui non solum Carthaginensem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus: è manibus tuis in Ita
 liam emisisti. Victum à te dices. eo quidem minus uellem, & id tua, non reip. solum causa, iter da
 tum uicto in Italiam esse. Patere nos omnia, quæ prospera tibi, & populi Ro. imperio euenere:
 tuo consilio assignare: aduersa casibus incertis belli, & fortunæ legare. quo melior, fortiorque es:
 eo magis talem præsidem sibi patria, atque uniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem
 dissimulare: ubi Annibal sit: ibi caput, atque arcem huius belli esse. quippe qui præ te feras: eam
 tibi causam esse traieciendi in Africam: ut Annibalè eò trahas. Siue igitur hic, siue illic cum An
 nibale est tibi futura res: utrum ergo tandem firmior eris in Africa solus: an istic tuo, collegæque
 tui exercitu coniuncto? ne Claudius quidem, & Liuius consules tam recenti exemplo, quantum
 id intersit, documento sunt? Quid? Annibalem utrum tandem extremus angulus bruti agri
 frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa po
 tentiorem armis uirisque faciet? Quod istud consilium est? ibi malle decernere: ubi tuæ dimidio
 minores copiae sint, hostium multo maiores: quam ubi duobus exercitibus aduersus unum
 tot præliis, & tam diuturna & graui militia fessum, pugnandum sit? Quam compar consilium
 tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpi
 bus descendenti occurreret: in Italiam ex prouincia redijt. tu, cum Annibal in Italia sit: relin
 quere Italiam paras: non quia reipublicæ id utile, sed quia tibi amplum & gloriosum censes
 esse. sicut cum prouincia & exercitu relicto, sine lege, sine senatusconsulto duabus nauibus po
 puli romani imperator fortunam publicam, & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite pe
 riclitabantur: commisisti. Ego P. Cornelium P. C. reipublicæ, nobisque, non sibi ipsi priuatum
creatum

creatum cōsulem existimo: exercitusq; ad custodiam urbis, atq; Ita iā scriptos esse: non quos regio more per superbiam cōsules quò terrarum uelint, trañciant. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate, & inueterata prudentiæ fama magnam partem senatus, & seniores maxime mouisset: pluresq; consilium senis, quàm animum adolescentia ferocem laudarent: Scipio ita locutus fertur. Et ipse Q. Fabius principio orationis P. C. cōmemorauit: in sententia sua posse obtrectationē suspectam esse. cuius ego rei non tam ipse ausim tantum uirum insimulare: q̄ ea suspicio, uitio orationis, an rei, haud satis purgata est. sic enim honores suos, & famam rerum gestarum extulit uerbis ad extinguendum inuidiæ crimen: tanquam mihi ab infimo quoq; periculum sit: ne mecum æmuletur: & non ab eo: qui, quia super cæteros excellat: quò me quoq; niti non dissimulo: me sibi æquari nolit. sic senem se perfunctū: & me infra ætatem filij sui posuit: tãquam non longius, quàm quantum uitæ humanæ spatium est: cupiditas gloriæ extendatur: maximaq; pars eius in memoriã, ac posteritatē promineat. Maximo cuiq; id accidere animo certū habeo: ut se non cum præsentibus modo, sed cum omnis æui claris uiris comparet. Equidē haud dissimulo: me tuas Q. Fabi laudes non assequi solum uelle: sed (bona uenia tua dixerim) si possim, etiam exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit: ut nolimus quenquam nostri similem euadere ciuem. id enim non eorum modo, quibus inuiderimus: sed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit: quantū essem periculi aditurus: si in Africam trañcere uelim: ut meam quoq; non solum & reipublicæ & exercitus uicem uideretur sollicitus. Vnde hæc repēte de me cura exortata cum pater, patruusq; meus interfecti: cum duo exercitus eorum prope occisione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ: cum quatuor exercitus Pœnorū, quatuorq; duces omnia metu armisq; tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me: nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor & uiginti annos nato detulisset imperium populus romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, uim hostium, difficultatem belli, patris patruiq; recentem cladem commemorabat: utrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est: quàm tunc in Hispania erat: an maiores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures, melioresq; quàm tunc in Hispania fuerunt: an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit: quàm nunc est: an cum carthaginensi hoste in Hispania, quàm in Africa bellum geri aptius est: Facile est post fusos fugatosq; quatuor exercitus punicos, post tot urbes uel captas, aut metu subactas in deditioem, post perdomita omnia usq; ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita ut uestigium belli nullum reliquum sit: eleuare meas res gestas: tam Hercule, quàm si uictor ex Africa redierim: ea ipsa eleuare: quæ nunc retinendi mei causa, ut terribilia eadem uideantur: uerbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam: negat ullos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat: tanquam M. Attilius primo accessu ad Africam offenderit: neq; recordatur: illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ: & res egregias primo anno gessisse: & quantum ad carthaginenses duces attinet: inuictum ad ultimum permanisse. Nihil igitur me isto extemplo terrueris: si hoc bello, non priore, si nuper, & non annis ante quadraginta ista clades accepta foret: quin ego minus in Africam Regulo capto, quàm Scipionibus occisis in Hispaniam, trañcerem. nec felicius Xanthippum Lacedæmoniū Carthagini, quàm me patriæ meæ sinerem natum esse: crederetq; mihi ex eo ipso fiducia: quod possit in hominis unius uirtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello transgressi. Cui ergo, quoniam græcas fabulas enarrare uacat: non Agathoclem potius syracusanum regem, cum diu Sicilia punico bello ureretur: transgressum in hanc eandem Africam, auertisse eò bellum, unde uenerat: refers. Sed quid, ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimē adducere, quale sit, ueteribus externisq; exemplis admonere opus est: maius præsentius ue ullum exemplum esse, quàm Annibal potest. Multum interest: alienos populere fines: an tuos uri, excindiq; uideas. plus animi est inferenti periculum, quàm propulsanti. ad hoc, maior ignotarum rerum est terror: bona, malaq; hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore: ut tot in Italia populi ad se deficerent: quot defecerunt

post

post kannensem cladem, quanto minus quicquam in Africa Carthaginensibus firmum, ac stabile sit, infidis socijs, grauibus ac superbis dominis: Ad hæc, nos etiam deserti ab socijs uiribus nostris, milite romano stetimus. Carthaginensi nihil ciuilibus roboris est: mercede paratos milites habent, Afros, Numidasque, leuissima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit: unâ & traiecisse me audietis: & ardere bello Africam: & molientem hinc Annibalem: & obsideri Carthaginem, lætiores, & frequentiores ex Africa expectate nuntios: quam ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subiicit fortuna populi Romani, dii foederis ab hoste uiolati testes: Syphax, & Masanissa reges: quorum ego fidei ita innitar: ut bene tutus à perfidia sim, multa, quæ nunc ex interuallo non apparent: bellum aperiet, & id est uiri, & ducis: non deesse fortunæ præbenti se: & oblata casu flectere ad consilium. Habebō Q. Fabi parem quidem Annibalem: sed illum potius ego traham: quam ille me retineat, in sua terra cogam pugnare eum: & Carthago potius præmium uictoriæ erit: quam semirutæ Brutiorum castella. Nequid interim, dum trañcio: dum expono exercitum in Africam: dum castra ad Carthaginem promoueo: res publica hic detrimenti capiat. Quod tu Q. Fabi, cum uictor tota Italia uoligaret Annibal: potuisti præstare: hoc uide ne contumeliosum sit concusso iam, & penè fracto Annibale negare posse P. Licinium consulem uirum fortissimum præstare, qui ne à sacris absit pontifex maximus: ideo in sortem tam longinquæ prouinciæ non uenit. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges, gætesque externas pertinebat: non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, uideri nobis animum esse: non hoc credi, uulgarique: quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore punico bello, tum, cum de Sicilia certaretur: toties Africam à nostris exercitibus, & classibus oppugnatam: nunc, cum de Italia certetur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando tandiu uexata Italia, uratur, euasteturque inuicem Africa, castra romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum uallum hostium ex mœnibus nostris uideamus. Africa sit reliqui belli sedes, illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, uertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum, quod instat: & prouincias, de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad uos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam uerbis extollere uelim, neutrum faciam P. C. & si nulla alia re, modestia certe, & temperamento linguæ adolescens senem uicero, ita & uixi, & res gessi, ut tacitus ea opinione, quam uestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem.

Minus æquis animis auditus est Scipio: quia uulgatum erat, si apud senatum non obtinuisset ut prouincia Africa sibi decerneretur: ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fuluius, qui consul quater, & censor fuerat: postulauit à consule, ut palam in senatu diceret, permetteret ne patribus: ut de prouincijs decernerent, staturusque eo esset, quod censuissent: an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset: se quod è republica esset, facturum: tum Fuluius, non ego, inquit, ignarus quid responsurus, facturus ue esses, quæsiui: quippe cum præ te feras: tentare magis, quam consulere senatum: & ni prouinciam tibi, quam uolueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque à uobis tribuni plebis postulo, inquit: ut sententiam mihi ideo non dicenti, quod, si in meam sententiam discedatur: non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt. Si consul senatui de prouincijs permittit: stari eo, quod senatus censuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur, si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus.

Consul diem ad colloquendum cum collega petijt. Postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumque, ut in Africam, si id è republica esse censeret, trañceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius, & Q. Cæcilius fortirentur inter se: compararent ue: uter in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumque in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris præter

præter consules, prætoresq; qui exercitiibus, prouincijsq; præfuturi erant: prorogata imperia. Q. Cæcilio forte euenit: ut cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia, & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad domum ex præda Asdrubalis portandum missi M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam auream CC pondo, & simulachra spoliõrum, & X pondo argenti facti. Scipio cum ut delectum haberet, neq; impetrasset: neq; magnopere tetendisset: ut uoluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipub. futurã classẽ: ut quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisq; facultatibus consulem adiuturos polliciti. Carites frumẽtum socijs naualibus, commeatumq; omnis generis: Populonienses ferrum: Tarquinienses lintea ad uela: Volaterrani armamẽta nauium & frumentũ: Aretini XXX millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summã pari cuiusq; generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantũ in XL longas naues opus esset: tritici centum & XX millia modium, & in uiatum cum decurionibus, remigibusq; collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietes in fabricandas naues, & frumentũ magnũ numerum, abiete ex publicis syluis est usus. Umbriæ populi, & præter hos Nursini, & Reatini, & Amiternini, sabinusq; ager omnis, milites polliciti. Marsi, Peligni, Marruciniq; multi uoluntarij nomina in classẽ dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent: cohortem armatam sexcentõrum hominum miserunt. XXX nauium carinæ, XX quinqueremes, X quadriremes cum essent positæ: ipse ita institit operi: ut die quadagesimo quinto, q̃ ex syluis detracta materia esset: naues instructæ, armatæq; in aquam ductæ sint. Profectus in Siciliam est XXX nauibus longis, uoluntariõrum septem ferme millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus cõsulares uenit, ex eis eum sibi sumpsit: quem L. Veturius cos. habuerat, Metello, ut quibus præfuisset legionibus: ijs præesset: facilius cum assuetis imperio rem gesturũ ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincijs profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat: agri campani regionem à fossa græca ad mare uersam uendere quæstores iussu, indicio quoq; permissio, qui ager ciuis campani fuisset: ut is publicus populi Ro. esset: indici præmium cõstitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio prætori urbis negotiũ datum: ut campani ciues, ubi cuiq; ex S. C. liceret habitare: ibi habitarent: animaduerneretq; in eos: qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Baleariũ insula, ubi hybernauerat: iuuentute lecta in classẽ imposita, in Italiã XXX ferme rostratis nauibus, & multis onerarijs XII millia peditum, duo ferme equitum traiecit: Genuamq; nullis præsidijs maritimã oram tutantibus, repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum alpinorũ, si quos ibi motus facere posset: classẽ appulit. Ingauni (Ligurũ ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido alpino præda deposita, & X longis nauibus in stationẽ ad præsidium relictis, cæteris Carthaginẽ missis ad tuendam maritimã oram, quia fama erat: Scipionem eò traiecturum esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat: composita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat in dies exercitus, ad famam nominis eius Gallis undiq; confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdrubale cum exercitu deletõ biennio ante forent lætati: si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur: curam ingentem accenderunt patribus. Itaq; & M. Liuium procos. ex Hetruriã uolõnum exercitum admouere Ariminum iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negotium datum: ut si è rep. censeret esse: duas ut banas legiones, cui imperio uideret dato, ex urbe duci iuberet. M. Valerius Leuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX circa Sardinia ab C. Octauiõ, qui prouinciæ præerat: captæ. Eas Cœlius frumẽto missõ ad Annibalẽ, commeatũq; onustas: Valerius prædã Hetruscã, Ligurumq; & montanorum captiuos Carthaginem portantes, tradit. In Brutijs nihil fermẽ eo anno memorabile gestũ est. Pestilentia incesserat eo anno pari clade in Romanos, Pœnosq; nisi quod punicum exercitũ supra morbum etiã fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibiq; aram cõdidit: dedicauitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo punicis græcisq; literis insculpto.

C I P I O posteaquam in Sicilia uenit: uoluntarios milites ordinauit: cen-
 turiauitq; ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate & uirium robore iner-
 mes circa se habebat, ignorantes: quem ad usum neq; centuriati, neq; ar-
 mati seruarentur. tum ex totius Sicilia iuniorum numero principes gene-
 re & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traicerent: legit: di-
 emq; ijs, qua equis armisq; instructi atq; ornati adessent: edixit. Grauis
 ea militia procul domo terra mariq; multos labores, magna pericula alla-
 tura uidebatur: neq; ipsos modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies,
 quæ edicta erat: aduenit: & arma, equosq; ostenderunt: tum Scipio renuntiarum sibi dixit: quos-
 dam equites Sicularum tanquam grauem & duram horrere eam militiam, si qui ita animati
 essent: malle eos sibi tunc fateri: quam postmodum querentes, segnes atq; inutiles milites rei-
 publicæ esse. expromerent quid sentirent. cum bona uenia se auditorum. Vbi ex his unus au-
 sus est dicere: se prorsus, si sibi utrum uelit, liberum esset: nolle militare: tum Scipio ei. Quando
 igitur adolescens quid sentiret, non dissimulasti: uicarium tibi expediam: cui tu arma equumq;
 & cætera instrumenta militiæ tradas: & tecum hinc extemplo domum ducas: exerceas: docen-
 dum cures, equo tradito, armisq;. Lato conditionem accipienti unum ex CCC, quos inermes
 habebat: tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri uide-
 runt: se quisq; excusare: & uicarium accipere. Ita trecentis siculis romani equites substituti sine
 publica impensa. docendorum atq; exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum im-
 peratoris erat: ipsum militaturum: qui ita non fecisset. Egregiam hanc aliam equitum euasisse
 ferunt: multisq; prælijs rempublicam adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret: plurimorum sti-
 pendiorum ex ijs milites delegit: maxime qui sub duce Marcello militauerant. quos cum opti-
 ma disciplina institutos credebatur: tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse
 urbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo.
 Inde exercitum per oppida dispersit: frumentum Sicularum ciuitatibus imperat: ex Italia ad-
 uecto parit: ueteres naues reficit: & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit: nouas Pa-
 normi subducit: quia ex uiridi materia raptim factæ erant: ut in sicco hybernarent. Præpara-
 tis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillam uenit.
 Græci res à quibusdam italici generis eadem ui, qua per bellum ceperant: retinentibus conces-
 sas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto,
 partim iudicij etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis re-
 stituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliae populis grata fuit: eoq; enixius ad bellum
 adiuuerunt. Eadem ætate in Hispania coortum ingens bellum: conciente Illergetes Indibili
 nulla alia de causa: quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto.

Eum superesse unum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in
 Hispania cæsis Scipionibus alium, quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius
 bellum urgeret: aduersus Annibalem eum accersitum. præterquam quod nomina tantum du-
 cum in Hispania Romani habebant: exercitum quoq; inde ueterem deductum. trepida omnia
 & inconditam inde turbam tyronum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ
 fore. seruitum ad eam diem aut Carthaginensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis: sed
 interdum utrisq; simul, pulsos ab Romanis Carthaginenses, ab Hispanis, si consentirent: pelli
 Romanos posse: ut ab omni imperio externo soluta in perpetuum Hispania in patrios redi-
 ret mores, ritusq;. Hæc, taliaq; dicendo non populares modo, sed Ausetanos quoq; uicinam
 gentem concitat: & alios finitimos sibi, atq; illis populos, itaq; intra paucos dies xxx millia
 peditum, quatuor ferme equitum in sedetanum agrum, quod edictum erat: conuenerunt. Ro-
 mani quoq; imperatores, L. Lentulus, & L. Manlius Acidinus, ne glisceret primo negligendo
 bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum ausetanum hostico, tanquam pacato clementer du-
 ctis militibus, ad sedem hostium peruenere. trium milliū spatio procul à castris eorum posue-
 runt castra. Primo per legatos nequicquam est tētatum: ut discederetur ab armis, deinde cum
 in pabu-

in pabulatores romanos impetus repente ab equitibus hispanis factus esset: summissis ab statione romana equitatu, equestre prælium fuit, haud fanè memorando in partem ullam euentu. Sole oriète postero die armati, instructiq; omnes mille ferme passus procul à castris romanis aciem ostendere. Medij Aufetani erant, cornu dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant hispani populi, inter cornua, & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt: quæ equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent: id modo hostium imitati sunt: ut inter legiones & ipsi patètes equiti relinquerent uias. Cæterum Lentulus ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites emisisset: Sex, Cornelio tribuno militum imperat: equites per patètes in hostium aciem uias permittere equos iubeat, ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus: dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata prona erat: tertiam, decimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamætum ducit, posteaquam æquata ibi pugna est: ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducètem uenit, indicatq;: tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Sex, Cornelium procella equestri hosteis circumfusurum. Vix hæc dicta dederat: cum romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbauerunt: simul equitibus Hispanorum uiam immittendi equos clauerunt, itaq; ommissa pugna equestri ad pedestrè Hispani descenderunt. Romani imperatores ut turbatos hostium ordines, & trepidationem, pauoremq; & fluctuantia uiderunt signa, hortantur: orant milites, ut percussos inuadant, neu restitui aciem patiantur. Non sustinissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit, tandem postquam ij, qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant: obruti telis occubuerunt: tum fuga passim cœpta, pluresq; cæsi: quia equos conscendendi equitibus spatium non fuerat: & quia percussis acriter institerunt Romani, nec ante abcessum est, quam castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die: DCCC ferme capti. Romanorum, sociorumq; paulo amplius CC, maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant: sparsi primo per urbes, deinde in suas quisq; ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, cōquestiq; ibi clades suas increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditioemq; faciendā censuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilē, cæterosq; principes, quorum pleriq; in acie cecidissent, conferentibus tradentibusq; arma, & deditioem sese responsum est, in deditioem ita accipi eos, si Mandonium cæterosq; belli concitatores tradidissent uiuos, si minus, exercitus se in agrum Illergetum Aufetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renuntiataq; in concilium. Ibi Mandonius, cæteri q; principes cōprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis pax reddita, stipendium eius anni duplex, & frumētum sex mensium imperatū, sagaq; & togæ exercitui, & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & cōpresso, in Africā omnis terror uersus. C. Lælius nocte ad Hipponē Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites, sociosq; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata, nuntijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti cōpleuere, classem romanam Scipionemq; imperatorem (& fama iam fuerat in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues uidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant, itaq; primo terror pauorq;, dein mœstitia animos incessit, tantum fortunam mutasse: ut qui modo ipsi exercitum ante mœnia romana habuissent uictores, stratisq; tot hostium exercitibus, omnes Italiae populos aut ui, aut uoluntate in deditioem accepissent: ij uerso Marte Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis uisuri forent, nequaquam pari ad patiendā ea robore, ac Romani fuissent. Illis romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper frequentioemq; pro tot cæsis exercitibus sobolescentem, cæterum suam plebem imbellē in urbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atq; infida, iam regem Syphacem post colloquium cum

Scipione alienatū: & Masaniffam aperta defectione infestissimū hostem. nihil usquam spei, nihil auxiliij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam: nec cōiungere sese Annibali. & Annibalē ipsum iam & fama senescere. & uiribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos rursus terror instans reuocauit ad consultādum: quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe, agrisq; haberi placet: mittere ad conducenda Afrorum auxilia: munire urbem: frumentum conuehere: tela, arma parare: instruere naues: & mittere ad Hipponem aduersus romanam classem. Iam hæc agētibus nuntius tandem uenit: Lælium, non Scipionem, copiasq; quantæ ad incursiones agrorū satis sint: transfuectas: summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum: mittiq; ad Syphacem legationes, aliosq; regulos firmādæ societatis causa cœptæ. Ad Philippū quoq; missi: qui ducenta argenti talenta pollicerentur: ut in Siciliam, aut in Italiam trañceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam: ut omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonē etiam non legati modo: sed x xv naues longæ, sex millia peditum: octingenti equites, & septem elephantum: ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia: quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoueret: coniungeretq; se Annibali. Hæc Carthagine parabant, agitabantq;. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi, ac nudo præsidij agentē Masaniffa fama romanæ classis excitus cū equitibus paucis uenit. Is segniter rem agi à Scipione questus: quod non iam exercitum in Africam traieciisset, perculsis Carthaginensibus: Syphace impedito finitimis bellis: quem certum haberet, si spatium ad sua, ut uelit, componenda detur: nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur: ac stimularer Scipionem ne cessaret, se, quanquā regno pulsus esset: cum haud contemnendis copijs affuturum peditum, equitumq;. nec ipsi Lælio morandū in Africa esse. classem credere profectā à Carthagine: cum qua absente Scipione non satis tutum esset contrahere certamen. Ab hoc sermone dimisso Masaniffa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hipponem soluit: reuectusq; in Sicilia Masaniffæ mandata Scipioni exposuit. Eisdem ferme diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant: inter Albingaunos, Liguresq; Alpinos Genuam accesserunt. In ijs locis tum forte Mago tenebat classem, qui legatorum auditis uerbis, iubētium exercitus quàmmaximos comparare, ex templo Gallorum, & Ligurum (namq; utriusq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & missum se ad eos uindicandos in libertatē ait: ut & ipsi cernant mitti sibi ab domo præsidia. sed quantis uiribus, quantoq; exercitu id bellum geratur: in eorū potestate esse. duos exercitus romanos, unum in Gallia, alterum in Hetruria esse. satis scire: Sp. Lucretium se cum M. Liuiio iūcturum. multa millia ipsi etiā armanda esse: ut duobus ducibus, duobus exercitibus romanis resistatur. Galli summam ad id suam uoluntatem esse dicere. sed cum una castra romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeant: si palàm fiat auxilijs adiutū ab sese Pœnibus extemplo infestos utrinq; exercitus in agrum suum incururos, ea ab Gallis desideraret: quibus occulte adiuuari posset. Liguribus, quod procul agro, urbibusq; eorū castra romana sint: libera consilia esse. illos armare iuuentutē, & capeßere pro parte bellum, æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum mensiū petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere. cōmeatus quoq; omnis generis occulte ad eum à gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum uolonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusq; Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat: obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat: & ipse in eadem regione circa Ariminum Italiae præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulo Masaniffæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernētibus tota classe efferri, accensis ad trañciendum quàmprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros urbem recipiendū: quæ sub defectionē Italiae descuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quod latrocinij magis, quàm iusto bello in Brutijs gerebantur res: principio ab Numidis facti: & Brutijs non societate magis punica, quàm suoapte ingenio congruentibus in eum morem, postremo romani quoq; milites iam contagione quadam rapti gaudentes, quantū per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam

quidam urbe Locrenses circumuenti, Rhegyumq; abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrensiū principibus: qui pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: Rhegyum se contulerant. Cum cætera percūctantibus (ut mos est ijs, qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt: si redempti, ac remissi forent: arcem se ijs tradituros. ibi se habitare: fidemq; sibi rerum omnium inter Carthaginenses esse. Ita q; ut qui simul desyderio patriæ agerētur: simul cupiditate inimicos ulciscendī arderent: redemptis extemplo ijs, remissisq; cum ordinem agenda rei composuissent: signa quoq; quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionē Syraculas profecti, apud quem pars exulum erat: referētes sibi promissa captiuorum, cum spem ab effectu haud abhorrētem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius, & P. Matienus missi: iussiq; ab Rhegyo tria millia militū Locros ducere, & Q. Pleminio propratori scriptum: ut rei agenda adesset. Profecti ab Rhegyo scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eo loco, unde conuenerat: signum dedere proditoribus arcis, qui parati intentiq; & ipsi scalas ad id ipsum factas cū demississent: pluribusq; simul locis scandētes accepissent: priusquam clamor oriretur: in uigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus: dein subita cōsternatio ex somno, & tumultus. cum causa ignoraretur: postremo certiores, alijs excitantibus alios, iam pro se quisq; ad arma uocabat. hostes in arce esse: & cædi uigiles. oppressiq; forent Romani, nequaquam numero pares: ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertum unde accidisset, omnia uana augente nocturno tumultu, fecisset. Ita q; uelut plena iam hostiū arce territi Pœni, omisso certamine in alterā arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt: Oppidani urbem habebant, uictoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius romano, Amilcar punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremo ueniebat Annibal, nec sustinuissent Romani: nisi Locrensiū multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Pœnorum ad Romanos inclinasset. Scipioni ut nuntiatū est: in maiore discrimine Locris rem uerti: ipsumq; Annibalem aduētare: ne præsidium etiam periclitaretur haud facili inde receptu: & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cum primum æstu fretum inclinātū est: naues mari secundo misit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuntio præmissis, ut sui luce prima summa ui prælium cum Romanis, ac Locrensiibus consererent: dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautam aggredere: ubi luce cœptam inuenit pugnam: ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, uoluit: neq; scalas, quibus scāderet muros: attulerat. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostēdisset: cum equitibus numidis circumequitabat urbem. dum scalæ, quæq; alia ad oppugnandum opus erant, parantur: ad uisendū qua maxime parte aggredere, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus forte eū steterat, territus inde tam periculoso casu receptui canere cum iussisset: castra procul ab ictu teli communiit. Classis romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes è nauibus: & ante occasum solis urbē ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à pœnis pugna. & Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationē paratis, subibat muros: cum repente in eum nihil minus, quam tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad CC. improuidos cum inuasissent: occidunt. cæteros Annibal, ut consulem adesse sensit: in castra recepit: nuntioq; misso ad eos, qui in arce erant: ut sibi metipsis cōsulerent: nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant: igni iniecto tectis, quæ tenebant: ut is tumultus hostem moraretur: agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt. Scipio ut & arcem relictam ab hostibus, & uacua uidit castra: uocatos ad cōcionem Locrenses graui ter ob defectionem inculauit, de authoribus supplicium sumpsit: bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit. publice nec dare, nec eripere se quicquam Locrensiibus dixit. Romam mitterent legatos, quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros, illud satis scire: etsi male de populo romano meriti essent: in meliore

statu sub iratis Romanis futuros: quàm sub amicis Carthaginensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, praesidioque, quod arcem ceperat: ad tuendam urbem relicto, cum quibus uenerat coepit, Messanam traiecit. Ita superbe & crudeliter habiti Locrenses à Carthaginensibus post defectionem ab Romanis fuerant: ut modicas iniurias non æquo modo animo pati, sed propè libenti uideri possent. uerum enim uero tantum Pleminius Amilcarem praesidij praefectum, tantum praesidiarj milites romani Pœnos scelere atque avaritia superauerunt: ut non armis, sed uitijs uideretur certari. nihil omnium, quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt: praetermissum in oppidanos est ab duce, aut à militibus, in corpora ipsorum, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. nam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa uiolata: sed Proserpinæ etiã intacti omni ætate thesauri: praeterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit: spoliati dicebatur. Ergo sicut ante regiae naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, praeter sacram pecuniã deæ, quam asportabāt: extulerant: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea uiolatione templi furorẽ iniecit: atque inter se ducem in ducem, militẽ in militẽ rabie hostili uertit. Summæ rei Pleminius praerat. militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat: pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio, & Matieno tribunis militum fuit, cui cum iussu tribunorum ademptum esset poculum: primo iurgium, deinde clamor quoque, pugna postremo orta inter Pleminij milites, tribunorumque: ut suis quisque opportunus aduenerat, multitudine simul, ac tumultu crescẽte. Victi Pleminij milites cum ad Pleminium cruorem & uulnera ostentantes non sine uociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes: accensus ira domo sese proripuit: uocatosque tribunos nudari, ac uirgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim: militumque implorabant auxiliũ) tempus teritur: repente frequentes milites feroces recenti uictoria ex omnibus locis, uelut aduersus hostes, cum ad arma cõclamatum esset: concurrerunt. & cum iam uiolata uirgis corpora tribunorum uidissent: tum uero in multo impotentiore subito rabiẽ accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, licitoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter lacerant: & propè exanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanã nuntiatis, Scipio post paucos dies Locros aduectus, cum causam Pleminij, & tribunorum audisset: Pleminio noxa liberato, relictoque in eiusdem loci praesidio, tribunis fontibus iudicatis, & in uincula coniectis, ut Romam ad senatum mitterentur: Messanam atque inde Syracusas redijt. Pleminius impotens iræ, neglectã ab Scipione, & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus, nec quẽquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiẽdo sensisset: tribunos attrahi ad se iussit: laceratosque omnibus, quæ pati corpus ullum potest, supplicij interfecit: nec satiatas uiuorum pœna insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensiũ principes est usus: quos ad conquerendas iniurias ad P. Scipionẽ profectos adiuuit. & qui antea per libidinẽ atque avaritiã foeda exempla in socios ediderat: tunc ab ira multiplia edere: infamiæ atque inuidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus: cum à P. Licinio literæ Romã allatæ sunt: se, exercitumque suum graui morbo afflictari: nec sisti potuisse: nisi eadem uis mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaque quoniam ipse uenire ad comitia nõ posset: si ita patribus uideretur: se Q. Cæciliũ Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum, exercitumque Q. Cæcilij dimitti, è republica esse. nam neque usum eius ullum in praesentia esse: cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tanta incesserit in ea castra uis morbi: ut nisi mature dimittantur: nemo omnium superfuturus uideatur. Ea consuli à patribus faciẽda, ut è republica fideque sua duceret: permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris sibyllinis, propter crebrius eo anno de caelo lapidatum inspectis. Quando unquam hostis alienigena terræ Italiae bellum intulisset: eum pelli Italia, uincique posse: si Matris Idææ Pessinunte numen Romam aduectum foret. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis patres mouit: quod & legati, qui donum Delphos portauerant: referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisse:

& responsum

& responsum oraculo editum: maiorem multo uictoriam, quàm cuius ex spolijs dona portarent: adesse populo romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis uelut praesagientem animum de fine belli: quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaque quo maturius satis omnibus, oraculisque portendentis sese uictoriae compotes fierent: id cogitare: quae ratio transportandae Romam deae esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat populus romanus, tamen memores, Aesculapium quoque ex Graecia quondam haudum ullo foedere sociata ualitudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellum coeptam amicitiam esse: facturum cum quae posset, populi romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Leuinum, qui bis consul fuerat: ac res in Graecia gesserat: M. Caecilium Metellum praetorium: Sulpitium Galbam aedilitium, duos quaestores, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinque naues quinqueremes, ut ex dignitate populi romani adirent eas terras: ad quas concilianda maiestas nomini romano esset: decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum descendissent: oraculum adierunt, consulentes: ad quod negotium missi domo essent: perficiendi eius quam sibi spem, populoque romano portenderet. Responsum esse ferunt: per Attalum regem copotes eius fore: quod peterent, cum Romam deam deuexissent: tum curarent: ut eam qui uir optimus Romae esset: hospitio acciperet. Pergamum ad regem uenerunt. Is legatos comiter acceptos Pefinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque ipsi lapidem, quem matrem deum incolae esse dicebant: tradidit: ac deportare Romam iussit. Praemissus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit deam apportari: quarendum uirum optimum in ciuitate esse: qui eam rite hospitio acciperet. Q. Caecilius Metellus dictator ab consule in Brutis comitiorum causa dictus: exercitusque eius dimissus: magister equitum L. Veturius Philo. Comititia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens: cum prouinciam Graeciam haberet. Praetores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitibus peractis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi romani ter, plebei septies instaurati. Curules erant aediles Cn. & L. Cornelij Lentuli. L. Hispaniam prouinciam habebat, absens creatus, absens cum honore gessit, T. Claudius Asellus, & Marcus Iunius Pcenus plebei aediles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam a patre eius primo consulatu uota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen martialis eo anno est mortuus M. Aemilius Regulus. Neglectae eo biennio res in Graecia erant, itaque Philippus Aetolos desertos ab romano, cui uni fidebant, auxilio, quibus uoluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem, quod nisi omni ui perficere maturasset: bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinque rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vix dum pace facta nuntius regi uenit: Romanos Dyrrhachium uenisse: Parthenosque & propinquas alias gentes multis esse ad spem nouandi res: Dimallumque oppugnare, eò se auerterant Romani ab Aetolorum, quo missi erant, auxilio: irati: quod sine autoritate sua aduersus foedus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus: ne qui motus maior in finitimis gentibus, populisque oriretur: magnis itineribus Apolloniam contendit: quod Sempronius se receperat: misso Lectorio legato cum parte copiarum, & xv nauibus in Aetoliam ad uisendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum uastauit: & ad urbem ad motis copijs, potestatem pugnae Romano fecit, quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri uidit: nec satis fidens uiribus ut urbem oppugnaret: cum Romanis quoque, sicut cum Aetolis, cupiens pacem, si posset: si minus, inducias facere, nihil ultra iritatis nouo certamine odijs, in regnum se recepit. Per idem tempus tentata prius Romanorum uoluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere: satis confidere conuenturam eam affirmantes: si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore romano uenisset. Facile impetratum: (neque enim ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phoenice urbs est Epiri, ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum praetoribus, postea cum P. Sempronio cogreditur. Affuit

colloquio & Aminander Athamanū rex: & magistratus alij Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor uerba fecit: & petijt simul ab rege, & ab imperatore romano: ut finem belli facerent: darentq; eam Epirotis ueniā. P. Sempronius condiciones pacis dixit: ut Partheni, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent. Atintanas, missis Romam legatis ad senatum, impetrasse: ut Macedoni cederent. In eas condiciones cum pax cōuenisset: ab rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœotij, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Atalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc conscripta modo, cōsignataq; sunt: & in duos menses induciæ factæ: donec Romam mitterentur legati: ut populus in has condiciones pacem iuberet. Iusseruntq; omnes tribus: quia auerso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari uolebāt bellis. Sempronius pace facta ad consulatū Romam decessit. P. Sempronio, M. Cornelio consulibus, (quin tusdecimus is annus punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum uetere exercitu, Sempronio Brutij, ut nouas scriberet legiones: decretæ. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni proconsuli cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat: prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio: ut Brutios cum duabus legionibus obtineret: quoad eum in prouincia cum imperio morari consuli è republica uisum esset. Et M. L. L. Liuius, & Sp. Lucretius cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliæ præsidio fuissent: prorogatum imperiū est. Et Cn. Octauio: ut cum Sardiniam, legionemq; T. Claudio tradidisset: ipse nauibus longis XL maritimā oram, quibus finibus senatus censuisset: tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia cānensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentū, C. Hostilius Tubulus Capuā, proprætores, sicut priore anno, cum uetere uterq; præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quod in eam prouinciā duos proconsules mitti placeret: latum ad populum est. Omnes tribus eisdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent: obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectū habere instituerunt, & ad nouas scribeudas in Brutios legiones, & in cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementū. Quāquam nondum aperte Africa prouincia decretæ erat: occultantibus id credo patribus: ne præsciscerent Carthaginenses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat: in Africa eo anno debellatū iri: finemq; bello punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: proniq; & ad nuntianda, & ad credenda prodigia erant. ea plura uulgabantur: duos soles uisos: & nocte interluxisse: & facem stellæ specie ab ortu solis ad occidentem porrigi uisam. Tarracinæ portam, Anagniniæ & portā, & multis locis murum de cælo tactum. in æde Iunonis Sospitiæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem unum supplicatio fuit: & nouēdiale sacrum, quod de cælo lapidatum esset, factum. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius unus ex legatis prægressus, actutum in Italia fore nuntiauerat: recens nuntius aderat: Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudiciū senatū tenebat: qui uir optimus in ciuitate esset. ueram certe uictoriam eius rei sibi quisq; mallet: quàm ulla imperia, honores ue suffragio seu patrum, seu plebis delatos. Patres conscripti P. Scipionem, Cn. filium, eius, qui in Hispania ceciderat: adulescentem, nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate uirum optimum esse. Id quibus uirtutibus inducti ita iudicauerint: sicut traditum à proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita eas opiniones coniectando, rem uetustate obrutam nō interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam ire iussus obuiā deæ: isq; eam de naue accipere: & in terram elatam tradere referēdam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis tyberini accessit: sicut erat iussus: in salū naue euectus ab sacerdotibus deam accepit: extulitq; in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas unius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen: accepere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribus ante ianuas positis, quæ præferebatur: atq; accenso thure, precantibus ut uolens propitiāq; urbem Romam iniret: in ædem Victoriæ, quæ est in palatio: pertulere deam

deam pridie idus Aprilis: isq; dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatio tulit: le-
 stisterniumq; & ludi fuere: Megalesia appellata. Cum de supplemento legionum, quæ in
 provincijs erant: ageretur: tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est: quæ dubijs
 in rebus utcunq; tolerata essent: ea dempto iam tandem deum benignitate metu, non ultra
 pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias latinas duodecim, quæ Q. Fabio, &
 Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare: eas annum iam ferme sextum uacationem mi-
 litia, quasi honoris & beneficii causa habere: cum interim boni, obediensq; socij pro fide at-
 que obsequio imperij romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub
 hanc uocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam oblitteratæ est: quam ira
 irritata. Ita q; nihil prius referre consules passi, decreuerunt: ut consules magistratus, denosq;
 principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Sueffa, Setia, Circeis, Nar-
 nia, Interamna (eæ nanq; coloniarum in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent: quan-
 tum quæq; earum coloniarum militum plurimum dedisset populo romano: ex quo hostes in
 Italia essent: duplicatum eius summæ numerum peditum daret: & equites centenos uicenos.
 si qua eum numerum equitum explere non posset: pro equite uno treis pedites liceret dare. pe-
 dites, equitesq; quàm locupletissimi legerentur, mitterenturq; ubi cunq; extra Italiam supple-
 mento opus esset. si qui ex ijs recusarent: retineri eius coloniarum magistratus, legatosq; placere:
 neq; si postularent, senatum dari: priusquam imperata fecissent. stipendium præterea ijs colo-
 nijs tria millia æris, asses singulos imperari, exigiq; quotannis: censumq; in ijs colonijs agi ex
 formula ab romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo romano: de-
 ferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum: priusquam magistratu abirent. Ex hoc se-
 natu consulto accitis Romam magistratibus, primoribusq; earum coloniarum, consules cum
 milites stipendiumq; imperassent: alij alijs magis recusare: ac reclamare, negare tantum mili-
 tum effici posse: uix, si simplum ex formula imperetur: enixuros, orare: atque obsecrare: ut sibi
 senatum adire, ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si per-
 eundum etiam foret: neq; suum delictum, neq; iram populi romani, ut plus militum darent,
 quàm haberent: posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent: magistra-
 tus ire domos ad delectus habendos. nisi summa militum, quæ imperata esset: Romam ad-
 ducta, neminem ijs senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandiq; de-
 lectus in ijs duodecim colonijs, per longam uacationem numero iuniorum aucto, haud diffi-
 culter est perfectus. Altera itidem res propè æque longo neglecta silentio relata à M. Vale-
 rio Leuino est: qui priuatis collatas pecunias, se, ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum
 esse dixit. nec mirari quenquam debere: in publica obligata fide suam præcipuam curam esse.
 nam præterquam quod aliquid proprie ad consulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent:
 pertineret: etiam se authorem ita conferendi fuisse in inopia ærarij, nec plebe ad tributum suf-
 ficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq; referre cõsulibus, decreuerunt: ut tribus pen-
 sionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ijs, qui tum essent: duas tertij, & quinti con-
 sules numerarent. Omnes deinde alias curas una occupauit: postquam Locrensiū clades,
 quæ ignotæ ad eam diem fuerant: legatorum aduentu uulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminj sce-
 lus, quàm Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominū irritauit. Decem legati Lo-
 crensiū obfidi squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, uelamenta supplicum,
 ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili uociferatione humi pro-
 cubuerunt. Quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio lega-
 to, romanisq; militibus: quæ pati ne Carthaginenses quidem uelit populus romanus. roga-
 re: uti sibi patres adeundi, deplorandiq; erumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, ma-
 ximus natu ex ijs. Scio, inquit, quanti æstimentur nostræ apud uos querelæ patres conscri-
 pti plurimum in eo momenti esse: si probe sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint:
 & quo modo pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionem uestram, quippe si & culpa de-
 fectionis procul à publico consilio absit: & reditum in uestram ditionem appareat, non uo-
 luntate solum, sed etiam ope ac uirtute nostra: magis indignemini bonis ac fidelibus socijs

tam atroces atq; indignas iniurias ab legato uestro, militibusq; fieri. Sed ego causam utriusq; defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratia: unius: ut coram P. Scipione, qui Locros recepit: quicq; omnium nobis recte perperamq; factorū est testis: agatur. alterius: quod qualescūq; sumus: tamen hæc, quæ passi sumus: pati non debuimus. Non possumus dissimulare P. C. nos, cum præsidium punicum in arce nostra haberemus: multa foeda & indigna à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis, Afrisq; passos esse. sed quid illa sunt, collata cū ijs, quæ hodie patimur? Cum bona uenia quæso audiatis P. C. id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum genus: utrum uos, an Carthaginenses princeps orbis terrarum uideat. sed si ex ijs, quæ Locrenses, aut ab illi passi sumus: aut à uestro præsidio nunc quàm maxime patimur: æstimadum romanū, ac punicum imperium sit: nemo non illos sibi, quàm uos dominos præoptet. Et tamen uidete quæadmodum Locrenses in uos animati sint. cum à Carthaginensibus iniurias multo minores acciperemus: ad uestrum imperatorem confugimus: cum à uestro præsidio plusquàm hostilia patiamur: nusquàm aliò, quàm ad uos querelas detulimus. Aut uos respicietis perditas res nostras P. C. aut ne ab dijs quidè immortalibus quod precemur, quicquā superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recipiendos à Carthaginensibus Locros: & cum eodè ibi relictus est præsidio. in hoc legato uestro (dant enim animum ad loquendum libere ultimæ miseræ) nec hominis quicquam est patres conscripti, præter figuram & speciem: neq; romani ciuis, præter habitum uestitumq;, & sonum latinæ linguæ. pestis, ac belua immanis: qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur: ad perniciem nauigantium circūsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinemq;, & auaritiam solus ipse exercere in socios uestros fatis haberet: unam profundā quidem uoraginem tamen patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones, militesq; uestros (adeo in promiscuo licetiam atq; improbitatē esse uoluit) Pleminius fecit. omnes rapiunt, spoliant, uerberant, uulnerant, occidunt, constuprant matronas, fiunt in uirgines ingenuas raptus ex cōplexu parentū puerosq;. quotidie capitur urbs nostra: quotidie diripitur: dies, noctesq; omnia passim mulierū, puerorūq; qui rapiuntur, atq; asportantur: ploratibus sonant. Miretur, qui sciat: quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos, qui faciunt: nondum tantarum iniuriarū satietas ceperit. Neq; ego exequi possū: nec uobis opus est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia amplectar. Nego domum ullam Locris, nego quenquam hominē expertem iniuriæ esse: nego uilum genus sceleris, libidinis, ac auaritiæ superesse: quod in eorū ullo, qui pati potuerint: prætermisum sit. Vix ratio iniri potest: uter casus ciuitatis sit detestabilior: cū hostes bello urbē cepere: an cum exitialis tyrannus uel atq; armis oppressit. omnia, quæ captæ urbes patiuntur: passi sumus: & nunc quæ maxime patimur P. C. omnia, quæ crudelissimi atq; importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues edunt: Pleminius in nos, liberosq; nostros, coniugesq; edidit. Vnū est: de quo nominatim & nos queri religio infixā animis cogat: & uos audire, & exoluere remp. uestrā religione, si ita uobis uidebitur: uelimus P. C. uidimus enim cum quanta cærimonia nō uestros solum colatis deos: sed etiā externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ: de cuius sanctitate templi credo aliquā famam ad uos peruenisse Pyrrhi bello, qui cum ex Sicilia rediēs Locros classe præterueheretur: inter alia foeda, quæ propter fidem nostram erga uos in ciuitatem nostram facinora edidit: thesauros quoq; Proserpinæ intactos ad eam diem spoliavit: atq; ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P. C. classis postero die foedissima tempestate lacerata: omnesq; naues, quæ sacram pecuniam habebant: in litora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade edoctus, tandē deos esse superbissimus agnouit rex: pecuniamq; omnem conquistam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi unquā postea prospere quicquā euenit: pulsusq; Italia, ignobili atq; inhonesta morte temere nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus uester: tribuniq; militum: & mille alia: quæ non augedæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe cōperta nobis maioribusq; nostris, referebātur: ausi sunt nihilo minus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefāda seipos præda, ac domos cōtaminare suas, & milites uestros, qui bus per uos fidemq; uestram P. C. priusq; eorum scelus expietis: neq; in Italia, neq; in Africa quicq;

quicquid rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt: non solum suo sanguine, sed etiam publica clade luant, quantum ne nunc quidem P. C. aut in ducibus, aut in militibus uestris cessat ira deae. aliquoties iam inter se signis collatis concurrerunt, dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant, non acrius cum Carthaginensibus, quam ipsi inter se ferro dimicauerunt, praebuissentque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali: ni accitus a nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agitat: in ducibus ipsis puniendis nullum deae numen apparuit, immo ibi praesens maxime fuit, uirgis caeli tribuni ab legato sunt, legatus deinde insidijs tribunorum interceptus, praeterquam quod toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis exanguis est relictus, recreatus deinde legatus ex uulneribus tribunos militum in uincula coniectos, dein uerberibus affectos, seruilibusque omnibus supplicijs trucidatos cruciando occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has deae poenas a templi sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furis: quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit, Maiores quondam nostri graui Crotonensem bello, quia extra urbem templum est: transferre in urbem eam pecuniam uoluerunt, nocte audita ex delubro uox est: abstinerent manus: deam sua templa defensuram, quia mouendi inde thesauros incussa erat religio: muro circumdare templum uoluerunt, ad aliquantum iam altitudinis excitata erant moenia: cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & saepe alias dea suam sedem, suumque templum aut tutata est: aut a uiolatoribus grauia piacula exegit, nostras iniurias nec potest, nec possit alius ulcisci: quam uos P. C. ad uos, uestramque fidem supplices confugimus, nihil nostra interest: utrum sub illo legato, sub illo praesidio Locros esse sinatis: an irato Annibali, & Poenis ad supplicium dedatis. Non postulamus ut exemplo nobis de absente indicta causa credatis, ueniat: coram ipse audiat: ipse diluat, si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest: in nos praetermissit: non recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur: & ille omni diuino humanoque liberetur scelere. Haec cum ab legatis dicta essent: quaesissetque ab ijs Q. Fabius: detulissent ne eas querelas ad P. Scipionem: responderunt: missos legatos esse: sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iam traiecisse: aut post paucos dies traiecturum: & legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: cum inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in uincula coniecerit: legatum aequae fontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. Iussis excedere ex templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari, ante omnes Q. Fabius natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere, sic & in Hispania plus prope seditione militum, quam bello amissum, externo & regio more & indulgere licentiae militum, & saeuire in eos, Sententiam deinde aequae truce orationi adiecit, Pleminium legatum uinctum Romam deportari placere: & ex uinculis causam dicere: ac si uera forent: quae Locreses quererentur: in carcere necari: bonaque eius publicari, P. Scipionem, quod de prouincia decessisset iniussu senatus: reuocari, agique cum tribunis plebis: ut de imperio eius abrogando ferrent ad populum, Locrensibus coram senatu respondere: quas sibi iniurias factas quererentur: eas neque senatum, neque populum romanum uelle factas, uiros bonos, sociosque, & amicos eos appellari: liberos, coniuges, quaeque alia erepta essent: restitui: pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinae sublata esset: conquiri: duplamque pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita ut prius ad collegium pontificum referretur, quod sacri thesauri moti, aperti, uiolatique essent: quae piacula quibus dijs, quibus hostijs fieri placeret, milites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum latini nominis in praesidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiae accensis studijs pro Scipione, & aduersus Scipionem, non potuere. Praeter Pleminij facinus, Locrensiisque cladem, ipsius etiam imperatoris non romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur, cum pallio, crepidisque inambulare in gymnasio: libellis etiam eum, palaestraeque operam dare: aequae segniter, molliterque cohortem totam Syracusarum amoenitate frui: Carthaginem, atque Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum: qualis Sucrone in Hispania fuerit: qualis nunc Locris: socijs magis, quam hosti metuendus. Haec quantum partim uera, partim mista, eoque similia ueris iactabantur: uicit tamen Q. Metelli sententia: qui de caeteris maxime assensus, de Scipionis causa dissensit.

Qui

Qui enim conuenire: quem modo ciuitas iuuenem admodum unum recuperanda Hispania delegerit: ducemque recepta ab hostibus Hispania ad imponendum punico bello finem creauerit: consulem spe destinauerit Africam subacturum: Annibalem ex Italia detracturum: cum repente: tanquam Q. Pleminium, indicta causa propè damnatum ex prouincia reuocari: cum ea, quæ in se nefarie facta Locrenses quereretur: ne præsentem quidem Scipione facta dicerent: neque aliud, quàm patientia, aut pudor, quod legato pepercisset: insimulari posset: Sibi placeat: M. Pomponium prætorem, cui Sicilia prouincia forte euenisset: triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos, quos ipsi uideretur: ex senatu legere: quos cum prætore mitterent: & duos tribunos plebis, atque ædilem. cum eo consilio cognoscere prætorē. si ea, quæ Locrenses facta quererentur: iussu, aut uoluntate P. Scipionis facta essent: ut eum de prouincia decedere iuberent: si P. Scipio iam in Africam traiecisset: tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset: in Africam proficiscerentur: tribuni, atque ædilis: qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præessent: donec nouus imperator ad eum exercitum uenisset. si M. Pomponius, & decem legati comperissent: neque iussu, neque uoluntate P. Scipionis ea facta esse: ut in exercitu Scipio maneret: bellumque ut proposuisset, gereret. Hoc facto S. C. cum tribunis plebis actum est: ut compararent inter se: aut forte legerent: qui duo cum prætore, ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, uiolata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti: M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus: ipsi que ædilis plebis datus est. quæ, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio: aut iam in Africam traiecisset: comprehendere tribuni iuberent: ac iure sacrosanctæ potestatis reducere. Prius Locros ire, quàm Messanam consilium erat. Cæterum duplex fama est: quod ad Pleminium attinet. alij: auditis, quæ Romæ acta essent: in exilium Neapolim euntem forte in Q. Metellum unum ex legatis incidisse. & ab eo Rhegyum ui retractum. alij: ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum: qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes conicerent. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor, legati que Locros profecti primam, sicuti mandatum erat: religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat: conquisitam cum ea, quam ipsi secum attulerant: in thesauris reposuerunt: ac piaculare sacrum fecerunt. tum uocatos ad concionem milites prætor signa extra urbem efferre iubet: castraque in campo locat, cum graui edicto: si quis miles aut in urbe restitisset: aut secum extulisset, quod suum non esset. Locrensibus se permittere: ut quod suum quisque cognosceret: prehederet: si quid non compareret: repeteret. ante omnia libera corpora placere sine omni mora Locrensibus restitui: non leui defunctorum poena: qui non restituisset. Locrensium deinde concionem habuit: atque ipsi libertatem, legesque suas populum romanum, senatumque restituere dixit. si quis Pleminium, alium uel accusare uellet: Rhegyum se sequeretur: si de P. Scipione publice queri uellet: ea, quæ Locris nefarie in deos, hominesque facta essent: iussu, aut uoluntate P. Scipionis facta esse: legatos mitterent Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori, legatisque, & senatui ac populo romano gratias egere. se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quamquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit: eum esse uirum: quem amicum sibi, quàm inimicum mallent esse. pro certo se habere: neque iussu, neque uoluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum: aut natura insitum quibusdam esse: ut magis peccari nolint: quàm satis animi ad uindicanda peccata habeant. Et prætori, & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & alios triginta homines cum eo damnauerunt: atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt: ut ea quoque, quæ uulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ disciplina: comperta oculis referrent Romam. Venientibus ipsi Syracusas Scipio res, non uerba ad purgandum se præparauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit: tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginensibus esset. Quo die uenerunt: hospitio comiter accepti. postero die terrestres, naualesque exercitus non instructos modo, sed hos de

hos decurrenteis, classem in portu simulachrum & ipsam edentē naualis pugnae ostendit, tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatus uisendum praetor, legatique ducti, tantaque admiratio singularum, uniuersarumque rerum incussa: ut satis crederent: aut illo duce atque exercitu uinci carthaginensem populum, aut alio nullo posse: iuberentque, quod dii bene uerterent, transire: & spei concepra quo die illum omnes centuriae priorem consulem dixissent: primo quoque tempore compote populum romanum faceret, adeoque laetis inde animis profecti sunt: tanquam uictoriam, non belli magnificum apparatus nuntiaturi Romam essent. Pleminius, qui in eadem causa erant: postquam Romam est uentum: extemplo in carcerem conditi, ac primo producti ad populum ab tribunis apud praecipuos Locrensium clade animos nullum misericordiae locum habuerunt, postea cum saepius producerentur: iam senescente inuidia mollebantur irae: & ipsa deformitas Plemini, memoriaque absentis Scipionis facilius eos ad uulgum conciliabat, mortuus est tamen prius in uinculis: quam iudicium de eo populi perferretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum romanarum refert ludis uotiuis, quos romae Africanus iterum consul faciebat: conatum per quosdam, quos pretio corruerat: aliquot locis urbem incendere: ut frangendi carceris, fugiendique haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S. C. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum, ubi omnes legatique & tribuni classem eam, exercitum, ducemque uerbis extollentes, effecerunt: ut senatus censeret primo quoque tempore in Africam transiendum: Scipioni que permitteretur: ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia essent: ipse legeret, quos in Africam secum transiret: quos praesentis provinciae relinqueret praesidio. Dum haec apud Romanos gererentur: Carthaginenses quoque cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesque ad singulos nuntios sollicitam hyemem egissent: haud paruum & ipsi tuenda Africae momentum adiecerunt societatem Syphacis regis: cuius maxime fiducia trajecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege: de quo ante dictum est: cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio, atque Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatae affinitatis: ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem consumandam, tempusque nuptiarum statuendum (iam enim & nubilis erat uirgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes barbaros Numidae effusi in uenerem) sensit: uirginem ab Carthagine accersit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque foedus priuato adijceretur: societas inter populum carthaginensem regemque, data ultro citroque fide eisdem amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmatur. Caterum Asdrubal memor & cum Scipione in ita regiae societatis, & quam uana & mutabilia barbarorum ingenia essent: ueritus ne, si transiret in Africam Scipio: paruum uinculum eae nuptiae essent: dum accensum recenti amore Numidam habet: perpellit, blanditijs quoque puellae adhibitis: ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat: per quos moneat eum: ne prioribus suis promissis fretus in Africam transiret, se & nuptijs ciuis carthaginensis filiae Asdrubalis, quem uiderit apud se in hospitio: & publico etiam foedere cum populo carthaginensi iunctum, hortari primum: ut procul ab Africa, sicut adhuc fecerint: bellum Romani cum Carthaginensibus gerant: ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut haec, aut illa abnuentem alteram societatem sequi necesse sit, si non abstineat Africa Scipio: & Carthagini exercitum admoueat: sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus: & pro patria coniugis suae, proque parente, ac penatibus dimicare, Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syraculis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaque spe destitutus erat: legatis propere, priusquam res uulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem, quibus etiam atque etiam monet eum: ne iura hospitij secum, neu cum populo romano in ita societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atque arbitros conuentorum fallat, Caterum quando neque caelari aduentus Numidarum poterat: (uagati enim in urbe, obuersatique praetorio erant) & si sciretur quid petentes uenissent: periculum erat: ne uera eo ipso, quod caelarentur, sua sponte magis emanarent: timorque in exercitum incideret: ne simul cum rege, & Carthaginensibus foret bellandum: auertit a uero falsis elicitas praecipuando mentes hominum. Et uocatis ad concionem

concionem militibus, non ultra esse cunctandum ait, instare ut in Africam quàm primum trañ-
 ciat, socios reges. Masanissam ipsum prius ad Lælium uenisse, querentē: quod cunctando tem-
 pus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirātem: quæ tam diuturnæ moræ sit
 causa: postulantemq̃, ut aut trañciatur tandē in Africam exercitus: aut, si mutata consilia sint,
 certior fiat, ut & ipse sibi, & regno suo posset cōsulere. Itaq̃ iam satis omnibus instructis appa-
 ratisq̃, & re iam non ultra recipiente cunctationem, in animo sibi esse: Lilybæum classe tradu-
 cta, eodemq̃ omnibus peditum equitumq̃ copijs cōtractis, quæ prima dies cursum nauibus
 daret: deis bene iuuantibus in Africam trañcere. Literas ad M. Pomponium mittit, ut si ei ui-
 deretur, Lilybæum ueniret: ut communiter cōsulerent, quas potissimum legiones, & quantum
 militum numerum in Africam trañceret. item circum oram maritimam misit, ut naues onera-
 riæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumq̃ in Sicilia
 erat: cum Lilybæum cōuenisset: & nec urbs multitudinē hominū, nec portus naues caperet:
 tantus omnibus ardor erat in Africam trañciendi, ut non ad bellum duci uideretur: sed ad cer-
 ta uictoriæ præmia. præcipue qui superabant ex cannensi exercitu milites: illo, non alio duce
 credebant nauata reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime
 id genus militum aspernabatur: ut qui neq̃ ad Cannas ignauia eorum cladem acceptā sciret:
 neq̃ ullos æque ueteres milites in exercitu romano esse, expertosq̃ non uarijs prælijs modo,
 sed in urbibus etiam oppugnandis. Quinta, & sexta cannenses erant legiones. eas se traiectu-
 rum in Africam cum dixisset: singulos milites inspexit: relictisq̃, quos non idoneos credebat:
 in locum eorum subiecit quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitq̃ ita eas legiones: ut singu-
 læ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. sociorum item latini nominis pe-
 dices equitesq̃ de exercitu cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit:
 non paruo numero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducen-
 tos equites: alibi xv millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parum plus dimidio
 rem auctam: v & xxx millia peditum, equitumq̃ in naues imposita inuenio. quidam non
 adiecere numerum: inter quos me ipse in re dubia poni malui. Cælius ut abstinet numero: ita
 ad immensum multitudinis speciem auget. uolucres ad terram delapsas clamore militum ait:
 tantamq̃ multitudinē conscendisse naues: ut nemo mortalium aut in Italia, aut in Sicilia relin-
 qui uideretur. Milites ut in naues ordine, ac sine tumultu conscenderent: ipse eam sibi curam
 sumpsit, nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat: in naues ante conscendere coactos con-
 tinuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori curam dat. v & xl dierum cibaria, è
 quibus xv dierum cocta, imposita. Vt omnes iam in nauibus erant: scaphas circummisit: ut
 ex omnibus nauibus gubernatoresq̃ & magistri nauium, & bini milites in forum cōuenirent
 ad imperia accipienda. Posteaq̃ conuenerunt, primum ab ijs quæsiuit: si aquam hominibus,
 iumentisq̃ necessariā in totidem dies, quot frumentū, imposuissent. ubi responsum est: aquam
 dierum v & xl in nauibus esse: tum edixit militibus, ut silentiū quieti nautis sine certamine
 ad ministeria exequenda bene obedientes præstarent. cum xx rostratis se ac L. Scipionem
 ab dextro cornu: ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfectū classis cum M. Porcio Cato-
 ne (quæstor tum is erat) onerarijs futurum præsidio. lumina in nauibus singula rostrata, bina
 onerariæ haberent: in prætoria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut pe-
 terent gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager: eoq̃ abundans omni copia rerum est regio:
 & imbelles (quod plerunq̃ in ubere agro euenit) barbari sunt, prius quoq̃, quàm à Carthagi-
 ne subueniretur: opprimi uidebantur posse. Iis editis imperijs, redire ad naues iussi: & postero
 die dijs bene iuuantibus signo dato soluere naues. Multæ classes romanæ è Sicilia, atq̃ ipso
 illo portu profectæ erant. cæterū non eo bello solum, (nec id mirum: prædatum enim tantum
 modo pleræq̃ classes ierant) sed ne priore quidem ulla profectio tanti spectaculi fuit. quanq̃
 si magnitudine classis æstimaretur: & bini consules cum binis exercitibus ante traiecerant: &
 propè totidē rostrata in illis classibus fuerant: quot onerarijs Scipio tum trañciebat. nam præ-
 ter xl naues longas, quadringētis fermè onerarijs exercitum transuexit. sed & bellum bello,
 secundum priore ut atrocius Romanis uideretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes
 strages

legio 6000 ped.
 et 300 equites

strages tot exercituū simul cæsis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadā ingentis ad incrementa gloriæ celebratus cōuerterat animos: simul & mens ipsa trañciendī, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahēdum ex Italia, transferendūq; & finendū in Africa bellum, se transire uulgauerat. Concurrerat ad spectaculum in portu omnis turba non habitātium modo Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia: quæ ad prosequendum Scipionem officij causa cōuenerant: & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant, ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur: ad prosequendos cōmilitones processerant, nec classis modo prospectantibus è terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo nauigātibus erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria naue, silentio per præconem factō. Dñi deaq; inquit, maria terrasq; qui colitis, uos precor, quæsoq;: uti quæ in meo imperio gesta sunt, & geruntur: postq; gerētur: ea mihi, populoq; & plebi romanæ, socijs nominiq; latino, qui populi romani, quiq; meam sectam imperiū auspiciūq; terra, mari, amnibusq; sequuntur: bene uertant: eaq; uos omnia bene iuuetis: bonis auibus adsitis: saluos incolumesq; uictis perduellibus uictores spolijs decoratos, præda onustos, triumphātesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum, hostiumq; ulciscendorum copiam faxitis: quæq; populus carthaginensis in ciuitatem nostram facere molitus est: ea ut mihi, populoq; Ro. in ciuitatem Carthaginensiū exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa uictima (uti mos est) in mare porricit, tubaq; signum dedit proficiscendī. Vento secundo satis uehementi profecti, celeriter è conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occæperat ita ut uix concursus nauium inter se uitarent, lenior uentus in alto factus, noctem insequētem eadem caligo obtinuit: sole orto discussa est: & addita uis uento. Iam terrā cernebant, haud ita multo post T. Posthumus gubernator Scipioni ait: non plus v millia passuū Africam abesse: Mercurij promontoriū se cernere, si iubeat eò dirigi: iam in portu fore omnem classem. Scipio ut in conspectu terra fuit: precatus deos, uti bono reip. suoq; Africā uiderit: dare uela, & alium infra nauibus accessum iubet petere. Et uento eodem ferebātur, cæterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit: & uentus premente nebula cecidit, nox deinde incertiora omnia fecit, itaq; anchors, ne aut inter se concurrerent naues: aut terræ inferrētur: iecere, ubi illuxit: uentus idem coortus, nebula disiecta aperuit omnia litora Africæ. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, cum promontoriū Pulchri id uocari audisset: placet omen, inqt: huc dirigite naues, eò classis decurrit: copiatq; omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis græcis, latinisq; authoribus credidi. Coelius unus præterquàm quod nō mersas fluctibus naues, cæteros omnes cælestes maritimosq; terrores, postremo abreptā tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum: inde ægre correptū cursum exponit: & propè obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus, quàm naufragos milites sine armis cū ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pauor terrorq; peruenerat: sed in ipsas urbes, neq; enim hominum modo turba mulierū puerorumq; agminibus immista omnes passim cōpleuerat uias: sed pecora quoq; præ se agrestes agebāt: ut relinqui subito Africam diceres, urbibus ipsis maiorem, quàm quem secum attulerant: terrorem inferebant. Præcipue Carthagini propè ut captæ tumultus fuit, nam post M. Attiliū Regulum, & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta nullum romanū exercitum uiderant, præter prædatorias classes: quibus descēiones in agros maritimos factæ erant: raptisq; quæ obuia fors fecerat: prius recursum semper ad naues, q; clamor agrestis cōcīret: fuerat, eo maior tum fuga, pauorq; in urbe fuit. Et Hercule neq; exercitus domi ualidus, neq; dux, quem opponerent: erat. Asdrubal Gisgonis filius genere, fama, diuitijs, regia tum etiā affinitate longe primus ciuitatis erat, sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fusum, pulsumq; in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quàm tumultuariū exercitum suum romano exercitui esse, itaq; uelut si urbem extemplo aggressurus Scipio foret: ita ad arma est cōclamatum: portæq; raptim clausæ: & armati in muris, uigiliæq; & stationes dispositæ, ac nocte insequenti

uigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare, turbadosq; egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari tumulos proximos ceperat: & equites in stationibus locis idoneis posuerat: & per agros miserat prædatum. Ii cum carthaginensi equitatu prælium cum commississent: paucos in ipso certamine, plerosq; fugiētes persecuti, in quibus præfectum quoq; Hannonem nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modo circa uastauit: sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. ubi præter cætera, quæ extemplo in naues onerarias imposita, missaq; in Siciliam erant: octo millia liberorum capitum seruorumq; sunt capta. Latissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarū aduentus fuit Masanissæ. quem quidam cum CC haud amplius equitibus, pleriq; cum duum millium equitatu tradunt uenisse. Cæterum cum longe maximus omniū ætatis suæ regum hic fuerit: plurimumq; rem romanam iuuerit: operæpretiū uidetur excedere paululum ad enarrandū quam uaria fortuna usus sit in amittendo, recuperandoq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem regis Desalcem pergrandē natu(mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Desalce quoq; mortuo, maior ex duobus filiis eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæterum cum magis iure gentis, quam authoritate inter suos, aut uiribus obtineret regnum: extitit quidā Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio uaria fortuna cū ijs, qui tum obtinebant: certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum magnæ authoritatis erat: castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capusa cum multis principū cecidit, gens Masæfulorum omnis in ditionem imperiumq; Mezetulli cōcessit. regio tamen nomine abstinuit: contentusq; nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regis supererat: regē appellat. carthaginensem nobilem sceminā, sororis filiam Annibalis, quæ proxime Desalci regi nupta fuerat: matrimonio sibi coniungit, spe Carthaginensium societatis: & cum Syphace hospitium uetustū legatis missis renouat: omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patruis, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) traiecit. ab eo supplex infimis precibus auxiliū itineri, quoniam bello nō poterat: quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmissis nuntio ad paternos suosq; amicos, cum ad fines regni peruenisset: quingenti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retro ad regem remissis, quanquā aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, cōueniret: ratus agendo ac moliendo uires quoq; ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit, trepidum agmen cum in urbem refugisset: urbem Masanissa primo impetu capit. ex regis alios tradētes se recepit: alios uim parātes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quò primo intenderat iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerū prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebantq; undiq; ex agris, uicisq; ueteres milites Galæ: incitabantq; iuuenē ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantū Mezetullus superabat. nam & ipse cum exercitu, quo Capusam uicerat: & ex receptis post cædem regis aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo x millia equitum erant. Quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitum ue habens acie conflixit. uicit tamen & ueterum militum uirtus, & prudētia inter romana & punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore, & exigua Masæfulorū manu in Carthaginensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi aduersus Syphacem haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat: optimum ratus cum fratre patruelis gratiam reconciliare, missis, qui & puero spem facerent: si in fidem Masanissæ sese permisisset: futurum eum in eodem honore: quo apud Galam, & Desalcem quondam fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos præoptanteis exilio modicā domi fortunā, omnia, ne id fieret, Carthaginensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum

bal tum forte, cum hæc gerebatur: apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacen, an Masanissam regnum Masæfulorum esset: falli eum magnopere ait: si Masanissam eisdem contentū fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Desalcem: credat. multo maiorē indolem in eo animi, ingenijq; esse: quàm in ullo gentis eius unquā fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines uirtutis specimen dedisse socijs pariter, hostibusq; & Syphacem, & Carthaginenses, nisi orientem illum ignem oppressissent: ingenti mox incēdio, cum iam nullam opem ferre possent: arduos, adhuc teneras, & fragiles eius uires esse: uixdum coalescere fouenti regnum. Instando, stimulandoq; peruenit: ut exercitum ad fines Masæfulorum admoueat: atq; in agro, de quo sæpe cum Gala non uerbis modo disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat: tanquam haud dubie iuris sui castra locet: si quis arceat: quod maxime opus sit: acie dimicaturum. sin per metum agro cedatur, in medium regnum eundum, aut sine certamine cōcessuros in ditionem eius Masæfulos: aut nequaquam pares futuros armis. His uocibus incitatus Syphax Masanissæ bellū infert: & primo certamine Masæfulos fundit, fugatq;. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in mōtem (Balbum incolæ uocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusq; suis (ea pecunia illis est) profecti sunt regem. cætera Masæfulorū multitudo in ditionē Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem: herbidus aquosusq; est: & quia pecori bonus alendo erat: hominum quoq; carne, ac lacte uescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime uri carthaginensis ager: quia & plus prædæ, quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iamq; adeo licenter eludebant: ut ad mare deuectā prædam uenderent mercatoribus, appellentibus naues ad id ipsum: pluresq;, quàm iusto sæpe in prælio, Carthaginenses cæderentur, caperenturq;. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginenses, infensumq; & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed uix regium uidebatur: latronem uagum in montibus cōsectari. Bocchar ex præfectis regijs, uir acer & impiger ad id delectus. ei quattuor millia peditū data: duo equitum, præmiorumq; ingenti spe oneratus: si caput Masanissæ retulisset: aut uiuum (id uero inæstimabile gaudium fore) cepisset. Is palatos, incuriososq; agentes improviso adortus, pecorum hominumq; ingenti multitudine à præsidio armatorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in uerticem montis compellit. inde propè iam ut debellato, nec præda modo pecorum hominumq; captorum missa ad regem, sed copijs etiam aliquanto maioribus, quàm pro reliquijs belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisq; equitibus degressum iugis Masanissam persecutus in ualle arcta, faucibus utrinq; obsessis, inclusit. ibi ingens cædes Masæfulorū facta, Masanissa cū quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus sese abripuit. Tenuit tamen uestigia Bocchar: adeptusq; eum patentibus prope Clupeam urbem campis ita circūuenit: ut præter quatuor equites, omnes ad unum interficeret. cum ijs ipsum quoq; Masanissam faucium propè è manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientis alæ equitum dispersæ lato campo: quibusdā ut occurrerent per obliqua tendentibus, quacunq; hostes sequebantur, amnis ingens fugientes accepit: (neq; enim cunctanter, ut quos maior metus urgeret: immiserant equos) raptiq; gurgite: & in obliquum relati, duobus in præruptum gurgitem in conspectu hostium haustis, ipse perijsse creditus, ac duo reliqui equites cū eo inter uirgulta ulterioris ripæ emerferunt. Is finis Bocchari fuit sequendi: nec ingredi flumen auso: nec habere credēti se iam, quem sequeretur. inde uanus author absumpti Masanissæ ad regem redijt, missiq;, qui Carthaginem gaudium ingens nūtiarent: totaq; Africa fama mortis Masanissæ repleta uarie animos affecit. Masanissa in spelunca occulta cum herbis curaret uulnus: duorum equitū latrocinio per dies aliquot uixit. ubi primum ducta cicatrix, patiq; posse est uisa iactationē: audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atq; in ipso itinere haud plus XL equitibus collectis, cum in Masæfulos palā iam quis esset ferēs uenisset: tantū motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem perijsse crediderant, incolumem cernebant, fecit: ut intra paucos dies VI millia peditum armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: iamq; non in possessione modo paterni regni

esset: sed etiam socios Carthaginensium populos, Masasulorumque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret. inde iritato ad bellum Syphace, inter Cirtham, Hipponemque in iugis opportunorum ad omnia montium confedit. Maiorem igitur eam rem iam Syphax rex ratus, quam ut per praefectum ageret: cum filio iuvene (nomen Verminae erat) parte missa exercitus, imperat: ut circumducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadat. Nocte profectus Verminae: qui ex occulto aggressurus eum erat. Syphax autem interdum aperto itinere, ut qui signis colatis acie dimicaturus esset: mouit castra. Vbi primo tempus uisum est: quo peruenisse iam circummissi uideri poterant: & ipse leui diuio ferente ad hostem, tum multitudine fretus, tum praeparatis a tergo insidijs, per aduersum montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo aequiore pugnaturus erat: & ipse dirigit suos. Atrox praedium, & diu anceps fuit: loco, & uirtute militum Masanissam, multitudine, quae nimio maior erat: Syphacem iuuant. Ea multitudo diuisa, cum pars a fronte urgeret: pars ab tergo se circumfudisset: uictoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc a fronte, hinc ab tergo inclusis. itaque caeteri pedites, equitesque caesi: aut capti. Ducentos ferme equites Masanissa circa se cogebatos, diuisosque turmatim in tres partes erumpere iubet: loco praedicto: in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse qua intenderat, inter media tela hostium euasit. duae turmae haesere. altera metu dedita hosti: altera pertinacior in repugnando telis obruta, & confixa est. Verminam propere uestigijs instantem in alia atque alia flectendo itinera ludens, taedio & desperatione tandem fessum abistere a sequendo coegit. ipse cum LXX equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregia saepe repetiti regni paterni inter punica emporia, gentemque Garantum omne tempus usque ad C. Laelii, classisque Romanae aduentum in Africam consumpsit. Haec animum inclinant: ut cum modico potius, quam cum magno praesidio equitum ad Scipionem quoque postea uenisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, haec paucitas exulis fortunae conueniens est. Carthaginenses ala equitum cum praefecto amissa, alioque equitatu per nouum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium praeficiunt. Asdrubalem subinde, ac Syphacem per literas nuntiosque, postremo etiam per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propere circumfessae patriae iubent: Syphacem orant: ut Carthagini, & uniuersae Africae subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio, ferme mille passus ab urbe, habebat, translata a mari: ubi paucos dies statiuam coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis ualido non modo ad laceffendum hostes, sed ne ad tuendos quidem a populationibus agros equitatu accepto, id omnium primum egit: ut per conquisitionem numerum equitum auget. nec aliarum gentium aspernatus, maxime tamen Numidas (id longe primum equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat: cum Saleram nomine urbem occupauit, XV ferme millia ab romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est: aestiua sub tectis agere equitatus: sint, inquit, uel plures: dum talem ducem habeant. eoque minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu praemissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elicere iubet. ubi omnis multitudo se effudisset: grauiorque iam in certamine esset, quam ut facile sustineri posset: cederet paulatim. se in tempore pugnae uenturum. Tantum moratus, quantum satis temporis praegresso uisum ad eliciendos hostes: cum romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui peropportune circa uiae flexus superpositi erant: occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis: aut cedendo, cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret: ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant: uarieque dux fatigabatur: alios uino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: alios, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent: obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi aquauerant certamen: postremo iam omnis equitatus praedio cum adesset: sustineri ultra nequiuerunt. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat: donec ad tumulos tegentes romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris uiribus, & recentibus equis Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam rediit. Mille ferme,

fermè, qui primi agminis fuerant: quibus haud facilis receptus fuit: cum ipso duce Hânone interclusi atq; interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per triginta millia passuum uictores secuti, ad duo præterea millia equitû aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginensium equites fuisse, & diuitijs quosdam, & genere illustres. Eodem sorte, quo hæc gesta sunt die naues, quæ prædam in Siciliam uexerant: cum commeatu rediere: uelut ominata ad prædam alteram repetendam sese uenisse.

Duos eodem nomine Carthaginensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: ueriti credo ne falleret bis relata eadem res. Coelius quidem, & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos, equitesq; prout cuiusq; opera fuerat: & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunq; incedebat, populatis, sed urbibus etiam quibusdam, uicisq; expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam uim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens, in castra redit: grauesq; iterum hostium spolijs naues dimittit, inde omissis expeditionibus paruis, populationibusq; ad oppugnandam Vticam omnes belli uires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte urbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ad imminentem propè ipsis moenibus tumulum est admotus. tormenta machinasq; & iam aduexerat secû, & ex Sicilia cum commeatu missa erant: & noua, in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta undiq; mole circumfessis in carthaginensi populo, Carthaginensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem: spes omnis erat, sed desyderio indigentium auxiliij tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad xxx millia peditum, tria equitum confecisset: non tamen ante aduentû Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimq; motis ab Carthagine castris, haud procul Utica, munitionibusq; romanis confedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit: ut Scipio, cum quadraginta fermè dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam: abscederet inde irrito incepto. etenim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur: communit uno uallo: & naualium castra amplectitur: iugo medio legionum castris impositis. in litus ad septentrionem uersum subductæ naues: naualesq; socij tenebant meridianâ uallem ad alterum litus deuexam. Hæc in Africa usq; ad extremum autumnus gesta. Præter conuectû undiq; ex populatis circa agris frumentû, comæatusq; ex Sicilia atq; Italia aduectos, Cn. Octauius proprætor ex Sardinia ab T. Claudio prætore, cuius ea prouincia erat: ingentem uim frumenti aduexit: horreaq; non solum ea, quæ iam facta erant: repleta: sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mādatum Octauio ut cum prætore ageret: si quid ex ea prouincia comparari, aut mitti posset, ea quoq; haud segniter curata res. mille ducetæ togæ breui spatio, & xii millia tunicarum missa. Æstate ea, qua hæc in Africa gesta sunt: P. Sempronius consul, cui Brutij prouincia erat: in agro crotonensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio confligit. agminibus magis, quàm acie pugnatû est. Romani pulsi: & tumultu uerius, quàm pugna ad mille & cc de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neq; oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmissis nuntio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoueret: copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est: cum consuli duplicatæ uires: Pœno recens uictoria animos faceret. In primâ aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnae ædem Fortunæ Primi genia uouit: si eo die hostes fudisset. cõposq; eius uoti fuit. fusi, ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti uiui capti: & equi quadraginta: & undecim militaria signa. Percussus aduerso prælio Annibal Crotonem exercitum reduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul in altera parte Italiae non tam armis, quàm iudiciorum terrore Hætruriam continuit, totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res uersam. Eas

quæstiones ex senatuscõsulto minime ambitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant: aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione: primo præsentis erant condemnati: postea conscientia sibi met ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent: corporibus subtractis, bona tantum, quæ publicari poterant: pigneranda pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt: censores interim Romæ M. Liuius, & C. Claudius senatû recitarunt, princeps iterum delectus Q. Fabius Maximus. notati septem: nemo tamen, qui sella curuli sedisset. iarta recta acriter, & cum summa fide exegerunt: uiam è foro Boario, & ad Veneris circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in palatio faciendam locauerunt: uectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt: (sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat) Romæ pretio eodem, pluris in foris & cõciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locauerunt. Id uectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum: quod iniquo iudicio quondam damnatus esset, & in pretio salis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat: credebant. inde Salinatori Liuiio inditum cognomen. Lustrum conditum serius: quia per prouincias dimiserunt censores: ut ciuium romanorû in exercitibus, quantus ubiq; esset, referretur numerus. Censa cum ijs CCXV millia hominum, condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nûquam ante factum erat: deferentibus censoribus, censum receperunt: ut quantum numero militum, quantum pecunia ualere: in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tribum Polliam uentum est: in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur citare ipsum censorem: cita, inquit Nero, M. Liuium, & siue ex residua & uetere similitate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset condemnatus: equum uendere iussit. Item M. Liuius, cum ad tribum Narniensem, & nomen collegæ uentum est: uendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: unius: quod falsum aduersus se testimonium dixisset: alterius: quod non sincera fide secum in gratiam redisset. Itaq; ibi scædum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius: & in ærarium ascendisset: inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat: dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium uenit: & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset: neq; condemnatum aut consulem, aut censorem fecisset: populum romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnasset: & condemnatum consulem, & censorem fecissent: neq; inficiari possent: aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi: C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Prauum certamen notarum inter censores: castigatio inconstantia populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censes cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populû utriq; dixit. Ea res consensu patrum discussa est: ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Perthilia à consule deuicta, Consentia, & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates uoluntate in deditio-nem uenerunt. Et cum comitorum iam appeteret tempus Cornelium potius ex Hetruria, ubi nihil belli erat: Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruilius Cepionem, & Cn. Seruilius Geminum creauit. Inde prætoriam comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Iulius Appulus. Hi duo cum ædiles plebis essent: prætores creati sunt. Consul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui: atq; in locum eorum successi. T. Veturius Philo flamen martialis in locum M. Amylij Regilli, qui priore anno mortuus erat: creatus: inauguratusq;. & in M. Pomponij Mathonis auguris, & decemuir locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta, augur T. Sempronius Gracchus admodum adolescens: quod tunc perrarû in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in capitolio positæ ab ædilibus curulibus C. Liuius, & M. Seruilio Geminus. Et ludii romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Ælio, P. Iulio, & Iouis epulum fuit ludorum causa.

N. SERVILIUS Cepio, & Cn. Seruilius Geminus consules (sexto de-
 cimus is annus belli punici erat) cum de republica, belloq; & prouincijs ad
 senatum retulissent: censuerunt patres: ut consules inter se cōpararent, sor-
 tirentur ue: uter Brutios aduersus Annibalē, uter Hetruriam ac Liguriam
 prouinciam haberet. cui Brutij euenissent: exercitum à P. Sempronio acci-
 peret. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annu. pro-
 rogabatur) P. Licinio succederet: is Romam reuenteretur. Bello quoq;
 bonus habitus ad cætera: quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur: congestis
 omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem, ac diues erat: forma, uiribusq; cor-
 poris excellebat: facundissimus habebatur: seu causa oranda: seu in senatu, & ad populum sua-
 dendi, ac dissuadēdi locus esset: iuris pontificij peritissimus, super hæc bellicæ quoq; laudis con-
 sulatus compotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria, ac Liguribus decre-
 tum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitū iussus: ipse prorogato imperio Galliam pro-
 uinciam obtinere cum legionibus ijs: quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sorti-
 ti deinde prouincias. Cepioni Brutij, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum pro-
 uinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionē urbanam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam
 P. Iulius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quintilius Va-
 rus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium est: ut Genuam oppidum à Magone Pœ-
 no dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ sine, donec debellatum in
 Africa foret: prorogatum imperiū est. decretumq;: ut supplicatio fieret: quod is in Africam pro-
 uinciam traiecisset: ut ea res salutaris populo romano, ipsiq; duci, atq; exercitui esset. In Sicilia
 tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam trans-
 uectum fuerat: ne qua classis ex Africa traiceret: XL nauibus custodiri placuerat Siciliae mari-
 timam oram. Tredecim nouas naues Iulius secum in Sicilia duxit: cæteræ in Sicilia ueteres re-
 factæ. Huic classi M. Pōponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos mi-
 lites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerū Cn. Octauio prætori item
 prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardinia oram patres decreuerunt. Lentulus
 prætor duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiae ora, quia incertum erat: quod missuri
 classem Carthaginenses forent: uidebantur autem quicquid nudatum præsidij esset petituri,
 M. Martio prætori prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est. tria millia militum in
 eam classē ex decreto patrum consules conscripserunt: & duas legiones urbanas ad incerta
 belli. Hispania cum exercitibus, imperioq; ueteribus imperatoribus, L. Lentulo, & L. Manlio
 Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX nauibus longis res romana eo anno
 gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum: ut priusquam ab urbe profi-
 ciscerentur: ludos magnos facerent: quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum
 uouisset: si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabāt in animis hominum
 prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in capitolio corui non lacerasse tantum rostris cre-
 diti: sed etiam edisse. Mures Anti coronam auream arrosere. Circa Capuam omnem agrum
 locustarū uis ingens, ita ut unde aduenissent, parum cōstaret: compleuit. Equuleus Reate cum
 quinque pedibus natus. Anagniae sparsi primum ignes in coelo, dein fax ingens arsit. Frusinoe
 arcus solem tenui linea amplexus est: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus in-
 cludit. Arpini terra campestri in agro in ingentē sinum confedit. Consulū alteri primam ho-
 stiā immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata, editi à collegio
 pontificū dij: quibus sacrificaretur. Iis transactis, consules, prætoresq; in prouincias profecti.
 omnibus tamē, uelut eam sortitis, Africae cura erat: seu quia ibi summā rerū, belliq; uerti cerne-
 bant: seu ut Scipioni gratificaretur: in quē tum omnis uersa ciuitas erat. itaq; non ex Sardinia
 tantū, (sicut ante dictū est) sed ex Sicilia quoq; & Hispania uestimēta, frumentūq;: armaq; &
 omne genus cōmeatus eō portabatur. Nec Scipio ullo tēpore hyemis belli opera remiserat:
 quæ multa simul undiq; eū circūstabant. Vticā obsidebat: castra in cōspectu Asdrubralis erāt:

Carthaginenses deduxerant naues: classem paratam, instructamque ad comeatus intercipientes habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat: si forte iam fatias amoris in uxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginensibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent: quam si bellaretur, spes ulla desitutum afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim: & ita pars maior authores sunt: quam ipsum Syphacem (ut Valerius Antias prodit) in castra romana ad colloquium uenisse. Primo eas conditiones imperator romanus uix auribus admisit. postea ut causa probabilis uisa commeandi foret in castra hostium: mollius eadem illa abnuere: ac spem facere: sapius ultro citroque agitantes rem conuenturam. Hybernacula Carthaginensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue aridine textis storiisque pars maxima tectis passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam uallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem: calonum loco primos ordinis spectatae uirtutis atque prudentiæ seruili habitu mittebat: qui, dum in colloquio legati essent: uagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & uniuersorum castrorum, & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent: quantum interualli inter Asdrubalis, ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum, uigiliarumque: nocte, an interdium opportuniore insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria, quo pluribus omnia nota essent: mittebantur. Cum sapius agitata res certiore spem pacis in dies & Syphaci, & Carthaginensibus per eum faceret: legati romani uetitos se reuerti ad imperatorem aiunt: nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia: seu consulendus Asdrubal, & Carthaginenses essent: consuleret. tempus esse, aut pacem componi: aut bellum nauiter geri. Dum consultitur Asdrubal ab Syphace: ab Asdrubale Carthaginenses: & speculatores omnia uisendi, & Scipio ad comparanda ea, quæ in rem opus erant: tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidasque orta cauendi: ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum: quibusdam, quod nimis cupere Romanus pacem uidebatur: iniquis per occasionem adiectis: quæ peropportune cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum se ad conciliū dixisset: postero die respondit: se uno frustra tendente nulli alij pacem placuisse. renūtiaret igitur: nullam aliam spem pacis, quam relictis Carthaginensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias: ut libera fide incepta exequeretur. deductisque nauibus (& iam ueris principium erat) machinas, tormentaque, uelut à mari aggressurus Uticam, imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat: in alterius rei curam conuerteret hostium animos: simul nequa, cum ipse ad Syphacem, Asdrubalemque profectus esset: eruptio ex urbe, & impetus in castra sua relictæ cum leui præsidio fieret. His præparatis, aduocatoque concilio, & dicere exploratoribus iussis, quæ comperta afferrent, Masanissaque: cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximam noctem proponit. tribunis edicit: ut ubi prætorio dimisso signa concinuissent: extemplo educerent e castris legiones. Ita, ut imperauerat: signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam ferme uigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum est. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masanissamque, ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesque conijcere iubet. singulos deinde separatim, Lælium, ac Masanissam seductos obtestatur: ut quantum nox prouidentia adimat: tantum diligenti expleant cura. & se Asdrubalē, punicaque castra aggressurū. cæterum non ante cœpturum: quam igne in regis castris conspexisset. Neque ea res morata diu est. nam ut proximis castris iniectus ignis hæsit: extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incendio: orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine armis ad restinguendū incendiū effusi in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas ab Masanissa notitia regionum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubiculis semi-

somes

somnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum
 obtriti sunt. Relucentem flammam primo uigiles Carthaginensium, deinde excitati alij noctur
 no tumultu cum conspexissent: ab eodẽ errore credere & ipsi sua sponte incendiũ ortum, & cla
 mor inter cædem & uulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset confusus: sensum ueri
 adimebat. Igitur pro se quisq; inermes, ut quibus nihil hostile suspectũ esset: omnibus portis,
 quã cuiq; proximum erat: ea modo, quæ restinguendo igni forent: portantes, in agmen roma
 num ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquã hostili odio, etiã nequis nuntius effugeret:
 extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas inuadit, ignibusq; in proxima tecta con
 iectis, effusa flamma primo ueluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens uno
 repente omnia incendio hausit. Ambusti homines, iumentaq; fœda primum fuga, dein strage
 obruebant itinera portarum, quos nõ oppresserat ignis: ferro absumpti, binaq; castra die una
 deleta, duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorũ XX millia peditum, & quingenti equi
 tes semiermes, magna pars faucij, afflatisq; incendio effugerunt. Cæsa, aut hasta flãmis ad XL
 millia hominum sunt: capti supra VI millia: multi Carthaginensium nobiles: XI senatores:
 signa militaria CLXXVIII: equi numidici supra II millia DCC: elephanti sex capti: octo
 flamma ferroq; absumpti, magnaq; uis armorũ capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata
 incendit. Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq; omnes, qui
 supererant: uestigia ducis sequentes se cõtulerant, metu deinde ne dederetur Scipioni, urbe ex
 cessit. Mox eodẽ patentibus portis Romani accepti: nec quicquam hostile, quia uolũtate con
 cesserant in deditioem: factum, duæ subinde urbes captæ, direptæq; ea præda, & quæ castris
 incensis ex igne rapta erat: militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatio loco
 communito confedit. Asdrubal Carthaginem contendit: ne quid per metum ex recenti clade
 mollius consuleretur, quò tantus primo terror est allatus: ut omnia Vtica Carthaginem cre
 derent extemplo Scipionem oppressurum. Senatũ itaq; Suffetes, quod uelut consulare im
 perium apud eos erat: uocauerunt, ibi tribus dictis sententijs, una de pace legatos ad Scipio
 nem decernebat: altera Annibalẽ ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia ro
 manæ in aduersis rebus constantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemq; orandum,
 ne bello absteret: censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, barchinæq; omnes factio
 nis bellum malebant: uicit. Inde delectus in urbe, agrisq; haberi cœptus: & ad Syphacem le
 gati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum uxor iam non ut ante blanditijs fa
 tis potētibus ad animum amantis, sed precibus, & misericordia ualuisset, plena lachrymarum
 obtestans: ne patrem suum, patriamq; proderet: isdemq; flammis Carthaginem, quibus ca
 stra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoq; opportune oblatam afferebant legati: qua
 tuor millia Celtiberorũ circa urbem nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hi
 spania, egregiæ iuuentutis, sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affote cum manu haud
 quaquam contemnenda. Is non benigne modo legatis respondit: sed ostendit etiam multitu
 dinem Numidarum agrestium: quibus per eosdem dies arma, equosq; dedisset, & omnem iu
 uentutem affirmat exciturum ex regno, scire incēdio, non prælio cladem acceptam, eum bello
 inferiorem esse: qui armis uincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal
 & Syphax copias iunxerunt, is omnis exercitus fuit XXX fermè millia armatorum. Scipio
 nem, uelut iam debellato, quod ad Syphacem, Carthaginensesq; attineret: Vticæ oppugnan
 dæ intentum, iamq; machinas admouentem muris auertit fama redintegrati belli, modicisq;
 præsidij ad speciẽ modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore exercitus ire ad ho
 stes pergit. Primo in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regijs confedit, postero
 die cum equitatu in Magnos (ita uocant) Campos subiectos ei tumulo degressus, succeden
 do ad stationes hostium, laceffendoq; leuib; prælijs diem absumpsit, & per insequens bi
 duum tumultuosus hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt,
 quarto die in aciem utrinq; descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa
 in subsidijs triarios constituit: equitatũ italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas, Masanis
 famq; opposuit. Syphax, Asdrubalq; Numidis aduersus italicũ equitatum, Carthaginensibus
 contra

contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum acceperunt. Ita instructi cōcurrunt. Primo impetu simul utroq; cornu & Numidæ, & Carthaginēses pulsati, nam neq; Numidæ, maxima pars agrestis, romanum equitatū: neq; Carthaginēses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera uictoria terribilem sustinere. Nudata utrinq; cornibus Celtiberorū acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis: neq; spes ueniæ ab Scipione erat: quem benemeritum de se, & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum uenissent. Igitur circūfusis undiq; hostibus, alijs super alios cadētes obstructi moriebantur, omnibusq; in eos uersis, aliquantum ad fugam temporis Syphax, & Asdrubal præceperunt, fatigatos cæde diutius, quàm pugna uictores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium, Masanissamq; cum omni romano, & numidico equitatu, expeditisq; militū ad persequendos Syphacem, atq; Asdrubalem mittit, ipse cum robore exercitus urbes circa omnes, quæ Carthaginensium ditionis erant: partim ui, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror: & circūferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant, itaq; & muri reficiebātur: propugnaculisq; armabātur: & pro se quisq; quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt necessaria: ex agris conuehit. Rara mentio est pacis: frequētiore legatorum ad Annibalem accersendum mittēdorum. pars maxima classem, quæ ad commeatus excipiendos parata erat: mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agētem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant, legatos tamē ad Annibalem mittendos censent, quippe classe ut felicissime gerantur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueatur, neq; imperatorem alium, quàm Annibalem, neq; exercitū alium, q̄ Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naues: simul & legati in Italiam profecti, raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisq; cessasset: prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarū urbium exercitū trahens, captiuis aliq; præda in uetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginē intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. Abest ab Carthagine XII millia ferme passuum: locus tum operibus, tum suapte natura tutus: & qui ab Carthagine cōspici, & præbere ipse prospectum tum ad urbem, tum ad circūfusum mare urbi posset. Inde, cum maxime uallum Romani iacerent: conspecta classis hostium est Vticam à Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronuntiatum iter: signaq; raptim ferri sunt cepta: ne naues in terram ad obsidionē uersæ, ac minime nauali prælio aptæ opprimerentur, qui enim restitissent agili, & nautico instrumento aptæ, & armatæ classi naues tormēta machinasq; portātes: & aut in onerariarū usum uersæ: aut ita appulsæ ad muros, ut pro aggere ac pontibus præbere accessum possent. Itaq; Scipio, postq; euentū est: ut in nauali certamine solet: rostratis, quæ præsidio alijs esse poterāt: in postremam aciem receptis prope terram, onerariarū quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easq; ipsas, ne in tumultu pugnae turbari ordines possent: malis, antennisq; de nauē in nauem traiectis, ac ualidis funibus uelut uno inter se uinculo illigatis cōpressit: tabulasq; super instrauit: ut peruium nauium ordinem faceret: & sub ipsis pontibus interualla fecit: quæ procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tēpore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum maxime missilium, ut quàm uis longo certamine sufficerent: uis ingens cōgeritur, ita parati, instructiq; hostium aduentum operiebantur. Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu oppressissent: percussi terrestribus cladibus, atq; inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant: satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri uocant) classem appulere, postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues uelut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetitissent: postquàm nihil moueri ab hostibus uiderunt: tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium, altitudine aliquantum onerariæ superabant, ex rostratis Pœni uana pleraq; utpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant, grauior, ac pōdere ipso librator superne ex onerarijs ictus

ictus erat. speculatoria naues, ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrerant: primo ipso tantum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant: quod permixtæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant: metu ne ambiguo ictu suis inciderent. postremo asseres ferreo unco præfixi (harpagones uocant milites) ex punicis nauibus iniici in romanas cepti, quos cum neque ipsos neque catenas, quibus suspensi iniiciebantur: incidere possent: ut quæque retro inhibita rostrata oneraria hærete unco traheret: scindi uideres uincula: quibus alia alijs innexæ erant: seriemque aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes: & uix transiliendi in secundum ordinem nauium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariae puppibus abstractæ Carthaginem sunt, maior quam pro re lætitia: sed eo maior, quod inter assiduas clades ac lachrymas unum quantumcumque ex insperato gaudium affulserat, cum eo: ut apparet haud procul exitio fuisse romanam classem: ni cessatum à præfectis suarum nauium foret: & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem forte dies cum Lælius, & Masanissa quindecimo ferme die in Numidiam peruenissent: Masasuli regnum paternum Masanissæ læti, ut ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsus inde præfectis præsidijque suis, uertere se cõtinebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabat ægrum amore uxor, socrisque: & ita uiris equisque abundabat: ut subiectæ oculis regni per multos florentis annos uires etiã minus barbaro, atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant: in unum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab romanis centurionibus didicerat: distribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat: ceterum omni propere nouo, atque incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi: inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicem fieri: & cum pulsos indignatio accenderet: plures subire: quod iritamentum certaminum equestrium est: cum aut uincens spes, aut pulsus ira aggregat suos. Ita tum à paucis prælio accenso, omnem postremo utrinque equitatum certaminis studium effudit, ac dum equestre prælium erat: multitudo Masasulorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri uix poterat. deinde ut pedes romanus repentino per turmas suas uiam danteis intercursum stabilem aciem fecit: absterruitque effuse inuehentem sese hostem: primo barbari segenius permittere equos: dein stare, ac propere turbari nouo genere pugnae: postremo non peditum solum cedere: sed ne equitem quidem sustinere peditis præsidio auderent. Iam signa quoque legionum appropinquabant, tum uero Masasuli non modo primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum tulerunt, tantum seu memoria priorum cladum, seu præsens terror ualuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostium turmis: si pudore, si periculo suo fugam sistere posset: equo grauius icto effusus opprimitur: capiturque: & uiuus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque se ingens hominum uis ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor, quam uictoria fuit: quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat, non plus quinque millia occisa: minus dimidium eius hominum captum est: impetu in castra facto: quod percussa rege amisso multitudo se contulerat. Masanissa Lælio dicere: sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius: quam uictorem recuperatum tanto post interuallo patrium inuisere regnum, sed tam secundis, quam aduersis rebus non dari spatium ad cessandum, si se Lælius cum equitatu, uictoque Syphace Cirtham præcedere sinat: trepida omnia metu se oppressurum. Lælium cum peditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio prægressus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthensem iubet, sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent promendo, nec minis, nec suadendo ante ualuit: quæ rex uinctus in conspectum datus esset. Tum ad spectaculum tam secundum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta: partim repentino consensu gratiam apud uictorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa portas opportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus: ad regiam occupandam citato uadit equo. Intransi uestibulum in ipso uestibuli limine Sophonisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine armatorum Masanissam insignem cum armis, tum cætero habitu conspexisset

conspexisset: regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius. Omnia quidem, inquit, ut
 posses in nos, dii tibi dederunt, uirtusque & felicitas tua. sed si captiuae apud dominum uitae ne-
 cisque suae uocem supplicem mittere licet: si genua, si uictricem attingere dextram: precor, quae-
 soque per maiestatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus: perque gentis Numidarum
 nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiusce regiae deos: qui te melioribus omni-
 nibus accipiant: quam Syphacem hinc miserunt: hanc ueniam supplici des: ut ipse quodcumque
 feret animus, de captiua statuas: neque me in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium
 uenire sinas, si nihil aliud, quam Syphacis uxor fuisset: tamen Numidae, atque in eadem mecum
 Africa geniti, quam alienigenae & externi fide experiri malle, quid Carthaginensi ab Romano,
 quid filiae Asdrubalis timendum sit, uides, si nulla alia re potes: me morte ut uindictas ab Roma-
 norum arbitrio, oro, obtestorque. Forma erat insignis, & florētissima aetas. itaque cum modo dex-
 tram amplectens in id, ne cui Romano traderetur: fide exposceret: propiusque iam blanditias
 oratio esset, quam preces: non in misericordiam modo prolapsus est animus uictoris: sed (ut est
 genus Numidarum in uenerem praecipuus) amore captiuae uictor captus, data dextra in id, quod
 petebatur, obligandae fidei, in regiam concedit. Institit deinde reputare secum ipse: quemadmo-
 dum promissi fidem praestaret. quod cum expedire non posset: ab amore temerarium, atque impu-
 dens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repente parari iubet: ne quid relinqueret
 integri aut Laelio, aut ipsi Scipioni consulendi uelut in captiua: quae Masanissae iam nupta foret.
 Factis nuptiis superuenit Laelius: & adeo non dissimulauit improbare factum: ut primo etiam
 cum Syphace, & caeteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit.
 uictus deinde precibus Masanissae orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunae accessio
 Sophonisba esset, ad Scipionem reuiceret: misso Syphace, & caeteris captiuis, caeteras urbes Nu-
 midiae, quae praesidijs regis tenebantur: adiuuante Masanissa recepit. Syphacem in castra ad-
 duci cum esset nuntiatum: omnis uelut ad spectaculum triumphii multitudo effusa est. Praecedebat
 ipse uinctus: sequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisque plurimum pote-
 rat, magnitudini Syphacis, famae gentis, uictoriae suam augendo, addebat. Illum esse regem,
 cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, romanus, carthaginensisque:
 ut Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania, exercituque,
 duabus quinquaginta milibus in Africam nauigauit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo
 ad eum in regnum uenerit: sed etiam filiam ei nuptum dedit. habuisse eum uno tempore in
 potestate duos imperatores, pœnorum, romanorumque. sicut ab dijs immortalibus pars utraque hostijs
 maectandis pacem petisset: ita ab eo utrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes,
 ut Masanissam regno pulsum eodem redegerit: ut uita eius fama mortis & latebris, ferarum modo
 in syluis rapto uiuentis tegetetur. His sermonibus circumstantium celebratus rex in praetorium
 ad Scipionem est productus. Mouit & Scipionem tum fortuna pristina uiri presenti fortunae
 collata: tum recordatio hospitij, dextraeque datae, & foederis publice ac priuatim iuncti. Eadem haec
 & Syphaci animum dederunt in alloquendo uictorem. nam cum Scipio quid sibi uoluisset, quære-
 ret: qui non societatem solum abnuisset romanam: sed ultro bellum intulisset: tum ille peccasse qui-
 dem sese, atque insanisse fatebatur. sed tum demum, cum arma aduersus populum Romanum, recepisset,
 exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse: cum hospitia priuata & publica foedera
 omnia ex animo eiecisset: cum carthaginensem matronam domum acceperit. illis nuptialibus faci-
 bus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum auer-
 tisse atque alienasse: nec quieuisse: donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem
 atque amicum induerit. perditio tamen atque afflictio sibi hoc in miseris solatij esse: quod in omnium
 hominum inimicissimi sibi domum, ac penates eandem pestem ac furiam transisse uideat. neque pru-
 dentiorē, neque constantiorē Masanissam, quam Syphacem esse: etiam ab iuuenta incautiorē, certe
 stultius illum atque intemperatius eam, quam se duxisse. Hanc non hostili modo odio, sed amoris etiam
 stimulis armatam apud aemulum cernere se cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animum pepu-
 lit. & fidem criminibus factae prope inter arma nuptiae, neque consulo, neque expectato Laelio, fa-
 ciebant: tamque praecipuus festinatio: ut quo die captam reginam uidisset: eodem matrimonio iunctam
 acciperet

acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrum cōficeret. etiam eo fœdiora hæc uideban-
 tur Scipioni: quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum
 uoluenti Lælius, ac Masanissa superuenerunt, quos cum pariter ambos benigno uultu excepisset:
 & egregijs laudibus frequenti prætorio celebrasset: abductum in secretum Masanissam sic
 alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniam
 ad iungendam tecum amicitiam uenisse: & postea in Africa te ipsum, spesq; omneis tuas in
 fidem meam commisisse. atqui nulla earum uirtus est, propter quas appetendus tibi uisus sim,
 in qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoq;
 ad cæteras tuas eximias uirtutes Masanissa adiecisse uelim. nam non est (mihi crede) tantum ab
 hostibus armatis ætati nostræ periculum: quantum ab circūfusus undiq; uoluptatibus. qui eas
 sua temperantia frenauit, ac domuit: multo maius decus, maioremq; uictoriam sibi peperit: q̄
 nos Syphace uicto habemus. Quæ me absente strenue, ac fortiter fecisti: libenter & cōmemo-
 rauit, & memini: cætera te ipsum reputare tecum, quàm me dicere erubescere malo. Syphax po-
 puli romani auspicijs uictus, captusq; est. itaq; ipse, cōiux, regnum, agri, oppida, homines, qui
 incolunt: quicquid deniq; Syphacis fuit: præda populi romani est: & regem, coniugemq; eius,
 etiam si non ciuis carthaginensis esset: etiam si non patrem eius imperatorem hostium uidere
 mus: Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; romani de ea iudicium, atq; arbitrium esse:
 quæ regem nobis socium alienasse, atq; in arma coegisse præcipitem dicatur. Vince animum:
 caue ne deformes multa bona uno uitio: & tot meritorum gratiam maiore culpa, quàm causa
 culpæ est: corrupas. Masanissæ hæc audienti non rubor est solum suffusus: sed lachrymæ
 etiam obortæ: & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset: orassetq; eum: ut
 quantum res sineret, fidei suæ temere obstructæ consuleret: (promisisse enim sese in nullius po-
 testatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus cōcessit. Ibi arbitris re-
 motis cum crebro suspirio, & gemitu, quo facile à circumstantibus tabernaculum exaudiri pos-
 set: aliquantum temporis consumpsisset: ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis uno
 accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ uenenum erat: ei mistum in poculo fer-
 re ad Sophonisbam iubet: ac simul nūtiare: Masanissam libenter primam ei fidem præstatu-
 rum fuisse: quam uir uxori debuerit: quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam
 fidem præstare: ne uiua in potestatem Romanorum ueniat. memor patris imperatoris, patriæq;
 & duorum regum, quibus nupta fuisset: sibi ipsa consuleret. Hunc nuntium, ac simul uenenum
 ferens minister cum ad Sophonisbam uenisset: accipio, inquit, nuptiale munus: neq; ingratum:
 si nihil maius uir uxori præstare potuit. hoc tamen nuntia: melius me morituram fuisse: si non
 in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius: quàm acceptum poculum nullo trepidationis
 signo dato impauide hausit. Quod ubi nuntiatum est Scipioni: ne quid æger animo ferox iu-
 uenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur: nunc, quod temeritatem temeri-
 tate alia luerit: tristioremq; rem, quàm necesse fuit, fecerit: leniter castigat. Postero die ut à præ-
 senti motu auerteret animum eius: in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit. ibi Masa-
 nissam primum regem appellatum, eximijscq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera,
 sella curuli eburnea, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit uerbis ho-
 norem: neq; magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neq; triumphantibus am-
 pliolem eo ornatu esse: quo unum omnium externorum dignum Masanissam populus Ro-
 ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares uiri, prout à
 quoq; nauata opera erat: donati. Iis honoribus mollitus regis animus: erectusq; in spem pro-
 pinquã, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiunda. Scipio C. Lælio cum Syphace, alijsq;
 captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt: ipse ad Tuneta rursus
 castra refert: & quæ munimenta inchoauerat: permuniit. Carthaginenses non breui solum,
 sed propè uano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam
 capti Syphacis, in quo plus propè, quàm in Asdrubale, atq; exercitu suo spei reposuerat: per-
 cussi, iam nullo auctore belli ultro audito, oratores ad pacem petendam mittunt xxx senio-
 rum principes. id erat sanctius apud illos consilium: maximaq; ad ipsum senatum regendum

uis. Qui ubi in castra romana & prætorium peruenerunt: more adorantium (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiaque eius fautores. ueniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euerfa, incolumi futura iterum hostium beneficio, imperium ex uictis hostibus populum romanum, non perniciè petere, paratis obedienter seruire, quæ uellet imperaret. Scipio & uenisse ea spe in Africam se ait: & spem suam prospero belli euentu auctam: uictoriam se, non pacem domū reportaturum esse. tamen cum uictoriam propè in manibus habeat: pacem non abnuere: ut omnes gentes sciant: populum romanū & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos, & perfugas restituant, exercitus ex Italia & Gallia deducant, Hispania abstineant, insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant, naues longas, præter uiginti, omnes tradant, tritici quingenta, hordei CCC millia modium. Pecuniæ summam quantam imperauerit, parum conuenit, alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeat ne pax: triiduum ad consultandum dabitur, si placuerit: mecum inducias facite: Romam ad senatum mitte legatos. Ita dimissi Carthaginenses nullas recusandas condiciones pacis cū censuissent: quippe qui moram temporis quærent: dum Annibal in Africam traiceret: legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent: alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasque & fugitiuos: quo impetrabilior pax esset. Multis ante diebus Lælius cum Syphace, primoribusque Numidarū captiuus Romam uenit: quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum: donec legati Carthaginenses uenirent. Supplicatio in quadriduum decreta est. P. Ailius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi uero audientes, fusos Carthaginensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia uictoria peragrata, tacitum continere gaudium non poterant: quin clamoribus, quibusque alijs multitudo solet, lætitiā immodicā significarēt. Itaque prætor ex templo edixit: uti æditui ædes sacras omnes tota urbe aperirent: circueundi, salutandique deos, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt: quod P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt: quod Masanissam non appellasset modo regem: sed fecisset, restituendo paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus uisum esset: sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quod collaudatū pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam: & porro daturum esse, petere: ut regium nomen, cæteraque Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: & nisi molestum esset: illud quoque petere Masanissam: ut Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent: remitterent, id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa prospere cōmunem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem recte, atque ordine uideri fecisse: quod eum regem appellauerit: & quicquid aliud fecerit: quod honori foret Masanissæ: ea patres comprobare, atque laudare. Munera, quæ legati ferrent regi, decreuerunt: sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis: e quos duos phaleratos, bina equestria arma cum lorice, & tabernacula, militaremque suppellectilem: qualem præberi consuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus, legatis in singulos done minus quinque millium, comitibus eorum mille æris: & uestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque: qui ex custodia missi redderentur regi, ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadē æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt: P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius procos, in agro Insubrium Gallorum cum Magone pæno signis collatis pugnauerunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidijs tenuit: ipse ad prima signa equo aduectus, proque duobus cornibus prætor, ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa ui hortabantur, posteaque nihil commouebant: tum Cornelio

nelio Quintilius, lētior, ut uides, fit pugna; inquit: & induratus præter spem resistēdo hostium timor: ac ne uertatur in audaciam, periculum est, equestre procellam excitemus oportet: si turbare, ac statu mouere uolumus. itaq; uel tu ad prima signa prælium sustine: ego inducā in pugnam equites: uel ego hic in prima acie rem geram: tu quatuor legionū equites in hostē emitto. Vtram uellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat: impigro iuvene, ad equites pergit: iustosq; ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetit hostium acies: ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridorem odoremq; & aspectum territi equi uanū equestre prælium fecerunt. & ut in rem permittis, ubi cuspede uti, & cōminus gladio posset: roboris maioris romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur, simul & peditū legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis, quàm uiribus tenebat locum: nec diutius tenuisset: ni ex subsidijs terriadecima legio in primā aciem inducta prælium dubiū excepisset: Magoq; ex subsidijs Gallos integræ legionī opposuisset, quibus haud magno certamine fuis, hastati legionis undecimæ conglobant sese: atq; elephantos iam etiam peditū aciem turbantes inuadunt, in quos cum pila confertos coniecissent: nullo fermè frustra emisso, omnes retro in aciem suorū auerterunt, quatuor grauati uulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies: simul omnibus peditibus, ut auersos uidere elephantos: ad augendum pauorem ac tumultum effusis, sed donec stetit ante signa Mago: gradum sensim referentes ordines tenorem pugnae seruabant, posteaquàm scemine transfixo cadentem, auferriq; ex prælio propè exanguem uidere: extemplo in fugam omnes conuersi. Ad v millia hostium eo die cæsa: & signa militaria duodeuiginti capta, nec Romanis incruēta uictoria fuit. 11 millia & 300 de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XI amissa, inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Menius: tertiæ decimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat: Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit: & duodeuiginti fermè equites illustres obriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt, & longius certamen fuisset: ni uulnere ducis concessa uictoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati uia per uulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit, ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum gallicum appulsis nauibus adierunt: iubentes primo quoq; tempore in Africam trañcere, idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum, non in eo esse Carthaginensiu res: ut Galliam, atq; Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam, ne uictor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos, quorū mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leniorem in nauigatione, quàm in uia iactationē uulneris fore, & curationi omnia cōmodiora: impositis copijs in naues profectus, uixdum superata Sardinia ex uulnere moritur, naues quoq; aliquot Pœnorū disiectæ in alto à classe romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ iacet ad Alpes: gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoq; pcesserat) gesta, patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimum sextū annum receptis, qui ad uicum Canetum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circumdantibus, priuato magis, quàm publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset: quod patre, qui sella curuli sedisset: uiuo, cū id ignoraret: tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset: cōtra quàm sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciā redijt. Ad Cn. Seruiliū cōsulem, qui in Brutijs erat: Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidia, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere punitum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro crotonensi acie conflixit. Obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinq; millia hostium cæsa ait, quæ tanta res est: ut aut impudenter ficta sit: aut negligenter prætermissa. Nihil certe ultra rei in Italia ab Annibale gestū, nam ad eum quoq; legati ab Carthagine uocantes in Africā ijs forte diebus,

quibus ad Magonē, uenerunt. Frendens, gemensq̄, ac uix lachrymis temperans dicitur legatorum uerba audisse. Posteaquā edita sunt mandata: iam non perplexe, inquit, sed palam reuocant: qui uetando supplementum & pecuniam mitti, iam pridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus romanus toties cæsus, fugatusq̄: sed senatus carthagenensis obtrectatione, atq̄ inuidiā, neq̄ hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit, atq̄ efferet se: quā Hanno: qui domum nostram, quando alia re non potuit: ruina Carthagenis oppressit. Iam hoc ipsum præfagiens animo præparauerat ante naues. itaq̄ inutili militum turba præsidij specie in oppida brutij agri, quæ pauca magis metu, quā fide cōtinebantur: dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africam transuexit: multis italici generis, quia in Africā secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem: in templo ipso fœde interfectis. Raro quenkā alium patriam exilij causa relinquentē magis moestum abisse ferunt: quā Annibalem hostium terra excedentem, respexisse sæpe Italiæ litora: & deos hominesq̄ accusantem, se quoq̄ ac suum ipsius caput execratum: quod non cruentum ab cannensi uictoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginē ausum: qui consul hostem in Italia Pœnum non uidisset, se cētum millibus armatorum ad Thrasimenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolamq̄ cōfenuisse. Hæc accusans, querensq̄ ex diuina possessione Italiæ est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem, & Annibalem profectos allatum est: cuius duplicis gratulationis relatio minuit lætitiā: & quod parum duces in retinendis ijs, cum id mādatur ab senatu esset: aut animi, aut uirium habuisse uidebantur: & quod solliciti erant: omni belli mole in unum ducem exercitumq̄ inclinata, quod euasura esset res. Per eosdē dies legati saguntini uenerunt, cōprehensos cum pecuniā adducētes Carthagenenses: qui ad conducenda auxilia in Hispaniā traiecissent, ducenta & quinquaginta auri, octingēta pondo argenti in uestibulo curiæ posuerunt. Hominiibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq̄ reddito, gratiæ legatis actæ: atq̄ insuper munera data, ac naues, quibus in Hispaniā reuenterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est: segnius homines bona, quā mala sentire, transitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq̄ iniecit, se semper meminisse, quas deinde clades, quos luctus incidisse: uisa castra hostiū è muris urbis: quæ uota singulorum, uniuersorumq̄ fuisse: quoties in concilijs uoces manus ad cœlum porrigentium auditas: en unquam ille dies futurus esset: quo uacuat hostibus Italiam bona pace florentem uisuri essent: dedisse id deos sextodecimo demum anno: nec esse: qui dijs gratias agendas censeant, adeo ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere: nedum ut præteritæ satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est: uti referret P. Ælius prætor: decretumq̄, ut v dies circa omnia puluinaria supplicaretur, uictimæq̄ maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lælio, legatisq̄ Masanistæ, cum Carthagenensium legatos de pace ad senatum uenientes Puteolis uisos, inde terra uenturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit: ut coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthagenenses Romam adduxit: quibus uetitis ingredi urbem, hospitium in uilla publica, senatus ad eadem Bellonæ datus est. Orationem eandem fermē, quam apud Scipionem, habuerunt: culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem uertentes. Eum iniussu senatus non Alpes modo, sed Iberum quoq̄ transgressum: nec Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse, senatui ac populo Carthagenensi, si quis uere existimet: fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis, itaq̄ nihil aliud sibi mandatum esse uti peterent: q̄ ut in ea pace, quæ postremo cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito à patribus potestatem interrogādi, si quis uellet, legatos prætor fecisset: senioresq̄ qui fœderibus interfuerant: alia alij interrogarēt: nec meminisse se per ætatem (etenim omnes fermē iuuenes erant) dicerent legatis: cōclamatum ex omni parte curiæ est: punica fraude electos: qui ueterem pacē repeterent: cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari ceptæ. M. Liuius Cn. Seruilius cos. qui propior esset, accersendum, ut coram eo de pace ageretur: censebat, cum de re maiore, quā quanta esset, consultatio incidere non posset, non uideri sibi absente consulū altero, ambobus ue eam rem agi satis ex dignitate populi Ro. esse.

esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul, dictatorq̄ fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes: ut supplices pacem peterent: & nemo omnium uerius existimare posset: quæ mente ea pax peteretur: quàm is, qui ante portas Carthagini bellum gereret: nullius alterius consilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendamq̄ pacem esse. M. Valerius Leuinus, qui bis consul fuerat: speculatores, non legatos uenisse arguebat: iubendosq̄ eos Italia excedere: & custodes cum ijs usq̄ ad naues mittendos: Scipioniq̄ scribendum, ne bellum remitteret. Lælius Fuluiusq̄ adiecerunt: & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis: si Annibal, & Mago ex Italia non reuocarètur. cæterum omnia simulaturos Carthaginenses, duces eos exercitusq̄ expectantes: deinde quàm uis recentiu fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in M. Leuini sententiã discessum. Legati pace infecta, ac propè sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset: uelut pulsum ab se Annibalẽ persequens, in Siciliam, inde in Africam trãsiturus, traiecit. Quod ubi Romæ uulgatum est: primo censuerunt patres: ut prætor scriberet cõsuli: senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturum eum literas suas diceret: dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant: noscendisq̄ singularu cau-
 sis consumpsit. Per induciarũ tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætoris centum onerariæ naues cum comœatu uiginti rostratarũ præsidio actæ, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio CC onerarijs, xxx longis nauibus ex Sicilia trañcienti non eadem fortuna fuit. In cõspectum fermè Africæ prospero cursu uectum primo destituit uetus: dein uersus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit, onerariæ pars maxima ad Ægimurũ insulã (ea sinum ab alto claudit: in quo sita Carthago est) xxx fermè millia ab urbe, alia aduersus urbẽ ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthagini erant. itaq̄ ex tota urbe in forum concursum est. magistratus senatum uocare: populus in curiæ uestibulo fremere: ne tanta ex oculis manibusq̄ amitteret præda. Cum quidam pacis petita, alij induciarũ (necdum enim dies exierat) fidem opponerent: postremo permisso penè senatus populiq̄ consilio, cõsensum est: ut classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimurum trañceret: indeq̄ per litora portusq̄ dispersas romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum primum ab Ægimuro, dein ab Calidis Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati: neq̄ sciebant quæ senatus romani de bello, aut pace sententiã esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum uiolatam esse: legatos Carthaginem L. Bebiũ, M. Seruiliũ, L. Fabiũ extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu propè uiolati essent: nec reditum tutiorem cernerent futurum: petierunt à magistratibus, quorum auxilio uis prohibita erat: ut naues mitterent: quæ se prosequerentur. Data triremes duæ cum ad Bragadam flumen peruenissent: unde castra romana conspiciantur: Carthaginem rediere. Classis punica ad Uticam stationem habebat. ex ea tres quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuntio, uti fieret: seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem romanam superantem promontoriũ ex alto repente aggressæ sunt. sed neq̄ rostro ferire celeritate subterlabentem poterant: neq̄ transilire armati ex humilioribus in altiorẽ nauem: & defendebatur egregie: quoad tela suppeditarunt. quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudoq̄ à castris in litus effusa tueri potuisset: cõcitata remis quanta maxima uis poterant, in terram cum immisissent: nauis tantũ iactura facta, incolumes ipsi euaserunt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent: Lælius, Fuluiusq̄ ab Roma cum legatis carthaginensibus su peruenierunt. quibus Scipio, etsi non induciarũ fides modo à Carthaginensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis uiolatum esset: tamen se nihil nec institutis populi romani, nec suis moribus indignum in ijs facturum esse cum dixisset: legatis dimissis, bellum parabat. Annibale

iam terræ appropinquante iussus è nautis unus ascendere in malum, ut specularetur quam tenerent regionem: cum dixisset sepulchrū dirutum proram spectare: locum abominatus, præteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem: atq; ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequētia excedunt in eum annum: quo M. Seruilus Geminus, qui tum magister equitum erat: & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent: uastatos agros ab regijs præsidijs: profectosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum regem: simul nuntiassent: quatuor millia militum cum Sopatro duce traiecta in Africam duci: ut essent Carthaginensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum unà missum: legatos ad regem, qui hæc aduersus foedus facta uideri patribus nuntiarent: mittēdos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datae. Annus insignis incendio ingenti, quo clius publicus ad solum exustus est: & aquarū magnitudine, sed & annonæ uilitate fuit: præterquàm quod pace omnis Italia erat aperta: etiam quod magnam uim frumēti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris uicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis: si quidem uerum est: augurem duos & quadraginta annos fuisse: quod quidā authores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine: uel si nouum ab eo inciperet. superauit paternos honores: auitos æquauit. pluribus uictorijs, & maioribus prælijs auus insignis Rullus: sed omnia æquare unus hostis Annibal potest. cautior tamē, quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites: utrum ingenio cunctatior fuerit: an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur: aptum erat: sic nihil certius est: quàm unum hominem nobis cunctando rem restituisse: sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius eius, in eiusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Seruius Sulpitius Galba. Ludi romani diem unum, plebeij ter toti instaurati ab ædilibus M. Sestio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prætores facti: & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comititia eius anni utrum Cn. Seruilus consul habuerit: an quia eum res in Hetruria tenuerint, quæstiones ex socijs de coniurationibus principum habentem: dictator ab eo dictus P. Sulpitius: incertum diuersi authores faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilus, & T. Claudius senatu in capitolium uocato de prouincijs retulerunt. Italiam, atq; Africam in sortem conijci, Africam ambo cupiētes, uolebant. cæterum Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: ut, si ijs uideretur: populum rogarēt: quem uellent in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus cōsules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit: ut quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africā traiceret: pariēq; imperio cū Scipione imperator esset. M. Seruilus Hetruriam sortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium: si consules manere ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sestius Galliam est sortitus: ut duas legiones, prouinciamq; traderet ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus: quibus P. Sempronius proconsul prioris anni præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam: ut ab P. Iulio Appulo prætore prioris anni prouinciā, & duas legiones acciperet. Iulius proprætor cum .xx. nauibus longis, militibus mille oram Siciliae tutaretur: inde M. Pomponius uiginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris ita, uti quisq; obtinebant prouincias, exercitusq; prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperiū est. Et ut à placandis dijs omnia inciperent, agerentq;: quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores uouerat: si per quinquennium illud res publica eodem statu fuisset: ut eos consules, prius quàm ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quadriuum facti: hostiæq; quibus uotæ erant dijs, cæfæ. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat: nec satis certum constare apud animum poterat: utrum gaudio dignum esset: Annibalem post sextumdecimum annum ex Italia decedentem uacuam possessionē eius reliquisse populo romano: an magis metuendū: quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum,

nimirum, non periculū mutatum, cuius tantæ dimicationis uatem, qui nuper decessisset: Q. Fabium haud frustra canere solitum: grauiorē in sua terra futurum hostem Annibalem: quā in aliena fuisset, nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit: aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram: aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semierni turba subito collectis: sed cum Annibale, propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atq; educato inter arma, puero quondam milite, uixdum iuvene imperatore: qui senex uincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum compleisset, ducere exercitum æqualem sti pendijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas uix fides fiat homines passos: perfusum millies cruore romano, exuuias non militum modo, sed etiam imperatorum portantem, multos occurosos Scipioni in acie: qui prætores, qui imperatores, qui cōsules romanos sua manu occidissent: muralibus, uallaribusq; insignes coronis, peruagatos capta castra, captas urbes romanas, non esse hodie tot fasces magistratibus populi romani: quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, & iam quod, cum assuescent per aliquot annos bellū ante oculos alijs atq; alijs in Italiæ partibus lenta spe in nullum propinquū debellandi finem gerere: erexerant omnium animos Scipio, & Annibal, uelut ad supremū certamen comparati duces: ij quoq; quibus ingens erat in Scipione fiducia, & uictoriæ spes: quo magis in propinquam eam imminēbāt animis: eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginēsis erat, quos modo petisse pacem, intuentes Annibalem ac rerum gestarū eius magnitudines, pœnitebat: modo, cum respicerent: bis sese acie uictos: Syphacem captum: pulsos se Hispania: pulsos Italia: atq; ea omnia unius uirtute, & consilio Scipionis facta: uelut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant. Iam Adrumetum peruenerat Annibal, unde ad reficiendum ex iactatione maritima militē paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuntijs omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest, inde præmissi speculatores cum excepti à custodibus romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq; omisso metu uisere omnia, per castra, quā uellent, circumduci iussit: percunctatosq; fatin' percommode omnia explorassent: datis qui prosequerentur: retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum, quæ nuntiabantur: (nam & Masanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum uenisse eo ipso forte die afferebant) læto animo audiuit, maxime hostis fiducia, quæ nō de nihilo profecto concepta est: percussus, itaq; quanquam & ipse causa belli eius erat: & aduentu suo turba uerat pactas inducias, & spem scederū: tamen, si integer, quā si uictus peteret pacem: æquiora impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit: ut colloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit: an publico cōsilio: neutrum cur affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio uictum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa: mille & septingenti capti: legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem uenisse. Cæterum Scipio cum colloquiū haud abnuisset: ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara urbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat: confedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat: cepit. ibi in medio locus conspectus undiq; ne quid insidiarum esset: delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorum ue pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tum Annibal prior.

Si hoc ita fato datum erat: ut qui primus bellum intuli populo romano: quicq; toties propè in manibus uictoriam habuissis ultro ad pacem petendam uenirem: lætor te mihi forte potissimum datum: à quo pacem peterem. Tibi quoq; inter multa egregia non in ultimis laudū hoc fuerit: Annibalē, cui tot de romanis ducibus uictorias dñj dedissent: tibi cessisse: teq; huic bello uestris plusquā nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibriū fortuna, an

casus ediderit: ut cum patre tuo consule ceperim arma: cum eodem primum romano imperatore signa contulerim: ad filium eius inermis ad pacem petendam ueniam. Optimum quidem fuerat: eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse: ut & uos Italiae, & nos Africae imperio contenti essemus, neque enim ne uobis quidem Sicilia, atque Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tantisque egregijs amissis ducibus. Sed praeterita magis reprehendi possunt: quam corrigi. Ita aliena appetuimus: ut de nostris dimicaremus. nec in Italia solum uobis bellum, nobisque in Africa est: sed & uos in portis uestris propere, ac incenibus signa armaque hostium uidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorum romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur: uos autem ante omnia optaretis: in meliore uestra fortuna de pace agitur: agimusque istos, quorum & maxime interest pacem esse: & qui quodcumque egerimus: ratum ciuitates nostrae habiturae sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente a quietis consilijs. Quod ad me attinet: iam aetas senem in patriam reuertentem, unde puer profectus sum: iam secundae, iam aduersae res ita erudierunt: ut rationem sequi, quam fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quam quietis opus est consilijs: metuo. Non temere incerta casuum reputat: quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Thrasimenum, ad Cannas: id tu hodie es. uix dum militari aetate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam sefellit fortuna. patris & patruum persecutus mortem, ex calamitate uestrae domus decus insignis uirtutis pietatisque eximia cepisti: amissas Hispanias recuperaisti, quatuor inde punice exercitibus pulsus, consul creatus, cum caeteris ad tutelam Italiam parum animi esset: transgressus in Africam, duobus hic exercitibus caesis, binis eadem hora captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum haerentem in possessione Italiae detraxisti. Potest uictoriam, inquam, malle, quam pacem animus? Noui uobis spiritus magis magnos, quam utiles, & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoque mentem donarent dii: non ea solum, quae euenissent: sed etiam ea, quae euenire possent: reputarem. Vt omnium obliuiscaris aliorum: satis ego documentum in omnes casus sum, quem modo castris inter Anienem atque urbem Romam positus, signa inferentem ad moenia romana uideras: hic cernis duobus fortissimis uiris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante moenia propere obsessae patriae, quibus terrui uestram urbem: ea pro mea deprecantem. Maximae cuique fortunae minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quam honesta. Melior tutiorque est certa pax: quam sperata uictoria. haec in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in unius horae dederis discrimen, cum tuas uires, tum uim fortunae, martemque belli communem propone animo, utrinque ferrum, corpora humana erunt, nusquam minus, quam in bello euentus respondent. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes: si praelio uincas: gloriae adieceris: quantum ademeris: si quid aduersi eueniat, simul parta ac sperata decora unius horae fortuna euertere potest, omnia in pace iungenda tuae potestatis sunt P. Corneli, tunc ea habenda fortuna erit: quam dii dederint. Inter pauca felicitatis uirtutisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisse fertur: qui sic uictor pacem petentibus patribus nostris abnuuit: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat: eo caedius corrui. Est quidem eius, qui dat: non qui petit: condiciones dicere pacis, sed forsitan non indigni sumus: qui nobismetipsis multam irrogemus: qui non recusamus quin omnia, propter quae bellum initum est: uestra sint: Sicilia, Sardinia, Hispania, quae quid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari: Carthaginenses inclusi Africae litoribus, uos, quando ita dijs placuit: externa etiam terra marisque uideamus regentes imperia. Haud negauerim: propter non nimis sincere petitam, aut expectatam nuper pacem, suspectam esse uobis punicam fidem, multum, per quos petita sit, ad fidem tuendae pacis pertinet Scipio, uestri quoque (ut audio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat: negauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem: nisi utilem crederem: & propter eandem utilitatem tuebor eam: propter quam petij, & quemadmodum, quia a me bellum coeptum est: ne

est: ne quem eius pœniteret, quoad ipsi nō inuidere dei: præstiti: ita annitar: ne quem pacis per me partæ pœniteat. Ad hæc imperator romanus in hanc ferè sententiã respondit. Non me fallebat Annibal aduentus tui spe Carthaginenses & præsentē induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neq; tu id sanè dissimulas: qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas: præter ea: quæ iam pridè in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est: sentire ciues tuos quanto per te onere leuentur: sic mihi laboradum est: ne quæ tunc pepigerunt: hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeantur. indigni, quibus eadem pateat conditio: ut etiam prosit uobis fraus, petitis. Neq; patres nostri priores de Sicilia, neq; nos de Hispania fecimus bellum. & tum Mamertinorū sociorum periculum, & nunc Saguntī excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. uos laceffisse, & tu ipse fateris, & dii testes sunt: qui & illius belli exitum secundum ius fasq; dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini: & uim fortunæ reputo: & omnia, quæcunq; agimus: subiecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbe, & uiolenter me facere faterer: si, priusquam in Africam traiecissem: te tua uoluntate cedentem Italia, & imposito in naues exercitū ipsum uenientem ad pacem petendam aspernarer: sic nunc, cum propè manu conferta restitantiem ac tergiuersantem in Africam attraxerim: nulla sum tibi uerecundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quæ tum pax conuentura uidebatur: (quæ sunt, nosti) multæ nauium cum com-
meatu per inducias expugnatarum, legatorumq; uiolatorum, adijcitur: est quod referam ad consiliū. sin illa quoq; grauiã uidetur: bellum parate: quoniã pacem pati non potuisti. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent: frustra uerba pacata renūtiãnt: armis discernendum esse: habendamq; eam fortunam: quam dii dedissent. In castra ut est uentum: pronūtiãnt ambo: arma expedirent milites, animosq; ad supremū certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset: uictores. Roma, an Carthago iura gentibus daret: ante crastinam noctem scituros, neq; enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum uictoriæ præmium fore: par periculum præmio: quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Romanis effugiū ullum patebat in aliena ignotaq; terra: & Carthagini supremo auxilio effuso adesse uidebatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorū opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa ante parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes, & metus miscebant animos: con-templãtibuscq; modo suam, modo hostium aciem, cum oculis magis, quàm ratione pensarent uires: simul læta, simul tristitia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant: ea duces admonendo, atq; hortando subiiciunt. Pœnus xvi annorum in terra Italia res gestas, tot duces romanos, tot exercitus occisione occisos, & sua cuiq; decora, ubi ad insignem alicuius pugnæ memoria militem uenerat: referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium: quod neq; non petere pacem propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquiū Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, quæ uelit flecti, ominatur: quibus quondam auspicijs patres eorum pugnauerint ad Ægateis insulas: ea illis exeuntibus in aciem portendisse deos, adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniu-
ges, penatesq; deos. Adeo celsus hæc corpore, uultuq; ita læto, ut uicisse iam crederes: dicebat. Instruit deinde primos hastatos: post eos principes: triarijs postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quenq; signa instruebat: sed manipulos aliquantum inter se distantes: ut esset spatium: quo elephantum hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cuius ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatuscōsulto opera utebatur: cum italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam, Numidasq; ab dextro opposuit. uias patentes inter manipulos antesignanorum uelitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto: ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines: aut in dextram leuamq; discursu applicantes se antesignanis, uiam, quæ irruerent in ancipitia tela: beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (LXXX autem erant: quot nulla unquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum, Gallorumq; Balearibus, Maurisq; admittis: in secūda

acie Carthaginenses, Afrosq; & Macedonū legionem: modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem italicorum militum (Brutij pleriq; erant, ui ac necessitate plures, quā sua uoluntate decedentem ex Italia secuti) instruit. equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus. dextrum Carthaginenses, sinistram Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines: quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non uestitus habitusq; non causa militandi eadem esset. auxiliariibus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ deductis ex asperrimis montibus in spem uictoriæ ostentantur. Mauros, Numidasq; in Masanissæ impotenti futuros dominatu terret. alijs aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginensibus moenia patriæ, dij penates, sepulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniuges pauidæ, aut excidium seruitiumq; aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium ostentatur. Cum maxime hæc imperator apud carthaginenses duces suarū gentium, inter populares pleraq; per interpretes intermistos alienigenis ageret: tubæ, cornuaq; ab Romanis cecinerunt: tantusq; clamor ortus: ut elephantis in suos, sinistro maxime cornu, conuerterentur, Mauros, ac Numidas. addidit facile Masanissa percussis terrorē: nudauitq; ab ea parte aciem equestri auxilio. paucæ tamen bestiarum intrepide in hostem actæ inter uelutum ordines cum multis suis uulneribus ingentem stragem edebant. resiliens enim ad manipulos uelites, cum uiam elephantis, ne obtereretur, fecissent: in ancipites ad ictum utrinq; coniciebant hastas. nec pila ab antesignanis cessabant: donec undiq; incidentibus telis exacti ex romana acie hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginensium equites in fugam uerterunt. Lælius ut turbatos uidit hostes: addit percussis terrorē. Vtrinq; equite nudata erat punica acies: cum pedes concurrat, nec spe, nec uiribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res: congruens clamor à Romanis, eoq; maior & terribilior: dissona illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, uoces. pugna romana stabilis & suo, & armorum pondere incumbentium in hostem: cōkursatio & uelocitas illinc maior, quā uis. Igitur primo impetu exemplo mouere loco hostium aciem Romani: ala deinde, & umbonibus pulsantes, in summos gradu illato, aliquantum spatij, uelut nullo resistente, incessere: urgentibus & nouissimis primos, ut semel motam aciem sensere: quod ipsum uim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hosteis auxiliares cedentis secunda acies, Afri & Carthaginenses adeo non sustinebant: ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perueniret hostis: pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos uersi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipiētes cædere: uti paulo ante non adiuti, & tunc exclusi. & propè duo iam permista prælia erant: cum Carthaginenses simul cum hostibus, simul cum suis congerentur conferere manus. non tamen ita percussos, iratosq; in aciem acceperunt: sed densatis ordinibus, in cornua, uacuumq; circa campum extra prælium eiecere: ne pauidos fuga uulneribusq; milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strage hominum armorumq; locum, in quo steterant paulo ante auxiliares: compleuerant: ut propè difficilior transitus esset: q̄ per confertissimos hostes fuerat, itaq; qui primi fuerunt hastati: per cumulos corporum armorumq;, & tabem sanguinis, quā quisq; poterat, sequentes hostem, & signa, & ordines confuderunt. principū quoq; signa fluctuare cœperant: uagam ante se cernentes aciem. Quod Scipio ubi uidit: receptui propere canere hastatis iussit: & faucijs in postremam aciem subductis, principes, triariosq; in cornua inducit: quo tutior firmiorq; media hastatorū acies esset. Ita nouum de integro prælium ortum est, quippe ad ueros hostes peruentum erat, & armorum genere, & usu militiæ, & fama rerum gestarum, & magnitudine uel spei uel periculi pares. sed numero Romanus superior erat: & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius, ac Masanissa pulsos per aliquantum spatij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrere. Is demum equitum impetus fudit hostem. multi circumuenti, una ue cæsi: per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginensium, sociorumq; caesa eo die supra millia uiginti, par ferè numerus captus est, cum signis militaribus cētum trigintatribus,

ratribus, elephantis undecim. Victores ad decem millia cecidere. Annibal cum paucis equi-
 tibus inter tumultum elapsus Adrumetum perfugit: omnia & in praelio, & ante aciem, priusq̃
 excederet pugna: expertus: & confessione etiam Scipionis, omniumq̃ peritorum militiae illam
 laudem adeptus: singulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quoru
 tuitus impetus, atq̃ intolerabilis vis signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimu
 spei pone-
 rent: Romanos prohiberet, deinde auxiliares ante Carthaginensium aciem: ne homines misti
 ex colluione omnium gentium, quos non fides teneret: sed merces: liberum receptu fugae ha-
 berent: simul primum ardorem atq̃ impetum hostium excipientes fatigaret: ac si nihil aliud:
 alij missilibus, alij uulneribus suis ferrum hostium hebetarent. tum, ubi omnis spes esset: mili-
 tes carthaginenses afrosq̃: ut omnibus rebus alijs pares, eo quod integri cu fessis ac saucijs pu-
 gnarent: superiores essent. italicos interuallo quoq̃ diremptos, incertos socij, an hostes essent:
 in postremam aciem summos. Hoc edito uelut ultimo uirtutis opere Annibal cum Adru-
 metum perfugisset: accitusq̃ inde Carthaginem sexto ac trigesimo anno, postquam puer in-
 de profectus erat: redisset: factus in curia est: non praelio modo se esse, sed bello uictu: nec spem
 salutis alibi, quam in pace impetranda esse. Scipio confestim expugnatis a praelio hostium
 castris, direptisq̃, cum ingenti praeda ad mare ac naues redijt: nuntio allato: P. Lentulum cum
 L. rostratis, C. onerarijs nauibus cum omni genere commeatus ad Vticam accessisse. Admo-
 uendum igitur undiq̃ terrorem percussae Carthagini ratus, misso Laelio Romam cum uicto-
 riae nuntio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet, ipse ad suam
 ueterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petijt. Haud
 procul aberat: cum uelata infulis ramisq̃ oleae Carthaginensium occurrit nauis, decem lega-
 ti erant principes ciuitatis, authore Annibale missi ad petendam pacem, qui cum ad puppim
 praetoriae nauis accessissent, uelamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesq̃ fidem
 & misericordiam Scipionis: nullum ijs aliud responsum datum: quam ut Tunetem uenirent,
 eod se moturum castra, ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in praesentia,
 quam terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus
 ad Tunetem nuntius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quam pe-
 ditibus uenire Carthaginensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa turmalibus
 primis agmen aggressa Numidarum leui certamine fudit, exitu quoq̃ fugae intercluso parte
 omni circumdatis equitibus, xv millia hominum caesa: mille & cc uiui capti sunt: & equi
 numidici mille & d: signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultu cum pau-
 cis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legatiq̃ xxx Carthagi-
 ne ad Scipionem uenerunt, & illi quidem multo miserabilius, quam ante, quia magis cogebat
 fortuna: egerunt, sed aliquanto minore cum misericordia ob recentis memoriam perfidiae au-
 diti sunt. Quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum &
 quata res esset, & quam longi temporis obsidio tam munitae, & tam ualidae urbis, reputarent:
 & ipsum Scipione expectatio successoris, uenturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti
 belli famam, sollicitaret: ad pacem omnium animi uersi sunt. Postero die reuocatis legatis, &
 cum multa castigatione perfidiae monitis, ut tot cladibus edocti tandem deos, & iusiurandum
 esse crederent: conditiones pacis dictae. Ut liberi legibus suis uiuerent, quas urbes, quosq̃ agros,
 quibusq̃ finibus ante bellum tenuissent: tenerent: populandiq̃ finem eo die Romanus face-
 ret, perfugas, fugitiuosq̃, & captiuos omneis redderet Romanis: & naues rostratas, praeter tri-
 remes, traderent: elephantosq̃, quos haberent domitos: neq̃ domarent alios, bellum ne ue in
 Africa, ne ue extra Africam iniussu populi romani gererent. Masanissae res redderent: foedusq̃
 cum eo facerent, frumentum, stipendiumq̃ auxilijs, donec ab Roma legati uenissent: praesta-
 rent, decem millia talentum argenti descripta pensionibus aequis in annos quinquaginta sol-
 uerent, obsides centum arbitrato Scipionis darent: nec minores xiiii annis: neu xxx ma-
 iores, inducias ita se daturu: si per priores inducias naues onerariae captae, quaeq̃ fuissent in na-
 uibus: restituerentur, aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse. Has conditiones legati
 cum domum referre iussi in concionem ederent: & Gisgo ad dissuadendum pacem processisset:

audire/

audireturq; à multitudine inquieta, & imbelli: indignatus Annibal dici ea in tali tempore, au-
 diri q; arreptum Gisgonē manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ ciuitati spe-
 cies cum fremitum populi mouisset: perturbatus militaris uir urbana libertate, nouem, inquit,
 annorum à uobis profectus post sextum & tricesimum annum redij. militares artes, quas me
 à puero fortuna nunc priuata, nunc publica docuit: probe uideor scire: urbis ac fori iura, leges,
 mores uos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis uerbis disseruit: quàm
 nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat: quod ex nauibus per inducias
 captis nihil, præter ipsas comparebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci
 arguerentur: placuit naues reddi: & homines undiq; inquiri: cætera, quæ abessent, æstimanda
 Scipioni permitti: atq; ita pecuniâ luere Carthaginēses. Sunt qui Annibalem ex acie ad ma-
 re peruenisse, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectū tradant: postu-
 lantiq; ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur, responsum esse: Annibalem in Africa
 non esse. Posteaquàm redierunt ad Scipionem legati: quæq; publica in nauibus fuerant: ex
 publicis descripta rationibus quæstores, quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pe-
 cuniâ xxv millia pondo argenti præsentia exacta, induciæq; Carthaginēsis data: in tres
 menses, additum: ne per induciarum tempus aliò usquam, quàm Romam mitterēt legatos: &
 quicumq; legati Carthaginem uenissent: ne ante dimitterent eos, quàm romanum imperato-
 rem, qui, & quæ petentes uenissent, certiore facerent. Cum legatis carthaginensibus Ro-
 mam missi L. Veturius Philo, & M. Martius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos
 dies commeatus ex Sicilia, Sardiniaq; tantam uilitatem annonæ fecerunt: ut pro uectura fru-
 mentum nautis mercatores relinquerent. Romæ ad nuntium primum rebellionis Cartha-
 ginensium trepidatū fuerat: iussusq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere: atq;
 inde in Africam traicere: & alter consul M. Seruilius ad urbem morari: donec quo statu res in
 Africa essent, sciretur. Segniter omnia in cõparanda, deducendaq; classe ab T. Claudio con-
 sule facta erant: quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur,
 quàm consulis censuerant. Prodigia ergo nūtiata sub ipsam famam rebellionis terrorem at-
 tulerāt. Cumis solis orbis minui uisus: & pluuu lapideo imbri, & in ueliterno agro terra ingen-
 tibus cauernis confedit: arboresq; in profundum haustæ. Aritiæ forum, & circa tabernæ: Frusti
 none murus aliquot locis, & porta de cælo tacta: & in palatio lapidibus pluuit. Id prodigium
 more patrio nouendiali sacro, cætera hostijs maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum in-
 solita magnitudo in religionem uersa, nam ita abūdauit Tyberis: ut ludi Apollinares, circo in-
 undato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterum ludorū ipso
 die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata, deductaq; in cir-
 cum est: cum decessisse inde aquam nuntiatum esset: lætitiâq; populo, & ludis celebritatem
 addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium cos. profectū tandem ab urbe inter
 portus cossanum, laurentinūq; atrox uis tempestatis adorta in metum ingentem adduxit. Po-
 pulonios inde cum peruenisset: stetitq; ibi, dum reliquū tempestatis exsæuaret: Iluam insu-
 lam, ex Ilua Corsicam, à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superantem Insanos montes multo
 sæuior, & infestioribus locis tempestas adorta disiecit classem, multæ quassatæ, armamētisq;
 spoliatæ naues: quædam fractæ, ita uexata, ac lacerata classis Calares tenuit, ubi dum subdu-
 ctæ reficiuntur naues: hyems oppressit: circumactumq; anni tempus, & nullo prorogante im-
 perium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa
 ad urbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Di-
 ctator magistrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempesta-
 tes prohibuerunt, itaq; cū præter idus martias ueteres magistratus abissent: noui suffecti non
 essent: respublica sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno
 mortuus, in locum eius suffectus Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluius ædil.
 curul. ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ, uiatoresq; ædilitij clam
 egressisse per indicem comperti, damnati sunt: non sine infamia Luculli ædilis, P. Ælius Tube-
 ro, & L. Lectorius ædiles plebis uitio creati magistratu se abdicauerunt. qui cum ludos, ludo-
 rumq;

rumq; causa epulum Ioui fecissent: & signa tria ex multatitio argento facta in Capitolio posuissent: Cereales ludos dictator, & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa, romani simul, carthaginensesq; cum uenissent Romam: senatus ad ædem est Bellonæ habitus. ubi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse suprema cum Carthaginensibus pugna, finemq; tandem lugubri bello impositum, ingenti lætitia patrum exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ parua bene gestæ rei accessio erat, deuictum: in concionem inde prodire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patuere facta gratulatione omnia in urbe templa, supplicationesq; decretæ in triduum. Legatis Carthaginensium, & Philippi regis (nam ij quoq; uenerant) petentibus ut senatus sibi daretur, responsum iussu patrum à dictatore est: consules nouos ijs senatum duros esse. Comitibus inde habitis: creati consules Cn. Cornelius Lætulus, P. Ælius Pætus. prætores M. Iunius Pænus: cui fors urbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Sicilia est sortitus. Tum uero de prouincijs consulum nihil ante placebat agi: q; legati Philippi regis, & Carthaginensium auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ Africa: seu bellum foret: facilem uictoriã fore, seu iam finiretur: finiti tanti belli se consule gloriã petens. negare itaq; prius quicquã agi passurum: quã sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato uiro & prudenti: qui gloriæ eius certamẽ cum Scipione, præterquam quod iniquum esset: etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus, & M. Attilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquã tentatam ab T. Claudio consule Cn. Cornelium tẽtare aiebant. ex autoritate patrum latum ad populum esse: cuius uellent imperium in Africa esse. omnes v & xxx tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremo eò deducta est: ut senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita cõuenerat) censuerunt: uti consules prouincias inter se cõpararent, sortirentur ue: uter Italiam, uter classem nauium L. haberet. cui classis obuensset: in Siciliam nauigaret. si pax cum Carthaginensibus componi nequisset: in Africam trañceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis: tribuni pl. populum rogarent: utrum consulem, an P. Scipionẽ iuberent pacem dare: quem, si & deportandus exercitus uictor ex Africa esset: deportare. si pacem per P. Scipionem dari, atq; ab eodem exercitum deportari iussissent: ne consul ex Sicilia in Africam trañceret. alter consul, cui Italia euenisset: duas legiones à Sestio prætore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet: in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Lilius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hætruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Accidinum esse. ut ij consules cum tribunis agerent: si eis uideretur, ut plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in unam legionem cõscriberet romanos milites: & in xv cohortes socios latini nominis, quibus prouinciã obtineret. ueteres milites L. Cornelius, & L. Mælius in Italiam deportarent. Cornelio cõsuli L. nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ in Africa esset: P. Iulij, quæ Siciliae orã tuebatur, decretæ: ut quas naues uellet, deligeret. P. Scipio L. longas naues haberet: quas habuisset, quibus si Cn. Octauium, sicut præfuisset: præesse uellet: Octauio proprætori in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret: Octauius Romam decederet. reduceretq; naues: quibus proconsuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere iussi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginensium actum. priores Macedonas introduci placuit. quorum uaria oratio fuit: partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim ultro accusantium quidem & socios populi romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substituisse: & se bello lace-

fisse

fuisse contra foedus: & saepe cum praefectis suis signis collatis pugnasse: partim postulatum, ut
 Macedones, duxque eorum Sopater: qui apud Annibalem mercede militassent: captique in uin-
 culis essent: sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius, missus ad idipsum ab Aurelio ex Ma-
 cedonia, disseruit. Aurelium relictum, ne socij populi romani fessi populationibus, atque iniu-
 ria ad regem deficerent: finibus sociorum non excessisse, dedisse operam: ne impune in agros
 eorum transcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis, & propinquis regis esse, eum cum
 quatuor millibus Macedonum, & pecunia missum nuper in Africam esse Annibali, Cartha-
 ginensibusque auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum perplexe responderent: ipsi
 ante responsum tulerunt. Bellum quaerere regem: & si pergat: propediem inuenturum, duplici-
 ter ab eo foedus uiolatum: & quod socijs populi Ro. iniurias fecerit: bello armisque lacefferit:
 & quod hostes auxilijs, & pecunia iuuerit. & P. Scipione recte, atque ordine uideri fecisse, & fa-
 cere: quod eos, qui arma contra populum Ro. ferentes capti sunt: hostium numero in uinculis
 habeat. & M. Aurelium e republica facere: gratumque id senatui esse: quod socios populi roma-
 ni, quando iure foederis non possent: armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Ma-
 cedonibus, legati Carthaginenses uocati, quorum aetate, dignitatibusque conspectis, (nam lon-
 ge primi ciuitatis erant) tum pro se quisque dicere: uere de pace agi. Insignis tamen inter ceteros
 Asdrubal erat, (Haedum populares cognomine appellabant) pacis semper author, aduersusque
 factioni barchinae, eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditate a re-
 publica transferenti. Qui cum uaria oratione usus esset: nunc purgando crimina: nunc quaer-
 dam fatendo: ne impudenter certa negantibus difficilis uenia esset: nunc monendo etiam pa-
 tres conscriptos: ut rebus secundis modeste, ac moderate uterentur: Si se, atque Hannonem au-
 dissent Carthaginenses: & ipsi tempore uti uoluissent: daturus fuisse pacis conditiones: quas
 tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonamque mentem dari, populum Ro.
 eo inuictum esse: quod in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & Hercule mirandum
 fuisse: si aliter facerent ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit: impotentes laetitia insanire, po-
 pulo Ro. usitata, ac prope iam obsoleta ex uictoria gaudia esse: ac plus penes parcendo uictis,
 quam uincendo imperium auxisse. Ceterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium:
 ex quantis opibus quod recidissent Carthaginensium res, nihil eis, qui modo prope orbem ter-
 rarum obtinuissent armis: superesse, praeter Carthaginis moenia, ijs inclusos non terra, non ma-
 ri quicquam sui iuris cernere, urbem quoque ipsam, ac penates ita habituros: si non in ea quoque
 moenia, quo nihil ulterius sit: saxire populus Ro. uelit. Cum flecti misericordia patres appa-
 reret: senatorum unum infestum perfidiae Carthaginensium succlamasse ferunt: per quos deos
 foedus icturi essent: cum eos, per quos ante ictum esset: sefellissent: Per eosdem, inquit Asdrubal:
 qui tam infesti sunt foedera uiolantibus. Inclinatissimum omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus
 consul, cui classis prouincia erat: S. C. intercessit. Tum M. Atilius, & Q. Minutius tribuni pl. ad
 populum tulerunt: uellent, iuberent ne senatum decernere: ut cum Carthaginensibus pax fieret:
 & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitum deportare iuberent: De pace uti roga-
 sent, omnes tribus iusserunt: pacem dare P. Scipionem: eundem exercitum deportare. Ex hac
 rogatione senatus decreuit: ut P. Scipio ex x legatorum sententia pacem cum populo cartha-
 ginensi, quibus legibus ei uideretur, faceret. Gratias deinde Carthaginenses egere patribus: pe-
 tieruntque: ut sibi in urbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret: qui capti in publica custo-
 dia essent, esse in ijs partim propinquos, amicosque suos, nobiles homines: partim ad quos man-
 data a propinquis haberent. Quibus conuentis cum rursus peterent, ut sibi quos uellent, redi-
 mendi ex ijs potestas fieret: iussi nomina edere. & cum ducentos ferme ederent: senatus consul-
 tum factum est: ut legati romani ducentos ex captiuis, quos Carthaginenses uellent: ad P. Cor-
 nelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentque ei: ut si pax conuenisset: sine pretio eos
 Carthaginensibus redderet. Foeciales cum in Africam ad foedus ferendum ire iuberentur: ipsis
 postulantibus senatus consultum in haec uerba factum est. Ut priuos lapides silices, priuasque
 uerbenas secum ferrent: uti praetor romanus his imperaret ut foedus ferirent: sibi illi praetorem
 sagmina poscerent. Herbae id genus ex arce sumptum dari foecialibus solet. Ita dimissi ab Ro-
 ma

ma Carthaginēses cum in Africam uenissent ad Scipionē: quibus ante dictum est legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia traderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues prouectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur: quidam tradunt, quarum cōspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis: quàm si tum ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis latini qui erant: securi percussi: Romani in crucem sublati. Annis ante XL pax cum Carthaginensibus postremo facta erat, C. Lucretio, A. Posthumio consulibus. bellum initum annis post tribus & XX, P. Cornelio, T. Sempronio cōsulibus, finitum est septimodecimo anno Cn. Cornelio, P. Ælio consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij fuisse in mora: quo minus id bellum exitio Carthaginis finiretur. Carthaginensibus cum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis uideretur: mœstitiæq; & fletus in curia esset: ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu: cum ipse lachrymarum causa esset: Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit: sic & animus intus cerni potuisset: facile uobis appareret: non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamē nequaquam adeo est intempestiuus, quàm uestræ istæ absurdæ, atq; abhorrentes lachrymæ sunt. tunc fletu decuit: cum adempta nobis arma: incensæ naues: interdictum externis bellis. illo enim uulnere concidimus. Nec esse in uos odio uestro consultū ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostem non habet: domi inuenit: ut præualida corpora ab externis causis tuta uidentur, sed suis ipsa uiribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis sentimus: quātum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquā acrius, quàm pecuniæ damnum stimulat. Itaq; cum spolia uictæ Carthagini detrahebantur: cum inermem iam, ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis: nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est: tanquam in publico funere comploratis. quàm uereor: ne propediem sentiatis leuissimo in malo uos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginenses. Scipio concione aduocata Masanissam ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris urbibus, agrisq; quæ ex regno Syphacis in populi romani potestatem uenissent: adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginensium Romam proficisci: ut quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent: ea patrum autoritate, populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues imposito, in Siciliam Lilybeum traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pacem non minus, quàm uictoria Italiæ, effusis non urbibus modo ad habendos honores, sed a grestium etiam turba obsidente uias, Romam peruenit: clarissimoq; omnium triumpho urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum millia XXXIII. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ Syphax est, Tybure haud ita multo ante mortuus: quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius fuit: quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo: omniq; deinde uita, ut dignum erat, libertatis authorem coluit.

Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Syllæ, Magniq; Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit: parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine uictæ ab se gentis est nobilitatus. exemplo deinde huius nequaquam uictoria pares, insignes imaginum titulos, claraq; cognomina familiæ fecere.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be clearly documented and supported by appropriate evidence. The text further explains that this practice is essential for ensuring transparency and accountability in financial reporting.

In the second section, the author addresses the challenges of reconciling accounts and resolving discrepancies. It provides a detailed methodology for identifying errors, such as double-checking entries and comparing statements with bank records. The goal is to ensure that all accounts are balanced and that any differences are promptly investigated and corrected.

The third part of the document focuses on the role of internal controls in preventing fraud and mismanagement. It outlines key principles, such as the separation of duties and the implementation of approval processes. These measures are designed to create a system of checks and balances that minimizes the risk of unauthorized transactions and ensures that all activities are conducted in accordance with established policies.

Finally, the document concludes by highlighting the long-term benefits of a robust financial management system. It notes that consistent adherence to these principles leads to improved financial health, better decision-making, and increased trust among stakeholders. The author encourages readers to adopt these practices as a standard for their own organizations.

